

سەرددام

گۇۋاڭىلىقىلىك بەھۆرگۈزىان و كوللۇرىي بىانى

57

زستانى

2008

سالىن دەبىعىم

- سەرددام گۇۋاڭىلىقىلىك بەھۆرگۈزىان، تايىھتە بە نوسىن و ورگۈزىانى كوللۇرىي بىانى لە بوارى فەلسەفە و پەختە و رانستە مۇزىيە كان و باھىننان ئەمدىي و ئىستاتىكىدا.
- داوا لە بەرگۈزىان بەكەين كە بايدىت بۇ سەرددام ئامانەتكەن، ھاوېنجىچ ناوى تەواوى نوسىر، ورگىپ، سەرچاواو رانىارىيە كانى تايىھت بە چاب و بلاۋىكىدەت، لە گەل كۆپىيەك لەدەقى ئەسلىنى بايدىتى ورگىپداو بىتىن.
- ئۇ بەرگۈزىانى بە نوسىن ئامانەتكەن باشدارىدەتكەن بىپۇستە ھەمو مەرجە ئەكادېيەكان، لە بايدىتى مىتىۋ و سەرچاواو ئەمانەتى نوسىنەت، بىنۋېيکەن.
- باشتر وايدى بايدەتكان بە كۆمۈپەرتايىپ كرايان، بە فۇنتى سەھىيە بۆلۈك، ھاوېنجىچ لە گەل سى-دى و دەقى چاپكىرايى بايدەتكەن دەرىئىس و ئازىنچىنى ئەلىكىنۋەتى نوسەر يان ورگىپدا.
- ئۇ بەرگۈزىانى لە ئىنئەرنېتىۋە بايدىت ورگەن بىپۇستە ھاوېنجىچ ناونىشانى تەواوى ساپىت و لېنك و رىنى بلاۋىكىدەتلىك سەرچاواه ئەلىكىنۋەتىن.
- بەرھە مەكان كەر بلاۋىكىتىۋە، يان نا، نادىنىۋە بە خاۋەتكانىان.
- بەيەندىيەكان لە پىگايى سەرتوسىرەتە ئەنجام دەرىن.

خاۋەننى ئىملىكىار: شىئرکۆ بىنكەس

سەرتوسىرە: پەووف بىلگەرد

سەكتەرىيە نووصىن: شوان ئە حەممەد

حەستەتى نووصىن

رېبىن ھەردى د. شاھە سەعىد

دەرھەيتان، ڪايى كۆمۈپەوتەمى

تاڭگە فائق

بەرگە: نەرمەن مىستەفا

ھەلچىن چاپ: ساكار رەووف

ناونىشان

سلېمانى - شەقامى سالم

ورگىلى چاب و بەخش سەرددام

تەلەفۇن: سەرتوسىرە ٧٤٨٠ ١٢٦٦٥٩

نەزگىلى سەرددام ٣٢٩٦٠٩

بۇ بەيەندىيەتكەن لە دەرھەس و لاتەۋە

Tel - Fax: +994 7663174474

نارىنى بايدىت لە دەرھەس و لاتەۋە لە پىنى سەندوقى چۈستى

زىمارە (٦٦٦/٦٦ و ٤٦٦/٣٣) ناران

لە پىنكەس (ئىمەيل) بە:

govarysardam@yahoo.com

www.sardam.enf

www.sardam.net

www.sardam.org

دەزگىلى چاپ و پەخشى سەرددام

سلیمان

ناؤورۆکىن ژمارە ۵۷

* فېڭىر و فەلسەفە

لەھارەبىيەوە: ئېپىن پەھسۇل ئىسمەتلىك ۱	ئىم جىل دەۋازۇر فىلىكس گانلىرى	فەلسەفە چىيە؟ كەۋاچ، ئەۋە پەرسىيەرە كەيە....
لە فارسىيەوە: مەستەغا زاهىدى ۱۴	ئىم مېشىنىڭ ئۆزىنا	سازىتەر، مەۋلۇقىنى ئازىل لە بەردىم تۈڭانى مېزۇودا
لە فارسىيەوە: عالىل باخچولن ۲۰	ئىم دايىل ھېر قىچىنى دىن بىل و بىلەم	بەرۇزى ئېتكەيشىن، راڭە كەرتىن تائين ئاسوس ئۆزۈزىما و ئابىنَا
لە فارسىيەوە: كەلوۇن گۈنكىر ۲۸	ئىم ھواردىزىن	ھونەرى شۇرقۇش
لە فارسىيەوە: ھەورامان ورما قاتىغ ۳۸	ئىم ھاشم سالىخ	شانشىن ئەھرەبىستان سۇدۇرە لە ئاۋىنەتىرى ۋەشىپەرەن بىرۇغا وادى
لە فارسىيەوە: دەڭشەن ئۆخىنلە ۴۹	ئىم شىرىندۈختە دەققىان	ئەنتى بەھۇودى، ئۆستۈرۈچى سىپاسى لادان

* ئايلىن ئايىمەت: ئۆكلەيزىيە

ئامادە كەرتىن: ھەورامان ورما قاتىغ ۶۲	ئىكەنلا ساركۈزى: جان مارى گۈستەنلە ئۆكلەيزىن ھاولانىيە كى جەھانىيە و كۈزى ھەممۇ كېشۈرە كانە
لە عەرەبىيەوە: ھاڭلار رمۇغۇ ۶۶	زىانى ۋەرەننسى تاقە ولانى، راستەقىنەيى مەنە سازدانى گەتكۈزۈ: ئېرىتەر شەندا
لە فارسىيەوە: كەڭىيە بەھۇودى ۷۱	مۇنۇدا ئىم جان مارى گۈستەنلە ئۆكلەيزىن

* ھەكتەپتەكىشە

لە فارسىيەوە: ئازىز بەرزىجى ۱۰۴	سازدانى: رامىن جەھانەگەل
لە عەرەبىيەوە: شەپن كە حەممە ۱۱۲	لەقتوڭا لە كەنلەن "ئەممىن مەعنۇنى" دا

* نەجىب

لە ئېنگلەيزىيەوە: سەدرەدىن ئارىغ ۱۱۷	ئىم ئايىزاك بىلشىقىز سېيتەر	صەپىنۇزىزى شەقامى ئاو بازار
لە فارسىيەوە: خەلائى ئال ئەحمد ۱۲۱	ئىم چەلائى ئال ئەحمد	مەندائى خەلائى
لە عەرەبىيەوە: چەپار ساپىر ۱۲۶	ئىم مەستەغا مەستور	ئەۋە پىداوە دەپس پېتىھ

* ئايلىن ژمارە: ئاصىيۇنالىيىم

لە فارسىيەوە: ئېپىن ھەردى ۱۴۲	ئىم دەپىش دەلىتن	زانتىستە سىياسىيە كان و ئاسىيۇنالىيىم
لەھارەبىيەوە: د. ئەنۇر مەممەد فەرەج ۱۶۷	ئىم قىرىد ھەلەدى	ئاسىيۇنالىيىم لە پەيپەندىيە ئېۋەمۇلەتتىبە كاندا
لەھارەبىيەوە: د. شەھزەن سەھىد ۱۸۸	ئىم د. سەھىد	ئاسىيۇنالىيىم پەھرگىز: ئاشىزىم
لە عەرەبىيەوە: شەوان ئەحمد ۲۰۱	ئىم د. مەھىدى مەھقۇز	قەشە كەرتىن ئاسىيۇنالىيىمى عەرەبىن لە ئاو ئىمپېرаторلىرى ئەم سەنەتىدا
لە عەرەبىيەوە: د. ئەلمۇرت ئەسپا ۲۱۱	ئىم د. حەسپىنەن	دروستۇنى بەھىس
لە عەرەبىيەوە: ھەممە رەھىپ ۲۲۴	ئىم كەنغان مەكتىبە	رۇنى نەتەوە و كەمىنە كان لە سىياسەتدا
لە فارسىيەوە: حەممەن حەسپىن ۲۶۰	ئىم د. حەسپىن بەھىرىيە	

* وېستەشكەنلىكىنى سەردىم

- يادىمۇرە كانى گۇنچەرگەران... (۲۷۷) - سەرچاۋە كانى ئەندىم... (۲۷۶) - سەتلىش كەنچ... (۲۷۹)
- سايىكالۇزىيە تۈندەرىمى... (۲۸۲) - شۇقىنلەر... كەمۇزلىرىن ئەپلەسپۇقى رەشىپىن... (۲۸۴)

ئامادە كەرتىن: بىلۈكراوه ئانى دەزگىلى چاب و بەخشى سەردىم ۲۸۸

فەلسەفە چىيە؟

كەواتە، ئەوھە پرسىارەكەيە....

جىل دۆلۇزۇ فىلكس گاتارى

لەعەرەبىيەوە: رېتىن پەسول ئىسماعىل

حىزمان دەكىرد ئەو شىتاتە بەرھەم بىئىن كە بۇ فەلسەفە دەگەرىنىڭەوە، بەبىٰ ئەوھى پرسىارى ئەوھە بىكەين كە لەچ حالەتىكدا بۇوە تەنبا مەگەر لە چوارچىيۇھى سۈمارەسە ئىشۇاز ئەبىت، ئىيەش نەماندەتوانى بىگەينە ئەو خالە لە نا شىۋازى و ئىتى دەرياز يىن بەچۈرىك لە كۆتايدا بتوانىن بلىيەن: باشە ئەو شتە چى بۇو كە من بەدرەزايى ئىشام پىيى هەلساوم و ئەنجام داوه؟ مەندىك حالت ھىيە تىيىدا بىرى ھەركىز كەنجىتىيەكى ھەميشەيى نابەخشىت، بەلكو بەپىچەوانەو ئازادىيەكى تەواو دەبەخشىت، پىداويىستىيەكى پەتى، چونكە ئىمە چىڭلە چىركەساتى خۆشى ئىيوان ئىيان و مردىن وەردىكىرىن، كاتىك ھەموو بەشەكانى ئامىز لەنئۇ خۆياندا بەيەكەوە كۆ دەبنەوە خۆيان دەگۈنچىن وەكىو چقۇن ھىلىيک بەرھە ئايىندا دەنئىرەرنىت كە ھەموو سەردىمەكان دەپىت، Titiën M onet ئەوهش حائى تۈرنەرە -

پەنكە ئىيە نەتوانىن پرسىارى: فەلسەفە چىيە؟ بخەينە بۇو، مەگەر بەدرەنگەوە نەبىت، كاتىك بەشىوھىيەكى ئاشكرا پىرى پىتىمان پىيىدەگىزت و كاتى قىسىكىدىن دىت. بەلام سەرچاوهكانى ئەو پرسىارە زۇر ئاياب و دەكمەن. ئەوھە پرسىارەنكە ئىمە لەكەتى ئىيە شەروو لە حالەتى شەلەزىوى شاراوهدا دەي�ىتە بۇو، كاتىك ھىچ بابەتىكىمان نەما شايەنى پرسىارەكىدىن بىت.

لەپايدوودا ئىمە بەرەوام ئەو پرسىارەمان دەخستە بۇو و ھەركىز بىزازارىش نەدەببۇين لەخاستە بۇوى ئەو پرسىارە، ئىنجا بەشىوھىيەك و پىتىگايىھەكى پاستەخۆ بىت، يَا لابەلاو دروستكراوو زۇر ئەپسەتراكت. ئىمەش دەماناخستە بۇو و كۆنترۇلمان دەكىرد و پىيىدا تىيىپ دەببۇين، زىاتر لەوھى پىيى سەرسام يىن. ھەركىز كاتى ئەوهمان نەببۇوه بەتەواوى ئىتىپ بىتىن و ورد بىتىنەوە. ئىمە فەلسەفەكار زۇر

بریتییه له هونهري پیکھینان و داهینان و
دروستکردنى چامك. بهلام هەر ئەوهندە بەس
نەبۇو كە وەلامى پرسیارەكە بدریتەوە، بەلكو
پیویستبۇو كە دەستنیشانى كاتزەنەرەكەو
دەرفەت و بارۇنۇخ و دىمەن و كەسەكان و
مەرجەكانى پرسیارەكەش بىكەين. دەبوايە ئىمە
بىتوانىن شەو پرسیارە لەنئۇ ھاپریاندا بخېنىه
پۇو، وەكۈ ئەوهى نەنەنەيەك بىت، ياشتىك بىت
پیویست بکات لەدىنیا يېھە بخېرىتە پۇو، ياش
بەپۇوي دۈزمناندا وەكۈ سەنگى مەحەك بخېرىتە
پۇو، لەھەمان كاتىشدا توانىي گەيشتن بەم
كاتزەنەرە لەۋالۇزى كاتىك ئەستم دەبۇو سەك
و گورگ لەيەكتى جىا بکرىتەوە، تەنانەت
ترىسعان لەھاپریكانى خۇشمان ھەبۇو.

ئەوه شەر كاتەيە كە تىيىدا دەلىن "پىنك
بەوردى ئەوه سەرقالى كىردىبۇوم، بهلام نازانى
ئايانا بەجوانى گۈزارشتم لىكىردىووه، ياشتەواوى
بىرام پىنى ھەيە". ئىنجا دەردەكەۋىت كە ئەوه
زۇرگىنگ ئىيە ئەگەر ئىمە باش گۈزارشىغان
لىكىرىتىت، ياش پىنى بازى بىن و بىرامان پىنى
ھەبىت، مادام لەھەممو حالتىكىدا مەسىلەكە
وايە كە ئىستا ئىمە پىنەيەو سەرقالىن.

چەمكەكان وەكۈ ئەوهى دەبىنن، پیویستيان
بە كەسايەتى چەمكەگەرايى ھەيە تاوهەكۆ بەشدار
بن لە دەستنیشانكەرنىدا. ھاپری ئەو كەسەيە
كە ئىمە دەتوانىن لەبارەيەوە تا شەو پادھىيە
بىرۇين و بلىقىن شايىدە لەسەر ئىسىنى
گرىيكانەي خۇشويىستى - حىكىمەت (-
Philo، چونكە شارستانىيەتەكانى تەرخەنلىكى
حەكىميان ھەبۇو، كەچى گرىكەكان ئەو
ھاپریيانەن كە بىرىتىن لە ھەندىك حەكىمى
خاڭى.

دواتر دەبىنن گرىكەكان خۇيان جەخت
دەكەنە سەر مەركى حەكىم و لەبارەي ئەۋىش
ھاتا دەبەت بەر قەلسەفەكاران، ئۇوانىي ھاپری

Turner - چونكە تۈرنەر لەپىرىتىدا توانى مافى
ئاراستەكرىنى وىنەكىشان بەرنيڭايەكى وشك و
بىرىشكىدا بىبات كە گەرانوھى بۇ نىيە، ياشتىك بىت
ئەو مافە بەدەست بىنەت، بەشىۋەيەك مەركىز
جىاوازى نەبۇو لەبارەي ئەوهى كە دوا پرسىار
ماڭاي چى دەگەيەتتى.

پەنگە كەنەپى (ژيانى رانسى - *La vie de Rance*) لەيەك كاتىدا پىرىتى شتۇپریان و
سەرەتاي ئەدەبى نۇرىنى تۆماركەرىتىت - رانسى
كەنەپىكى شتۇپریانە لەبارەي پىرىتى وەكۈ
بەھايەكى ئەستەم، كەنەپىكى دۇر بەپىرىتى
دەسەلات نۇوسىراوە، كەنەپىكى لەبارەي
پاشماوهى شەمولىيەت كاتىك تەنەيا دەسەلاتى
نۇوسىن جەختى لىدەكەرىتەوە. پەنگە سىنەماش
ھەندىكچار بەھەكانى خۇيىمان پىبىدات، ئەو
بەھەرانەي كە پەيومىت بە تەمنى سىتىم،
كاتىك بۇ نەعونە، ئىقانس - *Ivens* - دېت
پىنگەنەننى خۇى ئاۋىتەي پىنگەنەننى جادووگەر
دەكەت لەنئۇ پەشەبادا.

ھەمان شتىش لەنئۇ فەلسەفەدا دەدۇزىتەوە،
چونكە كەنەپى (پەنگە لەھۆكمدان) ئى كانت
لەپىرىدا نۇوسىراوە. كەنەپىكى گشتىگىر كە
ھەركىز ئەو نۇوسىن و كەنەپىكى دواي ئەو
نۇوسىراون واز لەوە ناھىنن بەدوايدا بىرقۇن و
دواي بىكەون، بەجۇرىت كە ھەمۇ مەلەكەكانى
لەزۇون و سەنورەكانىيان دەبەزىتىت، خودى
ئەو سەنورەكانىيە كانت زۇر بەوردى كۆتۈپلى
كىردىبۇون لەنئۇ ئەو كەنەپىكى كە لەسەر دەمى
لاويدا نۇوسىيەتى.

ئىمە ناتوانىن بانگەشەي ئەوه بىكەين كە ئەو
پەشەمان بەدېھىناوە، ئەوهى ھەيە ئەوهى كە
ئىستا كاتى ئەوهەت تووه تاوهەكۆ پرسىار بىكەين
فەلسەفە چىيە. ئىمە مەركىز لەو پەشە
دانەبپاروين، پىشىتىش خاۋەنى وەلامىكى
كۆنکىرىتى نەبۇوين كە گۇپاۋ ئەبىت: فەلسەفە

چه مکانه‌ی که تمنیا بزیمه‌ک چرکه‌ساتیش
خویان رانگرن. هروه‌ها به پینچه‌وانه‌شهوه،
ئیدراک بهو چه مکانه‌ش دهکات که به جوانی
دارپیژاون و ئامازه‌یه کن له سمر داهینان، ئه‌گمر
پر له دله‌راوکی و مه‌ترسیداریش بن.

هارپی مانای چییه کاتیک دهیتنه
که سایه‌تیبیه‌کی چه مکگارایی، یا مرجیک بز
موماهه‌سی هز؟ یا عاشق، ئه‌ی باشه به‌پرستی
ئه‌و عاشق نییه؟ مانای شوه نییه که هارپی
تمنانه‌ت له نیو خانه‌ی هرزیشدا له خریته نیو
پیوه‌ندیبیه‌کی زینده‌گیانه له گهان نهوریتر که نیمه
پیمان وابووه له نیو هرزی په‌تیدا به‌لاوه‌نزاوه؟
باشه ئه‌وه پیوه‌ندی به بونه‌وهریکی تر نییه
جگه له هارپی و عاشق؟ چونکه ئه‌گمر
فلسسه‌فه‌کار هارپی حیکم‌ت، یا عاشقی
حیکم‌ت بیت، باشه له برئه‌وه نییه که
بانگه‌شی ئه‌وه مه‌سله‌یه دهکات به کوششی
زیاتر له سمر ناستی هیزدا؛ له برى ئه‌وهی
براستی ده‌سگیری بکات؟ باشه ئه‌ی هارپی
خوی که سیک نییه که حمز دهکات و حمزی
ههیه، ئه‌وه بابه‌تش که شاره‌زو به‌دهستی
دینیت ئه‌وهیه که پیشی ده‌گوتربت هارپی؛
نه‌وه کو توختی سییم که به‌پیچه‌وانه‌وه دهیتنه
پکابر؟ باشه ناکریت هارپیه‌تی جوئیک له
وشیاری مملانیکاری تیدا بیت بهو پاده‌یه که
خشانیکی عاشقانه‌یه برووه و بابه‌تی شاره‌زو.
ره‌نگه دوو هارپی کاتیک هارپیه‌تی برووه و
ماهییت ده‌چیت وه کو ئاره‌زوکارو مملانیکار
ده‌ریکه‌ون - به‌لام کی لەیکتريان جیا ده‌کات‌وه؟
ئه‌وه سیماهیه که فلسفه و لیده‌کات بیت
بابه‌تیکی گریکیاندا له گهان شیوه‌ی به‌شدادری
شاری گریکی پیک و ته‌با بیت، چونکه
کۆمەلگاییک بروه له هارپی و که‌سی يەکسان
پیکه‌اتووه، هروه‌ها له برئه‌وهی له نیویانداو
له نیو هریه‌کیکیاندا جوئیک له پیوه‌ندی

حیکم‌ت، ئوانن که بس‌دوای حیکم‌تدا
نه‌گپرین، به‌لام ببی شوه‌ی بتوانن به‌شیوه‌یه کی
يەکلاکارمه‌ه ده‌سگیری بکه‌ن.

به‌لام دیاره جیاوازی نیوان حه‌کیم و
فلسسه‌فه‌کار، ئه‌گمر مه‌سله‌که په‌بیوه‌ست بیت
به‌پیکه، تمنیا جیاوازی نییه له‌پله‌و پایه، ره‌نگه
ئه‌و پیره حه‌کیم‌ه له خوره‌لات‌وه هاتووه
له میانه‌ی ون‌وه بیر بکات‌وه، له کاتیکدا
فلسسه‌فه‌کار چه‌مک ئافریزده دهکات و بیی
الیده‌کات‌وه، ببیه حیکم‌ت زور گوواوه.

زور زه‌حمدت بتوانن بزانین (هارپی) له‌لای
گریکه‌کان ج مانای پیکه‌یه‌کی هه‌بووه،
به‌تاپه‌تیش له‌لای گریکه‌کاندا. ئایا (هارپی)
مانای جوئیک له‌شیانی ئاویت‌ببوو و
خوشگوزه‌راتیبیه، جوئیکه له چیزی مادییانه،
توانای ببیه‌که‌وه کوکردنه‌وهی نیوان دارو
دارتاشه، ئایا دارتاشی باش بربیتیه له داریک
بهمیزده‌وه، ئه‌وه هارپی داره؟ پرسیاره‌که گرنگه
مادام هارپی وه کو ئه‌وهی له نیو فلسفه‌فدا ههیه
مانای که‌سیکی ده‌رکی و نمودنیه‌کی یا
په‌شیکی نزون‌گه‌رابی نییه، به‌لکو به‌مانای
ناماده‌گی دینت له نیو هزدا، هرچیکه بز بونی
خودی هزد خوی و گوتمزایه‌کی زیندوو و
ترانسندتالییه.

گریکه‌کان له گهان سه‌ره‌لدانی فلسفه‌دا
هارپییان ناچار کرد پیوه‌ندی له گهان نهوریتر
پووه و پیوه‌ندیبیه‌کی همه‌کی و بابه‌تی له گهان
ماهییت‌دا ببزینیت. ببیه هریک له (تیوفیل -
Theophile و فیلالت - Philalethe) هارپی
ئه‌فلاتون بیون، به‌لام زیاتر هارپی حیکم‌ت
بیون.

ببیه کاتیک فلسفه‌کار شاره‌زا ده‌بیت له
چه‌مکه‌کان و نه‌بیونی چه‌مک ج مانای
نه‌گه‌یه‌نیت، ئه‌وه ئیدراک بهو چه‌مکانه دهکات
که له نؤزیکی نین، یا عه‌شوایی و بی‌توانان، ئه‌وه

ملمانیکاری دروستکردووه که هاوشنانی شارهزوو بورو له هاموو بواره کاندا، لهنیو خوشەویستى و یارى و دادگاوه نجومىنه دادوھرىيە کانىشدا، لهنیو سیاست و تئانەت هزىشدا که هەرتەنیا پرسى ھاپپى تىدا نادۆزىتەوه، بەلکو ئارهزوو و ملمانیش (ئەو جەدەلەی کە ئەفلاتون لەنیو دیالوگى - *Amphisbetesis*) دا دەستىنىشانى دەكەت بەوهى کە بىرىتىيە له ملمانى لەنیوان مرۆفە ئازادەکانداو جۆره وەرزشىكى مەعمەعىيە، ملمانى، بۇيە لەسەر ھاپپىتى پىویستە كونجان لەنیوان كەمالى ماھىيەت و ملمانىيى نىيون كەسە ئارهزوو خوازەکاندا بىكەت، ئەرى باشە ئەوه ئەركىكى زۇر گەورە نىيە؟

ھاپپى و عاشق و ئارهزوو خوازە ملمانیکار دەستىنىشان كراوى ترانسىندالىن، بەبى ئەوهى ئەو كارە بېتە هوى لە دەستانى چۈرىيەكەي و زىنده گىيەكەي ئىسو تاكەكمسىك و فەرە كەسە کاندا. كاتىك ئىستا مۇرسىس بلاڭشۇ دىيت کە يەكىكە لهو بىرەندە دەگەمنانەي بايدەخ بەچەمكى (ھاپپى) دەدات لەنیو فەلسەفە، كاتىك دىيت سەرلەنۈچ چار بەو پرسە ئاوخۇيىانەي مەرجى بىرگەنلەوە دەدات بەوهى كە نا بىرگەنلەوە، كەسايەتى چەمكەنارايى تازە ئاخاتە نىيو ھىزى پەتى تر، كەسايەتى كەمتر ئىنتىما بۇ گەركەكان كە لەشۈنىيىكى تر ھاتووه وەکو ئەوهى كارەساتىكى بەزاندىتىت كە پوروو پىۋەندى زىنەدۇرۇتلىرى پادەكىشىت و بەرزىكراوه تەوه بۇ رەھۋىيەنى پېشىنە بىيانە.

وەکو ئەوهى جۇرىك لە گۇپىنى بۇوگە پۇويىدابىت، يَا جۇرىك لە ماندۇو بۇون، يَا جۇرىك لە بى ئومىدى لە ھاپپىيان بەشىۋەيدەن خودى ھاپپىتى خۆى دەبىتە بىرۇكەي چەمك كە نزىكە لە سەبىرىكى بىكۆتايى. بۇيە ھەرگىز لىستى چەمكەكان داخراو نىيە، بەوهش

پۇلۇكى گىرنىك دەكىپەت لە پىتشەمبىدنى فەلسەفەوو وەرچەرخانەكانى، بۇيە دەبىت و تەماشا بىرىت کە فەرەيە بەبى ئەوهى كورت بىرىتەوه لە يەكىتى فەلسەفەكارى گىرىكى كە پىشتەر ئاللۇزە.

فەلسەفەكار ھاپپى چەمكە، ئەو خۆى چەمكە بەھېزەوه. ئەوهش مانىاي وایە فەلسەفە هەرتەنیا ھونىرى پىتكەنەن و ئافراتىن و دروستکردنى چەمك نىيە، چۈنكە چەمكەكان مەرج نىيە شىۋە يَا دۆزىنەوه يَا مادەي دروستكراو بىت. وردتىر بلىقىن، فەلسەفە بىرىتىيە لە كايىيەكى مەعرىفى بۇنىادىراو لەسەر داهىنەن چەمك. باشە دەكىپەت ھاپپى بېتە ھاپپى داهىنەن تايىبەتىيە كانى خۆى؟ يَا كەرەتى چەمك خۆى ئىحالەي ھېزى ھاپپى دەكەت لەنیو يەكىتى داهىنەر ھاوشنانەكەيدا؟ بۇيە داهىنەن چەمكى بەرەدەوام تازە بابەتى فەلسەفە.

لەبەرئەوهى چەمك پىویستى بە داهىنەن مەيدە، ئەوه وادەكەت ئاراستەي فەلسەفەكار بىرىت وەكو ئەوهى بەھېزى دەسگىرى كەرىپەت، يَا ھېزى توواناي مەيدە لەسەر ئەوه. ئاڭرىت پەختە لەوه بىرىت كە ھەندىكچار دەگوتىزىت لەبارەي داهىنەن ھەستى، يَا لەبارەي ھونەرەوه، مادام ھونەر كىانى بۇھى دىننەتە كايداوه و چەمكە فەلسەفەفيە كانىش ھەستناكن.

لەپاستىدا خودى زانىست و ھونىر و فەلسەفە كانىش داهىنەر انەن، تەنانەت ئەگەر داهىنەن چەمك بە مانا ورده كەي تەنیا بۇ فەلسەفەش بگەپتەوه. چەمكەكان بەئامادەيى لە چاوهپوانى ئىمەدا نىن وەکو ئەوهى تەنی ئاسمانى بن. ھىچ ئاسمانىك بۇ چەمكەكان بۇونى نىيە، بەلکو دەبىت دابەنلىزىت و دروستبىكىت، يَا بەمانايەكى تر، دابەنلىزىت،

هیچیش نییه ئەگەر واژووی داهینەرەكەی
بەسەرەوە نەبىت.

نېچە کارو فرمانى قەلسەفەي بەو شىوه يە
دەستنىشانكەر كاتىك نۇرسى: "نابىت
قەلسەفەكاران بەوە بازى بن ئەو چەمکانە قبۇل
بىكەن كە پىتىاندە درىت تاۋەككىۋان تەننیا بىن
جوانىيان بىكەن و سەرلەنمۇئى بىرىقەداريان
بىكەنەوە، بەلكو پىيوىستە لەسىرىان دەستىكەن
پەتروستكەرن و داهىنەن خەستە پۈويان و
قەناعەتپىكەرنى خەلك بەوهى كە هانايىان بۇ
بىن و بەكارىيان بىنن. تا ئىستا ئىمە
ھەممۇمان، ھەرىمەكەمان ھەر ئەوەندەيە كە بېرو او
مەمانە دەبەخشىتە چەمکەكانى خۆى وەكى
ئەوهى مەسىلە پەيوەست بىت بە جوانۇرىيلى
باڭ كە لە جىهانىيلى باڭ اوھەتتىت."

بەلام دەبىت قەرمبۈرى بېرو او مەمانە بە
وشىيارى و وىريايى بىكەنەوە، ئەو چەمکانەش
دەبىت قەلسەفەكار زۇترلىييان راپىيەت و
ئاگاداريان بىت، مادام ئەو خۆى دايىھەتتىاون
(ئەفلاتون ئەوهى زۇرىماشى نەزانى، ئەگەرجى
خەللىكى بەپىتىچەوانەوە فيئر دەكەر)، ئەفلاتون
دەيكوت پىيوىستە لە ئايىدا كان راپىيەن، بەلام
پىيوىستىبو ئەو خۆى پېشىر چەمكى ئايىداي
داھىتىابووايە. باشە ئەو قەلسەفەكارەج
بەھايىكى ھەيە كە مىع چەمكىي دانەھەتتىاوه؟
چەمكى خۆى دانەھەتتىاوه؟

با ئىستاش بەلايمەتى كەم بېرانىن و بىزانىن
قەلسەفە چى نىيە: قەلسەق تىپامان و
بىرگەندەوە پىوەندى نىيە، تەنانەت ئەگەر
ەمنىيەكجار خۇيىشى پىشى وابۇ يەكىيە لەوانە،
چونكە ھەر كايىيەك لەوانە توانى
بەرھەمھەتتى وەھەن خودى خۆى ھەيسەو
دەتوانىت خۆى لەپەنای ئەو تەمومۇمىڭدا
بىشارىتتەوە كە بەتاپىتەتى بۇ ئەوه دروستى
نەكتات.

قەلسەفە تىپامان نىيە، چونكە تىپامانەكان
ھەمان خودى ئەو شتائەن كە وا تەماشا دەكەن
لەچوارچىيە داهىنەتى چەمكى تايىتەت
بەخۆيەوە. قەلسەفە بىرگەندەوە نىيە، چونكە
مىع كەسىك پىيوىستى بەقەلسەفە نىيە بۇ
بىرگەندەوە لەمېچ شتىك، جا ئەو شتە ھەر
چىيەك بىت. ئىمە پىمان وايە شتىكى زۇر
بەقەلسەفە دەبەخشىن كاتىك وايە لىدەكەين
بېبىتە ھونەرى بىرگەندەوە، بەلام ئىمە ئەو كاتە
لەمەموو شتىكى دادەمالىن، چونكە
ماتاتايىكىكاران وەكى كەسەمانى ماتاتايىكى
ھەرمىز چاۋەپوانى ھاتنى قەلسەفەكارانىان
نەكەندووھ بۇ ئەوهى بىن بىر لە ماتاتايىك
بىكەنەوە، ھەرۋەھا ھونەرمەندانىش چاۋەپوانى
ھاتنى قەلسەفەكاران نەبۇون تاۋەكولە وېنىو
مۇسىقا ۋابىتىن، ئەو قىسىمەش كە دەلىت
ئوانە بەو شىوه يە دەبنە قەلسەفەكار،
توكتىيەكى نىزد قۇپە، مادام بىرگەندەوەيان
سەرىيەدەھىنەن ھەرىمەكەن لەخۇيائە.

قەلسەفە پەناگەي كۆتايى خۆى لەننۇ
پىوەندىدا نادۇرىتتەوە - دۆلۈز لېرەدا مەبەستى
تىپۆرى پىوەندىيە لەلاي ھابىماس و بەخەنەمەكى
خېرایى لىدەگىرت - كە لەميانە ھېزەوە كار
ناكەت، تەننیا لمبوارى پاو بۆچۈونەوە نەبىت،
ئەوهش لەپىتىا دروستكەرنى كۆنگىدا،
ئەوهكۆ لەپىتىا نافرېدەكەرنى چەمكىدا -
مەبەستى دۆلۈز ئەوهى كە پىوەندى تەننیا
لمبوارى پاو بۆچۈوندا كاردەكەت، بۇيە
دەيھەيت كۆنگىيان لەتىواندا دروستكەت،
كەواتە پىوەندى چەمك بەرھەم تاھىتتىت. ئەو
قسىمەيشى وەلەمكە بۇ ھابىماس - چونكە
بىرۇكەي دىالۇڭى دىمۇكراپىيانە خۇرۇشاوابىي
لەننیوان ھاۋپىياندا ھەركىز بچووكتىن چەمكى
بەرھەم نەھىنەوا، خۆپەنگە ئەو بىرۇكەيە لە
گرىكەكانەوە ھاتتىت، بەلام گرىكەكان زۇر بە

نهوهی هیچ شتیک به دیهی نبیه - " سمرمان سورپ بعینیت له کهینو و نه تی بوونهور" ، نهود دهستنیشانکردنات بوق فلسه، له گهل هندیک دهستنیشانکردنی تر، هلویستی باسروودن ته ناهنت نهگهر به تیپه پینی کاتیش دووچاری بیزاریعان بکه، به لام سه رقالبوبونیکی ناویه پری دهستنیشانکراو چالاکیه کی ورد نین له پرانگه کی پروروه دهیمهو.

به پیچه اندوه، نهشت نه و پیناسه به بوز فلسه پیناسه یه کی یه کلاکره و بیت: مه عريفه لمیانه چه مکه په تیه کانه و. به لام دیاره هیچ بواریک له نثارادا نبیه بوق بونیادنانی بزکاری له نینوان مه عريفه لمیانه چه مکه و، له گهل مه عريفه لمیانه بونیادنانی چه مکه و له نینو نهزم مهونیکی موکین یا حده سدا، چونکه به پیچه حیکمته کانی نیچه، هیچ شتیک لمیانه چه مکه کانه و نازان، نهگهر پیشتر نهوه به خوتان داتان نهینایت، به مانای نهوهی له نینو حمه سی تایبیت به خویدا بونیادتان نه نایت: کایه، یا ٹاست، یا پانتایی، تاومکو بتوانیت ناویتی بیت، به لام نه و نویه که و نه کسانه له خو نه گریت که نه یکتلن.

خولیای بونیادگرانه دهخوازیت هامور داهیناییکی بونیادن رانه له سه ر موسسه هیک دامه زربایت که بونیکی سه ره خوی پینده بخشت - موسسه هج Plan Ie نه و زاراویه بهو شیوه هی به کار دین که له نینو ده قه کانی دل لوزدا به کارهاتووه، لیره دا به مانای نه و پهش و شوینه دیت له موحایسه که ماده هی چه مکی دل لوزدی و بنه ماي ده رکه مونقی نه گهیه نینت - داهینایی چه مک، به لایعنی کم بریتیه له نهنجامد ای کاریک. بهو شیوه هی پرسی به کارهینایی فلسه، یا ده سه لاتکه هی، ته ناهنت پرسی نهوهش که نازار بمه کی نه گهیه نینت، گورانی بسمردا هات.

پیداویستی نویکردن و هو قره بورو کردن و هو
تحویلکردن که میزوو و جوگرافیا یکی شیواو
به فلسه فه ده بخشن به جوییک هر چرکه ساتیک
له میزوو و همو شوینیک اه جوگرافیا
پاریزگاری له خویان ده کهن له نیو زه ماندا و هکو
چون له دمه و هوی زه مانیشدا گوزارشت ده کهن.

بؤیه رمنگه پرسیاری نهوه بکهین که ج
یه کیتییک بتو فلسه فه کان ده مینیتیه وه
له کاتیکدا چه مکه کان هرگیز له وهستان
ناوهستان. ئایا هه مان شتیش به سه زانست و
هونره کاندا پراکتیک دهیت که له میانه
چه مکه کانه وه کار ناکهن؟ ئهی چی لمباره
میزوو هه بیکیکیان؟ ئه گهر فلسه فه بریتی
بیت له داهینانی برده وامی چه مکه کان، ئه وه
کاریکی زور ساده یه ئه گهر پرسین ئایا چه مک
وه کو بیزوکیه کی فلسه فی مانسای چییه،
هه روههها ئه گهر پرسین ئایا بیزوکه
داهینه رانه کانی تر که چه مک نین، له سمرج
شتیک ده وهستان و بونیاد ده نین، ئه وانه سمر
بعزانست و هونه ری خاوهن میزووی تایبہت و
سه بیرونیتی تایبہتی خویان، خاوهن پیوهندی
گوپاوی نیوان خویان و نیوان فلسه فن.

تاكه روی فلسه فه بـ داهینانی چه مک،
ومزیفه یه کی بـ مسوگر ده کات، بـ بی ئه وه
نهو و هزیفه یه بـ بیتیه هـ وهی هـ جـ وـ جـ
بالـ آـ دـ هـ سـ تـیـ وـ نـیـ مـیـ تـیـ زـیـ کـیـ پـیـ بـیـ دـاتـ،ـ مـادـامـ پـیـ گـارـ
شـیـواـزـیـ تـرـ هـ دـیـهـ بـقـ چـنـیـنـ بـیـزوـکـهـ وـهـ زـنـ،ـ
بـهـ جـوـرـیـکـ نـاـچـارـ نـیـیـ بـهـ چـهـ مـکـ کـانـ اـتـیـپـرـیـتـ،ـ
وهـ کـوـ ئـوهـیـ لـهـ نـیـوـ هـزـرـیـ پـراـکـتـیـکـیدـاـ هـیـهـ،ـ
چـونـکـهـ پـیـوـیـسـتـهـ بـهـ دـهـوـامـ بـگـهـرـیـتـهـ بـوـ پـرـسـیـ
نهـ وـهـیـ کـهـ بـرـانـیـتـ نـهـ جـوـرـهـ چـالـاـکـیـهـ تـایـبـهـتـهـ
بـهـ دـاهـینـانـیـ چـهـ مـکـ چـهـنـهـ بـهـ سـوـودـهـ بـهـ بـیـ ئـوـ نـهـ
فـقـمـهـیـ تـیـیدـاـ جـیـاـواـزـهـ لـهـ چـالـاـکـیـ زـانـسـتـیـ،ـ یـاـ
هـونـرـیـ.

کـوـمـهـ لـیـکـ کـیـشـهـیـ زـورـ دـیـتـهـ پـیـشـ چـاوـیـ
پـیـاوـیـ پـیـ،ـ کـاتـیـکـ تـیـبـیـنـیـ دـهـ کـاتـ جـوـرـهـاـ
چـهـ مـکـ فـلـسـهـ فـیـ وـ کـهـ سـایـهـتـیـ چـهـ مـکـ گـهـراـ
بـهـرـیـکـ دـهـ کـهـونـ،ـ چـهـ مـکـ کـانـ بـهـ رـلـهـهـ مـوـ شـتـیـکـ
بـهـ وـاـژـوـوـکـرـاوـیـ دـهـ رـهـکـهـونـ،ـ لـهـ لـایـهـ خـاـوهـنـهـ
فـلـسـهـ فـهـ کـارـهـ کـانـیـانـ،ـ وـهـکـوـ:ـ جـهـ وـهـرـیـ ثـرـسـتـوـ،ـ
کـوـجـیـتـوـیـ دـیـکـارـتـ،ـ مـؤـنـادـیـ لـیـبـیـتـنـ،ـ
مـعـرـجـهـ کـانـیـ کـانـتـ،ـ هـیـزـیـ شـلـینـگـ،ـ دـیـمـوـمـهـتـیـ
برـگـسـوـنـ.

بـهـ لـامـ هـمـنـدـیـکـ کـهـسـ بـانـگـشـهـیـ وـشـهـیـهـکـیـ
سـوـپـرـ دـهـ کـهـنـ،ـ یـاـ هـمـنـدـیـکـجـارـ بـپـوـ بـیـزارـکـهـ،ـ
تـاـوـهـکـوـ دـایـبـمـهـزـرـیـنـ،ـ کـهـچـیـ هـمـنـدـیـکـیـ تـرـیـشـ
هـهـرـ بـهـوـشـهـیـهـکـیـ سـادـهـ دـهـوـهـسـتـیـکـ کـهـ پـهـ لـهـ
پـیـتـمـیـ زـورـ دـوـرـ کـهـ رـمـنـگـهـ گـوـیـچـکـهـ فـلـسـهـ فـیـ
بـهـدـیـ نـهـکـاتـ.ـ هـمـنـدـیـکـ کـهـسـ هـنـ دـیـنـ گـوـزـارـشـتـهـ
کـوـنـهـ کـانـ دـهـوـرـوـزـیـنـنـهـوـ،ـ خـمـلـکـیـ تـرـیـشـ هـیـهـ
دـیـتـ گـوـزـارـشـتـیـ تـازـهـ دـادـهـ تـاـشـیـتـ وـ دـهـچـیـتـهـ ژـیـرـ
بـارـیـ پـاهـینـانـیـ دـاـتـاـشـیـنـیـ زـارـاـوـهـسـازـیـ پـرـ
لـهـشـیـتـیـ،ـ وـهـکـوـ ئـوهـیـ زـارـاـوـهـسـازـیـ جـوـرـیـکـ بـیـتـ
لـهـ وـهـرـزـشـیـکـیـ فـلـسـهـ فـیـ پـهـتـیـ.

بـؤـیـهـ پـیـوـیـسـتـهـ هـمـوـ حـالـهـنـیـکـ بـچـیـتـهـ ژـیـرـ
بـارـیـ دـاـپـشـتـنـهـوـهـ وـشـهـکـانـ وـ جـقـدـیـ
هـلـبـیـزـارـدـنـیـ نـهـ وـشـانـهـ،ـ وـهـکـوـ نـهـوـهـیـ ئـهـ کـارـهـ
تـوـخـمـیـ هـهـرـ دـیـارـوـ بـهـرـچـاوـیـ شـیـواـزـ بـیـتـ.
رـمـنـگـهـ دـاهـینـانـیـ چـهـ مـکـ پـیـوـیـسـتـیـ بـهـ چـیـزـیـکـیـ
فـلـسـهـ فـیـ پـهـتـیـ هـمـبـیـتـ کـهـ لـهـمـیـانـهـیـ
تـوـوـنـدـوـتـیـزـیـیـهـوـهـ کـارـهـکـاتـ وـ لـهـنـیـوـ زـمانـداـ
زـمانـیـکـیـ فـلـسـهـ فـیـ پـیـکـدـیـنـیـتـ،ـ نـهـرـکـوـ هـهـرـ
تـهـنـیـاـ فـهـرـهـنـگـیـکـ بـتوـ وـشـهـوـ زـارـاـوـهـکـانـ،ـ بـهـلـکـوـ
سـیـاقـیـکـ بـگـاتـهـ ئـاسـتـیـکـیـ باـلـاـ،ـ یـاـ ئـیـسـتـاتـیـکـیـهـکـیـ
جـوانـ.

بـهـوـ شـیـوـمـیـهـ چـهـمـکـهـکـانـ شـیـواـزـوـ بـیـکـایـدـکـ
دـهـدـقـنـنـهـوـهـ تـاـوـهـکـوـ لـهـنـاـوـ نـهـ چـنـ،ـ ئـهـ گـهـرـچـیـ
مـیـزـوـوـیـانـ هـیـمـوـ نـاوـیـشـیـانـ هـیـمـوـ وـاـنـوـوـ
کـرـاوـیـشـنـ،ـ لـهـ کـاتـیـکـداـ دـهـ خـرـیـفـهـ ژـیـرـ بـارـیـ

هېيمو دەچىتە ئىيۇ ململانى لەگەلىاندا، بۇيە دەبىت جۇرە حوكىمكەن بىتلىقىت لەسەر بىنمائى ئارەزۇوەكان بېرىار بىدات. دەشىت دارتاش حەمىزى بەدار بىت، بەلام دەبىت پاسمانى دارستان و دارىپۇ دروستكەرى دار دەبىت كە هەرىھەكىڭ لەوانە دەلىن: من، من هاپىتى دارم.

خۇئەگەر مەسىلەكە بىگاتە ھەلسۇپۇراندىنى ئىش و كارى خەلک، ئەوه زۇر كەسى ئارەزۇوەند دەبىتىن كە دىنە پېش و خۇيان وەكۆ ھاپىتى مەۋە پېشاندەدەن، كەسانى وەكۆ ئەو جوتىارە خۇراك بۇ مەۋە پەيدا دەكتات، ئەو چىنەرە كە پۇشاڭ و جلوبىرگى بۇ دەچىت و دروست دەكتات، ئەو پېشىكە كە مەۋە چارەسەر دەكتات، ئەو جەنگاھەرى مەۋە چارەسەر دەكتات.

خۇئەگەر ھەلبىرگەردن لەنېيۇ ئەو ھەممۇانەدا سەرەپاي ھەموو شتىكەن ھەر لەنېيۇ بازىنەكى بچۈركە ئەنجام دەرىت، ئەوه پەرسەكە لەنېيۇ سىاسەتسىدا جىاوازى، چونكە وەكۇ ئەوهى ئەفلاتون پېشى وايە، دېمۇكراٽىيەتى ئەسىنایىن پېشىكى بە ھەموو كەسىك داوه كە ئارەزۇوي ھەر شتىك بىكتا.

بۇيە بەپېشى بۇچۇونەكانى ئەفلاتون لېرەوە گىنگە سەرلەنۈي شەتكەن بىكىخىرىنى وە پىشان دابەنلىقىت تاوهەكى بىرىت لەميانە يانە وە بېرىار لەبارەي پاستى ئارەزۇوي كەسان بدرىت. ئەوه ئايدىياكاننى وەكۇ چەمكى فەلسەفى نمايش دەكرىن. بەلام، باشە ئەى لېرەدا ئىمە يەمەموو بانگەشەكاران ناگەين، ھەر كەسىك بۇ خۇي ئالىت: فەلسەفەكارى پاستەقىنە من، من ھاپىتى حىكىمەت و بېرىي پاستەقىنە پاستم. ململانى و كېپىكى ئەوكاتە دەگاتە لووتىكە كاتىيەك فەلسەفەكارو سۈقىست

بۇچى دەبىت بەردهوام چەمكى نوى و تازە دابەنلىقىت؟ بۇچى پىتىوستە بۇچى دەبىت بەكارىت؟ لەپىتىاۋ چىدايە؟ دىيارە وەلام دەبىت دان بەوهەدا بىنەت مەزنىتى فەلسەفە لەودادىيە كە بۇ ھىچ شتىك دەستنادات و ناشىت، ئەو وەلامەش دىيارە لە ئەمپۇدا تەنانەت ناتوانىت كەنجانىش پازى بىكتا.

ھەرگىز ئىمە كىيىشەيەكمان ئەبوبە تايىبەت بىت بەمرىنى مىتافىزىكا، يا بەزاندىنى فەلسەفە، چۈنكە ئەو جۇرە ھەزىز بېرىزكەنە قىسى بۇش و بەتال و قورسۇن، باشە ئىستا ئىمە بەردهوام بىن لەقسەكىدىن لەبارەي مايەپۇچى سەمت و رېبازەكان، لەكاتىيەكدا ئەوهە پۇرپۇداوه، ھەر تەنلىا ئەوهە كە چەمكى سەمت گۇراوه.

ھەرچەندەي لەنېيۇ كات و شۇئىتىكى دىيارىكراودا چەمك دابەنلىقىت، ئەوه ئەو پىرپەسەيە پېشى دەگات، بەفەلسەفە ئاو دەبرىت، يا تەنانەت ئەگەر ناوىيىشى جىاواز بىت، ئەوه ھەرگىز خۇي جىاواز نىيە لىيى. لەگەل ئەوهەشدا ئىمە دەنلىن كە ھاودى، يا عاشق وەكۆ ئارەزۇو خوازىكە ھەرگىز بۇلى دىۋ ململانىتىكار تابىتىت.

ئەگەر ئەسىلى فەلسەفە گىرىكى بىت وەكۇ ئەوهى تا ئىستا ئىمە دەلىلىنى وە باسى لىيە دەكەين، لەبېرئەوهە كە شارى گىرىكى، بەپېشەۋانە ئىمېراتقۇرىيەت و ولاتان، دېت لاقۇن - Lagon نافرېيدە دەكتات، يا ململانى وەكۇ بىنەمايمەك بۇ كۆمەلگاڭ "ھاوبىنیان" و كۆمەلگاڭ مەۋە ئازادە ململانىخوازەكان وەكۇ ھاولاقتى يەرەممى دېتتىت.

ئەوه ئەوهەش جىڭىرىيە كە ئەفلاتون وەسەفى دەكتات: ئەگەر ھەممۇ ھاولاقتىيەك بەدواي شتىكە وە بىت و حەنى لىتىت بەدەستى بىتتىت، ئەوه دىيارە بېڭۈمان بۇو بەپۇرى كەسانىتىكى تىر دەبىتتەوە كە ھەمان ئارەزۇويان

بويه ئەفلاتون خويشى هەركىز لەكتى هەرە لاوازىدا وينتاي شتى واى نەكىدبوو.

لەكۆتايىدا شۇرۇھىيەكە كېشته لووتكە كاتىيىك زانىيارى و بەبازاركىرىدى بازىگانى و هونەرى دىيزاين و پىتکلام، ھاموو مەعريفە تايىبەتكە كانى بەپىوهندى، دەستىيان بەسەر زاراوهى خودى چەمكدا گىرت و گوتىيان: ئەوه كارى ئىيمەيە، ئىمە ئافرۇنە كارىن، ئىمەين كە چەمكەكان بەرەم دېينىن! تەنبا ئىمە هاوبىش چەمكىن و دەي�ەينه ئىتو كۆمپىيۈتەرە كانغان.

بويه راگە يائىدن دەبىتە كارىكى داهىتىرانە، كۆمپانىاش خۆى دەبىتە چەمك، بەرهەش ئىمە پىيىشتەر دەبىنە خاۋەنى بىبلىڭىرا فەيایەكى دەولەمند. ئەى باشى خۆى بەبازاركىرىن پارىزىگارى بەجۇرىك لەپىوهندى نەكىدووە لەتىوان چەمك و پۇوداوا، بەلام ئەوه ئىستا چەمك بۇتە كۆمەلىك لە پىيىشكەشكەرنى پىتکلامى تايىبەت بە بەرەمەتىكى مېڭۈسى و زانسى و هونەرى و سىكسى و ... تاد.

ئىستا پۇوداوا بۇتە ئەو پىيىشانگاكىيە كە دېت پىتکلامى جياوازمان پىيىشكەش دەكتات و راوا بۆچۈرونى جىساواز دەگۈپىتەوە كە گرىمانكراوه بېتىتە بوارى تايىبەتى خۆى. بۇوداوهەكان ئىستا بەتەنبا بىرىتىن لەو پىيىشانگاكىيائى كە دەكىرىنەمە، چەمكەكانىش بۇونەتە ئەو بەرەمەمانەي كە دەشىت بەرۇشىن. ئەو بىزافە كاشتىيەش كە پارەمى بەپىشەقچۇنى بازىگانى كۆپۈرەتەوە، ئەوهى يېنەچووە كە كار بکاتە سەر فەلسەفەش، ئىستا وىنەكە وەھىييانىيە، ياخىيالى پاکەتىك ماكەپۇنەيە، چەمكى پاستەقىنە، ئەو شەتمەش كە پىيىشكەش دەكىرىت، ئەوهى كە دەخربەتە بۇو و نەمايش دەكىرىت، جا ئەوه كاڭا بىت، ياخابلىقىيە كە هونەرى، بىرىتىيە لە فەلسەفەكار، ياخاسايەتى چەمكەراكىيى، ياخونەمند.

بەيمەتكەن و مەلەنلى لەسەر پاشماوهى حەكىمى كۆندا دەكەن.

بەلام، باشە چۈن دەكىرىت جىاۋازى بىكەين لەتىوان ھاوبىنى پاستەقىنە و ساختەچىدا، لەتىوان چەمك و ھاوشىۋەكەي، لەتىوان ھاوبى و ئەمە كەسەي وەك و ھاوبى خۆى نەمايش دەكتات، ئەوه لەلای ئەفلاتون شانۇڭىرىمەكى تەماوهى مەولۇددات كۆمەلىك كەسايەتى چەمكەراكىيى پىيىشكەش بکات و دەندىك مېزى تىرى بخاتە سەر، ھېزىك پىوهندىيان بە كۆمىدىا و تراڻىدىياوهەمە.

لە سەردەمانىيىكى نزىك لە ئىمەدا، فەلسەفە لەگەن كۆمەلىك مەلەنلىكىارو پەكابەرى تازەدا بېمەك كەيىشىن. سەرەتا لەشىۋەي زانستە مەرقۇيەتىيەكاندا بۇون، بەتايىبەتىش سۈسىيۇلۇزىا، كە ويىستى شۇينىڭەي ئەو بىكىرىتەوە. نەوكاتەي كە فەلسەفە زىنەپەرىيىكىد لە بەلاوهنانى ئارەزووهكىانى خۆى بەرەو داهىننانى چەمك و خۆى خەستە ئىسو ھەممەكتىيەكان و گرمۇلە بۇو، ئەوكاتەش ئىمە بەورىدى نەمانزانى مەپىست لەو بابەتە چىيە. ئاپا مەسىلەكە ئەوه بۇو كە دەسبەردارى داهىننانى ھاموو چەمكىك بۇو لەپىتناو لەپىتىكى وردى لەبارەي مەرقۇ، ياخابلىقەنە، لەمەيانەي گۆپىنى سروشىتى چەمكەكان لەپىتىكاي ئەوهى واي لېپىكەت جارىكىان ئەيمىندهى كۆمەلى بىن، جارىكى تەريش بىز ئەوهى بېتە ويناندىنەنەي دامىنەرانە لەبارەي جىهان لەلایەن گەلان و ھېزە زىنەدۇوە مېڭۈسى و بېزھىيەكانيانەوە؟

ئىنجا پۇلى ئەپىستەمۇلۇزىا و زمانۋانى ھات، بىگە دەرۇونشىكارى و شىكارى لۇشىكىش. بەو شىۋەيە لە ئازمۇونىنەكەوە بەرەو ئەزمۇونىنەكى تە فەلسەفە پۇوبەمپۇرى مەلەنلىكىارو پەكابەرى كەمەھەتر دەبىزە، پەكابەرى تووندەترو قىسەنەقتى،

چون فلسه دهتوانیت و هکو
کسایه تیمه کی کون و دیزین بگاته ئه و
چوارچیوه گنج و مودیزناه لەنیو کیپکى
پروهر هەمەکیتى پیوهندى بەئامانچى
دهستنيشانىكىردن - هاندان و فروشقن - ئى وينى
بازرگانيانىسى چەمك؟ بىنگومان شتىكى
ئازار بەخشە ئەمەمان بۇ بىرون بىتمەو كە چەمك
برىتىيە لە كۆپانىيەك بۇ خزمەتكۈزارى و
ئەندازەمى زانىارى.

بەلام هەرچەندە فلسه بەر مەملەتنىكارو
رکابەرى گەمژەو سەرلىشىواو بکەۋىت،
ھەرچەندەى لەنیو سىنتەرى خۇيدا سەريان
بکەۋىت، ئەمەندە هەست بە زىننەدارى دەگات
بۇ ئەنچامادانى كارەكانى خۇى و داهىنائانى ئەو
چەمکانى كە زىياتەر لەشىۋەھى فېنەرى
ئاسمانىن، زۇرتەلەھەي كاڭا بن. ئەوهش پالى
پیوه دەنیت بەشىۋەھىك پېتىكەنیت كە ئاۋىتەم
بارگاۋىيە بەگىريان. بەشىۋەھى پېرسى شەھەي
كە فلسەفە چىيە، دەبىتە ئەو خالە دەگەنەي
ھەرىيەك لەچەمك و داهىنائان بەرھو يەكتى كىش
دەگات و بەيمکەوەھانى بۇ دەبەن.

فلسەفەكاران بىايى ئەوهندە بایسەخيان
بەسروشتى چەمك نەداوا و هکو واقعىيەكى
فلسەفي، بەلكو پىتىان باشتى بۇو و هکو
مەعرىفەيەك يا ئەنایتىدەيەكى پېندرار تەماشاي
بکەن كە لەميانەي ئەو مەلەكانەي رافەدەكىرىن
كە دەتوانىن پىكىيان بىيىن و دروستيان بکەن -
ئەپسەتراكتىكىردن و گشتاندن - يا بەكارھىنانى -
پېياردان.

بەلام چەمك پېندرار ئىيە، بەلكو داهىنراومو
دەبىت دابېتىرىت، ئەو پېتىكاھىتىرىت، بەلكو
بەخۇى لەنیو خۇيدا خۇى دەخاتە بۇو.
مەسلەكەش ئەوهەي كە داهىنائان و خۇ خستە
بۇو ھاوشىۋەن. مادام ھەمۇ ئەو شتانەي
بەپاستى داهىنراون، ھەر لە شتە

زىننەوەكانەوە تا دەگاتە تاپلۇرىك، ئەوانىش
دەتوانىن خۇيان بەخەنە بۇو، يا بەشىۋەھىكى
ئەمەندە تايىبەت كە دەتوانىن لەميانەيەوە
بىيانناسىن.

بە پادەيە چەمك داهىنراو دەبىت كە خۇى
دەخاتە بۇو. ھەمۇ ئەو شتانەي پەمپەستن
بەچالاکى داهىنەرانى ئازاد، ئەمە بەشىۋەھىكى
سەرىخۇقۇ پىۋىسىت خۇى لەنیو خۇيدا دەخاتە
بۇو، ھەرىمەكىتىشيان خودىتىرىت بىت، ئەمە
بایتىرىشە.

ئەوانەي لەدواي كانت هاتن، ئەوان بۇون
زۇرتە بەم مانىيە بایسەخيان بە چەمك دا، وەكو
واقعىيەكى فلسەفي، بەتاپىبەتىش شلىنگ و
ھىگل. ھىگل چەمكى وا دەستنىشانىكى
لەميانەي بۇونى بۇوى داهىنەرانمۇ چەركەساتى
خۇ خستەپۇويىھەوە.

بۇو بۇونى بۇوى شىنتىماخوازانە بۇ چەمك،
چونكە ئەو لایەنە پېكىدىن كە لەسىپەرىدا
چەمك بەرھەمەتىوو، لەسایيەي وشىاري و لەنیو
وشىاريدا، ئەوهش لەميانەي بەدوايمەكدا ھاتنى
پۇچەكاندا، كەچىن چەركەساتەكان لايەنەكەي تر
پېكىدىن كە بەپىنى ئەو خودى چەمك دەخىتە
بۇو و ئەمایش دەكىرىت، بۇيە بۇچەكان لەنیو
رەھايى خوددا بۇونيان ھەيە.

بەوهش ھىگل ئەوهمان پىشانىددات كە
چەمك ھىچ پۇيەندىيەكى بەيىرۇكەي گىشتى يا
ئەپسەتراكت ئىيە، ھىچ پۇيەندىيەكى
بەھىكمەيەكى ناداهىنراوەوە ئىيە كە پەيوهست
ئەبىت بەخودى فلسەفە.

بەلام لەھەمان كاتىشدا، ئەوه فراوانىكەتىكى
ئا سنوردارى فلسەفە بۇو كە خەرىكىبوو بىزاز
و جولەي سەرىخۇى خۇى بۇ زانست و
ھونرەكان جىيەلىت، چونكە خەرىكىبوو
لەميانەي چەركەساتە تايىبەتەكانى خۇىمەوە
سەرلەنمۇي ھەمەكىتىيەكان بۇنياد پېتىتە، بۇيە

تەمنىا قۇناغى دووھم دەتوانىت پىنگا لەپەندەم
کەوتىنە خوارەوە مان بىگىزىت لەلووتكە
بىرەكەنانسەر، لەنیۋەئۇ كارەساتە پەھايەي
قۇناغى سىيەمدا كە كارەساتىكى پەھايە بىز
ھىزىز، ئەمەش بىنگۈمان سوودە
كۆمەلەيەتىكەنەن دەھىنەن بىت لەپوانگەي
سەرمایەدارى تۇتالىتارىيەمۇ.

سەرچاواه:

ئەم توسيتە پېشىمكى ئەم كەتىبەيە: (سامىي الفلسطە،
جىل دولوز و فىلكس غتارى، ترجمە: مطاع الصنفى،
الطبعة الأولى، ١٩٩٧، بيروت) ..

ئىستا كەسايەتىيە داهىنەرە تايپەتىيەكائى
خۇى وەكىو پۇوى لاومكى و تارمايى دەخاتە
پەدو.

بۇيىە ئەوانەي دوای كانت ماتن بىمداي
ئىنسكلاۋپىدىيەكى گشتگىر بۆچەمك خوليان
دەخوارد كە بىتوانن داهىنەنى چەمك ئىحالەي
خودىتى پەتى بىكەن، لەپرى ئاوهى ئەرك و
فرمانىكى مۇتەزايىغانەتر بۆخۇريان دەستتىشان
بىكەن، واتا بىيداڭۈچىاي چەمك كە دەبىت
مەرجەكانى داهىنەن مەلبۇوه شىئىتەمە وەكىو
فاكتەرى چەركەساتىكى دەگەمن.

ئەڭىر هەر سى سەردەمىن چەمك بىرىتى بىت
لە ئىنسكلاۋپىدىياو بىيداڭۈچىا - پەمۇردىو
قىزىكىرىن - لەكەل پىكەھاتنى پېشەيى بازىگانى،

سارتەر

مزوچىكى ئازاد لە بەردهم تۇفانى مىژوودا

مېشىل كۆنتا

لە فارسىيە وە: مىستەفا راھىدى

شىوهى "سارتەرى گمنج" نەزىما كە بىزىگرالى نۇرسەكان (لە داھاتوودا) دەپەزىزىنە سەر وردهكارىيەكەي. باشتىر بلىئىن نەخشەي بۆ ئەمە كىشاپوو كە هاواكتەم "سېپىنۋزا"^(۱) بىت وەم ستابان دەوت "پىساوە بىچۈوكە" رەنگىنە لەبەرئەوهى دەيانزانى بەلىنى بە خۇى داوه بىن بە پىاونىكى گەورە، خۇى، ئەم كاتەنى كە تەنها جار لە بەھارى سالى ۱۹۲۹ سارتەرى بىنى، ئەم باومەر جوانە كە هاواكتەم بۇو بۇو لەگەل خىۋاشانى ماندۇر ئەناسانى بىر و تىزىرييەكانى سارتەر، بە تۇندى كارى كرده سەر سىيمۇن دۇبۇڭار، ھەرچەند دواى خۇىندەنەوهى يەكەم و تارەكانى بەھەزى رووبەر ووبۇنەوهى لەگەل ساولىكەيى نۇرسەر، راچىلەكى. رووداۋىكى بان سروشىقى (ما ورا الطبيعة) بۆ سارتەر رووي دابۇو: ئەم ھەدىيىمان لەدایك بىبۇوه. ئەم رووداوه بۆ ھەممۇوان روودەدا، بەلام بۆ سارتەر ئەم لەدایك بۇونە هاواكتەم بۇو لەگەل كەپانىكى بۇون ناسانە^(۲): رېكەوتىكى رووت و پەتقى. بە واتايىكى تر ئەم واي بىر دەكرىدەوە كە

فەيلەسووفىك كە نەخشەي بۆ ئەمە كىشاپوو، هاواكتەم "سېپىنۋزا" بىت وەم "ستاندار" ھاوبىيەكانى سەرەدەمى گەنجىتى پىشان دەوت "پىساوە بىچۈوكە" رەنگىنە لەبەرئەوهى دەيانزانى بەلىنى بە خۇى داوه بىن بە پىاونىكى گەورە، خۇى، ئەم كاتەنى كە تەنها پىشىت ئەستۇر بۇو بە خۇى، دوو دان ئەبۇو لەم شتە، رىيمۇن ئارقۇن^(۳) باومەر بە خۇى دەپۈنەكەي بە ياد دەھىنناوه بە باشى باسى دەكىرد: "لە ئاستى كانت يان ھېكىلدا بۇو؟! بۆچى وانىبىت؟ ھاوبىلەكانى لە خۇيان دەپېرسى كە ئەمە ھاوبىيەكانى بە خۇيان دەپېرسى كە ئاميان لە پىشدا ناو دەرددەكەن و ناودەركەدنى كاميان ھەپيشىيى دەبىت؟" ئارقۇن لاي وابۇو سارتەر لە قەلسەفەدا و "ئىزىان" لە ئەدەپىاتدا دەيانقوانى بە وەمە پەليەك بىكەن، سارتەر خۇى دەيگىزىتەوە كە لە سەر ئەم بۇو بۇوه كە لە داھاتوودا دەبىت بە پىاونىكى گەورە، كە وايە بە

بەرپرسایەتی بەرامبەر بە دۆزەخییەکانی سەرزمەوی حىزىسى كۆمۈنىستى فەرەنسا پېنى دەبەخشى، لە رۇمانەكانىدا بە توندى ھېرىشى دەكىدە سەرچىنى دۇرۇنى مۇۋقايەتى واتە بۇزىوازى، سارتر سەرقالى نىڭ كلاسيسى مىرات ماولە والرى^(۱) بۇو و ئۇرسەتۈرەتى تازىدى دەربارەي ئەفسانەتى ھەقىقەت پېشىتىار دەكىردە ھەمولى دەدا سەرلەنۈئى چىمۇكى ئەفسانەبۇونى ئەو ھەقىقەتە بىنیات بىنیتەوە. دواتر بە پېشىتىارى "كاستور"^(۲) يېپارچاك(سارتر شەم ھاپپىيەتى-بۇزقارى- وەنا ناو نابۇ) بېرىارى دا ئەزمۇونى بىنیاتىنەرى خۆى بە شىوهى رۇمان بىنوسى. بەرەمى ئەم كارەتى بە ئەپىمەرى بىن ئىزىدەرە ئاونا "كتىبى پېشەت"^(۳). بۇثار بە خويىندەوەتى يەكەم رەشقۇرسەكى كە سارتر لە "ماور"- ئەو شوينەتى كە سارتر وانەتى فەلسەفەتى ئىدا دەوتەوە- نۇرسىبۇوى، ئاواچاوى گىرڭىز. ئەم نۇرسىنە ھېشتىتا زۇر بىن و بەرامبىي مامۇستا بۇونى لىنەھات. ئاخۇ ئەيدەتوانى لە تەكىنلىكى چاوهپوان كىرىن كەملەك و مەرىگىرى بەو چەشىرى لە سىيە ماو رۇمانە ئەمرىكا يەكاندا كەللىكى لىيەورەتەگىرىسى و ھەردووكىيان(سارتر و دۇرپۇزقار) بەدىليان بۇو؟ سارتر بە سەرھاتەكەتى لە بېشى بەرلىن، كە بەپىنى نۇرسەراوەكەتى خودى سارتر، دواى بە دەسەلات گەيىشتىنى كەسىك بە ئاوا ئادىل ھېتلەر، لە سائەكانى ۱۹۲۳-۱۹۲۴ بە مەبەستى سەردىنى ھۆسەريل^(۴) و ھايدىگىر^(۵) بەرە ئەم سەفەرى كىرىبۇو، دەست پىنگىرىبۇو و بە تەواوەتى كەنپىبۇوى.

جارىنى تىرپۇزقار، كە دواتر بە "يەكىن لە شاهىدە وردىيەكان" ئاوا ئىنەبا، كە بەرامبەر كارى ئەو "لىپوردىنى ئىيە" ئەم كارەتى بە دل نېبۇو. ھەر بۇيە، سارتر دەست نۇرسەكانى وەما رووداونىك نەكرا ھەر روونەدا. دواتر سارتر لە كەتىبى "وشەكان"^(۶) دا لە شىكىردنەوەتى ھەلومەرجى تايىبەتى سەرەتەمى مەندا ئى خۆيدا نۇرسى: "بەختى من ئەمە بۇو كە منالى كەسىكى مردوو بۇوم: مردىنەك كە چەند دلۇپ سېپىرمى پېيۈستى ئامادە كەرىبۇو بۇ دروست كەنلىك". ئەو لەم بارەمە هەستى بە بەختەمەرى دەكىد: "نېبۇنى باوک لە تەمەنى كە مەدا" بېبۇ بە ھۆى ئەوەتى بەشىوەيدىك لە شىيەكان لەلايەن "بىرىنى دەسەلات ئېيجاۋى" و سۇپېرەمنىك^(۷) (luperege). كە وايە ئەو شتىكى بە سەرىيەتە ئەپەيت^(۸). كە وايە ئەو شتىكى زىياتى ھېبۇو و ئەم تايىبەتەندىيە زىادەتى ئەمەتە (واتە دەپىن وەما تايىبەتەندىيەتى كەنلىك). بە گىشتى سارتر لە سەرەتاي لە دايىك بۇشەرە بېرىمەند و قەيلەسسووفىنەكى ئازاز بۇو چونكە ھەر لە منالىيەتە لەكەن تايىبەتەندىيەتى ئەپەيت. ئەمە ئەپەيت ئەنلىك ئەپەيت بۇ ئاقوانى توانى ئۆپىنى ھەلومەرجىيان مەبەيت بۇ ئەمەتە بەكۈيەتە سەر ئەو رېڭايە. ئەم بارۇدۇرخە لە ئىيەندا دەتوانى گەرەنتى پېشەنگ بۇونى تاك بىكات .

لەكەن ئەمانەشدا دەپەيت شىوەيدىك كە بەھاى ھەقىقەتىكى گەردوونى بىم دۆزىنەوە دەدات بىنۇزىتەمە. سارتر بۇ ئەم كارە كاتى زەقى تەرخان كىرىد. ئارۇن بە چەكى ئىيدى ئەلزىمى كەنتمە بەپىنى ئەمەتە قەناعەت بە سارتر بىنۇن گىشت تىپۇرېيەكانى ئەمە ئەنلىك ھەلەشاندەوە. ئەم كاتە ئارۇن بە جل و بەرگى جوانمە بۇ يارى تىنس لەپۇشت، سارتر پىنداڭرى لە سەر باومەكانى دەكىرد، چونكە باومەپى بە راست بۇونى و تەكانى خۆى ئەم بۇو بە بېرىكىردنەوەيەتە ئىيەندا كە ئىزازى ھاپپىي، بە گۇر و تىپەتكەوە كە هەستى

سیاسی: مرؤژه هار که به باست پهی به بونی خوی بر توشی دلخواکن نمیست. مرؤژه شهو شته که نیه و شهو شته نیه که همه، و نم دوروکهونه له خود، ئه وهی که بی تواناییه له رووپهرو بوونه له کەن خود، هیچ شتئ نیه مگهر شهو شته که پینی نهورتی نازادی ویردان.

"موسقیل" نم تیشکی وشیاری و ویندانه به "روانگه یان روو لیهینان"^(۲۴) ناو دهبا. مرؤژه له چیهاندا، به تعاوختی که توخته دھرمومو له مفترسی تۇفانی واقیدایه. شتئکی نهروونی نهروونیوو^(۲۵) بونی نیه، شهو شته که پینی نهورتی ریانی نهروونی، هیچ نیه جگه له فیلئیک، جوئی دلخوشکردن بینهونه بمو نەفسانانه که له لوتت بەرزی ئىنساننوه سەرچاوهيان گرتتووه. دیارده ناسى ئىمە له "پرۆست"^(۲۶) و دھروونناسى رىزگار دەگات. خەیان، تواناییه کی ویرانکەرانەی وشیاری بەم نمیتە هوی نازادی وشیاری. بەلام نم نازادییه دیارییک نیه، بەلكووبە پېچەوانەو بەپرسایەتی و نھیست بسوون دروست دەگات، بەدەر لەمەش، ناتوانین له نەست نم نازادییه مەلبىن مگەر ئەوهی مرؤژه مەبەستیکی خراپى بىت يان بیھوئ لەکەل خوی و ئەوانى تر درۆ بگات. نازادی به پېچەوانەو، سەرچاوهيان - دەپى بە هوی بلاوتر بوونەوی پانتاي ریان.

نم بابەته بوونگەرايىيە سارترىيە يان ئىگزستانسىالىزى خوانەناسانە کە دواتر تىۋىزىزە دەكىرىن، هەر لە سەرەتاي نەيەي ۱۹۳۰مۇ لە وتارەكانى سارتردا نەبىندىرى. (ئىگزىستاتسىالىزى سارترى يان ئىگزىستاتسىالىزى خوانەناسانە بەرامبەر بە

لسەر كورسى كارەكەي دانا، بەشە زىادىيەكانى لى بىرى و دواتر كردى بە نووسراوه يەكى ساف و تۆكمە. بەلام ئەم نووسراوه چاك كراوه کە ناوى "مالىخوليا"^(۲۷) ئى لېزرابۇر، بە دلى خەبىر و شارەزاكانى ناوهنىي بلاوكەرمەھى "كالىيمار" نېبۇر. سارترە هەستى بەوه كرد كە له نەرۇوقى خۈزىدارەت بۇتەوەو نەرنەچوو، نەرۇوه كە شەۋەزە جوانەش كە ئامى شەيداى خوی كردىبو، جوابى رەدى پېنداپۇر، توشى خەمۇكى بۇ، لاي وابسو كوللە نەريسايى و قەزالەكان بە شوينىيەن، لاي وابسو توشى نەخوشىيەكى نەرۇونى خراب بۇوە. بەلام بۇقانى ھاپېرىزى زۇر ئىگەران بۇ و لاي وابسو شەۋەزەمۇت خوی بخاتە قۇۋلايىەكانى شىتىتىتىھو. سارترە كۆتايدا شىتىتىتى نايە لاوه، "شارل دۆلەن"^(۲۸) ئى ھاپېرىزى وەك واسىتە ئارادە لاي "گاستقۇن كالىيمار"^(۲۹) كە يەكىن بۇ لە ھاپېركانى دۆلەن، كالىيمار ئەم رۆمانە سەمەھى وەرگرت، بەلام ناوى "رشانەو"^(۳۰) ئى بۇ ئەم رۆمانە پېشىنەر كەد. سارترىش رازى بۇ بەوهى كە تا پانەيەك لە لايەنە رەشۇكى و ناشىنەكانى بەرھەمەكە كەم بگاتەرە. ھەمووان نېزەزى رۇودا وەكە نەزانى. رەخنەگەلىيکى پۇزەتىقانە، پائىلۇران بۇ خەلاتى "كۆنکۆر"^(۳۱)، بىلۇ كەنەوهى كورتە چىرۇك و وتار لە گۇفارى نەدەبىي يەغايانىكى "N.R.F"^(۳۲) كە يەكىن لەو بابەتانە دەرىبارەي "مۇرياك"^(۳۳)، ئەم نووسەرە كاسۇلىكى لە بىندىتكىيدا ھاوكات لەكەل سەرلىشىۋايدا غەرق كەد.

بەر لە جەنگ سارتر ئىشىكى بە ئەدەبىي جىهانى بەخشى كە دواتر، بە شىۋەھى واقعى دەرىدەكەمۇت؟ دىدىيەكى ورە و قۇولۇ لە ھەمان حاندا بىن بەزەييانە لەسەر ھەلۇومەرجى ریانى مرۇغايەتى. روانىيەكى بۇون ئاسانە، نەك

ئەگەر بابەتىك ھەبىت بۇ رەخنە گىرتىن و سەزىزەنش كىردىن، شىۋىيەت بەلگاندىنى سارتمەرە لە پاساوهينانوھ بۇ ھەلبىزاردەن سىاسييەكاني لە سەردەمە دواي جەنگ و لە سالەكانى ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ دا. ئەمپۇكە ئامانجى يەكگىرتىنىكى ديمۇكراٽىكى شۇرقىشكىپ، كە سارتمەر لە سالەكانى ۱۹۴۸-۱۹۴۹ دا باسى لىيۇھ دەكىردى (و مەبىستىشى بەخشىنى نىئورۆكىكى بابەتى بۇرۇ بە ماھە ئەمبىستراكتەكانى ديمۇكراٽىسى، بە يېكىنۈننانى ئەوروپا يەكى سۈسیالىيىست و شۇرقىشكىپ) بۇ ئىيە ئاسانتى وەرددە گىيردى و قەبۈول دەكىرى؛ تائۇ ھەلؤىستى كە سالەكانى ۱۹۵۲ تا ۱۹۵۶ گىرتىيە بىرلە بەرژەوەندى حىيزىنى كۆمۈنیسەتدا لە ئىئىر ناوابى ھاپتىيانى ھاوسەنگەر و ھاودەم، كەوايىھ بىرگىرى كىردى لە بەرەي سۆقىيەت لە شېرى ساردا، لە بەرئەوەي بەرامبەر بە بەرەي ئاتقى چەك و چۈلى كەمترى ھەيە دەتوانى ئاشتىخواز تېرىيەت.

به لام ئام هەلۋىست كىرتانىڭ تىمنا
ھەلۋىستى سىياسىن، لە حاىلىكدا ئەو شتە كە
بە لاي ئىمەوهە كىرنگە شتىكى تىرى: ئەودىيە كە
بىرەمە كاتى سارتر لەم سالانىدا كە باسمانى
لىكىد، بە باوهەرى بەشىكى زۇر لە خاودەن رايىان،
لەوانە "بېئىنارد ھانى لۇپىن"^(٤٠) لە راستىدا
بىرەمى ھەلکەوتىمىكە. "رىڭاكاتى ئازادى"^(٤١)
ئەزمۇون كىردىنى ئازادىسى لە ئەزمۇونىكى
ئەدەبىدا بە شىيەر رۇمانە ئەمەرىكايىيەكان، بە
رىيالىزىمى زەين. "زېنى قەدىس"^(٤٢)
دەرۇونشىكارى كىردىنى بۇونناسانەي سەمنىچى
راكىتشى نۇوسەرىيەكە لەلايەن نۇوسەرىيىكى
تىرىدە. (مەبەست خىتنە رووى كىشىيە لە^(٤٣)
لىكىدانەوە دەرۇونشىكارى و ماركسىستىدا، و)
دەستە پىيسەكان^(٤٤)، "شەيتان و خودا"^(٤٥) و
"بەندكراواھەكان، ئالقۇتا"^(٤٦) مەلگىرى كۆمەنلىك

ئیگزیستانسیالیزمی مهسیحی بەکار دەبرى کە بۇ يەكم جار لە ئايدىياد "كىرەگارد" (۲۶) دا دەبىتىرىنى - جەنك دەپىن بە هوئى ئەوهى كە سارتەر پەرە بەم تىۋىرىيە بىدات و بە قۇولى بە ناوياندا رۇ بىچى.

ده‌توانین بلیین جهانگ گهوره‌ترین
دهستکه‌وتی بُو ئه و هببو. - نه‌گهر شم و تهیه
نه‌بی به‌هی پارادوکس بیلیشکی شهرمهینه‌ر. -
دوای نه‌وهی قمره‌نساله داگیرکاری شازاد کرا
سارتمه‌دهستی دایه نووسینی و تاری "کۆماری
بیلده‌نگی"^(۲۰) و بهم رسته به ناویانکه‌ی خوی
دهستی پتیده‌کات: "نیمه هیچ کات به پاده‌ی
سرده‌می داگیرکاری نه‌لماهیه کان شازاد
نمبووین." سارتمه‌له‌سهرئه و باوهه‌ه ببوو
هه‌کاری شه نازادیه‌ی نه‌وهیه (فه‌هنسیه‌کان)
له‌گه‌ل حقيقه‌تی هله‌لومه‌رجی مرؤوفانه و
هله‌لبراردنه ناسته‌مه کاندا روو بپروو بیون.
سارتمه‌به تایبیه‌ت دوای هه‌رگی نزوجار لومه‌ی
ده‌کری چونکه بُو بمرگری کردن، به جینگای
چهک ته‌نها دهستی بُو قله‌م برندیبوو و تیرباران
یان ته‌نانه‌ت نه‌شکه‌نجه نه‌کرا و "ژان
کاوبیس"^(۲۱) یان "رینه شار"^(۲۲) نه‌ببو.
به‌گشتی له‌بره‌نه‌وهی ته‌نها سارتمه‌ببو لومه‌و
سمرزه‌نشت ده‌کرا. به جینگای کوشتنی
نه‌لماهیه‌کان یان ته‌قادنده‌وهی شه‌مه‌نده‌فهرهکان
"میشه‌کان"^(۲۳)، "کۆیونه‌وهی نهیشی"^(۲۴) و
"بیون و نهبوون"^(۲۵) نووسیبوه. نه‌وهی که دواتر
خوی خوی سمرزه‌نشت کردوه و ره‌خنه‌ی له
خوی گرتوه شتیکه که ده‌کری لیی
وه‌ریگیردیریت، به‌لام ره‌خنه و سمرزه‌نشت
کردنی نهوانی تر، به‌تایبیه‌ت نهوانه‌ی
بمره‌مه کانیان خویندۇتموه ده‌کری به کالته
برانزیت. چونکه بمرگری کردنی نووسه‌رو
فیلسوفیک که سارتمه‌ی ناوه، جینگای ره‌خنه
نه‌وهی ناگری نکولی لی بکری.

ئەو شىتەي كە ئەو لىيى بىزار بۇو. ژىيانى خوش دەويىست و درۆي لەگەل خۆى نەدەكىد. بەلام لە كاتى پىيوهندى گىرتن لەگەل كەسانى ئىزىكىدا، لەو شوينەدا كە دەيزانى ئەوانى تىناتوانىن حەقىقت و راستى وەرىگىرن، بېبى ئەمەرى نىڭىران بىت يان ھەست بە تاوانبار بۇون بىكەت و خۆى ئازار بىدات بىيدهنگى ھەلەپىزىارد. ئەو بەردەواام لە بەرەپېشچۈوندا بۇو، من وەها ناسىم و تەنانەت ئەگەر سوکايدىتىشى پېنگىرا با نىڭىرانى ئەو شىتە نەبور كە رابىردا بۇو، زۇدىش بەھاى بە بەرۋەھەندىيە تاكە كەسىمەكان نەدەدا كە مەرقەكانى نەكىد بە كۆپىلە.

سارتىر بەپىنى "حوكىمى جوانى وەقادار بۇون بە بىي وەفاىى بۇ ھەمۇر شىت" ئازاد بۇولە بەرامبەر تۆفانى مىڭىزوو و رەوتى فەزاي قورس و وېرائىخىرى جىياندا ئازاد مایمە. زىنندۇرىيەكى كەورەيە كە نەمرەدوو، چونكە بۇوە بەو شىتە كە بۇوە. بۇوە بە ھاوارىڭ بۇ ئازادى. ئىيمەش ئەو كاتى مەلگىرى ئەندىشە سارتىرىن لە ھەمۇر كات ئازادلىرىن.

پەداویزەكان:

1-Raymond Aron(1905-1983)

2-Paul Nizan(1905-1940)

3-Baruch Spinoza(1632-1677)

4-Henri Beyle Stendhal(1783-1842)

5-ontologique

6-1964) *Les Mots*

7-surmoi- superego

8- (Paul Valéry (1871-1945

9-Castor

10-factum sur la Contingence

پرسىيارى ھەزىنەرە كە ئىمە ئەو كاتى تۈوشى كىشىدە بىن لە خۇمانى دەپرسىن. "رەخنەگىتنى لە عەقلى دىيالەكتىك" (۳۹) ھەولىيەكى بەردەواامە بۇ تىكەيىشتىنى شىيەھى سەرە و بن بۇونى روخسارى ئازادى ئەو كاتى جوولە لە جىهانى ماددىدايمى، و ئەمەرى كە گىروپىتىك چۈن بە مۇى پەيمانىكەمە كە بەستوويانە، لەگەل گۇزانى ھەلۇومەرجى دەركەوتىنیدا، دۆگىما دەبىت و دەست لە زانىنىي چۈننەتى دىرىزەدان ھەلەدەگرىن. "وشەكان" شىيەھەكى تەنزاپامىزە بۇ رىزگاركىدى خود، بە لمبەرچاۋەنگەرتىنى ئەو ئۆستۈرۈانە مەرۇپىيان دروست كىردوه. "گىلىنى بەنەمالە" (۴۰) كۆبەندىيەكى مەرۇقناسانىيە كە تىايىدا "فلۇبىز" (۴۱) و ھەولەكانى بۇ ئەمەرى ھەمۇو جىهان بىخىنە چوارچۈزەي خەيالەرە لە جىهانىكىدا كە مىڭۇرۇيەكى ھىيە و قابىلى تىكەيىشتىنە، بۇوە بە حەكايەتىكى كۇن و بەشىكە لە مىڭۇرۇي رابىردوو. بەشىكى زۇر لەم بەرەھمانىي كە لەۋىدا، نەھىيەكەن لەبىر تىروسکاىيى تىكەيىشتىنى مەرقىدا دەسپەرىتىنە: بە درېزىايى سەددەي بىستەم، كەس وەك سارتىر مەرقۇ ئاقلى تا ئەم ئاستە ئازاۋ بەھىز نەدىيە. ئىمە دەكىرى لەپەر ھاۋچەرخ بۇونمان لەگەل ئان پۇل سارتىرى پېككار و پې ئىحساسدا شامانازى بە خۇمانەرە بېكىن.

كاتى تەمىنلى ٦٠ سال بۇو لەگەلتى ناشتا بۇوم و ئەو سەرەدەم بۇو كە لە لووتىكە ئاوا دەركەندىدا بۇو، ئاوا دەركەندى كە ژمەرەيەكى كەم لە نۇوسەرەنى فەرەنسا بەو پادەيە ئاۋىيان دەركىردوه، لە چىلاڭى و جەمۇوجۇولىدا دەدرەوشائىيە، ھەمۇ سەپىتىچى و ھىۋا و گەلاتىيەكىنى بە ھەستىكى ئازەرە دەرۈزۈاند. بەلام ئەو لە سارتىر بۇونى خۆى بىي ئاڭا بۇو، ئەو كەسىكى تىربۇو كە داۋەرەكانى خەلاتى نۆپل و يىستبۇويان بېكەن بە پەيكەرىيەكى بەردى،

- 28-*Les Mouches*
29-*Huis Clos*
30-*Bernard Henri Lévy*
31-*Les Chemins de la liberté*
32-*Saint Genet*
33-*Les Mains sales*
34-*Le Diable et le Bon Dieu*
35-*Les Séquestrés d'Altona*
36-*La Critique de la raison dialectique*
37-*L'Idiot de la famille*
38-*Gustave Flaubert*
- 11- (1859) *Edmund Husserl*
12-*Martin Heidegger (1889-1976)*
13-*Melancholia*
14-*Charles Dullin*
15-*Gaston Gallimard*
16-*La Nausée*
17-*Goncourt*
18-*La Nouvelle Revue Française*
19- (1885-1970) *François Mauriac*
20-*intentionnalité*
21-*intériorité*
22-*Marcel Proust(1871-1922)*
23-*L'Etre et le Néant*
24-*Soren Kierkegaard (1813-1855)*
25-*La République du silence*
26-*Jean Cavailles(1903-1944)*
27-*René Char(1903-1988)*

سەرچاوهەكان:

<http://www.mihan.net/\xi/mihan-\u0300-\u0301.htm>
<http://www.mihan.net/\u0300/mihan-\u0300-\u0301.htm>

پروژه‌ی تیگه‌یشتن و راشه‌کردن ناین (سوسیولوژیا و ناین)

دانیال هیرفیلیتی و زان پول ویلیم

له فرهنگیمهوه: عادل باخهوان

بهشی شده‌شده

کارل مانهایم (*Troeltsch*)، مهیلی خوی بله‌ای رینه‌گهراین میژویدا له خاته سمر شانو، بهلام له همانکاتدا هوئدهدات تیایدا چهقنه‌بستیت و تیی بپه‌برینت. له کتیبه‌دا، ته‌واو به پیچه‌وانه‌ی ترولچی تیولازگهوه، مانهایمی سووسیولوگه هولدهدات فاکته ناینیه‌کان راشه بکات، به تایبته‌تی ثو بزونته‌وهیه که ترولج به هیچ شیوه‌یه که قسمی لینه‌کرد، مه‌بست له: یاخیبوونی جوتیاره‌کانی سده‌ی شاذن‌هه‌مه. ره‌نگه مانهایم بهو شیوه‌یه که ئیستا باوه سووسیولوگی ناینکان نمی‌بیت، بهلام کتیبه‌که‌ی له سمر نایدولوژیا و نیوتوبیا که‌متر نیه له به‌شداری هریمه‌کنک له سووسیولوگه‌کانی کتیله‌ی ناینکان، به پیچه‌وانه‌وه، مانهایم به شیوه‌یه کی زور تایبته به خوی کؤلانه تاریکه‌کانی فاکتی ناینی ده‌پشکنی. به‌شداری مانهایم له سمر دوو ناسته: -چه‌مکه سووسیولوژیه‌که‌ی ثیوتوبیا.

کارل مانهایم
(۱۸۹۰-۱۹۴۲)
له نیوان نیوتوبیا و نایدولوژیادا

کارل مانهایم که‌متر وک سووسیولوگی ناینکان و زیاتر وک سووسیولوگی مه‌عريفه ناسراوه. له جوله‌که‌مکی هنگاری بورو، له سالی ۱۹۱۹ داو پاش هەرسى جمهوريتی پاویزکاریی کریکاریی بیلاکون، به ناچاری ولاته‌که‌ی به‌جینه‌هینتیت و پووده‌کاته نەلمانیا و پاشان بەریتانیا.
له سمره‌تادا وک سووسیولوگیکی مارکسیست ده‌سپیده‌کات و پاشان له سمر ئاستی میتوولوژیا جیاده‌بیت‌وه له قوتاچانه‌ی میژووگه‌رایی ئەلمانی و ماکس ڤیبئر نزیک ده‌بیت‌وه. سالی ۱۹۲۴، له کتیبیتکی بمنزخدا (Der Historismus dErnst

بەرەمەھىنائەوەي بەرىمۇامە. شەتكان وەك ئەوەي لە ئىستا و ئىرەدا ھەن دەپارىزىت.

ئىوتۆپىبا، بە پىچەوانە، ياخېبوونە لە شەتكە جىڭىرىبووهكان، كاركىرنە بۇ مەلۇھشانەوە لە ناوبىرىنىان، ھولىدانە بۇ بىناكىرنى جىهانىتىكى نۇيى كە لەوەي ئىستا و ئىرە نەچىت.

ئەم جىاكىرنەوەي زۇر گۈنكە، بەلام لەوەش گۈنگەر ئەوەي كە لە ھەندىك دۇخى تايىبەتىدا دەكىرت بۇچۇونە ئىوتۆپىبا كان خۇيان وەرىگىرنە سەر ئايىدىلۇزىا و بۇچۇونە ئايىدىلۇزىا كانىش خۇيان وەرىگىرنە سەر ئىوتۆپىبا. ئەمەش پەيوەندىيەكى دىيالىكتىكى لە ئىوان ھەردوولادا دروستدەكتات.

مانهايم، بۇ سەلماندى ئەم تىزە، نەعوونە بە بىرۇكى بەھەشت دىننەتەوە: لە چوارچىۋە ترايدىسىۋۇنىيەكەيدا بەھەشت لە ئىرەدا نىيە، بەلۇكۇ لە قىامەتتايىھە و پەيامىكى ئايىدىلۇزىيەيە و بەكەللىكى شەرعىيەتدان بە سىستەمى فيۇدال دېت. بەلام كاتىك كە ھەندىك گروپى كۆمەلایەتى ھەولىدەدمەن بىكەن بە دروشمى ئىستا و ئىرە و لەسەر زەعویدا دروستى بىكەن، ئىتە دەبىت بە ئىوتۆپىبا.

بە دىۋىكى دىكەدا مانهايم دەيەويت بلىت: كاتىك وىزىنە حەزلىيڭاراوه ئايىنى يان دونيايىھە كان فۇرمىكى شۇرىشكىرىانە وەردەگىن، ئىتە دەبىن بە ئىوتۆپىبا.

دەبىت لىرەدا ئاماڭە بەھە بەھە دەن كە مانهايم باوھى بە كورتىرىنىوەي ئايىدىلۇزىا لە درۇڭىرىنىدا نىيە و پىنپايدە درۇڭىرىنى تەنھا يەكىكە لە فۇرمەكانى و شىيارى ئايىدىلۇزىي. ئەوەي لايىمانهايم گۈنكە دوو فۇرمى دىكە ئايىدىلۇزىيابە: عەقلى دوورۇو، كە دىوار لە ئىوان بۇچۇونەكان و پەفتارەكانىدا دروستدەكتات. واتە گەردونىك بۇ بۇچۇون و گەردونىك بۇ

-بىناكىرنى ئىدىيالقىپى عەقلى ئىوتۆپى ئايىنى.

ئەم دوو ئاستە بەشىوھىيەكى راستەوخۇ بەشدارىيانكىردووه لە راڭەكىرنى فاكتە ئايىنەكاندا. ھەروەھا كارايى زىنەۋىاندانەوە بەسەر چوارچىۋەكانى كىڭىھى سۆسىيۇلۇزىا ئايىنەكانەوە لە جىهاندا بە گشتى و لە قەرەنسادا بە تايىبەتى داشاوا. بە تايىبەتىرىش لاي ئەو توپۇزەرانە كە بە دواي دۆزىنەوە پەيوەندى ئىوان دىارە ئىوتۆپىبا كان و دىاردە ئايىنەكاندا دەگەپان و دەگەپىن.

دەكىرت راڭەكىرنەكانى مانهايم وەك داهىنائىكى بۇشنبىرانەي گەورە تەماشابكەين، بەلام سەرەكىتىن گرفتى ئەم داهىنائانە بىرىتىھە كەمى و لوازى و لىكىدى بەشىكى نۇرلە كۆنسېتەكانى. ئەو چەندىن مەيدانى گۈنكى توپۇزىنەوەي ھەبۇو، بەلام زۇر جار سەرى لەو كۆلانانەوە دەرەچۇو كە قەپاتكراپۇن. چەندىن ئىشكاڭىلەتى بەنرخى لە بەردىستادابۇو، بەلام زۇر كات دەيىرىتىنەوە نىئۇ لىكىدى ئەو تەركىيەتتەنانە كە نەياندەتۋانى قەناعەتمان پىپىكەن. بىڭومان ئەمە مەيدانىكى دىكەيەو ئىتە لىرەدا ھەولىدەدىن كەلىك بکەين لەسەر بەشدارىيە بەرچاواو گۈنكەكانى لە مەيدانى سۆسىيۇلۇزىا ئايىنەكاندا بە شىوھىيەكى گشتى. لە فيكى مانهايمدا ئايىدىلۇزىا و ئىوتۆپىدا دوو فۇرمى بېرگەنەوە دوو دۇخى رۇحن و وەك ئەوەيىرى ھەلۇمەرجىنە كۆمەلایەتى و مېڭۈپە خۇيان دەرەدەخەن و ھەولىدەدن تىپپەپىزىن. لە ھەمانكاتدا ئەم دووانە دوو سىستەمى بېرگەنەوەي لە يەكجيان: ئايىدىلۇزىا بەكەللىكى پارىزىكارىكىردن لە چوارچىۋەي شەتكەنگەرتووه كان دېت. پارىزىمرى سىستەمىك لە بېرگەنەوە بەما و نۇرمى دامەزراوو جىڭەرتووه. گەرەنلى خۇ

پهفتار دروسته‌کات و مدرج نیه همیشه
پهندگانه‌وهی یهکتری بن.

-ستراکتوري عهقلى ميژووبي و كۆمهلايەتى
دەستنيشانكراو، كە پىگا نادات بە ئەكتەر تا
وشيار بىتەوە بەرامبەر بە دابرانە كە لە
نیوان بۆچۈونەكانى و واقىعدا ھېيە.

لېرەوە ئەوهى زىاتر دەبىت بە مەيدانى
سەرەكى كارل مانهايم ئىوتۆپيايىه، كە لە
ھەناويدا سىستەمىك لە بۆچۈون و يەما و
ئارەزۇرى بەدینەھاتووى گروپىكى كۆمهلايەتى
تىپىنى دەكرىت. ئەوهى راپوردو و ئىستا و
داماتتو دەستنيشان دەكات ئومىد و
ئارەزۇوهكانىن. لەۋەش زىاتر ھەر ئەمانەن كە
چوارچىوهى تىگەشتن لە كاتىبۇونى شىتكان
دەستنيشان دەكەن و ماناي قۇناغىيىك وەك

يەكىيەكى مەدلولدارمان پىندەناسىتىن.

مانهايم دەنليايه لەوهى كە فۇرمە ميژووبيه
يەك لە دواي يەكەكانى ئىوتۆپيا لە ئىتو
ھەلومەرچە كۆمهلايەتى و ميژووبيه
تايىبەتكەنسا دروستىدەن، نەك لە دەرهەوهى
شۇين - كات. لېرەوە بابهەتى سۆسىيۇلۇزىيائى
مانهايم دەبىت بە فۇرمە فەركانى ئىوتۆپيا و
ئەم ھەلومەرچە كۆمهلايەتىه - ميژووبيه كە
تايىدا دروستىدەن و ھەرودەما ئەو چىنە
كۆمهلايەتىيەش كە لە پىگا ئىوتۆپىيەكانىيە وە
دەيەۋىت سىستەمى شىتە دەقگەرتووهكان
بىكۈپىت.

ئىوتۆپيا پرسىيارى تاكە يان گرووب؟
پەكىرىشەكانى لە ئىتو تاكدا دەدقىزىنەوە يان لە
ئىتو بىزۇنەوهى كۆلىكتىقى گروپىكادا؟

پاسته ئىوتۆپيا لەسەرتاوه وەك خەون و
حەزى كەسى تاك دروستىدەبىت، بەلام ئەوهەش
پاسته كە دواتر بۇ ئەوهى بېبىت بە ئىوتۆپيا،
وەردىگىنلىرىتە سەر بىزۇنەوهى كۆلىكتىقى
كۆمهلايەتى. واتە تەمنا و تەمنا لەو كاتەدا
دەكرىت ئىوتۆپيا بېبىت بە مەيزىكى ميژووبي كە

ئارەزۇرى كۆپانكارى كۆمهلايەتى.

ئارەزۇرى كلىكىرىدىن لەسەر "پەھەندى
كۆپانكارى واقىع" ھەندىكىجار مانهايم تووشى
داخراڭ دەكات. كاتىك ئەم دەيەۋىت تەمنا ئەو
بۆچۈونانە بە ئىوتۆپىي بىناسىتىت كە دەكرىت لە
واقىعدا بەدېبەنرەن (پىمالىزە بىكىن)، خۇرى
تۇوشى لېكىدۇرى دەكات. چونكە چەندىن

ئايدۇلۇزىيا و ئىوتۇپىيارا، بىزۇتنەوهى شىلىياسى خىستەتە ئىرچاودىيرو پېشكىننەوهە. مانهايم پىشىنىارى چوار پارادىكمى وشىيارىي ئىوتۇپى ئەتكات: - ئىوتۇپىيار شىلىياسىم. - ئىوتۇپىيار لىپارال - مۇقۇدۇست. - ئىوتۇپىيار پارىزگاران. - ئىوتۇپىيار سۈسىيالىيست - كۆمۈنىست. بىنگومان مىچ يەكىك لەم ئىوتۇپىيابانە لە مىچ قۇناغىيك لە قۇناغەكانى مىژۇودا بۇونىيان نەبوبوھە مانهايم وەك ئىدىيالتىپ دەيانخاتە سەر شانز. ئىدىيالتىپ بە تىڭىشتنە ماكس ئېبىرىيەكى. واتە وەك چەند كەرسەمىيەكى مىتتۇلۇزى بۇ تىڭىشتن و بەرھەمەمەننە زانست لەسەر شتەكانى ئە بوارانە^(۱). ئىدىيالتىپ مانهايم ئە لۇوتىنانە كە مەر تاكىك خۇنى پىۋو بەبىنېت، ئە مەترانەن كە نىزىكى و دۇورى رەفتارىي مۇقۇكەكانى پىندەپىتۈرىت. مانهايم نەلتىت:

"رۇحى هەرتاكىك، لە چىركەي سەروشتى كاملىبۇونىيدا، ئارەنزو دەتكات كە خۇى لە دەورى يەكىك لە ئىوتۇپىيابانە بېكىخات و بەپىي هەنە سەتراكتۇرالە گشتىيەكانى مەنكاو بىنېت و گەشەكرەنە مىژۇوی خۇى پى تەرتىپ بىكەت" كەتىبىي ئايدۇلۇزىيا و ئىوتۇپىيا، لا ۱۸۲.

گەرفتى مەرھە سەرەكى ئىتمە لەگەن ئەم تىپلۇزىيەي مانهايمدا بىرىتىيە لە ئىوتۇپىيار پارىزگاران. ئىتمە ئەم گەرفتەمان نەدەبۇو كەر مانهايم مەولىبىدایە كۆز ئە بىزۇتنەوهە كە كۆمەلەيەتىانە بخاتە ئەم چوارچىۋەيەوە كە دەيانويسىت و دەيانويسىت پابوردو لە بەرامبەر ئىستادا بەرھەمبىننەوهە بىكەن بە سەرچاوهى جولان و چالاکى و كاركەرنىيان. بۇ بەخشىنى "مىسىداقيەت" بەم ئىوتۇپىيابا، زۇر ئاسانتر بۇ بۇ مانهايم كە نەمۇنە بەو كەسايىتى و

خۇى وەرىگىنېتى سەر خەمن و حەمن پىزۇزەي بىزۇتنەوهە كۆمەلەيەتى يان سىاسى گۇپانكەاريخوان. وەرگەرتىن بۇچۇونەكانى كەسىكى تاك لەلايەن گۇپىنکى كۆمەلەيەتىيەوە خۇى لە خۇيدا بەڭكەيە لەسەر كۆمەلەيەتىيەتى بۇچۇونەكانە، بەلام ئەمە تەقىنەوەيەتى لەسەر ئاستى گەروب كە ئىيانى پىندەبەخشىت.

بە كورتى لە فيكىرى مانهايمدا، پەگورىشە ئىوتۇپىيەكان لە ئىتو سەتراكتۇرى چىين كۆمەلەيەتىدا دەدۇزىتەمە، نەك لە گەردۇنى تاكىگەراي كەسەكاندا. ئىوتۇپىيا بىن مانايە كەر لەلايەن گۇپىنکى كۆمەلەيەتىيەوە باوھىرى پىندەمەننەت و نەكىتى بە بەرناھە كار، گۇپىنکى كۆمەلەيەتى گۇپانخوازىش بىن مانايە كەر خاوهەن ئىوتۇپىيار گۇپانكەراي ئەبىت.

ھەرۋەھا ئايىت پىمانوايىت كە ئىوتۇپىيەكان يەك لە دواي يەك و بەپىي قۇناغە مىژۇوپىيەكان لەدایكىدەن. نەخىن، دەكىتى ئىتمە لە يەك قۇناغىدا چەندىن ئىوتۇپىيامان مەبىت و مەمووشىيان پىكىمە لە مەملەتىيەدان و ھەرىمەكەيان گۇزارشتن لە خەمن و ئازەزۇوەكانى گۇپىنکى كۆمەلەيەتى. سۆسييۇلۇڭ ئاتوانىت ئىوتۇپىيەكان لە يەك جىا بىاتەمەو ھەرىمەكەيان بە تەنەنە بخاتە ئىرس چاودىيەرەوە، بەلکو دەبىت پەيمۇندى لە ئىوانىياندا بىرۇستىكەت و بەراوردىيان بىكەت و وەك گەشتىكى جولاو بىانبىنېت.

چەمكى ئىوتۇپىيا وەك ئەمە كە مانهايم پىنناسەي كەرددۇوە چوارچىۋەي بۇ دىيارى كەرددۇوە، ئامپارىزىكى باش و كاراو بەكەلکە بۇ خۇىندەمەي فاكەت ئايىنەكان بە گشتى و بىزۇتنەوهە ئايىنەكان بە تايىبەتى و گۇپە ئايىفەكان بە تايىبەتىت. خودى مانهايم، لە

بنزوونته و سیاسی و کولتوری و کومه‌لایه‌تیانه
بینیته و که نور جار له ژیر کارایی ناینہ کاندا
ده جو لین و دهیانه ویت شته کانی ئیستا و ئیره
بگوین و له سمر وینه پاپوردو بینایان
بکه نه و کاریکی ئاوا ها پمۇنى ده بخشى به
خودى پیناسەکەی مانھایم بۇ ئیوتۇپىيا و ئەمو
تېپەلۈزۈي ياهش كە دروستى كردى.

نآخر ئەو پىشتر ثيوتۆپياي وەك گەردۇونى
پاپەرپۇرى ياخېبۈوهەكان لە دىرى سىيستەمى
دەقىقىتىرىسى ئىستا و ئىئەر پېتىناسە كىرد. ئەمەش
يەكناگىرىتەوە لەكەن ثيوتۆپياي پارىزگاراندا كە
دەيانەھويت پارىزگارى لەو يەما و نۇرم و مۇباڭ
و پرانسېپانە بىكەن كە لە واقىعى ھەنۋەكە يېدا
ھەيە. مەگەر باشتىر نەبۇو كە مانھايىم ئەم
كاتىقۇرىيە زىياتر وەك ئايدۇلۇزىيا بىناسىيەت نەن
ثيوتۆپيا؟ ئەم جىتكۈزۈكىردى بە پېتىناسە و
چەمكەكان مانھايىم رووبىپۇرى گرفتى
مېتىقۇدۇلۇزى دەكەتەوە.

پاچه کردنی نیوتونیای شیلیا سم گرنگترین
به شدار یکردنی کارل مانهایم له سوییلولویشیا
ناینه کاندا. تیزرسی "شیلیا سم" ده مانباته وه
سدر وشهی Kilia به زمانی گریکی کون، واته
"هزار". له زمانی لاتینیشدا مورادیفه که
بریتیه له میلیتاریسم. لیرهدا مهیست له
چاوه پروانکردنی شه و شتمیه که له ٹینجلدا به
"هزار سال" له ناشتی و داد پیهوره ری و برایه تی
له سهر زهیدا" ناویبر اووه. ئه مه کاتیک پوده دات
که مسیح ده گهربیت و هو زه وی له خراپه کاری و
ئنایاکی و نداد ادیمه هری با گاهه کات ووه.

شوهی به لای مانهایمهوه گرنگه پهکوپیشه
ئاینیه کانی شم پرسیاره نیبه، به لکو دهرکه وتنه
مودیرنه کانیه تی، به تایبتهتی دهرکه وتنی له
پیگای بزونتهوهی ئانباقپیست که له سدهی
شازدهه مدا له لایین توماس مونزهرهوه
سەرکردانهتی، دەکرا^(۳)

بزووتنجهي ئانبا پتىسته كان بە تەنها سەرەنجى كارل مانھا يەمۇ رانچىشىباپپو، بەلكو دەيان بىريارى شۇرىشكىپپى مۇدىپىنى بەخۆيە و سەرگەرم كىردىپپو. لەوانە فەدرىك ئىنتگاس، كە يەكىك لە كىتىپپەكانى بەناوى "جەنگى جوتىياران" بۇ تەرخان دەكەت. هەروەھا ئىنسىت بلۇچ كىتىپپى بۇ بەناوى "تۆماس مۇنۇزەر، تىيۈلۈڭى شۇرىش" تەرخان دەكەت و لىستەكە دەتوانىن درېئىشكەينىمۇ تا دەكاتە گوستاڭ لاندۇرى. جىساوازى مانھا يەمەن لەگەن ئەو نۇوسەرەندا لەۋەدایە كە، بە پىچەوانەمى سەرگەرمبۇونى ئەوان بىمۇوداوه مىژۇرىيەكەوە، ئۇر دىلت و ئىدىلتىپپىك بۇ عەقللى ئىوتۇپى مىلىتارىستەكان دروستەكەت و پىتىوايە ئەوان لە ھەموو قۇناغ و جىڭايەكدا ئامادەن و چوارچىۋەھەرە رادىكالى ئىوتۇپىيە ئىانلى ئۆزى مىنكەھەننەن⁽³⁾.

فیکره‌ی گپرانهوهی مهسیع و دروستکردنی
ژیاننیکی هزار ساله له دادپرمهوهی و نارامی و
نااشتی میژوویه کی دریزی همیه. که نیسه بق
ماوه‌یمه کی باش سرکه و تو بسو له
بیلایمنکردنیدا. به لام له گهل سره‌هندانی
بزوونتموهکی توماس مونزمردا ره‌هندنیکی
شوبش‌کیترانه و مرده‌گریت و دهیت به
ئیوتپیباي چینی کۆمەلایه‌تى. لەم پروسیسەدا
ئمهوهی نەمکپەرت پېیکەی ئومىد و خەون و
ئارەزوه‌کانى مروقە. نەگەر پیش توماس
مونزمر باوه‌دارەكان ئەو پېیکەيەيان
دواخستبیت بۇ ژیانى داھاتتو، بۇ قیامەت،
ئەوا لە پاش توماس مونزمر هەولەدەن له
ژیانى ئىستاي دۇنيايدا بەدېبىتن. لىرەوه
جىنگۈزكىنى پېیکەی ئومىد و خەون و ئارەزوى
باوه‌داران دەبىت به دابران له ئىوان دوو
میژوودا، میژوویه کی ترايديسيۋئالىيىت و
میژوویه کی مۇدىرىن كە تىابدا عەقىم، ئوتۇبا

(تیبینی: خوینهر ناتوانیت لەم ھەموو زاراوه و چەمکانه تىپگات بەبى گەرانه وە بۇ ئە پىنناسانە کە پېشتر بە هەر يەكىن لەوانەمان بەخشى. ئىتى سروشى ئۇرسىنى كىڭكە تايىبەتەكان ھەرواپاھە و ئەمە بە تەنەنە گرفتى زمانىنىك نىيە، بەلکو ھەموو زمانەكان. قەزەنسىيەك بۇ ئەوهى بابەتىكى ئاوا بخويتىتەوە، پىتىپستى بە چەند قاموسىيەقى فەرەنسى / فەرەنسى ھەيە. ئەمە گەر بۇ زمانى فەرەنسى وَا بىت، بۇ زمانى كوردى بىنگومان زياتر قورستە. باخەوان).

مانهايم لە سەرەتاوە شىلياسىم بە پانتايىن جوتىيارەكاندۇر دەبەستىتەوە و پىتىپاھە كە لكاوه بە چۈنۈھەتى پىتكەتەي پۇھى و فيزىيكتىنەوە: ئەم چىنە لە يەككەتدا پانتايىن دەركەوتتنى مەردوو رەھەندى ماددىي و مەعنەویە لە چەلمىپۆيەدا. دواتر گەرمەنەكەي فراواتىر دەكەت و ھەولەدەت شىلياسىم بىۋەردى چىنە دورخراوانەشەمە دەبەستىتەوە كە ھەلگرى سەرتاكتۈرىكى عەقلى تايىبەتن و دەكرىت بە مرۆڤى سەر جانەيان ناوېرىن. بەلام مانهايم پىتىپاھە رۇشىتىران لەبەر ئەوهى كە بەرەھەرام ھەولەدەن شىلياسىم پاسىۋۇنالىزە بىخەن، ناتوانى وەك جوتىياران ياخىپىن و پاپەپىن ئەنجامبىدەن و بىن بە بازۇوی شۇپىش.

كەتىك مانهايم باس لە شۇپىش و ياخىپۇونى ئاناباتىستەكان دەكەت، مەبەستى ئەوه ئىيە كە ئەم شۇپىش و ياخىپۇونە لە بەرامبەر گروپىكى دەسەلاتدار يان چەرسىنەدا بىت، ياخود تەنە لە پىنناوارى گۇپىنى حکومەتىكدا بىت. بەلکو شۇپىش لە پىنناوارى كوتايىن مىنما بە سىستەمىكى كۆمەلایەتى كە نەك ھەر بە تەنە سەرچاوهى بىرۇستىرىنى دەسەلات و حکومەتە، بەلکو سەرچاوهى بەما و تۈزم و ياسا و پرائىسىپە كۆمەلایەتى و ئەخلاقى و

بەشىۋەيەكى جىاواز كىڭكە سىاسى دادەمەزىتىتەوە.

مانهايم ھەولەدەت نىم دىاردەيە بە "شىلياسىي ئىكستاتىك" ناوبىرىت. بىنگومان ئىكستاتىك و شەيەكى كىرىكى كۆنە و برىتىيە لە: "كىرىدە بۇون لە دەرەھە خۇود". ھەرەھە ئامازەشە بە دۆخىتى دروستكراو لە بەختىيارى، يان لە سەرسورەمان / دۆشىدامان / سەرسامبۇون / سەرخۇشىبۇون / مەستبۇون.

مانهايم ھەولەدەت بە "شىلياسىي ئۇرگىياسىتىك" يىشى ناوېبات كە گۈزارشتە لە دۆخىتى تايىبەت لە زىزادەرھەوي" و "مەستبۇون" لە سەر ئاستى كۆلۈكتىلى كارا، وەك ئەوهى لە "پىتىپولى ئۇرگىياسىتىكى ئەنتىكىتىدا" تىبىيەن دەكەين.

ئەم دۇو تىزىمە "ئۇرگىياسىتىك / ئىكستاتىك" گۈزارشتەن لە جۈزىتى تايىبەت لە پەفتار و مەلۇنىست و دۆخى عەقلى قولبۇوهە ئۇزىك لە ئەفسانەنى چالاڭى دابەشبوو يەسەر ئەندىمامانى گروپىتى كۆمەلایەتى يان بىزۇتنەرمىيەكدا.

مانهايم پىتىداھەگىرىت لە سەر رەھەندى شايىتى سىياسى ئەم فۇرمە لە ئىوتۇپىا و بەلگەشى ئەوهى كە ئىمە لاي ئاناباپتىستەكان لە يەككەتدا تىبىيەن شىلياسىم و شۇپىشىش دەكەين. واتە تىبىيەن ئاين و سىياسەت دەكەين. ئەمە ئە تۆماس مۇنۇزمر و پارتىزانەكەن ئەكەت كە بىن بە شۇپىشگىزى كۆمەلایەتى رەھەندە ئايىتىيەكىيە.

لىزەوە مانهايم دەگاتە ئەو قەناعەتەي كە: بىزۇتنەرمىيەكى ئايىنى مەيلەنارىست، بەبى پەھەندى سىياسى، بەبى پوانگەي شۇپىشگىزى، بەبى عەقلى ئىوتۇپى، ئايىت بەو شەتەي كە ناوېدەنیت "ئىسىدەن ئىپپى عەقلى ئىوتۇپى شىلييسىتىك".

ئیستا و ئیرهدا گۇپانەكان جىنەجى بىكەت.
-ئیوتۆپیا لىپرال باوھى بە كەشەكردن و
بزوتنەمە مىزۇو ھېيە و لە نىپو پرۇسىدا
كاردەكتە.

-ئیوتۆپیا شىليياستىك گوزارشته لە
خواست و ئارەنزوی چىنى چەوساوهو
پەراويىزكراو.

-ئیوتۆپیا لىپرال گوزارشە لە چىنى
بۇئۇا دەسەلاتداران و چەوسىئەران.

ئەمسە جىاوازى ئىۋان دوو جىهانى
كۆمەلائىتى لىكداپراوە، دوو ئیوتۆپیا دىز
بەيەكە، دوو چىنى بەگۈزىكداچووە. پاستە لە
كارگە كۆنسىيەتكەندا چەند
لىكدىرىمەك ھېيە، بەلام ئەمە بەھىچ شىۋىھەيدىك
ئابىتە بىرىپەست بۇ كەلۈمگەرن لەمۇ
مېقۇدۇلۇزىايەي كە ئەو يۇ خۇينىتەمە فاكىتى
ئايىنى و كۆمەلائىتى بەرھەمى هىننا.

بىبلىوگرافيا

Karl Mannheim, *Idéologie et Utopie*,
Pouline Rollet, Paris, Marcel Rivière, 1956.

Raymond Aron, *La sociologie allemande
contemporaine* (1935), Pris, PUF, 1966.

Joseph Gabel, *Mannheim et le marxisme
hongrois*, Paris, Mériadiens-Klincksieck, 1987.

پەراويىزكان:

۱-ئىنمە لە چىركەي ماكس فىيەردا بە درېشى باسمان
لە ئىدىالتىپ و پېنناسە و چۈنەتى دروستىوونى كرد.
بۇ تىنگەشتىنى زىاتر خۇينىر دەتوانىت بىگەپىتەمە
سەرى. باخمان

۲-ئاباپتىپسىم بزوتنەمە كى مەسىھى
پەقۇرمۇخوازى سەددى شازەھەم بۇو. لەگەن چىركەي

ئايىنەكانىشە. ئەم شۇپىش پەلامارى تاكەكان
نادات، بەلکو پەلامارى ئەو ستراكتورە دەدات
كە تاكەكان بىنادەكتە.

لېرەوە شۇپىش دەبىت بە دۆخىكى
بەرددەوامى بۇھى ئەو كەسانە كە باوھىيان
پېنەتى. دەبىت بە بەھايەكى ئەخلاقى، دەبىت
بە ئامانچ نەك بە كەرسە. بە ستراكتورىكى
بىناكىارى خولقىنى، نەك ستراكتورىكى
بىناكراوى خولقىنىراو.

ماھايم بە وردى لەسەرتاقانەيى تىنگەشتىن
لە "كات" لە عەقلى شىليياستىكدا دەۋەستىت.
لەم تىنگەشتىدا كات وەك پرۇسىس و وەك
كەشەكردن و وەك خوبىرجەستەكردن لە
داھاتوودا رەددەكرىتەمە. كات بىرىتىيە لەو
چىركەيەك كە لە ئىستا و ئيرەدا تىپەپ دەبىت.
چىركەيەك كە بارىكراوه لە مەدلول و مانا.
شىليياستىكە كان پېيانوايە كە دەسەلاتى رەھا
دەبىت دەستورەيداتە "ئىستا و ئيرە" و
بەپادھىك كە ئىستا و ئيرە بېيت بە پەھا و
پەماش بېيت بە ئىستا و ئيرە. بە كورقى
شىليياسم خۇى ئاداتە دەست خەون و
ئومىنەكانى داھاتوو يان جىهانىكى دىكە،
بەلکو دەھىءۈنلە ئىستا و ئيرەدا خەون و
ئومىنەكانى بەدېبەنەت.

بۇ بەرھەمەيەنانى تىنگەشتىنەكى دروست،
ماھايم دېت و ئیوتۆپیاسى شىليياستىك و
ئیوتۆپیا لىپرال بەراورد دەكتە:
-ئیوتۆپیاسى شىليياستىك ھەستارى و
سۆزاویە.

-ئیوتۆپیا لىپرال عەقلانى و موجەرەدە.
-ئیوتۆپیاسى شىليياستىك دەزايەتى جىهان و
كولنۇر و سىستەم دەكتە.
-ئیوتۆپیاسى لىپرال ھەلۈئىستىكى ئىچابىياتە
لەسەر كولنۇر و سىستەم ھېيە.
-ئیوتۆپیاسى شىليياستىك دەھىءۈنلە

پیغومی پژوستانته کاندا دهرکهوت و له نهلمانیا و
مزلهند او سویسرا دا تمشهنهی کرد. گرنتکون پیغومی
نماینده بروتنهویه باشگه شهبوو بتو ناچارکردنی مثلاًان به
پابندیوونی ناینی و نیمازهره. له سیستمی که نیسدا،
که مثالیک له دایکده بیت نعیریت بتو که نیسسه و به پیش
مرا اسیمهیکی تایبیه‌تی، ودک چون له ئیسلامدا
بانگده دریت به گوئیدا، "تەعمید" دەکریت و بانگی
ناینی خوای دەدریت به گوئیدا به پەسپى دەبیت به
مسیحی. ثم بزوتنەرەیه دەیویست مثلاًان لەم کردیه
دور بخاتەوەو پاشان داوش له گەورە کان بکات به پیش
ئازادی خۆیان بگەرنەوە بتو کەنیسە و سەر لە نوی و
لە سەر پرانتسیسی ئازادی خۆیان بکەنەوە به ماسیحی،
چونکە مەسیحیبۇونى مەنالیان بەتائە و لە سەر
بنەماي ئازادی دانەمەزراوه. بىنگومان ئەمە بەلاي
کەنیسمۇھ ئەو كوفە گەورە يېبوو كە نەدەكرا هەرگىز
بکرايە. باخوان.

۳- تېبیینی: لېرەدا هەر دوو تېرىرسى مەلینەتارىسم و
شىليااسم ودک دوو مورادىف بەكاردەمەيتىن.

هونه‌ری شورش

هوارد زین

له فارسی‌بئوه: کاوهی گولکار

ثارلوزی به خوده دیوه. ملیونا کم‌دیلی فهمیه و بر سیه‌تی و هزاران ریاخود له زندان و شیخانه‌کاندا بمسیر ثعبه‌ن. رووکاری نامه‌هی ثم ثالوزیه له شیوه‌ی نامه‌ی و سه‌لیشیواوی و بدبه‌ختی گشت و رووکاری دهره‌میشه له شیوه‌ی نقدی سپا و میلیتاریزه‌کردن، خمنز کردشی غازی کیمیاوه و بومیاوه‌ی های‌لری‌شی و ناوکیدا خوی نهونه‌شی. ثمره‌که پیاوان و زنان و ثمو من‌الانه که ناستی تیک‌لیشتنیان نه‌ختیک به‌رز نه‌بیته‌وه و له سنوری ناوچه‌ی تینه‌په‌ریت ریانی یان ته‌زی له بیباوه‌ی و ژاری دلمراوه‌که نه‌بیت و له خو نه‌پرسن بلنی شهوعی به‌شریا مرؤه‌تا بدهو و هچه‌یکی قربیه‌ی یانا؟

هر بؤیه ئانارشیسته‌کان دهیانه‌یوت کوتایی بـم بارودـخه بهـینـن و بـؤـیـهـکـهـمـجـارـپـیـخـمـسـتـنـیـک بـمـ جـیـهـانـهـ ثـالـوزـکـاـوـهـ بـدـهـنـ.ـ نـیـمـهـ هـیـعـ کـاتـیـک بـهـورـدـیـ گـوـیـمـانـ لـهـ قـسـهـیـ نـهـوانـهـ نـهـگـرـقـوـهـ.ـ ثـهـوـهـشـ کـهـ بـیـسـتـوـمـانـ لـهـ رـیـگـهـ فـیـلـیـتـرـمـکـانـ پـاسـدارـانـیـ ثـاـرـاـوـهـ وـ رـیـبـهـرـانـیـ دـهـسـلـاـتـیـ مـیـلـیـ حـ سـهـرـمـایـدـارـیـ وـ حـ سـوـزـشـیـاـلـیـسـتـیـهـوـ بـورـهـ.

هوارد زین *Howard zinn* له پیشنه‌کیدا که بـؤ کـتـیـبـیـ "ئـانـارـشـیـزـمـ،ـ سـیـاسـتـیـ شـاعـیرـانـ" نـوـسـیـوـیـهـتـیـ دـهـنـ:ـ "ـ وـشـهـیـ ئـانـارـشـیـ لـهـ رـیـزـنـاـوـادـاـ ئـاـرـاـوـهـیـهـکـیـ گـهـرـهـیـ لـایـ نـزـدـیـهـیـ خـمـلـکـ نـایـهـوـ.ـ ثـمـ وـشـهـ بـهـ مـانـایـ بـیـشـازـمـیـ،ـ توـهـیـیـ وـ گـرـیـیـ وـ دـوـوـ دـلـیـ وـ دـلـنـیـاـنـبـوـونـ وـ..ـ هـاتـوـهـ.ـ نـیـمـهـ شـبـیـتـ لـهـ مـانـاـگـلـهـ بـتـرـسـینـ چـونـکـاـ دـهـیـانـ سـالـهـ لـهـ گـلـیـداـ ژـیـاـوـیـنـ.ـ ئـلـفـبـهـتـ نـهـ لـهـ کـوـمـلـکـایـهـکـیـ ئـانـارـشـیـسـتـیدـاـ کـهـ هـیـچـکـاتـیـ بـوـونـیـ نـمـبـوـوـهـ،ـ بـلـکـوـ درـوـسـتـ بـهـ پـیـچـسـوـانـهـوـ لـهـ کـوـمـلـکـانـدـاـ لـهـ تـمـکـیـاـ ژـیـاـوـیـنـ کـهـ زـورـتـرـیـنـ قـرـسـیـانـ لـهـ ئـانـارـشـیـ بـوـوـهـ وـاتـهـ لـهـ مـوـهـ نـوـلـهـتـ نـهـتـوـهـ بـهـهـیـزـانـهـ سـهـرـهـمـ مـوـدـیـنـ.

بـهـ دـرـیـزـیـیـ مـیـثـوـوـیـ مـرـؤـهـ ئـاـرـاـوـهـیـ کـوـمـلـاـیـهـتـیـ وـانـهـبـیـتـراـوـهـ.ـ پـهـنـجـاـ مـلـیـقـنـ کـمـسـ لـهـ شـمـرـیـ جـیـهـانـیـ دـوـوـهـمـدـاـ کـوـرـانـ:ـ یـمـکـ مـلـیـقـنـ لـهـ کـوـرـیـماـ،ـ یـمـکـ مـلـیـقـنـ لـهـ قـیـتـتـامـ،ـ نـیـوـ مـلـیـقـنـ لـهـ ئـمـدـوـنـزـیـاـ،ـ وـ بـهـ سـهـدانـ هـمـزـارـ کـمـسـیـشـ لـهـ نـهـیـجـیـرـیـاـ وـ مـؤـذـامـیـیـکـ.ـ بـیـسـتـ سـالـ پـاشـ تـهـوـاـوـ بـوـونـیـ شـمـرـیـشـ سـهـرـهـرـاـیـ ثـهـوـهـ بـهـیـارـ وـ بـوـوـ چـیدـیـ هـیـعـ شـمـرـیـکـ روـفـهـدـاتـ،ـ جـیـهـانـ سـهـدانـ قـهـیرـانـیـ سـیـاسـیـ پـرـ لـهـ گـرـیـیـ وـ

شاعیر نینگلیزی wordworth شاعیر نینگلیزی (۱۷۷۰-۱۸۵۰) و Samuel taylor Coleridge کاریگری نزدی لسمر کسانیتی ثو دانا. پید تا کاتی مرگی له ۱۹۶۸، چل کتبی نووسیوه که زنده بیان همیاره هونمر و کاده بیان.

له ۱۹۵۴ له نینگلیسدا کوئی و تاره کانی لمبارهی نانارشیه له ژیرناوی "نانارشی و ریکختن" دا بلاؤکریتنه. بهلام نامیلکی "شوش و مز" که له ۱۹۵۲ دا نووسیبووی ریگه که پینه درا له ئامريکا بلاؤکریتنه. هؤکاره که شی نهوده بود که ئامريکا له دهیه کانی پهنجادا ریگه که به میع جوزیک نانارشیسم و بمریه کانی جدی نهاده. بهلام له ۱۹۷۰ دا ملوم مرجه که گفواو "پید" دیاریمه کی بۆ هیناین که نهودی تازه نیازیان پی بود و خوازیاریشی بودن. ئام دیاریمه "ناویدانه و نیستاتیکانه و جوانناسی له سیاست" بود.

ریکختنی هذووکهی دنیای سیاست، بهو جوهره که نهیین، سه پیندر اووه به سارکوم لکاد، یانی نه خملک خوازیارین و نه شهروش پیداویست و نیازه کانی جه ماوه له بمرچاو دهگرت. هار بؤیه نازاره و ویزانکاری لى دهکویتنه.

سیاست تاپو و مؤتمکه که له بمنابر هستی ثیمه و همانسی لى بپرسون. سیاست دشی بمنبر ته کانی نیستاتیکایه. له جوانی به دووره. داسه پیندر اووه به سارماندا. وکو دهندگ که له گوینماندا بلمریته وه نازارمان بدوا خاوه‌نی نهون دهندگانش ناوی مؤسیقات لى بین.

دهندگ و همرا و جمنجالی ریکختنی ژیانی مؤذین و ائمه که کرد و دهونه که نازاری ناسک و جوان و لسمرخ ناگاته گوینمان. هار بؤیه سهیر نیبه که له سارده‌منی مؤذینه دا، له زهمانی شوپشی فرهنگی و ئامريکی، واته له کاته کاته دا که سرخ زنترین غرددی سهباره بـ

نهو ریکختنی نانارشیسته کان همیانه و نت له گەل ریکختنی نه سلاته نه ته ویمه کاندا که ئلمانی کان Ordnung و سیاسته تقداره نه مریکی کان "نمزم و یاسا" ی پی دەلین، جیاوانی زنده. نانارشیه کان خوازیاری دروستبوونی جوزیک په یوه‌ندی خفویستانه له ناو مرؤفتان که لمیست و نیاز و پینداویسته کانی خملکه سارچاوه گرتیت. نهه ریکختنی له ناوه‌هه هەلەقوقیت و سروشیه. جه ماوه به دلی خویان نمک له پینکهی زند و تو قاندن، ریکختنیکی ساکار هەلەبزین. نەمەش شتیکه وکو نهو کارهی شیوه کاریک له گەل رەنگم کان یا هونمر مندیک له گەل ماده سارچاوه کان دەیکات. بشیومیکی جوان شکلیکی جوان و رازاوه و دلپیشی پس نەبەخشیت، و لمبەشەرە باوەر و شیمانی به نیشه کهی خوی هەیه، نیشه کهی به پیت و بەرەکەت دەریه چیت. هەر بؤیه له پوائگه و سهیر نیه ئەگەر "هیزورت روید" ی شاعیر و فیلسوفی بواری هونمر به نانارشیست دابنین.

روید له ریگه کە نەمزۇوت تایبەتیه کانی خویه و بە نانارشیسمی فلسفەق گەیشت. نهو کورى جووتیاریکی نینگلیزی بود، له (یۆرکشایر) گەورە بود، چەند سالیک له شاری پیشەسازی نەواصى گرت و هەر لەھى چۆتە زانکى. شیعری نەمۇنیمۇ و حەزى له هونمر و نەمەبیات بود.

له شەپى يەكەمىي جىهانيدا له پىزى سوباي نینگلیزدا ناچار بود بۇن و بەرامە و دەنگ و هەرای شەر تەھمۇول بکات. دواتر وەکو زنۋېی رۇشنىيان، شوپشى بولشويکى ئۆكتۈبىرى مەنن لە روسيا، سەرنجى راکىشى، بهلام هەرزۇ دېكتاتورى حىزىسى شىوعى بىزازى كردو رووى كرده نانارشیسم کە به جوزیک له گەل حەز و ویستى نهو بۆ هونمر يەکى دەگرتنه. نهو حەزى لە پەيكەرسازى، شیعر و رەخسە هونمر و Willam فلسفەی هونمر بود و شیعرمکانى

بەرەمەیتان و بڵاۆکردنەوەی کالاکان، بە خۆی تەکنۆلۆجیاوه مەعقولت، بەلام لە پوانگەی مۇۋالىدە ئامەعقول و ناداپەروەرانە بۇو. خۇتنىن و خۇتنىدەوارى نېتوانى كۆتايى بە فەرۇخواردىنى نۇرىنە لە لايمىن كەمەيىنەر بېتىت و ئەمشىش فەرۇداشىتىكى تازە بۇو.

سەرلىيىشىواوى و پەشىرىي مېشىكى خەملکى داگىر كرد، كۆتۈلى كۆمەلایەتى لە جاران كارىكەرتر بۇو، چۈنكە هەنونكە چەكدار بىرۇ بە نەزگاي مەزىنى كۆتۈلى نەرۇون، پەۋسى ماف دادپەروەرى بە دىيارى بۇ كەس نەھىتىاۋ فاكىتىرى سەرىمەخۇرى بىن دادپەروەرى جىنگەي خۆي بە سەتىگەرلىكى مەجهۇل و نەتاسراو دا. "حەممەتى ياسا" كە جىئى بە حەممەتى "پىاوان" لىزىكىردى تەندا دەسەلەتدارەكانى گۇپى و سەتم و بىئەدەن هەرودەك خۆي مایمۇه.

لە كەرمەتى شۇپاشى شەمرىيەكاندا، قاتم پىين ھاوکات لە گەل نەوەي باڭىشەي بۇ دامەزىزەندىنى حەممەتى سەرىمەخۇرى شەمرىيەكاندا كەردى، بە دەنلىيىمەوە لمبارەتى حەممەتى شۇپاشىكىپى ئۇيۇدە لە "عەقلى تەندىرسەدا" ئاواي نۇرسى: "كۆمەلگا لە هەر شىۋىيەكىدا بىيەت، بەخەشش و مەھىيەتە، بەلام دەسەلات تەقانەت لە باشتىرىن شىۋوشىدا، جىڭە لە خرائىپى پېرىۋىست ھېچى تەننەيە".

ئانارشىيەستان بۇ تىكەيەشتنى كە رۇوخانى شا و مىرەكان و بە دەسەلات كەيشتنى تاقىمەكان و پەرلەمانەكان ئاتواتىت دىمۆكراسى لە گەل خۇيدا بە دىيارى بىنەت لە بەرئەتەي شۇپاشىكان چەمنە توانا و قابىلىيەتى ئازادى و سەرىيەستىيان تىدايە، ئەمەندەش قابىلىيەتى مەلھوبى و دىسپۇتىزمىان تىدايە. هەر بۇيە ژاڭ رۇو Jacques Reux كە قەشەيمىكى دىيەتى بۇو بۇ ئىشانى دىيەتىمەكان و كەنگەرلىكى پارىسى ئىكەران بۇولە ۱۷۹۳ دىرى "دىسپۇتىزمى سەناتۇرى" خوتىبە خۇيىند و بە شىتكى "ترسەھىنەر و مەكتەپ تارمايى پاشاكان" يى

دەستكەوتەكانى خۆي بۇو، بىرۇكەي ئانارشىيەتى بەرانبەر بىم لۇوت بەرزى و لە خۇپايانى بۇونە راوه ستا.

شارسەتائىيەتى رۇزئىساوا، لە وەسىف تايىپەتەندىيەكانى خۆي وەكى پېشىكەرتىنگى بەرچاۋ لە مىزۇرى مەرقۇلەتىدا، ھەركىز نېتوانىيە ھاوتايى و ھارسەنگى بىپارىزىت.

يىكە گەورەكانى دەولەتە نەتەوەييەكان جىنگەي عەشايىر تايىفە كەریان گەرتەوە. حەممەتى پارلەمانى جىنگەي بە مان خۇدايى حەممەتى پاشايىتى لىزىكىردى. ھېنزى ھەلم و كارمبا جىنگەي پېشە دەستىمەكانى گەرتەوە. ياسا جىنگەي تەلىيىسى خۇرافە پۇچەلگىرىدە. ياسا جىنگەي رىش سېپىگەرى گەرتەوە. بەلام سەرەپا ئەمانە، ئانارشىيەتى رۇزئىساوا دەشکۆتۈرن رۇزئانى شارسەتائىيەتى رۇزئىساوا دە سەرىيەلەدا، لە بەرئەتەوەي مىزەكانى ئەم شارسەتائىيەت پۇوكانىوە و بىزىپۇون.

دەسەلاتى نەتەوەيي كە بە نەرۇشى كۆتايىيەتىن بە زۆرەملىيى نەرەكى و دابىن كەنەنلى ئاسايىشى ناوخۇرىنى ھاتە مەيدان نەوەندەي تىز دەسەلاتى ئىمپېراتۇریيە پاوانخوازان گەورەكان و قەميران و تەنگەز خۇپايانى ئەمانى يەسەر خەلکدا سەپاند و شەپى مالۇزىانكەرى ئىلۇ ئىمپېراتۇریيەكانى زىياتىر كەردى. پەرسەندىنى ئىمپېرىالىزم و شەپەر ھاوکات لە گەل سەرەلەدانى دەولەتە نەتەوەييەكاندا جۇرىك لە خۇكوشتن بۇو. حەممەتى پەرلەمانى كە باڭىشەي نەوەي دەكەردى كە خەلک لە پىتكەي دەنگەنەتەرە ئەتواتان بەشدارى لە چارەنۇرسى خۇپاياندا بىكەن، بە شىۋىيەي دەولەتى يەك حىزىبى يَا دۇو حىزىبى خۆي پېشاندا و بۇو بە پەردىمەك بۇ دامۇشىنى سىيماي ئۇيىشانى پەرلەمان كە لە راستىدا ئەن ئۇيىنەرى خەلک، بەلكو ئۇيىشانى ھەلگەوتۇرى پارەو سامان و ھېز و دەسەلات بۇون. بەرەمەيىتىنى چىز نېتوانى كۆتايى بە ھەزارى و چەپساندەنەر بېتىت.

"ئوهى لە مىزۇرى مۇۋاپىتىدا بايە خىڭى
بۇوه، لە دەستكەوتە كانى فيزىيا و ئەستىرەتلىقىسى
دۈزىنەوە جوڭرافىيەكان و دەرمانى نەخۇشىەكان
و فەلسەفە و ھونەرىشىدا، تىڭىپا دەرئەنجامى
كىردارى توندىپوهەكان و پېمپگىرەكان بۇوه، ئەم
شىتائىنى كە بىرلەيان بە "ئايىدۇلۇجىا بى" ماناد
پىكەنин ھىنەرەكان" بۇوه و شەھامەت و
حىسماقت، شەتى نامە مىكەنە كانىغان بۇوه... "

شوقشی روسیا تهنانهت بهلینی لهه زیاتری
نمدا، ثهو نادادپهرومیره- که شوقشی فرهنگسا و
ئەمریکا نەیتوانی پیسی بگا - لە هەممو
شیوهیه کیدا لەناو بیات. بەلام "ئىما كۆلەمان
Emma Goldman" لە تامىلکەي "رابۇون لە^{رووسیا}" لە رەختنیه کى توند و تىزى ئاثارشىدا
شوقشی روسیا ناوا ھەلدەسەنگىنیت: "شىست
و تراجىدييای گەورەي شوقشی روسیا ئەوه بۇو
کە دەيانوپىست تەنبا ئاواي دەزگاكان و ھەروھا
بارۇدىزخەكە بىقىن. لە كاتىكىدا بىما
كۆمەلايدەتىمەكان و مەزۋايدەتىمەكانى شوقش لە
بىرچوپۇونەوە. ھىچ شۇرىشىك ناتوانىت رىزگاركەر
بىت مادام كەھستەو شىيەكە كانى گەيىشقىن و
پەرەسمىندى شوقش لەگەن مەبەستەكانىدا لەيمك
پەگىز نەبن. شوقش نەفى ئەو ھەلۇمەرمىجىيە كە
تىيداين. ئاپەزايىيەكى توندو تىزە درى ھەممو
پەيپەندىيەكى نامۇرقانەو تىنگراي ئەو كۈپۈلەتىيەي
كە لەو پەيپەندىيائىدا حەشارىداوە. شوقش
لەناوارىي ئەو بەها سەپىندرلارانىيە كە دەزگاى بىنى
سەرپەرى نادادپەرمەرى و سەتم و درۇ بە
يارەتى شەزانىن و بەرىپەرتە لەسەر بىناغە كانى
دانساواه. شوقش بانگەشەي بەها تازەكانە كە
گۇرانكارىي پەيپەندىيە بېنەرەتىيە كانى مەزۋە - مەزۋە
، كە مەلکا - مەزۋە بە دىبارى دېتىنت".

ثانارشیہ کان پیڈیان ولیہ کے سیستہ می
سرمایہ داری ویزانکمر و دڑبہ ظہقلم و
نامروقانیہ۔ سرمایہ داری کافانا و شتہ کافی سمر

شویهاند، چونکه پیش وابوو یاسا هرچند
جهماوه روا نهزاون خویان دایانناوه، بهلام له
راستیدا زنجیر و کوتله بوزهست و پیش هرثا و
خملکه "یاسا خملک نهسمون نهکات. له شانفوی
پیش وايسن" دا له ژیرناوي "سادومارا"^(۱) راک
روو که به تهناف (حبل) شهنهک دراوه، بوزکورته
ساتیک پیدهونگی و سانسورو شانفویکه نهشکینی و
پیش شوهی فرباکهون و بیدهونگی بکمن هاوار
نهکا و نهلمی:

"کین نهوانه‌ی بازاره‌کان کوئتربول دهکه‌ن؟
کین نهوانه‌ی قولف ندهن له خمینه‌ی
دانمه‌یه‌کان؟"

کیم نهوانهی کاخ و کوشکه کان تالان نهکن؟
 کیم نهوانهی نهست بمسمر نه و زهیانه دا
 نهگن که پریار وابوو بمسار هزار مکاندا دای بش
 پکرین؟"

پەكىك لە ھاۋىيىانى "رۇو" بە ناوارى ئان وارلە
jean varlet لە يەكەم ماتىقىيەستى ئاتارشىمىتى
شۇپشى فەرمىسالە زېزەنلىرى "ياخىبۇون"^(۱) دا
ئاوا دەنۋىسىتە:

"براستی که ظم حکومه ته شو شکجه چ
دینویکی کومه لایه تی بدم وچ شاکاریکی
مه کیا فیلیسته *Machiavellianism*. به هار
شیوه میک سه رفع نه دم حکومه و شو پیش
پیکوه ناگونجین. مه گهر ئمه وی وای دابنین که
خله ک ئیانه ویت نه زگای نه سه لائی خویان
دابمهزین و پهنه و امیش نه شی خویان پا پهن، که
نه همش ناید لوح جایه کی نزد می ماتایه".

به لام نانارشیمه کان با و هر یکی تهراویان به
نایدیلوز جیای بین مانایه همیه. چونکه تمدنی دید
و پرانگه یه کی "بین مانار جیی پیکمن" ه ناو هند
شپوشکیزه اندیه که تمدنیت کم و کوریسکانه
شپوش به روونی ببینیت. هیربرت دید له تمدنی
همفتا سالیدا له ۱۹۶۲ له کتیبی "اعنهت له
کولور" نوسودیه هست:

هر لەم روانگەر بۇو کە "جرارد فانستانتى *Gerard winstaneley*" ئىنگلەيس لە سەدەيەنەقەھەمدا بىلەپەرچاۋ ئەگەرنى ياسايى مۇلکايەتى تايىبەتى داواى لە لايەنگەرانى خۆى كىرىز زەھۋى بەيارمەكان بىكىلەن و كىشتوكانى تىدا بىكەن. جرارد لەبارەي خۇمنەكانىيەر لە داماتۇردا دەلى:

"ئەپرۇزەي ياسايى جىهانى بىرايمىرى لە دلى هەمۇو پىياو و ئىتىكدا سەرمەلىدات، كەس بۇي نىيە ئىدىعاي مۇلکايەتى هىچ بۇنەھەرىك بىكات و ئىتكەس ئالىت ئەمە هي منە و ئەمە مائى توپىيە، ئەمە ئىشى منە و ئەمە ئىشى توپىيە. بەلام هەمۇ بە گەلە كۆمەكى كار دەكەن و زەھۋى دەكىلەن و ئازەل پىروھەن ئەكەن. ئىعەتمەدانى سەر زەھۋى بۇمەمان دەپەت. هەركەس ئىيانى بە دانەۋىلە، ئازەل يَا بالىندەيەك بىت، دەتوانى لە يەكمىن سايىلۇيا.. كە لە سەر رىيگەكەيەتى هەلى بىگىرت. هىچ كېرىن و فىرۇشتىن و باز اپىك لە ئارادا ئابىت. تەواوى زەھۋى گەنجى ھاوبەشى هەمۇ مرۇقەكانە چونكە زەھۋى مۇلکى خودايدە."

مسەلەتى ئىيە ئەمە كە چۈن لە تەكتۈلۈجىيات بەمېزى سەرددەم كەملەك وەرىگىرىن بۇ دايىن كىرىنى ئىازەكانىي مۇزۇ، بە بى ئەمە بىيىنە قورىانى و كۆزىلەي رىيگا و شىنۇ بىرۇكراپىتەكان. يەكىتى سۆۋىيەت نىشانى دا پىرۇزەي ئابورى باشە، بۇ ئەمە سەرمايدارى، بەلام بىنەرلىنى قازانچخوازىيەسى سەرمايدارى، يەكىتى سۆۋىيەت ئەيانتوانى پىشىنەكانىي "ھەبىئەت رىد" و ئانارشىيەكانىي دىكە بەكارىيەن. رىزگارىپۇن لە دەستى بىرۇكراسى پىشەسازى مەنن، كە تايىبەتمەندى ھاوبەشى جىهانى پىشەسازى سۆشىيالىزم و سەرمايدارىشە و ئەمە كىشىمەيى لى ئەكمەنەتە كە كەنگەران لە بەرھەمى كارىان، لە بەرھەميان، لە ھاواركارەكانيان و لە

زەھۋى، چەپىسانە ھەندەلۇوشىت و دواتىر شەنگەلىيکى لى دروست دەكا كە هىچ قىرى بە ئىيازى خەلکەرە نىيە، ئەگەرىش ھەمە بىت بە پىتكەوتە، چونكە دروستكەرەكان و بىلەپەرچەرەكانى كەلەكان، كارخانىي گەورەي بازىگانى و تەنبا قازانچى خۆيان لەپەرچاۋە. هەر بۇيە لاي شەوان دروست كەنەتى بۇمبا و لۇغمۇ بىيىنە ئىدارى و بۇيەي پەنگەر پەنگ گەنگەتە لە دايىنگەرلىنى خواردىن و خانوو و سەيرانگا، بەراسىت و شەبى ئانارشى بەمە مانسا ناسىراوهەيە كە ئازاۋە ئازاۋەچىيەتىيە، باشتىرىن وەسفى سىستەمى ئابورى دېنىدە و ئىسراپەكارى ئەمرىكايەو پىر بە پىستىتەتى.

ئانارشىيەكان لايان وايە كە گەنچىتەكان و كانزاكان مۇلکى ھەمۇانە و دەبى لەپەرە ئەپەرە ئەپەرە خەلکەدا دابېشىپەت، فەك لە پىتكەمى سىستەمى ئادادپەرەوەرى بانكى و دراوى و بەشىوھەيەكى ئامۇۋانە. ئەمەتا بەپىتى ئەم سىستەمە ھەمۇ سامان و سەرەتتى ولاتەكان دەچىتە كىرفانى كەمایتىيەكى بىچوڭى لە دەولەمەندەكانى ئەمرىكا "ئەمرىكا بە ۱٪ ئەنۋىسى لە رىزەي جىهاندا، ۵٪ بەرھەم و سەرەتتى جىهانى بە دەستەوەيە" ئانارشىيەكان لەگەنلى حىكايەت بىلەرى شانۇنى "بازنەي گەچى قەفازىيا" ئى "بىرۇتلىكتىپەت" ھاودەنگن كە لە كۆتايىي شانۇكەدا ئەلىتى:

"گۈزى رادىرە، حىكەمەتى پىشىنەنان چى ئەلىت:

ھەرشىتىك ئەپى بىسپىرى بىلە كەسەي قەدرى دەزانلىت كەوا بۇو: مەندا ئەكان بىسپىن بە دايىكەكان تا بەختەوەرەن.

غەرەبانەكان بەدهنە دەست پىيارى خۆى تا بە جوانى بىبىن بەرىتە.

دۇلەكان و پىنەشتەكان بەدهنە دەست ئاودىزەكان تا سەمەرەكەي بىيىنەن."

پهله‌مانه‌وه وا پیشان ئەدهن که خەلک لە پىگەي دەنگدانه‌وه لە زیاتى خۆياندا بەشدابن. لە واقعىدا "ئەنگ" لە كۆمەلگاى مۇدىرىندا، نەختىنەگى دونىاي سیاسەتە هەروا کە دراو نەختىنەگى دونىاي تابورىيە. هەردوو بەناوى دەسەلاتى زۇرىتە بەسر كەمینەدا خەلک تەقىرە ئەدهن و ئەر پاستىيە ئەشارەتە كە ئەوه كەمینەيەكى تايىبەتە كە بەسىر زۇرىتە خەلکدا دەسەلاتى خۆيان داشسەپىنن.

ئانارشىيەكان دەلىن "ياسا و ئاسايىش" گەورەترين درۇي سەردىمى ئىيمىيە. ياسا رىكھستىنى لىنى ناكەۋىتىمۇ بە تايىبەتىش ئەو رىكھستىنە رېك و پىگەي كۆمەلگا كە لە ھارپارى و گەلەكۆمەكى سەرچاوه ئەگرىت. ياسا داتراوه بۇ ئاسايىشى دەولەتە پاوانخوازەكان و ئاسايىشى زېندان و ئەر سپايدە كە خەلکى بىن بىرسىنن.

تەنبا كارىك كە ياسا ئەنجامى ئەدات ئەوهىيە لە پىگەي زۇر و داپلۇسىنەوه نەھىيەت ئەو خەلکە رەش و رووتانەى كە خۆيان قۇرىانى و زادەي كۆمەلگاى گەنەدن، سەركىيىشى و ئافەرمانى بىكەن. رىكھستىنە كە ئەم ياسايىدە بە دىيارى دەيپىننەت كاتى و كەم خايەنە، چونكە زۇرە ملىنى خۆى باڭھەيشتىنەك بۇ ئافەرمانى و سەركىيىشى. ياسا ئاتوانىت كۆمەلگاىيەكى باش دروست بىكتە.

كۆمەلگاى باش تەنبا زۇرىتە ئەلگەيە كە خەلک لە رېكەي خۆيەخشى و ھاوكارى چەند لايمەر دابەش كەنلى سەمەرەت و سامان بە شىۋىي دادىپەرەرانە لەئارخۆياندا ئەتوان دىسپېلىيلىنى پى بىدەن. باشتىن ئاسايىش ئەوهىيە كە خەلک نە بە زۇرى ياسا، بەلکو بە ويست و حەزى خۆيان ھەر كارىك كە بە پىۋىستى بىزانن ئەنجامى بىدەن. دىيارى ئەم شارستانىيەت تازەيە بە حەكۈمەتى قانون و ديمۇكراسى ئۇيىنەرەكانىيەوه چىيە؟ ھەم دەولەتى دو حىزى (ئەمرىكا) و يەك حىزى (سوڤىيەت) فۇنۇكۆپىيەكى چالىكى يەكتەن. ھەردوکيان لە پىگەي ئۇيىنەرانى بىن دەسەلاتى

سروشت و لە خۆشىيان بىزاز دەكتات. "رىد" پىشىيارى ئەوهىيە كە گەر كۆتۈرۈلى ئىشى كىرىكاران بە خۆيان بىسپىن، ئەوا ئەم كىشىيە چارەسەر دەكرا بەبىن ئەوهىيە مەھبەتى بەرنامەدارىشتن و ھاۋاھەنگى بېيتە قورىانى بەرژەمەندى كۆمەلایەتى،

"پىرۇدقۇن"، ئەم كەسەي خۆى بە يەكەمین ئانارشىيەت دەزانى لە ئاۋەراسىتى سەدەي نۆزىدەمەدا ئەلى: "دارايىيەكان ئەذىزىن" سەرچاوه كانى زەھى و وزەي مەرۆفەكان ج لە زېر چاودىرى و كۆتۈرۈلى شەرىكەكانى سەرمایەدارىدا بىن و چ لە دەست ئەو بىرۈكراسىيەنى كە خۆيان بە "سوشىيالىيەت" دادەنلىن، لە ھەر شىۋىودا، دىزى مەزن روپداوه و زىيان و بەرەمى كارى مەرۆفەكان بە تالان رۇيىشتۇرۇ، و ئەم تاوانە سەرەتايىيە، سەرچاوهى ھەمۇ بەدبەختىيەكانە بە دەرىزىي مېزۇرىي مەرۆقايدەتى. چەسەنەنەوه، شەم، كۆلۈنىيالىكىردىن، بىن كۆپلەكىدىنى ئىزان، بە "تاوان" دانانى ھەرھېرىشىك كە بىكىتە سەر مۇلکايەتى و بە دادىپەرەرانە زانىنىن ئەو خەماستى زالمانىيە كە ھەلقۇلۇلىي "كۆمەلگا" پىشىكەوتقۇوهكانە" ئەمانىن ئەو نەھامەتى و بەدبەختىيە لە تاوانە سەرەتايىيە ھەرەلەدەن.

ئانارشىيەكان دەلىن ھەردوو جۇرى بىرۈكراسى سەرمایەدارى و سوشىيالىيەتىش، ئەيانتوانى لە پىراكتىيەكدا ئەم ديمۇكراسييە جىيەجى بىكەن كە بەلەننەن دا بىو، جەوهەر و زاتى ديمۇكراسييەت ئەوهىيە كە خەلک خۆيان چارەفۇوسىيان دىيارى بىكەن بەلام زىيانى ئەمپۇي ئىيمە بە دەستى جىڭە سىياسى - عەسكەرى و پىشەسازىيەكانى ئەمەركا و حىزىسى كۆمۈنیيەتى يەكىيەتى سوڤىيەتە. دەولەتى دو حىزى (ئەمرىكا) و يەك حىزى (سوڤىيەت) فۇنۇكۆپىيەكى چالىكى يەكتەن. ھەردوکيان لە پىگەي ئۇيىنەرانى بىن دەسەلاتى

به‌لام ئایا ئیستاش دەتوانین لەم ھەلپەزاردندا خۆمان سەر پىشك بىن؟! وا دىياره نيازمان بە گۇپانكارىمەكى قۇوئى شۇپشىگىرانە لە پىرسەمى كار و چۈنىيەتى بېرىاردان و پېيۇندىيە سىكىسيەكان و.. تا بېيۇپا و كولتوريشمان ھىيە. ئەم گۇپانكارىمەش بە شىوه ئاسايىيەنچامى نابىت واتە نە بە سەرنگۈونى حکومەتمەكان لە پىتكەي نىزامىيەوە (كە پاديكالە سۇننەتىمەكان لايەنگىرەن) و نە بە پېغۇرم و چاكسازى لە پىتكەي ھەلپەزاردن و دەنگدانەرە كە رىستى لېرالە سۇننەتىمەكانە پېنى ئاگەين. بارودۇخى جىهانى ئەمپۇز نەم راستىيە دەسەلمىننەت.

ئانارشىستەكان ھەميسە بەمۇ تۈمەتباركاراون كە لايەنگىرى توندوتىرىزىن و بە پىتكەيەكى دەزانىن بۇ دروستكىرىدىنى گۇپانكارى شۇپشىگىرانە. ئەم تۇمەتە لەلایەن ئەو حکومەتائىمۇ دەھىنەرتە شار، كە خۇيان بە توندوتىرىزى دروستبۇن، بە توندوتىرىزى پارىزىكارى لە دەسەلات دەكەن و بەرىدۇام سود لە توندوتىرىزى بۇ سەركوتىرىدىنى راپېرىتەكان و ھېزىشى نەتەمەكани دى وەرەگىن. ھەندىيەك لە ئانارشىستەكان - وەك ھەمو شۇپشەكانى دى دىنيا، چ ئەمەريكى يان فەرەنسى، روسى يان چىنى- جەختىان لە بەكارەيىنانى توندوتىرىزى كرددۇوە. ھەندىيەكىشيان لايەنگىرى تىرۇر و ترس و تۇقانىدىن و بىگە تەنانەت جىبەجىتى دەكەن. لېرەشە و ھېيج جىاوازىمەكىيان لە كەسى شۇپشەكانى دىدا ئىيە. ئەوهى ئانارشىستەكان لەوانى دى جىادەكاتەوە كە زۇرىيەيان شۇپش بە پىرسەمىيەكى كولتۇرى - ئايىدىلىۋىشى و داهىنەرانە دادەننەن، كە رەنگە وەكھاوار و قىزەو زانى لەدايك بۇونى مندىلىك، توندوتىرىزى تىيدا شتىكى حەتى بىت، چونكە مروءە غەزىزەتنەن لە بەرانبىرى ھەر گۇپانكارىمەكدا دەوستىت و شۇپشىش خۆى لە خۇيدا جۇرىك گۇپانكارى ھەمە لايەنەيە. بهلام دەكىرى لە رەوتى

بىبەخشىن- و ھەم سەرچاوه سەروشىتىمەكانى منزۇھەكان كە ئەميسىشان دەيتوانى ھەمەيىنى خۇشەويىستى و بىليمەتى بىت، بەرەو گەندەلى و نەمان پەلكىش ئەكتە.

بە سەمەر گەيېشتنى ئەم توانا و قابلييەتە ھەنۇوكەيانەش نىازى بە پەرەورەدەكەردىنى بەرمەيەكى نوى لە فەزايمەكى تەرى لە مىھەبانى و ھونتىدايىە. مخابىن ئىمە پەرەورەدەي دۇنىيائى سىاسەتىن. ھېرىبرىت رىد لە "ھۇنەر و نامۇنىي" دا لە وەسفى مەرقۇيەتى پېنىڭەيىشتۇرۇ ئاتەواودا كە پەرەورەدەي رەحمى دۇنىيائى سىاسەتە ئەللى:

"ئەگەر بىنايىي و ھەستى بىستىن و چىزىتن و لامىسى و ھەمۇرەدەكەرەكانى جوانى ھەستەكانەن، كە لە پىرسەزى زالبۇون بەسەر سەروشىتا و دەست تىۋەرەدان و گۇپانكارى مەعاد بە شىوه ئىتىۋوپىي پەرەورە ئەبى و بىلا ئەكتە ھەر لە مەندايىەوە تا گەورەيى و پىرى بە جۇرە پەرەورە نەكىرىت دەرىنەنچامى ئەم كارە بۇونەوەرەيىكى لى ئەكەويىتەوە كە شىاوارى ناوى مروءە ئىيە. ئەم بۇونەوەرە دەزگايمەكى كۆپرە كەپرە لالە كە تەنبا لە ناخەوە حەزى لە گۈزىيە. حەزى لە كەدارى تۈرەپىي و زېرىي و دەنگى تاھىز و ھە جۇرە يارىيەكى لېۋانلىقە لە ھەراو ھورىما كە بتوانىت درگايى دەمارەدا خاوازەكانى بىكتەوە. سەرقاڭىلەكانى ئەم بۇونەوەرە ئەمانەن: ئىستادىيۇم و مەيدانى وەرزىشى، يارى پىن بال، ھۆلەكانى ھەلپەپىن و ئاھەنگ و تەماشى ئاوان و گائىچاپرى سادىيىم لە سەر شاشەمى تەلەفيزىپىن، قومار و راھاتن بە مادە سېكەر و ھۆشبەرەكان".

ئاسەف بۇ پىرسەسى پەرەسەندىن؟ كە دواي يەك مىلييارد سال ئەم مەرۆقانەلى كەوتۇوە كە ئەگەر بىيانويسىتايە دەيانتوانى كەرەستە خاوازەكانى سەرەزەوى و ھەرۇھا خۇشىيان بە شىك و شىوه ئەك دەرييەنابىت كە جىڭىزى رەزامەندى و حەزى ئىتىڭىزى ئىنان و پىناوانى گشت جىهان بىت.

بەھای مرۆڤاچایەتی تازە و پەیوهندی کۆمەلایەتى
تازەو روانىيىكى تازەي مرۆز بۇ مرۆفە، روانىيى
کەسىكى ئازادو سەرىيەخۇ بۇ ھاوبىتكەي.

شۇپش بە ماناي رۇخى تازە كردن بەبەر ژيانى
تاك و کۆملە. ئەم رۇحاش بە شەۋىئك تازە
ناكىرىتەوە بەلکو نەبىن وەك توپى گۈلىكى ناسك
بچىندرىت و ئاوا بىرىت و پەروەردە بکىرىت تا ئەم
گولە ناسك و جوانە بەرھەم بىت. پېش ھەر
شۇپشىك ئىمە ئىبى فىرىبن بە جۈرىكى تر
بىرىكىنەوە".

ئانارشىيەكان ئەللىن گۈپانكارى شۇپشىكىپانە
ئاوهىبە كە ھەر لە ئىستاوا، لە ھەركۈي دەزىن
دەستتى پىنىكىيەن. ئەمەش بەو مانايە كە
دەستتەردارى ئەم پەيوهندىيە توندوتىرىڭانە بىن كە
لەسەر بىنەماي دەسەلەنخوانى دامەززاون، قە
نېوان ئىنان و پىداوان وچ لە نىوانى مندال و باوك و
يان كىرىكىار و خاوهەن كاردا. ئەم شۇپشە
تىكىشكانى بۇنىيە، چونكە بەردهام لە ژيانى
رۇزىانەدا لە سەرھەلەنەنەدایە. لە ئاوا مالەكاندا، لە
شەقامەكاندا، لە كۆلان و گەپەگەكان و لە شوينى
ئىشىكرىندا. ئەمە گۈپانى تەواوى كولتۇرە ئەگەر
لەلایەكەوە پىتشىل بکىرىت لە لایەكى دىكەوە چىز
ئەكەت و سەرھەلەداتمۇ. شۇپشىكى لەم جۇرە
ھونرە، چونكە ئەمەندەيى كە ئىيازى بە خۇپاگىرى
و بەرگرى كىردىن ھېيە، ئەمەندەش ئىيازى بە
خەيالە. دىمۇكراسىي مۇذىرىن ھاندەرى خەلکە بۇ
خۇويىستى و بەشدارى كردى لە ئاوانەكاندا.

"ھېرىرت ريد" لەبارەي دەھورى پۇلۇ ھونر لە
كتىبىي "ھونر و نامۇيى" دا ئەلىت: "ھونر تا
ئىبەد ئازاواھەكىپە و شۇپشىكىپە. گەورەپى
ھونرەند لەھەدایە كە بەردهام بە شوين شتە
ئەناسراواھەكاندا ئەگەپى و بەرەنگاريان ئەبىتەوە
دەرئەنجامى ئەم كارەش داھىتىان و نويخوازىه.
ھەر رەھمىيەتى تازەش، روانىيىكى تازەمە بۇ ژيان،
گۈنگى ئەمەش لەھەدا ئىيە كە بىرىپاواھەرى

سەرھەلەنلىنى شۇپشىكىدا، ئاستى توندو تىرىشى كەم
بکىرىتەوە.

Alexander Berkman
ئىلىكىساندىر بىزىكمەن كە لە تەمىنلىنى گەنجلەتىدا وىستبۇرى
كارخانەدارىيە ئەمەرىكى بکۈزىت، دواتر كە
پىنەگاوشىكە، لەبارەي توندوتىرىش و شۇپش لە
كتىبىي "ئەلف و بىي ئانارشىزم" دا دەلى:

"بە راستى ئەمانەورى چى لە ئاوابىمەن؟
سەرەتى دەولەمەندەكان؟ نا، ئەمە شتىكە ئىمە
ئەمانەورىت مەمۇ خەلک كەلکى لى وەرگەن
ھەرەھە زەرى و مۇچە و كازاكان و رىكەي
ئاسن و كارخانەكان و دوكانە كائىش ئامانەورىت
و ئەران بکرىن، بەلکو ئەمانەورىت لە خزمەتى
خەلکدابن.

كەوابۇ شۇپشى كۆمەلایەتى ئايەورىت ھېچىك
نابۇود بىكەت بەلکو ئەيەورىت بە قازانچى كشتى
دەست بەسەر ھەمۇ ئەمە سەرەتە سامانانەدا
بگىرىت. شۇپش ئەبىت ئەورە بۇ بەختەمەرى
كشتى پىويستە بىناسىت و پاي بکىرىت".

شۇپش لە واقىعا بە زۇر و لە رىكەي سوپا و
تەنگەوە، ناكىرىت. شۇپش دەبىن لە پىشىدا لە ھىز
و بىرۇ كردارى مرۆقەكاندا دروست بىت، تەنافات
پېش ئەورە لە مىچ ئۆرگانىيەكدا گۈپانكارى
بېرەتى بکىرىت، چونكە شۇپش كردارىيە
ساتەرەختى ئىيە، بەلکو پىرۇسەيەكى درىزخایمنە.
"برىكمەن" لەم بارھە دەلى:

"ئەگەر مەبەستى ئىيە دايىنكرىدى ئازادىيە،
دەبىت فىرىن تاچاركىرىن وەلا بىنەن. ئەگەر
ئەتانەورىت لەگەن خەلکدا لە ئاشتىدا بىشىن، ئەبىن
بىرەتىتانا بىسەلمىنن و رىزۇ حورەتى يەكتەر و
خەلک رابىكىن. ئەگەر بۇ قازانچىكى ھاوبەش
پىكەوە ئىش دەكەن، دەبىن مومارەسەي
دەستگۈزىي و ھاویارى بىكەن. ماناي شۇپشى
كۆمەلایەتى تەنبا ئەورە ئىيە سەرەلەنۈر ئەتكەراوىك
جىڭەي يەكىنلىكى تر بگىرىت، شۇپش سەقامگىرى

هنروکه‌یی خلک به مریزینیت یان هست و نهستی
 ئالوزی ئوان به زمانیکی فسیح و رهوان بلیتیوه.
 ئامیان ئرکی سیاست‌تمداران، روزنامه‌نووس و
 ختیبه‌کانه. هونه‌رمه‌ند ئهو شتیه که
 ئامانیکان پیش دهیان *Ein Rotter* و اته ژیرو
 ژورکه‌یی نهزم و.. یاسا سقامگیره‌کان

ئم و تیه به مانای جیاوازی برجاو له ئیوان
 هونه‌رمه‌ندی داهیتهر و سارکه‌وتوله‌گەل خلکدا
 نیه. ئبی لمه تیگه‌ین هراواکه هیزیرت مارکۆز
 و تیه‌تی: کۆملگای مۇدیرن ئیمیونت به تمواوی
 هیز و تواناییوه، مروقیکی تاک رەھەند دروست
 بکات و ئم هوله ئابی پوچەل بکریتەرە.

نزیکبورنه‌وهی. رید له هونه و ئازارشى
 وەلامیکه پر به پیستی خۆی بۇ سەددی بیستم و
 ترکیزکردنه‌وهی ئهو فکریه که شوپش ئېبى
 هاوكات كولتورى و سیاسیش بیت.

هەر بۆیه له كتىبى "لەعنەت له كولتور" دا
 دەلى: "ئورۇكە دەست و پېنى ئىمە بەستراوه‌تەوه.
 ئەوهى کە دەيانکىپىن و ئەيانفرۇشىن، له موبىلياتى
 ئاومالەوه، تا قاپ و كەچك و جل و بىرگمان، نه
 لەرروى نيازه‌وهى، بىلکو بۇ قازانچە. تىكراي
 فەرمەنگى سارمايدارى کۆملگائى ئىمە،
 قوماشىكى رەنگاوشنگە بۇ داپوشىنى ناوه‌رۇكى
 ئهو كەل و پەلە چىرۇك و بىن ئىخانەي
 نهوروپىشقان.

لەعنەت لەم فەرمەنگە، وەن بۇ رېزگەرتىنى
 شۇرىشى تىمۇكراپىك مەلەلە بکىشىن. وەن
 شارەكان جۈزىك دروست بکەين کە زۇر گەورە
 نەبن بەلام دلپەقىن بن و خلک بە ئاسویەگىمە له
 شەقاەمەكانىدا پىاسە بکەن و لە پارك و باخە
 گشتىيە سەۋزو بەگۈل خەملاۋەكانىدا، زارۇكەكان
 يارى بکەن. لەخانووه رازاوه‌كانىاندا بەختىوەر
 بىزىن. وەن لەنیوان كشتوكال و پىشەسازىدا و
 لەنیوانى شارو دىدا. هاوسەنگى و هاوتاپونىك

دروست بکەين. دەپىن لەپىشدا ئام ئەركە
 سەرەكتىانه و مەعقولانه بە ئەنجام يكەتنىن و
 پاشتە لمبارەي كلتوره و توپىز بکەين.
 هەروهە دەرىزەي پىنەدات و دەلى:
 "ناكىزىت كلتور لەسەرەوه بەسەر خلکدا
 بىسەپىنیت. كلتور لەخوارەوه و لەدىلى خلکدا
 وەكۆ كانى سەرەتىدەدات و ئەتكە قىتىمەوه. لە
 نەرروونى جەماۋەر داڭار و زىانى رۆزانەيادا.
 فەرمەنگ رەنگانەوهى سەرخۇشىيەكان و دەل
 خۇشىيەكانى گەلە لە پىرسەي ئىزان و
 هەلسوكەوتى رۆزانەيادا"
 شۇرىشكىپان پىتىوستە پەگەزى جوانناسى و
 ئىستاتىيك بۇ ھەلاتن و رىزگاربىرون لەو كۆت و
 پىتۇھانى پاپىرىدوو، لە بىنەكەن، بەدرىزىايى مىشۇو
 دىيومانە چۈن شۇرىشكىپان بە ھۆزى پاپەندى بە
 سونەتكانەوه سەرەكتى كراون ياخود لە رۆكە
 لايان داوه. ماركسىيەكان دەبى ئەن ئاكادارىي
 ماركس لە "ھەزىھى بىزىمىزلىويى بىنپارت" دا
 وەكۆ گوارە لە گۆزى بکەن بۇ ئەوهى لە بىرى
 نەكەن. ماركس ئەلى:
 "تىكراي سونەتكانى باوبىساپىرانى
 كۆچكىدومان مۇتەتكە و تارمايىيە كە بۇ مىشىكى
 زىندوومەكان چۈن دروست لە كاتىكدا ئىيانەۋىت
 كۆپانكارى لە ناورو دەرەوهى خۇياندا بکەن و
 داهىنەرانە شتىكى تازە بخولقىن، بەلى لەم
 سات و خىتى قەيرانى شۇرىشكىپانەدaiيە كە
 ئارەزۇومەندانە دەستە دامىنەن رۆحى
 مەردووه كانىيان ئەبن و ناوار و دەرەشمەكانى
 بەرەنگاربىونەوهيانلى وەرەگىن، تا سەرەتەنۈي
 دىمەنى نۇنى مىشۇوچى جىهان بەو دىكۈرە كۆنە
 بېزىننەوه و هەر بەو زمانە كۆنەش لەم شانۇيەدا
 قىسى بکەن"
 تەكىنیك و هوتىرى شۇرىش لەوەدایە ئەوهى
 عەقل و زانست ئايىيەن، بىيىنەت. بۇ تىكشەكانى
 ئەم سەنورانە و بۇ پەرەپىيدانى عەقل تا

بىزىرىزەرەھى عاقلانەھى، بەلام نيازانان بەرەش
ھەيە ئەم بىرۇكە عىلىمى و ئىنتزاھىم بە كىرىدەھە
لە پراكتىكدا روونى بىكەنەوە و دايىھەزىنن.
ھىرىپرت رىيد لە ئامىلەكى "دەربارە ئازادى"
دا ئەللى:

ئىمە نيازانان بە بازارى پەشى كولتۇرەھى، بۇ
ئەھى بە ئىرادەھى كى گەورەھە خۇمان لە پىنگە
عىلىمى و جامعە (زانڭىز) و بەھاوا تىورىھە وشك و
كلىيىشە كەنائىن لەبارەھونەر و ئەدەبەوە
پىارىزىن. ئەمەش بۇ ئەھى ئەم كالاھونەريانە
و معنىييانە لە پىنگە كەنیسە و دەولەت و
چاپەممەنى و مىدىاكان بازىگانى پىنۋە بىكەين بەلکو
بۇ ئەھى لە قاچاخپىرۇھە بىانەتتىن" بەم جۇردەش
يەكمەن كالاى قاچاخ ئەمە بىاتىيە، كە بە
پىچەوانى ھەممو درۇز و نەلەسەيەك لە ئەندىشە و
ئاوات و خونە كانى ئاثارشىزم بەشلىوھە كى
پاستەقىنە ئەدۇيت.

پەرأويزەكان:

PAVEL MARAT-1 JEAN MARQUISDE SADE

شۇقىشى فەرەنسا (١٧٩٣-١٧٤٣).

EXPLOSION-2 و شەيەكى لاتىنە بە مانىاي

تىقىنەرەھى بەلام ئېرەدا بە مانىاي شۇقىش و ياخىبۇن

ھاتووه.

DIGGERS-3 گروپى مساوات مللى كە لە ١٦٤٩ لە¹
ئىنگلىس بىز مارەيەك پەھەى سەند لە دىرى مالكىت
خصوص "زەھىيە گشتىيەكانى" نەو ولاتىيان داگىر كە.

سەرچاوا:

كتىبى (سياست و هزر شاعرانه).

داھاتووھە كى دوور، ئىمە پىيوىستمان بە شور و
غەزىزە ھەيە، ئەو ھەستى كە لە قولايى دائى مىزۇ
دىتە دەرەھەو ئاكىرى لە ھېيج سەرەھەمەكدا بە
درېزىتىيە مىشۇو، چوارچىنەھە كى بۇ دابىنېت.

ھەر بۈيە لە ١٩٦١، ھىرىپرت رىيد، دوای

بەشدارىكىرىدىنى لە خۆپىشاندىنىكى مەدەنى دىز بە
خىستە ئاوهەھى ئىر لەرىيابى ئاوهەكى پۇلارىس لە
لەندەن ئاوا دىتە ئاخاھقىن: "ئەم لەمپەرە دەبىي
لابچىت، بەلام ئەمە كارى عەقل نىيە. ھەر دولا
بەنگىيەكى زۇرى پاسقىان بۇز كەرەھە
ئاپاستەكانىيان لەلايە. ئەم دۆخە تەمنىا بە
كىدارىكى غەزىزى دەكۈپەرىت، باڭھەيشتن بۇ
نافەرمانى و سەركىنىشى كىدارىكى جەمعى و
غەزىزى و دەبىي ھەرواش بىت. ھەلچونى
غەزىزەكانى مىزۇ دەزى ھەرەشە ئەنابىرىدىنى
كىشتىيە. ھەرچەندى يارى كەردىن بە غەزىزەكان
جىنگەيە مەترسىيە بەلام ھەر بىم دەليلە لە
بايودۇخى ئا ھومىدىيە رەمشى ئىستادا، ئەبى ئىمە
غەزىزەكان بجوولىتىن. دەبىي خەيالى خەلک
بەرفراؤان بىكەين تا لەو چارەنۇوسەي ھەرەشەي
مەدىنيان لىنى دەكە، ئاگادارىيان بىكەينمۇ. بۇ
كەيىشتەن بىم ئارماڭچەش دەبىي بە كەرەھە
بىسىلمەتتىن لە پىنگەي قورىانى كەردىنى كىيان و
مالمان بەبىي ترس ئەم ئاسايسىشە تىك ئەدەپ ئەن ئە
كۆتايدا مىزقايدەتى لە دەرد و ئازاز و سەرگى بە
كۆمەل رىزكار بىكەين بۇ ھەتاكەتايە".

ئاثارشىزم باش ئەزانىت كە بۇ گەيىشتەن بە
تىرۇپكى ئازادى لەزەت بىردىن لە ژىياندا، كۆپانكارى
لە ھەممو بوارەكانى كولقۇرى و ئابۇرى و
رامىيارى پىيوىستە. بەلام لەسەر ئەو باوھەيە كە
ئەم كۆپانكارىيە دەبىي ھەر لە ئىستاھە دەست پى
بىكت. لە پەيوهندىيە ھەنۇوكەيەكانى ئىوان
مۇزقەكان كە زۆر تىرين كۆتۈرۈلمان بەسەر ياندا
ھەيە. ئاثارشىزم نەزانىت كە ئىمە پىيوىستمان بە

شانشینی عەرەبستانی سعودییە لە ئاوىنەی رۆشنییرانی رۆژئاوازا

هاشم سالح

لە عەرەبییەوە: ھەرامان وریا قانع

بەشی دووم

"جىل كىپىل" يەكتىكە لە پىپۇرە گەورەكانى بوارى تۈرىشىنەوە لەسەر بىزۇتنەوە فىئىدەمېننالىزىمەكان لە جىهانى عەرەبىدا، بەتاپىبەتى بىزۇتنەوە كانى بەشى يېزىھەلاتى جىهانى عەرەبى، ھەر لە سەرەتەمى گەنجىيەوە دەستىكىردىوو بە تۈرىشىنەوە دەربارەي ئەم بىزۇتنەوانە، لە مىسىز خۇيىندويەتى و سورىيادلى بىناتىش كەراوه. يەكم كىپىبى گىرنگى بىرىتىيە لە كىپىبى (پىغەمبەر و فىرعەون، زادگای بىزۇتنەوە فىئىدەمېننالىزىمەكان)، تىيىدا باس لە بىزۇتنەوە ئىخوان موسىعىن لە مىسىز ئەم گروپ و تاقمە توندرەوانە دەكەت كە لە ئىخوان جىابونەتىوە، وەك تاقمى جىهادو ئەوانى تر، پاشان دەستىدەكەت بە تۈرىشىنەوە دەربارەي درېزبۇنىشىنەوە ئەم بىزۇتنەوانە بۇ ناو خودى ئەوروپا و بەتاپىبەتى فەرەنسا، لە مبارىيەوە

دەکرى پىياوانى سىاسەتمەدارو پۇشنىيەن و بېرىاپىيەدەستەكان نۇر بە وردى بىخۇنىقەوە. ئەم بابەتەي كىتىبەكە باسى لىيەندەكتات و جىهان ھەموى پىيەوە سەرقالى، بىرىتىبە لە بابەتى: ئىسلام و پۇزىداوا، مەملەتى شارستايىيەتكان، كىشەكانى تىپۇر، مەملەتى نىيوان فەلسەتنىن- ئىسرايىل، ياخود مەملەتى نىيوان فەلسەتنىن و كۆنزرەقاتىفە تازەكان، ھەۋى ئىسرايىل بۇ دەستىگەتن بەسەر ئاوجەكەدا بە زەبرى ھېزۇ سەرەپقىيى، چارەنۇسى عىراق يان چارەنۇسى "بن لادن" و قاعىدە، پاشان چارەنۇسى پەيوەندىيەكانى ئەمرىكا- سعودىيە كە لە دوای 11 سېپتىمېبەرەوە توشى لەرىزىنەكى مەترسیدار دانىر تىزە گەورەكەى لەم كىتىبەدا پۇندەكتەوە دەلى: مېڭۈ كۆمەلگا ئىسلامىيەكان بە درېزىايى ئەم 14 سەدەيەي راپىدوو، بىرىتىبە لە مەملەتى نىيوان دۇو بەرەي دۇ بەيمەك: بەرەي جىهادو بەرەي فيتنە. ئەم كۆمەلگايانە بەرەدەوام لەنىيوان ئەم دووبەرەيدا هاتون و چۈون. بىڭومان چەمكى جىهاد لە تىپۇانىنى پۇشنىيەتى دەكىرىتەوە و گەر بىرى سەرجەم مەرۋاقيەتى دەكىرىتەوە و گەر بىرى ھەموو مەرۋاقيەتى ملکەچى ياسا ئەبەدىيەكانى قورئان بکات. بڵاوپۇنەوەي پىشتىرى ئايىنى ئىسلام لەيەكتاتدا لە پىگەي شەمشىزرو قەناعەتپىكىرنەوە بۇوه، وەلى تاكو ئىستا چوارچىوەي ئەم ئايىنى، تاكو پۇزى لە پۇزان گومانى تىدا ئىيە ئەم كىتىبە تازەيەي دانىر بۇداويىكى فيكىرى گىنگە و لە مىدىاكانى راگەيانىدىن و شاشەي تەلەفزىيونەكانەمە ستايىشىكى نىزى كرا، ئەم كىتىبە لە بەرئەوەي لەم كەشۈھەوايە ئىستادا باس لە بابەتىكى مەترسیدارو ھەستىيار دەكتات، بۆيە چاوهپوان

لەپادەبەدەن، پەشىۋى و بارگىزىيەكى گەورە كەوتە ئاو ئەم كەپەكانەوە.

"جىل كىبىل" سالى ۲۰۰۰ كىتىبە گەورەكەي بەناوۇنىشانى (جيەداد: فراوانبۇنى ئىزىدە مەنتالىزىمى ئىسلامى و ئاوابۇنى و لەناوچونى) بڵاوكرىدەوە، ئەم كىتىبە پاستەو خۇ دوای بڵاوپۇنەوەي وەرگىزىدرايە سەر زمانى ئىنگلىزى و زمانەكانى دىكەمش. پاشان كىتىبە تازەكەي (فيتنە، جەنگ لەناوجەرگەي ئىسلامداي بڵاوكرىدەوە، ئەم كىتىبە پىشى ماوەيەك لەمەوبىر بڵاوكرادەوە و لە كەپەكانى (كالىمارە) لە پاريس. دەكرى ئەم كىتىبە تازەيەي دانىر بە درېزىكراوەي كىتىبەكەي پىشىوى (جيەداد: فراوانبۇنى ئىزىدە مەنتالىزىمى ئىسلامى و ئاوابۇنى و لەناوچونى) دابىتىن و لەمەمان كاتاتدا دەكەرى بە تىپەراندى ھەمان كىتىبى دابىتىن. ئەم پىياوه بە حۆكمى زەمن و پىسپۇرىيە نۇرەكەي و سەفرەكەنى بەرەدەوامى بۇ ولاتانى عەرەبى و پاشان بە حۆكمى ئەوەي سەرپەرشتى تىزى ئەم خۇيىندكارە عەرەبانە دەكتات كە لە پەيمانگايىيە و بەديارىكراوى سەرپەرشتىيارى بەشى پۇزەلاتى ئاۋەرسەتە و سەرپەرشتىيارى ئەم لېكۈلىنەوانەيە لەسەر جىهانى عەرەبى و ئىسلامى ئەنجامدەدرىن. بەحۆكمى ھەمو ئەوانە تابىيەت زانىارىيەكانى دەريارەي بىزۇتنەوە فىننە مەنتالىزىمەكان زىاترۇ قولۇر دەبىت.

گومانى تىدا ئىيە ئەم كىتىبە تازەيەي دانىر بۇداويىكى فيكىرى گىنگە و لە مىدىاكانى راگەيانىدىن و شاشەي تەلەفزىيونەكانەمە ستايىشىكى نىزى كرا، ئەم كىتىبە لە بەرئەوەي لەم كەشۈھەوايە ئىستادا باس لە بابەتىكى مەترسیدارو ھەستىيار دەكتات، بۆيە چاوهپوان

"جیل کنیل" پینیوایه، ئەمە تىزى دووهمىتى لەم كىنېيىدا "بن لادن" و "زەواھىرى" و "زەرقاوى" و ئەوانى دىكە، هەستيان بە ئارەحەتى و ئانۇمىدى كردووه، چونكە جىيەد دىز بە دۈزمنە ئىزىكە، واتە حاكمە عەرەبەكان، نە بىرەمى ھەبۇ نە ئە و ئامانجانەي بە دېيىتى كە خوازىاربىوون. چاومۇانى ئەوه دەكرا پىزمى "خوسنى موبارەك" دواي ئەوهى لە نۇوهەدەكەنداو لەسەر دەستى تاقى جىيەد چەندىن گۈزى بەئازارى بەركەوت، بىرۇخى. تەنانەت ئەو تاقىمە ھەولىاندا "خوسنى موبارەك" لە ئەسىيوبىيا تىرۇرىكەن، بەلام شىكستيان ھىنناو دواجار پىزمى مىسىرى بە خۇپاڭرى مايمەو. ھەرۋەھا لە بۇخاندىنى پىزمى جەزائىرو سۈرپا تونس.. مەتى شىكستيان ھىنناو نەياتتوانى جەماوەرى عەرەبى و ئىسلامى بەشىوھىكى تەواو لەدواي خۇيانمۇھ كۆبىكەنەو. لەبر ئەوه بېپارىياندا لىدانە گەورەكەي خۇيان ئاراستەي دەرەوە بىكەن، لىدانىك ئاراستەي دۈزمنە ھەرە دۆرەكە بىكەن، واتە وىلايەتى يەكىرىتۈرۈھە كانى ئەمرىكا. ئەويش كارەساتەكەي 11 سىپىتىمبەر بۇو، ئەم كارەساتە دواي شىكستەنەننى ئۆسلىق دەستپېكىرنى كىردهو خۇكۈزىيەكانى حەماس و جىيەد دىز بە ھاولاتىيانى مەدەنلى لەناؤ شارەكانى ئىسرانىلدا پويىدا. لەبر ئەوه دەكىرى 11 سىپىتىمبەر بە دىرىزكراوهى ئەوه كىردهو خۇكۈشىاتە دابىتىن، بەلام بىكۈمان لە چوارچىيەكى زۇر بە فرافاانتىدا. لە سەرپەندەدا بە ھۆزى ئەنjamدەن كارە دېندا ئەيىهەكانى "نيزىل شارقون" لەپىناو سەركوتىرىنى پاپەپەرىنى دووهمىسى فەلسەتىنەكان، جىيەنلى عەرەبى خۇقۇشىابۇون. بۇيە "بن لادن" لەو بىرۇيەدابۇو لىدانەكەي 11 سىپىتىمبەر ئەوه ھىيوايە بىز دېنەتىمىدى كە

لېرەوھ پېتىۋىستە ھەول و توانا ئەكى زۇر زىاتر بخىتە گەپ تاكو ئەو بەشەي دىكەي مەرقىيەتى درەنگ يان زۇو بىنە سەر ئەم ئايىنە. لە تىپوا ئىنىنى فىنەدە مىنەتالىيىستەكەندا ئەم ئايىنە تاقە ئايىنى حەق و ھەمو ئايىنە كانى دىكە باتلن. ھەمو ئايىنە كانى دىكە ھىچ مانايەكىيان ئىيە، چونكە لايانداوھ ياخود ئاتەواون يان ھەلەن... هەن

ھەرچى چەمكى دووهە، واتە چەمكى فيتنە، ماناي ئەو ياخىبۇن و پاپەرىتەنە دەگەيەنلىكە رەنگە لەناوجەرگە ئىسلامدا يان لەناوھە ئىسلام خۇيدا پوبىات. لېرەوھ ئەم چەمكە چەمكىكى ئىنگەتىۋە، چونكە لەوانەيە بېيتە ھۆزى دوولەتلىپۇن و جىياپۇنەوەي موسىلمانەكان لەيەكتەر بەرمىا كەردىن جەنگى ناوخۇ لەدۇرى يەكتەر رەنگە دواجارىش بېيتە ھۆزى ويرانبوتىيان. دواتر "جىل كىنېل" بەرددوام دەبىي و دەلىي: لەبر ئەوه زانى گەورەكان، واتە فوقەها كان، ھەمېشە سەلىان لە فيتنە كەردا ئەسەر و زىياد لە جارىك ھۆشداريان لەسەر داوه، ئاشكرايە فيتنە پېشتە لەنۇوان "عەلى" و "معاوىيە" پويىداوه و بۇوه ھۆزى دابەشبۇنى ئىسلام بىز دوو بەشى گەورە سونى و شىعى. بەلام لە ئىستادا ئىسلام پوبەپۇي فيتنەيەكى دىكە دەبىتەوە كە ھىچى لەو فيتنەيەي يەكەمجار كەمتر ئىيە كە لەسەرەتادا پوبەپۇي بۇوه. ئەوه كىنېتە تۆرى ئەم فيتنەيەي چاندۇوه ياخود ھۆكارەكەي كىنې؟ ئەوه بىزۇتىمۇھ فىنەدە مىنەتالىيىزە پادىكانەكانى كە دەيانەوى ھەمو موسىلمانان لە جەنگىكى سەرتاپاگىر لەگەل بۇۋىشاوا تىۋە بىگلىيەن. ئەويش لە ميانە ئىدانەكەي 11 سىپىتىمبەر و 11 مارس لە مەدرىد و لىدانەكەي لەندەن و تەقىنەوە زۇرەكانى دىكە كە پويانداوھ لە داھاتوشدا پۇدەدەن.

سەرکىشىن و قەبارەي ئەو مەترسىيە تازانى كە پۇبىپۇرى خۆيان و مۇسلمانانى دەكەتتەوە. لە بەر ئەۋەيە زاتا مۇسلمانەكان وەك شىخى ئەزەر و ئەوانىت زۇرىپۇون و ئاشكراپى ئىدانەي لىدانەكەي 11 سىپتىمېر و ئەواتىمى دواترىشىان كرد.

لېرەدا ئىمە تىپپىنى ئەۋەدەكەين دانەر بەرپرسىيارەتى تىكچونى بارودۇخى ئىستىتا، لەيەككەتىدا دەخاتە ئەستۆي فىنندەمېنتالىيستە پاديكالەكان و كۆنۈزەرقاتىفە تازەكان. ئەمرىكاش بەشىنىكى گەورەي بەرپرسىيارەتى كەي دەكەويتە ئەستۆ، چونكە ئەو ئەمرىكابۇ ئىمازى دايى "شارقۇن" رېكەوتىنامە ئۆسلىق پېشىشلىك بىكەت و "عەرفات" بەبى ئەوهى ئاگاى لىپى لە پاپىرىنەوە گلا. مەبەست لەو قسانەي سەرەوە ئەوهى كۆنۈزەرقاتىفە تازەكان لەسەرەرىي هەمويانەوە "ريچارد بىرل" سوکايدىيان بە "شەمعون پېرىز" و پارتى كەنگەر ئۆسلىق بۇون، دەكىد، چونكە ئەوان لايەنگى ئۆسلىق بۇون، ئەم كۆنۈزەرقاتىفە تازانە ئانى پارتى لېكۈد و توندىپەوە ئىسرائىلەكانىيان دەدا گۈزىنەك لە پۈزىسى ئاشتى بۇشىنەن، بۆيە پېشىنیارى ئەوهىيان كرد كە پىتىيىستە دروشەكە زەھى بەرامبىر ئاشتى ئەبىت، بەلكو ئاشتى بەرامبىر بە ئاشتى بىت. لېرەو ئەو كۆنۈزەرقاتىفە تازانە ئەمرىكابۇ ئىمازى دايى "شارقۇن" سەردانى مىڭەوتى ئەقسا بىكەت، تاكو "عەرفات" پەرچەكەدارىكى تۈند بىنۇيىت و لە پاپىرىنە چەكدارىيەكەوە تىيۇه بىكلى. ئىدى ئەوكات دەتسوانى "عەرفات" تۆمەتبار بىكەن بەوهى كەسىكى دوبىپۇو و پىباوى ئاشتى نىيە، هەر ئەمەش بۇو بۇيدا. لېرەو "عەرفات" كەوتە ئاو ئەو تەلەيە لەلایەن كۆنۈزەرقاتىفە تازەكان و "شارقۇن" دوھ، بۇنى خەلەكىنى

بىرىتىيە لە كۆنۈرنەوەي ھەموو مۇسلمانەكان لە دەرەرەي خۆي، تاكو جەنگى يەكلايىكەرەوەي دىز بە ئەمرىكا و پۈزىناوا بەگشتى بەرپاپەكتە. دانەر كەتىيەكە دەلى ئەمانزىنەر ئەرەكى قاعىدە "بن لادن" نىيە، بەلكو "ئىيمەن زەواھىرى" يە كە لە بۇرى فىكىرى و زانستىيەوە لە "بن لادن" بە تواناترو بەھېزىتەوە ھەر دوو زاراوهى دۈزىمنى ئىزىك و دۈزىمنى دوور لە داهىنەكانى "زەواھىرى" ن، ئەم دوو زاراوجىھ لە كەتىيەكە يىدا (سوارچا كان لە ئېر ئەللىي پېغەمبەردا) ھاتتووە. بەلام كەتىيەكە ئەوهىي ئىدانەكەي 11 سىپتىيەم، پاشان 11 مارس لە مەرىيدو ئىنجا لىدانە بە سوئىكەي لەندەن، مۇسلمانانى بۇ دوو بەش دابەشكەد: بەشىكىيان لەگەن "بن لادن" و توندىپەوە پاديكالەكان، بەشەكەي دىكەيان بەشىكى مىيانپەوى عەقلانىن، كۆي بۇ بىرپاكلانى شىيخ "يوسف قەرمزاوى" ئەستىزەكەي كەنالىي جەزىرە و شىخى ئەزەر و فوقەما گەورەكانى دىكەي جىهانى عەربىي و ئىسلامى، دەگىن. ئەم بەشە دوايىيان بەم كەردىپەوە دەركەيان بەزىنەن، بىگە بەپەرى راشقاوېيەوە ئىدانەيان كەردىپەوە. دروست ئانەمەيە فېتنەو "بن لادن" يېش جەنگىكەوە كلاندۇوە ئەتكە تەنەدا دىز بە ئەمرىكايە، بەلكو جەنگىكە دىز بە ھەموو جىهانە. وەلى وەك دانەر كەتىيەكە دەلى كەتىيەكە ئەوهىي فىنندەمېنتالىيستە راديكالەكان وەك ئىمە بېرناكەنەوە. بەلكو ئەوانە خەلەكائىنەن عەقلانى لە دەستداوە و لەو بىرپايدان بەرپاستى ئىسلام ھەموو ئەوروپا و ئەمرىكادا كەنگەرەكەت و ئەللىي ئىسلام لە سەر كۆشىكى ئەلېزى و دوانگ ستىرت و كۆشىكى سېپى دەشەكىتەوە بىگە بۇذى لە پۇزان تەنانەت پۇسياو ھندو چىنىش پادەمانى... لېرەو ئەوانە خەلەكائىكى

"عمرهفات" لهو بروایمدادیوو پیکختنی کردیوه چه کدارییه کان به شیوه‌یه کی پریک و پینک و پله‌پله و حساب بؤکراو، پینگه‌ی له دانوسانه کانی له گهنه نیسراشیلدا به هیزده کات. ئیدی "عمرهفات" له ترسی ئوهی نه بادا حه ماس به ناپاک تومه‌تباری بکات، هلوئیستیکی توندی و هرگرت و له پوحی ئوسلو دورکه‌وت‌وه و پشتگیری ئو کردیوه که راپه‌برین پینه‌لدهسا. به‌لام لهه‌مان کاتدا پشتی بق نیسراشیل و ئه‌مریکیه کان ناشکرابیوو، نیسراشیل و ئه‌مریکیه کان له ناوه‌نده نیوده‌وله‌تییه کاندا دهستیان کرد به ناشیرین‌کدنی وینه‌ی "عمرهفات" بهو پیوادانگه‌ی پیاوی توندو تیزی و تیوره، نهک پیاوی ناشتی، وەک ئوهی له دوای ئوسلووه دهیوه خۆی واپیشانبدات و وینه‌ی خۆی له بؤزنانا جوانبکات. بەم شیوه‌یه نیسراشیلییه کان توانیان "عمرهفات" گه‌ماربیدن و له (رام الله) که‌نازگیری بکەن، ئەمە دوای ئوهی دیت "عمرهفات" سه‌فری زوری بق دهروه دهکرد و له پایته‌خته کانی بؤزنانا وەک سه‌رۆکی ده‌وله‌ت پیشوازی لیده‌کرا! له راستیدا "عمرهفات" خۆی له نیوان دوو ناگردا بینیمه‌وه: ناگری حه ماس و ناگری نیسراشیل و ئه‌مریکا، ئیدی نهیده‌زانی چی بکات.

دواتر "جیل کینبل" له کتیبه‌کەیدا به‌شینکی گه‌وره بق دورگه‌ی عمره‌بی یاخود راستتر بق شافشین عهه‌بی سه‌عده‌یه له‌زیر شم ناونیشانه: (سعده‌یه له چاوه باوبورانه‌وه) تەرخانده‌کات و تییدا نەلی: دوای تیپه‌پیوونی چه‌ند بؤذیکی کەم بەسەر پوداوه‌کەی ۱۱ سیپتییم‌بردا، بق هه‌مو جیهان ناشکرابیوو لهو ۱۹ تیورسته‌ی ۱۱ سیپتییم‌بریان نەنjamدا، ۱۵ تیوریستیان رەگەز نامه‌ی سعده‌یه یان هه‌بیوه. لیزه‌وه شتىکی نقد سه‌یر رویدا، شتىک هېچ

کەسى گوئى لى نەبۇو، ئەويش برىيتنى بىوو له‌وهی لەزىز تارىيکى نىۋەشەودا ۱۴۰ كەس كە سەر بە "ئال سعود" و "ئال بن لادن" بۇون، دەستبەجى لە ئەمریکا و ئاردرانه‌وه بق سعده‌یه. لە کاتىكىدا ئاسمانى ئەمریکا بەپروى هەممو فۇزكەيدا بەتمەواوى داخرا بۇو، كەچى لەوکاتەدا چەند فۇزكەيدا تايىبەت ئەركى ئاردىنەوهى ئەو كەسانەيان جىبەجىنەر. دواي تىپه‌پیوونى دوو سال بەسەر ئەم ئاردىنەوهىدا، كاتى بۈزۈنامە کانى ئەمریکا بە مەسەلە‌کەيان زانى، زۇر توره بۇون و پرسىيان بۇچى ئەو كەسانە بەم شىيە زۇر تايىبەت مامەلە‌يان لەگەلدا كراوه و كەسىك ئەبۇوه بىانپاشكىنت ياخود لېپرسىيە‌وه یان لەگەلدا بکات؟ باشە لەوکاتەدا گەللى ئەمریکى بەھۆى سعده‌یه‌کانه‌وه هەرمۇيان لەحاتەتى پرسە و ماتەمینىدا نەبۇون؟

دواش پاش تىپه‌پیوونى دوو سال بەسەر بوداوى ۱۱ سیپتییم‌بردا، راپزورتىكى كۈنگۈرئىس لەسەر ۱۱ سیپتییم‌بىر بلاوده‌کەرىقىوه، لەو راپزورتىدا ۲۸ لاپرە‌سپى هەمیه، گوايە ئەو لاپرە‌نە تەواو نەيىن. بۇچى؟ پەپوپاگمندە‌کان دەلىن ئەو لاپرە سپىاتە دەيسەلمىن سعده‌یه لەو بوداوه‌وه تىيە‌وه‌گلاوه. لىزه‌وه بلاودەن‌‌وه یان دەبىتە هۆى لىدانى پەيوه‌ندىيە‌کانى نیوان ئەمریکا و سعده‌یه كە زىاد لە ۵۰ ساله بەھېزىزىن پەيوه‌ندىيە لەناچەكەدا. بۆيە ناگری ئەم پەيوه‌ندىيە تېكىدرى ياخود هەپشە ئەتكىرى، چونكە ئەو بەرژە‌ندىيە ئابورى و ستراتيجى و نەوتىيائى لەسەر ئەو پەيوه‌ندىيە دامەزراون، هېنجكار گه‌وره‌يە، بىگرە زور لە گه‌وره گه‌وره تەرە.

"جیل کینبل" يەردە‌وام دەبىي و دەللى: كاتى بالىزى سعده‌یه لە ئەمریکا "بەنده بن سولتان" كۈيىسىتى ئەو پەپوپاگەندانە دەبىي،

ئەمریکا وەك (عەرابیک) بۇ سعودىيە شوپىنى ئىنگلەرەي گىرتەوە. لېرەوە ئەوە ژئەنۋەننىڭ بۇو لەسەر بىنەماي عەقل و بەرۋەندى، نەك ژئەنۋەننىڭ لەسەر بىنەماي ھەست و سۆزدارى ياخود خۇشەويىسى بىت. بەلام لەگەن ئەوهشدا ئەو پەيوەندىيە توانىيەتلى لەوكاتەوە تاكو بۇرى ئەمپۇمان بەردەوامبىت، يان پاستىر توانىيەتلى تاكو ۱۱ سىپىتىمبەر بەردەوامبىت. لەپاستىدا دواى ئەو لىدانە چىتىر دل و دەرونەكان لەبەرامبىر يەكتىدا بە پاكو بىكەردى ئەماونەتەوە، گۈرچى پولەتە پوکش و موجامەلەكان ھېشتا ھەر بەردەوامن. لەزۇرەوە چاۋەپوان نەكرا ئەم پەيوەندىيە دەبە عەقل و مەنتىقە لەبىر دو ھۆكاري بىنەرەتى تىكچىت: يەكەميان بالاۋەسىتى وەھابىيەتى تۈنۈرە وە لە سعودىيە، دووھەميان پاشتىگىرەتلى ئەمريكايە بۇ ئىسراىيل بەبى مىچ مەرجىت. وەلى پەرجووه پاستىقىنەكە ئەھەيىء، سىاسەتى دەرھەۋى ئەمريكى، بەدرىزىيى ۵۰ سالە توانىيەتلى كەتكاتىدا پارىزگارى لە پەيوەندىيە تايىبەتكە كانى لەگەن سىعەدىيە و ئىسراىيلدا بىكەت و ئاگرو ئاوى لەيەك دەستىدا كۆزكىرددۇرەتەوە. بىڭومان لەميانە ئەو چەندىن سالە دوور و درىزىدە، كەلىتى مەترسیدار كەوتۇرەتە ئاۋ ئەو پەيوەندىيە، بەلام لە ھەمو جارەكاندا بىباوانى ئاگر كۆزىنەوەي ھەردوولا، ھەستاون بە ھىوركىرنەوەي مەسىلەكان و ئاگرەكەيان كۆزىنەوەتەوە، چونكە بەرۋەندىيەكان ھېجگار گەورەن و ئاكرى دەستىمەداريان بىن. بەلام دواى ۱۱ سىپىتىمبەر مانەوەي ئەو پەيوەندىيە بە شىيۇدەيە مەحالە. ئەمريكايە چىتىناتوانى لەيەك كاتىدا پارىزگارى لە پىرۆز و ئىسراىيل بىكەت، پىويسىتە لەسەرى يەكىكىيان ھەلبىزىرى. ئەمريكايە ئىيغازى كۆزىنەۋاتىفە تازەكان كە زۇرىيەيان

شىت و ھارىھېي و داۋادەكتات ئەو لاپەپە نەھىييانە بلاۋىكىرىنەوە، تاكو بىزانى چۈن و بە ج شىوھىك بەرگىرەتكەنەكەنلىكىنى بېكبات، وەلى سەرۆك "بۇش" بەوە پازى ئابىت. ئاشكرايە "بەندەر بن سولتان" عەمىدى سىلى دىبلۇماسىيە لە واشتۇن، چونكە سالانىكى درىزە ئەو پۆستەي داگىرىكىرددۇر، بەم دوايىيانە ئەو پۇمىستەي بەجىيەشت. ھەرۋەھا ئەو ھاپىتىيەكى شەخسى "بۇشى باوکە" و ھاپىتىي پاوشكارىيەتى. لېرەوە پەيوەندىيە دارايى و شەخسى و نەوتىيەكەنلى ئىيوان "ئال بۇش" و "ئال سعوو" بۇ مىچ كەسى شاراوه ئىيە. مەسىلەكە ھەرچۈزىنەك بىت، لىدانەكەي ۱۱ سىپىتىمبەر تىشكى خىستە سەر پەيوەندىيە غەربىيەكەنلى ئىيوان سىعەدىيە و ئەمريكى، ئەو پەيوەندىيە پىيىدەچى لەيەكەتكاتدا پەيوەندىيەكى عەقلانى و ناعەقلانى ياخود ئامەنتقى بىت. ئاخۇ دەبىيەج پەيوەندىيەك لەئىوان و لاتىكى تەواو داخراو ياخود و لاتىكى سەر بە سەدەكەنلى ئاۋەپاسىتى وەك سىعەدىيە، لەگەن و لاتىكى كراوهى دىيموکراتى وەك ئەمريكادا ھەبى؟ ئەم چىرۇكى خۇشەويىستىيە چۈن پويىدا كە ھەموعەقل يان مەنتقىكى تىپەپاندووه؟

"جىيل كېبىل" ئاوا وەلامى ئەو پرسىيارانە دەداتەوە: دەبىي ئەمەر بىزانىن ئەم پەيوەندىيە لە ۱۴ شوباتى سالى ۱۹۴۵ دەستى پىتىكىرددۇر، لە كاتىدا سەرۆك "فرانكلين رۆزفيلىت" و شا "عبدولەعزمىز" لەسەر كەشقى جەنگى ئەمريكى (كوانسى) كە لە دەرياي سور لەنگەرى گىرتبۇر، ئەو پەيوەندىيە يان مۇرکىد. لەو كاتىدا شا "عبدولەعزمىز" و مېھرەتىانى نەوتى سىعەدىيە بەخشىيە كۆپانىياكانى ئەمريكايە، لەبەرامبىردا ئەمريكايە ئاشنىشىنى سىعەدىيە لە ھەمو ھەپەشەيەكى دەرەكى دەپارىزىت، ھەر ئەوكات

بەرمیل نەوتى بەرەمەمەیناوه، ترخى هەر بەرمیلیك ۲۷,۳۹ دۆلارى ئەمریکى بۇوه، بەلام ئىستا نەخى بەرمیلیك نەوت گەشتۈوهتە ۴۲ دۆلار (كاتى يلاۋىونوھى كىتىبەك).

جىڭ لەوانە پەيوهندى نىيوان كۆمپانىاكانى دروستكردىنى چەك و كۆمپانىاكانى ئاشغالى كىشتى ئەمرىكى لەلايەك، لەكەن حکومەت و كۆمپانىاكانى سعودىيە لەلايەكى ترەوه پەيوهندىيەكى زۇر تۇندۇتۇلە. شانشىنى سعودىيە چەك لە ئەمرىك و لەرىگەمى سەفقەى زۇر گەورەوه دەكىرى كە مiliارات دۆلارە. شازادەكانىش پىزىھىيەكى دىيارىكراو يىان حاقىدەستى خۇيان لە سەققانە وەردەگىرن. لېرەوه ئەو شازادانە دەولەمەندىيەكەيان بەپىوانە بە دەولەمەندى كۆپرەكالى مىلەت، هەر حساب ناڭرى. پەيوهندى نىيوان ئەم دوو ولاتە لەلايەنى هيلىزۇ مەتمانەكىن بەيەكتىر، كەشتىبورە ئاستىك، حکومەتى ئەمرىك لە دەشتاكانداو لەپىتاو جەنگى ئەفغانستاندا، پىتكەيدا ئاوهندى مەشق و راھىيىان لەسەر خاکەكەي بۇ موجاهىدەكان بىكانەمە. ئەوکات بۇ لەناوبىردەن كۆمۈنىست، ھاپىئەيمانىيەكى تۆكىمە و مەتمانەپىتكاراولەنلىوان ھەردوو ولاتدا ھەبىو. ئەمرىك ئەوکات نەيدەزانى ئەم موجاهىدان بۇزى لە بۇذان لىنى ھەلەكەپىنەوه و لىيدانىيىكى واى لىيدەدەن بەدرىئىزىي ھەمو مىزۇي خۇى شىتى واى بەخۇيىەوه نەبىنېيى. لەمەر ئەم ھۆيىيە تالاۋى ئەمرىك بەرامبەر بە سعودىيە زۇر گەورەيە، بەتابىيەتى دواى ئەوهى بۇي دەركەوت زۇرىنەي ئەم خۆكۈزانە ئاوهندى بازىگانى جىھانى لە ئىۋىزۇك و بەشىك لە پەنتاكۆنيان وېرانكىرد، سعودى بىوون! ئەمرىكىيەكان سەرەتا واقىانپەماپۇ، باوھىيان نەدەكىد. دواتر ئەم راستىيە تالىيەيان بۇ دەركەوت، ئىتىر بېرىارىياندا سىاسەتىان لە

جوولەكەن، ئىسرائىلى ھەلبىزارد. لېرەوه بۇ ئەوهى ئەمرىكا بىتوانى تاپادەيەكى زۇر دەستقىبەدارى نەوتى سعودىيە بېبىت، داگىيرىكىرىدىنى عىراق پويىدا. بەلام پەيوهندى نىيوان دابىانى تەھواوەتى. پەيوهندى دۆستانە، لانى كەم لە بولەتدا، ھىشتا لەنىيوان ئەم دوو ولاتەدا بەردەۋامە و نەوتى سعودىيە لە ئەمرىكا نەپچىراوه. وەلى ئاخۇ ئەمرىكا تاڭو چەندى دىكە نەتوانى ھەردوو لايەنى ئەم ھاوكىشە مەحالە پىتكەوه كۆكاتەوه: نەوتى سعودىيە و پاشتىگىرلىنى ئىسرائىل.

دواتر "جيبل كېبىل" دەستدەكتە بە تۈرىزىنەوهىيەكى دۇوردىرىز دەربىارەي واقعى ئاوخۇ شانشىنى عەرەبى سعودىيە و دەلى: بەدرىئىزىي نىيو سەددەي پاپىرۇو، بە فەزلى ھارىكارى نىيوان كۆمپانىاكانى ئەمرىكاو بەنەمالەي سعودىيە، سەرەوت و سامانىيىكى ھىنجىكار زۇر كۆكراوهتەوه. تەنها شازادەكان ماق ئەۋەيىان ھەمە بەشى خۇيان لە پارەي نەوت بېمەن، تەنافەت پىش ئەوهى ئەم پارەي نەوتە پەوانەي مىزانىيەي دەولەت بىرىت. ئەم پارە زۇرەي شازادەكان دەستى بەسىردا دەگىرن و دەيىبەن بۇخۇيان، ھەرگىز لە ھىچ حساباتىكدا دەزنانكەۋىت، شارەزايان بېرى ئەم پارەي بە ۵٪ ئى پارەي نەوت مەزەندە دەكەن، بەلام ئەم پارەيە پاستەتەخۇ دەچىتە كېرىۋانى شازادەكانەوە، ئەويش بەپىتى گەورە و بچوکى و پىتكەيە شازادەكە. بۇ ئەوهى خۇينىز بېزكەيەكى سەبارەت بە بېرى ئەم سەرەوت و سامانە ھەبىت كە بەنەمالەي پاشایەتى لەچاو ھەمو دانىيشتۇانى سعودىيەدا ھەيانە، ھىنەدە بەسە ئەمەي خوارەوه بلىيىن: لە سالى ۲۰۰۳ سعودىيە بۇزىنە (۸۸ ۶۶۰ ۰۰۰) ھەشتا ھەشت ملىقىن و شەش سەددە شەست ھەزار

بنده‌رفته و بگویند. به‌لام "بُوش" له‌وه ده‌ترسما
فشاره زوره‌کهی بـ سـهـ سـعـودـیـهـ بـبـیـتـهـ هـوـیـ
لهـنـاـوـچـونـیـ بـرـیـمـیـ سـعـودـیـ وـ جـیـگـرـتـهـ وـهـیـانـ بـهـ
تـاقـمـهـکـهـیـ "ـبـنـ لـادـنـ". لـهـبـهـرـهـهـ نـاـچـارـبـوـوـ
موـجـامـهـلـهـیـانـ بـکـاتـ وـ بـیـ وـیـسـتـیـ خـوـیـ
پـشـتـگـیرـیـیـانـ بـکـاتـ. وـهـلـیـ گـوـنـزـمـرـقـاتـیـفـهـ تـازـهـکـانـ
دوـایـ شـهـوـهـیـ دـهـسـتـیـانـ لـهـ جـهـنـگـیـ عـیـرـاقـ
دـهـبـیـتـهـوـهـ چـیـ دـهـکـهـ؟ـ ئـهـمـ ئـهـ وـ پـرـسـیـارـهـ
گـورـهـیـهـ کـهـ خـوـیـ دـهـخـاتـهـپـوـوـ، هـنـدـیـ دـهـنـیـنـ
گـرـنـگـیـ بـهـ ئـیـرانـ دـهـدـهـنـ، هـنـدـیـکـیـ دـیـکـهـ دـهـنـیـنـ
گـرـنـگـیـ بـهـ سـعـودـیـهـ دـهـهـنـ، پـهـنـگـهـ گـرـنـگـیـ
بـهـهـرـدـوـکـیـانـ بـهـهـنـ.

دواـتـرـ دـانـهـرـ بـهـرـدـهـوـامـ دـهـبـیـ وـ دـهـلـیـ؛ـ خـائـنـکـ
هـمـیـهـ ئـهـمـرـیـکـاـ هـرـگـیـزـ سـازـشـیـ لـهـسـهـ نـاـکـاتـ،
شـهـوـیـشـ بـرـوـتـیـیـهـ لـهـ گـوـنـیـ پـرـوـگـرـامـهـکـانـیـ
خـوـیـنـدـنـ لـهـ سـعـودـیـهـ بـهـ شـیـوـهـیـهـ کـیـ تـایـبـهـتـ وـ لـهـ
وـلـاتـانـیـ عـهـرـهـیـیدـاـ بـهـشـیـوـهـیـهـ کـیـ گـشـتـیـ.
لـهـبـهـرـهـیـهـ وـهـهـابـیـیـتـ بـوـوـهـتـ دـوـژـمنـهـ هـهـرـهـ
سـهـرـسـهـ خـتـهـکـهـیـ پـوـزـئـاـواـ. وـهـهـابـیـیـتـ
مـهـزـهـهـبـیـتـکـیـ تـوـنـدـرـهـوـهـ، سـهـخـتـگـیرـهـ، بـیـ بـهـزـهـیـهـ.
لـهـکـاتـیـکـداـ نـهـرـوـپـاـ وـ ئـهـمـرـیـکـاـ، پـوـشـنـگـهـرـیـ وـ
شـوـرـشـیـ فـرـهـنـسـیـ وـ شـوـرـشـیـ ئـهـمـرـیـکـیـ وـ
مـاـقـهـکـانـیـ مـرـوـفـوـ وـ ئـازـادـیـیـهـ دـیـمـوـکـرـاتـیـیـهـکـانـیـانـ
بـهـخـوـیـانـهـوـهـ دـهـبـیـنـیـ، "ـمـحـمـدـ"ـ دـبـنـ
عـهـبـدـولـوـهـهـابـ"ـ کـهـ سـالـیـ ۱۷۹۲ـ کـوـچـیـ دـوـایـیـ
کـرـدـوـوـهـ، سـهـرـقـانـیـ گـهـلـاـلـهـکـرـدـنـیـ ئـهـمـ مـزـهـبـهـ
تـوـنـدـرـهـوـهـ بـوـوـهـ. دـهـکـرـیـ بـلـیـنـ عـقـیدـهـیـ وـهـهـابـیـ
بـهـ رـهـهـابـیـیـ دـرـشـیـ هـمـوـوـ بـهـ هـاـ نـهـرـوـپـیـیـهـکـانـهـ. بـهـ
مـانـایـهـ بـهـ فـیـعـلـیـ جـهـنـگـیـ شـارـسـتـانـیـیـهـ تـکـانـ
لـهـنـیـوـانـ وـهـهـابـیـیـتـ وـ پـوـشـنـگـهـرـیـ رـوـزـشـاـواـ
لـهـنـارـاـدـایـهـ. ئـهـوـانـهـ دـوـوـ شـتـنـ بـهـمـیـعـ شـیـوـهـیـهـکـ
بـهـیـکـ نـاـگـنـ. وـهـهـابـیـیـتـ دـایـکـیـ سـهـلـهـفـیـیـتـهـ لـهـ
جـیـهـانـیـ عـهـرـهـیـیدـاـ. هـرـ سـهـلـهـفـیـیـتـیـشـ بـوـوـ "ـبـنـ
لـادـنـ"ـ وـ ئـهـوـانـیـ دـیـکـهـشـیـ بـهـهـمـهـمـیـتـاـ. لـهـ
سـهـدـهـکـانـیـ نـاـوـهـرـاـسـتـداـ تـیـوـرـیـیـتـهـ گـهـرـهـکـهـیـ

هاوچه رخه کان و پوشنايی پيشکه و تني
 ميزوودا، دهقه کانمان بوقليکداته و. بهلام
 و هاببيه کان ئاو شتافه رهندكه نمه و
 باشكشه ملکه چکردن زيان دهکمن بوقلاق،
 نهك ملکه چکردن دهق بوزيان. شهوان زياد
 له پيوسيست پابهندى حرفياشى دهقنى ياخود
 زياد له پيوسيست پوكمشن. لمبر ثم هويه يه
 ناكوكى نيوان و هاببيه تو همو جيهان، لە
 نيسنادا تقيوه ته و. جگه لمه و هاببيه کان
 كوبوكالى ئايتكانى ديكه و دك مسيحييە کان،
 جولەك، هندرۇس، چىننېيە
 كونفوشىسييە کان.. هتد، بى ئاوراتەكرىن، بە
 كافرادەننېن. تەنانەت شيعەش بە كافر
 دادەننېن، چونكە ئىنتىمايان بوقەزەبىكى
 ديكە هەيء، گەرچى شيعەش و دك شهوان
 باورپيان بە قورغان و "محمد" پىغەمبەر هەيء.
 بگەر تەنانەت مەزھەبە سوننېيە کانى ديكەي و دك
 (ھەتف) و (شافعى) ييش بە كافرادەننېن، چونكە
 باورپيان بە بىرپارا پىوانە و عەقل... هەيء.
 ئاشكرايە ئىخوانە و هاببيه کان كە شا
 "عبدولعەزىز" بوقەگىرن و يەكسىتنى
 دورگەي عمرەبى بەكارىيەنان ياخود بوق
 دەستبەسەر اگرتنى دورگەي عمرەبى
 بەكارىيەنان، خويىنى ئاو شيعانەيان
 حەللىكىد كە لە تاواچەكانى بۆزەلاتى
 شانشىندا، ناوجەي (الاحسأ) دا كۈپۈنەوە.
 تەنانەت خويىنى حيجازىيە کان و دانىشتۇانى
 شاخەكانى (عەسىر) يىشيان حەللىكىد. شا
 "عبدولعەزىز" دواي ئەمە هەستىكىد ئوانە،
 واتە شيعە كان، شويىنى مەترىسىن بۇيى، دواي
 ئەمە ئىنگلىزە كان دايانلىكىد لەناوپيان
 بىبات، ئاچاربىو لىيانبدات و لە پەگو بىشەوە
 دەرىيانبىنى. هەربىيە كوشت و بىرىنى ترسناك
 پويمدا، بهلام دواي ئەنچامدانى كوشت و بىرەكە،
 پاستەخۇ ئەمە كوشت و بىرە دىزىبەدەرخۆنە

كراو شاردرايمەوە. لىرەوە دانەر پىيوايە
 كۆمەلگاي سعودى توشى شىزۇفريينىاي
 كەسىتى بۇوە. چونكە ناوهپۈكى عەقىدەي
 وەبابى بە تەواوى پىچەوانە دەرىبە واقىمى
 ئىرانى رۇزانەيە لاتىكە بەھۇي سەروھت و
 سامانى ئوتەوە، گۈرانى ھىنجكار كەورە لە¹
 بوارى ئابورى و كۆمەلايەتى و تەكتەلۇزىدا
 بەخۇيەمە دەبىيەن. لىرەوە لەلايەكەمە
 عەقىدەيەك هەيء تابلىي دواكە وتۇو، تۇندرە و،
 كۆنەپىرستە، واتە عەقىدە سەددە تارىكەكانى
 ناوهپەستە. لەلايەكى ديكەمە تازەترىن جۇرى
 شەقامو فېرىكەخانە و ئۆتۈمىزىل و بالەخانە و
 ئامىرى تەكتەلۇزى هەيء، باشە چۈن دەكىرى ئەم
 دوانە لەگەن يەكتەر كۈپۈرىنەمە؟ ئايا تەقىنەمە
 پۇنادات؟ ئاخو دەكىرى ئەم ئاكۆكىيە ئىوان
 پىشىكەوتىنە مادىيە كە سعودىيە بەم دايانە
 بەدەستىھەنۋە، لەگەن عەقلەنلىكى دواكە وتۇو، تا
 هەتاھەتايە بەردهۋامېت؟ ئىمە لەو بېرىۋەدەن
 ئەم ئاكۆكىيە كەورە و بەرچاوه ئاكىرى تا ئىبەد
 بەردهۋامېت. لىرەوە هىچ چارەيەك ئىيە و
 تەقىنەمە هەر بۇدەدات، بگەر هەر لەئىستاۋە
 پويداوه. ئەمەندا پەزىگرامە دواكە وتۇۋە كانى
 ئاين بەردهۋام لە شاشە ئەللە فەزىئەنەكانەمە
 ياخود لە رادىيەكانەمە يلاۋە دەكىرىنەمە، سىيەكى
 بابەتكانى فيركىردن لە قوتاپخانە
 سەرەتايەكاندا بابەتكانى ئايىن، دواتر لە
 ناوهندى و ئامادەيدا دەبىيەت چارەك، تەنانەت لە
 خويىندى زانكۈشدا تىيىتى دەكەين بايەتكانى
 ئايىن لە هەر كۈلىزىك، زانستى بىت ياخود
 ئەلەبى هەيمەنە كەردووه.
 پاشان "جىل كىتىيل" باس لە ئاستەنگان
 دەكتات پۈيەپۈي بەنەمالەي حوكىمان لە
 سعودىيە دەبىتەمە دەلى: دەولەتى سعودىيە
 بە درېزىي مىزۇوەكەي لەلايەن هاپەيمانىيەتى
 ئىوان بەنەمالەي حوكىمان و بەنەمالەي "ئال

زیندانی کرابوون، وەلی لە ئىستادا ھاتونەتە پال بىزىمى سعودىيە. ئاشكرايە "سەلمان ئەلەعۇدە" بە بۇنى و پاشقاۋانە ئىدانەتى لىدانەتكەرى 11 سېپتىمېرى كرد. لىرەوە سەھلىيە ميانپەوهەكان، لەبەرامبەر سەلەفىيە پادىكالە زۇر تۈندۈرەكاندا كە شويىنگەم توپانى "بن لادن"نى، زەمانەتىكى ئايىنى پىشىكەش بە بىزىم دەكەن، بەم شىوه فەتنەيەك ياخود ئىنىشقاقيەك لەناو خودى سەلەفىيەكاندا ھاتووهتەئارا.

لەپال ئەم سەلەفىيە ميانپەواندا، چەندىن رۇشنبىرى سعودى لېرالەيە، گەرچى پىنگە جەماوەرىيەكە يان زۇر لە پىنگە جەماوەرىيەكە فيننەمەيتتالىيىستەكان لوازترە، بەلام ئەم رۇشنبىرەنە نۇينەرایەتى ھەندى ئاوهەندى رانكۇو پۇزىنامە سعودىيەكان و مىدىياكانى پاگەياندن دەكەن، ئەم رۇشنبىرەنە لەگەل ئاقارى ئايىنى ميانپەو ياخود عەقلانى ھىوابى دواپۇش. دوايى تەقىنەوە تېرىزىستانەكەي شارى پىسان، سەرنوسىرى پۇزىنامەي (الوطن) نەترساو و تارىكى لەئىر ناونىشانى (مېللەت لە بن تىمەيە گىرنىڭتە) نوسى! بەم شىوه يە باستەوخۇ هىرىشى كىرە سەر بىنەماكانى عەقىدەي وەهابىيەت. دواتر ھەمان پۇزىنامە نەترساو كارىكاتىرىتىكى بلاوكىرىدەوە و تىيدا ھاتبوو: ئەوهەتى تەقىنەوە كانى ئەنجامدا تېرىزىيىستە، تېرىزىيەن لە ئەلەن سەلەفىيە تازەكان، بۇلىكى بەرچاو دەلىن لە نزىكىنەمە ئەنۋەن بىزىم و مېللەت، بۇ نۇمنە دەكىرى ئاوى ئەم سەركەدانە بىننەن كە بەو كارە ھەلەدەسن "سەلمان ئەلەعۇدە" لە ئاوجەي (بىرىدە) و "سەھر ئەلەمەوالى" لە ئاوجەي (عمسىر). ئە دوانە ھەردوکيان دوو سەركەدى فيننەمەيتتالىيىستى ميانپەون لە سعودىيە. لە پاستىدا ئەم دوانە پىشىتلە دىرى رېزىمى سعودىيە ياخىبىون و بۇ ماوهەك

شىخ"، واتە بىنەمالەت وەهابىيەت بەرىۋەبراوه. ھەر ھەمو مىللەتىش لە دەرەھەتى حۆكم بۇن و پىرسۇپا بەھېچ كەسىنەكراوه، وەك ئەوهى بۇتىان ھەر نەبوبىيە. ئەم بارودۇخە دوايى 11 سېپتىمېر، دوايى ئەوهى چاودەكان خراونەتسەر سعودىيە و ئايىدۇلۇزىيا مەترسىدارەكەي، چىتەن ئاكىرى بەرده و امبىت. لەبەر ئەوهەتى وەلى عەممەتەنە مەولۇددات كۆمەلتى چاكسازى ئەنجامبدات، سەبارەت بە كاروبىارى حۆكمىرانى، بىيوبىاي ھەندى لە بەشكەنلى كۆمەلگەنلىكى مەدەنلى وەرىگىرى. لە ئىستادا دوايى ئەمەتى شا "عەبدۇللاي كۇپى عەبدۇلەزىز" بۇوه پاشاي شانشىن، ھەولىك بۇ نزىكىنەمەتى فيننەمەيتتالىيىستە ميانپەوهەكان لەگەل پۇزىنەرەنە لېرال يان رۇشنبىرەنە تازەگەردا مەيە. بۇ يەكەمچارە سەركەدە شىعەكان ياخود رۇشنبىرە (عەلمانىيەكان) بەشكەنلىرى كۆبۈنەوەكان دەكەن، بۇ يەكەمچارە وەك ھاولاتى دانىان پىيدادەنن. ھەروەها دانىان نا بەو ئىسماعىلىيانەتى لەتاوجەتى (نمەجران) دان، بەلەن دانپىيانانىكى مەبەدەتى يان زارەكىيە. بەلام تەنە دانپىيانانىكى مەبەدەتى يان زارەكىيە. لە پاستىدا ئەم پرۆسەيە پرۆسەيەكى دوورو درېزىو سەختە كاتىكى تابلىنى زۇر دەخايەنتىت. ئىيمە ئەمە دەلىن و دەزنانىن ھېچ بەدىلىكى دىكە بۇ ئەم پرۆسەيە لە تارادانىيە. فيننەمەيتتالىيىستە تازەكان، بۇلىكى بەرچاو دەلىن سەلەفىيە تازەكان، بۇلىكى بەرچاو دەبىن لە نزىكىنەمە ئەنۋەن بىزىم و مېللەت، بۇ نۇمنە دەكىرى ئاوى ئەم سەركەدانە بىننەن كە بەو كارە ھەلەدەسن "سەلمان ئەلەعۇدە" لە ئاوجەي (بىرىدە) و "سەھر ئەلەمەوالى" لە ئاوجەي (عمسىر). ئە دوانە ھەردوکيان دوو سەركەدى فيننەمەيتتالىيىستى ميانپەون لە سعودىيە. لە پاستىدا ئەم دوانە پىشىتلە دىرى رېزىمى سعودىيە ياخىبىون و بۇ ماوهەك

تایفه‌گهري له دېزى بەردىھوامىيەت، ئەوا بىر لە جىابۇنھو دەكتارلە. بەھەمان شىۋەھەرىيەنى حىجازىش كە شوينە پىرۇزەكانى ئىسلامى تىندايىھ بىر لە جىابۇنھو دەكتارلە. هەروھا هەرىيەمى (عىسى) يىش كە لەتەنیشت يەمەنەرەيە. لە بىرھەموئەھۆكۈرانە، وەلى عەمەد پازىبىسو دايىھەلۆگىنکى نىشتىمانى لەنیوان سەرچەم توپىزەكانى مىللەتىدا ئەنجامبىدرى. وەلى توپىزەكانى دىكەشەھەيە ھەرەشەي تەقاندەنەو دەكتار، ئەوانىش بىرىتىن لە توپىزە ئافرەتان. ئافرەتانى سعودىيە ئاتاوانى تا ئەبەد بەزىندوبى لە گۆپپەنلىكى دەركەنگ يان زۇ داواى ماھەكانى خۇيان دەكەن و چىتەناڭرى ئەم بارودۇخەي كە تىيىدان بەردىھوامىيەت. لېرەوە مەملەتنى ئىوان ئافرەتان و پىباوانى ئايىن كۇنەپەرسەت و كۇنەپارىزپۇزى لە بۇقان دەتقىيەتەوە. پىشەنگى ئەوان ئافرەتانە شازادە "پىرم ئەلفەيسەل" و خانمى زۆر دەولەمند "لوپىنا عەليان". ئەركات ئىيدى لە وەھابىيەت ھىچ ئامىنلىكتەوە تەنها ئاۋەكەي نەبىت. چونكە ئافرەت ئىيەنى كۆمەلە و پازىتابى بۇ ھەتاھەتايە بە كۆپلەي و چەسۋاھە و موجەجەبىي لە تەوقى سەرىيەوە تاكو پازىنى پىنى بەيىنلىكتەوە.

سەرچاوا:

www.alawan.com

٢٠٠٧/٩/٢٥

خاشقجي" سەفر دەكتار بۇ لەندەن و لەوي لە بالىيۇزخانەي سعودىيە و لەلائى شازادە "ترکى ئەلەفەيسەل" دەبىت بەپاپىزكار لېرەوە پىشىم بۇ ئەوهى خۇى لە توبەبۇنى پىباوانى ئايىن بېارىزى، ئەو سەرتۇسەرەي دوورخستەوە بۇ دەرەوەي ولات، بىلەم لەھەمانكات دەستبەردارى نەبۇو. دواجار "جىل كېبىل" پىباوانە پەيمانى كۆمەلەيتى پىشۇو (واتە ھاپىيەمانى ئىوان ئال سەردو ئال عەبدولوھەم) چىتەبەس ئىيە بۇ حوكىپانىكىرىدىنى سعودىيە. لە بىر ئەم ھۆيەبۇو شازادە "عەبدوللە" لە كۆنگەرەيەكدا ھەممۇ پىكھاتەكانى گەلەي سعودىيەي كۆكىرەوە و ھەندى ماق بەخشىيە سونەي شافىيە لە هەرىيەمى حىجان، ھەروھا كۆمەلەي ماق بەخشىيە تەرىقەتى سۆقى، پاشان كۆمەلەي ماق بەخشىيە شىعەكانى ناوجەي (الاحسأء)، دواتر چەند مائىكى بۇ ئىسماعىيلىيەكانى (نەجران) دەستەباركىد. ئەوانە ھەممۇيىان بەدرىزىيى حەفتا سال لەزىز سايەي وەھابىيەكاندا چەسۋاپۇنەوە. واتە ھەر لە سەرەتاي دامەزدانى شاشىنى عەربىي سعودىيە لە سەر دەستى شا "عەبدوللەزىز" سالى ۱۹۳۲ لە راستىدا بەنەمالەي حوكىرلان لەو ھەپەشانە ترسا كە لە ناوهندە ھەممە جۇرەكانى لەندەن و واشتۇن و تەل ئەبىبەوە دەكرايە سەرى. ئەو ھەپەشانە داوايان لە ھەرىيەمە چەسۋاپەكان دەكىد لە رىيازى پايتەختى نەجد جىابىنەرە. هەرىيەمى (الاحسأء)ي شىعى گەرپەگەزپەرسى

ئەنتى يەھوودى، ئۇستورەي سیاسى لادان

شىرىنندوخت دەققىيان

لە فارسىيەوە: دەشاد خۆشناو

هزى لە خراپىكىرنە، ھاۋاھەنگىيەكى رېزەمىي
بەرقەرار بىكەن.

دواي كانت و قوتابىيەكەي، فريدرىك ھىگل،
بە ئىلھام وەرگىرتەن لە بەلام لە پىرەويىكى
ترەوه، قوتابخانەيەكى نوئى لە زەمینەي
فەلسەفەي مىژۇوى بىنیات دروستكىرد كە بە پىنى
ئەو، مىژۇوى مرۆزە پەھوتىكى دىالىكتىكى
پۇو بە تەكامۇل و نابۇوتى خودى دېندهي
مرۆقەكان پىشىدەكەمۇت، تەنانەت پەھوتە بەرەو
دوادەكانىش كاتىن و ھەلگرى كۆتايمى بزاوت،
بەرەو ئامانچى باشىبوون و تەكامۇل دەروات. لە
لىڭچۈونى دىيدگايى كانت و ھىگل لە زەمینەي
مىژۇودا، دەتوانىزىت بگوتىزىت كە ھەردوکيان
پىيابانوايە مىژۇو جۇزە عەقل و لۇزىكىكى مەيىه،
جا ج ئەمەي كە كانت دەلىت عەقل و لۇزىكى
پەندوھەرگىرتوو يان ئەمەي بەگۈزىرەي دىيدگاي
ھىگل، رۇحىك كە خاوهنى بەرەو جۇزە
تەكامۇلىكە.

بەلام خۇشبىيەن و پۇزەتىغانە يېركىرنەوەي
ئەم دوو فەيلەسۋە ئەلمانىيە، سەددەيەك دواتر
يەكترى و بە پىنچەمانەي سروشتى دېندهي كە
مرۆقەكان عەقليان ھەيە، ئايا مىژۇوپىش
جۇرىك عەقلى ھەيە؟ ئەمانۇئىل كانت لە
نەرىپىنى بەپۇوهبردىنى رەفتارى كۆمەلگە و
نەتەوەكان لەگەن يەكتى، زاراوهى عەقلى
حىلى—بازى بىكەكاردەھىتى. كانت
دەيگەپوت: سروشت لە كەسانى
ناكۆمەللايەتىيەوە دەسىتى پىيىكىردوھ كە
لەگەن ھاوجۇزەكانى خۆيان خەرىكى شەپ و
كوشتار دەبۇون. ھىننەدە وېزانى،
كوشتار، بىرىنداركىرىتى بەرانبەر، جىنگىقىكىنى
كەلە براوه و دۇراوه كان لەگەن يەكتى بىرۇي دا تا
مرۆزە كەيىشته ئەمەنچامەي كە پىويسەتە
خۇزى دووربەخاتەوە لە سروشتى دېنداھى
خۇزى و لەگەن مرۆقەكان و كۆمەلگەكانى تر
بەھوپتەوە. عەقل لەو چەمكە مىژۇوپىش و
دەستەيى، عەقللى پىيىشگرانە نەبۇو، بەنکو
عەقللىك بۇوكە تەنبا زيانەكان و وېزانىيە
مەزنەكان دەيانتوانى بىجولىتن و گەلان و
كۆمەللىنى تر تىيىگەيەن كە نزىك بىنەوە لە
يەكترى و بە پىنچەمانەي سروشتى دېندهي كە

سالانی شهپری جیهانی دووهم پیش گهیشت. پوپه ویناکردنی ئارمانجداری و پهتوسى تەکامولى بۇ مىژۇو خسته ئىزىز پرسىيارەوە و بىرىاى نەبۇو بەو دىدگايەي كە دەلىت مىژۇو پۇبارىكە لە جولەدايە و بەرهە شوينىتىكە هەر ئە سەردەم زېپەنە بە باچۇوهى مروڭە. پوپه شتىكى بە پەسمىيەت ئەناسى بەناوى مىژۇو و مىژۇو بە شتىكى گشتىيەزى و گومراڭەر زاتى. تەنبا دەتوازىت بۇ دىساردە دىار و جيماكانى زيانى مروڭە جۈرىكى تايىبەت لە مىژۇو ھەبىت، وەکو مىژۇو پەيوەندى سىياسى، مىژۇو زانست يان مىژۇو پىلاوا پوپەر ئەم ويناكىردىنى كە بە هەرحال بە رابورىدىنى كات و ئەزمۇون كۆكىردىنەوەي مروڭە، مىژۇو دەگاتە قۇناغى كاملتۇر و پۇشتىت، بە تەمەھومىكى ترسناكى دەزانى. لە تىپۋانىنى ئەمدا تاڭە زامنى كەيشتن بە ھەلۇمەرجى باشتۇر و بەكەلگى حورمەتى مروقايەتى، پاراستنى ھەستى لىپرسراویەتى و "ئاگادارى" لە هەر ساقىكدا" يە.

ترسى كەرانمەوە دواكمۇتن بەردهوام لە بۇسەمى كۆمەلگە و گەلاندایە، ھۇشىيارى، رەنگىردىنەوەي خۇشىيەتى و بىركرىدىمەوە پۇزەتىقاتە ئىيە، بە پىچەوانمەھىچ كاميان بىنۇدەي تر ئاگەنە ئەنجام.

جۇرج سامپىن، وەزىرىرى پۇشنىيەرى ئىسپانيا لە دەولەتى فىيلىپ گىنزاں لە سالى ۱۹۹۵ لە بىرەمەرىيەكانى خۇي لە سەردەمى يەخسىر بۇنىيەدا لە ئۇردوگاي بۇخنوالد بە ئاونىشانى ئەندامى راپەرىنى بەرگرى فەرەنسا، بىرمان دىئننەتەوە كە بۇ بەرگرتۇن لە داپۇخانى مروڭە دووبارەبۇونەوەي رەووتە بەرەودۇاوهەكان، پىتىيەستە لەگەل بېرچۇونەوە مەملانى بىرىت و بىرەمەرى مىژۇو بەرەنمۇام بە زېندۇوی بەنەندرىتەوە. گەلان و كۆمەلگە كان تەنبا لەم

لە كۆورەكانى مروڭە سوتانىندا بۇوه دوکەل و لەگەل پىتىست و گۇشت و ئىسلىكى مليونان ئەسىرى ئۇردوگاكانى مەركى نازى، لە يەھوودى، سۆسىالىيەت، پارتىزان، كىۋەلى، پىتىست رەنگاپەنگ، ھاۋەرەگەزىيان و چەندانى تىر لە پىتىكى دوکەل ئەتكىشەكان بە ئاساماندا چوو. ئەو دوکەلە فېرى و ھەندىيەكىان وەکو دوکەللى كۆورەمى مروڭە سوتانىنى بۇخنوالد، بالىندەكانى لە وايمار، زادگائى گۇتە و مەلبەندى كلتورى و شارشتانىيەتى ئەلمانيا ھەلپاراند. جەنگەكانى قىرسىپىرگ، ئەو شوينىنى كە گۇتە و ئىكىمان تىيىدا باسى پەسەنەتى رۆحى مروقىيان دەكىرد، تا چەندىن سال بالىندەي بە خۇيەوە ئەبىنى.

شەپى يەكەمى جىهانى لە ھەلۇمەرجىكىدا بۇوي دابسوو كە مروڭە ورەتىن ھەنگاوى زانسىتى و پىشەسازى خۇي دەھاوېشىت، لەگەل ئەۋەشدا، شىپوھ ناشىرنەكانى كۆمەلگۈزى، وەکو بەكارەتىنانى گازى كىميابىسى كە بۇ يەكەمەن جار لە شەپەكانى دەشتى فلاندر دەيان ھەزار كوشتە و بىرىندارى لى كەوتەوە، يەكىن بۇو لە ئەنجامە شوومەكانى ئەم شەپە. لە شەپى جىهانى دووهم، ئەوهى مروڭە بە مروقى كىرد، ئەنجامى گۇپانى عەقل و زانست بە ئامىرى دەسەلەن تەخوانى و دەرمەنجامى سروشىتى دروس-تبۇونى ئايىدىلۇزىيا و ئۇسـتۇورە سىياسىيەكان ترسناك بۇو. دوو فەيلەسسوون ئەلمانى، يەكىيان مەكس ھىوركەيەمەر يەكىشىيان مارتىن بۇيەن، ئەوهى بەسەر مروقايەتىدا ھات بە (عەقل گىريان) و (خودا گىريان) يان ئاۋ بىر، تەنائىت ئەو عەقلە پەندوھەرگەرە كانتىيەش نەيدەتۋانى ئەم وەرقەرخانە ترسناكە مىژۇو يە ئاراستە بىكەت.

"لەپاستىدا شتىك ئىيە بە ناوى مىژۇو" ئەمە دەرمەنجامىك بۇو كە كارل پوپەر لە ھەمان

داواکاری کۆمەلایەتى و چىنايەتى و شاردەنەوەي پىشە پاستەقىنەكانى رۇزە پەشكەكان و مافكۈزەكانى بەدەست بۇوه.

ئەمپۇركە ئارمانجى سەرەتكى تويىكارى ئەم دىيارىدەيە، ناتوانىرىت بەرگرى بىت لە يەھۇودىيەكان، لەگەل ئەۋەش بەھەبۇنى ولاٽىكى سەرىمەخۇ، ئىتىر ئاوارەتى و لاتان ئىن، جگە لە هەندى بارودۇخى كەم نەبىت، لەزىز گۇوشار و چەمۇساندەنەوە نازىن. لە سەرەتمى شەپى دووھمى جىهانىدا، زان پۇل سارتر نۇوسى: "تا ئەر كاتىيى يەك يەھۇودى بچەمۇسىتەنەوە و يەخسir بىت، هىچ مەۋقۇك ئازاد نىيە" ئەمپۇركە پەنكە بە مۇي پىكەي بىكەپىنەوە بلىن: هىچ يەھۇودىيەك ئازاد نىيە، تا ئەر كاتىيى كە لە گۇشەيەكى ئەم جىهانەدا مەۋقۇك لەھەلۇمەرجى ئاپىكى کۆمەلایەتى، ئابورى و لەزىز دەسەلاتى بىتىيە دەشدىمۇكراٽىيەكان بىزىن. ئەمپۇركە تەنانەت دىيارىدەي تېرۈزىمى خۆكۈزى كەھاولاتىيانى سەقلى ئىسرايىلى كرددۇتە ئارمانچ، ئىتىر ئىچىرەكانى خۇيان تەننەن يەھۇودىيەكان دەپىنەتىن، بەلكۇ تەشەنەي كرددۇ بۇ تەواوى ھەنارىشىن، كونجەكانى دونىيا لەم بۇوه، تويىكارى دىيارىدەي ئەنتى سەيتىزىم تەننەن بەشىكى بچوکە لە بەكارەتىنان كە خۇى لە بەرگرى يەھۇودىيەكان دەپىنەتىوە. پىك ھەرودەكۆ تېرۈزىم، ئەنتى يەھۇودىيەش زۇرتىرىن زىيانى خۇى بە كۆمەلگەيەك دەگەيەننەت كە تىيدا گەشە دەكتات. بەرفاران بىۇنى گۇوتارى نكۇنى كارەساتەكانى نازىيەكان پىش ئەۋەزى زىيانىك بە يەھۇودىيەكان بىگەيەننەت، زەنگىكى تىرسناكە بۇ كۆمەلگەكان و ئىشانەي ھەۋىكە بۇ نەھىشتى بىرەوەرى مېڭۇو و لە ئىنجامدا كىشانى خەلک پىزىندەنە خۆل بە چاوى گەلان، بە لادابىدنى

رىنگەيەوە دەتوانن خۇيان بېپارىزىن لە كەوتىن داوى ئۇستورە سىاسىيەكان و ئەو پىكەيە ھەنمبىزىن كە خەلەكانى تربە قوربانىيەكى زۇرەوە پىنيداپۇيىشتۇن. سامپىن دوگەلى كۆورەكانى مەۋە سووتاندن بە دوگەلىكى زىندۇو دەزانىت لە بىرەوەرى كۆمەلگەي مەۋقايەتىدا كە هىچ كات تابىت لەپىر بىرىت. مېڭۇرى جەنگى جىوانى دووم، پەيداپۇنى نەو ئايدىپۇلۇزىيائىنە كە ملىونان كەسيان كېشايە قورگى مردنەوە، دروستبۇون و لغاۋپساندىنى بىرە نەزەرپەستىيەكان، دىيارىدەي (ئەنتى سەيتىزىم) تەننەن بەشىكە لەو، بەلام بەشىكى زۇر پەندوهرگەر، لەوانە ھەلچۇن و داچۇونى مېڭۇن كە ھەرچەند بگۇتىتەوە و لېپىكۇلدرىتەوە ھېشتا كەمە.

ھايىزىش ھايىنە دەيكووت: لە ھەر شوينىك كە باڭگەشە بۇ ئەنتى سەيتىزىم دەكريت، هىچ گومانتان نەبىت كە ماق چىنەكانى زەھەمەتكىش و بىتكۈنە پېشىل دەكريت. بۇ دۆزىنەوە ئەم لۇزىكەي كە لە پاش ئەو قىسىيە ھايىنە، دەبى بە مېڭۇدا بچىنەوە، كاروبار و لادانى ئۇستورە سىاسىيەكان شەرقە بکەين. ئەم بىنەمايە، بېبى جىاوازى لە ھەممۇ و لاتانى جىهان و بە درېزىايى دوو سەدەي پابىردو پاست بۇوه. ھەلسانى شەپۇلەكانى ئەنتى سەيتىزىم بە ھەلسانى كۆنەپەرسىتى لە ئەورۇپا لە دواي شكسىتى شۇپشەكانى ۱۹۴۸ و كۆمۇنى پارىس ۱۸۷۱، بەرقەرارى دېكتاتۇرى پرۇسى لە ئەلمانىا، ھاوكات بۇوه لەگەن سەركوتىرىنى خەلکى روسيا و پۇلۇنىا بە دەستتى تزارەكانى روسيا و سەرمىنام دروستبۇونى تۆتالىتارىزىمى ھېتلەرى و ستابلىنى. بەرپاڭىرىنى تۆزۈخۇلى ئەنتى سەيتىزىم بۇ ھەممۇ ئەم ھېزە تارىكانە، حۆكمى پىزىندەنە خۆل بە چاوى گەلان، بە لادابىدنى

سەدھى نۆزدەھەمی روسیا و ئەوروپا، ھەروەھا ئایدیوپلۆژی نازىزم لە لایەن كۆنەپەرسەتە تاوخۇيىھەكان ھاتۇتە ئاو و لاتە موسىلمانەكان، پەيووندى حزىبە بە عىسىەكان بە ھېتلەر و شىۋازى ولاٰتدارى ئەوان شتىنگى ئاشكرا و دەرىباوه.

شارستانىيەتى ئىسلامى لە سەدھەكانى پىشكوتلى خۇيدا، واتا سەدھى ھەشتەم تا پاڭزەھەمی زايىنى، بە پىچەوانە ئەوروپاي سەدھەكانى ئاواھەراست، زەمینەن گۈنجاوى بۇ سەركوتىرىن و چەوسانىدە وەھى كەمايەتىيە ئائىننەكان ئەدەزىزىدرا و كۆمەلگە كەمايەتىيەكان، بە تايىپتى يەھۇدىھەكان، پەناگە ئاسايىشى خۇيان لە ھەلاتن لە بەدواڭگەپانى بىرۇپرواكانى كەنисە و ھېزە خاچىپەرسەتكان، لە حەوزە ئەم شارستانىيە دەياندۇزىيەوە. لە ولاٰتە ئىسلامىيەكانى وەکو ئىران، ميسىر، بابل (تۈركىيائىمۇق) و ھەروەھا لە ھەريمەكانى ئىر دەستە لاتى ئىسلامەكان، وەکو ئىسپانىا، كۆمەلگە ئەھۇدى خۇشبىرى دروست بىعون، كە تىيانىدا زانايىان و سىاسەتمەدارانى ئاوداريانلى دەرچوو. دەكىرى لە واندا باسى وەزىرە يەھۇدىھەكانى ئىران لە سەردەمى خواجە رەشىیدەدىن فەزىلۇلا ھەممەدانى و سەعدولەدەلەدا بىكەين، وەزىرە حاكمەكانى موسىلمانانى ئىسپانىا لە گراناڈا، و قورتبە و ھەروەھا پاۋىرەڭكارانى دەربارى خەلیفەكانى فاتىمى يەھۇدى بىعون. ئىين مایمۇن، فەيلەسۇق زىرەكى يەھۇدى لە سەدھى دوازدەھەمدا، پىزىشكى دەربارى سەلاحىددىن ئەيوبى بىولە ميسىر و لەگەن زانايىانى سەردەمى خۇى و ئىين پوشىد، و تووپىرى زانستىي و فيكىرى ئىزىكى ھەبۇو. نۇوسەرانى داھىرە تولەعاريقى ئىخوانلىسىغا لە سەدھى يازدەمى زايىندا، كە پىشەۋايىانى

بەرەو زەلكساوى قۇتالىتارىزم، دانەدەسىتى ئامىرىك بۇ ئەوان و زيان گەياندن بە ماق شارستانىيەتى و بەرەۋەندى گشتى ئەوان لە دۇنياى شارستانى ئەمپۇيى ھەيە. بىزىمە نىمچە قاشىيىستەكانى وەکو بە عىسى يان كۆنەپەرسەتكانى عەرەب لە دەيەكانى شەست و حەفتا، لە پىكە ئەو گۇوتارە ئاپاست و دەزە مىزۇوانە، زيانيان بە ديمۇكراسى و بەرەۋەندى گشتى گەياند، مەمانە ئەندىشە و ھۇشىيارى خەلکى جىهانيان بە گالىتە وەركەت و ماق فەلسەتىننەكانىان بۇ ھەبۇنى ولاٰتىكى سەرەخۇ بىرىندار كىرد. تەنبا خراپاتىن دۈزمنانى ماق شارستانىيەتى و ديمۇكرانى فەلسەتىننەكان دەيانتوانى سەلماندى ئەو ماقامە بېھەستەوە بە سەلماندى گوتارى خۇيان لە نكولىكىرىدىنى كارەساتى ئازىبىھەكان و ئۆردوگاي مەرك. شەم گوتارە ئاگاتە هىچ شۇننەك چونكە دەزەكانىان ھەزاران بەلگە رەسمىان پىشكەشى دادگاي ئۆرنېرىگ كردو، فيلمى بەلگەي سوپاى ھاپىءەيمانان لە كىيە مەزتەكانى لاشە دۆزداوهەكان لە ئۆردوگاكانى مەرك، بېرەوهەر ئاوداران و گەورە سىاسەتمەداران، زانست و ھونھە ئەوروپا و ھەروەھا ئەندامانى راپېرىنەكانى بېرگرى و بىننەن ئەوان لە ئۆردوگاي مەرك و زىنداھەكانى ئازى لە ولاٰتە داگىرەكراوهەكان بۇو. لەگەن ئەوهى ئەنتى يەھۇدى ئەمپۇكە فراواتىرین پىشكەكانى لە ولاٰتە عەرەبىھەكان و ھەندى لاتى ئىسلامىدا ھەيە، بەلام ئەم دىاردەيە بە گشتى دىاردەيە كى خۇرئاۋايىيە كە يان، ھەنارىدە كراوهە، وەکو مەسەلە ئەنتى سەيتىزم لە دەربارى سەفۇر كە يەكەمین جار لە لایەن لۇردە ئىنگلىزىنەكانەوە ھەنارىدە ئىران كراوهە، يانىش توخمىكى ھېنراوهە وەکو ئەوهى لە سەرچاوهەكانى ئەنتى يەھۇدى

دواكه وتنى لە لاينه کانى ئابورى، بازگانى، بۇشىنگەرى، ئەويش چەندىن سەدە پېيش بە كىتىپ، كانى دائىرە تولىمە عارىقى فەنلىسا دەزمىردىن، بە ناشكرا كىرىنى خۆيان لە سەرچاوه زانستى و فەلسەفىيە يەھۇدىيەكان و دينەكانى تىلە تۈرسىنى بەرهەمى خۇرى سودىيان وەركرت. عارفە مۇسلمانەكان دەركاي خانەقا كانى خۆيان بەپۇرى پەيرەوانى ھەمۇ ئايىنەكاندا دەكىرىدە و لە عىرفاندا خۆيندنەوەي بەرفراوانىان ھەبۇوه بۇقەبالەكانى يەھۇدىيەكان عىرفانى مەسيحىيەكان، كۆملەگە يەھۇدىيەكان لە شارستانىيەتى ئىسلامىدا بە كۆملەگە يەكى پېشىوانى لېكراو دەزمىردران، ھەرچەندە بە ئاونىشانى خەلکانى كەفالەت كراو لە سەريان بۇو كە جزىيە بىدەن و ھەروەها بە ھاوا لاتىي پە دووش باسيان دەكرا، بەلام بە بەراورد لەكەن رەفتارى ئەوروپاي مەسيحى لە سەدەي سىيىھى زايىنى و بە پەسمىت ناسىنى مەسيحىت لەلاين كەنستاتىن، ئىمپراتورى بۇم، بە دواوه رەفتارى مەرقانە و نەرميان ھەبۇو بىرتاند پاسل لە كىتىپى مېژۇوى فەلسەفەي خۆرئاوا لەبارەي يەھۇدىيەكانى ئەوروپا لە سەدەكانى ئاوهپاست دەنۋىسىت: "ئەوان چەندىن ئەشكەنجه و ئازاريان لەبىيىن كە ئەياندەتوانى جە لە پارەدان بۇ دروستكەنلى كەننیسەكانى كۆبۈمە لە شارستانىيەتكان بەشىكى تىريان ھەبىت، لەم سەردەمدە تەنبا لە ئىوان مۇسلمانەكاندا بۇو كە بە مېھەبانى و پىزىزەوە مەلسوكەوتيان لەكەن دەكرا، يەھۇدىيەكان دەيانتوانى فەلسەفە و ئەندىشەكانى بۇشىنگەرى بخويىن. لە سەدەكانى ئاوهپاست مۇسلمانەكان لە مەسيحىيەكان شارستانىيەر و مەرقانە تىر بۇن." كورتە مېژۇوى هاتنە ئاوهەوەي ئەنتى سەيتىزىم بۇقەلە مەرھۇمى شارستانى ئىسلامى دەگەپىتەوە بۇ سەردەمى ئاوابۇونى ئەم شارستانىيەتكەن ئىشانىي پىشەي ھۆشىيارىيە لەبارەي ئەنتى

یهودی له نیوان نوخبه کانی ثیراندا، ده توائزیت له دانپیدانانه کانی میزدا ره زای کرمانیدا بدؤزینه وه. ئهو ده لیت که: جاریک له باغیکدا هەلیکی باشتم هەبۇو بۇ تېرۈركىنی ناسىرەدین شا، بەلام چونکە لە گوشەیەکى باغەکەدا ژمارەيەك يەھودی هەبۇون، پەشىمان بۇمىدە، چونکە ئەگەر شام بکوشتابى خويىيان دەخستە ئەستۆي يەھودىيەكان و كارەسات بەريا دەبۇو.

له سەردىمى سەفەۋىيەكان بەمداواه جزىيە بەسىر يەھودىيەكان قورسەر بۇو، يەھودىيەكان بىتېشكىران لە پۇشىنى جلوپېرىگى نوى و كېپىنى مىوهى تازە. مالەكانىان دەبوايە لە ئاستىكى خوارتى مالە ئاسايىيەكان دروست بکرابابىيە. ئەوان ماق ئىيان لە مائى ئويىيان لە دەست دا، پىياوان تەنبا ماق پۇشىنى جلوپېرىگى خام و ژنانىش عەبای دوو رەنگ و بە زەنكولەيان هەبۇو. پارچە پەرقىيەكى زەرىدىش كە ئەرىتىكى ترى ئەوروپا بۇو بۇ ئازاردانى و پقلېبۈونەوهى يەھودىيەكان لە كوچە و بازاردا لە لايەن كۈزە دىننېكەن وەكى باڭڭاشەيەكى نىمچە ئايىنى دانرا. ئەوان مۇلەتى ئەۋەيان تەبۇو كە زېل و خاشاك قىرى بەدەنە دەرمۇھى شوئىنى بەستراويان يان پەستگاكانىان.

بە دەستپېكىرىنى بزوتنەوهى مەشروعەت، شومىدى زۇر كەوتە دلى يەھودىيەكان و لە پەستگاى تارانەوه چەند كەسىك هاتقە ناو شۇرۇشەكەي مەشروعەوه. دواي ئازادكىردىنى تاران لە لايەن مەشروعەخوازەكان، يەھودىيەكان دەستيان هىننا بە گەرەك و كۈلانە يەھودى نىشىنەكان و ئايىتەتوللا بەمەمانى بۇو بە نويىتەرى پاراستنى بەرۈەندىيەكانىان لە ئەنجومەنلى شورای ميللى. دواي شىكست و سەركوتىرىنى بزوتنەوهى مەشروعە، سىاسەتكانى نوپىي و سەركوتىرىنى لاتەكانى

ولات لە لايەن رەزا شاوه، ئاسايىش و خوشبزىيەكى زىباترى بەخشى بە كۆمەلگەي يەھودىيەكان. بەم شىيەمە لە سالەكانى كۆتايى دەستەلاتى رەزاشا، لايەنگىرى ئەو بۇ هيتلەر و يەكىرىتەن لەگەن ئەلمانىي ئازىدا كە ھاۋات بۇو لەگەل رفاندى مەلېتىدە كەلىيەكانى دەستەلات لە لايەن راۋىرەكارانى ئەلمانىي، ئەو ئاسايىشى خستە مەترىسييەوه. سادق ھيدايات لە جويندان بە بازىغانەكانى تاران لەبارەي لايەنگىرى هيتلەر و پېشتىوانى لەوان و پېيەستن بە ئەلمانىي ئازى لە بۇمانە بەناويانگەكى خۆيدا بە ئاواي (حاجى ئاغا) نۇوسى: "لە بازار بلاۋۇپۇتەوه: ئەگەر مېتلىر بىگاتە ئىران، ھەمو بەيانتىكى بە ھەلىكۈتەرى ئەلمانى، كارتۇنى گىپە و سەرپىي خۇپاپى دىيارى هيتلەر دەرىزىندرىتە خوارەوه كە لە سەريان نۇوسرارە: ئەگەر ئىران نەبىت، مەتىش نايم!" سەرەنjam بەھۇي ئەۋەي كە ھىزەكانى ئەلمانىا لە رىنگەكى تۈركىيا و دواتىر ئازەربايجانى ئىران چەك و جېھاخانەي بۇ سوپا گرفتارەكى دەنارد لە قەۋان، ھىزەكانى ھاپپەيماتان، رەزا شايان لابرد و تا كاتى دەستەلات گرتەن دەستى مەممەد رەزا شا، ھەرخۇيان دەسەلاتيان گرتە دەست.

لە كەشوهەوابى ديموکراتىدا كە تا شىكەستى دىكتۇر موسىدق و بىزۇتنەوهى خۇمائى كردىنى نەوت درېزەرى ھەبۇو، ھىزە پېيشكەمتووەكان، مىللەي، مەزەبىيەكانى مىباپەرە، و چەپەكان لەرثىر كارىگەرى ھەوالە ترسناكەكەي كارەساتى ئازىيەكان كە لە جىيەاندا بلاۋەبۇوه، لەبرانبەر نەزادپەرسىتى، ئەنتى يەھودى و سەركوتىرىنى كەمینە مەزەبىيەكان گەشەيان كەد و كەشوهەوابى بای گشتى ئىرانييەكان، جارىكى تى، ئەمجارە لە كەشوهەوابى مۇدىيىن، بەپىوهبەرى كۇنى شارستانىيەتى ئىسلامى و

شیکردنەوەیی ئىین خەلدون كلىلى دۆزىنەوەي
پىشەكانى ئايىدىيۇزىيائى نەزادىيە لە دونيای
مۆدىرندا.

قۇلتىن، ناودارى رۇشكەرى و خاومنى
داشىرىتولمۇغۇلىقى فېرەنسا، لە "نامەيەك
لەبارەي مىتا فىزىك"دا، چەو ساندەنەوەي نەزادى
بىم شىوەيە لېكىدە داتەوه: "سېپىيىستە كان
لەسەررووى رەشپىيىستە كان، بەھەمان پىژەش
پەشپىيىستە كان لە سەررووى مەيمۇونە كان،
مەيمۇونە كانىش لەسەررووى مەيىك
شەيتانۇكە كان". بەھەي كە قۇلتىن بە يەكىك لە
دارىزەرانى ماق تاك و ماقەكانى مروۋە دەناسىن،
ئەم پىرسىيارە دېتە پېشەوه كە چ مەبەستىك لە
پاش دارشتىنى ئەم تىۋىرەدا ھەيە. بىنارد
لوپىس، مېڭۈوناسى ھاواچەرخ، ھۆكارى ئەو
تىپانىنىيە قۇلتىن بۇ رەشپىيىستە كان
دەگىرپىتەوه بۇ سوودوەرگەتنى نۇرى قۇلتىن لە
بازگانىكىرىن بە كۆيلەكان لە ئەفريقاوە بۇ
فېرەنسا، قۇلتىن يەكىك بۇو لە ھاوبەشە
گىشتىيەكانى ئەو كەشتىيە فېرەنسىيەنى كە لە
بعندهرى ناشتى فېرەنساواه بازگانىيان بە
كۆيلەكانووه لەكىد، ھەندىك بە يەكىك لە بىيىت
سەمايدە دارەكانى يەكەمى ئىمپراتورىيەتى
فېرەنسىيائى دەزانى. بىنارد لوپىس بەبىرمان
دىننەتەوه كە تىۋىرەكانى نەزادى لە سەرەتادا بۇ
لىكىدانووه مامەلەي تاپھوا و دۇرى مروۋىيەتى
كۆيلە دانزان و دواتر ئاراستە ئىمچە زانسىتى
پى زىادكرا. كەسانى ئاسايى كە لەم پىنگەوە
سۇديان وەردەگىرت، ھىننە پىويىستيان بە
ئاراستە كىرىنى كارەكانى خۇيىان نەبۇو لەپۇي
فيكىرىيەوە، بەلام كۆمەلگەي نەرۇپا و ئەمرىكا
كە دروشمى ئازادى و يەكسانىيان خىستبۇوە
ناو دەستورى ئەمپۇيان، بە ھۆزى
كۆتوپىتەندى فيكىرى يان مەزھەبى خۇيىان،
پىويىستيان بە ئاراستە كىرىنى مامەلەي كۆيلە

ئىرانى، لەگەل بىرجىاوازە كانىيان تاقىكىرىدەوە.
خەلکى ئىران لە سەرتاسەرى ئەو كورتە مېڭۈوە
پەھوراز و نشىۋەدا، لە سەرددەمى مەھەمد
پەزا شا و دواتر تەغانەت دواى شۇپىشى
ئىسلامىش، نىشانىيان داوه كە زەمینىكى
نەگونجاو بۇون بۇ چاندىنى تىۋى ئەنتى
سەمتىزم، وەك ئەوەي لە نەرۇپا گەشەي كرد.
ئەم مەسەلەيەش كە دەگەپىتەوه بۇ بىنياتە كانى
پەتھەوى كلتورى ئىرانىيە كان، كۆمەلگەي
ئىرانى جىا دەكتەوه لە تەواوى كۆمەلگە كانى
جىهان.

پەيدابۇونى ئايىدىيۇزىيائى نەزادى و ئەنت سەمتىزم لە نەرۇپا

لەسەرددەمى نۇرۇ كۇندا، نەرىت وابسو كە
نەتەوه و گەللى بىراوه، بۇ ئاراستە كىرىنى
سەختگىرى، وەبرەيىنان، تالاان و كوشتارى
نەتەوه دۆپاوه كان، بەلگەي ئىمچە عەقلانىان
درۇست دەكىرد، بە ھۆزى ئەوەي يەھوودىيە كان
گەلەتكى شوانكارە بۇون، بە پىس و پۇخىن
دۋاکەوتتۇويان دەزەمەردن، يۇنانىيە كان لە كاتى
ھېزىشى ئەسکەنەدر بۇ ئىران، ئىرانىيە كانىيان بە
گەلەتكى خاونەن شاراستەتىت و وەحشى
دەزەمەر، بىزگاركەرە عەرەبە كەنەن
ئىرانىيە كانىيان بە عەجمە و كەپۇلەن دەزانى،
تەنها بەھۆزى ئەوەي كە بە عەرەبى قىسە ئاكەن.
ئەم ھەراو ھۆزىيە لە دىيدى ئىين خەلدون، كە
ئەو چەندىن سەدە پەتلە ئاگۇست كانت
بنىاتقەرى كۆمەلناسى بە زانسىتى دەزانىت،
ئەشارەرابوھە. ئەو لە كەتىبى (پىشەكى)دا،
پەفتارى توندوتىۋىزىانەي و پەقلىبۇونەوەي
نەتەوه كانى ئىزىزەستە بە ياسايى
دەزانىت، پەفتارى كەلاتى براوه بەرانبىر
يەھوودىيە كان بە نۇونە دېننەتەوه. ئەم

هبوو، لە نیوان ھەندى لە بىرمەندانى سەرددەمىيەكان، بۇشىڭىرىدا بىرۇكەي بەدبىنى و نەفرەت لە يەھۇودىيەكانىش بۇونى ھەبوو كە قۇلتىز يەكىن بسو لەوان. ئەگەر لە سەدەكانى تاۋەپاستدا يەھۇودىيەكانىيان بە دۈزىمى مەسیح لەقەلەم دەدا، ھەندى لە بىرمەندانى بۇشىڭىرى بە مەبەستى پېچەندىنى سەختگىرى كۆتۈپەندى و كەنلىقىسى، ھىرەش سەرەتكەن يەھۇودىيەكان، لەگەل ئەوهەشدا ئەوانىيان بە سەرچاوهى مەسیحىيەت دەزانى. لەوەدى كە لەو سەردەمەدا ھېشتى لە ئەوروپا قىسەپىنگۈتن و جوینىدان بە ئىنجىل و مەسیحىيەت شتىكى قەبولىکراو نەبوو، زۇرىك لە دىزەكانى دەستەلاتى كەننەسە بە ئاسانلىرىان دەزانى كە ھىرەش بىكەن سەر ئەندىشەسى كۆنتراتە يەھۇودىيەت، كالئە بە ئەندىشەكانى تەورات بىكەن، ژىرخانى ئىلاھىياتى مەسیحى بىكەنە ئىشانە ئەم باشىرىن حالەت بسو لە نیوان ئەنتى سەيىتىيەكانى سەرددەمىي بۇشىڭىرى بۇو، بەلام لە لايەنى زۇرتىز، ناكۆكى دارايى لەگەل يەھۇودىيەكان، شكسىتى عەشقى و مەسىلە تاكەكەسىيەكان ئەم پەقلىيۇونو وەيان وەدىيەتىباوو.

پلە بە پلە، ھەندىك لە مۇۋقۇناسان دەستىيان كرد بە دابەشكىرىنى مۇۋڭەكان بە گوينىزەرى پەنگى پىيىست، ئەندازەلىش، ھىلکارى دەمۇچاوا كەللەسەر. تىۋىداپىزەراغى ئەزىزىي تەشەنەيان بەو بىرۇكەيە دا كە پەشىپىستەكان نەك تەنەيا شارستانى ئىن، بەلكو تووانى وەرگىرتى شارستانىيەتىشىان ئىيە و تەنەيا بۇ بەردىيى بە باش دەزمىردىن. بەستەۋەي ئەم تىۋىرە بە يەھۇودىيەكانەوە لە سەرەتاي سەدەمىي نۆزىدىيەم لەلایەن ئەلمانىيەكانەوە بۇويىدا لە كانى ھىرەشەكى ئاپلىيون بۇسەر ئەلمانى، ئاپلىيون بۇ يەكىم جار لە ئەوروپا ماق

ھاولۇتىيۇونى بەخشى بە يەھۇودىيەكان، ھەربۇيەش يەھۇودىيەكان پېشتىوانىيان لى دەكىد. لە سانى ۱۸۷۹ يەكەمین دامەزراوى سىپاسى لەسەر بىنەمايى دىۋايىتى لەگەل يەھۇودىيەكان لە ئەلمانىا، لەلایەن بۇزىتمەن نۇرسىكى ئەفارشىست و نەناس بە ئاۋى ويلەم مار بىنیات نرا. ئەو دەستەوارەسى ئەنتى سەيىتىزىم يان ئەنتى يەھۇودىيەتىنەيە ئاۋ فەرەنگى سىپاسى مۇدىن، مار باوھرى بە خوا نەبۇو و بەرەى ئەنتى سەيىتى لەسەر بىنەماي دۇزمنىكارى ئامەزەمبى لەگەل يەھۇودىيەكان بىنیات ئا، ئەوانى بە دۈزىمنى سەرەكى و نەزىادى بىكەنە دەزانى. لەگەل ئەوهەشدا ئىنگەيىشتى ئەو لە يەھۇودىيەكان جىاوازىيەكى بىنەرتى لەگەل خوارافاتەكانى سەدەكانى ئاۋەپاستدا نەبۇو. لە سەدەكانى ئاۋەراست يەھۇودىيەكانىيان بە رەگەزىنەكى شەيتانى دەزانى كە بە دۈزىمن دەزمىردىن و لە ھەموو شۇنىڭ دەۋلەت لەنان دەۋلەت دروست دەكەن، پىيان دەگىن، بۇ پېشىرىدىنى كۆمەلگەي خۇيىان بەرۋەندى ئەوانى تىز دەخەنە مەترسىيەمە. ئەم دۇزمنىكارىيە لايەنى مەزھەبى ھەبۇو، تاوانى يەھۇودىيەكان، ھېچ كات بۇونى ئەزىزى بىكەنە نەبۇو. بۇ يەكەمین جار حاكمەكانى ئىسپانىا لە سەدەمىي پازىزەيمەدا كە يەھۇودىيەكان و مەسیحىيەكانىيان بەنۇر دەكىرە ئىسلام، بەلام گومانىيان ھەبۇو لە گۇپانى پاستەقىنە باوھەكانىيان، پېتوھرى ئەزىاديائى بۇ ئاسىيى ئەوان بەكارەتىنا. بىنارد لويىس يەكىنلىكى تىرلە پىشەكانى ئەزادپەرسىتى لە سۈنەتەكانى ئاشكراكىرىنى بىرۇباوھەكان لە ئاسىيىنى يەھۇودىي و مۇسلمانەكان بىتېھەم دەزانى. بەم شىيە، ئەزادپەرسىتى مۇدىننى ئەلمانى، ھەمان رەگەزەكانى پاڭى خوين و نەزىاد ئاشكراكىرىنى بىرۇباوھەكانىيان كىردا

سامی، سرهتا له نیوان زمانناستهکان دروست بپو. به تایبېتى كە ئەوان له كتىبى پېرۋەزەدە بەدۋای ھەممو سەرچاوه نەزەدارى و نەتكەندا دەگەپران و بە سەرچاوهى باوه پېتىكراویان دەزانى بۇ دۆزىنەوەدى پىشەئەنتەمەدە زمانەكان. واژەئى سامى لە ناوى (شەم) وە وەرگىراوه كە كورەگەورەكەئى نوحە، لە وەرگىزىراوه كاتى يۇنانى لە زمانى لاتىن و يۇنانىدا، سەم، چونكە لە زمانى لاتىن و يۇنانىدا، دەرىپىنى ئەم واژەيە وەك عىرىيەكە ئىيە. لە چىرۇكى نووحدا ماتوھ كە ھەممو خەلگى سەر زەھى ئەغۇر بپوون، جىڭە لە نووح و بنەمالەكەئى، بەم ماناپىيە كە ھەممو كۆملەكەئى مەرقاپايەتى لەراستىدا نەوەئى نووحن و دەگەپىنەوە بۇ دەرسى كورەكانى، شەم، هام، يافت كە ناوى دواتىزىيان لە بەشى دەيەمى كتىبى شىوهىيە دەنۈرسىتىت: "دواتىر ئەم بېرۇكەيە بپوھ جىڭەي سەرنجى بەرفراوانى مەسىحىيەكان و بەرپىزەكى كەمتر مۇسلمان و يەھوودىيەكان و سى كورەكانى نووھىيان بە نويىنەرى باپىرانى سى زمانى نەزەدارى دەزانى: هام، باپىرى خەلگە پەشىپىستەكانى ئەفرىقاپايە، شەم، باوكى عمرەپەكان و عىرىيەكانە، يافت، باپىرى ماذاھەكان، ئىزەنلىقىنى و يۇنانىيەكان. ئەم تىپوانىنى بە گشتى باوه پېتىكراو نەبۇو و هىچ بەلگىيەكى مىڭىزۈمىي، زمانناستىسى و دىرىيەتەناسى و نەتكەنەناسى ئەبپو كە ئەم بۈچۈونە پېشىراست بېكتەمە. بەلام بەردەواام لىتكۆلەرەوان لە سەددە ئەنلىقىنى بە ملاوه پىشت بەمەدە دەبەستن. ئەم تىپۆرە بە پېنۋەرىيەكى بەرفراوانىتەلە لايەن سەرچاوه سىياسى و نازانستىيەكان گەشەئى كەرىدە. "ئەو خالىي كە لە چىرۇكە ئەنەن نووح، تىپۆرە نەزەدارىيەكانى بۇخۇرى كېش دەكىرد،

سدرمه شقی خویان. به لام خالی سارنجدان
ئەمە یە کە نەزاد پەرسەتە کانى ئەلھانىا لە
سەدەنی نۆزدەنەيمدا تۆمەتى سامىگە راييان
دەخستە پال کەنیسە کانى کاسولىكى. دواتر
ھېتلەريش نەم تۆمەتەي باسکەر لە کاتى
دەزایەتىكىرىدىنى نەم کەنیسە يە بەراتبەر
كۆملەكۈزى يەھۇددىيەكان.

لە سەدەنی نۆزدەنەيمدا، يېرمەندانى ئەلمانى
پېشەرەويش بۇون لەوهى کە ئەو تىيۇرەيان بە^١
ترىستاناك دەزانى. ئەلكساندەر قۇن ھومبلىت
دەيگۈوت: "بۇ پاراستنى يەكىتى جۇرى مۇۋە"
پېويسەت خویان پېارىزىن لە ھەموو جۇزە
دەپىرىنىڭى سەررووتىريان ژىرىدەستىيى
بەرانبەر نەزادەكان. دەبىي مۇۋافىيەتى بە گشتى
لە بەرچاوبكىرىنەت و ھېچ چياوازىيەك نەكىرىت لە^٢
ئىوان مەزھەبەكان، نەتمەوە و نەزادەكان، تا
ھەموومان وەكى خىزانىيىكى مەندى و يەك لەش
بەر فراوانكىرىدى بىر كەنەمەوە ئازادانە و ھېزى
ئەخلاقىيە، بەرەو پېشىش بچىن." نەم بىرۇپا
پېشەرەويانە لە كەشۈرەوابىيە فيكىرى پۇشىڭەرى
كە كەشۈرەوابىيەكى يەكىدەنگى بۇو و بەگۈرەمى
ئەو تەمنى ئەورۇپا يە كان خاومەنی ژىيار و
شارستانىيەت بۇون، دەرەنچامىتى بەھېزى
پەيدا نەكىد. بەرە سەعىيەت ناسىيەن ماقى
يەكسانى بۇ نەزادەكانى تىر، بە مانىاي
شىكستخواردىنى ئابورى و سىياسى نەبۇو. لە
پۇوه زانسىتى نۇوىي وەكۈزمانناسى و
مۇۋەقناسى بۇ ئاراستە كەنەمە كۆيىلەدارى
مۇدەنەن بە خراپى سوديان لى وەركىرى. ل
لایەكى تىر شەنتى يەھۇددىيەت كە پېشىشەنار
حەوت سەدد سال لەلایەن كەنیسە وە باڭگەشەي
بۇ كىرابۇو، بۇو بەشىك لە گوتارى نەزاد پەرسەتى
گۇناھىنەكى گەورەى كە بۇوه هۆزى بەرە دانى
بەبۇھەست بە تىيۇرە ژىرىدەست بۇونى نەزاد:

دەگەن، بەلام بە هېچ مانايىك ناتوانىرىت بەو كەسانە بگۇتىرىت كە لە بەشى دەيەمى كەتىبى (گەشتى پەيدابۇن) بە ئاونىشانى مەندالانى شەم ھاتۇن، بە سامىيان بىزانىن، لاتى كەم دەكىرى ئىوهى ئەوان بخېيىنە ئادى ئارىيابىيەكان. "زمانناسىيلىق تىرى ئەلمانى، تۆدىكە لە سەدەي تۆزدەيمدا، ناونانى سامى بە يەھۇدىيەكان بە ھەلە دەزانىت، چونكە ئەوان لە زۇر لايەنەو بىبۇن بە ئوروپايىن.

لە دواي شىكتەپەنلىنى ئەلمانى لە شەپرى يەكەمى جىيەنيدا، بىسەردابرانى سزا قورسەكانى شەپ و ھەستى رېلىبۈزەوە خەلکى ئەلمان و قەيرانى ئابۇردى بىشەدار لە دەيەى بىست و سى سەدەي بىستەم لە ئەلمانى، حىزى ئازى دەستەللاتى گرتە دەست. تىۋىرى هيتلەر لەبارەي ناخۆشى بۇ ئەلمانەكان دەيگەپاندەوە بۇ پىلانى يەھۇدىيەكان و لەم بۇھە هيتلەر، لەناوبىدىنى ئەزىزى بە ھەنگاوى يەكم دەزانى لە چارەسەركىرىنى قەيرانى ئەلمانىدا. ئەولە شەردا دەينووسى: "يەھۇدىيەكان لىپرسراوى ھەموو شتىكىن... يەھۇدىيەكان ھۆكاري بەدبەختى و ناخۆشى ئىيمەن." ئان پۇل سارتەر لە نۇروسىنەكەي خۇيدا بە ناوى(چەند تىپامانىك بۇ مەسەلەي يەھۇد) ئەم پىتىناسىيە بە ئەنتى سەيتىزم باس دەكەت: "ئەگەر كەسىك تەواوى بەدبەختىيەكانى خۆى يان بەشىكىان بىگەپىتىرەوە بۇ يۇونى يەھۇدىيەكان لە كۆمەلگەد، ئەگەر بۇ چارەسەركىرىنى كېشەكان، يەھۇدىيەكان لە ھەندى ماق خۆيان بىبىمش بىكەت، وەكى نەھىشتى ئەنجامدانى چالاکى ئابۇردى، كۆمەلگەتى، دەريان بىكەت لە ولات و يان بە كۆمەل بىانكۈزىت، دەلىن كە ئەم كەسانە دىدى ئەنتى يەھۇدىان ھېيە." چەندىن سەدە پىش هيتلەر، كەنیسە بۇ زالبۇن

ئەھەبوو كە ھام لە ئەتجامى دوعالىيىكىرىن، بۇ خاون چەھەرىيەكى پەشى وەك شەو.

لىكۆلەرەوە ئوروپايىيەكان، ئەو دوو گروپە كەشقىيە زمانىيان پۈلەن كردوو كە زۇرىيە شارىستانىيەكان لەخۆوە دەگىرىت: گروپىكى زمانىي كە بەرفراوان بۇو، پىتكەباتبۇو لە زمانى سانسکريت و ئەو زمانانىي كە لەوەو سەرچاوهيان گرتەوە و ھىند، كە دواتر فارسى، كوردى، لاتىن، يۇنانى و زۇرىيە زمانەكانى ئەورۇپى لەوانە سلافى، ئەلمانى، ئېتالى و سلتىك لەو جودا بۇونىھو. زمانناسەكانى ئەلمانى ئەم گروپە زمانىييان ئاوا نا ئىندى - ئىزىمەننەك كە خۇزىتاوتىرىن قەلمەمەرى ئەلمانى و خۇرەلەتتىرىنىشى ھىندى بۇو. بەلام زمانناسەكانى فەرەنسى، دەستەوازەھى ھىندى - ئەورۇپايىيان پى باشتىر بۇو، كە نىشانەي بەشدارى سالتىكەكان (فەرەنسىيەكان) و ئېتالىيەكان لە شارىستانىيەتكانى خۇزىشاوا بۇو. بە زمانەكانى ھىندى و فارسى دەگۈوت ھىندى ئارىيابىي، كە بە پىتكەوت وازەي ئارىيابىي بە مانى نەجىب و شەرىف بۇو. لەنئوان ئەو زمانناسانى كە بانگەشەي ئەم تىۋىرىيەن دەكىر، كەسانى نەناسراوى وەكىو لودىرىك شلۇيىتىز ھەبۇو، بەلام ئىرنىست رەننەن، زمانناسى بەناوبانڭى فەرەنسى لە سالى ۱۸۸۵ مەترىسى ئەو تىۋىدە لە سەرلىيىشىۋاندى زمانناساندا نىشان دا: "ئىستا دەبىتىن كە ئايىكۈن بىرۈكەي بەدبەختى بىرەو پىندا، كە بە بنەمالەي و مانەكانى سىرۇ، عەرب ناوى سامى بەسەردابرىن. ئەم ناوه كە بەھۇي باوبۇنەكەي ئاچارمان دەكەت كە بەكارى بەھىتىن، ھۆكاري زۇرىشكە سەللىيىشىۋاوابىيەكانە. دووبارەمى دەكەمەوە كە وازەي سامى، تەنبا بە خەلکانىك دەگۈتىرىت كە زمانەكانى عىبرى، سورىيابىي، عەربىي و ھەندىيەز زاراوهى دراوسىيەكانىيان قىسە

نازی، به گوته‌ی ژیاننامه‌نووسان ئەم تووشی نەخۆشیه کی دەرروونى تولەسەندەنەوە ببسو. سەرگى نیلۆس، رۆزئاتەنەنۇسى پاڭ سېنى پۇوسى کە بە فەرمانى ۋاسايىشى تىزارەكان لە سەدەی تۈزىدەيەمدا كتىبى ساختەی "پۈرۈزكۈلى پىرانى سېيون" ئى فۇوسى و ئەم شتاتەنە وەکو نەينىيەكانى پاشتى پەرەدەی يەھۇدیەكانى جىهان بلاۋىرىدەوە (كە ئەمپۇش ھېشتا پايمە ئەنتى سەيتىزم لە ولاتە دواكەوتتو و بىتاكاكان ھېيە)، بە گەواھى پىزىشكان، تووشى وەھەكانى پارانۇيا بۇوە و بەردەوام لە مەزräى عەقل و شىيىت پۈيىشتوھ. زىگمۇند فرۇيد، ئەنتى سەيتىزم بە تىرىنەبۇونى خواتىتى هىرېشبرىنى مەۋشى كۆمەلائىتى دەبەستىتەوە و دەنۇوسىتەت: "مۇرۇقەكان ناتوانى ئاشكرا و بە ئاسانى خواتىتى هىرېشبرىنى دەرروونيان دابىرىكىتىنەوە. ئەوانەي لە تىرىكىدىنى ئەم خواتىتە قىدەغە كراون، ھەست بە ئاپەحەتى دەكەن. چەند كۆمەلگەيەكى بچۇوك ئەم دەستكەوتەيان ھېيە كە غەرېزەي هىرېشبرىنى تىياياندا دەتۋانىت لە پىگاي دۇرۇمنكارىيى لەگەل كەسانى دەرەوهى گروپ وەدىيار بەهن."

ئەم ئەنتى يەھۇدیانەي کە دەتوانى پېشىدادوھەرييەكانى زەينى خۆيان پراكتىزە بىكەن، زۆرىيەيان لە لىكۆلینەوە دەرۇنېيەكان گىزى ئۆدىبىيان لەخۆياندا نىيىشان داوه. ئەوان كە يەھۇدیيەكان بە باوکى مەسيحىيەكان دەزانىن، بەرانبەرى ئەم باوکايەتىيە هىتمايىيە حالىتى هىرېشىرىدىيان ھېيە. سۆل فەيدلاندەر ئەفسانەي ئازاردانى مندال لە لايەن يەھۇدیيەكانەوە، بە رەنگدانەوەي ئەم ترسە نەخۆشانىيە لە باوکى سەتكار دەزانىت. تىيۇزۇر ئادورنۇ و مەكس مۇركىھايىمەر لە وتارە بەناوابانگە كەي خۆيدا بە ئاوى "پەگەزەكانى

بەسەر ھەزارى و تاعۇوندا، شۇپىشى شەپەكانى خاچىپەرسەتلىنى دروستىكىد و جوتىارانى سەرەدەمى قاتوقىرى و لاتەكانى ئامادەكىد بۇق وەرگەرنەوەي ولاتى پىرۇز لە موسىلمانەكان. قەشە خاچىپەرسەكان بىرەويان بەم دورىشە دا كە: بۇ دەبىي ئىئە بچىنە ئەپسەرى دۇنيا تا لەگەل مىللەتتائى تىشەپ بىكەين، بەلام كەسانىنەك كە زۇرتىرين دۇرۇمنكارىيان لەگەل مەسىح ھېبۈوە و لەللاتى خۆماندا دەرىزىن، دەستيانلى ئەدەيىن. دەرەنجامى ئەم بانگەشەيە، كوشتار و بەتالان بىردىنى يەھۇدیيەكان بۇو بە درىزىيى قەрагانى رايىن لە لايمەن سوپاى خاچىپەرسەكانەوە. مېتلىر ھەمان بەنگەي دووبارە ھەننایەوە گۈپىي ئەنتى سەيتىزم وەکو شىيوازىتى كېرىنى خۆش لە كۆپۈكۈبۈونەوە رۇشنىگەرييەكان بانگەشەي بۇ دەكرا، بۇ بېرىارىتى كارپىتىكاوى سىياسى لە ولاتى ئەلمانىيادا. حزبى نازى لەگەل ئەوهى دەستەلأتى گەرتەدەست، دەستى كىد بە سەنۋورداركىدىنى ماق ھاولاتىيە يەھۇدیيەكان، تەنانەت فېزىيا و بېرىكارى ئەنىشىتايىتىش بە تاونىشانى فېزىياي يەھۇدى مەحکوم كرا. لە كتىبى سوزان بەرلىن، نۇوسىنىنە قەيلەسۈوف و بېرىمنىدە يەھۇدیيەكانى ئەورۇپا سوتىيىدران و لە شەوهى كە بە "شەۋى شۇوشە" ناسراوه، پەرسەتگاي يەھۇدیيەكان ئاڭرىيان تىبەردا و تەوراتەكان سوتىيىدران.

ئەنتى يەھۇدى جۇزە هيستىريا يەكى تاكى و دەستەبىيە و پەخنەگران ئەم نەخۆشىيەيان بە نەخۆشى دەرروونى دەستەيى زانىوە. سۆل فەيدلاندەر بە لىكۆلینەوەي راپۇرە سەرىنېنى و پراكتىكە كانى پېڭەرانى نازى و نەخۆشانى ئەنتى سەيت، دەگاتە ئەم ئەنجامەي دەزە يەھۇدیيەكانى دەماڭىز زۇرىپەيان، پەرىيىشانىيەكى جىيدىان ھېيە لە رەفتار و كەسايەتىياندا. بە تايىپەتى ئاڭىنە، مۇسىقازاتى

دهیه‌ی پهنجا، هامانای خوینخو، پهلوست
ناراهن و نازاره‌کانی تری دروستکرد.
دمره‌نجامی ئایدیپلۇزى نەزادى نازىيەکان،
ئەزمۇونە پىزىشکىيە ناخوشەکانى مندانلىنى
يەخسىن، داهىنانى شىوه‌کانى ئەشكەنجه و
دانپىدانان و بىرپاكردىنى نەزگاكانى جەنه‌مى
كوشتاره مليقىنىيەکان بۇو، ھەمۇو ئەوافە،
خۆيان تاقىكىيەك بۇون كە ئەگەرى
زېندانىيىكىدن و تاكىتى مىزۇ و خستە
قەفسى سېرىبەسىتى مىزۇكەنلى تىدا
تاقىكرايەوە. لەگەل ئەم ھەمۇوهشدا،
سەرمەنجام، ئەمە نە سېرىبەسىت و تاكىتى
مۇزقايدەتى، بەلكو ئادۇلۇغ نايىشىمن بۇو كە به
قەفسى شوشەيى دادگا سېپىردىرا.

ئەنتى سەيتىزىم" كە بەشى كۆتايى
نووسىنەكەيان بە تاوى "دىالىكتىكى
پۇشىنگەرى" يە، پەيوەندى ئەنتى يەھۇودى
لەگەل پارانزىيائى خەساندن باس دەكات، چونكە
يەھۇودىيەکان خەتمەنەكىرىن بە ئەرىيەتى ئېبراهىم و
بە پېۋىسىتى دەزانىن. زان پۇل سارترىش ھەر
كەسىكى ئەنتى يەھۇودى لە بۇونى خۇيدا بە
يەك بکۈز دەزانىت كە ھەرچەند خواتى
كەسەكە بۇ كوشتن دەشارىتەوە، بەلام
رقلېبۇوناوه و ئازار و بىيەشىكىدىنى
يەھۇودىيەکان بۇ ئەو، ھىمايەكە بۇ كوشتن
دەزىمېردىقت. سارتر دەنووسىت: "ئەنتى
سەيت كەسىكى كە دەھىيە وىت بېرەھم بىت،
گەرددەلولىكى تۈوبە، زىيانىكى وىرانىڭەر بىت بە
ھەمۇ شتىك بىت جە لە مۇزۇ."

ئەوهى نازىيەکان دواى دەستەلات گرفتە
دەست، ئەك تەنبا لەگەل يەھۇودىيەکان، بەلكو
لەگەل گەلانى ئەپروپىا كەدىان، دەستەوازەي
"نازى" لە ھەمۇ فەرەنگەکان، تەنانەت لە
ولاتە عمرەبىيەکان، لەئىر كارىگەرى سۆقىيەتى

سەرچاوه:

سايىتى "ايران امروز" - بىرۋارى ٢٥/٣/٢٠٠٦.

فابلی ئاپىت..

جان مارى گوستاف لوكلېزى
خاوهنى خەلائىنوبلى ئەدەب
بۇ سالى ۲۰۰۸

نیکولا سارکوزی:

جان ماری گوستاڤ لوکلیزیو ھاولاتییە کی چیهانییە و کورى ھەموو کیشودەرە کانە

ئامادەکردنی: ھەرامان وریا قانع

لەپان "جان ماری گوستاڤ لوکلیزیو" کۆملی ناوی دیكە ھەبۇون كە پالىيورابۇون بۇ ھەرگىرتىنى خەلاتى نوبىلى ئەمسال، لەوانە زانە پۇمانۇسى چەزائىرى "ناسىيا جەبار" و "سیس نۆتېرم" ئىھۆلەندى و "مارگىرت ئاتورود" ئى كەنەدى و "ھېرتا مۇلەر" ئىھەلمانى كە بەرەگەز پۇمانىيە. جىكە لە خانمانە کۆملەنلى نوسەرى پىباويش پالىيورابۇون لەوانە شاعىرى كۈرى "كۈنۈن" پۇمانۇسى مەكسيكى "كارلوس فۇینتس" و پۇمانۇسى بولىقى "ماریپ فارگاس میوسا".

جان ماری گوستاڤ لوکلیزیو كىنە؟
لە ۱۲ نىسانى سالى ۱۹۴۰ لە شارى (نىس) كە دەكەۋىتە باشىرى فەرەنسا لە باوكىكى بەرىتاتى بەرەگەز بىرىتۇنى و دايىكىكى فەرەنسى لە دايىكبووه، بااركى لە دارستانەكانى ئەفريقا پىزىشك بۇوه، ئەندامانى ئەم خىزانە پىش ئەوهى لە سالى ۱۹۴۸ پەيوهندى بە باوكىيانەرە يەكەن كە لە نىجيرىا بۇوه، "لوکلیزیو" ئى منداڭ لەلای دايى و داپىرى بۇوه و ئەمما ئەخىييان كەردووه، ئەم

وەك چاوهپوان دەكرا نوسەرى فەرەنسى "جان مارى گوستاڤ لوکلیزیو" تەمن ۶۸ سال، خەلاتى نوبىلى بۇ نەدەب وەرگىرت، لەمۇدا ئەم نوسەرە بېيەكىكى لە كۆلەكە ھەرە گۈنگەكانى ئەدەبى فرانكفوئى دادەنرۇت، خاوهنى بەرەمەنلىكى ئېجگار زۇرە، لە فەرەنسا پېزىكى زۇر لە بەرەمەكانى دەگىرىت و پېشوازىيەكى باشىيابان لىنىكەرىت. ئەم نوسەرە لە ئاوهەنەدە پۇشنىيەرەكىندا ئاماھىيەكى باشى ھەيە و بەرە ناسراوه كە بەخنە ئەنەن لە بۇ ئاشاوابى مادىيى دەگىرىت و يەكىكى لە نوسەرە ئەردوپىيابانى زۇر دەرى ھەيمەنە ئەرەزىيە بېز ئاشاوابى، ھەروەها بەرە ناسراوه كە ئارەزىيەكى لە رايدەبەدەرى بۇ سەفرەرکەن و گىرلان ھەيە. كۆملەنلى پۇشنىيەرە عەرەب خۇشحالبۇون بەوهى ئەو پۇمانۇسە فەرەنسىيە خەلاتى نوبىلى ئەم سالى ئەدەبى پىنەخشرا، تەنانەت ھەندىك لەو پۇشنىيەرەنە دەلىن ئەم نوسەرە (کورى گەركى خۇفانە) و عەرەبى خۇشەۋىت و لە ئوسىنەكانىدا پەشتىگىرى لە كىشە ئەلسەتىن دەكتات.

الفلسطینیه) چاپه فرهنگیه که هی، بلاوکردهوه،
ناوهنه نیمسرایلیه کان له فرهنسا، و هک چون
پیشتر لدزی "جان چینیه" پاوهستان، بهمه مان
شیوه له دزی "لوکلیزیو" پاوهستان و بهمه
تومه تباریان کرد که درایه‌تی سامیهه دهکات،
چونکه له بزمانه‌یدا باس له کوچکردنی جووله‌که
بتو فله‌ستین دهکات و باس له بارونوختی خراپی
په‌تابه‌رانی فله‌ستین و دانیشتونانی نوردوگاکان
دهکات، جگه له ره ئم نوسه‌ره په‌یوه‌ندیه‌کی
پته‌وی له گهان هیندیه سوره‌کانی ئه‌مریکا و
ئه‌مریکا لاتیندا همیه، تهانه‌ت بهشی زوری
بزمانه‌کانی بهزیری باس له خانه‌کانی
په‌راویزخراو دهکات، شو له نوسینه‌کانیدا
نه‌شم بن (ده‌نگم، ثوانی، دیکه‌دا) نه‌گهربت.

سالی ۱۹۸۰ سالی ناویانگدھرکردتی شم
نوسرهیه، لمو سالهدا پومنی (بیابان)
پلاؤده کاتوه، بلای ئەکادیمیای سویدییه و ئەم
بىزمانه: (وئىتىيەكى ئاپا لە سەر ئەو كەلتۈرۈر
پېشىكەشىدە كات كە لە بىابانى باکورى ئەفريقادا
ونبىوھ)، لە سەر ئەم پۇمانە خەلاتى كۆنکۈر
وەرىدەگىرتى، هەر لە هەمان سالدا پۇمانى (سىنى
شارە پېرىزىمكە) بىلاردىمەكتاتوه. خاۋەتى خەلاتى
تۈپلى ئەمسان چەند كېتىيەكى بۇ مندالانىش
نوسىيە، لهانە (لولاقى) سالى ۱۹۸۰، (بالا بىلەق)
سالى ۱۹۸۵. جىكە لەم خەلاتەي ئەمسال، پېشتر
ھەر لە فەرنىسى نىشتىمانى چەند خەلاتىكى
دىكىيە وەرگىرتووھ، وەك خەلاتى (لارىق) سالى
۱۹۷۲، خەلاتى (جان جىنېھى گەورە) سالى
۱۹۹۷.

"جان ماري گوستا لوكيليزمو" يه گينکه لهر
نه ديدبانه اي له معن شويينگدا ناقره ناگيريت و هك
کوچه رى وايه و هميشه له گهپان و سوباندایه. ثم
نوسره ناسراوه چهند سالیکه له فرهنسا
پينکه يه کي گهوره و بهرنزي داگيرکردووه، به چاوي
ريزو ستاباشوه للبيهروان، يه گنکه لهر هدبيه

قوناغه کاریگه‌ریمه‌کی گهوره‌ی له‌سدر "لوکلینزیو" هم‌بووه و وایکردووه پوویکاته خویندنه‌وه و نوسن، لهم قوناغه‌دا به‌هئی ئه‌هه موکتیمه‌وه که ماله‌که‌یانی پې‌کردبوو، ئاشنايەتی له‌گەل کتىدا پې‌اده‌کات، جگه لهو کتىبات داپیره‌کەی گەنجينه‌یه‌کی گهوره‌ی چىرۇك بسووه و بې‌ردەوام چىرۇك و بە‌سەرەتاتى بۆز گىپراوه‌تەوه. ئه‌مانە وايانکردووه له تەمنى هەشت سالىدا، واتە له سالى ۱۹۴۸، كاتى له‌گەل خىزانە‌کەی فەرەنسا بە‌جىنده‌ھىلەن و دەرىزون بۇ نىجىريا، لهو گاشتىدا كە مانگىكى خايائندووه، يەكەم نوسىينى خۇى به‌ناوى كەشتىكى، درېئى دەنۋىست.

لہ نیوان سالانی ۱۹۷۸-۱۹۷۹ مہردوو کتیبیں
(نہناس راویک لسے رزوه) و (موندوو)
چیروکے کاتی تر، بلاوہ کاتا توہ. کتیبی (موندوو
چیروکے کافی تر) سرکومونیکی گھورہ بخوبی وہ
دہینیت، ئام کتیبہ لایہن "کافیہ
جہاونرویدی" یہود کراوہ بہکوردی و نہزگائی چاپ و
پہخشی سردم لے سالی ۲۰۰۳
ملاویکرد و تھوہ و۔

ناشکرایه ئەم ئەدیبە فەرنىسييە يەكىكە لە
نوسەرە بەھەلۈيستانە پىشتىگىرى لە مىللەت و
كەمىنە چەرساوه و سەتمەلىكراھەكان دەكەت، ئەم
نوسەرە كاتى لە ھەشتاكاندا بەشىك لە بۇمانى
(اسىتەپىك، نېزە)، لە كەڭ قا، (الدراسات

له سه رهم گوی زوریه شتیکی بچوکم، نهداب
یارمه تیم نهادات گوزارشت له و شته بچوکه بکم.
کهر موجازه فم کردو قسم له سهربواری فهله سه فه
کرده، نهوا له کلولنکی شوینکه و توی روسو نه چم
که همچ تینناگات).

”جان ماری گوستاڑا توکلیزیو“ یه کم پذمانی خوی (مه حزرینکی پهسمی) له سالی ۱۹۶۳ بلاوکردن توهوده خله لاتی (رهنودوی له سمر و هرگرتوره. درای ٹوهودی له سالی ۱۹۶۴ لیکولینه و هیهک له سمر ”هینتری میشود“ به تاونیشانی (تنهاییی له کاره کانی هینتری میشود) بلاوده کاته وه، بپوانامه دبلومی بالای له سمر و هرده گرفت. سالی ۱۹۶۵ کتبی (پهنا) بلاوده کاته وه، ثم کتبی بربتیبه له نوچیرونک، چیرکه کان باس له مه سله شیئتی ده کمن. سالی ۱۹۶۷ سالنکی گرنگه له ژیانی نهه نوسمهه گهوره بیدا، له سالمدا بو به جیهینانی خزمته تی سه ریازی دهینین بو با نکوک، به لام له برئمه ووهی له با نکوک قسه بو پوزنامه (فیگارون) فرهنگی ده کات و باس له وده کات له تایلهند باز رگانی سیکس به مندانه وه ده که ن و مندان بو کاری بدپه وشته به کار ده هینن، له با نکوک ده ره کریت و ده تبریزت بو مکسک.

له مهکسیک دهستدهکات به ئىشىكىدن له سەر كەلتوري هيندييە سورەكان. لەنیوان سالانى ١٩٧٤-١٩٧٦ لە هەرىقى (دارىن) يى سەر بە ولۇتى پەنەما، لەگەل هيندييە سورەكانى ئەمە هەرىقەدا رىثاني بە سەرپرۇزور، سەبارەت بەمە ئەزمۇنىي دەنۇسى: (ھاستم بە شۆكىيەكى گەزرو و قورس كىرد، كەشۈرەۋايىكى زۇر گەرمى ھېبۈر، دەبوايە ماارەدى درىزى درىزى بە پى بىرۇم، پىتىويست بۇو لە سەرم بىمە كەسىيەكى تۇندۇ زىزرو رەق. لەو چۈركەساتەر، ئەمە چۈركەساتەي پىيم خستە ئاو جىيەنان، چىيت وەك بونەورىيەكى عاقىل نەمامەر، دواتر نەم ناعەقلانىسە لە ھەم، كىتىنە كانىدا

دەگەنەنانەی بەرھەمەكانى پىشوازىيەكى نۇرى
لىيەدەكىت و ژمارەيەكى نۇرىشى لىيەفۇشۇرت.
ئەم بۇغانۇسە مازنە گارچى تەمەنى كەشتۈرۈت
شەست و ھەشت سال، كەچى لەگەل ئوشىدا بە
بىلا بەرزۇ چاوه شىينە كانىيەوە وەك
گەنجىكە نەردەكەرىت. كەم قىسە دەكەت،
بەلام كاتى قىسە دەكەت و شەكانى بە جوانى
ھەلدەبىزىرت و بە پۇنى و مەغانىيەكى نۇرمۇھ
نەرياندەپىرت. بەھۇي ئەوهى حەزىزىكى نۇرى لە
سروشته و هوڭرى پۇشنبىرييە كۆنەكان و ئاسقۇ
دۇورەكانە، نازلماۋى (گەپىدەيەكى نۇسىم) و
(ھەندىيەك لە شارەكەدا) يىلىنراوا، لە كارەكانىدا
جيھانىتىكى خەيالى پىكھەنلاوا، جىھانىتىك تىئىدا
لەگەل ھېنىدىيە سورەكانى پەنەمادا قىسە دەكەت،
ھەر لەو جىھانە خەيالىيەي خۇيىدا
دەشتنەكىيەكانى باشورى مەغىرېپ تىكەل بە كۆپلە
رَاكىردووھەكانى دورگىي (مۇرىشىپۇس) دەكەت.
دەھەمەكانى بە ئەندەم، نازلەكان حەزان

دۆرچق، ئەركى ئەوەيان لەسەرشانە بەسىر نەھامەتى و سەختىيە كاندا سەركەون، تاڭو ھەم جىهان و ھەم خۇشىان لە گەندەلى و ھەرسەپىتىان پىزگاربىكەن. ھەروھا پەگەزى مى لەكارە كانىدا ئامادەيىھە كى بارچاواي ھېيە و شۇينى كىنگىپىيەنە، ئەو ھەگەزى مىيە يادەوەرى و ئەزمۇن و پاكىيەتى دەگۈزىنەوە. لېرەدا پىيوىستە ئامازە بەوبىرىت كە "لۆكلىزىز" لەگەل ھاوسمەرەكەي كە بەرەگەز خەلکى بىابانى مەغribە، كىتىيەك بەناوى (اناس الفمام) بىلاۋەدەكەنەوە، لەو كىتىيەدا بەسىرەتلىكى گەشتەكەيان لە بىابانى بۇزىشاوا دەگىزپىشەو، "لۆكلىزىز" سەبارەت بەو گەشتەيان دەلى: (من بەرە و ئادىيار دەپقاشتم، بەلام جىماي ھاوسمەرم بەرە و ٻابردىي خۆى دەگەپايەوە).

سەكتىيى ئەكاديمىيە سەويىدى لە كۆنگەرييەكى بۇزىشاوانىدا كە بۇ ئاشكراكىرىدىنى ناوى براوهى خەلاتى ئۆپلى ئەمسال سازىكىرىدبوو، دەلى: (كارەكانى خەسلەتىكى جىهانىيان ھېيە، بەلام پاستە ئەو پىاوارىكى فەرەنسىيە، بەلام لەھەمانكاتدا سەفر زۇر دەكتاتو ھاۋاتى دەپىزىدەيەكى جىهانىيە). ماوهىەكى درېزىز "لۆكلىزىز" لەگەل ھاوسمەرە دەدوو مەنالەكەي لە شارى ئىيە مەكسيكىزى و يلايەتە يەكىرىتووە كانى ئەمرىيەكادا دەزى، دەلىن "لۆكلىزىز" بۇزىنامە تاخوينىتىتەرە و گوئى لە ٻادىيۇ ئاگىرىت، بەلام ئەمە بىرىن، گوئى لەو دەنگانە بىرىن كە لىنائەپەرىن پىلەنپەكەن، دەنگى خەلکانىكى لەپەرىشەوە بۇ ماوهىەكى درېزىز سوکايدەتىان پېكراوه، ياخود لەپەرىشەوە ئەمە، ئايابىيستىن. بەلام ئەو دەنگانە شتگەلىيکى زۇرىان ھېيە كە دەكىرى ئەنۋەنە فېرىبىن).

سەرچاوا:

بۇزىنامەي القبس، زمارە ۱۷۷۲۵
www.echoroukonline
 مالپېرى: www.Google

پەنگەدەتەوە). بەم شىۋەيە "لۆكلىزىز" كۆمەلەنە كەتىب نەربىارەي مەكسيكى و ھیندىيە سورەكان دەنوسىت، لەوانە (پېشىپەننە كانى شىلام بالام) سالى ۱۹۷۶، (خەونى مەكسيكى) سالى ۱۹۸۵، (كۆرانىيە كانى جەڭ) سالى ۱۹۹۷. هەت.

"لۆكلىزىز" لە كارەكانىدا ھەولەددات ئەفسانەي درېزىن و وېراتكەرى جىهانى خۇزىشاوا رەتكاتمۇھە و خۆى لەدەست مەرج و پىيەدارەكەن بەدۇرۇپگىرىت، لەمبارەيە و دەلىت: (لەميانەي پەيوەندىيە كانى لەگەل ھیندىيە سورەكانى، ئەو وېنەيەي سەبارەت بە زەمنەن ھەمبىوو، گۇپانى بېرەتى بېرسەدا ھات، پېشتر لە زۇر شەت دەترسام كە لە ئىيىستادا چىتەلىيان ناترسىم، لەوانە ترس لە مردن، نەخۇشى، دودلى بەرامبەر بە ئايىندە، من ئىيىستا لەو شتانە ناترسىم، ھەنوكە بېرۇكەي ئەوە دەترسىنى كە مەنالەكانى لەوانەيە توشى نەخۇشى بىن ياخود بىرن، ھەروھا لەو چەنگە بېھۇدە ياخود لە جەنگە و ھەشىانە دەترسم كە بىنیمانى، ھەروھا لە ئەڭىرى پودانى كارەساتى سەروشىتى دەترسم. ئىيە لەبەرەمەن ئەوەكەن ئەھاتودا تەھاو بەرپەرسىيارىن.. گەر قىرېبىن وەك ھیندىيە سورەكانى ئەمەرىكا ياخود وەك دايىشتowanى بىابانەكان بىئىن، ئەوا بەدلەنیا يەمە ھەرگىز توشى ئەم ھەموو كارەساتە ئايىن. زۇر پىيوىستە گوئى لە دەنگى ئەوانى دىكە بىرىن، گوئى لەو دەنگانە بىرىن كە لىنائەپەرىن پىلەنپەكەن، دەنگى خەلکانىكى لەپەرىشەوە بۇ ماوهىەكى درېزىز سوکايدەتىان پېكراوه، ياخود لەپەرىشەوە ئەمە، ئايابىيستىن. بەلام ئەو دەنگانە شتگەلىيکى زۇرىان ھېيە كە دەكىرى ئەنۋەنە فېرىبىن).

لېرەو بەشى زۇرى كارەكتەرى پۇمانەكانى لە جىهانىكى وېنلى پېرگەبان و سۈپەندا دېن و دەچىن، زۇرجار ئەم كارەكتەرانە كەسايەتى ھەزەكارى پاك و بىنگەر، لەھەمانكاتدا زۇر توندو

زمانی فرهنگی تاقه و لاتی راسته قینه‌ی منه

گفتگوییک نه‌گهان جان ماری گوستا لوكلیزیوی

خاون خه‌لاتی نوبیلی ئەدەب بۇ سالى ۲۰۰۸

سازدانی گفتگو: تیريانکر شاندا

له عەربىيەوە: ساكارەئوف

چىزىك و كارى وەركىپان) رەندىدانەوهى خولىاي
ئەو ناوه‌ندو زىنگەيەيە كە تىا دەزى و
ياخىبۈوشىتى لەسىر دەمارگىرىيى هىزى ئەقلانى
خۆرشاواو، شەيدابۇونىتى بە جىهانى ھىندىيە
ئەمەرىكىيەكان كە ئەم لە تەمنىيىكى كەمدا پەى
پېتىدىن. وەك خۆى لە وتارە ناوازەكەيدا دەربارەي
(دۆخى ھىندىيە ئەمەرىكىيەكان) (خانەي گاليمار
1997) نۇوسىيىبوو (ئەم ئەزمۇونە ئىزان و
بىركرىدنوھمى سەبارەت بە جىهان و ھونەر گۆپى،
ھەلسوکەوتىرىدىم بەرامبەر بە خەلک، شىۋازى
رۇشتىم، نامخواردىم، خەوتىم، خۆشەويىستى
كىرىدىم، تەنانەت شىۋازى خۇبىيەنىشمى گۆپى).
لوكلیزىو لە رۇژئامەي (لىپيل فرانس) دا باس لەم
چاوبىنەكتەن چاوهپرواننمەكراوه و لە رەچەلەكە
مورىشىۋىسىيەكىي و تىپۋانلىنى خۆى سەبارەت بە
پەيوەندى ئىنوان رەگەزەكان و بىرىۋارى خۆى
لەسىر ئەدەب و رۇمان، دەكات.

جان مارى گوستا لوكلیزىو پىنگىيەكى
ناوازەيى لە ئەدەبىي فەرنىسىدا داگىرگىرۇوە لە پال
گىرۇپ و قوتاپخانەو شىۋازە ئەدەبىيەكان. لوكلیزىو
لەنیو كلتورى فەرنىسىدا گەورە بىووە
لەبىرئەوهى لەيەك كاتىدا فەرنىسى و
مورشىۋىسىيە، بە پىنچە زۇر باش شارەزاي
ئەدەبىي ئەنگلۆ-ساكسۆنى بۇوە، ھەربۇيە ئەم
رۇمانىتسە لافى ئەمە لىئىدا كە سروشى ئەم
ھەلەنجاوى تەنها لوترىامون و زۇلا نىيە بەلكو
ستىفنسون و جويسىيە. لە راستىشدا ھەر لە
يەكەم رۇمانىيەوە (كۈنۈسى رەسمى سالى 1963)
كە بەھۆيەوه خەلاتى (رۇندقى) پاپە بەرزى لە
تەمنى 22 سالىدا پىتىخىشرا، ھەر لەو كاتەوهەش
نۇوسىيەكانى تا پادىيەكى زۇد گۆپانىان
بىسىردا ھاتوه.
بەرھەمەكانى نۇوسەر كە زىياد لە سى كەتىپ
لەخۇ دەگىرى لەنیوان (رۇمان، وتار، كۆمەلە

بکات؟ ئەدەبىي ھاواچەرخ بىرىتىيە لە ئەدەبىي
ئائۇمۇدىيى.

*لېل فرانس: ئەگىر خەلق وابزانى كە تو
نووسىرىتكى تاخىرىتە زىزە هىچ پۆلىنكردىتكىو، لەۋانەيە
ئەمەش لەپەرنەوە بىت كە فەرەنسا چىز تاقە سەرچاۋەدى
ئىلها بىھە خىسى تو نىيە، رۆمانە كاڭ بىشىكىن لە جىهانىتكى
قەندازىاي بەجىهانىبۇو، كەمكىن لە بىرەمە كاڭى رامبو يان
سېكالىن دەچن، كە ئەم دوو نووسەرەش، وەختە گرانى
ئەدەبىي فەرەنسى بە ذەحەتى دەزانىن پۆلىتىيان بىكەن.

-لوكلېزىو: سەرەتا ئەبى شەوه بىلەم كە من
ھەرگىز بىتتاقەت نام بەھەي تاخىرەمە زىزە هىچ
پۆلىنكردىتكىو. بە بۆچۈونى من سىيفەتى
سەرەكى رۆمان ئەھەي كە قابىلى پۆلىنكردى
نىيە، بە واتايىتكى تى رۆمان رەگەزىتكى ئەدەبىي
فرە شىۋەيە، بىشىكە لە تىكەلەيەك. شەرابىيىكە
ھۇينەتكەي بىرۇيۇچۇونى جىاجىيايە، دواجار
رەنگدانەھەي ئەو جىهانە فەرە جەمسەرە ئېمەيە.
من وەك تو پىيم وايە دەزگاي ئەدەبىي فەرەنسى
میراتىگىرى ئەو شەتىيە كە پىيى دەوتىرى ئايىدىا
كەردوونىيە كاڭى ئىننسايكلۇپىدىا. بەرددە وام
ئەنگىزىھەكى مەبۇو كە مايىەي دەلتەنگى بۇو
ئەويش بە پەراوىزخەستىنى ھەممۇ ئەو
ئايىدىا يانە لە جىنگايەكى تىر بەھاتايە بە بىانووى
ئەھەي ئەو ئايىدىا يانە (ئامۇن). رامبۇ و سېكالىن
لە كاتى خۆيىدا باجى ئەمە يان دا. ئەو
نووسەراتە سەر بە وۇتانى ياشۇورىن تائىستاش
بىرەمە كاڭىان كاتى يەچاپ دەگەيەنرى كە
خۆيىان رازى بن بەھەي بخىنە خانەي
(ئامۇ) كاڭەوە. ئەو نەمۇنەيە ئىستا لە بىرمادايە،
نووسەرى مۇشىپوسى (ئانانىدا دېفى) كە
داكۆكىم لە بىرەمە كەي كىد ئەو كاتىي لە
لىشتەيە ھەلسەنگاندى خانەي (گالىيمار) بۇو.
پەرچە كەردارىيىشىان ئەوه بۇو كە دەستنوسەكەي
وەكۇ پىيىست نامۇ نەبۇوه!

*لېل فرانس: بۆچى ھىتىدە شەيداى گلۇرۇي ترى؟

*لېل فرانس: بىرەمە كانت بە سۆفيەت و
فەلسەفى و تەقانەت ئىنگەيەيش وەسف دەگرى، ئابا
لەپىانە ئەم وەستانەوە خوت دەناسىت؟

-لوكلېزىو: ئەستەم وەسەنى ئەو شەتە
بىم كە تو كەرت، ئەگىر پىيىست بىت
گۈنگى كەتىيە كامىن دەستتىشان بىكم، ئەمە
دەبىي بىلەم كە زۇر لە خۆم دەچن. زۇر گۈنگ
ئىيە بەلامەوە وەسەنى ئايىدىا كاڭ بىكم
ئىندەي گۈنگىيەن بە وەسەنى خۆم و ئەو
شەتىي كە باوەرم پىتىيەتى. كە دەنۋوسم بە
پەيەي يەكەم مەولۇ دەدەم رافەتى پەيوەندى
خۆم لەگەن ئىيەن رۆزىانە و رووداوه كاندا بىكم.
ئىمە لە سەردەمەتكىي پېر لە كىشىمۇ گىرۈگەرتىدا
دەزىن كە ژمارەيەكى زۇر لە ئايىدىا و ئىنە
دەستاودەستمان پىيەدەكەن، لانى كەم رۆزلى ئەدەب
لە ئىستادا دەبىي دەنگدانەھەي ئەم ھەرازەنایانە
بىت.

*لېل فرانس: ئابا ئەدەب دەتوانى ئار لەم پېشىۋە
بکات و لە باوېكەو بۆ باوېكى دى يېڭۈرى؟

-لوكلېزىو: ئىمە چىتەر زاتى ئەوه ئاكەين، وەك
خەلگانى سەردەمى سارتەر، باوەر بەھە بىتىن كە
رۆمان دەتوانى جىهان بىڭۈرى. نووسەرمەكان
ئەمۇق تەنها دەتوانى ئەنۇڭى سىياسى خۆيان
تۆمار بىكەن. كاتى سارتەر كامۇ و دوس باسوس
يابان شتايىنېيك دەخویغىتىو، دەتوانى بەررونى
ئەھەر بېتى كە ئەم نووسەرە مەزنانە تەغانەي
تەواويان بەدەھاتوى بەشەرىت و بە هيىزى و شەرى
نووسەرەمەبۇو، بەبىرم دى كاتى تەغانەي
مەزىدە سالان بۇو، ھەندى سەرۇتارم خۇيىندەوە كە
سارتەر، كامۇ و مۇرۇيەك لە رۆزئاتەمى
(ئىكىسىپىرىس) نووسىپبۇويان. ئەمانە چەند
چزاوگىيەك بۇون پىنگىيان رۆشن كەدەوە. ئابا كەس
دەتوانى لەم رۆزەدا و ئىنائ ئەوه بکات كە
سەرۇتارىك لە رۆزئاتەمى كەدا دەتوانى چارەسەرى
ئەو كېشانە ئىيەن رۆزىانە مانى داغان كەدەوو،

له گه لیاندا زیام بلیم سره‌تایی یا خانه‌دان. نهوان به پنی پیو دانگی دیکه و به‌های تر نهژین.

* لیل فرانس: له نیستادا تو زیانی خوت له نیوان بوکوریکو له نیومه‌گیکو، موریشیوس که بنه‌ماله‌گه‌تی لیوه‌هاتوه شاری نیس که تیايدا لدایک بوویت و تا نیستاش دایکت تیايدا دوزی، بشکردووه. کاراکتری ناو رومافه‌گافت همراهه‌ک خوت له نیتو کیشووه‌گاندا پهنه‌وازهن. بُ نمونه کوچه‌له چیروکی (دیکی سوونه و رومانیاتی تر) همندی رووداوه‌گانی له هه‌گیکیدان. بشی یه‌کمی ئەم کۆمه‌لیه، باس له چیروکی دوو کچی گەنج دەگات که له ندالیدا له هه‌گیکیدا زیاون، مندالیه‌کی ناخوش و بسوی. پینده‌چین ئەم رابسوردوه دوجاری دلپواکتی کردن و تساواوی بیرکردندوهی داگیرکردن. نایا نه‌توانین بلین که ئەم دو خوشکه قورباینه‌کی تون له قورباینه‌گانی زیانی سره‌تایی؟

- لوکلیزیو: نهوان قوربایانی نینتما بوونیانه بُ دوو کلتوري جیاواز له یهک کاتدا. ناسته‌م بُ مندان که پهیوه‌ندی به دوو که‌لتوري جیاوازه‌و هبی، وەک که‌لتوري مه‌کسیکی که به پاده‌یه‌کی زۆر که‌لتوري سره‌شقام و خیراو نه‌ره‌وهیه، لمکەن کلتوري نه‌روروپی که پشت به ریساکانی ناومال و قوتا بخانه و دامودزگا دېبستی. نهودی من ویستم باسی بکم پیکدادانی کلتوره‌کان بُو.

* لیل فرانس: ئەم بُوشی "رۇمانى" ت بگار هیناوه؟

- لوکلیزیو: ئەم تەمنا و شەمیه‌کی کالتەنامیزیو بُ وەسف کردنی همندی حالتی ترازیدی. کتىبەکه له خوت چیروکی کورتى خەمناک پىڭما تۆوه. له چیروکی رۇمانسىي خەپالیدا، هەست پىش مەقىقەتى کۆمەلایتى دەکەۋىت. من پىيم وايە رۆزلى چیروکى خەپالى، تىشك خستنە سەر ئەو ھەلخىسکانه بەردىھوامىيە كە له نیوان سۇزو جىهانى کۆمەلایتى واقىعىدا هەيە، نەلایەکى ترەوە ھەموو چیروکەگانى ئەم کۆمەلەيە پشتى بە رووداوى راستەقىنە بەستوھ و

- لوکلیزیو: كلتوري خۆرئاوا زۆر ئاشكرا بُوقە یەك قەوارەو ھارمۇنىيەکى گشتىش له نیوانیاندا ھەيە و تاپادەيەکى زۆرىش چەخت له سەر لايەنى ئىشارى و تەكەنلۈزۈ دەكتەرە، بەمەش دەبىتە رېڭر لەپەرىدم دروستبۇونى شىوازى ترى گوزارشت كردن. بُ نمۇونە خواپەرسىتى و ھەست و سۆز. لايەنە شاراوه‌گەي مرۇڭ بەتەواوى بە ئاواي ئەقلانىيەتەوە فەرامۇش كراوه. پەى بىردىم بىم راستىيە بەرەو شارستانىيەتەكائى تر هانىيان دام.

* لیل فرانس: ئەم شۇتنى توت پىشكى، مەكسىك بەتاپىتى و جىهانى ھيندە ئەمەرگەيە گانىش بە گشتى جىتكايدىسى باو داگىر دەگەن، چۈن توايت لە شەستانە بىگىت كە پەيوەندىيان بە مەكسىكىدە ھېبۇو؟

- لوکلیزیو: بُ خزمەتى سەربازى منيان ناردە مەكسىك، لە ماوهى دووسالى ماانەۋەم لەو ولاتەدا دەرفەتى سەفەرگەردىم ھېبۇو. بەتاپىتى سەفەرم بُق پەنەما كردن، لەوي چاوم بە (ئەمبىراس) كەوت. ماوهى چووار سال (۱۹۷۴-۱۹۷۶) زىيام لمگەن ئەم ھيندەنەدا بەسەرپىردى كە لە دارستاندا نەزىيان. ئەم ئەزمۇونە كارىگەرلىيەکى قولى ھېبۇو، لەپەنەۋەي شىۋازىيەکى ترى زىيام دۆزىيەرە كە ھېچ پەيوەندىيەکى بەمۇ زىيامەرە نەبۇو كە ئەبوايە لە ئەورۇپا ئەزمۇونە بىردايە. ئەمبىراسەكان بە ھارمۇنى لمگەن سروشت و ۋېنگەي خۆيىان و لمگەن خۆشىياندا، بە بىنەوهى پىنۋىستىيان بە ھېچ جۇرە دەسمەلەتىكى شەرعى و دېنسى ھېبىت، نەزىيان. من ئەممە بە پەشىۋى زانى، كاتىكىش لە گەپانەرەمدا وىستم باس لە پەيوەندى كۆمەلەيەتى ئەم كۆمەلگايە يەكم، رەخنەگەرەكان بە ساولىكمۇ زىيادەپۇ لە ساناتا كەردىشەوەي شەتكان و فريپۇخواردوو بە ئەفسانەي (مرۇڭ ئەنەنە خانەدانى سەرەتايىي) تاوانباريان كردىم، كە ئەمەش ھەرگىز ئەمە نەبۇو من مەبەستىم بى. ناتوانم بەم ھۆزەي

من هستاوم به گونجاندنی، که رابوو چیزی کی واقعین. توحییک له تو خمکانی (سوزداری) تیدایه که نه تو از نی له بوزنامه کانی شداله بشی (کورته هموال) دا بیبینیت.

* لیل فرانس: له کتیبه گاتا سنوری تیوان جو زه گافی نده ده ته موژاویه و زور دوره له گیزانه وی رومان بشیوه یه کی ته قلیدی. بیت وایه که رومان بسو و سفهی جوزنگه له جو زه گافی نده ده و لسه دهی نوزده و بومان ماده ته و هیشتا وایه سته ره چه لاه که بوزرازیه که یه تی و ناتوانی و نکدانه وی نه و ناتوزیه چیهانی پاش موزدیزنو پاش گلولیتی بیت!

- لوكلیزیو: رومان به ته و اوی ره گازیکی نده دهی بوزرازیه. به دریزایی سالم کانی سنه دهی نوزده، به شیوه یه کی جه و هری چاره ندو سه خوش و ناخوش کانی چیهانی بوزرازی په رجهسته ده کرد. پاش نهودی سینه ما په یدابوو، نه و رو لاه له رومان نه زی و نه و هشی سله ماند که رو لی نهム له دهرخستنی چیهاندا کاریگه رته له رو لی رومان. هریزیه نووسمره کان خیرا هه ولی نهودیان دا بواری ره گازی رومان فراوانتر بکمن و واي لیبکن تاپا دهیمک و هسفی ٹایدیا و هست و سوزه کان بکات. دواتریش بوزیان دهرکمود نه م ره گازه نده بیه چهند نهرم و نیانه و به ناسانی خوی دداته دهست نه زمودونی شیواز گه ری. له کاتمه و نهود دواي نهود رومانیان تازه کرده و بیاریان کردو سره نه نه زینه و هیان بوز کرد به هینانی تو خمی نوی بوزی. من نیستا بیز له رومانتو سی مورشیوسی (تبهیمانیو نونو ش)

* لیل فرانس: نه و ده بعره مه نه ده بیه گات ده خوتیمه سه رنجی نه و ده دات که گاراکتله گات به بوجونونی خوت، چاوان له نیشتمانیک برو سه له و دیو چه مکه ته قلیدی و بعره سکه گان بو نه ته و سلمان روشی باس له (نیشتمانه فه نتازیکراوه گان) ده گات گافی و هسفی نه و بیوه نه دیه نویه ده گات که نووسمری کار او گه ده بیه دیه له تیوان خوی و نه و نامور ادیبه سه رتاییه کان بکات.

* لیل فرانس: نه و ده بعره مه نه ده بیه گات ده که مه و که بـه دوايیه پاش نه و دهی و هر گیزانیکی نه و دهی کتیبی (لال باسینا) بـل اوکرايه و توانیم درکی پـی بـکم. نه م رومانه تاپا دهیمک (یوجین سو) ت بـیز ده خاتـه وه. نونو ش فورمی ته قلیدی رومان به کار ده هینانی به لام کاریکی باشی کرد که ره گازی داستانه نکیزو گزبانی و ریتمی سه رده می شیعیریه تی هیندی تیا به کار

ولاقه لیوهی هاتووه دایمه‌زینی، نیشتمانه
فنازیکراوه کهت چونه؟

لوكليزيق: خوم به تاراوه‌کهراو دهزامن چونکه
بنهماله‌کهه به تهاواي مورشيوسيه بتو ماوهی
چمند نوهه‌يک له سهه فولكلوري مورشيوسي
ژيان، خواردن‌كان، ئەفسانه‌كان، كەلتوري
مورشيوسي، ئەم كلتوره كلتوريكى تهاوا
جيوازه، توانوهه هينده لەگەن ئەوروپا و
ئەفرقيادا. لە فەرەنسا له‌دايك بیوم و لەناو
كەلتوري شەو ولاشي‌دا پىكەيشتم. بەرىزايى
سالانى كەشكىردىم بە خوم نەوت كە شتىكى تر
ولاقه راسته قىنه‌كەي خوم بەرجەسته دەكتات،
رۇزىك لە رۇزان دەچەمە ئەوي و ئەزانم كە چون
بیوه. هەربۈيە هەميشه لە فەرەنسادا تاپاچىيەك
خوم بە (سامى) ئەزانم، لەلايەكى ترەوه، زمانى
فەرەنسىم خوش دەوي كە بەلامەوه ولاتسى
راسته قىنه‌ي خۆمە! بەلام هەرچى پەيوەندى بە
فەرەنساوه هېبىت وەكۇ تەتەرەيەك، شەوا دەبى
شەو بلىم كە من بەدەگەن ئەبى هەست بەوه
نمکىدۇوه كە جيوازى لەنیوان فەرەنسى ئەزادىك
و پەنابەرىيکا بکات.

* لييل فرائنس: وا بـازانم باسو باپيرانت
فەرەنسى بۇون؟

- لوكليزيو: لەراستىدا بنهمالى لوكليزيو لە
رەچەلەكدا سەر بە مورىيەان لە بريتاني. لە
سەردەمى شۇپىشدا يەكىك لە باپيرانم كە رانى
شابى پەيوەندى بکات بە سوبىاى (شۇپىش) ووه
لەپەئەوهى نۆرى لىدەكىز پەچە درېزەكەي
بېرىت، ناچار دەبىت لە فەرەنسا هەلبىت و بېرىار
ئەدات لەگەن هەموو ئەندامانى خىزانەكەي بە
پاپقۇرىك بەرهەو هىند بچىت. كاتىكىش پاپقۇرىك
لە مورشيوس لانەدا، ئەم واز لەو بېرىۋەكەي
ئەھىنە چونكە ئەتكەي خەلکى ئەو دوورگەيە بۇو
و تا ئەو كاتەش خىزانەكەي لەويىدا مابۇونەوه.

سەرچاوه:

رۇزىنامەي (المدى) ژمارە ۱۳۴۶ - ۱۰/۱۰/۲۰۰۸

مۇندۇ

جان مارى گۇستاڭلۇكلىزىق

له فەرەنسىيەوە: كافىھە جەوانىزدى

خۇشىي لە كەسى بەھاتىيە، ئەويىستار ساكارانە ئېپىرسى: "ئەمكەن بە كورى خۆتان؟" ئەمكەن بە كەسى لە سەرسوپمان جا بەرلەوهى ئەو كەسى لە سەرسوپمان پىزگارى بوبىي، ئەو دووركەوتپۇو. "مۇندۇ" بۇچى ھاتبۇو بۇ شەم شارە؟ رەنگە لە دواي سەفرىكى دوور و درېش لە ئەنبارى كاشتىيەكدا گەيشتىيە ئىئە. يان لە دوايىن واڭۇنى شەمىندەفەرىيکى شتومەكدا كە رۆزىان و شەوان بە ولاتاندا تىپەرىبۇو. لەوانەيە بە بىينىنە مەتاوو دەريا و قىلا سېبىيەكان و دارستانەكان خورماي، بېرىارى مانەوهى دايىت. شتى كە گومانى تىدا نىيە، ئەوهەيە كە لە شوينىيکى زۇر دۈرەنەهەتلىكى دەرىئەكەدا دەرىئەكەوت، بە دەم روانىنى كۆپەپاشى بازازەكەدا دەرىئەكەوت، بە دەم روانىنى دەوروبەرى خۆيەوە بە تەمنىا پىاسەي ئەكىد، حالەتىيکى لېبراوى ھەبۇو، ھەميشە ھە ئەو جلانەي لەيدەردا بۇو: پاتتۇلىكى شىنى جىن، پىيالاوى تىنيس و تىشىرتىكى پانپۇپ. كاتى نزىك ئەبۇو، رىكەرۇيىشتىنى نەرم و لەسەرخۇ بۇو. جۇرە قىسەخۇشى و دەلىيايىھەكى تىدا بۇو كە بۇ منىڭلۇنى لە تەمنى ئەودا ئاسايىي نەبۇو.

كەس نىيدەزانى "مۇندۇ" لە خۆيەوە هاتوو. رۆزى بېرىكەوت، بىئەوهى كەس ئاگاى لى بىت، مەت بۇ شارەكەمان، ئەمجا عادەتىغان پىتىرىد، كورىتكى دە سالان، بە پۇخسارييکى خە و ھېمەن و دوچارى جوانى پەشى كەمى خېلىوە. بە تايىھەت قىزى سەرنجىراكىش بۇو، قىزە خورمايى و خۆلەمەشىيەكەي كە لەكەل رۇوناكىدا رەنگى ئەگۈررە، شەوانە، بە تەواوى خۆلەمەشى ئەنۋاند. سەبارەت بە كەسوکارى ھىچمان نەئەزانى، لەوانەيە بى كەسو كار بوبىيەت، ھەميشە ئەو كاتەي چاوجەپانى شەبۇون، لە سووجى شەقامىكەوە لە كەنار دەريя يان لە كۆپەپاشى بازازەكەدا دەرىئەكەوت، بە دەم روانىنى دەوروبەرى خۆيەوە بە تەمنىا پىاسەي ئەكىد، حالەتىيکى لېبراوى ھەبۇو، ھەميشە ھە ئەو جلانەي لەيدەردا بۇو: پاتتۇلىكى شىنى جىن، پىيالاوى تىنيس و تىشىرتىكى پانپۇپ. كاتى نزىك ئەبۇو، رىكەرۇيىشتىنى نەرم و لەسەرخۇ بۇزە ئەيگەرت و چاوه تەنگەكانى ئەبۇون بە دوچىزى گەشاوه، ئاواھا سلاۋى ئەكىد. كاتى

هزی له پرسیاری سهیر سهیر بوو که له مهتمن
ئچوون، بهلام خویندن و نوسینی نهانی.
کاتی هات بوزیره، بوزاره کان، هیشتا
مابوی بوزهارین.

هوا زورگرم بوو، هامو شموی له سمر
تهپولکه کان چهند شوینی ئاگری ئهگرت.
بهيانیان ئاسمان همه میشه شین بوو، کشراو و
ساف و سامال. "با" له دهرياو هملی ئهگرد.
ئه بوزه روزی بازار بوو، "مۇندۇ" له ناو
کامیونه بچوک شینه کانی بیسان کاره کاندا
ئخولایوه. خىرا کاری پەيدا كردى بوو، چونكە
بیسان کاره کان بوز داگرتى سندوقى میوه کان
پېویستيان به يارماقى بسوو. "مۇندۇ" بـ
کامیونىکى بچوک کارى ئهگرد، کاتی ته اوی
كرد، چهند دراپىکى گرت و ئوسا چوو بوزلای
کامیونىکى تى. خەلکى بازار چاكىان ئهناسى،
بهيانى زوو ئهاتە گۈزەپانە كە بوزهە دەنلىا
بېت كە کارى دەست ئەكەوي، کاتى کامیونە
بچوک شینه کان، بەرەپەر ئەھاتن و خەلکە كە
"مۇندۇ" يان ئەبىنى، به دەنگى بەرز بانگييان لى
ئهگرد:

- "مۇندۇ، ئۆھۈ مۇندۇ"

کاتى بازار ته او ئەبىوو، "مۇندۇ" خۆى لە
نیوان پېشخوانە کاندا جىئە كرده و سىلوو
پېتە قال و خورما داکە و توھە کانى كۆئە كرده و
مندالى تريش هەبۈن كە كۆيان ئەكىنەوە،
ھەروەها پىرە پىاوه کانىش كە جانتا کانىان پې
ئهگرد لە گەلائى سالادى و سىنۈزە مىنى.
فرۇشيارە کان مۇندۇ يان زور خوش ئە ويست،
ھەرگىز ھىچيان پى ئە ووت، مىوه قۇشىنى
پېشخوانە كە سىلۈزە مىنى و مۇزى پى ئەدا.
گۈزەپانە كە سىخناخ بسوو لە دەنگە دەنگ و
قرمە قرم، زەرده والە کان له سمر كۆگاي خورما و
ترى وشكە کاندا ويزە يان ئەھات. مۇندۇ تا کاتى

رۇيىشتىنى کامىونه بچوکە کان به تەماي ئاپېرىزىنە
گشتىيمەكەي ھاپىيەدا لە گۈزەپانە كەدا ئەمايەوە.
پىاپىكى بالا بەرزى لە بىر بىو كە كەوايەكى شىينى
دەريانە وەردى لە بەر ئەكىد. مۇندۇ زۇرى حەز
ئەكىد سەيرى ئاپېرىزىنە كەي بىكەت، بهلام ئەر
ھەرگىز قسى ئەگەل ئەكىد.

ئاپېرىزىنە گشتىيمەكە ئاوه كە ئەگرتە
زېلە کان و زېلە کان لە بەر ھۇبۇزمى ئاوه كە وەك
زېنده وەرھەنەھاتن. تىۋەكە فۇيۇھە کان، به دەنگى
تۇفان و ھەۋە تىرىشقە بەر ئەبۇنەھەوە لە سەر
جادە كە ئەتوانەوە. ئەستىرە زېرىنە كەي
كەمەنگ لە سەر ترۆمبىلە وەستاوه کان پېڭ
ئەھات. ھەر لە بەر ئەھە بىو كە مۇندۇ ھاپىيى
ئاپېرىزىنە كە بىو.

ھەزى لە تىۋەكە ورده کان بىو كە ئەفپىن و
وەك باران لە سەر ترۆمبىل و شۇوشە کانى
پېشەوە ئەنيشتنەوە، ئاپېرىزىنە گشتىيمەكە يش
مۇندۇي زۇر خوش ئە ويست، بهلام قسى ئەگەن
ئەكىد. سەرەپاي ئەۋەيىش لە بەر دەنگى ئاوه كە
ئەيشىئە توانى شەتكى وا بلنى. "مۇندۇ" سەيرى
لۇولە درېزە رەشە كە ئەكىد كە وەك مار
ئەلمەرىيەوە. مۇندۇ زۇرى حەز ئەكىد ئاۋ
پېرىزىنە؛ بهلام زاتى ئەكىد داوايلى بىكەت.

پېتە چوو توانى راگرتىنى ئەبىي، چونكە
ھەر دەم ئاوه كە زۇر بىوو. مۇندۇ تا ئاپېرىزىنە
گشتىيمەكە کارە كە ئەواو ئەكىد لە گۈزەپانە كەدا
ئەمايەوە، تىۋەكە ئاوه ورده کان وەك مەسىمە
روخساريyan تەرەكىد كە ھەستىكى خوشى
پېتەدا. کاتى ئاپېرىزىنە گشتىيمەكە كارى تەواو
ئەبىوو، شەنگە كە ئەكىد وەرھە ئەررۇيىشت.
ھەمېشە ئەپەپپوارانە كە شۇستە تېرە كەييان
ئەبىنى ئەيانوت:

- "سەيرە! يان بارىوە؟"

ئەمغا مۇندۇ بوز دىيتنى دەرييا و تەپولكە کان
(كە ئەسۋاتان) ملى ئەندا، يان ئەپەپپىشت بوزلای

هاوپیگه‌لیکی تر همبوون بۇ خواردن، وەك خانمیتکی نانەوا کە هەر رۆزەی نانیتکی ئەدایە. روخسارىتکی پىرى سۈرى زىندرېڭ و سافى وەك پەيکەرە ئىتالىيەكانى ھەبۇ. ھەمبىشە جلى رەشى لەبەردا بۇو، پەلکە سپىيەتكەرى لە پىشىتە ملىيەتە ئەبەست. ناۋىتكى ئىتالىيەي ھەبۇ: "ئىدا"، مۇندۇز زۇرى حىمز ئەكىرىد بىرواتى دوكانەتكەيەوە، پىرى جار كارى بۇ ئەكىرىد، نانى بۇ دوكاندارەكانى ھاوسييى ئەبرىد، كاتى ئەيزانى بە دوايىدا ئەگەپىن خۇنى دەرنەتە خىست. ھېچ كاتى مەستى بە مەترسى نەڭكىرىد، تەواوى رۇز لە ناو شاردا پىاسەتى ئەكىرىد.

زۇرى حىز لە پىاسەكىرىدىنى بىئەنامانج بۇو، لە سوچى شەقامىيەكدا ئەگەپىيەوە، ئەمجا يەكىنى تر و قەدبىرى ئەكىرىد. لە باخىكىدا ناۋى ئەۋىستاو بىرى ئەكەوتەوە. كاتى كەسىتىكى ئەبىنى كە خۇشىلى بەباتايە، بىرەو پۇوى ئەچچۇو و بە ئارامى پىلى ئەدۇت:

- ئەمكەن بە كۆپى خۇستان؟

كەسانى بۇون كە بە راستى پىيىان خوش بۇو، چونكە مۇندۇز، بە سەرە خېرەكەي و چاوه بىرىقەدارەكانىيەوە، مىھەربان دىيار بۇو. بەلام دژوار بۇو، خەلکى خىرا ئەيانىتەويىست بىكەن بە مەندالى خۇيان. دەستىيان ئەكىرىد بە پرسىyar كىرىن، تەمسەنى چەندە، ناۋى چىيە، ئىشانى كۆپىيە، دايىك و باوکى لە كۆپىن. مۇندۇزىش كە بىكۆمان لەم پرسىيانانە خۇش ئەنەفات، وەلامى ئەدایەوە:

- "من نازاتم، نازاتم" و بە ھەلھاتن دوور ئەكەوتەوە

مۇندۇز بە پىاسەكىرىن لە شەقامەكاندا ھاۋپىي زۇرى پەيدا كىرىد بۇو، بەلام لەكەملەمۇر كەس قىسى ئەڭكىرىد. ھاۋپىي قىسەكىرىن و كايەكىرىن نەبۇون: ھاۋپىي چاك و چۈنۈيەكى خىزراي سەرەپىگەبۇون، بەنىشارەي چاو يان جولانەوەي دەست لە دوورەوە، لەپەر شەقامەكەوە.

ئەقتوت لە زەمانەدا خواردى ئەننان بۇو، سەرەپاي ئەمە نەختىكى بۇ گاكىيە ھاۋپىيەكانىلى ئەنلەتكەرت. بەر لەوەي مەست بە بۇن و بەرامسى دەرىيا بىكەت ئەبۇو بە چەند شەقام و كۆپەپان و باخىنەكى كىشتىدا تىپەربوایە. لە ناكاوا لەناو "با" و دەنگى يەكىنەواختى شەپۇلەكاندا ئەگەيېشت. ئەپەپى باخەكە كىيۆسکىكى رۆزئامەيلى بۇو، مۇندۇز ئەۋىستا و گۈڭئارىتىكى وىنەدارى مەلتەبىزىرد، لە نىيۇان چەندىن چىرۇكى "ئاكىم" دا دوو دل بۇو.

ئەمجا بەسەرەتاتىكى "كىيت كارسۇن" ئى ئەمكىرى، "كىيت كارسۇن" لەبەرخاترى ئەمۇ وىنەتىيەتى كە كۆتە تەسمىيە بەناوبانگەكەي لەبەردا بۇو، ئەمكىرى. ئەمجا ئەگەبرا بە دوای نىمكەتىكىدا بۇ خۇيندى كۆڭقارە وىنەدارەكەي، ئەمەش ئاسان ئەبۇو، چونكە جەك لە پەيدا كىرىنى ئىمكەت ئەبوايە كەسىتىكىش لەمۇيا

زور حهزی لیره ئەکرد. خاکپىزە بەردىنەکە زۆر بىرذ بۇو و بە بلۇكى چىمەتتۈرى دىرىزكۈلە دەوريى گىرا بۇو. لەسەر سەدەكە لەتتەرىكى دەريايىي ھەبۇو. بالىندەكانى دەريا لە بادا ئەخزان، بالىان ئەکىدەرەوە بە دەم نالىڭ ئەنلەر بۇ ئاستى سەر مۇندۇق ئەھاتن و لىيى نزىك ئەبۇونەوە دەنگىيان ئەدا. مۇندۇق تا ئەيتوانى وردىنەنلىنى يېرىز دەھارىيىشت و بالىندە دەريايىيە كانىش بە دەم فېرىنەوە ئەيانگىرتەوە. مۇندۇق پىئى خوش بۇو لىرە پىاسە بىكاد و بەدمەم روانىيەوە بۇ دەريا، لە بەردىكەوە بۇ يەكىكى تر بېپەتتەرە.

ھەستى بە پائەيىزى "با" لەسەر گۈنلى ئەستى ئەکرد كە قىرى لائىدا. سەرەپاى "با"، هەتاو گەلى ئاخ بۇو. شەپۇلەكان خۇيان لە بلۇكە چىمەتتۈرىيە كان ئەكتۇن و كەرددە شەپۇليان لە روناکى رۇزىدا ئەپرەزاند. جار جار بۇ سەيرىكىنى قەراخەكە ئەۋەستا. ھېشتا دور بۇو، ھىلىكى قاوهىيى كە بە شەشپالولى بچوکى سېپى داپۇشىرابۇو. تەپۈلەكان لە ئاستى سەر خانوھەكانەوە خۆلەمېيشى و سەوز بۇون. لەبرى شويندا دوكەلى ئاگرەكان بەر زېبۈونەوە خالىكى سەيرىان لە ئاسمان پىكھەتىابۇو، بەلام شەپۇلەكان دىيار نېبۇون.

مۇندۇق وقى: "ئىبى بېرمى بېبىئىم".

بىرى لە شۇلە سورە گەورەكان ئەکىدەوە كە دەۋەنەكان و دارستانەكانى چىيپەمىيەمەنلەلوشى، ھەروەما كامىيۇنى ئاپېرىزىنەكان كە لە جادەكان وەستابۇون، چونكە زۇرى حمزە كامىيۇنى سەوزەكان ئەکرد. ھەروەما لە رۇزىناوا، شىتى وەك ئاگر بەسەر دەريياوە بۇو، بەلام ھەر كەپانەوە پېشىنگەكانى هەتاو بۇو. مۇندۇق جۆلەي لە خۇى بېرىبۇو، ھەستى بە سەمايى شۇلەكان بەسەر پىللەكانىيەوە ئەکرد. ئەمجا بە پەپىنەوە بەسەر شەپۇل شىكىنەكاندا رىتكەكى

بوايسە بۇ ئەوهى بۇيى بخويىنەتەوە. بەر لە نیومەروان كاتىيىكى باش بۇو، چونكە لەر كاتىدا كەم و زۇر مالۇشىنى ئىيدارەكانى لى بۇو كە بىنحال لەسەر ئىمكەتەكان جىڭەزەيان ئەكتىشا. كاتى مۇندۇق يەكىكى پىيدا ئەكر، لەلاي دەستتىيەوە لەسەر نىعەتكە دائەنىيەت و بەدمەم روانىيىنى وىئەكانوھى گۈنى لە چىرۇكەكە ئەگىرت: (سورپىيىستەكە دۇو دەستى لەسەر يەك دانى و لە بەرانبەر "كىت كارسۇن" دا وقى: دە مانگ تېپەپىرە، خەنەكە كەم ئىت ئۆقرەيان ئەماوهو ئەيانەوى ئەورى پېشىنەيان لە خاڭ دەرىپىتنى "كىت كارسۇن" دەستى بەر زەكتەوە.

- گۈي لە توپەيىھە كەت مەگىر، ئەسپى سوب، بە زووپى تەسلىيمى عەدالەت ئەگرىت. ئەسپى ئاگرىن ئەلین زۇر دىرە، بېۋانە. لە داوىنى تەپۈلەكە دا شەپەركەرەكان نىشان ئەدات: خەنەكە كەم گەلى چاوهەپان شەپەر دەست پېكىات، ئىيە بەرمن و ھەروەها تو "كىت كارسۇن!" شەپەركەرەكان گۈپەپەلى فەرمانى ئەسپى ئاگرىن بۇون، بەلام "كىت كارسۇن" ھەمويانى غافلگىر كەردى و پەپىيە سەر ئەسپەكەي. جازىكى تر ئاپىرى دايىھە وقى: ئەگەپىمەوە و تۆتەسلىيمى عەدالەت ئەكم). كاتى مۇندۇق بەسەرەتاتى "كىت كارسۇن" ئى ئەبيست، گۇفارە وىئەيىھە كە ئەگىرت و سوپاسى مالۇشىنى كەتى ئەکرد. مالۇشىنى كەش ئەيىوت: "خوات لەگەل".

مۇندۇق ئەيىوت: "خوات لەگەل".

مۇندۇق بە خېرایى تا لەنگىرگە كە ملى ئەنا. ساتى سەيرى دەريايى ئەکرد و تۇند تۇند چاوى ئەتروكەنەند بۇ ئەوهى تېشىكەكانى هەتاو كويىرى ئەكاد. ئاسمان گەلى شىن و بى ھەور بۇو، شەپۇلە كورتەكان ئەدرەۋاشانەوە. مۇندۇق لەو پىلىكانە بچوکانە كە بەرھە تاشەبەر دەكانى ھاوتىرىبى ئاوهەكە ئەپۇيىشىن، دادەگەپا.

پیاویکی تەمنەن دەورى پەنجا سالى دىتبوو كە دارقولاپىكى ماسىيگرتىنى بەسەر شانەوە بۇو، لىيى نەتسابۇو. پیاوەكە تا لاي بەردىزەكەي نزىكى هاتبۇو و بە مىھەبانىيەوە دەستى بۇ بەرزىكەنەوەي پاشتە قەلەرەكانىيان بۇون. لەسەر

"لەويندا چى نەكەي؟"

لەسەر شەپۈل شكىنەكە دانىشتىبۇو و لە ناو كىسە چەرمىنەكەي زۇر جۇرى تەناف و قولاپى ماسىيگرتىنى دەرىيىتابۇو. كاتى دەستى كرد بە ماسىيگرتىن، مۇندۇ لەسەر شەپۈل شكىنەكە لە تەنيدىشىتىيەوە دانىشتىبۇو و چاوى بېرىبۇوە ماسىيگرەكە كە قولاپى ئامادە ئەكىرەت. ماسىيگرەكە پىس نىشانىدابۇو كە چۈن چەشەلى ئەدەن چۈن تۈپى ئەدەن. لە پىشەوە بە ئارامى و بەرەبەرە توندى ئەكىرەتەوە تا ھەموو تەنافەكە ئەكرايەرە، دارقولاپى ماسىيگرتىكەي بە مۇندۇ دابۇو بۆئەوەي فيرى بىكەت تەنافەكەي بچەرخىتىنى، بە بىزاوتى توند بۇ راست و بۇ چەپ دىلانىيى پى بىكەت.

مۇندۇ، "ژىۇرۇن"ى ماسىيگرى زۇر خۇش ئەويىست، چونكە هەرگىز پرسىيارى لى ئەتكىرەت، روخسارە پېر لە چىچ و لۇچەكەي لەبارە تاودا پەش داگەپابۇو، دوو چاوى بچوڭى سەۋىزى تۆخى ھەبۇو كە رەنگەكەي زىاتى سەرنىجى مۇندۇ بۇ لاي خۇرى پائەكتىشا.

ماوهىكى زۇر تا كاتى كە ھەتاو جوان لە ئاسۇ نزىك ئەبۇو، لەسەر شەپۈل شكىنەكە ماسىي گىرت. "ژىۇرۇن" زۇرى قىسى ئەتكىرەت، بىكۇمان بۇ ئەورە بۇو كە ماسىيەكان ئەترىسىنى، بەلام ھەر جار كە ماسىيەكى ئەگىرت، پىنەكەنى، بە بىزاوتى وردد و بە سەرنىجەوە شەۋىلەكى ماسىيەكى لە قولابى ماسىيەكە ئەكىرەتەوە نىچەرەكەي ئەتايە ئاو ساكە چەرمىنەكەي. جار جار مۇندۇ لە بنارى شەپۈل شكىنەكەدا بە دواى قىزانگە پەنگ خۆلە مىشىيەكاندا ئەگەر،

گرتەوە بەر. مۇندۇ يەك بەيەكى بلىوکە چىمەنتۆيىھە كانى ئەناسى، لە زىنەدەوەرە زېبەلاھى خەرتتو ئەچۈن، نىوهيان لە ناو ئاۋەكەدا و نىوهيان لەبىر ھەتاو، خەريكى گەرمىرىنىەوەي پاشتە قەلەرەكانىيان بۇون. لەسەر پاشتىان نىشانە سەير سەير ھەلکەنراپۇو. لە خوار شەپۈل شكىنەكانەوە، شىۋىنە كە دەريا خۇرى پىيە ئەكوتا، نەرم لاشەكان و گىما ئاۋىيەكان وەك فەرىشىتى راخراو بۇون.

بە تايىبەت ھەموو جار لەسەر يەكى لە بلىوکەكانى ئۇپىپى سەدەكمە داڭنىشت، ئەويى لە ھەموو جىڭىايەكى تىرلا خۇشتى بۇو، بلىوکىنى ئەختى كۆماو بۇو، چىمەنتۆكەي دارنابۇو. مۇندۇ بە چوار مشقى لەسەرى دائىنىشت و بە دەنكىكى نزم رۇزباشى پىئەوت. بېرى جار تەنادەت چىزۈكى بۇ ئەگىرپايدە، بۇ ئەوەي سەرگەرمى بىكەت، چونكە دلىنيابۇو لە ئىشتەجىيۇن لەويندا، بىئەوەي بتواتى بجولىتىو، بىتاقەت بىبۇ.

باسى سەفەرەكانى بۇ ئەكىرەت، باسى كەشتىيەكان و دەريا و ھەروەھا ئاۋيازەكان كە لەپەر بۇ ئۇپىپە ئەھاتن و ئەچۈن. شەپۈل شكىنەكە ورتهى لىيۇھ ئەھەتات، جولەي ئەتكىرەت. بەلام چىزۈكەكانى مۇندۇنى پى خۇش بۇو. بىنگومان لەبىر ئەمەبۇو ھېننەدە ئارام بۇو. ماوهىكى زۇر ھەر وا لەسەر شەپۈل شكىنەكە ئەمايەوە بۇ پىرشە و بلىقەكانى سەر دەريايى ئەپوانى و گويى لە دەنكى شەپۈلەكان ئەگىرت، دەمەو ئىنوارە كاتى ھەتاو ھېشىتا داخ بۇو، كۇنداي لەسەر چىمەنتۆ فىننەكە ئەنادۇ خۇرى گرمۇلە ئەكىرەت و بۇ تاۋى ئەخەوت.

يەكى لە دوانىيەرۋانە بۇو كە "ژىۇرۇن"ى ماسىيگرى ئاسىسى. مۇندۇ تەپەي ھەنگاوى كەسىكى لەسەر چىمەنتۆكە بىستىبۇو، قىنج بېبۇوە و ئامادە بېبۇو كە خۇرى وەشارى، بەلام

-بیکومان بهرهو نافریقا نهرو.
 "زیوردون"ی ماسیگر وتنی:
 دوره، نهودی نور گرم، ههتاو به همه مو
 هیزیمهوه نهسوتی، قراخه کهی وده بیابانه.
 -دارخورمای لئیه؟
 -نهری، قراخیکی دریزی لمینیش، دهربا
 گهلمی شیته، پریتی له کهشتی بچوکی ماسیگری
 که بایهوانه کانیان له یال نهچن و شار بو شار له
 قراخه نه پون.
 -دهی نهتوانن له قمراخ دانیشن و بو
 تپیپریتی کهشتیه کان بروانن؟ له سیپیر
 دائه نیشن و بهدهم بروانیتی کهشتیه کانی سمر
 دهربیاوه بسمرهات نه گلپنهوه.
 -پیاوه کان کار نه کهن، توپه کان نه دورنهوه،
 لاشی کهشتیه کان له قمراخ میخکاری نه کهن،
 منداله کان به دوای چیلکهدا نه گپرین بو
 کردنوهی ناگر و کولاندنی قیر که درزی
 کهشتیه کانی پی پر بکنهوه.
 "زیوردون"ی ماسیگر شیتر بو تهناقه کهی
 نه بروانی، بو دور نه بیرونی، بهرهو ناسو،
 هه توت نهو شتنه نه بینیت که باسیان نه کا.
 -دهربیای سور کوسمه ماسی لئیه؟
 -نه ری، همه میشه یه که یان دوو کوسمه ماسی
 نه کونه دوای کهشتیه کانهوه. بهلام خهک پینی
 راهاتونون و لیتیان ناترسن.
 -به پرسمن دین؟
 -کوسمه ماسیه کان له بیوی نهچن، همه میشه
 نه کونه دوای زیله کانی ناو ناوه کهوه بو نه ودهی
 شتی پهیدا بکهن، بهلام به دره سعن نین.
 مؤندق وتنی: نه بی دهربیای سور نور
 گهوره بینت.
 -نه ری، نور گهوره یه، شارگه لیکی نوری له
 قراخدایه، بهندره کان به ناوی سهبرهوه،
 "بالول، برویلی، دبا، .. ماساوا" شاریکی
 گهوره سپیه. کهشتیه کان له دریزایی ساحل

که لهناو گیا ناویه کاندا خوی نه شاردهوه. کاتی
 شپوله کان پاشه کشییان نه کرد، قرآنگه بچوکه
 رهندگ خویه میشییه کان نه اتنه دهرو مؤندق
 نه یکرتن، "زیوردون"ی ماسیگر له سمر به مرده
 دریزه چیمه متوییه که به چه قویه کی بچوکی
 رهندگاوی له تله تی نه کردن. روژی کهشتیه کی
 گهورهی رهشی چاو کرد که بینده نگ نه خزا.
 مؤندق پرسیاری کرد:
 -ناوی چیه؟
 "زیوردون"ی ماسیگر نهستی له لیواری
 کلاوه کهیدا داناو چاوی تهندگ کرده وده وتنی:
 -ثیریتره".
 پاشان به که من سرسوپرمانه وده وتنی: تو
 چاوت باش نابینی؟
 مؤندق وتنی: نه، وا نییه، به لکو من
 خوینده وار نیم.
 "زیوردون" وتنی: نهی؟
 ماوهیه کی نور سمه بیری تپیپریتی
 کهشتیه کهیان کرد. مؤندق پرسیاری کرد:
 -نه و ناوی کهشتیه یاتی چی؟
 -ثیریتره، ناوی ولا تیکه له کهثاری نافریقا،
 له سمر دهربیای سور.
 مؤندق وتنی: ناویکی جوانه، نه بی ولا تیکی
 جوانیش بیت.
 مؤندق تاوی پاما: نهی دهربیاکهی، ناوی
 دهربیای سوره؟
 "زیوردون"ی ماسیگر پیکه نی.
 -تو پیت وا یه نه و دهربیایه له پاستیدا
 سوره؟
 مؤندق وتنی: من نازامن.
 -کاتی ههتاو دائه چی، دهربیا سور نه نوینی،
 وا یه، بهلام به بونهی نه و مرؤفانه ودهی که
 له مه و پیش له ولی زیاون.
 مؤندق بهرد هوام بو کهشتیه کهی نه بروانی که
 دور نه که و توه.

مۇندۇق پرسىيارى كىرىد:
-كەى توپىش ئېپۇي بۇ ئەملى؟ بۇ ئافرۇقا، بۇ
"دەريايى سور"؟

"شىوردىن" ئى ماسىيگەر پىيڭەنى:
-من ئاتواتىم بېرۇم، ئەبى لېرە لەسەر سەددەكە
بەيىتمەۋە
-بۇ؟

بە دواى وەلامدا ئەگەرما: ئاخىر...، ئاخىر من
دەرييا وانىكى بى كەشتىم.

ئەمجا چاوى بېرىيە قولاپەكەى. كاتى هەتاو
جوان گەيىشته حەن ئاسق، "شىوردىن" ئى ماسىيگەر
قولاپەكەى لەسەر بەردىرىزىھە چىمەن تۆپىيەكە دانان،
باپۇلەكى لە گىرفانى كەواكەى دەرييەناو نىوهى
دا بە مۇندۇق و پىيڭەۋە بە دەم روافىنېنى
لىكىدان وەمى ھەتاوهە لەسەر دەرييا دەستىيان كىرىد
بە خوارىشى. مۇندۇق بەر لە داشاتنى شەو بۇ
دۇزىنەوەي حەشارگەيەك بۇ خەوتىنى، رۆپىشت.

مۇندۇق وەتى: "خوات لەگەل".
"شىوردىن" وەتى: "خوات لەگەل".

كاتى مۇندۇق كەمى دۆور كە وتىپووه، دەنگى
ھەلپى:

-بۇ دېتىنم وەرە، من خويىندىت فيئر ئەكەم،
دۇوار نىيە.

تا شۇ كاتەيى كە بە تەواوھتى شەۋاداھات و
لەنتىرە دەرييا يىيەكە هەر چوارچۈركە جارى دەستى
كرىبۇو بەعلامەت دان، هەر ماسى ئەگرت.

*****

ھەممو شت بە باشى ئەچووه پىيىش، بەلام
ئەبوايە ئاكىاي لە "سيياپاكان" بوايە، هەر رۆز
لەگەل ھەلتەنلىنى رۆزىدا، كامىيۇنە بچوکە رەنگ
خۆلەمېشىيەكە، بە دەلاقەتى تەلبەندىكراوهە، بە
ئارامى لە شەقامەكەنى شاردا لە راستى
شۇستەكەنەو بىيەنگ ئەخولايەوە، لە شەقامە
خەوتوھە تەماویيەكەندا، بە دواي سەگ و مەنداھە
ونبۇوه كاندا ئەگەپا.

دۆر ئەكەۋەنەو، شەو و رۆز لە دەرييا ئەچنە
پىيىش، بەرەو باكىر ئېپۇن، تا "رازكازاز" يان
بەرەو دۆرگەكان. لە "داھلاك كەمېر" لە
مەجمە عولجەنايىرى "نۇرا"، تەنانەت بېرى جار تا
دۆرگەكانى "فاراسان".

مۇندۇق زۇر خۇشى لە دۆرگەكانى ئەھات.
ماسىيگەر بەردىھوام بۇو:

-ئەرى، دۆرگەيى زۇرەن، دۆرگەي پېر لە
تاشەر بەرد كە قەراخەكەيان لەمە و دارخورماي
زۇرى لىتىيە. لە وەرزى ياراندا لافاو ھەلەنەكەت،
"با" مېننە توند ھەلەنەكەت كە دارخورما لە
رەگەوە ھەلەنەكىيىشى. سەربىانى خانووەكان
تىك ئەدات.

-كەشتىيەكان تىك ئەشكىتىنى؟
-نە، خەلک لە مالەكائىياندا ئەمېننەوە، پەنَا
ئەگىن، كەس ناچىن بۇ دەرييا، بەلام بۇ ماۋەيەكى
زۇر بەردىھوام نىيە. ماسىيگەر لەگەل خىزانەكەيدا
لە دۆرگەيەكى بچوکدا ئەرى، خانووەكان لە

كەلەي دارخورما لە كەنار دەرييا دروست كەيدىو.
كۈپە گەورەكەي ئىستىتا گەورە بۇوە، لەوانەيە
ماواتەمنى تۇ بىت. لەگەل باوكىيدا بە كەشتى بۇ
دەرييا ئېپۇن و تۈرەكانىيان ئەخەنە ئاو دەريياوە.
كاتى ھەللى ئەكىشىنەو سەرى، پېن لە ماسى،

ئەو كارەي زۇر پى خۇشە. كاتى ھەمە خۇشە و
دەرييا ئارامە، ماسىيگەر كە ھەممو خىزانەكەى
ئابا و ئېپۇن بۇ سەردانى كەس و كار و
مەقائەكانىيان لە دۆرگە ھاوسىكائىيان و شەو
ئەگەر ئەنەوە. كەشتىيەكە بىتەنەو دەنگى لىتىو
بىت، بە تەنبا ئەچىتە پىيىش و "دەريايى سور"
سۇرى سورە، چونكە كاتى داچووفى ھەتاوه.

لەو ماۋەيەدا كە ئەوان قىسىيان ئەكەر،
كەشتى بارى "ئىرىتە" لە بازنىيەكى گەورەدا
دەورى دايىوھە. ئاو بەرە ساحىلەكە، لەرھەن،
لەسەرھەنلەكانى خۇيدا گەپايەوە، كەشتىيەكەپىش
بە ھۆپىن لىيدان خواحافىزى ئەكەر.

کاتی مندالان له قوتاپخانه ئەرۇشتىنەوە، يان رۆزىنى جەشن، ئېزانى كە هىچ مەترىسىيەك نىيە، ئەو كاتانەي كە تاك و تراك لە شەقامەكانىدا پەيدا ئەبۇون، بەيانىيان نۇو يان كاتى داھاتنى شەو، ئەبوايە ئاگايى لە خۆى بوايە. رەنگە هەر لە بەرئەوە بسووبى كە مۇندۇق وەك سەگەنەلەھەت. لەم ماھىيەدا بسوو كە "ژىتان"، "كۆزاك" وەڭئە پېرىھەكەي ناسىيىبوو. ئەوە ناوخەلىپ بۇون كە لە شارەكەماندا لىييان نابۇون، چۈنكە ناوه پاستەقىنەكانىيان نەئىزاتى. "ژىتان" قەرەج نەبۇو بەلام وايان پى ئەھوت، بە خاتىر رەنگى سوتاواي پىستى و قەزە هەرە پەشەكەي و لوته قەلەنگەكەي، بەلام بىتكۈمان ئەوە نازناواي بۇو كە لە كەنار بىرلاپ بەسەر ئەبرەد. "كۆساك" رەشى كۆندا لە كۆپەپانەكمولە رىنگايى چالاکىيەمەر ژىيانى بەسەر ئەبرەد. "كۆساك" پىاۋىيکى سەير و روالەتىيکى وەك مەغۇلەكانى هەبۇو وەمېشە كلاۋىيکى لە پىست خەزى بەسەرەوە بۇو كە وەك ورچى لېكىدېبۇو.

لە بەر كاۋەكاندا "ئاڭكاردىيۇن" ئىلى ئەدا، بە تايىبەت شەوانە، چۈنكە بە رۆز ئەمۇ بە تەواوەتى مەست بۇو. مۇندۇق زۇرتىر لە مەممۇ كەس "دادى" ئى پېرى خوش ئەويىست. رۆزى كە لە كەنار دەريايە تىئەپېرى ئەمۇ دېتىبۇو كە لەسەر لەپەرەيەكى رۆزئامە دانىشتبۇو. پىاوه پېرىھەكە بىئەنەوەي سەرنجى خەلکەكە بىدات كە لمىبرەدىيەوە تىئەپېرىن، خۆى دايىبۇو دەس تىشكەكانى مەتاو. چەمەدانىكى بچوکى كارتۇنى كون كون كە "دادى" ئى پېر لەسەر زەھى و لەسەر لەپەرە رۆزئامەيەكى تىر دايىباپۇو، سەرنجى مۇندۇقى بۇ خۆى راڭيشابۇو.

"دادى" ئارام و هييمىن دىيار بۇو، مۇندۇق سلى لى ئەكرىدېبۇو. لىي نزىك بۇو پرسىيىبوو:

ئەوە چى تىيايە؟

پىاوهكە چاوى كىردېبۇو و بىئەنەوەي ورتهى

مۇندۇق، رۆزى كاتى لە حەشارگەكەي لە كەنارى دەريادەرەتىبۇو، بەسى زانىبۇو. كامىيۇنە بچوکەكە چەند مەتلەپلەتەوە لە بەرەمەيدا وەستاپۇو، ئەو هەر ئەمەندەي پىكرا كە لە پىشت بەنە گىايەكدا خۆى كىۋىشە بکات. دەرگا پىشتەكەي كرابۇوە دوو پىاوه بە كۇتى رەنگ خۆلەمېشىيەوە دابەزىبۇون، دوو جانتاي گەورەي پېر لە قوماش و تەنافيان پى بور. گۈزەرەگا كانى باخەكەيان پىشكىنېبۇو، كاتى لاي بەنە گىاكەوە تىيەپېرىبۇون: مۇندۇق گۈيى لە قەسەكانىيان بېبۇ:

-لېرەوە روېشت.

-تۇ چاوت كىد؟

-ئەرى، لەوە ناچى زۇر دوور كەوتىتىتەوە.

دوو پىاوه جى خۆلەمېشىيەكە هەر كامىيان لەلايەكەوە دوور كەوتىبۇونەوە مۇندۇق لە پىشت بەنە گىاكەوە جولەي لە خۆى بېرىبۇو و ھەناسەي پاڭرىتىبۇو. ساتى دواتىر قىرەيەكى گەر خىنكاو بەرز بۇوە و دىيسان بىتەنگى. كاتى دوو پىاوهكە گەرابۇونەوە، لە ناو يەكى لە جانتاكاندا شەتىكىيان پېنېبۇو. جانتاڭەيان لە پىشت كامىيۇنەكەوە دانابۇو و مۇندۇق دىسان قىرە كې ئازارەتىنەرەكەي بىستىبۇو. لەناو جانتاڭەدا سەگىيەكىيان گرتىبۇو. كامىيۇنە بچوکەكە لەسەر خۇ رىنگەتىبۇو و لە پىشت درەختەكانى ناو باخەكە گوم بۇو. رىنوارى كە لەويىوە تىئەپېرى و تى كە ئەوە "سيياپاكان" د و سەگە بىخاۋەنەكان ئەگرى، بە سەرنجەرە بۇ مۇندۇقى روانىبۇو و بۇ ئەوەي بىتىسىتىنى، دەرىزەمى پى دايىو:

"كامىيۇنە بچوکەكە، بېرى جار ئەو مەندالانەي كە لە بېرى ئەمۇ بە قوتاپخانە بن، لە كوچە و كۈلان وىلىن، لەگەل خۆى ئەمبات. لەو رۆزە بەدواوه، مۇندۇق ھەمېشە ئاگايى لە دەرورىيە خۆىەتى. بۇ ئەمۇ بەنە بىت ئەگەر كامىيۇنە بچوکەكە لىيى نزىك بۇوە بىبىننى."

پیکرد، له بهر ته ماشاقییه کاندا و هستا، به خیراییه کی باوه پینجه کراوه وه، له مشته به ستراوه که یوره هاموو جقره دهست سریزی کی دهرئه هیننا. دهست سریزه کان ئه که وتنه سه زه وه و کاری موندویش ئوه بیو که به زیان بکاته وه.

ئه مجا "ژیتان" هاموو جووه شتیکی سهیری له دهستیه وه دهرئه هیننا، کلیل، ئه نگوستیله، قله لم، وینه، توپی پینگ پوتک و ته نانه جگرهی داگرساو که به ناو خله که دا بلاوی ئه کرده وه. ئه و کارهی هیندہ به خیرایی ئه کرد که خالک ته نانه بزاوته دهستیان ئه دهی.

خالک پینه که نین و چه پله يان لینه دا و پارهی وردہ ئه که وته سه زه وی. "کوساک" وتسی: "بچکول یارمه تیمان بده ئه و پارافه کویکه یمنه وه". دهسته کانی "ژیتان" هیلکه یه کیان نه گرتنه وه و له دهست سریزی کی سودا که یان پیچایه وه. پاشان ساتی ویستا:

بر.. و.. نن، سه منج.. بدنه.

دوو دهستی به خیرایی کوتا به یه کدا، کاتی دهست سریزه کی کرده وه، هیلکه که نوچ بیوو، خالکه که توندتر چه پلیان بیو لی ئه دا و موندو پاره وردہ کانی کوئه کرده وه و ئه یخسته ناو قوتیه کی ئاسنه وه، کاتی هاموو پاره که کو کرده وه، به چیچکانه وه دانیشت و دیسان چاوی بپیه دهسته کانی "ژیتان" که ودک سه ریه خو بن به خیرایی ئه بزوان. "ژیتان" له دهسته به ستراوه که ییدا هیلکه یه کی تری دهره هیننا و پاشان له پر له ناو دهستیدا نوچی کرده وه. هر جارهی که هیلکه که نوچ ئه بیوو، بیو موندوی ئه بروانی و چاوی ئه قرتاند.

"هوب! هوب!".

به لام شتیکه که "ژیتان" نزد پیشی شاره زا بیو، ئوه بیو که دوو هیلکه کی نزد سپی ئه گرته وه، بینه وهی ته ماشاكه ره کان بزانن له کویو هاتووه، ئه هاته ناو دهستی، له ناو دوو دهسته سبی

لیوه بیت، چه مه دانه کهی نابووه سه رئنزوی و توزی له سه ره کهی لا دابوو. به شیوه یه کی پر ره مز و راز بزه گرتبووی و دهستی هینتابوو به ژیتر سه ره کهیدا، ئه مجا جوتی کوتري ده ره هینتابوو.

- نزد جوان، ناویان چیه؟
"دادی" پسپری بالنده کهی ساف کردبوو و نزیکی کرد بیوه له گونای:

- ئوه ناوی "پیلو" مو ئه ویشیان "نزو".
کوتره کانی له ناو دهستیدا گرتبوو و نزد به ئارامی دهستی ئه هیننا به رو خساریاندا. به چاوه تپه رووناکه کانیه وه که جوان نه یانش بینی، بق دووری ئه پوانی. موندو به ئارامی سه ر کوتره کانی نه واش کرد. روناکی هه تاو به شهواره خستبوون و ئه یانویست بگرینه وه ناو چه مه دانه کهیان. "دادی" به ده نگیکی نزم قسی بیو ئه کردن بیو ئوهی هیمنیان بکاتمه، پاشان له چه مه دانه کهدا زیندانی کردنه وه.

- نزد جوان. موندو ئه مهی دوپات کرد بیوه و دوور که وتبورو وه. له کاتیکدا پیاوه که چاوی به ستبوو و به دانیشته وه، له سه روز نامه که خه وتبورو.
کاتی که شه و داهات، موندو بیو دیتنی "دادی" چوو بیو گوپه پان که. ئه و "ژیتان" و "کوساک" پیکه وه نمایشی گشتیان بپریوه ئابرد. ئه دورتر لای چه مه دانه کهی دانیشت. له کاتیکدا "ژیتان" "باندز" ای لی شهداو "کوساک" به ده نگه بقره که یه وه وینگه مرده کانی کوئه کرده وه. "ژیتان" به توندی موسیقای لی ئه دا، به ده روانیینی بزاوته قامکه کانیه وه ئوازی ئه وته وه.

رو خساره ماته کهی له بهر روش نایی کلچه کاندا ئه دره شایه وه. موندو له پیزی پیشه وهی ته ماشاكه ره کاندا و هستاو سه لامی له "دادی" کرد. "ژیتان" نمایش کهی دهست

ئەگرتۇوه يېر. دواتر، كاتى شەو ئەنگوستە چاۋ بۇو، "كۆساك" دەستى لە لىدان ھەلکەت و لاي "زىتان" لە سەر پىله كە دانىشت. جىڭەرە توتنىيە رەشكانيان داگىرساند كە بۇنىكى توندى بۇر و بەندەم ئاوجۇ خوارىتىوھ قىسىمان ئەكىد. باستىكى دورىان ئەگىرایمۇھ كە مۇندۇز تىنەڭەيىش، بىزەرەرى سەفەر و شەپەركانىيان. بىزى جار "دادى" پىرىش ئەكتەرە قىسە، مۇندۇز گۈيى بۇ رائىگەرت. چۈنكە ئەر بە تايىبەت باسى بالىندە كانى ئەكىد، كۆتەر كۆچەرىيەكان.

"دادى" بە دەنگە بۇرەكەيمۇھ ئەدوا، تۈزى ئەناسەپرکىيى پېكەرتىبوو، بە سەرەتاتى ئەو بالىندە ئەگىرایمۇھ كە ماوەيەكى زىز لە دەورو دەشتدا ئەقىن و زەۋى بە رووبىارە پىنج و پلۇچەكانىيەوھ لە خوارىانەوھ ئەخزا. درەختە بىچوکەكان كە لە درىزلىيى جادەكاندا وەك هىلى رەش روابۇون، خانووەكان بە سەربانە سورو خۆلەمىشىيەكانەوھ، كىلەكە رەنگاۋ پەنگەكان، لەمەرگەكان، تەپۇلەكەكان، كىۋەكان كە لە كۆڭىايى بەرددە ورددە ئەچۈون، ئەخزان و پىش ئەچۈون.

پىباوه بىچوکەكە ھەروەھا باسى ئەوهى ئەكىد كە چۈن بالىندە كان بە خويىندە وەھى دىيمەنەكان، ھەمو كات ئەگەپىتىوھ بىن ناو ھىللانە كانىيان، وەك ئەوهى تەقشىيەك بخويىننەوھ يان وەك خەلەبان و دەريانەوەردىغان كە يارمەتى لە ئەستىرەكان ئەگىن.

ھىللانە بالىندە كان لە قەلايىھى كى بى دەرگا ئەچى، تەننیا چاند دەلاققىيەكى تەنگى لە ئىزى سەربانە كەيانىدai. كاتى ھەوا گەرم ئەبىت، گومەگوميان لە قەلاكانەوھ بەرز ئەبىتىوھ، ئەم ساقە ئەزانىن كە بالىندە كان كەپراوەتىوھ.

مۇندۇز گۈيى لە دەنگى "دادى" راگرتىبوو. پىزىسىكى جىڭەرە كانى ئەبىتى كە لە تارىكى شەمەدا ئەدرەوشانەوھ. لە دەرورىپەرى كۆپەپانەكە، ترۇمپىيلەكان بە دەتكىنلىكى نەرم وەك

سورو زەرلەدا ئەپېنچانەوھ، پاشان ھەردۇو دەستى بۇ ھەوا بەرز ئەكرىدەوھو ساتى بى جوقى ئەمايەوھ، ھەموو ھەناسەيان لە خۆيىان ئەپىزى و بۇيان ئەپوانى.

"سەرنج بىدەن". "زىتان" بە كەرىنەوھى دەستە سەرەكان دەستى ئەھىتىيە خوارەوھو دوو كۆتۈرى سېپى لە دەستە سەرەكان دەرئەھاتن و بەر لەمەيى بە سەرەشانى "دادى" پىرىھە بىتىشىلەوھ، لە ئىزىكى سەرىيەوھ ئەقپىن.

كاتى ئەيىشەكە تەواو بۇو، "زىتان" ساندويچ و ئاوجۇي بۇ ھەموان كېرى و لە سەر پلەي "ئۆشكىيس" ھەشەكە دانىشتن. "زىتان" بە مۇندۇزى وەت: بىچقۇل تۇ باش يارمەتى مەت دا.

"كۆساك" كە ئاوجۇي ئەخوارەوھ، لە پېرا بە شەوقۇرە وەتى: "زىتان، ئەوه كورتە؟".

- ئە مۇندۇزى ھاپىيەمە.

- دەي بىسەلامەتى تۆ ھاپىيە مۇندۇز.

كەمى مەست بۇو، "ئەزانى مۇسۇقا بىزەنى؟"

مۇندۇزى وەتى: نەخىر ئاغا.

"كۆساك" تىرىقايدەوھ: نەخىر ئاغا! نەخىر ئاغا و بە قىرەوە دوبارەكى كەرىدەوھ.

بەلام مۇندۇز تىنەڭەيىش بىچى پىنەكەننى: "كۆساك" ئاكاردىيۇن" ھەپچوکەكى بەرز كەرىدەوھ دەستى كەردى لىدان. لە راستىدا ئاواز بۇو، بەلگۇ زنجىرە سەدایەكى سەير و يەك جۇز بۇو كە بەرز و نىزم ئەبۇونەوھ، تاوى توند و تاوى شارام. "كۆساك" پىنس شەكوتا بە زەمۇيدا و ئاھەنگى لىتەدا، بە دەنگە بۇرەكەيمۇھ ھەرىيەك بىرگەي دوبارە ئەكەنەوھ: "ئاى، ئاى، يايَا، يايَا، ئاييايا، ئاييايا، يايَا، ئايَا، ئايَا!".

ئەيىتەوھ و "ئاكاردىيۇن" ئىلىتەدا و خۆى ئەشەكاندەوھ. مۇندۇز پىنى وابۇ كە لە ورچىكى قەلمۇ ئەچى، پىتىوارەكان بۇ ساتى ئەۋەستان و سەيريان ئەكىد، كەمى پىنەكەننۇن و رىڭاكەيان

نائستی سر ناوه‌کهوه ناویزان بون ناوه‌که گله‌ی
بون و خوله‌میشی و سور بسو و ریخه‌کانی
سپی بون. مؤندز بیری له روزه‌کردنه‌وه که له
ناو دهربایشدا هر بهو شیوه‌یه بق ماسیی و
قرآنگه‌کانه‌هات.

له‌وانه‌یه له قولایی ناوه‌که‌یشدا همه‌مو شتی
وهک سه‌زه‌وی سور و روناک بینت. ماسییه‌کان له
خه‌و هله‌لسان و به نارامی له ژیز
نائمانه‌که‌یاندا که وک ناوینه‌یه، نه‌بیزان. نه‌وان
له نیوان هزاران همتاودا سه‌مایان نه‌کرد و
نه‌سپه دهرباییه‌کانیش به‌خته‌وه بون که به
دریزایی لاسکی گیا ناوییه‌کان بق باشت دیتنی
روناییه‌که‌یه‌یه‌که‌یه‌که سره‌که‌وتن.

تمانه‌ت گوی‌ماسییه‌کان نه‌ختی
سرپوش‌کانیان لائه‌دا بق نه‌وه بق پرواته
نایخانه‌وه.

مؤندز بیری لئه نه‌کردنه‌وه بق شه‌پوله
نارامه‌کانی شهروانی که برقه برقه نه‌که‌وتنه
سمر ریخه‌کانی قهراخ. کاتی همتاوه که‌منی
نه‌لکشا، هلساوه، چونکه هوا ساره بسو و
ناوه‌که‌دا هریا له هروا تمره‌تر و گرمتر بسو،
جله‌کانی داناو تا گه‌ردن خوی کرد به ناو
ناوه‌که‌دا. سمری دانه‌وانده‌وه چاوی له ناو
ناوه‌که‌دا کرده‌وه بق نه‌وه بیخه‌که‌ی
بیبنی. شلپه‌ی نه‌هاری شه‌پوله‌کانی نه‌بیست که
تیک نه‌شکان و موسیقاوه‌کی بیوینه‌ی
پیک نه‌هینا.

مؤندز ماوه‌یه‌کی نزد له ناو ناوه‌که‌دا مایه‌وه،
تا کاتی که قامکه‌کانی سپی بونه‌وه نه‌نؤکانی
که‌وتنه له‌زین. پاشان گه‌پایه‌وه له قهراخ، له
پیش دیواری برجاده‌که دانیشت. به چاوی
قوچاوه‌وه به ته‌مای گهرمای همتاوه مایه‌وه که
جسته‌ی داپوشنی.

ته‌پولکه‌کان له‌سمر شارمه‌وه نه‌توت نزیکتر
بیرونه‌وه، روناکییه‌کی جوان دره‌خته‌کان و

ناو نه‌ثاروتن و روناکی خانوه‌کان یهک له دوای
یهک نه‌کورانه‌وه.

نور دیز بسو، مؤندز هستی نه‌کرد خه‌و
نه‌زدی بق هیناوه. "ژیتان" ناردی له‌سمر
نه‌مکه‌تی پشت "نؤشیکسه" که بخه‌وی و همر
لدویا شه‌وی به‌سمر برد "دادی" پیر گه‌پایه‌وه بق
ماله‌که‌ی خوی به‌لام "ژیتان" و "کوساک"
نه‌خوتون، هنروا له‌سمر پلیکانه‌که دانیشتون و تا
بمه‌یانی به‌دهم خوارنه‌وه جگه‌رکیشانه‌وه
قسیان نه‌کرد.

*****

مؤندز نزدی حمزه‌کرد له که‌نار دهربایا
دانیشی، نه‌زتوی له نیوان همدوو باسکیدا
بگری و چاو بپریته هه‌لتنه همتاوه. له سه‌عات
چوار و په‌نجا نه‌قيقه‌وه، ناسمان ساف و
خوله‌میشی بسو، هرچه‌ند هموري تمومه‌یه‌سمر
دهربایاره بسو. همتاوه خیرا خوی پیشان نه‌نده‌دا،
به‌لام که به نارامی و هک شوله‌یهک لدویه‌ر ناسووه
بهرز نه‌بیوه، مؤندز هستی به هاتنی نه‌کرد. له
پیشدا خبره‌انه‌یه‌کی بیزه‌منگ بسو که خاله‌که‌ی له
هموادا بلاوئه‌بیوه و شه‌وله ناخیدا هستی به
لهرزشیکی سهیر نه‌کرد که ناسوی نعله‌رانده‌وه،
پاشان جه‌غزه‌که له‌سمر ناوه‌که دهره‌که‌وت و
شوله‌یه‌کی روناکی ده‌هاویشت بق چاوی، دهربایا
و زه‌وه نه‌توت یهک ره‌مگن. دوای ساتی یه‌که‌مین
ره‌نگه‌کان دهره‌که‌هون، یه‌که‌مین سی‌بهره‌کان،
به‌لام دار چرا برقه‌کانی شار به روناکییه
بیزه‌منگه ماندووه‌که‌یانه‌وه نه‌مانه‌وه، چونکه
هیشتا دلنيا نه‌بیون که روزه‌دهستی پیکرده‌وه.
مؤندز سهیری همتاوه نه‌کرد که سمر دهربایا
نه‌که‌وت، خوی نه‌شمکانده‌وه و له ژیز نه‌یوه‌وه
گه‌رانییه‌که‌ی "کوساک" بق دوپات نه‌کردنه‌وه:
"نایایا، یایا، یایایا، یایا.."
که‌س له قهراخ نه‌بیو، هرچه‌ند گاکی به

چاوى نزىك ئەكىدەوە تا رەنگەكانىان تىكەل
نەكتات.

"كۈپەكە ناوى "رَاك" د كچەكەيىش "كاميل"
دايىكىان لە چىشتىخانەكەدايىو ھەممو ھۇزۇ
خواردىتىكى خۇشىيان بۇ لېتەنى: شان، مرىشكى
بىزدا، شىرىپىنى.

"لىيان ئەپرسى "ئەمۇز حەزىلە چى ئەكەن؟"
"رَاك" ئەلى: "ئەڭمۇز ھەممەت ئىيە تارتىكى
گەورەي تووه سورەمان بۇ دروست بکە.

بەلام دايىكى ئەلى تۇوه سورەمان ئىيە، ھە
سېۋىمان ھەيە. پاشان "كاميل" و "رَاك" پېسىتى
سېۋەكان ئەگۈرونەمەوە لەتلەتىيان ئەكەن و دايىكىان
تارتىلى دروست نەكتات و بە فەنەكە ئېبرىزىنى،
بۇنىكى خۇش ھەممو مالەكە ئەمگىرى. كاتى
تارتىكە ئېبرىزى، دايىكىان ئەيختە سەر مىزەكە و
لەتى نەكتات. "كاميل" و "رَاك" لەكەل شوكولاتى
كەرمدا تارتە خۆشەكە ئەخۇن، ئەمجا ئەللىن كە
ھەركىز تارتى هىنندە خۇشىيان ئەخواردۇوە."

كاتى مۇندق خۇينىدەنەوەي چىرۇكەكەي تەمواو
كرد، كۇفارەكەي لە تاۋ بىنە گىايەمكدا شارىدەوە بۇ
ئەوەي دوايسى جارىتىكى تر بىخۇيىتىتەوە. حەزىز
ئەكىد كۇفارىتىكى تر بىكىرى. بۇ وىنە چىرۇكى
"ئاكىم" لە تاۋ دارستاندا، بەلام دوكانى
رۇزئامە فرۇشىيەكە داخراپۇو. لە تاۋمۇستى
باخەكەدا، مالنىشىنەكە سەر ئىمكەتىك
نوستىبوو. رۇزئامەيەكى كراوەو كلاۋىك لە سەر
ئىمكەتىكە بۇو.

كاتى هەتاو لە ئاسماڭ سەركەوت،
روناكىيەكى دابىزۇيىن و فينىك بۇو. ترۇمىبىلەكان
بە مۇين لېدان كەوتبوونە شەقامەكان، لەپەر
باخەكە، لاي دەركاكە، كۈپەكى بچوڭ بە سى
چەرخەيەك كايەي ئەكىد. مۇندق لايدا و ھەستا:
-مى خۇتە؟

كۈپە بچوڭكە و تى: ئەرى.
-ئىيدەي بە دەستمەوە؟

روكاري قىىلاكانى ئەدرەوشاندەوە. مۇندق دىسان
وتى: ئەبى بىرمۇم ئەمە بېبىم.

ئەمجا جله كانى لەپەركەدەوە بەپى كەوت.
پۇزى جەنۇ بۇو. لە "سياپاكان" ئەنترسا.
رۇزانى جەنۇ سەگەكان و مەنالەكان ئەيانقۇانى
بە ئازادى بە شەقامەكاندا بىگەپىن، بەلام ئەمە
كە دوكان و بازارەكان داخراپۇن، مۇندقى
وەرس ئەكىد. سەوزە فرۇشەكان سەوزەيان بۇ
فرۇش نەئەھىنا، ئانەواكان دەرابەكانىان
دادابۇو، مۇندق نۇرى بىرسى بۇو. لە دوكانىكى
بەستەنى - فرۇشى كە ناوى "تۆپەلە بەفر" بۇو
بەستەنىيەكى فيقى ئانىلى كېرى و بەدم
پىاسەكەرنەوە بە ئاو شەقامەكاندا ئەيخوارد.
ھەتاو شۇستەخست، لمانىيە زۇر ماندو بۇوين.
جار جار كەسى ئىنەپەرى و مۇندق سەلامى لى
ئەكىد بەلام ئەم بە سەرسوپەمانەوە بۇي ئەپوانى
چونكە خۇى قىز و بىزەنگەكانى سېپى كەربەپۇو
ھەتاو روخسارى بىزۇنلىكى كەربەپۇو. رەنگە خەلك
پېيان وابۇو سوالىكەرە. مۇندق بەدم لىستەنەوەي
بەستەنىيەكەيەوە بۇز رىكلامى دوكانەكانى
ئەپوانى. لە يەكى لەواندا كە كەلۋىيەكانى رۇشىن
بۇو، قەرەويىلەيەكى كەلۋە لە دارى سور دىيار بۇو
و چەند مەلافەو سەرىيەنەكىش لە كۈول، وەك
ئەوەي كەسىن لەسەرى راڭشاپى.

كەمى لەولاتى، دوكانى پېر لە ئاڭىدا ئەنلىك
سېپى و بىزەنگەرەك كە مرىشكىيەكى كاغەزى بە
شارامى لە ئاۋىدا ئەخۇلایمۇ. ھەممو ئەمائى
بەلاوه سەير بۇو. لە ئىنەپەغان دوكانىكىدا،
كۇفارىتىكى "وينەيى" ئى چاۋ كەد. لە سەر
ئىمكەتىك بۇ خۇينىدەوەي دانىشت. كۇفارەكە بە
وينەيى رەنگىنەوە چىرۇكى ئىنەكى جوانى كاتى
ئەگىپتەيەوە كە خەرىكى چىشتلىكان و كايەكىدىن
بۇو لەكەل مەنالەكانىدا. چىرۇكىيەكى دېنلى بۇو.
مۇندق بە دەنگى بەز ئەيتەمە، وينەكانى لە

- نه تو انم له گه لفان سوار نه سانسۇرە كە بىم؟
 ژنه لاوهكە به مىھەپانىيەوە بىزە گىتسى:
 بىڭومان، يابېرىن.

- ئاسانسۇرە كە لە ئىز پىتىاندا وە كەشتىيەك
 ئەلەرىيەوە.
 - بۇ كويى ئەپقى؟
 - بۇ سەرى سەرەوە.
 - بۇ ئۇقۇمى شەشم؟ مەنيش.
 ئاسانسۇرە كە به ئارامى سەرەتكەوت. مۇندۇز
 لە شوشە كانووھ بۇ سەققەكەي ئەپوانى كە
 بەندوادا ئەچۈو. دەركاكان ئەلەرىنەرە وە هەر
 نەزىمەتكىدا تەقەتەقىتى سەير ئەبىسترا. سەرەھا
 لە قەفەسە ئاسانسۇرە كە وە فىكەي كاپلەكانى
 ئەبىست.

ژنه لاوهكە به سەرنجەرە بۇ مۇندۇزى پوانى:
 - تو لىئە ئەرىت؟
 - نە خانم.
 - بۇ دىيتىنى ھاپرىيەكان ئەپقى؟
 - نە خانم، من بۇ پىاسەكىدىن ئەپقۇم.
 - ئى؟
 ژنه لاوهكە چاوى بىبىبۇ مۇندۇز، دۇر چاوى
 گەورەي ھېيمىن و ئارامى كەمى تەرىي ھەبۇو.
 كېفەكەي كىرده وە نۇقلۇتى كىرىدە. مۇندۇز بۇ
 نەزىمەكانى ئەپوانى كە يەككىدۋاي يەك
 تىنەپەپىن.
 مۇندۇز وتنى: وەك فرۇكە بەرزە.
 - تا ئىستىتا سوار فرۇكە بۇوي؟
 - ئى، نە خانم، نە ھىشتىتا، ئەبى نۇرد
 سەرنجەرەكىش بىن.
 - ژنه لاوهكە پىتىكەنى.
 - نەزىمە ئۇر خىتارلى ئاسانسۇر ئەپوا؟
 - زۇر بەرزەتىرىش
 - نەرى، نۇرد نۇرد بە زۇرتىن
 ئاسانسۇرە كە به ئالەنال لەپە كەيىشت، ژنه
 لاوهكە رۇيىشتە دەرەوە.

كۈپە بچوکە توند دەستەكەي كوشى و بە
 مەموو ھىزىيەوە وتنى: "نە، نە، لاجۇز".
 - چەرخەكەت ناوى چىيە؟
 كۈپە بچوکە كە بىن ئەوهى وەلامى بىاتەوە
 سەرى دا خاست. پاشان بە توندى وتنى: "مېنى".
 مۇندۇز وتنى: جوانە.
 دېسان تۆزى سەيرى سىن چەرخەكەي كەد،
 سور بۇو و زېنەكەي رەش، دەستەو گلگىرەكەي
 رەنگ كۈرمى. دوو سىن جار دەستى مەننا بە
 زەنگەكەدا، بەلام كۈپە بچوکە كە دۇرۇ خەستەوە
 و بە رىكىف لىدان رۇيىشت. كۈپەپانى بازابەكە
 خەلکىكى كەمى لىپ بۇو، لە دەستەگەلى چەند
 كەسىدا بۇ كەشى "عشائى رەبانى" بەرە دەريا
 بە پىاسەكىدىن ئەچۈن.

رۇزئانى چەن، مۇندۇز زۇرى حەز ئەمكىد بە
 كەسى بگات و بلى:

- نەتەوى بىمكەيت بە كۈپى خۇت؟
 بەلام رەنگە لەم رۇزانەدا كەس نەيەرىت.
 مۇندۇز بە پىكمەت رۇيىشتە سانۇنى خانویەكەوە
 بۇ سەندوقى خالىلى نامەكان و تابلوى ئاگر
 كۈزىنەرەكەي پوانى. دەستى تا بەسەر
 دوگەي تايىمەرەكەدا و ساتى كۈنى لە تىك
 تاكەكەي گىرت، تا كاتى كە رۇشنايىيەكەي
 كۈزايىھو. پلىكانەك بە ئەرەدە دارىن و
 بۇياخىراوە لەپەپ مالەكەوە بىوو و
 ئاۋىنەيەكى مات كە بە پەيەكەرى گەچىن نەورى
 كىراپ بۇو. مۇندۇز پىتى خۇش بىوو سوار
 ئاسانسۇرە كە بىت بەلام ئەينەپۈرە، چونكە بۇ
 مەدالان قەددەغە بۇو بە تەنبا سوارى بىن.
 - ئۇنىكى شۇخ و شەنگ رۇيىشتە ئاو بىتاكەوە
 قەزىكى كەنم رەنگى لولى ھەبۇو. و تەنورەيەكى
 رەنگ رۇشنى لەپەدا بۇو كە لە كاتى رۇيىشتىدا
 خەشەخىنى ئەمات. بۇنىكى خۇشى لىپو ئەمات.
 مۇندۇز لە كوشەي دەركاڭەوە دەرىپەپىيە دەرەوە:
 - چىيت ئەرى؟

دیتیه دهرهوه؟

مۇندۇق وتنى: نە، ئەمەوى خىرا بىكىرىمەوه خوارهوه.

-ئا، ئەرى، هەر جۇر پېت خۆشە. بۇ چۈونە خوارهوه ئەبى دەست بىنۇي بە دوگىمىيك بەر لە دوايىن دوگىمەدا. ئاگادار بە دەست بە دوگىمە سورەكەدا ئەننەيت، زەنگى ئاگادارىيە. بەر لەوە دەركاكە بىبىستى، دىسان بىزەيمىك كىرتى:

-سەفەر خۆش!

مۇندۇق وتنى: خوات لەگەل.

كاتى لە بىناكە هاتە دەر، هەتاو لە ئاسمان مەلکشا بۇو و ئورەندەي ئەماپۇو بىكە دلى ئاسمان.

رۆزەكان خىرا تىئەپەپىن، لە بىيانىيەوه تا شەو، ئەگەر ئاگايىشيانلى ئەبىت، سەويىش خىراتر تىئەپەپىن هەر لە بەر ئەوهىيە كە خەللىكى هەمېشە بە پەلەن، بە پەلەن كە هەممۇر كارەكانىيان بەر لە داچۇنى هەتاو رېك بەن. كاتى نىومېر، لە شەقامەكانى شاردا هەنگاوى كەورە گەورە ھەلەگىن، لە مان ئەپۇنە دەن، سوار ترۆمبىلەكان ئەبن، دەركاكانى توند پىتوه ئەدەن. مۇندۇق نۇر حەز ئەكەت پىيىان بلىتى: "ئاگادار بىن، ئاگادارىن". بەلام كەس سەرنجى ئەوى ئەندەدا.

دلى توندتر و بەھىزىتر كەوتە لىدان. سەويىش لە كونجىكدا وىتسا، جولەي لە خۆى بىرى، بائى لە سەر يەك داتاوا چاواي بىرىيە حەشاماتكە كە لە شەقامەكەدا لە ھاتوچۇدا بۇون.

ئىتىر وەك بىيانى ماندوو دىيار ئەبۇون. خىراتر ئەرۇيىشتن، بە دەم قىسىكىدىن و پېتكەننەوه شەقەي پىيىان بەر ز ئەبۇوه. لە ئاوياياندا، زېنگى بە سالاچىوو پېشتىكۈماوه بە ئارامى، بىنەوهى كەس بىبىينى، لە سەر شۆستەكە ئەچچووه پىتش. كىسىمەيك پېر لە ئازۇو خەي پى بۇ كە ھىننە

قورس بۇو لەگەل هەنگاوىك ئەيتايدى سەر زەۋى.

گۇنى لە زەنە پېرەكە بۇو كە هەناسەپېكىنى پېتىكەوتىبوو، زەنە پېرەكە لە بەر دەركاي خانوویەكى رەنگ خۇلەمېشى وەستاوا مۇندۇق لەگەلەدا بە پەليكاڭەكەدا سەركەوت. پېتى واپۇو كە زەنە پېرەكە لە دايى كەورەي يان پۇرى ئەچىت. بەلام قىسى لەگەل ئەئەكىد، چۈنكە كۇنى گران بۇو. زەنە پېرەكە لە نەھۆمى چوارەمدا دەركایمەكى كىرده و، رۇيىشىتە چىشىتاخانەكە و لەتى ئانى دا بە مۇندۇق و وتنى: خوا لىت رازى بىت. مۇندۇق دېتىبۇرى كە دەستى ئەلمەزى.

دۇر تىر، لە شەقامەكە، مۇندۇق ھەستى ئەكىد كە زۇر بچوڭ بۇتەوە. لە راستاى دىيوارەكمە ئەرۇيىشت، خەلکەكەي دەرۈوبىرى ئەمەندەي دەرەختەكان بەر زېبۈونىمۇو رو خسarıyan وەك بانىيەتى خانوھەكان دۈرەدەست بۇون. مۇندۇق لە ئاوا ئەممۇر دېيە زەمانەدا كە هەنگاوى ھىننە بەر زىيان ھەلەمەتىنە، خۆى جى كەردىبۇوه.

خۆى لە موئەنە بەر زانە لائەدا كە بە تەمنورەي گەورە خالخالىوە وەك بىرچى كىلىسا كان بەر زىبۇون، لەو پىداوانەش كە بە كۆت و پانقۇلى شىن و كراسى سېپىيە وەك تاشەپەرەكانى كەنار دەرييا كەلەكەت بۇون، خۆى دۇور ئەخستەوە. رەنگە بەھۆى روتاکى رۇزمۇھ بۇوبى كە ئاواي ئەبىيىنى، روتاکىيەك كە شەتەكانى گەورە و سېپىمەكانى بچوڭتە كەردىوە. مۇندۇق خۆى بە ئىۋانىياندا ئەخزاند، هەر ئە كەسانە كە بۇ خوارەمەيان ئەپۋاتى ئەيان ئەنۋانى بىبىينى.

نەئەتسا، مەگەر ئەو كاتاتانى كە لە شەقام ئەپەپىوە. بەلام ئەولە ھەممۇر جىڭىايەكدا، لە شار، لە باخە كىشىتىيەكان، لە كەنار دەرييا بە دواي كەسىتىكدا ئەگەر، خۆىشى ئەيئەزانى بە دواي كەنىدا ئەگەر، و بۇچى ئەگەر، بەلام

لەسەر پىلىكانەكان نىبۇو، تەنبا جارى پىشىلەيەكى قەلەوي پىست پىنگى، لە ناو جۆڭەلەكە خۇى داشاربۇو و پاشماوهى گۆشتى ناو قتۇيەكى زەنگاوى ئەخوارد. پىشىلەكە خۇى درېزىكىرىپۇو و گۈنى داخستبوو. بە گلىيەن گىرىبۇهە كانىيەدە لە ناو چاوه زەردەكانىدا بىز مۇندۇق ئەپروانى، مۇندۇق بىنەوهى ورقەلىتىھە بىت، تىپەپرى. ھەستى بە گلىيەن چاوه رەشەكانى كىرىبۇو كە يېۋچان تا كاتى گەيشتىبۇو پېچەكە، چاوى لى نەتەپرى. مۇندۇق بىنەنگ سەرئەكەوت، بە ئارامى ھەنگاوى داشىنا بۇ ئەوهى پى بەسەر لاسكە ناسكەكان و تۆمەكاندا نەيت. زۇر بىنەنگ، وەك سېيەرىك ئەخزا، پەلەكان زۇر لەبار نىبۇون. بېزجار لە لىرەپەيەكى زۇر بەرزەوە پەلەكانى بچوک و كورت بۇو كە ھەناسېپەركىنی پى ئەختى، بېزجاريش زۇر بە ئارامى بە نىيوان زەمى و زاد و زەمپە بايمەرەكاندا ئەكىشىرا.

بېزجار تەنانەت ھەزى ئەكىد دابىزى. مۇندۇق پەلەت نەبۇو، ئەويش بە خوارو خېچى، لە دىوارىيەكەوە بۇ دىوارىيەكى تر ئەچووه پىش، بۇ سېيركىرىدىنى ناو جۆگەكان، يان بۇ بەرزىكەنەوهى گەلائى بەرەختەكان نەوهەستا. گەلائى برکە بىبارەكانى بەرز ئەكىدەوە لە ناو قامكەكانىدا ئەپپرواند بۇ ئەوهى بۇنەكە ھەست پىنگەت كە لوت و چاوى ئەلتۈزۈنەوە.

گولى "ياس" ئەكەندەوەو تىزىكە بچوک شېرىنەكانى ئەمىزى كە بە رېك و پېكى لە خوار كاسىي گەلائىنەوە رازابۇونەرە، يان بە گەلائىكە لە نىيولىيەكانىدا ئاوازى لېتەدا.

مۇندۇق زۇرى پى خۇش بۇو بە تەنبا يەكى تەپۇلەكەكانەوە تىپەپرى، تا زۇرتى سەرئەكەوت، روناکى ھەتاو زەرتىر و گونجاوتر ئەينۋاند، ئەستوت لە گەلائى گىياكان و بەردى دىوارە كۆنەكانەوە دەرنەھات. بە درېزىايى تەواوى رۇز

كەسى كە سەر خېرا پىنى بللى و خېرياش وەلامەكەي لە ناو چاوه كانىدا بخويىتى، وە ئەتافىمى بىكەن بە كۆپى خۇزان؟ لە ماوهىدا بۇو كە مۇندۇق "تى شان" ئى چاوبىيەكتە. كاتى رۆزەكان جوان بۇون و شەمەدە كان درېزى و گەرم. مۇندۇق لە حەشارەكەي شەوانەي خۇى لە خوار سەدەكەوە دەركەوت. "با" يەكى فينىكە زەوبىيەمهەلى كەرد و دارستانى چىۋەپەمەيەكانى ئەسۋاتاند. لە سەرە شارەوە، بەسەر تەپۇلەكەكانەوە، مۇندۇق بۇكەلىتكى سېپى كەرەھى چاو كەدە ئەسماشدا بىلاو بېسۋوھ. ساتى سەپەرى تەپۇلەكەكانى كەدە ئەتاو روناکى كەرىبۇونەوە جادەكەي رووهە ئەۋىنی گەرتە بەر. جادەيەكى پېچاۋ پېچ بۇو كە جار بە جار شىۋەھى پلىكانەي بۇو، لەملاولاي جادەكەوە جۆڭەلەكان پېر بۇون لە كەلائى وشك و لەته كاغەز.

مۇندۇق زۇرى حەز ئەكىد بە پلىكانەكاندا سەرکەمۈ. پلىكانەكان لە نىيوان تەپۇلەكەكمەدە خوارو خېچى مiliyan نابۇو. وەك ئەمەرەي رىي بۇ مېع شۇفتى ئەبەن، درېزىايى رېڭاكە دىوارى بەرزى بەردىن بۇو كە سەرەكەي بە ورەدە شوشە كېرالىپو. مۇندۇق بە ئارامى لە پەلەكان سەرئەكەوت و بۇ جۆڭەكانى ئەپروانى، بىلەكە شىتىكى سەرەتچەپەكىش بېيىنە. بېزجار پارەي ورده، بىزمارىيەكى زەنگاوى، وېنەيەك يان مىوهىيەكى سەپەرى ئەبىيىنە. تا زىياتىر سەرئەكەوت، شار پان و بىلاوتىر دەرەتەكەوت، بە خانوپەرە درېزىكۈلەكانىيەوە و هېلى پاستى شەقامەكان كە تەپۇلەكە سورو شىنەكان ئەبىززواند. دەرىياش لەسەر تەپۇلەكەوە، پان و بىلاو ئەبۇو و وەك پلاكىيەكە ئەدرەھوشایەوە. مۇندۇق بۇ دېتىنى ھەمۇ ئەوانە لە نىيوان لاسكى درەختەكان و سەر دىوارى قىلاكانەوە، ئاپى ئەدايەمە. كەس

روناکی هممو زهويه‌کهی تیوه تلاندبوو و ئیستا
درئه‌هات و گەرماكهی بىلۇ ئەكرده‌هو
ھاورەكانى دەناوساند.

سەر تەپۈلکەكە كەسى لىتەبۇ، بىگومان
لەپەرئەوە بۇو دوانىوەپق بۇو، مەرۋەھا ئەۋى
مەلبەندىيەكى چۈل و دور بۇو، قىلاڭان لە تاوا
درەختەكاندا گوم بېبۈن، خەمەن ئەبۈن، بەلام بە
پەنجەرە كىركەرييەكانىانەوە كە بە دىزارى
داخراپۇن، خەواللو دىيارپۇن.

مۇندۇ لەوهى كە بە چوار پەل سەرئەكمەت
خۇشحال بۇو، قورناؤيلكەكان لەتاو كۆڭا
زەردەكاندا، لە درىزايى دىوارەكانوھە مەلئەماتن.
مۇندۇ ئەپپىست دايماڭچەكىيىنى، بىندەنگ لېيان
نۈزىك ئەپپو، بەلام ئەوان ھەر كە دەنگىان
ئېبىست، مەلئەماتن و لەتاو دىزەكاندا خۇيان
ئەشارەوە. مۇندۇ بە فيكە باڭى ئەكىدىن. نۇرى
حەز ئەكىرىد قورناؤيلكەيەكى بۇ خۇي ھېبىت،
بەخىویي بىكەت و لە ئاۋ ئەپپەنيدا پېكەمە پىاسە
بىكەن، مېشى بۇ بىكەت و شەو كاتانەي لەپەر
ھەتاو، لە كەنار دەرىيا، يان لە ئاۋ
تاشەپەرەكانى سەدەكە دائەنەيشى، لە كېفانى
بىتە دەرەھو لە سەر شانى بىنيشىتەوە گەرۈي
ترپە ترپ بىكەت، ئاخىر قورناؤيلەكان ھەمېشە
ئەمرخىتن.

پاشان مۇندۇ گەيىشتە بەر خانوى "روناكى
زىرىن". يەكەجار كە بېچىتە ئاۋ خانەكەوە،
خۇي ئەۋ ئاۋە لى ئابۇو و ھەر بە ئاۋە شەمە
ماپۇزە. خانويەكى جوانى كۆن بۇو بە شىوھى
ئىتالىيىن، بە گەچى زەرد و ئازىنجى داپۇزىراپۇ.
بە پەنجەرەيەكى بەزى كىركەريي شكاو و
دارسىيۇتىكى دەستەخوارد و كە پىلىكانەي
مالەكەي گرتىپۇ. مالەكە لە باخىكدا بۇو كە زۇر
گەرۈه نېبۈو، بەلام گۇزگىيەكەي ھېنەنە چېرپىر
بۇون كە سەنۋەكانى دىيار ئەماپۇو. مۇندۇ
پائى ئابۇو بە دەرگا ئاسىنەكەوە. لەم
گوزەرگا رىخىيەكى بەرەھو مالەكە ئەپزىشت،
بىئەوهى چىركەيەكى لىتە بىت، ملى ئابۇو. مالە

روناكى هممو زهويەكەي تیوه تلاندبوو و ئیستا
درئه‌هات و گەرماكهی بىلۇ ئەكرده‌هو
ھاورەكانى دەناوساند.

سەر تەپۈلکەكە كەسى لىتەبۇ، بىگومان
لەپەرئەوە بۇو دوانىوەپق بۇو، مەرۋەھا ئەۋى
مەلبەندىيەكى چۈل و دور بۇو، قىلاڭان لە تاوا
درەختەكاندا گوم بېبۈن، خەمەن ئەبۈن، بەلام بە
پەنجەرە كىركەرييەكانىانەوە كە بە دىزارى
داخراپۇن، خەواللو دىيارپۇن.

مۇندۇ جىرسە جىرسى ئەنەنەكان لە تاوا
درەختەكاندا و خەشەخىشى ئارامى لاسكى
درەختەكانى لەپەر "با" دا ئەبىست. بە تايىبەت
كوللەيەك كە بە وىزەيەكى گۈيدەر ئېبۈزۈ، ئەتوت
لەكەن مۇندۇ رىسى ئەبىرى، جار جار دۇور
ئەكەوتەوە، ئەمجا ئەگەپايدەوە، ھېنەنە نۈزىك
ئەكەوتەوە كە مۇندۇ لای ئەكەرەوە بۇ ئەوهى
دەعباكەي بېبىتى، بەلام دەنگەكە نەدەمما، يان لە
سەرەھو، لە سەرەھو دىوارەكەوە دەرئەكەوتەوە.

مۇندۇيىش بە گەلائى گىايەك فيكە ئەكىشا و
بانگى لى ئەكىد، بەلام كوللەكە خۇي نىشان
نەئەدا، پىرى خۇشتەر بۇو ھەر وا شاراوه
بەيىنەتەوە. ھەرۈه كان لەپەر گەرمە تا ئاست سەر
تەپۈلکەكان داگەرپۇن، بە ئەسپاپىي بەرە و باکور
ئەخزان، كاتى لە نۈزىك ھەتاوهە تىتەپپەرن،
مۇندۇ ھەستى بە سىيېرىيەك بە سەر رو خسارييەوە
ئەكىد. رەنگەكان ئەگۇپان، ئېبۈزان، رووناکىيە
زەردەكە دائەكىرىساو ئەكۈزايىھو. ماۋەيەكى زۇر
بۇو حەزى ئەكىد بە تەپۈلکەكاندا سەركەوى.
نۇرىبەي كات لەتاو حەشارگەكەيەوە لە كەنار
دەرىياوه بۇي ئېرىوانى. بە ھەممو درەختەكان و
روناكىيە جوانەكەيەوە كە لە سەر رو كارى
قىلاڭانەوە ئەدرەوشایعەوە وەك خەرمانەيەك
پېشىنگى ئەپرۇاند.

ھەر بۇ ئەوه تامىززۇي سەركەوتى سەر
تەپۈلکەكە بۇو، چونكە رىنگاپلىكانەكان وا

لە زىزىر كەلەكاني كەلەبۇيەكدا دانىشتىبوو و
چاوى لە سەر دەركاي مالەكمۇ پلىكانە كان كە لە
سېتكۈشە يەكدا بەرەپلىسى بەرمالەكە
ئەگەرانمۇ، مەلەنمەكتە. لە قەراخ پلەكاندا
گىژۈكىيا روابۇو، سەرىي نايە سەر ئەنىشىكى و
خۆى گرمۇلە كەدە. خوتىنى ناواى زىقى پى خوش
بۇو، لە زىزىر سەختىكدا كە بۇنىكى تۇندى لى
بىت و نزىك خانوى "رووناکى زىزىن" و گەرمە و
ھېمىنى ئابلوقە دابىت، لەگەل دەنگى گۈيدى
كوللەكە كە بىيچان ئەھات و ئەچوو.
مۇندىزا كاتى تۆئەخەوتى، لە دەپى ئابۇي.
دوور ئەكەوتىتىمۇ، لە جەستەت دەرىئەماتى،
جەستەت بە خەوتۇرىي لە سەر زۇوي، چەند
مېتىنى لە ولای جانەكمۇ بە جىنى ئەھىشت و لە
جىڭىايەكى تر پىاسەت ئەكىد، سەپەر ئەۋە بۇر كە
جەستەت لە سەر زۇوي ئەمايەو بە ئارامى
ھەناسەت ئەكىشى، "با" سېپەرى ھەۋە كانى
ئەھىنایە سەر رو خسارە چاۋ بە سەر اەكتەمە.
مېشۇلە پىيىست بە بىرىنە كان لە دەور گۇناتدا
سەمايان ئەكەد. مېرولە رەشمەكان ھەممۇ
جەستەتىيان ئەپشىكى. قىزەكانت لە بېر "با" ئى
شەدا ئەشە كانەو، بەلام تۆلەوي ئەبۇويت، لە
جىڭىايەكى تردا بۇويت، لە روناکى گەرمى
خانوو كەدا لە بۇنى كۆلەكاني كەلەبۇدا، لە
ئەمەنگىدا كە لە سەر زۇوي دەرىھات، ئوق بىبۇي.
جاڭالاڭىكە كان بە سەر تالەكаниيانمۇ ئەلەزىزىن،
چونكە كاتى خەبەرى بۇنەمەيان بۇو، قورناولىكە
زەرد و رەشمەكان، لە ئىزەكانييان لە سەر دىيوارى
مالەكە ئەخزانە دەرەھەو بە چىنگە قامك
بلاۋەكانيانمۇ، ئاوېرمان، سەپەرى تۈيان ئەكەد.
ھەممۇ كەس سەپەرى تۆئى ئەكەد، چونكە
چاوهەكانت بە ستارابۇون، لە جىڭىايەك لەپار
باخەكە لە ئاۋ دېرەپ و دەۋەنە چېرەكاني دەھختى
"پاچ" نزىك "سەمۇن" ئىكى وشك مەلەتائۇر،
سېسەركەكە بىي ماندۇبۇون بە دەنگە مەلال

زەرىدەكە ساكار بۇو، سەرسەتون و كەچى
رازاوەي ئەبۇو.
بەلام مۇندۇق پىيى وابۇو كە هەركىز خانۇي
ھېننە جوانى تەدىيە. لە ئاۋ باخە شېرىزەكەدا،
لە بەر خانوو كەدا، دۇو دار خورماي جوان تا
سەرىانەكە بەرز بېبۇنەمۇ. كاتى سەرەتە كانى
ئەكەد لاسكەكانى ئاۋ دان و سەۋالەتە كانى
ئەرۇشاند. گىژۈكىيا دار خورما كانى ئابلوقە دابۇو.
شاخى گەورەي وەتەوشەكان وەك مار لە سەر
زەمىرى را كىنەشىرابۇون و لە ئاۋياندا تىپەپبۇون.
ئەوشەتى كە بە تايىبەت جوان بۇو، روناکىيەك
بۇو كە لەورى مالەكمى گىرتىبۇو. هەر لە بەر
ئەۋەش بۇو كە مۇندۇ خېرە ئەۋ ناوهى لى ئابۇو
خانوو "رووناکى زىزىن".

ەتتار روناکى ئاخىر ئۆخىرى دوا
نیوەرۆيەكى زۇر مولايىم و ئارامى ھەبۇو.
لە كاتىكدا بە ئارامى لە سەر جادە رىخىبەك
ئەچووە پىش، ھەستى بە روناکى ئەكەد كە
روخسارى ئەوازىش ئەكەد. حەزى ئەكەد بىنوي،
دلى ئارامتىلىيى ئەدا، ھەناسەي ھەلەئەمات،
ئاوازى كوللەكە دېسان توندۇر دەستى پى
كىردىقۇو، ئەتتەت لە گىژۈكىي باخەكمە
دەرىئەمات. مۇندۇ تاۋى وەستار گۈن لېنگىت،
پاشان بە ئارامى بەرە خانوو كە بېرى كەوتەمە
ئامانەي ئەۋە بۇو كە ئەگەر سەگى لېنى نزىك
بىتتەوە ھەلبىت، بەلام ھېچ شەتىكى بەدى ئەكەد.
گىژۈكىي باخەكە بىي جولە بۇون، كەلەكانيان
لە بېر كەرمە قورس بېبۇون. مۇندۇ بە چوار پەل لە
ئاۋ لقى كىيakanدا خۆى ئەخشاند و بە دەستى
درېكەكانى لائەدا. لە حەشارگە يەكدا دانىشت و
چاوى بېرىيە خانوو زەرىدەكە. روناکى بە
شىۋەيەكى ئادىيار لە سەر رۇكاري خانوو كە
دا ئەمرەكايىمە. جىكە لە دەنگى كوللەكە و
كىزەكىزى گومى مېشۇلەكان كە لە دەورلىزى
سەمايان ئەكەد، دەنگىكى تر ئەبۇو.

بۇون. رووناکىيەكە كە ئەماتە مالەمە كەرمەت و
زېرىنچىر بۇو.

زەنە بچووكەكە بەسەر پىيوه چايى ئىئەكىد.

- حەز لە چايى ئەكەي؟

مۇندۇق وتنى: ئەرى.

- دەي وەرە لېرە دانىشە.

مۇندۇق بە ئەسپاپىي لە لېوارى كورسىيەكە
دانىشت و چايىيەكە خواردەوە.
خواردەنەوەكەيش بە رەنگى زېر بۇو لېپۇ كەرمۇي
سوتاند.

مۇندۇق وتنى: داخە.

زەنە بچووكەكە بىنەنگ قومىنلىكى خواردەوە.
- پىيت نەووتى كە تۆز كىنى؟

دەنگى لە مۆسىقايدىكى نەرم ئەچوو.

مۇندۇق وتنى: من مۇندۇم.

زەنە بچووكەكە بە بىزەوە بۇي شېپوانى. لەسەر
كورسىيەكە بچوكتىر دىيار بۇو.

- من ناوم "تى شان".

مۇندۇق پرسىيارى كە: تۆ خەلکى چىنەت؟
زەنە بچووكەكە سەرى لەقاند: من قىئىتامىم نەك
چىنە.

- ولاتەكتان دورە؟

- ئا، نۇر نۇر دورە.

مۇندۇر چايىيەكە خواردەوە، ماندوتىيەكەي
رەوبىيەوە.

- ئەي تۆ خەلکى كۆيىت؟ تۆمى ئىئەرە
نىت، نە؟

مۇندۇر نېيدەزانى لە وەلامدا چى بللى:

- ئە من ئىئەريي نىيم.

بە داخستىنى سەرى، دەستتىيەك لە قىشى لادا.
بىيۇچان بىزە بەسەر لېپۇي زەنە بچووكەكەوە بۇو

بەلام چاوه تەنگەكانى نىكەران دىيار بۇون.

- تۆزى تر بەمەنەرە، ناتەۋى خىرا بېرى؟

- من نەئەبوايە بەھاتمايدە ئاوش باخەكتان،
بەلام دەرگاكە كرابقۇو وە منىش كەمى ماندو بۇوم.

ھېنەرەكەي قىسى لەگەلت ئەكىد، بانگى ئەكىدى
بەلام تۆز كۆيتلىقى نەبۇو، دوركەت بەمۇيەتمە.

دەنگە زېكەكە پرسىيارى كە: تۆ كىنى؟

لەبىرەم مۇندۇقدا زېنېكە بىبۇو، بەلام ھېنەدە

بچوک بۇو مۇندۇق بۇ ساتى واي زاتىبۇو مەنالە.

قۇزە رەشەكەي لە دەوري روخسارىدا خېر

بېرىبۇرى، بەرەلبىتىيەكى خۇلەمەنىشى لەبىردا

بۇو. بىزە گرتى:

- تۆ كىنى؟

مۇندۇق ھەلسابۇۋە، تۆزى لەو بچوكتىر بۇو

باويشىكىيەكى دا.

خەوتىبۇي؟

مۇندۇق وتنى: بىسۈرە، من ھاتىمە باخەكتان،

ماندو بۇوم، كەمى نۇستەم، ئىستىتا ئېرۇم.

- خىرا ئېرۇزى؟ خۇشىت لە باخەكە ئەمات؟

مۇندۇق وتنى: ئا، نۇر جوانە..

لە روخسارى زەنە بچووكەكەدا بە دواي

نېشانەتى تۈپەبۇندادا ئەگەپ، بەلام ئەن بەرەدەوام

بىزە لەسەر لېپۇي بۇو. چاوه بادامىيەكانى وەك

چاوى پىشىلە، حالەتىكى سەپىرى بۇو. چىچ و

لۇچ لەورى چاوه دەمى گرتىبۇو. مۇندۇق پىيى

وابۇو كە زەنكە پېرىبۇو.

- وەرە مالۇرەش بېيىنە.

لە پىليكانە بچوکە سېڭۈشەكە سەركەوت و

دەرگاكەكە كەرەدەوە.

- دەي وەرە.

مۇندۇق لە دوايەوە رۈيىتتە مالەمە. سالۇنىكى

گەورەي چۈلە بۇو. چەند پەنجەرەي بەرزەلە

چواردەورىدا روناكى كەرىبۇۋە، لە ناۋەرەسەتى

سالۇنەكەدا مېزىكى دارىن و چەند كاسىيەيەك

لەسەر سىنەيە بىرەقەدارەكەي سەر مېزەكە

بۇو. مۇندۇق لە نېیوان دەرگاكەدا بىزە جولە

ماپۇوە و بۇ سالۇنەكەو پەنجەرەكانى شېپوانى.

پەنجەرەكانى چوارخانە و شوشەكانى مات

تاشو کاته‌ی که همتو بشه‌واوه‌تی
له پشت تپولکه کانه‌وه گوم بیو.
روناکیه‌که مابووه. تهنانه‌ت له و کاته‌یشد،
روناکیه‌که هینده تهشنه‌ی کردبوو دیواره‌کانی
سالونه‌که نهتو توانای کوزانه‌وهیان نییه.

پاشان تاریک داماتبوو هاموو شت
خوله‌میشی بیوو، دیواره‌کان، پهنجهره‌کان، قری
مۇندق، سەرمایش ماتبوو. زنے بچوکه‌که
ھستابوو بق نئوه‌ی گلۇپىن داگىسىتىن، دواتر بق
سەيرکردنی شەم، مۇندقى بىدبووه ناو باخه‌که.
له ناست سەر درەختەکافه‌وه ئەستىزەکان و
خەرمانەی ناسكى مانگ ئەدرەوشانه‌وه.
ئەو شەم مۇندق لەسەر سەرىنەکان له
کونجىكى سالۇنەکە نوست. شەوانى تىريش
لەويما ئەنۋىست، چونكە ئەو مائەی زىد پى جوان
بیوو، بېنچار، كاتى شەوانە مەواڭلەم دەبپۇر، له
باخه‌کەدا له ئىزىز "داربىو" كەدا لەسەر پلىيكانەی
بەرمائىكە، ئەنۋىست.

"تى شان" زۇرقىسى ئەمكىد، بۇيىه
مۇندق زۇرى خوش نئويست. له و کاته‌وه
كە بىزىمەكمىجىار، پرسىيارى لىكىرىبپۇر
ناوارى چىبىه و خەلکى كۈنىي، ئىتپرسىيارى لى
نەكىرىبپۇر.

ەمر دەستى ئەگرت و شتە
سەرنجىرا كېشەركانى ناو باخه‌که و خانوھكاي
نېشان ئەدا. بىرلە وردىكانى نېشان ئەدا كە
فۇرم و نەقشى سەيريان لەسەر بیو، گەلەي
درەختەکان بە رەگىبرىگە ناسكە كانيانه‌وه، گولە
سېپى و زەرىد بچوکەکان كە له بەين بەردىكەنمه
روابپۇن.

ئەو گوگلىنکە و خىخشۇكە ئەنایە ناو
دەستى مۇندق و مۇندۇيىش له جىياتى ئەم
كۈچكە ماسى و پەرى كاكى ئەدایە كە له كەنار
دەرىيا نۆزىبۇونىمەر. "تى شان" بىرچ و
كاسېيەك سەورەت نىيە كولاؤي پېئەدا و هاموو

"تى شان" ساكارانە وقى: كارىكى باشت
كىد هاتىتە مالەمە. خۇ دىيت من دەرگاڭىم لەبىر
تۆ كىرىدىقۇرە.

مۇندق وقى: ئىيە ئەتازانى كە من دىم؟
ئەم بىرە دەنلىيە كىرىدىقۇرە.

"تى شان" بە لەقاندىتى سەرى وقى: "ئەرى"
و دەفرىكى ئاقۇنى پېر لە ماكارۇنى پى دا.
-بىرىتىتە؟
-ئەرى.

بە دەم سەيركىرىنى پەنجەرەكان كە روناكى
لەويوھ ئەماتە مالەمە، دەستى كىد بە خوارىنى
ماكارۇنىيەكە.

-جوانە، ئەم ھاموو زېرە چۈن بىرۇست
ئەبى؟

"تى شان" وقى: له روناكى هەتاوهە.

-بىي تۆ دەولەممەندى.

"تى شان" پېتكەننى: ئەو زېرە هي كەس نىيە.
ئەران سەيرى روناكىيە جوانەكىيان ئەكىد،
ئەتتۇت له خەودان.

"تى شان" بە دەنكىيەكى ئەرم وقى:
-وەك ولاتەكە ئەمنە، كاتى هەتاود دانەچى،
ئاسمان ئاوايلى دىيت، زەرىدى زەرد، لەگەن
چەند ھەۋىيەكى رەشى زۇز ناسك كە ئەلىي پەرى
باڭىدەكانە.

ھۆلەكە لېوان لېو بىبۇر لە روناكىيە زېرەنەكە،
مۇندق دەستى ئەمكىد وەك دواي خوارىنەمەي
چاپىيە داخەكە، ئارامتىر و بەھىزىتىر بۇرە.

"تى شان" پرسىيارى كىد: خۇشىت له
مائەكەم دى؟

مۇندق وقى: بەلى خانم.
چاومەكانى رەنگى هەتاويان لېك ئەدایەوە.

-بىي هەركات پېت خوش بىت، مائى خۆتە.
ئاوابپۇر كە مۇندق لەگەن "تى شان" و
مائى "روناكى زېرەن" ئاشنا بىبۇر، ماۋەيەكى
زۇز چاوى بېرىبپۇرە پەنجەرەي سالۇنەكە.

زۇدى حىمىز لە دەرىيايى رونى بېيانىيان و قىزىە قىىشى گاكيەكان بۇو لە ئاسماندا، ياخود دەنگى سەيرى شەپۇلەكان كاتى سەرى ئەكىدە بەناو ئاواھەكىدا.

ئەمجا بۇ داگىرتىنى چەند سەندوق و كۆكىردنەوهى سەوزە مىيە، ئەچقۇ بۇ بازار و بۇ ئانى شىو نەيرىندەرە بۇ "تى شان". دوانىيومۇز ئەچقۇ بۇ لای "زېitan" كە بە دانىشتىنەو لەسەر پەلى ماشىتىنەكەي خەوىلى ئەكەوت. قىسىمەكى وايان نەڭىزى كەردى، بەلام "زېitan" لە دىتتى مۇندىز خۇشحال دىيار بۇو. ئەمja "كۆساك" بە بوتلى شەرابەوە ئەھات، ھەميشە كەمى مەست بۇو و بە دەنگ بۇزەكەيەوە نەيقياند: ئى مۇندىزى هارپىم.

زېيىكىش بۇو كە بېرىجار ئەھات، زېنگى قەلمۇر بە روخسارىنى سورو دوو چاوى زۇر گەشەرە كە بە خويىندەرە دەستى رېبوارەكان، داھاتوويانى ئەھەت. بەلام ھەر كە ئەھەت، مۇندىز ئەرۇيىشت، چونكە خوشى لى ئەھەت. بەدواي "دادى" پىردا ئەچقۇ، پەيداكردى ئاسان بۇبو.

پىباوه پىرەكە جىڭاكەي زۇوبەنزو ئەگقىرى. لەسەر لەپەرە رېزىنامەيەك دانەنىشىت. چەمدانە بېچوکە زەرىدە كونكۈنەكەي لە پال دەستىدا داشىتا، رېبوارەكان پىنيان وا بۇو سوالىكەرە. زۇوبەي كات لە كۆپەپانى بىر كلىيىساكە پەيداى ئەكەردى و لە تەننېشىمە دائەنىشىت.

مۇندىز قىسىمەكىنى ئەسى زۇر پى خوش بۇو، چونكە چىزۈكى زۇر سەبارەت بە كۆتە كۆچەرىيەكان ئەمانى، باسى ولاتىكەي ئەكەرە، ولاتىكى پىر دارو درەخت، روپارى شارام و كىلىكەي زۇر سەوز و ئاسمانىتىكى نەرم و هېيمىن. لە تەننېش خانوھەكاندا، قەلائىكەي نۇوك تىزىكە بە سوالەتى سور و سەوز داپۇشراپۇو، جىڭاكەك كە كۆتە كانى تىيا ئەزىيان.

جارىكىش لە كاسىمەكى سېپىدا چايى گەرمى بۇ تىنەكىدە.

بېرىجار، كاتى شەمو كەلى تارىك نەبۇو، "تى شان" كەتىپىكى وينەمىي ئەھىتىلۇ چىزۈكىكى كۆنلى بۇ ئەگىزىرايەوە. چىزۈكىكى زۇر درېزىكە لە ولاتىكى نەناسراوادا روپىدا بۇو، شۇينى كە سەربىانى خانووھەكان، نۇوكتىيىلۇن و ئەزىزىها و حەيوانەكان وەك مەرقەكان قىسىمان ئەكەرە.

چىزۈكە كە مەننەج جوان بۇو كە مۇندۇ تا كۆتايى نېتەتowanى كۆيى بۇ بىرى، خەوىلى ئەكەوت و ژنە بېچوکە كە بىيەنەنگ ئەچقۇ كەلۈپەكانى ئەكۈزۈنەدەوە. ئۇ لە نەۋەمى يەكەم، لە ھۆزەيەكى تەنگىدا ئەخەوت. بېيانىان كاتى لە خەوەللىسا، دەمەتكى بۇو مۇندۇ رۇيىشتىبو.

****

لە زۇرەي تەپلەكە كانەرە، ئاڭرەلى كەدەبۇو چونكە نزىك ھاوبىن بۇو. لە رېزىدا، ئىستۇنى دوکەلى سپى ئاسمانىيان لەكەدار ئەكەرە. شەوانەش پىزىسىك وەك سەوتى جىڭەرە روناکىيەكى سورى ھەبۇو كە ئەبۇه ھۆزى دەپەراوەكى و نىكەراتى. مۇندۇ كاتى لە كەنار دەرييا بۇو يان لە پەليكانە كانەرە بەرە مائى "تى شان" ئەرۇيىشت، سەيرى ئاڭرە كانى ئەكەرە.

دوانىيەرۇيەك زۇترلە مەمۇر كات كەپەپۇو و دەستىكىرىدىبو بە ھەلکەنەنلى گەزىگىيادى دەرورۇيەرە مالەكە، كاتى "تى شان" لىسى پەرسىبۇو كە خەرىكى چىيە، وتبۇو:

- بۇ ئەوهى ئاڭرە كە ئەگاتە ئىرە.

ئىنسىتاكە زىرىيەي شەوانە لە خانوى "رووناڭى زىرىن" يان لە باخىكەيدا ئەخەوت، كەمتر لە كامىيۇنە بېچوکە خۇلەمېشىيەكەي "سېيا پاكان" ئەترسە. ئىتىر بۇ حەشارىگەكى ئاوا تاشەبەرەكانى نزىك سەدەكە ئەچقۇ.

رۇزىكە مەلەھەتات، لە دەريادا مەلەي ئەكەرە.

کۆلاره کە لە سەر دەرياوە بەرز بىيۇوه. كاتى "با" ئەيپۈزىند، پەرى بالىڭ كانى شەقەشەقىان دەست پېتىكىد. پىياوه کە بىن جولە لە قەراغ دەرييا مابۇوه، مەكارەكە ئەكىرىدە وە نىگاىي بە سەر پەپولە زەرد و رەشەكە وە كىرساند بىووه، جار جار پەتكە ئەكىنىشايەوە بە دەورى مەكارەكەدا ئەپىچايەوە كۆلاره کە لە ئاسماندا بەرز ئەبۇوه. لە ھەممويان بەرزىر بىقۇوه، بە بالە كەورەكانىيەوە لە ئاست سەر ساحلەرە بىلەو بىقۇوه، ھەر لە وييا مابۇوه بىتىكە ئەولى بىدات، لە "با" يەكى تونىدا لە ئاسمان ھەلواسىرا بۇو. هىنىدە لە زەويى دوور بۇو كە ئىتىر پەتكە ئەنەبىنرا. كاتى مۇندۇق و "ئىقان" تىزىك بىبۇنچو، پىياوه کە مەكارەكە دابۇو بە مۇندۇق. -تونىد بىگە.

لە قەراغ دانىشتىبوو و جىڭىرىيەكى دا كىرساند بۇو، مۇندۇق ھەولى ئەدا لە بىر "با" دا راي بىرى. - كاتى ئۆز ئەكىشى، تو تۆزى شلى كە، ئەمجا بىكىشە.

مۇندۇق و "ئىقان" و پىياوه کە بە ئۆزە كۆلاره كە يان ئەگىرت. كاتى ھەممو كۆلاره كانى تىز، ماندوو و شەكتە كەوتىنە ناو دەرياوە، ھەممو سەريان بەرەرە پەپولە زەرد و رەشەكە وەرچەرخاند بۇو كە ھىشتى لە ئاسماندا مەلى ئەكىد. بە راستى قارەمانى كۆلاره كانى بۇو. ھىچيان نەيانتواشىبو هىنىدە بەرزىنچەوە ماوهىكى ئۆز ئاوا بېرىن. ئەمجا پىياوه کە نۆز بە ئارامى، مىتى بە مىت، پەپولە كەورەكە ھىتابۇوه خوارەوە. كۆلاره کە لە "با" دا ئەلەرىايەوە، تەقىنەوە كانى ھەوالە ناو پەردى كاتىدا و يۈزەيەكى زىقەئاسا لە پەتكەيدا ئەبىسرا.

ترسى ئەوە ھەبۇو كە بە كىشاندىن، پەتكەكە بىرتايىه. پىياوه کە بە دەم ھەلسىۋاندى مەكارەكە وە كەم كەم ئەچووه پېشىوە. كاتى

"دادى" پېر بە دەنكىيەكى ئارام ئەدوا، وەك قېرىنى بالىندە كان لە ئاسماندا، كە ساتى ئەخوازەستان و لە ئاستى سەر كۆنەكانىدا ئەخوازەنمۇو. بەلام ئەمانەي بىقۇكىسى تىز ئەنەكىرىايەمۇ. كاتى مۇندۇق لە گەل "دادى" پېر دائەنىشت، خەلکى پەنیان سەير بۇو، ئەخوازەستان و بىقۇكىپەنەي بىچوك و پىياويكى پېر بە كۆتۈرەكانىيەوە ئەيانپوانى و پارادى نۆرتىريان شىدا، چونكە وىنەيەكى پېر لە پەزارە بۇو. بەلام مۇندۇق ماوهىيەكى ئۆز بە گەدائىن كىردىن ئەنەمايەوە، چونكە ھەميشە يەك يان دوو ئىن شەھەيان پىن خوش ئەبۇو و دەستىيان ئەكىد بە پىرسىياركىردىن و ئەبوايە ئاكىاي لە "سياپاكان" بۇا. ئەگەر لە كاتىدا كامىيۇنە بىچوکەكە بە وىندا تىپىپەپىيا، بىنگومان پىياوه ئۇنىغۇرم لە بەرەكان دائەبەزىن و ئەھۋىيان ئەبىد. تەنانەت لەوانە بۇو "دادى" پېر و كۆتۈرەكانىيە بەرن.

رۇزى بايەكى تونىد ھەلى كىرىبۇو، "ئىقان" بە مۇندۇقى وەت:

-بىرۇين بۇ سەيرى كۆلارەكان.

يەك شەھەمانىي "با" ئى گەورە، بىذى بەرانبىرلىنى كۆلارەكان بۇو. بە يانى زۇو گەيشتنە كەنار دەرييا. مەنداڭەكان لە مىزىبۇو بە كۆلارەكانىانەوە ھەمئى بۇون، ھەممو جۈزە رەنگ و فۇرمىنەكى لىنى بۇو: كۆلارەلىزى، چوار كۆشىيى، يەكبالى، يان بېبىال، كە بە سەرىيانەوە سەرىي ھەيوان كېنىشرا بۇو، بەلام جوانلىرىن كۆلارە. مى پىياويكى دەور پەنجا سالان بۇو لەپەپەر كەنار دەرياوە، لە پەپولەيەكى زەرد و رەش ئەچوو بە بائى ئۆز كەورەوە. كاتى مەلىدا بۇو، ھەممو كەس بىن جولە ماقى بىبۇون. پەپولە كەورە زەرد و رەشەكە ساتى لە ئاست سەر دەرياوە بالىنى گرتىبۇو، ئەمجا پىياوه کە پەتكەكە كەرتبۇو لە سەر دوو پىتى بەرز بىبۇو. "با" هېرىشى بىرىبۇو نار بالىكانى و ھەلچۇبۇو.

سەھات دوو، کاتى هەتاولە ئاواي بەندەرەكەي ئەکوتا. كەشتىيەكە لەناو كەشتىيەكەنی قىدا بەستراپۇوه لەسىر ئاوه كە ئەلەرىمەوە، كەشتىيەكى گەورە نەبۇو. وەك ھەموو ئەوانەي كە بەردەمەكەنيان وەك سوتى كۆسەماسى بۇون و بايسەوانى نۇز گەورەيان نەبۇو، تە. كەچى "ئۆگۈزىتۇن" لاي مۇندۇق، نۇر دلىرىفىن بۇو ئاوه كەي لە يەكىن ئەوانەي كە لە بەندەر كارىسان ئەكىد، پرسىبۇو. ئاوه كە هيتابۇرۇيە گۈيان.

ھەر كات لە دەۋىرەپەرە بوايە، يان ئەرۇيىشت بۇ دىتنى يان لە قەراخ لەنگەرەكە ئەنۋەستاو ئاوه كەي بە دەنگى بەرزو و بە ئاوازەوە ئەمۇتۇو:

"ئۆگۈزىتۇن! ئۆگۈزىتۇن!"

ئەنۋەستاو كەشتىيەكى ئەكىشىا، ئەگەرپەرمۇ ئەكوترا بە لەنگەرەكەدا. بېرەكەي شىن و سور بۇو بە نىيوبەندىتىكى سېپىمۇ. مۇندۇق لەسىر لەنگەرەكە دائەنىيەشت و بىندەم خواردىنى پېرەقالۇرە بۇ "ئۆگۈزىتۇن" ئى ئەپوانى و ھەرۇھا بۇ گەپانوھەكانى هەتاولەناو ئاوه كەمدا و شەپۇلە بىيەزەكان كە لاشى كەشتىيەكەيان ئېبىزايد. "ئۆگۈزىتۇن" ماندو و بىتاقەت دىيار بۇو، چونكە ھەركىز كەسى لىيە دەرنەئەمات.

مۇندۇق پېرىيە ئاوى، لەسىر ئىمكەتىكى دارىن لە دواي كەشتىيەكەوە دانىيەشت. چاوهپوان بۇو. ھەستى بە بىزاوقى شەپۇلەكان ئەكىد، كەشتىيەكە بە شارامى ئەجۇلائىمۇ، كەمنى ئەخولايسەو، دورئەكتۈتسەوەو تەنافەكە جىپەمى ئەھات. مۇندۇق زۇرى حمز ئەكىد لەگىلى بېۋات، لەسىر دەريا، لەسىدەكە تىپەرى بە "زېوردان" ئى ماسىگەر بلى سوار بىت و پىتكەوە بەرھە دەرياي سود بېقۇن.

مۇندۇق ماوەيەكى نۇر لە پېشت بەلەمەكەوە دانىيەشت و بۇ زايىلەكانى هەتاوارى ئەپوانى و كۆملەن ماسىيە ورده كان كە ئەلەرىنەوە ئەچۈنە

كۆلارەكە جوان لە قەراخ ئۆزىك بۇوەوە. پىباوه كە تۆزى جىپەجى بۇو و خىرا لە ئەنۋەستاو كەشتىيەوە پاشان بەرەبەرە شلى كەنەوە، كۆلارەكە بە ئەسپايسى، وەك فرۇكەيەك ھاتبۇوە خوارەوە بۇ سەر رېخى قەراخ.

ھەموو ماندو بېبۇن، لە قەراخ دەريا دانىيەشت. "زېقان" "مات داڭ" ئى كېپىبۇو و بە دەم سېيركەنلى دەريساوە خوارەبۇيىان. پىباوه كە شەپى كۆلارەكانى ئەگىپرایسەوە كە لەسىر قەراخەكانى "تۈركىيە" تىغى رىشتاشىنيان بە كالكى كۆلارەكانى وە ئەبەستمۇو، كاتى لە ئاسمان بەرزا ئەبۇونەو، توند لە يەكىيان ئەداو دائەكەمۇن چونكە تىفەكان پارچەكانى ئەدراند. تەنانتەت جارىتىك توانىبۇوۇ پەقى كۆلارەيەك بەقىرەتىنى، كۆلارەكە گوم بېبۇو و "با" وەك كەلائىمەكى وشك لەگەل خۆئى بەردىبۇوۇ. لەمۇي رۆزانى "با" ئى گەورە، مەنداڭ سەدان كۆلارەيان ھەلئەدا و خال رەنگاوار رەنگ ئاسمانى دائەپۇشى.

مۇندۇق وقى: ئەبى نۇر جوان بۇويت.

پىباوه كە وقى: ئەرى، جوان بۇو، بەلام ئىستا خەلک ئىتەر ئازانن.

ھەلسايەوە كۆلارە گەورە زەرد و رەشمەكەي لە ئايلىۋىنەكدا پېچايەوە.

-جارى داماتتو فيئرت ئەكەم چۈن كۆلارەيەكى راستقىيە دەرسەت بىكەي. مانگى سېپتەمبەر وەزىزىكى باشە و تۆئەتۋانى كۆلارەكەت وەك بالىندەيەك بەقىرىنى، بىئەمەدى دەستى بۇ بەرى.

مۇندۇق بىرى كەنەكەي خۆئى وەك گاكىيەكى زۇر سېپى دەرسەت ئەھات.

*****

شەتىكىش كە مۇندۇق نۇدى حمز ئەكىد بىبىينى، كەشتىيەك بۇو بە ئاوى "ئۆگۈزىتۇن". جارى يەكەم دوانىيەپۇيەك دىتبۇووى، ئۆزىك

نیگارکیشەکە وتنى: ئەگەر تۆ بتەوی.
بە ناسكىتىن پەرەموج لەسەر بۇومەكە
تارمايىھەكى رەشى بچوکى كىشا كە زۇرتىلە
دەعبايدىك ئەچچو. مۇندۇ ئاتاوى راما و وتنى:
-ئەى ئەزىزى ئاسمان بىكىشى؟
نیگارکیشەکە دەستى لە كىشاندىن مەلگەرت و
بە سەرسۈپ مانەوە بۆى پوانى.
-ئاسمان؟
-ئەرى، ئاسمان و هەورەكان و هەتاو، زۇر
جوان ئەبىت.
نیگارکیشەکە هەركىز بىرى لى ئەكىرىپۇوه،
بۇ ئاسمانى ئاست سەرى روائى و پىنگەنى:
-ەق بە تۆيە، تابلىقى داھاتوم جىڭە لە
ئاسمان شتىنەكى تەننېيە.
-لەگەل هەورەكان و هەتاودا؟
-ئەرى لەگەل ھەموو هەورەكان و هەتاوى كە
ئەدرەوشىتىھە.
مۇندۇ سەلماندى: جوان ئەبىت، زۇر حاز
ئەكم بە زۇرىي بىبىنە.
نیگارکیشەکە بۇ ئاسمانى پوانى:
-من سېبىيەن بەيانى دەست پى ئەكەم،
ھىۋادارم ھەوا خۇش بىت.
مۇندۇ وتنى: ئەرى، بەيانى خۇش ئەبىت،
ئاسمان لە مرۆيىش جواتىر ئەبىت
ناخىر لە پىش وتنى ھەرادا راستى ئەكىرىد.
ھەرەها كاپرايدىك كە كورسىيەكانى لە "كا"
پەزىزىدەوە.
مۇندۇ زۇرىيەكى كات دوانىيەپروان بۇ دىتىنى
ئەچچو. لە ھەوشى خانزىيەكى كۆندا، لەگەل
كۈپە بچوکەكە كە ئاتوى "پېپۇ" بۇ، كارى
ئەكىرىد؟. "پېپۇ" كە لە ئاوا كەورەكەيدا گوم
بىبۇ لە تەننېتىھە دائەنېشىت. مۇندۇ زۇر
حەزى ئەكىرىد بۇ كاركىرىنەكەي بېۋانى، چونكە
پىباينىكى پىر بۇ كە قامكەكانى بەكارامىيى
"كا" كەي كەرى ئەدا و ئەيتەننېيەوە. كۈپە

پېش، بېنچار بۇ كەشتىيەكە كە ئاوازى ئەوت،
كۇزانىيەكە خۆى دروستى كەدبوو:
ئۇڭزىقۇن، ئۇڭزىقۇن، ئۇڭزىقۇن.
ئىمە ئەرقۇ ئەرين
ماسى ئەگۈرۈن
ساردىن، مەيگۇ، تۇن
پاشان مۇندۇ لەسەر لەنگەرەكە لاي كەشتىيە
بارىيەكان كەمى پىاسەھى كرد چونكە ئەر
ھەرەها ھاپرىقىيەكى جەرسەقىلى ھەبۇو، بۇ
سەيركىردن شتىگەلەنەكى زۇر ھەبۇون، لە ھەمۇ
جىيگا يەكىدا، لە شەقامەكان، لە قەراغ و لە زەوبىيە
بايدەكاندا، مۇندۇ خۇشى لەو شوينە پېز
حەشامەتە ئەنەھەت. جىيگا گەلى سەرىيەتالى پى
خۇشتى بۇو، شوينە كە لە دەپە تا دور ئەبىزىز،
كۈپەپانەكان، لەنگەرەكان كە تا دەپە پېش
تەچچوون، لە شەقامە راستەكاندا كە كامىۋىنە
مەخزەندارەكان دەئازۇقۇن. لەو شوينانەدا بۇ كە
ھەيتوانى كەسانى بۇ قىسە كەردىن پەيدا بىكەت و
ھەرتەنبا پېيان بلىت:

ئەمكەن بە كۈپى خۇزان؟
كەسانىنەك بۇون لە دونىيائى خەو و خەيالدا، لە
كاتى رىزىيەشىتىدا، دەستىيان ئەنایە پېشىيان و
بېرىان لە شتاتىنەكى تەر ئەكىرىدە،
ئەستىزەناسەكان، مامۇستاكانى مېئۇو،
مۇسىقازانەكان، گومرگچىەكان و بېنچارىش
نیگاركىشەكى كە يەكىشەمانە، لەسەر
كۈرسىيەكى بىزۆك دائەنېشىت و كەشتى و
درەخت و داچوونى هەتاوى ئەكىشى.
مۇندۇ بۇ سەير كەدىنى تابلوكەي راوهستا،
نیگاركىشەكە ئاپرى دايەوە و وتنى:
-پېت جوانە؟
مۇندۇ سەرى لەقاند. پىاۋىك و سەگىنەكى
ئىشان ئەدا كە لەسەر لەنگەرەكە دور
ئەكمۇتىھە.
-ئەى ئەوان، ئەواتىش ئەكىشى؟

بچوکه که بی جوله لمناو که واکهیدا که وەك پالقۇيىك داپۇشراپۇو، نەمايمەوە. مۇندۇڭ كەمى لەگەلیا خۆي سەرگەرم ئەكىد، شتاتىنى كە لە كاتى پىباسەكىرىدىدا دۇزىبۈيەوە بۇي شەھىندا، ورده بەرده سەيرەكانى ئەثار دەرييا، تەوقىەي گىا دەريايىيەكان، گوئىچە ماسى، شتە وردهى جوانى سەوزۇ شىنى كەثار دەرييا كە دەرييا ساق كىرىپۇون.

"پېپۇ" بەرده كانى ئەگىرت و ماوهىيەكى زۇر سەيرى ئەكىدىن ئەمجا ئەينايىھە كىرىفانى كەواكەيەوە. "پېپۇ" قىسەكىرىدىنى نەھىزانى، بەلام مۇندۇق زۇرى خۆش ئەويست، چونكە بى جولە لای باوه گەورە ئەمايمەوە، لە ناو كەوا خۆلەميشىيەكىدأ كە تا لاقي دانەقۇشاند و وەك جلى چىنەكان دەستى دائەقۇشى. مۇندۇلە كەسى خۆشى ئەمات كە بىزانى بى جولە لەبىرە مەتاودا بىمېنېتەوە، بى قىسە، چاوى لە خەمو خەيانلادا بىت.

مۇندۇق لەم شارەدا خەلکى زۇرى ئەناسى، بەلام ھاوبىتى زۇرى ئەبۇو، ئەوانەي ھەزى ئەكىد بىيانبىتى كەسانى بۇون كە نىكاييان گىرشدار بۇو و كاتى ئەيانبىتى بىزە ئەيگىتن، وەك ئەوهى لە دېتىنى مۇندۇق بەختىمۇر بۇوبىن، ئەمجا مۇندۇق ئەۋەستا و كەمى لەگەلیان ئەدوا، چەند پرسىيارى لىنى ئەكىدىن سەبارەت بە دەرييا و ئاسمان و بالىندەكان. كاتى خەلکە كە ئەمرۇيىشتىن، گۇپا بۇون، چونكە مۇندۇق پرسىيارى زۇر دژوارى لىنى كىرىپۇون، ئەم شتاتىنى كە خەلک قەراموشيان ئەكە، شتاتىنىك كە سالەھايە بېرىسان لىنى ئەكىدىزتەوە، بۇ وىنە: بوتەمکان بۇ سەوزۇن يان ئەستىئەكان بۇچى بىزۇكن؟

ئەقتۇت خەلک ماوهىيەكى زۇرە بە تەماي و تەيەكىن، ھەر تەنبا چەن و شە ئاوا لە كونجى شەقامەكەدا كە مۇندۇق ئەيزانى ئەم شتاتە بلىنى، ھەرروھا پرسىيارەكان، زۇرىيە ئەخەلک نازانى

پرسىيارى باش بېرسن، مۇندۇق ئەيزانى پرسىيار بىكەت. كاتى پرسىيارى ئەكىد، كەمس بەتەماي ئەوه نەبۇو، تاواي ئەۋەستان، ئىتىرىپەيان لە خۆيان و كارەكانىيان نەتەكىدەوە، رائىمان، چاودەكانىيان تۈزۈ تىيەك ئەچچۇو، چونكە يېرىان ئەماتەوە كە زەمانى خۆيان ئەم پرسىيارانەيان كىدووە.

پىاويىكى لاو ھەبۇو كە مۇندۇق زۇرى ھەز ئەكىد بىبىيەن، پىاويىكى بالا بېرىزى بەھېزى بە روخسارتىكى سۇر و دۇر چاوى شىنەوە، تۈنۈفۈرمىتىكى شىنى تۆخى لەبەردا بۇو و ھەميشە ھەگبەيەكى گەورە ئەچەرىمىنى پېرلە ئامەي پى بۇو، مۇندۇق زۇرىيە ئەكت، بەيانىيان لەسەر رىنگاى پلىكانەكاندا كە بەرھو تەپۋالكە كە ئەرۇيىشت، ئەبىيەن، جارى يەكم مۇندۇق ئىنى پرسىبۇو:

-بۇ من ئامەت پى ئىيە؟

پىاواه قەلمۇمكە پېتكەنپۇو، بەلام ھەر رۇچ مۇندۇق پىيى ئەگەيىشت ھەمان پرسىيارى لى ئەكىد.

-ئەي ئەمۇرۇ؟ بۇ من ئامەت پى ئىيە؟

پىاواه ھەگبەكە ئەگەرەوە و ئەكەپا:

-بَايزانم.. ئاوت چى بۇو؟

-مۇندۇق.

مۇندۇق.. مۇندۇق.. ئە ئېمۇرۇ ئامەت ئىيە. بېرچار خىرا ھەگبەكە ئەگەرەوە رۇچ ئامەيەك يان راگەياندىنىكى پېپۇاڭەنەدەيى دەرەھېنلەن ئەيدايە.

-بېگەرە، ئەمۇرۇ ئامەت بۇ هاتووە.

چاوىيىكى لىنى ئەقرتائىد و رىنگاڭى ئەگرتهوە بەر.

مۇندۇق زۇر ھەزى لە خويىنىنەوە ئامە ئەكىد، رۇچ ئېرىيارى دا بى دواي كەسىكىدا بىگەرە كە خويىنەن و نۇسقىن ئېر بىكەت. لە شەقامەكانى شار، لە باخە كەشىتىيەكاندا گەپرابۇو،

دیاریوو که پىشى سەير نەبۇو.
-تۆ بۇ قوتا بخانە ناچىت?
-نە ئاغا.

پىاوە پىرەكە دانىشت، پائى دايىوه بە دیوارە كەمەر و رووئى كىردى هەتاو، چاواي بېرىيە بەرىدەمى. روەلتى زۇر ئازام و لەسەر خۇبۇو، بە پىتچەوانى لوتە كۆمەكەي و چىرچەكانى گۇنای، گلىتىھى چاواي ئىچىكار كەش بۇو، كاتى بۇ مۇندۇقى پوانى جۆزە پېشىنىڭ لەسەر گەرمى لە ئىكايىدا بۇو، وتنى:

-نەگەر هەر ئەمەت ئەۋى خۇينىدىن و نۇسىن، من قىزىت ئەكەم.
دەنگى لە چاواه كانى ئەچچۇو، زۇر ئازام و دوور، ئەتتەت لەمە ئەترىسى كە لە كاتى قىسە كەردىدا دەنگە دەنگ بىكەت.
-بە پاستى ھېچ خۇينەوارىيەكت نىيە!
-نە خىر ئاغا.

پىاوە كە چەقۇيەكى دەسک سۇرى لە ساکەكەي دەرىھىندا دەستى كرد بە ھەلکەندىنى پىتەكان دەسەر بەرددە پانەكان و بەدەمەيە باسى ھەممو ئەو شەنانى ئەكىد كە لە پىتەكاندا بۇو، ھەممو ئەو شەنانى كە لە كاتى دېتىن و بىستىنى پىتەكاندا ھەستى پى ئەكىرى.

ئەيىوت: "A" لە مېشىكى كەورە ئەچچى كە بالەكانى بۇ دواوە چىيىيان خواردۇو، "B" بە دوو سەكەكەيەرە پىتكەننەيىبىيە، "C" و "D" لە مانگ ئەچن، مانگى نىيە، مانگى تەمەواو، "O" مانگى چواردە لە ئاسمانى شەودا، "H" بەرنە، پلىكەنەيەكە بۇ سەركەوتىن لە درەختەكان و سەريانى خاتومەكان، "E" و "F" لە مانگىر و سەول ئەچن، "G" پىاوە كى قەلەدە كە لە ئادى موبىليكىدا دانىشتۇرۇ، "I" لەسەر نوڭى پىشى سەما ئەكەت و لە هەر ھەلخستەنەيەكىدا، سەرىي جىيا ئەبىتەمە، لە كاتىكىدا "J" دىلاتى ئەكەت، بەلام "K" وەك پىرىزك كۆمەوتەمە، "R" وەك

بەلام زۇر كەرم بۇو و مالنىشىنەكان لەمە ئەبۇون. تا دەرىيا رۇيىشت، ھەتاو بە ھەمەو ھېزىيە وە لەسەر لەمەكانى قىراخ ئەسۇتا، خۆلە خۇي لەسەر بەرددە وەدەمى قىراخ بېرىقەيان ئەھات، مۇندۇ بۇ مەندالەكانى ئېرىوانى كە لە قىراخ ئاۋەكە كەمەيان ئەكىد. "مايمۇ" ئىرەنگ سەيرىان لە بەردا بۇو سۇرى باينجانى و سەوزى سىتۇي، مۇندۇ خۇشى ئەھات زۇر لېيان نزىك بېتەرە، رەنگە لە بېرئەمە بۇوبىي كە بە گەمەمە بە ھەمەو ھېزىيەنەوە ئەيانقىراند.

لای كۈلىتىكى دارىن لە قىراخ، مۇندۇ پىاوەنلىكى چاوا كە بە "مانگىر" قەراخى ساف ئەكىد. زۇر پىر بۇو، شىۋىتىكى كالىم بۇوي لەكەدارى لەپى بۇو، رەنگى جەستەي لە ئانى سۇتاو ئەچچۇو و پىستى وەك پىستى فىلىكى پىر پېر لە چىچ و لۇچ بۇو، پىاوە كە ماۋەيەكى زۇر "مانگىر" ئەكەي بەسەر رېخەكاندا ئەمەنەن، بىئەمە كارى بەسەر مەندالەكانەمە بېت. ھەتاو لەسەر پاشت و لاقەكانى ئەدرەوشىايەمە. ئاشەق لە رۇخسارىيەمە دائەچۈرۈ، جار جار ئەمەستاوا دەسەسەرىنەكى لە گىرقانى شۇرۇتەكەي دەرىئەھىندا رۇخسار و دەستى ئەسپىرى. مۇندۇ لە رووبەرروى پىاوە كەمە پائى دابۇو بە دیوارە كەمەر و ماۋەيەكى زۇر چاوا مېروان بۇو تا كارەكەي تەمەواو بىكەت. كاتى پىاوە كە لای دیوارە كە دانىشت، بۇ مۇندۇقى پوانى، چاواه كانى كەلى كەش بۇون، خۆلە مېشىبىيەكى كەم رەنگ كە لە ئادى پىستە بۇرەكەي رۇخساريدا لە دوو خال ئەچچۇون، تۆزى لە سۇرپىستەكان ئەچچۇو. بۇ مۇندۇقى پوانى، ئەتتەت پېرسىيارەكەي ئىئىنە كەيشتۇرۇ، ھەر وتنى:

-سەلام!

مۇندۇ وتنى: ئەمەمە ئىيىو نۇسىن و خۇينىدەمەم فىرىكەن، تەڭاتانلى ئەكەم.

پىاوە پىرەكە بى جولە مابۇو وە، بەلام

- شتیک که له کاتی له دایکبورو نمودا بوو.
 - مانگیز.
 - ناوه که، پیاوه پیره که مانگیز کهی له سمر
 قرارخ پن نیشان داد.
 - دره ختن له بس روباریکدا.
 - ئەری، رەنگه وەك کاتی بى كە من
 ئەگپریمهوه، کاتی من ئەمەرم درەختیکى بى
 جولە لمپر روباریکى جواندا.
 - خویندەوه خوشە، ئەمەموي هەموو پىتەكان
 فېرىم.
 - تۇپىش بنوسە.
چەقۆکەي پى دا، مۇندۇز ماۋەيمىكى زۇر
 له سمر بەردەكانى ساحل پىتەكانى ھەلگەند
 ئەمجا پىزى ئەكردن، بۇ ئەمەرى بىزازىچ ناۋىتكى
 دروست كىردووم، "0" و "I" ئى زۇر تىبا بوو.
 چونكە حەزىلى ئەكردن، ھەروەها خوشى لە
 "T" ئەفات، لە "Z" و لە بالندەكان "W".
 پیاوە پیرە کە خویندېمهوه: *izzi owo otto*.
 ھەردوکيان پىتكەنن، پیاوە پیرە کە شتى سەمېرى
 زۇرتىرى ئەزانى كە به دەم سەيركىردىنى دەريماوه
 بە دەنگە ئەرمەكەيەوه ئەيگىرپايىمهوه، باسى
 ولايىكى بىتكانى ئەكرد، زۇر دوور، لە بىر
 دەريساوه، ولايىكى زۇر گەورە كە خەلگەكى
 جوان و له سەرخۇ بۇون، شەپىلى ئى نەبۇو و كەمس
 لە مەرك ئەتەرسا، ئەو ولايە روبارىتكى تىدا بۇو
 ئەوهەندى دەرييا گەورە بۇو، خەلک لە داچۇنى
 هەتاودا بۇ مەلەكىردىن ئەچۈن، کاتى قىسى ئەم
 ولايە ئەكرد، دەنگى ئەرمەت و ھېمىتىر بىوو.
 چاوه بىزەنگە كانى بۇ دۇرەتىران شەپوانى، ئەمتوت
 پىشىت لەرى بۇوه، لە قىراخ رووبارە كە.
 مۇندۇز پىرسىيارى كرد: منىش ئەتام
 لەگەلتان بىم؟
 پیاوە پیرە کە دەستى ئايى سەر شانى مۇندۇز.
 - ئەرى، ئەتبەم.
 - كەي ئەرۇي؟

سەرباز ھەنگاوى بەرز ئەنتىت، "Y" وەستاوه،
 دوبالى لە ھەوا دا يە و ھاوار ئەكا: يارمەتى، "L"
 درەختى قىراخ رووبارىكە، "M" كىيە، "N"
 بەدەست سلاۋ ئەكتە، "P" له سەر پىئىك ئەنۇي،
 "Q" له سەر كلکى دانىشتۇرۇ، "S" ھەمېشە
 مارە، "Z" ھەمېشە بروسکەيە، "T" جوانە، لە
 دوگەلى كەشتى ئەچى، "L" لە ئىنجانەيەك
 ئەچى، "V" و "W" بالندەمن، فېرىش بالندەكان،
 "X" خاچىكە بۇ بىرە وەرى.
 پیاوە پیرە کە بە نوکى چەقۆکەي نىشانەكانى
 له سەر بەردەكان ھەلەكەند و ئەينايە بەردەم
 مۇندۇز.
 - ئاوت چىيە؟
 - مۇندۇز.
 پیاوە پیرە کە چەند بەردە ھەلچىنى و لاي
 يەكمەوه رىزى كىردن.
 - بىروانە ئاوى تۆيە.
 مۇندۇز و تى: جوانە، كىيە، مانگ، كىسى كە لە
 خەرماڭەي مانگ سەلام ئەكتە و دىسان مانگ،
 ئەمەموو مانگەي بۇ تىيدا يە?
 پیاوە پیرە کە و تى: لە ئاوه كە تىدایە، سەر
 ئەمەيە، ئاوه كەت وايە.
 بەردەكانى ھەلگەرت.
 - ئەي ئىيە ئاغا، لە ئاوه كە تاندا چى ھەيە؟
 پیاوە پیرە کە بەردەكانى نىشان ئەداو مۇندۇز
 يەك لە دواي يەك بەرزى ئەكردىن و ھەر رىزى
 ئەكردىن.
 - مىوېتكە.
 - ئەرى، شوينى له دایكبورو نم.
 - مېيشىتكە.
 - وەنگە من مېيش بۇويم، ماۋەيمىكى زۇر
 بەرلەوهى بىم بە ئىنسان.
 - پیاوىي كە ئەپروا بە رىڭادا، سەربازى.
 - من سەرباز بۇوم.
 - خەرماڭەي مانگ.

-بپروانه، ئىستا ئەستىرەكان ئەبىنин.
قىزىھى تىرىشى كولالە لە دەوروبىرياندا
بلاجىووه، ئەتۇت تەناشت لە ئاسمانىشىوه
دەنكىيان دېيت. ئەستىرەكان يەك لە دوا يەك
دەرىئەكەوتىن، لە ئىسى شەوانەدا بەكىزى چاوابيان
ئەتروكادن.

-جوانىن، خەرىكەن شتى ئەلەين، "تى شان"؟
-ئەرى، زۇرشت ئەلەين، بەلام ئىمەلىييان
تىنڭاگىن.

-تەنانەت ئەگەر خۇيىندەوە بىزانىن هەرلىييان
تىنڭاگىن؟

-نە، ناتواتىن مۇندىق، مەۋەكەكان لە
ئەستىرەكان تىنڭاگەن.

-لەوانىيە بەسەرەتە كۆنەكان بىكىزىنەوە.
-ئەرى، لەوانىيە چەرۈك بىكىزىنەوە.
"تى شان" بى جولە چاوى تىپپىن، دەستى
مۇندىقى توند گوشى:
-پەنگە لەو جادەيە بىلەن كە ئەمبى بىيىتىن، لە
ولاتگەلى كە ئەمبى بىزى بىرقىن. مۇندىق راما.
-ئىستا تۇندرىت ئەدرەوشىنىھو، لەوانىيە

رۇحيان ھەپىت.

"تى شان" ئەيوىست روخسارى مۇندىق
بىيىتى، بەلام ھەموو شت تارىك و رەش بۇو.
ئەمجا لە ناكاوا، لەرزىرىتى، ئەتۇت ترساوا،
دەستى مۇندىقى لەسەر سىنگى گوشى، گۆنای
خستە سەر شانى، دەنكى سەير و خەمىن بۇو.
ئەتۇت شتى رەمنجاندۇيەتى:

-مۇندىق.. مۇندىق.
بە دەنكە كېپ و جەستە لەرزىكەكىيەوە ئاواي
دوپارە ئەكرىدەوە؟

مۇندىق پرسىيارى كرد: چىتە؟ ھەولى ئەدا بە

قسەكىدىنى ئارامى كاتەوە.

-من لېرەم، ئاپۇم، ئامەرى بېرۇم.
روخسارى "تى شان" ئى نەتەدى، بەلام پىتى
وابۇو كە ئەگىرى، لەبەرەوە بۇو كە جەستەى

-ئازام، كاتى پارەم ھەبۇو، رەنگە سالىيىكى
تى، بەلام تۆلەگەن خۆم تەبەم.
دويىسى پىباوه پىرەكە مانگىرەكەي ھەنگرت و
دۇرتىن، لە قەراخ، دەستى كردىوە بە كارەكەي.
مۇندىق بەرەكەننى خستە كىرفانى، دەستى بۇ
ھاپىيەكەي پاوهشاند و روېشت.

ئىستا ئىتىرەممو شوين پې بىوو لە ئىشان،
لەسەر دېوارەكانمۇ، دەركاكان، لەسەر پلىتە
ئاسىنەتكان. مۇندىق كاتى لە شار تىپەپېرى،
چاوى ئەكىردن و بىرىكىياتى ئەناسىيەوە.

لەسەر چىيمەنتىقى شۇستەكە چەندىن پىيت
ھەنگەندرابۇون، بەلام تىكەيشتنى ئاسان نەبۇو.
كاتى شەۋدانەھات، مۇندىق ئەگەرپەۋە بۇ
خانوی "رۇوناکى زېپىن". لەگەن "تى شان"، لە
سالۇنە كەورەكە بىرچىق و سەوزەمى ئەخوارد،
ئەمجا ئەچچۈپ بۇ ناو باخەكەو بە تەمماي ئەن
بچوکەكە ئەمايەوە كە پىتىكەوە لەسەر رىڭا بارىكە
رېخىيەكە بېرقىن تا كاتى بە تەواوقتى درەخت و
دەوهەنەكان ئابلوقەيىان بەدەن.

"تى شان" دەستى مۇندىقى ئەنگرت و ھېنە
توند ئېيكۈشى، ئىشىنى پى ئەگەيىاند، بەلام
بەمەرحال پىياسەكىردىن لە شەموى تارىك و بە
لەمسىكىرىنى نوکى پىيىان بۇ ئەمەرى ئەكەن،
دەلەپەن بۇو تەننیا چاوساغىييان دەنكى خېرى
رېخىيەكە بۇو لە زېزىپىياندا.

مۇندىق گۈنى لە گۈزانى گۈنى دېرى كولالە
شاراواكەكان ئەنگرت، بۇنى دەوهەنەكانى ھەست
پىتەكەر كە شەوانە كولەكانىيان ئەكرايەوە، كەمى
توشى سەرگىزە ئەبۇو، چونكە زەن بچوکەكە
دەستى توند ئەگوشى.

مۇندىق وقى: شەوانە ھەمەو شت بۇنخوشە.
"تى شان" وقى: چونكە ئايىيىن، كاتى
ئايىيىن باشتى بۇنەكان ھەست پى ئەكەين و
باشتى ئەپىسىن.
لەسەر رىڭا كە ھەستا.

خواردهوه. تنوکهکان گەلی بچوک بۇون بەلام لە دەم و جەستىيدا بڵاو بېقۇوه تىنۇيەتىيەكى رەواندېبۇوه. لە ملاولاى جانەكەوه، دىوارە بەردىتەكان مىشىتا فىنىڭ بۇون.

قوربازىلەكەكان بۇز سەپىر كىرىنى رۇناكى لە درزەكانىيان هاتبۇونە دەن. مۇنداق بەرە دەرىيا داگىپارا لە قەراخە چۈلەكە دانىشت. لەو كاتەدا جىڭ لە گاكىيەكان كەسى تىرى لى ئىشىپو. يان لەسەر ئاوى ئىرىزىايى قەراخە كە ئاۋىزان بۇون، يان لەر لەر بەسەر لەكەكاندا پىش ئەچچۈن، بە ئەستىم دەنۈكىيان ئەكىردهوه ئەيانالاند و ئەفريز، لە جوغۇزىكدا ئەخۇلاندۇوه دۇرتن، كەمى ئەحساندۇ. گاكىيەكان، بەيىانىيان ھەمېشە دەنكىيەكى سەپىريان بۇو، ئەتتۇت بەرلىدەوە بېقۇن باڭ ئەكەن، كاتى ئەتتاول لە ناسمانى سوردادا كەمى بەرز ئەبۇوه، چىزاي دارپىرىقەكان ئەكۈزۈنەمۇ دەنگى شارى ئەبىيەست كە دەستى ئەكىرە بە بۇز يۇر، دەنگىيەكى دۇر دەست بۇو كە لە شەقامەكانى ئىشان خانوھ بەرزەكاندۇ دەرىئەمات. دەنگىيەكى خىنكاو كە لە ئەمەكانى كەنار ئەلمىزى. دوچىرخەكان بە ھۇزىن لىيىدان بە شەقامەكاندا لىتەخپۇران. ئىن و پىياوهكان بادىگىريان لەپەر بۇو و كىلاوى خورى بە سەرىيەنەو بۇو. مۇنداق بىچۈلە لە ساحل مابۇوه و چاومروان بۇو دىسان ئەتتاو مەوا كەرم كاتەوه.

گۈپى لە دەنگى شەپۇلەكانى سەر لەمەكان گىرتىبو. ئەم كاتەنى پى خوش بۇو چۈنکە كاسى لىتەبۇو جىڭ لەر و گاكىيەكان، ئەو كاتە ئەيتۇانى بىر لە ھەممو خەلکى شار بەكتەوه، ھەممۇ ئەواتە كە ئەبىيەن بەدەم سەپىركەنلى دەرىيا و ناسماندۇرە بىرى لى ئەكىرەنەو. ئەتتۇت خەلکەكە ھاوكات، ھەم زۇر ئىزىك بۇون و ھەم زۇر دۇر لە دەرىوپەريدا دانىشتبۇون، ئەتتۇت ھەر بە پوانىنى ئەم ئەمان بۇونىيان بۇو، كاتى ئىگىڭىلە ئى

ئەلمىزى. "تى شان" كەمى خۆى دوور خستەوه بۇ ئەوهى مۇنداق خزىنى فەرمىسەكانى ئەبىيەن. -بېبۇره، من كېلىم.

بەلام دەنگى دەرىئەمات.

مۇنداق وقى: "زۆير مەبە" و تا ئەپەرى باخىكەي بىردى. -وەرە روناكييەكانى شار لە ئاسماندا سەپىر كەين.

تا شوينى كە ئەيانقاۋىنى روپىشتن، تىشكىيەكى گورەي سور كە قۇرمى قارچكى بۇو، لە ئاست سەر درەختەكانىدۇ. ھەرۋەھا فرۇكەيەك كە بە چاوقۇرتاندن ئەتتەپەپىرى و ئەوانى ھەنابۇوه پىكەنن. ئەمجا ئەنۇرەي دەستى يەكتەر بەرىدەن لەسەر بېنگە رىيەكە دانىشتن. ۋەن بېچۈرگەكە خەمەكەي لەپەر چۈپۇوه دىسان دەستى كەنەوه بە قىسىرىدىن، بە دەنگىيەن ئەتتەپەي بىر لە ھېچى تر بەكتەوه، مۇندۇيىش قىسى ئەكىرە و ھەرۋەھا كوللەكە بە دەنگە گۈنۈدەكەيەوه لە ئاو ھەشارگەكە يىدالە ئاو كوللەكاندا، قىسى ئەكىرە، مۇنداق و "تى شان" ماوەيەكى زۇر ھەروا مانەوه، تا كاتى پىللەكانىيان قورس بۇو، ئەمجا لەسەر زەۋى نوستىن و باخىكەيەش ئارام ئارام، وەك عمرشەي كەشتىيەك ئەجولايەوه.

*****

دويىن جار، سەرەتاي ھارىن بۇو. مۇنداق لەگەن مەلھاتنى مەتاودا، بىسەنگ روپىشته دەرەوە، لەسەر خۆلە پەكەكانى تەپۇلەكە داگىپا. سەر درەخت و گىياكان پې بېرەن شەمۇن. ھەلەم سەر دەرىيائى گىرتىبو، بە ئىرىزىايى دىوارە كۆنەكان، لە ئاو كوللە كەنەرە ئەلۋەن، تنوڭى ئاو بەرز بېرەن و كە وەك ئەلماس ئەدرەوشايمە. مۇنداق ئەمى ئىزىك خستەوه كەلاكەي ھەلگەراندەوه و تنوڭە ئاوه ئازەكەي

ئومىقۇرم لەبەرەكەن "دادى" بېرىان بىرىپۇو، مۇندۇق بىيۇچان و يېخەسانەوە بەدواى "دادى" دا ئەگپارا.

كاتى لە حەشارگەيەك بۇ يەكىنلىكى تىر مەلئەمات، دلى توند و توندتر لىنى ئەدا. ھەممو ئەو شۇقىنانەي كە سوالەكەرە پېرەكە عالەتى بۇو بۇي بېرىۋا، سەرىي پىيا ئەكىد، كونجى نەركاي گەراچەكە، پىلىكانەكەن، نىزىك كانىيەكە، باخە گشتىيەكەن، بىر نەركاي خانووه كۆنەكەن. بېرىجار لەسەر شۇستەكە لاپەرە رۈزىنامەيەكى چاپ ئەكىد، ئەمەستا بۇ دەوروبىرى ئېرىوانى، ئەتۇت ئىستا "دادى" دېتەوە دانەنېشى. "كۆساك" دوايىن ھەۋالى بە مۇندۇق دابۇو، مۇندۇق لە شەقامى نىزىك بازازەكە چاوى پېتكەوتىپۇو، بە دىۋارىي پىسى ئەپېرى، دەستى بە دىۋارەكەوە گىرتىپۇو، بە تەواوەتى مەست بۇو، خەملك ئەمەستان و بە پېتكەننەمە بۇيىان ئېرىوانى. "ئاكاردىنچۇن" مەكەشى ئەبۇو، كاتى خەرىك خواردىمە بىپۇو، كاسى لىلى دىزىپۇو.

كاتى مۇندۇق لىلى مېرىپىپۇو "دادى" پېرى و كۆتەكەنلى كە كۆين؟ بۇ ئەمە ئەپېڭىكا، ساتى بۇي بۇانىپۇو، چاوى ماق مابۇو، ئەمجا ئاقاندېبۇو:

"ئازام.. بىرىيان، ئەمشەمۇ"

بۇ كۆنیان بىرىد؟

-ئازام، ئەخۆشخانە.

"كۆساك" بە ھەممۇ ھېزىيەوە ھەۋالى ئەدا بېرىۋا.

-پاوهستە، ئەى كۆتەكەن؟ ئەوانىيىشىان بىرىد؟

-كۆتەكەن؟

"كۆساك" تىنەئەكەيىشت.

-بىلەنە سېپىيمەكەن!

-ئا، ئەرى، من ئازام.

"كۆساك" شانى ھەلتەكەن.

-ئازام چىيان لىكىردوون، رەنگە خواردىيىتىان..

وەئەگىرتىن، ئىيت ئەمان لەمەيا لەسەر قەراخە چۆلە ئىبۇون.

مۇندۇق لەگەل خەنەكە كە قىسى ئەكىد، بە شىيەتلىكى خۇي قىسى بۇ ئەكىد، بىي وە، بەناردىنى شەپقۇل، شەپقۇلەكەن، لەمە ئەنلىكى بۇون، بەرە ئەمان ئەپرۇيىشىن، لەگەل دەنلىكى شەپقۇلەكەن و رووناڭى تىنەكەن ئىبۇون و خەنەك يېتىھە ئەزانى لە كۆيىھە ئاتۇن، وەرىان ئەگىرتىن. مۇندۇق بىرى لە "زېتان" ئەكىرىدە، لە "كۆساك"، كەسى كە كورسىيەكەنلى لە "كَا" پېر ئەكىرىدە، بىرى لە "رۇزا" ئەكىرىدە، لە "ئىدا" ئى ئانەوا، لە قارەمانى كۆلەرەكەن و پىياوه پېرەكە كە خويىندىنى فېرکىرىپۇو، ھەممۇ كۆنیان لەم بۇو، وەك وىزەيەك لە كۆنیاندا ئايانىيىست. تۆزى سەرىيان ئەلەقاند، چونكە تىنەئەكەيىشىن چى پۈوۈندەوا، بەلام مۇندۇق بازى بۇو كە ئاوا ئەتowanى لەكەلەيىاندا بىرىي و شەپقۇلەكەنلى ئەرىيا و ھەتتاو و ئاسمانى بۇ ئەناردىن. ئەمجا مۇندۇق لە دېرىتايى ساحل تا كۆلىيەت دارىنەكە على ئا.

لای دىۋارەكەن بەدواى بەرىنەكەندا ئەگەرەكە پىياوه پېرەكە پىتەكەنلى بە سەرىيەرە ھەلەكتەنپۇو. چەند رۇز بۇو نەچۈبۈوه ئۇرى، خۇي و رووناڭى ئىنۋە ئۆسۈرەكەنلى كەنلى ئەپرۇيۇو، مۇندۇق بەردىيەكى نۇك تىزى ئەھىنەيەوە بەسەر ئىشانەكەندا و لای يەك رىزى كەنلى، بۇ ئەمە كاتىي پىياوه پېرەكە ئەگەر ئەمە ناوەكەي بېبىنى و بىزانى كە ھاتووه، ئەمە رۇزە وەك رۇزەكەنلى تەنپۇو، چونكە شار كەسى لى ئەبۇو، مۇندۇق بە دواى سوالەكە پېرەكەو كۆتەكەنلىدا ئەگپارا.

دلى توند كەوتىپۇو تۈرە تىرپ، چونكە لە پېشىمە ئەيزانى كە ئايدۇزىتىمە. ھەممۇ شۇننىيەكى بە دوادا پېشكەن، شەقامەكەن و كۆلەنەكەن، كۆپەپىانى بازازەكە و بىر كەنلىساكە. مۇندۇق تامازىقى دېتىنى بۇو، بەلام شەم، كامىۋە بېچونكە خۆلە مېشىيەكە تىپپەپىپۇو و پىياوه

ئىو بازىنەيمكدا وەستابۇن.

وەك كاتى "ئىتان" نمايشى بەپىوه ئەبرەد، مۇندىق بىرى كىرىدەوە كە باشترايىه بېرىن، رىڭاكەيان بىرىنە بەر. سەيرى ھەممو ئەلاقە وەستاوانى ئەكىدە، پىلاڭەلى كەورە و پەشى چەرمى پىياوانە، نەعلى پاژانە بەرنى ئىنان. كۆپى لە دەنگەكان بۇو كە بە سارىيەوە قىسىيان ئەكىدە، بەلام نەيەتowanى تېبگات كە چى ئەللىن.

دەنگەكان ئەيانوت.. تەلەفون كىردىن...، تەلەفۇن بۇكى؟ مۇندىق پىنى وابۇو بۇوە بە سەكىيىكى پىرىي مۇو خەنەبىي كە خۆى گرمۇلە كەردووە لە كۆنجى شۇستەكەدا نۇستو، كەس نەيەتowanى بىبىيىنى، كەس نەيەتowanى سەرىنجى سەكىيىكى پىرىي زەرد بىدات. سەرما بەرددەواام لە جەستەيەوە سەرەتكەوت و بە ئارامى يەكبىيەكى ئەندامەكانى ئەگرت.

پاشان كامىۋىنە بچوکە خۇلەمیشىيەكەي "سیاپاكان" ھاتبۇو. مۇندىق لە خەو و بىندا리ا كۆپى لە ھاتنمەكەي بۇو. دەركاكانى كراپۇونەوە، بەلام بۇي يەكسان بۇو. لاقى خەلکەكە كەمى چۈون بە دواوه، مۇندىق چاوى لە پانتۇلە شىنە دەرياوانىيەكان و پىلاڭەرەشە تەخت ئەستورەكان بۇو كە ئىنى ئىزىك ئەبۇونەوە.

-نەخۆشى؟

مۇندىق دەنگى كەن ئەنگىيان ئەدایمەوە، ئەتتۇت لە هەزاران كىلۇمەترەوە ئەھات.

-ئاوات چىيە؟ لە كۆئى ئەزىزىت؟ ئەتتۈرى لەگەلەمان بىيت؟

مۇندىق بىرى لە تەپۈلەكان ئەكىرىدەوە كە لە ھەممو شوينىكىدا، لە ئاقارى شار، ئەسۋىتان. ئەتتۇت لە قىراخ جانمەكە دانىشتبۇو كىلەكە سوتاوارەكانى ئەدى، شۇلە كەورە سورەكان، بۇنى "جەرى" دوكلە سېپىيەكەي ھەست پى ئەكىدە كە لە ئاسغاندا ھەلئەگەرا. ھەرورەها چاوى لە

بە لەرىزىايى دىوارەكە بە تلاوتلى رىكەوتەوە. لە پىر مۇندىق ھەستى بە ماندوتىيەكى زۇر كىردى. ئەيىيىست بىگەپىتەوە بۇ قىراخ دەريا، بۇ ئەھى بەخۇى، بەلام زۇد دوود بۇو. ئىتىر وزەى لا نەماپۇو. وەك بىلەسى ماھىيەكى زۇر ھېچى نەخواردىي يان ترسابىي. ھەستى ئەكىدە دەنگەكان ھەممو لە مېشىكىدا ئەزىزىكىتىنەوە بۇ زەھى لە ئىتىر پىتىدا ئەبىزىي. لە سەر شۇستەكە پالى بە دىوارىنەكەوە داو چاۋەرپان بۇو، لە لولاقتى دوکانى فۇوشىيارىنىكى شتۇمەكى مال دىيار بۇو بە شوشەيەكى گەورەوە كە روناڭى ئەدایمەوە. مۇندىق بىنچولە دانىشتبۇو، تەنانەت لاقى ئەو كەسانەي كە لە بەرددەمەيەو تىنەپەپەرىن نەتەبىيىنى. كۆپى لە وەتكان نەتەگرت، ھەستى بە جۇرمە بىنچائى و بىنھىزىيەك ئەكىدە كە ھەممو جەستەي داگرتىبۇو كە وەك سەرمایىك سەرەتكەوت و لۇوەكانى بىيەست ئەكىدە. نەيەتەنەشت چاۋەكانى بېرىزىن، دلى توندلىنى ئەندىدا، ئىتىر دوود و بىنھىز بۇو، بە ئارامى لە سەنگىكىدا ئەبىزوا، ئەتتۇت خەرەتكە بۇھەستى. مۇندىق بىرى لە ھەممو ئەو خەشارگانە ئەكىرىدەوە كە شارەزايان بۇو، لە قىراخ دەريا، لە ئاوا تاشەبەرددە سېپىيەكان، لە ئىوان شەپقىل شىكىنەكاندا، يان لەتاو باشى خانۇوى "رووناڭى زىپىن" دا ھەرورەها بىرى لە كەشىتى "ئۆگۈزىتۇن" ئەكىرىدەوە كە خۆى ئەجۇللاندەوە بۇ ئەھى لە لەتگەرگەكە جىابىتتەوە، چونكە ئەيىيىست تا دەريايى سۈرپىيات. بەلام ھەر لەو كاتىيىشا ئەتتۇت ئىتىر ئاتتوانى سەر شۇستەكە بە جىي بېتلىي. پالى بە دىوارەكەوە دابۇو، ئەتتۇت لاقەكانى ئىتىر توانانى رېپېننەيان نېيە.

كاتى خەلک قىسىيان لەگەلى كەردىبۇو، مۇندىق سەرىي بەرز ئەكىرىدەبۇو، بىنچولە، لە سەر شۇستەكە مابۇو، تەويىلى ئابۇو سەر باسىكى. ئىستىلاقەكان لە بەرددەمەيَا چەشىنى دىوارىنەك، لە

"تى شان" دوپاتى كردەوه: نه، نابىت.. ئىوه نازان.

كۆميسىر بە تۈپەيىھە بۇي پوانى:
ئىوه سەرقىچ ئادەن، خانم، مەندالىكى بى مال
بى كەسۋىكار، لەگەن وىلەكمىدەكەندا لە شەقامدا
وېلە، لەگەن سوالىكەرەكەندا و رەنگە خراپتىش!
كەسىكە وەك كىيوبىيەكەن ئەشى، كەس نەيەنزانى
چى ئەخوا لە كۆي ئەشى، لە مىرىزە
ئىشانەكەنيان پىيىداوين، خەلک شاكايدىيان
كىردووه، ماۋەيەكى زۇرە بە دوايدا ئەگەرىن،
بەلام ئەم زۇر فىلىباز بۇو، خۇرى ئەشارەدەوه،
ئاچار بۇرىن ئىترتەواىي كەين.

زە بچوکە ماقى بەرددەم خۇرى ببۇو
جەستەي ئەلەرىزى، كۆميسىرەكە ئەرمەت ببۇو:
ئىوه، ئىوه لەگەلى خەرىك بۇون؟ كۆي
بىگىن، ئەگەر ئەتائەوى وەئەستۆزى خوتانى
بىگىن، ئەگەر باتانەوى بە ئىوهى بىسپىرىن،
يىتكومان ئەمە ئەگۈنچى.

-ئەبى لە "كاخۇنى بارەيىنان" نەبىت.
-بەلام ئەبى لەوي بىتتەمەو تا باشتىرىت،
ئەگەر ئەتائەوى وەئەستۆزى بىگىن، ئەبى
داخوازىيەك بىنسىن، پەروەرنىدە پېيك بىيىن،
ئەمە يىش خىرا بەرپىوه ئاچىت.

"تى شان"، لە مىشكىدا بە دواى وشەدا
ئەگىپا، هېزى قىسىملىنى ئەبۇو.
-ئەبى كارى ئىدارى بەرپىوه بىچىت، ئەم
منالە.. ئاوى چىيە؟

"تى شان" وقى: مۇندىق، من..
-ئەم مەندالە لە ئىش چاودىزىدایە، ئەبى
ئاگايىان لىنى بىتت. لە "كاخۇنى بارەيىنان"
خەرىكىن، ئىوه ئەزانى كە لەم تەممەدا خۇيىدىن
و نۇسقىن ئازانى، هەركىيز قوتاڭخانە نەچوووه؟

"تى شان" ھەولى ئەدا قىسىملىنى
خىنكا بۇو، سەرەننەنjam وقى:
-ئەم بە ئىمەمى وە خىزاشنىيە، ئىمەيش
من ئەتوانم چاوم پېكەرى؟

كامىۋە سورەكانى ئاۋ پېتىنەكان بۇو كە لە ئاۋ
دېكەكاندا وەستاپۇن و لولە درېزەكانيان
ئەنگەپان.

-ئەتمەرى رى بېرى؟
پياوهكان ئىزىر بالىان گىرت و بەرزىان كردەوه
و وەك كۆلىكى سوك بەرە دەرگا كراوەكەي
پېشت كامىۋەكە بىدىان. ھەستى ئەكىد لاقى
لېپەر پەلەي ماشىتەكەدا بەزەويىدا رۇنچى.
ئەتتەت پېنى خۆى ئىيە، پېنى بوكەلەيمك بۇو كە لە
دارو پىتىچ دروست كرابۇو. ئەوجا دەرگا كان
تەققەتقىق پېتىوەدران و كامىۋە بچوکەكە لە
شارەكەدا بېپى كەوت. ئەمە دوايىن جار بۇو.
دۇورقۇ دوات، زە بچوکە قىيتامىيەكە، روپىشته
ئار ھۆلى كۆميسىرى پۆلىس، بېرەنگ بۇو و
چاوهكانى ماندو، نەخەوتبوو، دۇو شەمەپەتىمى
مۇندىق مابۇو و بۇزى سىيەم ھەممو شار
بەدوايدا گەپابۇو.

كۆميسىرەكە بى فزولى بۇي پوانى:

-ئىوه دايىكى ئەمون؟
"تى شان" وقى: نه، تە، (بە دواى وشەدا
ئەنگەپا). من من دۆستىتىكى ئەمۇ.
سەرەتاي چىچ و لۇچەكانى رومەتى بچوكتى
ئىشاتى ئەدا، هەرۋەك مەندالى.

-ئىوه ئەزانى لە كۆيىھ؟
كۆميسىر بىتتەمەي بق وەلامدا ئەمە پەتكە بىكەت
بۇي پوانى.
زە بچوکەكە دۇوبىارەي كردەوه، ئەتتەت
تىنەنگەپىشەت.

-لە "كاخۇنى بارەيىنان" د.
پاشان قىزىلندى.
-بەلام وَا ئابىت.
كۆميسىرەكە پرسىيارى كرد: چى نابىت؟

-بەلام بق؟ چى كىردووه؟
-ئەم بە ئىمەمى وە خىزاشنىيە، ئىمەيش
برىماڭ ئەمە.

هەلیکدا هەلەباتبوو، من پىتموابسو كە لەواندە يە
 ئىيۇھ دېبىتتانا.
 دىسان قىزىاندى: نە! نە! چاوه تەنگە كانى لە
 تۈپھىيدا ئەدرەوشان وە.
 كۆميسىر خۆي كىشايە دواوه.
 كۆي بىگىن، من خىرا هاتم ئاكادارتان بىكم،
 ئەبى ئەم كۆپە پەيدا بىرى، بەرلەوهى كارىكى
 گىنلاھ تەركات.
 لە پىليكانە خېرەكان وە رۇشتە خوارەوە.
 -ئەگەر كەپرایەوە لاتان، ئاكادارم بىكەن! بەرمۇ
 دەرگاکە رىتكەوبۇو..
 -من نەو رۆزە پېيم وتن، نەو وەحشىيە!
 "تى شان" لە ناو دەرگاکەدا نەسبىزوا،
 چاوه كانى پېرىپۇن لە فرمىسىك، گىروى هيىندە
 گوشرابۇو، نەيەقتوانى هەناسە بىكىشى.
 -تۆ مىعج تىنداگى، مىعج!
 بە دەنگىكى نىزم، بۆ خۆي ئەدۋا، لە كاتىكدا
 كۆميسىرى پىولىس دەرگاکەى كىرىدىقۇو و بە
 ھەنگاوى بىرەز پىتكەي پىليكانە كانى بىرمۇ
 ترۆمىيلە رەشكە گىرتۇرۇدە.
 "تى شان" لە سەر پىليكانە سېپىيمكان
 ماودىيەكى زۇر بىنجلە دانىشتبۇو، بىئىمۇھى بۆ
 روناكييە زېرىنەكە بېرىۋانى كە خەرىك بۇو سالۇنە
 كەورە چۈلەكەى پېر ئەكرىدەوە، بىئىمۇھى
 تەنانەت ئاكاى لە خۆي بۇيىت.
 فرمىسىكە كان تىنۇك تىنۇك ئەپرەانە سەر نوکى
 لوتى و ئەكەوتتە سەر بەرەلمىبىنە شىنەكەى و
 ئەو ئەيزانى كە مەنداڭە قىز خۆلەمېشىيەكە
 ئاكەپىتەوە، نە بەيانى و نە رۆزەكانى تى.
 *****

ھاوين دەستى پىتكەردىبۇو، بەلام ئەتتەت ھەروا
 ساردى كىردوو، ھەموو لىرە، لە شارەكەماندا،
 وامان ھەست ئەكىدە. خەلەك بەرەھوام ئەھاتن و
 ئەچۇن، ئەيانفرۇشت و ئەيانگۇپى، ترۆمىيلە كان

-ئەرى بىنگومان، كۆميسىر ھەلسايەوە:
 -يەكى لەم رۆزانە، كاتى باشتىرۇو، ئىيۇھ بىن
 چاوتان پىنكەوي، ئىيجازەي رەئىس وەرگىن.
 "تى شان" وتسى: بەلام ئەملىق.
 دىسان قىزىاندى، دەنگى گىرابۇو.. ئەملىق
 ئەبى بىبىنە.
 -نە ھەرگىن ئابىت، ئىيۇھ تا بەرلە چوار يان
 پىنج رۇزى تەناتوانى بىبىنە.
 -تىكاتان لى ئەكەم، بۆ نەو ئىيىستا زۇر گىرنە.
 كۆميسىر بەرمۇ دەرگاکە رىتىۋىتى كەد:
 -نا، تا چوار يان پىنج رۇزى تەناتبىت.
 كاتى دەرگاکە ئەكىدەوە، بۆچۇنى گۇپىيا:
 -تائىيىشام بىدەرى، بۆ ئەمۇھى بىتۋانى
 پىيوەندىت لەگەل بىرىن.
 لەسەر دەفتەرىكى بچوك نوسى.
 -باشە، لەم يەك دۇو رۇزىدا تەلەفۇن بۆ بىكە
 بۆ ئەمۇھى پەرەنەنەكە ئەدەست پىېكەين.
 بەلام بېيانى كۆميسىر رۇيىشتىبۇو بۆ مالى
 "تى شان". دەرگاکە ئەكىدەبۇو لە كۆزەرگا
 رىخىيەكە بەرمۇ دەرگاکە رۇيىشتىبۇو. كاتى "تى
 شان" دەرگاکە ئەكىدەبۇو، ھەر بە زۇر چۈوبۇو
 مالىوە، بۆ ناو سالۇنەكە ئەپانىبۇو:
 دەستى پىېكەد: مۇندۇز كەوت.
 "تى شان" پرسىيارى كەد: چى بىسەر
 ھاتوو؟ لەو رۆزە بىزەنگىر بىبۇو.
 چاوه كانى بە ترسەمە بەرمۇ رۇخسارى
 پۇلىسەكە بەرز كەردىوە.
 -رۇيىشتىوو.
 -رۇيىشتىوو؟
 -رۇيىشتىوو، گوم بۇوە، بۆ بەھەلما
 لە ئاپستى سەر "تى شان" ھۆ، پۇلىسەكە ناو
 مالىكە ئەپشىكىنى.
 -ئىيۇھ نەتاڭىدۇو؟ بۆ ئىيۇھ نەماتوو؟
 "تى شان" قىزىاندى: نە
 -لە دەرمانگەكە دۆشكەكە ئاڭر دابۇو لە

سالان و مانگان و روزان، بىٽ مۇندۇق، تىپەپرى،
چونكە زەمەنتىكى هاوكات زۆر كورت و زۇد
ماوددار بىوو. لېرىه، لە شارەكەماندا، خەلکىكى
زۇد، بىئەوهى زات بىن بىلىن، بە تەمای
كەسى بىوون، بىئەوهى خۆيىشيان ئاكايىان
لى بوبىيت. ئىمە لەناو كۆملەدا بە دوايدا
ئەگەپاين. لە كۈنجى شەقامەكاندا، لە بىر
دەركاكاندا، بۇرىخى كەنار دەريامان ئەپوانى،
دەريايىك كە لە دىوار ئەچپوو، ئەمجا تۆزى
فەرامۇشمان كردىبوو.

پۆزى، ماوهىكى زۇد دواى ئەوه، ئەنچۈكە
ئىتنامىيەكە لە باخەكەيدا، لە سەرتەپۈلەكە
ئەگەپا. لە ئۇر كۆڭكاي كەلابوھەكاندا دانىشتىبوو
كە پېر بىوو لە مىشى پىست پەنكى كە لە ھەواردا
سەمايان ئەكىرد. بەردى وردىكائى كۆنەكىردهو كە
ئاوى دەرييا ساق كردىبوون. لە سەر رىخى قىراخ،
نىشانگەلى مەلکەنزاوى دىتىبۇو كە تەپ و تۆز
نىيۇمى سەرىپۇو. بە دەلتەپى، بە سەرنجەوە بە
بەرھەلىتىنەكەي تەپ و تۆزەكەي سەرى
سەرىپۇو. دوو وشە، بە پىتى كەورەي لار و كىر
نوسرابۇون، ھەمېشە زۇر.

سەرچاوه:

لۇكىيزىق: مىندۇ و چىزكەكائى تىر، وەركىۋانى:
كافىيە جەوانىزىدۇي - دەزگايى چاپ و پەخشى سەرىدەم،
چاپى يەكەم، ۲۰۰۳.

لەناو شەقامەكاندا بە ھارە ھار و ھۆپىن لىيدانەوە
دەئاشۇتن. جار جار لە ئاسمانى شىندا،
فرىزكەيەك تىنەپەپرى و ھەلەتكى سېپى درېتى لە
دواى خۆى بەجى ئەمېشىت. سووالكەرەكان
بىچقان، لە پال دىوارەكاندا، لە بىر دەرگاي
شارەوانى كەلىتساكاندا سواليان ئەكىرد.

بەلام ئىتەپەك جاران نەبۇو، ئەتتەت ھەورىتكى
نادىيار زۇوي دائەپۈشى، كە ئەئەمەزىشت
رووناڭى بە تەواوپىي بىگاتە خوارەوە. شەتكان
ئەوانەي جاران نەبۇون. سەرەپاى ئەوه، دواى
ئەوه پەۋلىپس "زېitan" ئى گىرت، رۆزى كە
دىتىبۇريان لەناو گىرفانى رىپۇرەكاندا دىزى
ئەكىرد. "كۆساك" ھەمېشە مەست بۇو.

"زېورىدۇن" ئى ماسىكىر لە سەر شەپقاشكىنەكە
تەنافەكائى تېكشەكاندۇو و ھەركىز بۇ "ئىرىتە"
ئەرۇيىشتىبوو و بۇھىچ جىڭكايىكى تىرىش.
"داد" ئى پىر سەرمىنچام لە ئەخۇشخانە ھاتبۇوە
دەن، بەلام كۆتۈرەكانى نەدۇزىبۇوە لە جىنى
ئەوان پىشىلەيمىكى سەندۇبوو. نىكاركىشەكەي
يەكشەممەن، نەيتوانىبۇو و ئىنەي ئاسمان بىكىشى
و دەستى كردىبۇوە بە كېشانى و ئىنەي دەريياوانى
و دىمەنە مردووهكان، كورە بچوکەكەي باخى
كىشتى، سېنچەرخەكەيان لى دېبۇو. پىباوه
پىرەكەيش كە روخساري لە سورپىيىستەكان
ئەچپوو، بەردىوام ھەر لە قىراخەكەي رىخ كېش
ئەكىرد بىئەوهى بەرھە قىراخەكانى "كانىز" بېۋا.
كەشتى "ئۆگۈزىتۇن" بە ھەوسارەكەيەوە،
بەستىراوه بە ئەلقەمى زەنگاوى لەنگىرگە كەمە،
لەرەلەر لە سەر ئاوى بەندەر تەنیا مابېۋە، لە ناو
سەرەتەكەي لە گازىزىلدا، بىئەوهى كەس لە سەرى
دانىشى و گۇرانى بۇ بىلى:

دەربارەی (کریشنا مورتى)

سازدانى: رامين جەهانبەگلۇ

لە فارسیبەوه: ئازاد بەرزنجى

ەمەنۈوكىيان نېردىران بۇ بىرىتانا، بەلام بە "ەزەكان" تايىتە بە عارقى گۈرەي ھېندىيەن ناسراو "جىدو كريشنا مورتى". جىدو كريشنا مورتى لە ۱۱ ئى مايسى ۱۸۹۵ دا دا شارىكى لاو دوچارى وەمەنلىكى نۇر بۇو سەبارەت بە چارەنوسى پەيامبەرانەي خۆى و دەسىمەدارى كۆمەلەي عىرفانىي ئەستىرەت خۆرەلات بۇو كە خۆى پابەرایەتىي دەكىد. بەمۇزە كريشنا مورتى تا كۆچى دوايى كرد، زۇيانى خۆى بۇ وانەوتتەوە و تارخوانى سەبارەت بە كۆمەلەك مەسىلەي وەكۈزانىن و ئازادى و حقيقةت و عىشق لە ھېندىستان و ئەوروپا و ئەمریکادا تەرخان كرد. كۆمەلەك كىتىي بەچاپ گەياند، لەوانە "ئامادەبۇون لە بۇوندا"، "پالەي زىيان"، "نىكا لە بىيەنكىدا"، "بىنەتىي وردى" و "قايىتە ئىستىيە"، كە زۇرىمەيان بابەت و گەتقۇڭىز زىندىدون لەگەل خەلگانىكىدا كە پرسىيارى لىدەكەن.

كريشنا مورتى لە سالانى ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ دا كارىگەرىي لەسەر گەلەي كەسىتىي ھونىرى و

پامين جەهانبەگلۇ: بەرnamە ئەم ھەفتىيەي "ەزەكان" تايىتە بە عارقى گۈرەي ھېندىيەن ناسراو "جىدو كريشنا مورتى". جىدو كريشنا مورتى لە ۱۱ ئى مايسى ۱۸۹۵ دا دا شارىكى بچووكىدا ھاتۆتە دونياوە كە ۱۵۰ گەن لە باكىورى مەدراسەوە دوورە لە ھېندىستان. باوکى لە پىزىي براھماكىان بۇو لە بېرىۋەبەرىتىي باج كارى دەكىد. كريشنا مورتى تەممەن ۱۰ سالان بۇو كە دايىكى كۆچى دوايى كرد و باوکى كە لە Helena و خانم Theosophical Society يەوه نزىك بۇو، بۇ نزىك كەرنەوەي خىزانەكەشى لەم گروپە، گواستنەيە بۇ شارى Cennai Adyar دا كريشنا مورتىي مېرىمندال لەپىرى Lidbite و Annie Besant بىزكاركەرىيلىكى نۇئى ناسرا. بەمۇزە كريشنا جى و ئىنتىناندای بىرای لە باوکىيان جىابۇۋەوە لە ئاپا كۆمەلەي تەسىروۋى خانم Besant دا كەورە بۇون و پاشان بۇ درېئەدان بە خويىتىن

گرنگه کانی سهدهی بیستم بژمیزین. به‌لام نه‌گهر بمانه‌وئی کریشنا مورتی بخهینه خانه‌یه‌که‌وه، ئوا نه ده‌توانین به مانا ته‌قلیدیه که به عارفی له‌قلام بدهین، له‌کاتیکدا ئه‌و عارفیش بورو، واته خاوه‌نی ئه‌زمونی بروحی بورو، یان به ده‌برینیکی نوئ خاوه‌نی ئه‌زمونی ئایینی بورو، و نه ده‌توانین به عارفی له‌قلام نه‌دهین. ئمه‌وهی واش ده‌کات که پولینکردتی نه‌وله خانه جیاوازه کاندا گرفتائامیز بیت ئوهیه که عاده‌تهن کریشنا مورتی وه‌کو مامۆستایه‌کی جیهانی ده‌ناسری و ئه‌م ده‌برینه‌ش ده‌گه‌پرته‌وه بو ئه‌نجوومه‌نی تیوسوْقی که بپریز جه‌هابن‌گلو له‌سمره‌قادا ئاماژه‌ی پیداو ورد ورد نه‌م ناوه‌ی به‌سمردا دابرا. کریشنا مورتی به پیچه‌وانه‌ی ته‌واوی عارفه‌کانی تره‌وه که خاوه‌نی په‌پیره‌وه پروگرامی سیستمی خویان بعون و زاراوه و پوانگه‌ی فلسفه‌ی و ئایینی تایبەت به‌خویان هم‌بورو بوزگزارشت کردن له ئه‌زمون و پیتمه‌ندیکی پر تهیتیمو ئاشنابون به‌خوی و پیتماییه‌کانی پیویستی به ئاماژه‌گینی بروحی و ده‌روونی نزور تایبەت؟

جه‌هابن‌گلو: به‌پریز عاقلى، ئایا دیارده‌یه که همیه بمناوی "سیستم"‌ی کریشنا مورتی‌وه پیان ئه‌وهتا کریشنا مورتی مامۆستایه‌ک و پیرمه‌ندیکی پر تهیتیمو ئاشنابون به‌خوی و پیتماییه‌کانی پیویستی به ئاماژه‌گینی بروحی و ده‌روونی نزور تایبەت؟

عاقلى: به‌شیوه‌یه کی گشتى کریشنا مورتی لە سى لايەن‌وه قابيلى تويىزىتە‌وه و لېكۈلىنە‌وه‌يە و ناسينىنىشى ئەفسۇنۇنىكى تايىبەتى خوی هەيە. لايەن‌كىيان پەيوەندىي بە بىسىرەتلىرى زيانى‌وه هەيە، كە بىسىرەتلىكى زور سەرنچىراكىيىشى هەيە و شاياني خويندنه‌وه‌يە. لايەن‌كى تۈريان پەيوەندىي بە دونىيا و ئه‌زمون نەزەحىيە‌کانى و كەسىتىي خوئى‌وه هەيە كە مايەى لېكۈلىنە‌وه‌يە. لايەن سىئىەمېش پەيوەندى بەو رېنمایيائىن‌وه هەيە كە لە سەدهی بىستەمدا خستىيە بورو و دەكرى لەم پوروشمه‌وه بە يەكىك لە پوخساره كارىگەرە

جه‌هابن‌گلو: بەم بۇنەيە‌وه لە دىرىڭىز قىسە‌کانى ئىتىودا، ئه‌و پرسىيارەي من لە بەپریز موسەققىم هەبۇو كە باسە‌کانى سەبارەت بە بىنەما فيكىرييە‌کانى کریشنا مورتىيە، ئوهیه كە يەكىك لە بىنەما فيكىرييە‌کانى مورتى ئوهیه كە

فیروخوازییه. فیروخوازیش مهرج نییه خویندن‌وهی کتیپنک یان تیپه‌راندنی تاقیکردن‌وهیک (ئیمیتیحائیک) بیت، به‌لکو فیروون نمو شتیه که له‌ت‌واوی ژیانماندا و هریده‌گرین، همراه‌ها ده‌لیت ژیان واته ئوهی که ئیمه هر پرده و به جوزیکی جیاوارز وابسته‌ی ده‌بین و لمکلیدا هەلسوكوت دەکەین و ژازادبوون لە زانین خۆی جۆره مردنیک، بەلام هر خۆیشی ژیانیکی تویشه.

عاقلى: ئەمەی تو باست کرد شیعریکی به‌ناوبانگی مەولانای وەبیر مەننامەوە کە دەلیت: "رو بەیر اى خواجه قبل از مردنت تا نباشد زحمت جان کندنت آن چنان مرگى کە در نورى روی نى چنان مرگى کە در گورى روی" ئەمە پىك لەکەل ئوهدا و يېك دىتەمە کە ئىۋە دەریارەی کریشنا مورتى فەمۇوتان. بەلنى، کریشنا مورتى باس لە جۆرە زانینیک دەکات کە جیاوازە لە زانینەی باوه. کریشنا مورتى لە پاستیدا مەعرىفە بەو شتاتە دەزانیت کە لە ياد (زاکىرە) دا كەلکە دەبن و بە قەولى عارفانى لای خۆمان دەشىن بىتىتە لەمپەرەنک لە سەرەدمە عارف يان سالىكدا. ئامۇزگارىي ئەويش ئوهىي كە پىتۈستە ئىمە سات بە سات خۆمان و دۆنیاي خۆمان بەخىن ئىز چاودىرىيەوە و لەپىنى پەيردىنىكى راستەرخۆي مەزەنە ئاساوه، كە لە پەيردىن بە بىنن دەچىت، لە جىهان خورد بىبىنەوە. پرسىيار بکەين و تاوىك چىيە لە ئىگاكرەنلى: هەر لە درېزەي ئوهدا کە ئىۋە

پاستىيە كەي کریشنا مورتى دەلیت مەزۇڭ لە خولگەي پاستەقىنەي خۆي دەرچووو و دەيمەن پىسى پاستى چۈنۈتى ژيانمان فيرىكتات. بۇئەوهى مەزۇق بېچىتەوە خولگە ئەسلىيە كەي خۆيىشى، پادەسپىرىقت كە پىتۈستە مەزۇق سات

زانين زۇر سەنوردارو بچووکە، زانستىش واتە نازار و خەم و ئەرەي لەودىو زانىنەوە ھېيە، لە زانين و زانىارىيە كان كەلى فراواترە. ئەو خۆشى دەلیت "ئەو كەسەي ھەميشە بىردىكەتەوە كەسەكە كە بىرناكەتسەوە" ئەمە پستەيدىكى به‌ناوبانگى كريشنا مورتىيە. هەمە دەلیت "زانين لە بەلەمېك دەچىت لە ئۇقىانووسىكە نەزانراودا".

موسەفقا: شتىكى بەلگەنۈيستە كە مەببىستى لە زانين، زانىنى فىزىياو زانستى نىيە. ئەو لىيکۈلەنەوە لە مەعرىفە زانستىيە كانى لە زانىنانە جىاكاردىتەوە كە تىكىرا دىياردەيەك به‌ناوى "خود" دە پىتكەھەپىن. خود بەرەنجامى جۆرەكە لە زانين. من دەزانم بىن نۇونە كە ئادەمیزادىيەكى بىچووکم، ئەم زانىنەم لە دىياردەيەكى فراوانەوە دىت كە من بچووک دەکاتەوە بۇ كەسەكى بىچووک، دىيان، بىنمايەخ و بايمىدار و هەندى... هەر بەم مانايمەش پاست دەكەت كە دەلیت من لە ئۇقىانووسى ژياندا والام، واتە ئەگەر من ھېچ جۆرە بىركەنەوە ھەكم سەبارەت بەخۇم نەبىت كە من وەھام يان وەھا نىم، ئەوا والام، واتە بە تەواوی دۆنیاي بۇونەوە پەيپەستم. بەلام دواى ئەرەي گۇتم من بچووکم، واتە موسەفقا دابەزىيە بۇ ئاستى بچووک و بچووکى. بەم مانايمەش كە دەلیت هەززە سەنوردارە، هەززە تەغىرىيە كان يان هەززە پىتكەنەرەكانى خود "el".

جهانبەگلۇ: هەر لە درېزەي ئوهدا کە ئىۋە فەرمۇوتان من واى بۇ دەچم كە پىتۈستە بايمەخ بەم مەسەلەلەش بىدەين و ئەم پرسىيارەش ئاراستەي بەپىز عاقلى دەكەم كە كريشنا مورتى لە پاستیدا دەلیت ژيان لەو ساتەوەي لەدایك دەبىن تا ئەو ساتەي دەمرىن پەوتىكى

ئەوھىيە كە لە عىشقدا گوشارو ناچاركىن نىيە،
لەبىر ئەوھى كەر گوشارو ناچاركىن ھەبۇو،
ئۇوا عىشق نىيە.

موسەففا: كريشنا مورتى بە شىوھىيەكى
فراواتر دەرىبارەي عىشق دەدويت و دەلىت ئىمە
ناتوانىن بە شىوھى پۆزەتېق قىسە لە سەر عىشق
بکەين. باشتىرين شىۋاز بۇ ھەلسوكە وتىرىن
لەگەن عىشقدا شىۋازى نەكەتىقە. واتە ئىمە
دەبىن بىزانىن ئەو شتانە چىن كە عىشق نىن. بۇ
نۇعونە ئايىا ئىرەيى عىشقە؟ ئايىا وابەستە بۇون
(مەرجداريپۇون) عىشقە؟ ئايىا غىرەكىرن عىشقە؟
پاشان دەلىت: تەخىر، ئەمانە عىشق نىن.
دەلىت كاتىك بۇمان دەركەوت كام شتانە عىشق
نىن، كاتىك تەواوى ئەم شتانە لە ئارادا نەمان،
دىياردەيەك بەرچەستە دەبىت كە ئەريش وزەي
عىشقە. ئەوھە ستىكى رەسىندۇ، ئەوھە
عىشقىكە كە مەرجدار نىيە و پىوپىستى بە
تەجەللا نىيە، كەرچى تەجەللا دەكەت، بەلام
مەرج نىيە پىوپىستى بە تەجەللا و دەرىپىن
ھەبىت. لە حائى حازىدا من ئەگەر بە كەسىك
نەلىم "خۇشم دەۋىتىت" و دەزامن عاشق نىم!
واتە حەتمەن دەبىن دەرىپىنلىكى دەرەكىي
ھەبىت. بەلام عىشق بە مانا يەسەنلەكەي،
يەكەم: جىلىوھى دەرەكىي نىيە و دۇوەم:
سۇبوردار نىيە. واتە حائەتىكى وجوديائى
مۇرۇقە، وەكۆ ھەناسەدان. من ئالىم: "من بەقۇ
ھەناسە دەدەم، ئەگەر بىلەم "من بەتۆ ھەناسە
دەدەم" ھېندي ئەوھەنلەيە كە بىلەم "من تۇم
خۇشدەۋىت". عىشق ئاراستە شتىك ناكىرى.
حائەتىكى بۇونى منه. جۆش و خرۇشى بۇون،
جۆش و خرۇشى ژيانە. ئىمە لە ئىستادا
غىرەكىرن بە عىشق لە قەلەم دەدەين، لە كاتىك
غىرەكىرن ھۆكاري يەخسىرىيە، واتە دىرى
ئازادىيە. من لە عىشق و ھاپتىتە كانى ئەم

بە سات لە حائەتى بىتىندا، و لە حائەتى
سەرنجىدان و بايە خەداندا بىت. لە پاستىدا ئەمە
كلىلى پىنمايىھە كانى كريشنا مورتىيە كە
تىنگە يشتنى بۇ زۇر كەس ناسان نىيە. كريشنا
مورتى ياس لە ئەدگارەكانى ئەمۇ مۇرۇقە دەكەت
كە لە خولگەي دروستىدایە. ھەمان ئەمۇ
ئەدگارانىيە كە ئىمە لە ئەدەبىياتى كۆشى
عيرقانى خۆماندا لاي مۇزۇ كامەل دەبىتىنەوە.
لە سەرىيکى تىرىشەوە وختى سەبارەت بە
پىوپەسم پرسىيارى لىيدەكەن، لەبىرى ئەوھى
پىشىتىارى پىتكاۋ مىتۈدېك بەكت، دەلىت ئەوھى
پىوپىستە ئەوھىيە كە ئاكامان لە حائى خۆمان و
جىهانى بۇون بىت و سات بە سات لە بۇوندا
ئامادەيىمان ھەبىت. مەبەستى لە فېرىپۇونىش
ھەمان ئەم پەيپەندىيە راستە خۆزىيە سات بە
سات و مەزۇتە ئامىزەيە بە جىهانى بۇونەوە.
ئەم پەيپەن و تىنگە يشتنەش ناودەنلىت زانىن
پىان فېرىپۇون، لەبەرئەوە دەبىن لە نىيوان ئەم
فېرىپۇونەدا كە كريشنا مورتى مەبەستىتى و
ئەو فېرىپۇونەدا كە بە شىوھىيەكى باولە زەماندا
ھەيە، جىياوازى بکەين، لە پاستىشدا ھەر ئەم
مسەلەي فېرىپۇونە كلىلى پىنمايىھە كانى
كريشنا مورتىيە.

جەهانبەگلو: من واي بۇ دەچم ناكىرى ياس
لە مەسەلەي فېرىپۇون و زانىن بىكىن لاي كريشنا
مورتى، بەبىن ئەوھى ئامازە بۇ مەسەلەي عىشق
و ئازادى بکەين كە لە بۈانگەي كريشنا
مورتىيەوە ئەمانە ھەموويان بەيەكەمۇ
پەستراونەتەوە. لە يەكىك لەو كەتىبانە كريشنا
مورتىيەدا كە بە ناوى "راشەي ژيان" دەم
و مەرتانگىپاراۋە، مورتى ياس لە مەسەلەي عىشق
دەكەت و لەو بېرىۋايەدایە كە ژيان بەبىن عىشق
بىتىمەرە لە خاڭىكى بەيار دەچىت. بەلام باسى
شتىك دەكەت زۇر سەرنجىپاڭىشەو ئەوپىش

پۆزگارەدا وابەستەم. ئەمەش واتە ئازاد نەبۇون.
لەبەرئەوەی عىشق بەمانا پاسىتەقىنەكى
ئاراستەي بابەت *object* ئاڭرى. لە بىنەرتدا
ئازادى بەشىكە لە ماھىەتى عىشق. والا يە.
دۆخىكى والا يە لە مەۋەندا.

زۆر دىرىبە دەسىلەت و مامۇستايەتى يان
قوتابىيەتتىيە لە پىرۇھىمى چۈجىدا و دەلىتەر
كەسەو دەبنى خۆى رېڭكاي خۆى بىرۇزىتەوە،
لەكەن ئەتوانى يازىرەدەرېكى باش بىت لەر
پۇوهە، بەلام دەبىوت لە كۆتايىدا كەر تاكەكەس
لەپىرى پابەرمەوە و وەكى دەستى دووەم فيرى
كۆمەلېك شىت بىت، ئەم فيرىبۇونە وەكۇمۇ
زانىيارىيائەنى لىدىت كە لە يادىدا كەلەكە دەبنى و
يارمەتتىيەكى ئەوتۇرى ئەو تاكە كەسە ئادەن
لەوەدا كە كريشنا مورقى مەبەستى بۇوە.
لەبەرئەوەي كريشنا مورقى، ھەرۋەكۈ پىشىتىش
باسم كەرد بېرىاى وابۇوە كە مەۋە دەبىت بگاتە
ئەو پەيمەي تىايىدا بېيتە خاۋەنى تىپوانىيەكى
مەزەنە (حدس) يانەي سات بە سات. لەم سات
بەسات بەسىرپىرنەدا، تاكە كەس نەزمۇونى
ھەنۇوکە نەزمۇونى ئاۋەز (ئەقل) يېك و ھېزىك
لە دانىايى تاقى دەكتەسە و سات بە سات
ئامادەبۇونى خۆى لەناو ئەم ساتانەي زىياندا
پىشاندەدات و ئەمەش زۆر لە ھەندى حالەتى
سوکرات دەچىت، لەبەرئەوەي ئەويش ھەميشە
بەدووى ئاگاداركىردىنەوەي مەۋەدا بۇوە لە زانىن
و دەبىوت مەۋە لەپىرى پەيرىن بە زانىنەوە
دەتوانىت فىرى پېڭكاي راستى زىيان بىت. باشە
سوکرات كە لەكەن ئەوەدا بۇوە مەۋە دان بە¹
نەزانىنى خۆيدا بىنۇت و بېرىاى وابۇوە كە مەۋە
دەتوانىت پەي بە نەزانىنى خۆى بەرلىت، ئەي
ھوشيارى و زانىن چىيىان بەسىردىت؟
لەبەرئەوەي چىدى جىتىك بۇ زانىن نامىتىتەوە.
بەتەنە جى بۇ پەيرىن بە نەزانىن دەمەنەتەوە.
لە بىرۇبۇچۇونەكانى سوکراتىشدا دەبىنەن كە
مەۋە كاتىك پەي بە زانىن و زانىيارىيائە دەبات
كە لەلائى كەلەكە بۇون، واتە پەي بە نەزانىن و
ئاپاستىي ئەوانە بەدووە. لە مەۋەدا جوولەيەك
پۇودەدات كە تىايىدا بەتە وادەتى

جەهانبەگلو: ئەم قىسانەي كردتان گەلى
سەرخەراكىش بۇون، چونكە من لە شوينىندا
خويىندوومەتەوە كە كريشنا مورقى خۆى دەلىت
مەسىلەي خۆشەرىستى يان عىشق ئابىن
شىيەھەكى بازىگانى بەخۇوه بىكىت. ئەمەش
ئىمە دەبات بۇ شتىكى تر كە ئىلۇو باستان كردو
دەمۇئى لەكەن بەپېزىز عاقلىدا درېزە پىن بەدەن
و ئەمۇش مەسىلەي تاكگە رايى و تاكە كە لە
كەنۋەكەن ئۆزىدا كەر ئامازە
بەم مەسىلەيە دەدات، بەپېزىز عاقلى ئەگەر ئىمە
بەنەماو بناغە گەورەكان لەسەر بىنچىنەي "من"
تاك دابىمەزىنەن، گرفتار دەبنى و ناچار دەبنى
ھەمدىسان مامۇستايەكى تر بىت و ئىمە لەو
پەرسىتكا يە پىزگار بىكەت كە بۇ خۇمان دروستمان
كىردووە. بەم پىنە ئەمەوەي كريشنا مورقى ياسى
دەكەت ئەمەيە كە ھەمو تاكىك دەيھەن ئاسراو
بىت و لە و ساتەشەرە كە ئاسراو دەبىت ئىدى
ئازادىي خۆى بەتە وادەتى لەدەست دەدات.
ئىمە دەتوانىن لېرەدا ئامازە بۇ ئەمەسىلەيە
بىكەن كە ھەزى كريشنا مورقى دەز بە ھەمو
جۇزە دۆگمەتاتىزم و تىپوانىيەكى
ئايدىيەلوجىيانە و ھەمو جۇزە پابەرايەتتىيەكى
پۇھىشە.

عاقلى: بەلى، بەشىيەكى گىشتى لەداب و
نەرىتە عېفانىيەكان و پىرۇھىمىكەنەدا، ھەميشە
پېپىشاندەرېك، قوبىيەك، پابەرېك ھەبۇوە يەك
پېتىپەسم، بەلام كريشنا مورقى لەو عارفە
دەگەمنەنەيە يان دەشىن تاقە عارفيش بىت كە

دەبىزىن وەختى دەسېردارى زانىارى و پىنچايىھەمەلەكانمان بۇوىن، واتە دەسېردارى نەزانىن وەھم بۇوىن. كەھى دەسېردارى دەبىن؟ كاتىن كە پەيمان بە نەزانىنى خۆمان بىردى. چونكە مەرژە خۆى بۆ خۆى شۇنچىپەڭىرى چەقىقەتە و كە دەركى بە نەزانىن كرد بېرىار دەدات يان رەفتار نەۋىنلىت و بە شىيۋەھەكى خۆپسىكى دەسېردارى نەزانىن دەبىت. كاتىكىش دەركى بە نەزانىن كرد چىتەرەمەن لادات لەپىتىن ئەندازىدا شەقىنەن و ئەندازىدا شەقىنەن ئەندازىدا شەقىنەن تېگەت كە لەلای كەلەك بۇن. لە جىهانى بۇن تېگەت كە لەلای كەلەك بۇن. بەلكو لە پۇيى جۆرە پەيرەنلىكى مەزەنە ئاساواه پەيى بە جىهانى بۇن دەبات و ئەم پەيرەنلىكى مەزەنە ئاسايدىش لە بېرىارەكان و بېرىكىرىنەوەكان و هەستەكانىدا پىنچايى دەكتە.

جەهانبەگلو: بەپىز موسەفقا، لە درېزىھە قىسىمكەن بەپىز عاقلىدا لايەنلىكەم بىرەن كە بەلايى منمۇھ جىيى سەرنج بۇو، لەوانشە بەلايى كۈنگۈرانىشمانەوە ھەر جىيى سەرنج بىتت، ئەويش ئەوهەبە كە كىريشنا مورتى دەيھەيتەمەمۇو جۆرمە پەيوەندىيەك لە ئىيوان "مورىد" و موراد"دا نەھەيتىت. ئايا ئىيۇھە مىچ جۇرە لېكچۇنىكى لە ئىيوان رېنچايىھەكانى كىريشنا مورتى و پىنچايىھەكانى عارفانى ئېرەندا دەبىتىن؟

موسەفقا: بەلەن، بۆ نەمۇنە ئەوهەندىي پەيوەندىي بە مەسىھە مورىدەوە رېنچايىھەكانى دەبىت، مەولەھە زۇر بە راشكاوى دەلتىت: "چشم دارى تو، بە چىشم خود تىرى منگر از چشم سفید خىرەسەر چشم چون نىڭش فربىندى كە چى؟ كە عصايمە كش كە كورم اى اخى آن عصاڭش كە گىزىدى در سەر خود بىدان كاو هەست از تو كوردى"

پۇوبەپۇوبۇنەوە مەرژە لەگەل خودى خۆى و لەگەل جىهانى بۇوندا دەگۆپىت و چىدى لەپىتى مەزۇ قالبە مەزىيەكانى و زانىارىيەكانى پىشىۋەوە پەيوەندىيەكى ئامادەگىيانە (حىزوورى) ئى بەلكو پەيوەندىيەكى ئامادەگىيانە (حىزوورى) ئى مەزەنەيى بىن نىيۇنەن دەدۇزىتەوە كە بەپەپى ئازادىيەوە لە ساي ئاوهزىكى پىنچايىھەكانى كىردىوەوە رەفتار دەكتە، لەپاستىدا كىريشنا مورتى دەيپىست كەسەكان لەھە ئاگادار بىكتەوە كە ئادەم مىزاز جىكە لە زانىن و زانىارى، دەتوانىت لەپىتى پەيرەنلىكى مەزەنە ئاساشهە فېرىتت و پەي بە شەكان بەرىت و تېگەت.

موسەفقا: ئەو قىسىمە سوکرات كە ئامازەت پىدا، سوکرات وتويىتى كە "ئىمە بە تەنها كارمان ئەوهەپەي بە نەزانىنى خۆمان بەرىن، ئەمە كە واتە كەھى فېرىتىن؟" ئەم پەرسىيارە لەو قىسىمە مەولەھە دەچىت كە دەلتىت ئىمە پەنچەمان خستۇتە سەر چاومان، بۇيە دونيا ئابىتىن. ئەوهەندە بىسە پەنچەمان لابەرىن، كە پەنچەمان لابىد، ئەوكات دونيا دەبىتىن. ئەمەش واتە هوشىيارى، واتە بىتىن، وەلام سوکرات ئەوهەبە كە تۆ كاتىكى نەزانىنىت لەناؤ بىردى، ئەوهە دەمەنچىتەوە پۇوناكييە. نەزانىن ھاۋواتى ئەمە.

عاقلى: ئەو پۇوناكييە كە ئىيۇھە ئامازەت پىددەدن، لە جۇرى يان رەگەزى زانىست و زانىارى ئىيى، بەلكو پەيرەنلىكى مەزەنە ئاسايدى وەك ئەوهە مەرژە بىتتە خاوهنى چاۋىكى تۇ ئىدى بەو چاوه بىتىت. لەوانە بە بەلايى خەلگانىكى ئاسايدىوە تىڭەيشتن لەمە دېۋار بىتت، كە چۈن دەكىرى بىتت بە خاوهنى چاۋىكى تۇرۇ بەو چاوه بىتىن. بەلام كاتىك سوکرات و كىريشنا مورتى دەخوينىتەوە،

ئەمە وەرگىزپانىكى وردە بۇ ئەم دەستەوازەيەي كريشنا مورتى كە دەلىت:

You will find what you seek.

تۆئەو شەتە دەبىنەتەوە كە بەدووپەيدا نەھەپىيەت.

يان سەبارەت بە تىفتكەر، كريشنا مورتى لە بنەپەتتىرىن بۇچۇونەكانى ئەوهىيە كە هەر ئازارىكى مەرزاڭ بەسۋاراھتەوە بە جۈرىيەك تىفتكەرەتەوە. مەولەويىش دەلىت:

"جەلە خلقان سخەرە اندىشەند

زىن سبب خستە دل و غم پېشەند

فەركەت از ماضى و مستقبل بود

"چۈن از اين دو رىست، شەكل حل شۇد"

تەماشاکە چەند بە بۇونى ئەوهە دەلىت. كريشنا مورتىش دەلىت ھۆي ئازارى مەرزاڭ ئەوهىيە كە يان بە پابىردووھە وابىستىيە، يان بە ئايىدەوە. ئەگەر لەم دووانە خۆى بىزگار بەكت، چىدى ئازار ناچىزىت.

يان يەكىكى لە بىنەما تىقىرىيەكانى ترى كريشنا مورتى بۇ بىزگاربۇون و قوتاربۇون ئەوهىيە كە دەلىت ھەمىشە لە زىياندا ئامادەگى (حزۇرۇت) ھەبىت. ئەمەش ج لە ئايىنى ئىسلام وچ لە ئەدەبىياتى ئىسلامىدا، حزۇرۇت بىن ئەندازە جەختى لە سەر كراوەتەوە. مەولەويى دەلىت:

"بىشىو از اخبار آن صدر صدور

لا صلاھ تم الا بالحضور"

دەلىت تەنانەت نويزەكەشت بىيىماناۋ ناكاملە كەر حزۇرۇر لەگەلدا نەبىت، زۇرتىرىن بايەخى بە حزۇرۇر داوه.

جەهانبەگلۇ: دوا پرسىيارم ئاراستەي بەپېز عاقلى دەكەم و ئەو پرسىيارەش پەيىمنىدىي بە كارىگەرىي كريشنا مورتىيەوە ھەيە لە دونىيائى ئەمپۇدا و ئەو شەتەي بە بۇچۇونى ئىتوھە لە

دەلىت خۇت بە، خۇت پىتگای خۇت ھەلبىزىرە، ئەو چاوهى كەسانى تەھىيانە توشەتە، پىشت بە خۇت بىبەستە. ئەمە لايمىنەكى مەسىلەكەيە. من كاتىك كەتىبى "لەگەل پىرەكەي بەلخ دا" م راڭە كىرىد گەيشتە ئەو ئەنجامەي كە لىكچۇونىكى سەير لە پەگەكاندا، ئەك تەعنانەت لە لەقەكاندا، لەنیوان كريشنا مورتى و مەولەپەيدا ھەيە. بۇ نەعوونە يەكىكى لە قىسە بىنەپەتتىيەكانى كريشنا مورتى ئەوهىيە كە دەلىت مەرزاڭ دەبىنە خۆى لە دووفاقىتى بىزگار بەكت. دەلىت كاتىك لە دووفاقىتى دەرچۈوبىت، ئەو دىياردەيە بەردهوام ئابىت كە پىنى دەلىن self. تەماشاکەن مەولەويى بۇ ئەم پەيىوەندىيە چى بە نەعوونە دەھىنەتتىيەوە. دەلىت خواجەيەك غۇلامىكى خىلى دەبىت كە شەتمەكان بە دوو شەت دەبىنەت. بە غۇلامەكەي وت بېرۇ لە ژۇرى كەنچىنەكە شۇوشەيەك ھەيە، بىھىتە. غۇلامەكە بۇيىشت و كەپايەوە وتى دوو شۇوشەلىيە. خواجە وتى نا رۇلە، تۆ چۈنكە خىلىت، يەك شەت بە دوو شەت دەبىنەت. غۇلامەكە وتى: گەورەم، تانەو تەشمەرم لېمەدە، دوو شۇوشەلىيە. خواجە وتى: باشە، بېرۇ يەكىكىيان بشكىتە. كاتىك چوو يەكىكىيانى شەكاندا، سەيرى كىرى شۇوشەكەي تەرىش دىيارنەما: ئەمە بىك قىسەكەي كريشنا مورتىيە كە دەلىت ئەوهە بىزانە:

The observer is the observed

چاودىيەر كەن بىرىتىيە لە چاودىيەر كەن. (يان بىنەر بىرىتىيە لە بىناراو) ئەمانە دوو دىياردە ئىن. وەختى من دەلىم "من بىچۇوكم"، "من" دىياردەيەك نىيەو "بىچۇوكى" دىياردەيەكى تەن، ئەمانە هەر دووكىيان يەك دىياردەن و ئەوپەيش وەھىنەكە.

يان دەرىبارەي "گەران"، مەولەويى دەلىت:

"طالب ھەرچىز اى يار رشىد"

جز ھمان چىزى كە مى جويد نىدید"

ئەۋەتىنى ئىستا شەپۇلىك لە جىهاندا بەپىوهىم بەناوى "new at e" وە كە بە شەپۇلى سىيىھەم ناودەبەن. ئەمانە پەيپەرىسى لە پۇوحانىت دەكەن و دەلىن ئادەمىزاز گەيشتۇرۇھ بە قۇناغىك كە ئىستا پېتۈستە بچىتە سەررو پىدداوىستىم مادىيەكانىھەوە بایەخ بە ناخ و بە شتە پۇوحىمەكان بىدات. بۇ بایەخدان بە پۇوحانىت و ئەۋەرى مىزىڭ لە خولگەي ھاوسەنگىي پۇوحى و نەرۇونى و مەعنەویى خۆيدا لەنگەر بىگىت، دەكىرى قىسەكانى كەرىشنا مورتى كەلى فېرگەر بەنمايمىكەر بن.

كەرىشنا مورتى دەمەننەتە بۇ سەدەھى بىست و يەك و ئەو پېنچايىغانە ئەم كە كارىگەرىيان دەمەننەت.

عاقلى: سەرەتا دەمەوى بلىم كە كەلى پۇشىپىرى گەورە ھەبۇون كە توونەتە ئىزىز كارىگەرىي كەرىشنا مورتىيە و بۇ نەمۇنە ھاتسلى مۇزقىنى كەم نەبۇرولە ھەۋاداران و پەيپەوكارانى كەرىشنا مورتى بۇو. ياخود ھەنرى مېللەر و كۆمەلەنگ كەسىتىيى دىيارى تر، لەوانە دەيىشىد بۇم كە ئىپوھ لە كاتى ناساندىنى كەرىشنا مورتىدا ئامازەتان پى دا و خاواھنى يەكىكە لە بەناوبانگتىرىن تىزىرىيەكان لە بوارى فيزىيائى كوانقۇمدا. بەلام سەبارەت بەھەي كە چى لە كەرىشنا مورتى دەمەننە بە ژمارە كەمانەي ئەم سەدەيە كە كارىگەرىي بىرپۇچچۇنە كانى لە سەر نەھەكانى ئايىندە زۇر قۇول دەيىت.

سەرچاوا:

www.mossaffa.com

ئەم كەلتۈرىزىلە شابى سالى ٢٠٠٥ دا لە لايەن پادىزىيى ئەمەر ئەنچامدراوەم بەخىش كراوە.

گفتگویه ک لەگەل "ئەمین مەعۇف"دا

لە عەرەبىيە وە: شوان ئەحمدە

ئەمۇ بۇزىھى نەمرەھى كۆتايى سالمان لە يەسوعىيە وەرگىرت، ئەو رۇزە بۇو "عبدولناسر" دەستى لە كار كىتىشىيە وە. يەكەمجار كە سەيرى نەمرەكانى خۆم كىد لە سەر دىوارى زانكۆ نەمزانى دەرچۈرم يان كەوتوم، پاشان جارىكى تىرىگەپامەوه تا دەنلىبم.

مامۇستاكانى ئۇقۇت لە يادىماوه

-بەلنى، "عومىر عەزازە" وانەي گەشەي كۆمەلەيمتى و كۆمەلەناسى پى دەوتىن، "سەليم عەبۇ" فەلسەفە و مامۇستايىكى فەرەنسىشەمان مەبۇو نىاوي "et QL" بۇو، ئەمۇ ئەن سىرسىزپۇلۇگىيائى پېيىدەوتىن و دەيزانسى خەرىكى كارى سىاسىم. جارىكىيان بىردىمە پەنايەكەوه و وتى: (ئەزانى تۆ دەۋام ناكەيت و بەيانىش ئىمتىحانە، كەچى بە باى خەيالىشتا ئايىت). دانىشت لەگەلمدا و بە درېزىتىي دوو سەھات دەرسەكەي بۇ شەرج كىرد، كاتىك ئەنجامى تاقىكىردىتە وە كانى دايىتەرە، حەقىدە لە بىستىم هېنباپوو. لە سىتىم سالى خۇينىنى زانكۆدا وازم هېننا. ئەو قۇناغە زۇر بىزازىبۇوم. بۇ ماوهىيەك دەستبەردارى خۇينىدىن بۇوم. نەمۈرە بە مالەوەمان بىلىم. دواتر دەستم بە

* با سەرەقاى گفتگوگەمان بۇو دەست پېنگەين: "ئەمین مەعۇف" تۆ كىيت؟ لە كوى لمەدائىت بۇيت و گەورە بۇيت و خۇيندۇتە؟ -لە بىست و پېنچى شوباتى ۱۹۴۹ لە نەخۇشخانەي (بىزق) لە كەپەكى (البسطة) لە بەيرۇت لە دايىك بۇوم. دواتر بىنای ئەمۇ نەخۇشخانەي خەرایە سەر پەيمانگايى ئاداب و بۇوه بەشىك لەو پەيمانگايى. سالى ۱۹۶۶ پەيوەندىم بۇو پەيمانگايىمەوه كىرد. لە مەنلەيمدا كەسوکارم ناردەميانە باخچەي ساوايانى (بىزانسون) لە تاواچەي (جۇرج بىكى) و تەنيشت ئوقىل قىيىسىيا، پاشان لە سالى ۱۹۵۵ چومە قوتاپخانى يەسوعىيە و لە وىدا مامەوه تا جۇرم بۇ خۇيندەنگايى (الجمهور)، سالى ۱۹۶۶ شەۋىم تەواوم كىرد و لە وىوه بۇ زانكۆي يەسوعىيە و پەيمانگايى ئاداب پېنگەوه. لە زانكۆي يەسوعىي ئابورىم دەخۇيند و لە پەيمانگايى ئادابىش كۆمەلەناسى. يەكەم تاقىكىردىنەوەم لە زانكۆ بۇزى پېنچى حوزەيرانى ۱۹۶۷ بۇو، كە هاتىنە دەرەوه زانىمان شەپ دەستى پېنگەردووه (مەبەستى شەپى شەش بۇزىھى عەرەب - ئىسراىيل، وەرگىپى كوردى).

نمبوو. ئەوه سەرەتايىك بۇو بۇ من.
رۇزئىنامەوانىم پىْ گىرنىڭ بۇو.
*گە ۋەت ئەتتا كېت ئىتى؟ ھەنالەكانت ئاولان چىمە؟
—"ئەندىرى ئابوشى دىد" م ھىتىا. سىٽ كۆرم
ھەيى، "پوشدى" لەدىكىبۇي سالى ۱۹۷۲،
"تارق" ۱۹۷۵، "زىراد" ۱۹۷۶.

*ئەم عاشقە بۇ گارى رۇزئىنامەنوسى چىمە؟
—ئەوهى گىرنىڭى ھەبۇ لام بىوارى
رۇزئىنامەنوسى بۇو. ئەوهى لە بىوارى ئابورىدا
نوسىم، شتىنەكى ئەرتۇ نەبۇو. خەلک ئەبىنى و
لىدوان ئىلھەرەگىرتن. بۇزىكىيان داوايان ئىكىدەم
بىكوازمەوه لايپەرىدى دەرەوه، واتە ئەمۇ لايپەرىدە
تەرخان بۇو بۇ ھەوال و بەدوادچۇونى دىنياى
دەرەوه. ئەوه لە سالى ۱۹۷۲ دا بۇو. ئەم بەشە
"عەبدولكەرىم ئابونىسر و سەمیر عەتاللا و
فۇناد مەتھەر" ئىلىبۇو. من لەسەر سیاسەتى نىنۇ
دەولەتان دەمنوسى. ئەو كاتە خولىيائى سەرەتىم
سیاسەتى نىيۇدەولەتى بۇو.

*بۇچى سیاستى ئىتو دەولەتى؟

—لە مەدائىمە چاودىرىنى ئەم بۇودا و
كۈپانكاريانە دەكەم كە لە جىهاندا بۇو دەدەن.
لە بەياتىمە گوئىم لە رادىيە دەگىرت. يەكمىن
شت كە گوئىم لى بۇو، ھەۋالىك بۇو دەرىبارەمى
شەپى سوپىس ۱۹۵۶. لەو كاتەمەو تا ئىستا
رۇزانە جارىك يان زىياد لە جارىك گوئى لە BBC
دەگرم.

*ئەيا ئەمە لە ئىر كارىكەرى "پوشدى مەعۇف" ئى
باوكىاندا بۇوا

—بە ھۆى كارىكەرى ھەممۇ مەلەھەمان بۇو.
پاستە ماھە "حلىمى" م ماؤھىيەك لە BBC كارى
كىرىد، بەلام فەزايى گوينىكتەن لە ھەوال، بەردەۋام
لە مائى ئىمەدا ھەبۇو. رەنگە لەم بۇوهەوە من
زىاتەر لەوانى دى گوئىم لە ھەوالەكەن كەرتىپىت. تا
ئىستاش گوئى لە ھەوال دەگرم، ھەرچەندە
بۇچۇون و بىيىكىدەن دەشم كۆپاوه. پېشتر

خويىندىن كىردىوه. سالى ۱۹۷۲ پەيمانگاي
ئادابم تەواو كىرىد و كە شەپى ئاوخۇش دەستى
پېتكىرىدە پاريس. سالى ۱۹۷۶ زانكۆيى
يەسۈعىم تەواو كىرىد.

*بۇچى بۇ ماؤھىيەك وازت لە خويىندىن ئىتى؟
—لەو كاتەي وازم لە خويىندىن ئىتىا ون و
سەرگەردان بۇوم. بىنگومان ھېچم لەو پېشىدە
ئەھزازى كە خۇم حەزم پېتكەرىد، بەلام
ھەر دەھەمەسىت بېتكەرىد بەدۇزمەوه. من ھەر لە
مەدائىمە دەمزانى دەبىم بۇزىنامەنوسى. ئەو
سەرداھمە مەرزا ئەيدەتەۋانى بۇزىنامەنوسى
بۇخۇنى، يان لانى كەم فەزايى مائى ئىمە بېنى
ئەوهى ئەدەدا. "پوشدى مەعۇف" ئى باوكم
دەھىوت: (بۇزىنامەنوسى لە مائىمە فېرىدەبىت).
فەزايى مائىمە فەزايىكى بۇزىنامەوانىيە و بۇيىست
ناكات لە خويىندىنغا و پەيمانگادا فېرى بېيت).
مەلەھەمان پېيان باش بۇو فېرى پېشىدە يەكى تر
بەم، تەنانەت ئەگەر كارى رۇزئىنامەنوسىش بىكەم.
بەلام من لاي خۆمەوه بېرىارى ئەمەم داپبۇو
دەھىت بېمە بۇزىنامەنوسى. دۇر بۇزى بەر لەوهى
ئۇزىنەن و زەماھەند بىكەم، مامۆستا "غەسان
تۈرىنى" پەيوەندى پېتەھەكىدەم و لىئى پرسىم:
(نىش دەكەيت؟)، وەلام دايەوه وەتم: (ئەھىن).
ئەم درېزەمى پېتەدا و تى: (دەۋايى گواستنەوەدى
ۋەنەكەشتەن ئەنەنەت وېت ئىش بىكەيت؟)، وەتم:
(بەللى). و تى: (باشه كە مانگى ھەنگۈيىنەكەت
تەواو بۇو، سەرىيەك لى بىدە). وەتم: (ناچىم بۇ
مانگى ھەنگۈيىنەن سەبەيىن دېيم بۇ لات). بۇزى
شەممە ۱۹۷۱/۴/۲۶ ئۇزىنەت گواستنەوە و بۇزى
دۇوشىمە ۱۹۷۱/۴/۲۶ لە رۇزئىنامەي (النهار)
دەستم بە كار كىرىد. باوكم لە لايپەرىيەكى
رۇزئىنامەكەدا دەيىنوسى و مەنيش سەرەتاتە
پاشكۆي ئابورىدا دەمنوسى كە پاشكۆيەكى
تازە بۇو. يەكمەجار لەو بوارەدا دەستم پېتكىرىد،
بەلام نىدە حەزم پېتە دەكىد و بەلاممەوه گىرنىڭ

کران و خەلکانىك كران بە پەتا. شوکىكى دەرۇنى لە سەر ئەم مەسىلەيە بۈيدا. مەسىلەيەك كە كەس قىسى لە بارەرە نەدەكىد و باس نەدەكرا. بەلنى ھەستم بە ھېدىمەيەكى دەرۇنى كىد، بەلام لە ھەمووى گۈنگۈر ئەمبوولە ناو بنەمالەكەماندا فەزايىك خولقا كە كەسمان كارى حىزىيەتى نەكەين و دۇروركەوەنەوە لەو شتافە.

*دايىكت كىيە؟

دايىكم ناوى "ئۆزىت غەسىن" ھو سالى ۱۹۲۱ لە دايىك بۇوۇ تا ئىستاش لە زۇياندا ماۋە. بنەمالەكەي خەلکى (المشروع) ن. باوكىشىم هەر لەمۇي لە دايىك بۇوە، بەلام من لە دايىكبووى بېرىوت، كەچى لە ناسىنامە كەمدا (المشروع) نۇسراواه. باوكم سالى ۱۹۱۴ لە دايىك بۇوۇ سالى ۱۹۸۰ مردۇرە.

*واقە دايىكت خەلکى (الشرع)؟

-خەلخىن، وەكۆ بلىنى خەلکى (عین القبوا). ئەلۇ لە مىسر لە دايىك بۇوە، لە شارى (طنطا).

*بۈچى (طنطا)؟

-بنەمالەي دايىكم ھەمووييان لە (طنطا) ن. باپىيم واتە باوکى دايىكم و بىرايەكى لە كۆتايى سەددەي ئۆزىدەدا لە (زەبۈغە) وە چۈنەتە مىسر. كەس و كار و خزمانى دايىكم بە ھاويندا هاتونەتە ئىرە. دايىكم بۇيى نەكىپرامەرە كە فەخرى مەعروف" ئى مام، لە كۆللى كردووە كە شەعەرەنەن ئۆزىنچى سالان بۇوە. باوکى دايىكم ھەموو تەمنى لە مىسر زەبۈغە داپىرىم لە داپىرىھەشمى لەوى بىنیيە. داپىرىم لە ئىستەنبوللۇھە تابىووه مىسر. باپىرىم و داپىرىم لە مىسردا زىاون و هەر لەوپىشدا مردىن.

*مەسىلەيەكى ئالۇزە؟

-بەلنى، باوکى داپىرىم لە ئىستەنبول قازى بۇوە. سالى ۱۹۰۹ ئەستەنبولى جىئەشتۈرۈھە پۈركۈر دۆتە مىسر. لەۋىدا باپىرىم دەبىنېت و دايىكىشىم هەر لەوى لە دايىك دەبىنېت. وا دىيارە نەم

پېيەوابۇو من لە ناو سىياسەتدام و سىياسەت بۇته بەشىك لە داھاتووم. بەلام سەرۇھە خەتىك دەستم بە نوسىن كرد، ئەو يەشە لە داھاتووم ئاوا بۇو. سەرەتا گۈنگۈدانم بەو شتافە لە جىهاندا دەگۈزەران، بەشىك بۇر لە گۈنگۈدانى گىشتى بە سىياسەت.

*ئەم بايە خەدانە بە سىياسەت، تا چەندە دە گىتەپ سەمە ئۇ بۇ پەرۇرە دە گىردى سىياسەتى "روشى مەعروف" ئى باوگىت؟

-تىكەشىم مەبەستت چىيە. نەخىن، هەركىز لەو فەزايىھەدا نەزىيام، فەزايى من جىياواز بۇو. ئەم قۇناغەي باسى دەكەيت، بەر لەو بۇوە كە من لە دايىك بەم. كاتىك كە فامم كرده وە قۇناغى (حىزىي قەومى) لە فەزايى مالۇھەماندا نەماپۇو. ناوبەناو باسمان دەكىرە، بەلام بە سەرچۈرۈ. "فەخرى مەعروف" ئى مام، بەر لەوەي من لە دايىك بەم، لوپىنانى جىئەشتىبۇو، نەمبىيىن تا سالى ۱۹۷۸ باوكم ناسىيۇنالىست بۇو، بەلام لە براڭانى چالاڭى كەمتر بۇو. لە كۈندا فەزايى بنەمالەي ئىيە لە فەزايى (حىزىي قەومى) يەوه نزىك بۇو. بىتكومان پەيوهندى ھاپىرىيەتى لە ئىتوان مامە "فەخرى" م و "ئەنتوان سەعادە" دا ھەبۇو. لە سالانى سېيەكانەوە "ئەنتوان سەعادە" ناوبەناو سەردىانى گۈنەكەمانى دەكىرە، ئەمەش تا پەنجاكان بەردىۋام بۇو. ھىچى ئەم قۇناغەم لەپىر نىيە.

*بېرۇت لەوە نە گىردى ئەم پۇقماڭىك بىنۇسىت "ئەنتوان سەعادە" ئى تىدا يېت؟

-ئەمە مەسىلەيەكە من لە ناوبەھە ئاشتا نىيم پىنى و ھىچى لى ئازازىم. ئەزام شتىكە لە مىشۇوى بنەمالەي "مەعروف" دا ھەبۇو. شتىك لە فەزايى خىزىانە كەماندا ھەبۇو ئازازى دەداین، جۆرىك لە ھېدىمەي دەرۇنى. ئەمەت لە بىر نەچىت ئەم سالەي من لە دايىك بۇوم، "ئەنتوان سەعادە" لە سىدارە دىرا. خەلکانىك زېندانى

کلقوکوییه مان تهواو نایبیت، ئوهه تا ئیستاش
ئیمە هەر لە میسرداین.

*دایك و باوكت ج سالىك زەماوهندىجان گردوو؟
- ۱۹۴۰.

*خوش و براكان؟

- سى خوشكم هييە: "ەند" لەدایكبوى
سالى ۱۹۴۷، "لەپلا" سالى ۱۹۵۲، "نەدا"
سالى ۱۹۵۷، هەرسىكىيان لە فەرمانسان.

*ئەي كۈۋەكان؟

- "پوشدى" ياساي لە باريس و لەندەن
خۇقۇندىوو، "تارىق" حىزى بە Video special و
ھەر ئەوهشى كردۇتە پېشە، "زىاد" يىش لە
پادىئۇي پاريس RFI ئىش دەكات.

*لە فەرەنسا فىشتەجىتى؟

- بەلىنى، بەلام بە دايىمى لە پاريس نامىتىمەوه،
شەش مانك لە پارىسىم و شەش مانكەكەي تىزى
لە دوورگەيدىم لە زەرىيائى ئەتلەسى، ئەلبەت
لەگەل ئاوسىرەكەمدا، ئاوجەناويش كورەكان
سەرداڭان دەكەن.

*ئەگەر لە بەریوت بىأىتايىتىوو، بۇ شىوه يىدى ئىستا

*ەقتوسى؟

- ئەوهى پاستى بىت تاقىيم نەكىردىتۇر خۆم
بۇ ماوهىمكى درېرە گۆشەگىرىكەم بە مەبىستى
نوسىن. من ئىستا وا خۆم پاھىنارە كە لە¹
شىۋىنى زۇرتىرىك و چەپەكدا بنوسم.
ئىستەم ئىستا خوى خۆم بىقىرم كەنېت و
پەفتار و ھەروەها لايپەركاتىم بە خۆم و لەگەل
خۆمدايە.

*بە دوست ئەقتوسىت يان بە كۆپىيۇتى؟

- ھەر لە يەكەمنىن پۇمائىمەوه بە كۆمپىيۇتىر
دەنوسىم، ئەگەرچى ھەندى جار بەشىك لە
پۇمائىكاتىم بە دەست دەنوسىمەوه، پاشان
پەنارەبەمەوه بەر كۆمپىيۇتىر.

*ئەلبەتە مەبىستىكى دىيارىكراو نەبۇو، نەكىزىت بە
دەخۇيىتەوە و دەگۈۋەتە سۆۋاخ و پىشكىن؟

- ھەر پۇمائەو فۇرمى خۇى ھەيە. دوو كەتىپ
نىيە وەك يەك بىن و لەيمەك بىچن. بۇ نۇونە بەر
لەھەدى (لىيۇنى ئەفرىقى) بىنوسىم، "ئىين بەتۇتم"
دەخۇيىتەوە.

*بە عەرەبى دەتەخۇيىتەوە؟

- بەلىنى، لە ماڭەوە رەمارەيەك كەتىپى عەرەبىم
ھەبۇو. "ئىين بەتۇتم" لەبىر شەتىك
دەخۇيىتەوە. لەو نۇسقىنەدا پەراوىزىكەم بەبۇ
دەلىت "لىيۇنى ئەفرىقى" بەمدوورو درېشى باسى
لەو شەتە كردوو، من ھەر كاتىك و شەيمەكى نامۇ
بىتتە بەرچاوم دەگەپىمەوه بۇ قەرەنگ و لەۋىدا
بۇى دەگەپىم. ناتوانم بەسەر و شەيمەكدا تىپىم،
بەبىن ئەوهى لېتى بىكۈلمەوە. ھەندى جار لە كاتى
نانخوارىدندى ھەللىدەستم بۇ ئەوهى لە قەرەنگىدا
بۇ مانسای و شەيمەك يان مېڭىزى بۇوداۋىتەك
بىكەپىم. سەرۇوهختىك ناوى "لىيۇنى ئەفرىقى" م
بىسەت، كەوتىم كەپان تا زىياتى لەبارەوە بىزانم
و نۇزىتىرى لەبارەوە بخۇيىتەمەوە. ھەر لەيمەكەم
و شەوهە دەريارەي "لىيۇنى ئەفرىقى" ھەستم كەرددە
ئەو بابەتە دەلخوازى منه. شەتىك لە بەسەرەتى
ئۇدا ھەيە كە پەيوهنلى بە منهە ھەپار بۇ من
گىرنىكە. بەمچۈرە ئەم پۇمائە لاي من دەستى
پىنگەدە.

*يابىنى بېرىتكەمۇت؟

- بە بېرىتكەمۇت، بېنگومان بە بېرىتكەمۇت. بەلام
و مەكى بېرىتكەوتىش بۇو من خۆم بایخ و گىرنىكىم
پىنگەدە. من بە بېرىتكەمۇت ئەم ناواھە بەرچاوم كەنەت.
رۇزىنە دووسىد ناو دەبىيەن، بەلام تەنھا لە ئاست
ئەم كارەكتەرەدا ھەلۋىستەم كەرددە.

*كەواڭە بەرەت بەم بېرىتكەمۇت داو گىردىت بە پۇمائان.
مەبىستىك لەمەدا ھەبۇو كە بەرە بەم بېرىتكەمۇت بەدەپت و
بېكەيە پۇمائىكى؟

- ئەلبەتە مەبىستىكى دىيارىكراو نەبۇو، بەلام
مەبىستىك لەمەدا ھەبۇو كە بەرە بەم بېرىتكەمۇت بە
كۈرتى بۇتى باس بىكەم. من تازە لە لوپىتان و لە

-ئەلبەتە من لە ئىستادا بۇزىانە دەنوسى.
پىشتر بەشەردا دەمنوسى. بەلام لەو كاتمەرى خۆم بۇ نۇوسىن تەرخانىكىدۇ لە دۈورگەيەكى ھېمىندا بە تەنھا پەنامىگىت، ھەستمكىد ناچار نىم ھەر بەشەردا بۇسەم، چونكە لەو شۇيىتى لىيىدەزىيام ھەر لە سېپىنەدە ئازامى و ھېمىنى دەستى پىنەكىد. رۇزىانە سەرلە بەيانى دەچۈرمە ئۇورەكەي خۆم و دەركام داھەخت.

ئەزانىم من ھەموو بۇزىك دەنوسىم، كەر بۇ ماوهەمكى كەميش واز لە نۇسىن بېتىم، ئەوا دوچارى دىلىنگى دەبىم. ئەگەر لە مانگى حوزەيراندا پەيوەندىيەكم بۇ دروست بىت كە ئىنمە ئىستا لە شوباتادىن، ئەوا واز لە نۇسىن دېتىم. ئەگەر مىشكەم بە مەسىلەيمەكەرە مەرقلۇ بىت، ئەوا ھەرگىز ئاتوانم بۇسەم. بۇيە پىۋىستە ھەست بىكەم كە ھىچ شىتىك نامېستىتەوە دەتكەيدىتە جىڭايەك؟

پىنگىرى كارەكانى لىنەن ئاكات.
*يانى حىز بە پەيوەندى ئاكىت و خوتى لىيەدزىتەوە?
-زۇر پاستە. سەختكىرانە مامەلە ئەگەن خۆمدا دەكەم و بە بەرنامە كار دەكەم. يەك شەممان پىشى دەدەم. كە ئەوه تەواو بۇو دەچەرە ئۇورەكەم و ھەست بە نۇسىن دەكەمەوە.

سەرچاوه:
بۇزىنامى (النهان)، بەروارى ۲/۷/۲۰۰۳.

فەزاي شەپى ناوخۆي ئەوي ھاتبۇرمە دەن، بىسەقىزى لە جۈزەكائىش "لىئۇنى ئەفرىقى" باسى لەو بابەتە دەكىرد. لە پاش پۇخانى غەربناتە، سەد كەسىت بە ناچارى ئەوي بەجى دېلىن و بۇو لە شۇيىتەنلى تەركەن، "لىئۇنى ئەفرىقى" لە ئىتاليا دەگىرىسىتەوە بە زىمائى ئەوي دەنوسىت. كەواتى، پەنكە جۆرە پەيوەندىيەك ھەبىت.

*يانى لە بۇوى لەيدە كچۈنەوە?
*كەم تا كورتىك، كاتىك ويسىتم باس لە پۇخانى غەربناتە كۈچ بکەم، خواستىم بۇو ئەو شتانە تۆمار بکەم كە ھەستم پىنەكىد، بەلام بىنگومان ئەم مېبەستە لە پاشت نۇسېتى تەواوى بۇمانەكەوە بۇو.
*تۆپەن بۇ كەلمبۇر دەبەيت، ئایا كەلمبۇر دەتكەيدىتە جىڭايەك؟

-ئەو پرسىيارە لە خۆم ئاكەم كە: (دەكەم بە كوي؟)، مەسىلەكەلىتكى دىيارىكراو ھەبىه كە كارم تىيدا كردووە، بەلام ئامەۋىت دىيارى بکەم كە ئەوانە چىيە. لە چوارچىنۇي ھەست و خواستىكى دىيارىكراودا جىئى دېلىم و پىمعاپىھ ئەوهەي كە پىنمايم دەكتات و ئاپاستم بۇ دىيارى دەكتات.

*من پرسىيارەكانىم تەواو بۇون، ئەوهى ويسىتم لە "ئەمین مەعەلوف" دەستم كەوت. بەلام رەنگە چەند پرسىيارەكى دېكەش ھەبن؟
*(قەيىسر عەفيق: ئەگەر بە كورتى ياسى پىرسەي داهىننانى نۇسېنمان بۇ بکەيت لاي خوت؟)

سپینوزای شهقامی ناو بازار

ئایراک باشیفز سینگەر

له ئىنگليزىيەوە: سەدرەدین عارف

ئەسوتاند. كە ئەمە روويىدەدا، دەمۇچاوى گىرّ دەكىد. روخسارە چۈچەكەي گىرّ دەبۇو، دەكەوتە گەستنى لېتىي لە ئىزىز سەيتە بىزەكەيمەوە. پاشان لە گىرفاتىيەرە دەستە سېرىكى دەركىد و كەوتە راۋەشاندىنى بۇ مىزروومەكان. بە سەرەزەشتىركەتنەرە ھاوارى لىنەدەكردن: "لاچىن لىئەرە گەمىزەي نەقامىنە، بەمە گەرم تابنەمە، تەنها خۇتان دەسسووتىيەن".

مېش و مەكمەزەكە بىلەۋەيان لىنەدەكرد، بەلام دواى چۈركەيەك دۇوپىارە لە دەورى كېرە كەزەكە كۆدەبۇونەوە. دكتور (فيشلسن) ئارەقى تاواچەوانە لۇچاوايىكەي دەسپىيەمەوە هەناسەيەكى ھەلەدەكىيەشى. (وەكىو مەرۋەدان، تەنها خۇشىي ئە چۈركە ساتەيان دەۋىت). لەسەر مىزەكە كەتىيەتكى كراوهى لىبۇو بەلاتىنى نۇوسىرابۇو، كە لە پەراوىزىدا دكتور (فيشلسن) بە خەتىيەكى ورد، تىببىيەنى و بۇچۇونى خۇرى لەسەر نۇوسىبىوو. شەم كەتىيە، كەتىيى (ناكار)اي (سپينوزا) بۇو، دكتور (فيشلسن) سى سال بۇو لىكۈلىنەوەي لەسەر دەكىد. هەموو گەريمانەكان،

دكتور (ناحوم فيشلسن) لە ژۇورەكەيدا كە لە بېشى سەرەوەي مائەكەبۇو، پىياسەي دەكىد. پىاۋىنەكى كورتە باڭلىي پىشت كۆمى رىش سېپى بۇو، سەرىشى بە تەماوايى رووتا بۇوەوە، بىيچەكە لە چەپكەن قىزىكە بە پىشتى ملىيەمە مابۇو. لووقتى ھېنندەي دەننوكى بالىندەيەك كېر بۇو، چاوه زىلە پەشەكانى وەكىو چاوى بالىندەيەكى زىل ھەميشه لە سووبانەمەدا بۇون، ئىتىوارەيەكى كەرمى ھاۋىن بۇو، بەلام دكتور پالتوپەكى رەشى لەبەردا بۇو كە دەگەيىشتە ئەزىزى، ھەرودە كراسىكى يەخە رەق و بۇنىباخىكى لەسەر بەستىبۇو. بەھىۋاشى لە دەرگاكەوە بەرەو پەنجەرە بەرزەكەي دېوارە لارەكە ئېرۇيىشت و ئەگەر ايىمە. ئەگەر يەكىكى بىيۈستىتايە لە پەنجەرەكەوە سەيرى دەرەوە بىكەت، دەبوايە دوو سى پايە سەر بىكەۋىت. مۇمكىن لە مۇمدانىتكى مىدا لەسەر مىزەكە دەسسووتا و جۇرەما مېش و مەگەز بە دەورى كېرەكەيدا تەخلاقىمە. ھەندىيەكان نۇد لىنى نزوك دەبۇونەوە كېرەكە بالىكانىيان يان خۇيانى

"میشکی مرؤو لەگەل مەرتى جەستىدا نافوتتىت بەلكو بەشىكى بەنەمرى دەمەننەتىتەوە". لەگەل ئەۋەشدا، نەخۇشىيە خۇرەكەي گەدەي (لەوانشە شىرىپەنچە بىت) بىردىۋام مەراسانى دەكرد. هەمىشە زمانى تۈيپەتىكى بەسەرەوە بۇو. بىردىۋام قرقىنەمى دەدا و لەگەلەيدا كازىكى بۇن ناخۇشى بىردىدا. ئانە سك و دەلە كىزىشى مەبۇو. هەندىتىجار مەستى بە پاشانەوە دەكرد، جارى واش مەبۇو ئارەزۇوي خواردىنى سىر و پىاز و خواردىنى باشى دەكرد. دەمىك بۇو وازى لە دەرمانانە ھېنابۇو كە پىزىشکەكان بۆيان نۇوسىبىو و خۇرى چارەسىرى خۇرى دەكرد. بۇي نەركىمۇت كە خواردىنى تۇورى ھاپىداو پاش ژەمەكان و راڭشان لەسەر گەد و بەرزنەرەنەوەي سەر بەلايەكدا سوودى ھەيمە، بەلام ئەم كارە تەنها چارەسىرىكى كاتىيى پىتەبەخشى. هەندىتىكە كەپىزىشكانە كە سەردانى كىرىبۇون، نەيانۇت ھېچى نىيە و "ھەتا سەد سالى نەزىت". بەلام لەم ئىّواھە كەرمەدا، دكتور (فيشلسن) مەستىدەكىد كە ھېنلىكى جەستىيە لە كىزىووندايە. ئىستقانەكانى دەلەزىن و لېدانى دلى سىست بۇو. دانىشت بۆشەمە بخۇنۇتتەوە، بەلام بىرچاوى لىلۇ بۇو. رەنگى پىتەكان لە شىنەوە، گۇپان بۇ ئالتوونى. دېپەكان تىنکەلى يەكتىر بۇون و بەسەرىيەكدا بازىان دەدا و پاشان بۆشايىيەكى سېپىيان بەجىدەھىشت و بەشىوەيەكى ئادىيار وندەبۇون.

كەرماكە لە وزە بەدەريوو و دەقۇوت راستەرخۇ لە بىنەيىچە تەنكەكەمە دەزىت. دوكىتىر (فيشلسن) مەستىدەكىد كە لەناو تەنۇورىيەكايە، چەند جارىڭى بەسەر پىنەكەكانى بىردىم پەنجەرەكە سەركەمۇت و سەرى خىستە بىر شەمالى فىنکى ئەۋەوارەيە. ئەوهەنە لەرىنى دەوەستا ھەتا ئەزىزىكانى دەكمۇتنە لەزىن.

ھەموو سەلماندەكان، ھەموو بەلگەنەرەپەست و سەلمىنراوەكان، ھەموو تىپپىتىيەكانى لەبر بۇو. ئەگەر بىبىۋىستايە سەيرى بىرگەيەك بىكەت يەكسەر دەيدۇزىيەوە، بىئەوەي بۇي بىگەپەت. لەگەل ئەۋەشدا، ھەموو رۇزىكى، زەپەپىنەكەي بەددەستە چىچ و پەقەكەي دەگىرت و رۇزانە بۇ ماوەيەكى درېئەلەسەر خۇنۇنەوەي كەتىپى ئاڭكار بەردىۋام دەبۇو، دەبىقۇلۇندا و لەگەل ئەندىتىك بىرگەدا سەرى قايلبۇونى ئەلەقاند. راستىتىيەكەي ئەو بۇو لەگەل خۇنۇنەوەي زىاتردا پىستەي سەرسوپەپەنەرى زىاتر و بىرگەي ئاپۇن و تىپپىنى پەنهانى زىاترى دەدۇزىيەوە. ھەموو پىستەيەك ئامازەي ئەوتقۇي تىدابۇو، كە ھىچ كەس لە قوتاپىيانى (سېپىنۇزا) ئەگەيەشتىبۇونە قوولايىيەكەي. لە راستىدا (سېپىنۇزا) پىشىپەتى ھەموو ئەو رەختانەي كەردىبۇو كە (كانت) و لايەنگرانى لەبارەي ئەقلى پەتىپەتە باسيان دەكرد.

دكتور (فيشلسن) تىپپىنى لەسەر كەتىپى ئاڭكار دەنۇرسى. چەكەمەجەكانى پېر بۇن لە رەشىنوس و تىپپىنى، بەلام لەوە نەدەچچوو بىتوانىتەنەرگىز ئەم كارەت تەواو بىكەت. ئەم نەخۇشىيەي گەدەي كە زۇد بېزازى كەردىبۇو، بەقۇز بەقۇز بەرەو خراپات دەچچوو. واى لىيەتاتبۇو پاش چەند پارووپەك يەكسەر كىسىدەي تىكىدەچچوو. "ئاش خوايە كىيان، ئەمە سەتمە، زۇر سەتمە" ئەم پىستەيەي بە ھەمان تۇنى دەنگى خوالىخۇش بىبۇي باسوکى، (رايىسى تىشىقىن)، لە كاتانىدا يەخۇى دەووت.

دكتور (فيشلسن) لە مەرنى نەدەترسا. بىر لە ھەموو شىشتىك، لاۋىتىيى بەسەرچچوو بۇو. دووھم، لەبەشى چوارەمى كەتىپى ئاڭكاردا ھاتووھ "پىاۋى ئازاد لە مەرنى كەمتر بېرناكاتەوە، ئەم دانايىيەشى رامان نىيە لە مەرنى، بەلكو رامانە لە ژىيان"، سېيھەم، ھەروەھا لە كەتىپەكەدا ھاتووھ

گهیشتنه بفرگه هوای دهوری، لهوانه شه بهشه نسسووتاوه‌کهی کوتبینته ناو زهربیاوه، یان بیابانیک یان تهنانهت ناوچه‌یهک که دانیشتونانی تیدا بیت. ئستیزه‌کان که له بهشی پشتموهی ساریانه‌کهی دوکتۇر (فیشلسن) وه ده رکمودیبون، بەرەبەرە بەرزیبونه‌وه هەتا کهیشتنه سەر مالەکانی سەر شەقامەکە.

دوکتۇر (فیشلسن) سەیرىنکى ئاسمانى كرد و ئاگادارى مەوداي بىكۈتايى بۇو كە بەپىنى (سېپىنۇزا)، يەكىكە لە داهىنائەکانى خوا. دوکتۇر (فیشلسن) دلى بەوه خۇش بۇو كە دەيزانى هەرچەندە مۇقۇنى بىچۈك و بىتەيىز بۇو، بەلام بەشىك بۇو لە مادىھىكى تەواو بىسىنۇر، كە بەشىكە لە گەردۇون، لە ھەمان مادىھى تەنە ئاسماڭىيەکان، لهوانەي بەشىك بىت لە سەرى خوا. دەيزانى كە لەناو تاچىت. دوکتۇر لەم حالەتائىدا ئەزمۇونى (خۇشمۇستى رۆشنېرائى خوا Amor Die Bleellectualis) دەكىرد، كە بەپىنى فەيلەسۇوفىنکى ئەمسىتدام، نەعونەي بىكەردى و كاملى مىشىكە. ھەناسىيەكى قۇولى كىشىاو ئەمەندەي يەخە پەقهكەي بوارى بىدات، سەرى بەرگەرده، ھەستىكىد لەگەن زەھى و ھەتاو و ئەستىزه کانى رىئى كاكيشاندا دەخولىتىمۇ، كە میوانى ئەستىزه کانە. ئەمەش تەنە مىشىكىكى رەھا پىيدەزانىت. قاچەکانى سووک و بى كىش بۇون و لە ترسا بە هەردوو دەست چوارچىبەي پەنجەركەي گرت وەكۆ ئەوهى بىرسىت نەوهەكۆ بىرىتە ناو ئەبەدىت.

پاش ئەوهى دوکتۇر (فیشلسن) ماندۇو بۇو لە چاۋىدېرگەردنى ئاسمان، سەرنجى شەقامى خوارەوهى دا. دەيتوانى رىزىتكە بىبىنەت كە لە بازىپى يانۇشەو بەرەو شەقامى ئاسىنگەران كە تىايىدا چرا گازىيەکان وەكۆ رىزە خائىكى ئاگىرين دەرده كەمۇتن. دووكەل لە

"ئاي كە شەمالىتىكى فىتكە" لەبەرخۇيىمە دەھىوت، "بەراسىتى خۇشە". ئىنچا ئەوهى بىرەنھەتەوه كە بە پىنى (سېپىنۇزا) ئاكار و خۇشى ھاوتاي يەكتىرين و باشتىرين كردەوهى ئاكارى ئەوهى كە مرۇۋ خۇي شل بىكەت بۇ ئەو خۇشىيەنەي پىچەوانە ئاكار نىن.

-۲-

كانتىك دوکتۇر (فیشلسن) لەسەر پايمەي سەرەوهى بەر پەنجەرەكە راوه ستابوو سەيرى دەرەوهى دەكىرد، دەيتوانى دوو جىهان بېبىنەت. لەسەرەوه ئاسمان بە چىرى بە ئەستىزه داپۇشراپۇو، هەرچەندە دوکتۇر (فیشلسن) ئەستىزه ئاسىي نەخويىندىبۇو، جىاوازى نىيوان ھەسارەكان، كە وەكۆ زەھى بە دەھرى ھەتاودا دەسۈپەتىمۇ ئەستىزه چەسپا وەكانى دەزانى، كە خۇي لە خۇياندا كۆمەلە ھەتاودىكى زۇر دوورىن و تىشكەكانىيان پاش سەد سال يان تەنانەت ھەزار سال پىيمان دەگات. ھەروەما حەوتەوانەي دەناسىيەوه كە دەستتىشانى رىنگى زەھى دەكەت، لەو پىشىتىنە ئابۇونەي كە پىنى دەوترىت رىنگى كاكيشان. دوکتۇر (فیشلسن) تەلىيسكۆپىنى بىچۈكى ھەبۇو كە لە كاتى خۇينىنى لەسۈپىسا كېرىپىسى، زۇر حەزى دەكىرد بەو تەلسکۆپە سەيرى مانگ بىكەت، بە باشى لەسەر رۇوى مانگ گېكەكانى بەرەتاوو چالە تارىكەكانى مانگى دەناسىيەوه. ھەرگىز ماندۇو ئەدەبۇو لە سەيرىكەنلى ئاو چال و چۈلانە ئەسەر مانگ ھەبۇون. لای ئەو ھەم لە نزىك و ھەم لە دوور، ھەم لە قىبارە دار و ھەم بى قەوارە دەچۈپۇن. ئاو بەناو ئەستىزەيەكى بەدەي دەكىرد كە دادەچۈپاو ئىشانەيەكى گېردارى بەدوای خۇيدا بەجىددەھېشىت و وىندىبۇو. ئووسا دوکتۇر (فیشلسن) دەيزانى كە ئەستىزەيەك كشاوهە

دەبرانە ئۇرۇنى، پۈلىسە رووسمەكى سەر شەقامەكە، كە پارەيەكى باشى پىندرابۇ، چاۋپۇشىنى لەم دەكىد. بازركانە كان خەرىكى ساگىرىدىنەوەي كالاكانىيان بۇون و نەيانویست هات و هاوارىمەكانىيان بىسىر يەكتىدا زال بىت.

"زېپ، زېپ، زېپ" زېنىك كە پىرتەقالى بۆكمى دەفرۇشت دەيقىئىند: "شەكىر، شەكىر، شەكىر" فۇشىيارىنىكى ھەلۈزۈھى نۇر گەيىوو هاوارى دەكىد. مەندىكى فۇشىيارى سەرى ماسىي هاوارى دەكىد: "سەر، سەر، سەر." لە پەنجەرىخىوينىدەوەي قوتاپخانەيەكى ئايىنيدا، دوكتۇر (فيشلسن) مەندىك گەنچى زۇلۇف دەرىئى بىتى كە سەريان بادا داو بە دەنكىكى بەرز و بە ئاوازەوە سەرقالى خويىندەوە بۇون. لە مەيخانەكە خوارەوە، قەساب و حەمال و مىۋەفرۇش، خەرىكى خواردنەوەي بىرەبۇون. لە دەركا كراومى مەيخانەكەمەل، وەكىو گەرمەو، دەھاتە دەن. لە دەھەرەي مەيخانەكە، مەندىك رېبۈوارى سەر شەقامەكە پەلامارى سەريازە سەرخۇشمەكان و ئەم كەنەتىكارانەيان دەدا، كە بەرە مائەمە دەگەرانەوە. مەندى كەس گورزە دارىان لەسەر شانىيان ھەلگەرتىبو، ئەمشىش ئەرەبى بە بىر دوكتۇر (فيشلسن) ھەننایەوە كە لە دۆزەخدا كەسانى بەدكار دەبىت خۇيان سووقتەمنى ئاگەرە كانىيان دابىن بىكەن. رېڭۈزەكان دەنكى ئاسازمەكانىيان دەرىشتنە ئاواشەقامەكە. گۇزانىيى مىيمىنى كەنەسەمىي، تىكەملە بە هەراو بەزمى گۇزانىي مىيلى دەبۇو.

دوكتۇر (فيشلسن) سەرنجىكى ئەم شىتىخانە نىمچە رووناڭەي داو ھەردوو گۇنى داپۇشى. دەيرىانى رەفتارى ئەم قەرمىغانغىيە دىرى ئەقلە. ئەم خەلکە نوچى سۆزىكى بىنۇودە بۇون، مەستيان سەرخۇشى كەربۇون. بەپىنى (سېپىنۇزا) شەھىت و سۆز ھەركىز باش

دوكەنلىكىشەكانەوە بەرز دەبۇوو بەسەر سەريانە تەنەكە رەشەكاندا بڵاۋەبۇوە: ئانەواكان تەنورەكانىيان گەرم دەكىد و پېرىشىكى ئاگەر تىكەلأوي دووكەلى بەش دەبۇو. وەكى ھەمۇ ئىوارەيەكى ھاولىن، شەقامەكە قەرمىغان و پېر لە دەنگە دەنگ بۇو. دز و سۈزۈنى و فۇشىيارى شى ئىزداو كە لە كۆپەپانەكە دا دەسۈپپانەوە كاتىك كە لە سەرەوە سەيىت دەكىردىن دەتوت تۇرى خەشخاشن لەسەر مەزەي پېرىتىز بڵاۋەرەنەتەوە. كۆپە گەنچەكان بە دەنگىكى كې پېيىدەكەنن و كچەكان دەيانقىئىاند، دەستكىپەنەك كە بەرمىلىيەكى بچووكى شەرىپەتلى لىيمۇي پېتىو قىچىكەي تىكەلى دەنگە دەنگە كە كەرد.

شۇتى فۇشىك بە دەنگىكى ئاخۇش دەيقىئىند و چەقۇيەكى زلى بەدەستەوە بۇو كە شىلەيەكى سۇرۇي خويىن ئاسايلى دەتكا. ناو بە ناو شەقامەكە زىاتر دەخۇشا. ئامىرىكى ئاگەر كۆزىنەوەي، كە چەرخە قورسەكانى تەقاتەقى دەھات، تىدەپەپرى و دۇو ئەسپى رەشى بەھىز رايان دەكىشا و ئەسپەكان زۇر بە توندى لغاواڭراپۇون، بۇ ئەمەي بەلەسە ئەبن. دواي ئەرە ئەمبولانسىك دېيت و دەنگى فيكەكە دېيت. دواي ئەرە چەند شەقامەيك شېر دەكمەۋىتە بەينيان و دەبىت پۈلىسيان بۇ بانگ بېرىت. رېبۈوارىك دىزابۇو و هاوارى يارمەتىي دەكىد، گالىيسكەيەك پېر لە دارى سووقاتىدىن دەھەرەي سەپەت بچىتە كۆپەپانەك بۇ لاي ئانەواخانەكان، بەلام ئەسپەكان ئەنداشەتلىنى بە ھەورازەكەدا سەركەن و لىخۇرەكانىيان رەشمەكانىيان پادەكىشا و بەتوندى بەقامچى لىيان دەدان. پېرىشك لە سەمى ئەسپەكانەوە ھەلەسە. ئىستا زۇر لە دواي سەھەت حەوتى ئىوارە بۇو كە مىرى دايىابۇو بۇ داخىستنى دووكانەكان، بەلام كار تازە دەستى پېتىرىپۇو. كېرىارەكان بە دىزىيەوە، لە دەركاپىشتەوە،

کتیبخانه بهینیت. سالنهدا دوای ناهو، ناچار بسو بژیوی خوی له پنگهای و تنهوهی وانهی تایبیت به زمانی نهانی و عیری پهیدا بکات. پاشان که نمخوش کهوت جشاتی جوللهکه کانی برلین، سالانه پینجسند مارکیان بسو بزیوه، نمهش به هوی روو لینانی دوکتور (هینده شیم) وه که له گلیدا ئانلوگپری نامهی هببو دریارهی قلسه. بونهادی بتوانیت به موچه کمه کهی بژی، دوکتور (فیشلسن) ژوریکی له بهشی سرهوهی مائیک بهکری گرت و له سمر تباخیکی نهوت زمه کانی خواردنی بسو خوی لیدهنا. دؤلابیکی هببو ژماره‌یه کی نزدی چه کمه جهی تیدا بسو که ئاخنرا بون به جووه‌ها خوزاک، وەکو برج و جو و گەنمی رەش و پیاز و پەتا تمۇ گویزەر و قارچك. هەقتەی جارفک، دوکتور (فیشلسن) شەپقە رەشە لیوار پانه کەی له سمر دەکرد و به دەستىك سەبەتىيەك و به دەستەکەی دېکەی کتىبى ئاكارى (سپینۇزا) ي دەگرت و دەچووه بازار بسو كېرىنى پىتۇستىيە کانى. كاتىك چاوه بوانى نۇرەكەشى دەکرد، كتىبەكەي دەکردەوە. بازركانه کان دەيانناسى و فەرمۇريان لىنە دەستىك بىئە پىشەوه.

"پەنیرىكى نۇر باشە، دوکتور، لە دەمتدا دەتۈتەوه".

"قارچكىكى تازەيە، دوکتور، پاستەخۆ لە دارستانە كانوھە هاتووه".

"رېكە بىكەنەوه، بسو دوکتور، خانمان،" قىسابەكە دەيقيزىاند "تكايە رېكاكە مەگىن".

لە سەرەتاي نمخوشىيە كەيدا، دوکتور (فیشلسن) ھېشتا ئىسواران دەچوو بسو قاوه خانىيەك و لەوئى نۇر جار چاوى به هەندىك مامۆستاي زمانى عىبرى و رۆشنىيە تر دەكەوت. كەربۇويە خوو لەوئى دابىشىت و نىيو كۇوب قاوهى رەش بخواتەوه يارى شەترەنچ

نەببۇوه. لەبرىي ئەمۇ خۇشىيە كە بۇي دەگەران، تەنەنا نەخۇشى و بەندىخانە و ئازار و ئاپرو چۈنپىان چىڭ دەكەوت، نەمەش بەھۆى نەفامىيان بسو. تەنەنت پېشىلەكانى ئەم ناوه، كە بە سەربانەكاندا دەگەران، لە پېشىلەكانى بەشەكانى ترى شار دېر و هەستىيارەر بسوون دەنگىيان لە دەنگى ژىنېك دەچوو كە لە مەندىلۇوندا بىت، وەکو جىنۇكە بەدىوارەكاندا مەلدەگەران و خۇیمان دەھاوېشته بالکۇن و گۆسمەبانەكان، يەكىن لە پېشىلەكان خوی مەلدايە پەنچەرەكەي دوکتور (فیشلسن) و قىزەيەكى كرد كە لەرنى لە دوکتور (فیشلسن) هىننا. دوکتور (فیشلسن) لە پەنچەرەكە دابەزى و دەستى دايە گىسىكىك، لە بەرددەم پېشىلە چاۋ بىرسىكەدارەكە پايوەشاند.

"بېق، نۇور بىکەو، هەى وەحشى نەزانا" - ئەوهەندەي بە پەنچەرەكەدا مائى مەتا پېشىلەكە دووركەوتەوه.

كاتىك دوکتور (فیشلسن) خويىندىنى قەلسەفەي لە زىيورىخ تەمواو كرد و كەپايمەو بسو وارشق، پېشىبىنى پاشەپۇزىتىكى مەزىنى بسو دەكرا. هاپىزكەنانى دەيمازىانى كە خەرىكى نۇرسىيىنى كتىبىكى گۈنگە له سمر (سپینۇزا). كۆفارىكى جوللهكەي پۇلەندى داوارى ليكىرد كە بەشدارى تىيدا بکات. میواندارىي نۇر خىزانى دەولەمنىدى دەكىرد. كەنیشىتى جوللهكەكان كەدىيانە بەپرسى كتىبخانەكەي. هەرچەند تەنەنت ئەوساش بەرمەمنىكى تەمنى كەورە دادەنرا، ئەۋانەيى زىن دەدۇزلىوھ پېشىنيازى ئەمارەيەك كېچى دەولەمنىدیان بسو كرد. بەلام دوکتور (فیشلسن) سوودى لەم پېشىنيازانە وەرنەگرت. دەيويست ئەۋىش وەکو (سپینۇزا) سەرىبەخۆ بىت، هەواشى لىيەتات. بەلام بەھۆى كافرىيەمە لەگەن (راپى) دا تۇوشى كىشە بسو و ناچاريان كرد كە واز لە پۆستى بەرپۇھەرى

پرژفیسور مکان هیچ له سپینقرا نه گهیشتون و بهمه له قسم کانی نه گیپنه وه بوقجونه تیکهال و پیکهله کهی خویان تیکه لاوی بوقجونه کانی نه و فیله سووفه نه کمن. هرچند دوکتور (فیشلسن) دهیزانی، توپه بسوون هست و سوزیکه شایانی نه کسانه نییه که له سمر ریکمی نه قلن شېرقن، بهلام خوی زور توپه دبوو و کتیبکه کی داده خست و توپه دهیزه که داده خست و کوئی له و تار و ندی و بدی "ئىنجا سوپندی دخوارد ئیتر سهیری فلسه‌فهی مۇدیرن نه کات.

هممو سی مانگیک، پوسته چییمک، که نیشی داباشکردنی پاره‌ی نیزدراو بولو، هەشتا روپلی بۆ دوکتور (فیشلسن) دەھینتا. لە سەرتای مانگی تەممووزدا چاوه‌پواتی نه پاره‌یه بولو. بهلام کاتیک رۆز دواي رۆز تىیده پەپری و پیاوه درېزه سەیل زەردەکه، خاونەن قۆچە برىسىكدارەکان دیار نەکەوت، دوکتور (فیشلسن) تووشى نېڭارانی بولو. تەنها چەند گرۇشیکى پى ماپوو. کى ئازانی - ئەشى جەفاتکەی بىرلىن يارمەتىيەمکەيانى بىرىبىت، يان لەوانەي دوکتور (ھىلدەشايمەر) خوانەخواست، مردىبىت. لەوانەي بېرىۋەپەداویك ھۆکارى خوی هەيە، كىرىدىت. هەممۇ روونداویك ھۆکارى خوی هەيە، دوکتور (فیشلسن) ئەمەي دەزانى. هەممۇ شتىك بېرىارى له سمر دراوه، هەممۇ شتىك پېۋىستە، پیاوى ئاقلى پېۋىست بەوه ناكات تووشى مەراق بىت. لەگەل نەوەشدا، مەراق ھېرىشى كىرە سەر مىشىكى وەكىو مىش بە دەھىدا گىزەيان دەكىد. ئەگەر تووشى ناخوشتىن شت بولو، وازيان لە ئەقل مەنلاوە بە هەممۇ توانىانەوە دەۋىدە دەن نەلاتى بۆ خەلکە ئاشۇوبىكىرە كە بىن، مەنلاوە ناو بەناو سەرى لە كتىپخانەکان دەدا و لەپەركانى مىۋۇرى مۇدۇرنى فەلسەفەي هەلەدەداوه، بهلام بۆئى دەركەوت كە

بکات. هەندىجاريش سەرى لە كتىپخروشە كانى شەقامى خاچى پېرۈز دەدا و لەوي كتىب و كۇفارى هەرزانى بەدەستىدە كەوت. جارىكىان قوتاپىيەكى كۆن لە چىشتىخانىيەكدا كوبۇونەوە كى لەكەلدا رېكھست. كاتىك دوکتور (فیشلسن) كەيىشت تووشى سەرسوپمان بولو كە بىشى كۆمەلېك ھاپىي و رېزلىيگەرەكانى لەوین و ناچاريانىكى دەسەرلەي مىزە كە دابنىشىت و كوى لە و تار و پىداھەلدا ئانە بىرىت كە لەبارەيەوە دەوتىران. بهلام، ئەم شتات زور دەمەنکە رووپيانداوه. ئىستا ئىتىر كەس بايەخى پى نادات. ئىستا بە تەواوى لە خەلک دابراوه بۇوهتە پىاۋىتكى لەپىر كراو. رووداوه كانى سالى ۱۹۰۵، كاتىك گەنجانى شەقامى ناو بازار خۇپىشاندا ئىكىان رېكھست و بۇمبىايان گىرته پۇلىس و پىاوانى ئاسايسىش و دووكانە كان داخرا، دابراپەنەكەي زور زىياتىر كەد. واى لىپەتىپو رقى لە هەممۇ شتىك بىت كە پەيوەندىيى بە جوولەكەي مۇدۇرنەوە هەبىت - وەكى زايونىنیم و شوشىالىزىم و ئاناشرىنیم. نەمەنچانەي پەيوەندىيىان بەم بوقچۇونانەوە هەبۇو، بە كۆمەلېك نازارەچى دادەنان كە دەيانوپىست كۆمەلگا تىكىبدەن - كۆمەلگا يەك كە بىشى نە بۇونىنگى ئەقلانى ئەشىاپ بولو. مەنلاوە ئەنلاپ كۇفارىكى بە زمانى عىبرى دەخوينىدەوە، بهلام رقى لە عىبرى مۇدۇرن بولو كە هېچ رەگ و رېشەيەكى لە ئەنجىل يان مشنا نەبۇو. هەرۋەھا رېنۇوسى و شە پۇلەندىيە كانىش زۇر كۇپابۇو. دوکتور (فیشلسن) كەيىشتىپوو شە ئەنچامەي ئەوانەي ناوى خویان ناواه كەسانى ئايىنى، وازيان لە ئەقل مەنلاوە بە هەممۇ توانىانەوە دەۋىدە دەن نەلاتى بۆ خەلکە ئاشۇوبىكىرە كە بىن، مەنلاوە ناو بەناو سەرى لە كتىپخانەکان دەدا و لەپەركانى مىۋۇرى مۇدۇرنى فەلسەفەي هەلەدەداوه، بهلام بۆئى دەركەوت كە

کلاؤ شەش لاكه پىسى باگەياند كە (رابى) و خىزانەكەي دەرچۈن بۇڭەپاۋىك. دوكتور (فيشلسن) ماپىئى دىكەي لە شارەكەدا ھېبۈ، بەلام كەسيان لە مائەوه نەبۈن. ئەوندە كەپابۇو قاچى دەيەشاو پەلەي سەوزۇز و رەش دەھاتتە بەرچارى و خەرىكىبۇو بىبورۇتسۇر. تۆزىك وەستا بۇئەوهى گىزىيەكەي لاقىت. خەلکەكە خۇيان لىيىدەدا. قوتايىيەكى كچى چاپەش ھولىدا پارەدى بىاتى.

مەرچەند شەپ تازە دەستىپەتكەربۇو، بەلام سەرياز دەبىناران بە جلى تەواوى جانگەوه - هەندىيەكىيان خۇلاؤى و ھەتاو بىردىبۇنىيەوه، مەتارەيان كەربۇو بەلاداو رىزىك فيشەكىيان بەستىبوو بە سىنگەوه، قەمەى سەر تەنگەكىانىان بىرىسکەيەكى ساردى سەوزۇزلىيەدەتات. لەگەل پىباوه كاندا تۆزىكەكان حاتن كە ھەرىمەكەيان ھەشت ئەسپ رايىدەكىشان، نۇولە پەشەكەيان ترسىيەكى غەمناكى لى ئەندەستا. دوكتور (فيشلسن) مەيلەنجى مات. كەدەي دەيەشاو پەخۇلەكەيان خەرىكىبۇو بىتەقىن، ئارەقى سارد بە رووخسارىدا ھات خوار.

"من دەمرم" بىرىي كىرىھو، "ئەمە كۆتايىيمە". لەگەل ئەوهشدا، يەزەممەتىكەوه خۇي بگەيىتتە مائەوه لەسەر چەپىياھ ئاسنەكەي رابكىشىت.

بۇ ماوهىيەك ھەناسەپرەكىي بۇو. دەبىي خەوي لىكەوتىتتە، چونكە خەونى بەمەوه دى كە كەپاوهتەوه بۇ شارەكە خۇي، شارى تىشۇتنز. قورىكى دەيەشاو دايىكى گۇرۇيەكى پېركارا لە خۇي لە دەورى ملى دەمالى. كۆيى لە قىسىكەنەتكىي بۇو لە مائەكەدا، شتىكە دەريارەمى مۇمىيەك و لە بارەي ئەم بۇقەي كە گازى لىنگەرتىبوو دەوترا. دەيەويىست بېچىتتە دەرەوه بەلام ئەياندەھەنىشت چونكە رىپېۋانىكى كاسۇلىكەكان بەن ناوهدا تىيەپەرى. پىباوانى

كۆيى لىيپۇو كە خەلک باسى جەنگ نەكەن، لە شىوينىكى سىرىپىا زەلامىك شازادەي نەمساي كوشتبۇو، نەمساشەھەپەشەي لە سىرىپىا كەربىبۇو. خاوەنلى فروشكاكە، كە گەنچىكى رىش زەردى بېپەيار بۇو، وتسى: "لەوانىيە جەنگىكى بچۇوكەمان ھەبىت". ئامۇزىگارى دوكتور (فيشلسن)ى كەز خەنە بخات، چونكە لەوانىيە بەمزوانە تووشى كەمى خۇراك بن.

شەتكان نۇر بەخىرایى روويياندا، تەنانەت ھېشتىا بېرىمارى ئەوهى نەدبۇو كە ئايدا ئەھىنەت چوار گروش بىدات بە رۇزىنامەيەك، جۈزەها پۇستەر ھەلواسىرابۇون بۇ جاپارانى رەشبىگىرى، پىباوان لە شەقامەكائىدا دەبىناران نىشانەيەكى كانزاپىيان بە بەرۇكەوه بۇو وەكى ئامازەيەك كە بە سەريازى گىراون، ژەنەكەيان بەگەريانەوه كەوتىبوونە دوايان. رۇزىنكسى دۇوشەمە، كاتىك دوكتور (فيشلسن) دابەزىيە شەقامەكە بۇ كېرىنى خۇراك بەن چەند كۆپىكەي كە پىنى مابۇو، فروشكاكانى بە داخراوى بىتى. خاوهەنى دوکانە كان و ژەنەكەيان لە دەرەوه وەستابۇون باسى ئەوهيان نەكەد كە شتۇمەكى بازىگانى بە دەست ئاكەمۇت. بەلام ھەندىك كېرىمارى تايىبەت دەبراھە لاومۇ لە دەرگاي پىشىتە دەخراھە ئۇرۇھو. شەقامەكە پېر بۇو لە پاشاگەردانى. پىباوانى پۇللىس بە شىرىي رووتىمۇ بە ئەسپ دەگەنرەن. خەلەكەنەتكىي نۇر لەبەرمەدەم مەيخانەكەندا كۆپبۇونەوه، چونكە قەيىسىم فەرمانى دابۇو ھەرچى ويسكى مەيخانەكانە دەبىت پېزىتە ئاوهپۇكانەوه.

دوكتور (فيشلسن) چۈوه قاوهخانە كۆنەكەي. لەوانىيە لەرى ئاشتايەكى بەرچاوا بىكەنەت كە بىتوانىت ئامۇزىگارىي بىكات. بەلام كەسى بەرچاوا نەكەمۇت. بېرىمارى دا بېچىتە لاي (رابى) ئەم كەنەشتە كە سەرەممەك بېرىۋەپەرى كەنەختە كەنەتلىكىي بۇو، بەلام مجەورە

پیاوانه‌ی له پینده‌کرد. سالانیک بwoo نان و ماره ماره و خه‌پله‌ی له نانه‌واخانه‌که‌ی بمرگا نه‌کری و ده‌یفرؤشته‌وه.

روزیکیان له‌گهان خاوه‌نی نانه‌واخانه‌که بwoo به شپری و پیشه‌که‌ی گواسته‌وه بو ناو بازار. ئیستا شتیک ده‌فرق‌شیت که پیی نه‌لین "ئاکاوه‌کان" - که هاووا تایه له‌گهان هیلکه‌ی درزبردوودا. (دوب) رهش به‌ختی له‌گهان پیاواندا نسبوو. دوو کمراه ماره‌کرا له‌گهان شاکردنی نانه‌واخانه‌کاندا، به‌لام هردووجار پیشیمان بونته‌وه. دوای ئوهه پهیوه‌ندیه‌کی هاوسرگیری له پیاویکی پیری شووشچیمه‌وه بیوهات که ده‌یکوت زنه‌که‌ی ته‌لاقداوه، به‌لام دوایی ده‌که‌وت زنه‌که‌ی هر لاماوه. (دوب) رهش ناموزاییکی پیيلاودرووی اه ئه‌مریکا همبوو و بمرده‌وام شاناڑی به‌وهه ده‌کرد که نامه‌ی بوق‌نه‌نیتیت، به‌لام هر له وارشۇ مايه‌وه. زنان گالتھیان پینده‌کرد و ده‌یانگوت: (دوب) هیچ هیوايیکت نییه. چارمنوس وايدانه‌وه که به قەیرەکچى بمریت). "دوب" یش هه‌میشه وه‌لامی نه‌دانه‌وه: (من نامه‌ریت بیمه کۆزیله‌ی هیچ پیاویک. با هه‌موویان بوق‌گن بکەن).

ئو نئیواره‌یه (دوب) نامه‌یکی له ئه‌مریکاوه بسو هاتبوو. نزدیکیه کات، ده‌چووه لای (لەیزمری) بەرگدروو بوق‌وهی نامه‌که‌ی بوق بخوینیتیه‌وه. بە هەرھان، ئهو رۆزه (لەیزمن) لەوی نسبوو، لەبئەوه (دوب) بیرى لە دوكتور (فیشنلسن) كرده‌وه که كەنچییه‌کانی تربه هەنگەراوه لە دېنیان داده‌نا، چونكە هەرگىز نەدەچوو بوق نويزىكىدەن. لە دەركاى رۇورەکەی دوكتورى دا، به‌لام كەس وه‌لامى نه‌دايموه. "كافره‌کە لەوانه‌یه لە دەره‌وه بیت" (دوب) بیرى كرده‌وه. له‌گەلە ئەمەشدا جاريکی تر لە دەركاکەی دايىمە. ئەمەجارتىيان دەركاکە تۈزۈك كرایىمە. پائىكى بسە دەركاکە ناو چووه

جبه نریز تەورى دوودەمیان بە دەسته‌وه گرتبوو، ناوى پېرۇزیان دەپرۇزىند بە خەلکاۋ بە لاتینى سەرروودیان دەرەوت. خاچەكان دەبرىسکانه‌وه، وينه‌ی كەسايەتىيە پېرۇزەكان بەرزكراپۇنە ئاسمان. بۆنى بخورد و مردۇو دەھات. لە پېرىكىدا رەنگى ئاسمان سور دەنگەپاوا مەمۇ دۇنيا دەستىكىد بە سووتان. زەنگەكان كەوتتە لىدان و خالكەكە شىتاتان بە ناوهدا پایاندەکرد. پولىك بانىدە بە نزمى دەفرىن و دەيانزىقاند. دوكتور (فيشنلسن) داچلەكى و لە خەوەستا. لەشى لە ئازەقە نىشتبوو و قۇپىكى ئىستا بەراستى دەيەشا. ويستى لەم خەوە ئاناسايىه رابعىتىت بۆ ئەوهى پەيیوه‌ندىيەکى ئەقلانى بەرقۇزىتەوه له‌گەلە ئەو بارەي كە تىيىدایه و بوق تىكىيەشتنى له‌گەلە بارى هەميشەيىدا (Sub Specie eternitatis)، بەلام هېچ مانايىه‌کى ئەدقۇزىيەوه. "بەداخەوه، مېشىم دەفرى شتى بىمانايىه" دوكتور (فيشنلسن) بىرى كرده‌وه، "ئەم سەر زەمینە هي پیاوى شىتە".

جارىكى تر چاوى نوقاندەوه، جارىكى تر خەوى لىكەمەتە، جارىكى تر خەونى بىيىنى.

-5-

ديار بwoo ياسا هەميشەيىه‌كان، هېشتا بېرىارى كۆتايى دوكتور (فيشنلسنيان) نەدابوو. لەلای چەپى رۇورەکەی كە بەسىر دالانىكى تارىكىدا دەپروانى، پې بولو لە سندوق و سەبەتە و هەميشە بۆنى سايابونى جىشۇرى و رۇن و پىيازى لىدەھات. لەملاي ئەمانەوه قەيرە كچىك دەزىيا كە دراوسىنكانى پىنپاندەوت (دوب) رهش. (دوب) نریزىكى لاۋازىسوو، رهش وەكسو خاکەنارى نانه‌واكان، لەوتىكى شاكاوهى همبوو و لىيۇي سەرمەھى سەئىلى لى رووابوو. بە دەنگىكى زىرى پیاوانه قىسى دەكىد و پىيلاوى

بسو کە کتىيىكى نويزىركەننى خەلگى تاچوولەكىيە. پاشان بە شىپرىزەبىيە و كەوتە جوولە بەو ئاوهدا، سەرەتا سەتلىك ئاوى هيئناو زەويىھەكى سېرىيە و دوكىر (فيشلسن) ئانى خوارد، پاش ئەھى لىبۇوه و هەستىكىردى كە بەھىزىترە. (دۆب) داواي لىتكىردى كە ئامەكەي بۇ بخويىتتەو.

ئامەكەي بە هيواشى دەخويىنده و كاغزەكە لە دەستىدا دەلەزى. لە ئىبۈرۈكە و ھاتپۇو، لە ئامۇزاكە (دۆب) وە. جارىيەكى تىز نۇرسىبىوو كە خىرىكە بەمزاۋە ئامەكەي (بەراسىتى گىرنى) و بلىتىكى بۇ بىنېرىت بۇ ئەمريكا. (دۆب) ئەم قىسانەي ھەمۇو لەپار بۇو و يارمىتى پىاوه پېرەكەي دالە ھەلەپەنانى دەستخەتە تارىيەكەي. (ئىرق ئەكى) "دۆب" وقى: (دەمكە منى لەپىر چۆتەوە). بۇ ئىوارە (دۆب) جارىيەكى تىزەتەوە. مۇمكىن لە مۇمدانىيەكى سەر كورسى تەنیشتى جىڭاكە دەسسووتا. سىيىھىرى ئاگرى سورباو لە سەر دېوار و بىنەچەكەدا لەرەلەرى بۇو. دوكىر (فيشلسن) لە جىڭەكەيدا پائىيدابۇوه و كەتىيىكى دەخويىنده و تىشكى مۇمكە رەنگىتىكى زېپىنى دەدا لە ئاواچەوانى كە بەھۇي لۇچىكەوە دەقۇوت بۇتە دۇو بەش، چۈلەكەيەك لە پەنچەرەكەوە هاتە ئۇرۇرە و لە سەر مىزەكە نىشتەوە. بۇ چىركەيەك (دۆب) تىسا. ئەم زەلامە وايلىندەكىردى بىر لە ژەنە جادوبازەكان و ئاۋىنە پەشەكان و تەرمەكان بىكتەمە، كە بە شەو لە ئاوهدا دەسۋۇرانەوە ۋۇنانيان دەتساند. لەگەن ئەۋەشدا، چەند ھەنگاۋىك لىيى نزىك بۇوه و لىيى پرسى. (چۈنى؟ باشتى؟).

(تۆزىك باشىم، سوپاس).

(ئايا بەراسىتى لە ئايىن ھەلگەراوېتەوە؟). پرسى، ھەرچەند بە تەواوى لە واتاي وشەكە دەنلىانەبۇو.

ئۇرۇرە، تىساو راوهستا. دوكىر (فيشلسن) پاكتىباپۇو و ھەمۇو جەلەكائى لە بەر بۇو، رەنگى و ھەمۇ مۇم زەرد ھەلگەرابۇو و قورتىسى دەرىپەرى بۇو، رىشى بەرەو سەرەوە بەرۇ بىوه و. (دۆب) قىزىاندى. دەنلىابۇو لەھى كە مردووه.

بەلام - نا - نەشى تۆزىك جوولە. (دۆب) پەرداخى سەر مىزەكەي ھەلگەرت و پايكىردى بۇ دالانەكەو، لە بەلۇوعەكە پېرىكەردى لە ئاۋ بە پەلە كەپايىمە. ئاوهكەي كەردى بە دەمچاواي پىاوه بۇوراومەكدا. دوكىر (فيشلسن) سەرى لەقاند و چاومەكانى كەردىو.

"ئەوه چىتە؟" دۆب پرسى "نەخۇشى؟"

"زۇد سوپاست دەكەم. نەخىز"

"خېزافتەتە ئەمە؟ بانگىيان ئەكەم"

"كەسم ئىيە"

(دۆب) ويستى سەرتاشەكەي ئەپىر شەقامەكە بەتىنەت، بەلام دوكىر (فيشلسن) وتى پېپۇيىستى بە يارمەتى سەرتاشەكە ئىيە. لەبېرئۇھە (دۆب) ئىشى بازىپى ئەبۇو، چۈنكە مىلکە بە دەست نەدەكەوت، بېرىارىدا كارىيەكى چاکە بىكەت، يارمەتى پىاوه نەخۇشەكەي دا بۇئۇرە لە جىڭاكە ھەستىت و پەتۇوى سەر جىڭەكەي بېتە كەردىو. پاشان جەلەكەي داکەند و شۇرىپايدىكى لە سەر تېباخە نەوتەكە بۇ لىيىنا. ئۇرۇرەكەي (دۆب) ھەرگىز ھەتاتوى ئىدا نەدەكەوت، بەلام لېرە چوارگۈشەكانى تىشكى رۇز لە سەر دېوارەكە دەدرەوشانەوە.

زەمینە ئۇرۇرەكە بەسۇرۇرۇنگ كرابۇو. لە سەررووى جىڭاكەمە و ئىنلىقى زەلامىتە ھەنلواسىرابۇو، كە قىزىكى درېرىشى ھەبۇو و ملىپەچىنەكى پىانى لە ملى پىنچابۇو. (پىاوايىكى پېرىه، بەلام بېۋانە ئۇرۇرەكەي چەند جوان و پاڭە)، (دۆب) بە پەسەنگەنەوە بېرى كەردىو. دوكىر (فيشلسن) داواي كەتىيى ئاكارەكەي كەردى، ئەمۇيىش بەنابەدلىيەمە دايى دەستى. دەنلىا

(من؟ هملگه‌رابمهوه؟ نه خیز، من جووله‌کام و هکو همر جووله‌کامه کی تر)، دوکتۆر (فیشلسن) و هلامیدایمه.

و هلامه‌کامه دوکتۆر دلنيايمه کي باشي به (دوب) به خشى. شووشه‌ي نهونه‌کامه دوزييه‌وه و تهباخه‌کامه داگيرساند، پاشان له ژوره‌کامه خوييه‌وه شووشه‌ي يك شيري هينان دهستيكرد به لينسانى خواردن. دوکتۆر (فیشلسن) بورده‌هامبورو له خويينده‌وه کتيبى ئاكار، به لام ئو ئيواره‌ي هيج لەو بيردوزه و سەلماندانه‌ي که دەي�وندنه‌وه تىنەدەگەيىشت، به تايىبه‌تى کە پېنناسە و دەستور و بيردوزه ترىشيان باس دەكرد، به دەستيتكى لمىزۈكەوه کتيبىکەي لە چاوى نزىك كرده‌وه، بيرۈكەي ئەمەي كە هەر كۈپىنىيکى لەشى مروۋە مىرج نىيە زانىنى خودى لەشى مروۋلى تىيدابىت.. بيرۈكەي ئەمەي كە هەر كۈپىنىيکى مىشكى مروۋە، مىرج نىيە زانىارىيەكى تىواوى مىشكى مروۋ..

-٦-

دوکتۆر (فیشلسن) دلنيا بۇ لەوهى کە بەمزوانه دەمرىت. وەسيەتنامەكەي نۇرسى و مەموو كتىپ و دەستنۇرسەكانى به خشى به كتىپخانەي كەنىشتەكە. جل و كەلۈپەلە كانىيشى به خشى به (دوب)، چونكە ئاگادارىسى كردىبو. به لام مردن نەھات، به پىنچەوانو و تەندروستى بەرەو باشت دەچجو. (دوب) كەپابۇوه بق كارەكەي ناو بازارى، به لام رۇزانە چەند جارىك سەرى لىيەدا و، شۇرباى بق لىيەناو، پەرداخى چاي بق بەجىنەھىشت و، دەنگوباسى جەنگى پى رادەگەيىند. ئەلمانەكان شارى كالش و بىئىدىن و سېستەچۈيان داگير كردىبو، ئىستا بەرەو وارشۇ پىشەۋىيان دەكرد. خەلک دەيانگوت هەر بەمزوانه بەيانىيەكى ئارام

گوينان لە گرمەي تۆپ دەيىت. (دوب) پىسى راگىيىند كە كۈزۈ اووه‌كان نۇدىن، وتسى: (وەكى مىيىش لىييان دەكۈزۈت. چ بەدبەختىيەكە بۇ ئۇنان).

نىيدەزاني بق، به لام ژورى پىياوه پىره‌كە سەرنجى رايدەكىشا. حەزىدەكەرە كتىپە پەراوين زېپىنه‌كان لە رەفەكان دەرىيەنەت و خۆلەكانىيان بىسپىت و لەنانو پەنچەرەكە دايانىنەت بۇ هەوا وەرگەتن. لە پايمەكانى پەنچەرەكە سەردەكەوت و لە تەلىسکۈپەكە سەپىرى دەكىردى. هەرەوەها حەزى لە قىسەكىردىن بۇو لەگەل دوکتۆر (فیشلسن) دا. دوکتۆر (فیشلسن) ياسى سۈپەسراي بق دەكىردى كە تىيادا خويىندبۇرى، باسى ئو شارە گەورانەي بق دەكىردى كە پىياياندا تىپەپىبۇرۇ. باسى ئو شاخە بەرزاھى بق كىردى كە بە ھاوينىش بەفر داپىچىشىبۇون. باوکى رابى بۇو لە بەرئەوه ئەمۇيىش (يەشىقا) خويىندبۇرۇ. (دوب) لىيى پىرسى چەند زمان دەزانىت. دەركەوت كە زمانى عىبرى و رووسى و ئەلمانى و فەرەنسى بە قىسە و نۇرسىن دەزانىت، بىيچە كە زمانى (بىيدىش). هەرەوەها زمانى لاتىنىشى دەزانى. دوب سەرسامبورو لەوهى چۈن پىياويىكى رۇشتنىرى لە مجۇرە، دەقاوانتىت لە ژورىنىكى سەرەوە لە شەقامى ناو بازار بىزىت. به لام ئەمەي زىيات سەرسامى دەكىردى، ئەمە بۇو كە هەرچەند نازناوى (دوکتۆر) مەلگەرتىبۇ كەچى پەچەتمەي بق خەلک نەددەنۇرسى. دەپەرسى: (بۇچى تابىتە دوکتۆريكتى پاستەقىنە؟)، ئەمۇيىش لە وەلەمدا دەيىكوت: (من پىزۈشكى نىم). (ئەمە جى جۇرە دوکتۆريكتى؟). (من دوکتۆرى فەلسەفەم). هەرچەند مىيىچى دەربارەي واتەكەي نەدەزانى، به لام دەستيكرد كە دەبىت شەتىكى زۇر گەرنىك بىت. ئىنجا دەيىووت "ئاي خوايە گىيان، ئەم مىشكەت لە كويىوه هىنارە؟"

ئىنوارەيەكىيان، پاش ئەمە (دوب) بىسكۈيت و

دوكتورد (فيشلسن) به ورياييه و گويي بق
گرتبورو همنديك پرسيارى ليکرد و سمرى يادا
و مرقيه کي كرد. پاشان لىي پرسى: (باشه،
باوهرت بخوا هميه?).

(نازانم)، ولاميدايه وه: (نه تۇ؟).
(بەلى)، من باوهرم پىئى هميه).

(نه كه اوته بۇ ناچىت بۇ كەنىشت؟)
(خوا له هامو شوينىك)، ولاميدايه وه. (له
كەنىشت، له بازار، له ژوروره. ئىمە خۇمان
بەشىكىن له خوا).
(ئەتمىسىن).

(دۇب) ژوروره كەمى بەجىھېشت. دوكتورد
(فيشلسن) دالنابورو كە بۇ نۇوستىن دەچىت،
بەلام پىئى سەير بۇو بۇچى نەيگوت (شەر
باش). بىرى كىردى: (لەوانىيە بەھۆى
فەلسەفە كەمەوه تەرەمكىدىت). بەيانى رۇذى
دوايى گويي لە دەنكى پىئى بۇو. هاتە ژوروره و
وەكى دەستكىپىك تۆپەنلىك جىلى بەدەستەرە
بۇو.

وتنى: (ويىستم ئەماشەت پىشانبىدم، ئەمانە
جيازىيەكەي مەن). دەستقىكىد بە
بلاوكىرىدىنۇهيان لەسەر كورسييەك، كراسەكان -
خۇرى، ئاورىشىم، قەيفە بۇون. يەك يەك
ھەلىدەگىرنىن و بە بەرى خۇزى دەگىرنى.
رۇونكىرىدىنۇه يەكى لەبارەي هامو دانىيەكى
جيازىيەكەي دەدا - زىزىكراس، پىيڭلۇ، گۈزەرەي.
وتنى: (من دەستبلاوفىم. من پاشەكەوتىكىم.
ئۇوندە پارمەمە يەپىئى بېچ بۇ ئەمەركا).
ئىنجا بىيەنەنگ بۇو رەنگى وەكى خاشقى سورى
سورەنگىرا. بە تىلەي چاوى بە شەرم و
پرسيارەوە، سەيرى دوكتورد (فيشلسن) يى
دەكىرد. لەشى دوكتورد (فيشلسن) لە پەركوته
لەرزىن، وەكى ئۇوهى سەرما لىيىدابىت. (جوانى،
شتىكى جوانى)، ئىچەوانى گىزبۇرۇ و

چايى و شىرى بق هىتا، دوكتورد (فيشلسن) بە
پرسيارى كىرىن لەبارەي ئۇوهى خەلکى كويىه و
دايك و باوکى چى بۇون و بۇچى هەتا ئىستا
شۇرى نەكىرىدۇوه، (دۇب) سەرسامبۇو. هەتا
ئىستا كەس پرسيايىر وەھاى لى ئەكىرىدۇوه. بە
ھەتا سەھات ياتزە لەۋى مايەوه. باوکى حەمان
بۇو و لاي قەساپىك كارى دەكىرد، كە ئازەلى
بەگويىرەي ئايىپنى جوولەكە سەرەمبىرى و
دایكىشى مەريشكى پاڭدەكىد. خىزانەكەي لە
زىزىزمەينىك لە ڈامارە ۱۹ شەقامى ناو بازار بۇون
كە تەمنى كەيىشتە دە سال، بۇو بۇوه كارەكتەن.
ئۇو پىاوهى كارى بۇ دەكىرد شەتى دىزاوى لە
دەزەكەنەي مەيانەكە دەكېيىھەو. (دۇب)
پرايەكىشى مەبۇو كە پەيوەندىي بە لەشكىرى
رۇوس كىرد و هەركىز ئەگىپايەو، خوشكىنە
شۇرى بە كابرايەكى عارەبانەچى كىرىدۇو لە
پىراك و بەسەر مەنداڭەوە مەنداڭوو. (دۇب) باسى
شەپى ئىیوان دەزەكەن و شەپى ئىیوان
شۇپشەكىزەكەنەي بۇ كەد لە سالى ۱۹۰۵. باسى
(ئىنچە) كويىر و دەستە دەزەكەي بۇ دەكىرد كە
چۈن پارەيان لە كۆڭاكان دەسەند. باسى ئۇو
شەقاوانەي دەكىرد كە چۈن پەلامارى كچ و كوبە
گەنچە كانىيان دەدا، لە كاتى پىاسەسى رۇزىانى
شەممەدا، ئەگىر باجى پاراستىيان ئەدایە.
ھەروەها باسى ئۇو گەۋادانەي بۇ كەد كە بە
عەرمەباتە دەكەپان و زەنلىيان دەھېلىد و لە
بۇينىس ئايىرس دەيانغۇزىشتىن. (دۇب) سوينىدى
بۇ خوارد كە تەنانەت هەمنىكىپىا خەرىكىبۇوه
غۇرۇي بدهن و لە قەحبە خانەيەك ئىشى پىيىكەن.
ھامو خەرىكى دىزىنى بۇون، دەزگىرانەكەيان
دەزى. رۇزىكىيان نەيارىيەك شۇوشەيەك ئەھوتى
پەزىاندە سەر تەختەي خەپلەكانى، ئامۇزا
پىيالاودرۇوه كەمى سەت روپلى لىيىزى پىيىش
ئەرهى بچىت بۇ ئەمەركا.

لەسەر کربیوو کە بە گىلاس و ترى و پەپى زىل رازابۇوە، كراسىيىكى ئاوريىشمى سېپى لەبەردابىوو کە دامىنەكەي لە زەھى دەخشا، پىتلاۋىنىكى رەنگ زىزىمىنى پازانە بىزى لەپى كردىسوو، ملۋانكەيەكى مۇارىيى ساختى لە مل كردىسوو، پەنجەكانى بە ئاموسىتىلەي تقييم بىرىشكەدار رازاندبووە، دەمۇچاوى پۇشىبىوو، هەر لەو كچە دەملەمەندانە دەچوو كە لە ھۆلى فييىنا زەماونىد دەگىيىن - شاگىردىكانى نانەواكە، بە گالانە پىتكەردىتىكەوە دەستيان كرد بە فيكە لىيدان دوكتور (فييشلسن) يىش پالتنۇ رەشەكە و جووتىكى پىتلاۋى نۇوك پانى لەپىداپىوو، نۇر بە زەھىمەت دەيتىوانى رى بىكەت، لەبەرئەمە پانى بە (دۆب) مەن ئابىوو، كاتىك قەرەبالغىيەكەي لە دەركاكەوە بىيىن، ترسا و ويىسىتى بىكىرىتى دواوه، خاومەن كارەكەي پىنچىوو (دۆب)، بەرەرە رووي روپىشت و وقى: (وەرە ئۇورەرە، وەرە ئۇورەرە، زاوا - شەرمن مەبە، ئىستا ھەمومان بىراتىن). (راب)ى كە جىلتىكى كۆنلى كەبىرىدىيىن لەبەردا بۇو، مارە بېرىنەكەي نۇوسى و داواى لە بىووک و زاوا كرد، دەست لە دەستەسپەكەي بىدەن، وەكۆ نىشانەي پازىبۇون. پاشان نۇكى قەلەمەكەي بە تەپلى سەرى سېرىيەرە. كۆمەلىك حەمال لە شەقامەمە باڭ كراپۇون، وەكۆ دەستىمەكى ھەلبىزىرە بۇ راگىرتىن پەرىدە كوللەكە. دوكتور (فييشلسن) رۇبىكى سېپى لەبەركىدە، وەكۆ مېرىھەننەمەيدە بۇ رۇزى مەرنى. (دۆب) يىش بەپىي تىرىت چەند جارىك بەدەوريىدا سۈپۈرەيە. تىشكى مۆمەكانى شايىھەكە، لەسەر دىوارەكان دەتروسکانەوە و سېنېمەكان لەرەلمەريان بۇو، پاش ئەھى شەرابىيان كىرىھ ناو پەرداخىتىكە، (راب)ى دوعاكانى پېرىزىزكەردىنى بە شاوازىكى غەمناك خويىند. ۋەكەكانى تىرىش

دەستى بە پىشىدا هيئتا. بزەيمەكى خەمناك كەوقە سەر دەمە بى دانەكەي و چاوه گەورە كانىشى لە پەنچەرەكەوە سەيرى دۇورىيان دەكىرد، بزەي خەمناكىيان تىكەوت.

-٧-

ئەو رۇزەي (دۆب) رەش مات بۇ لاي (پاب)ى و رايىگە ياند كە دەيەرىت شوو بە دوكتور (فييشلسن) بىكەت، ۋەنەكەي (پاب)ى لايوابىو شىيت بۇوه، بەلام دەنكوباسەكە كەيىشتىبۇوه (لەيىزەرى) بەرگىدرۇو و نانەواخانەكە و دووكانەكانى دېكەش. خەنەكانىك ھەبۇون دەيىانگوت (كچە پىرەكە) بەختى ھېيە، چونكە دوكتور پارەيەكى نۇرى پاشەكەوت كردووه.

بەلام خەلکى تر ھەبۇون لاييان وابۇو كە ئەو بېپارە نەقس نىزمە، مەگەر ھەنەخۇشىي سەلقىسى بى بېبەخشىت. ھەرچەند دوكتور (فييشلسن) سوور بۇو لەسەر ئەھى كە ئامەنگى مارە بېرىنەكە دەبىت بچووک و ھېمەن بىت، بەلام میوانىتىكى نۇر لە ئۇورەكەي (پاب)ى كۆپۈرۈنەوە. شاگىردىكانى نانەواكە كە بە گىشتى بە دەرىپى و پسى خاوسى و كىسىمەكى كاغەنیان دەنایى سەرپاران و دەگەپاران، ئەمبىز قاتى رەنگ كال و پىتلاۋى زەرد و ملىپىچى بىرۇقەداريان لەبەركەردىبۇو، شەپقەي پۇوشىيان لەسەر كردىبۇو، لەگەل خۇييان كېكى زىيان ھېنپاپوو، لەگەل تاواھى پېر لە جۈزە ما پىسکىت. تەنانەت شووشەيەكى قۇدڭاشىيان پەيدا كردىبۇو، ھەرچەند خواردىنەوە لە كاتى جەنگدا قەدەغەكراپۇو، كاتىك بۇوک و زاوا ھانتە ناو ئۇورى (پاب)ى دەنگە دەنگىكە لە خەلکەكەوە بەرز بۇوەمە. ۋىشان باوەرپاران بە چاوى خۇييان نەدەكىرد، ئەو ۋەنەكى بېيىيان ئەو ۋەنە نەبۇو كە دەيانتىسى. (دۆب) شەپقەيەكى لېسوار پانى

دوکتور (فیشلسن)، له سر جینگه تازه‌کهی راکشاو دهستیکرد به خویندنه‌وهی کتیبه ناکار. دوکتور به ژنه‌کهی و تبوو که پیرو نه خوش و هیچ هیزیکی نییه. به لیتی هیچی پینه‌دابوو، له گهل نهوه‌شدا (دوب) گپرایه‌وهو کراسیکی نوسنگی ناویشمنی له بزرگربابوو، له گهل نه علی گولینگدار و قژیشی به سهر ملیدا به رابووهوه.

شمرمن و دوودل دیاربیوو، به لام بزه‌یهک به سهر لیویه‌وه بیو. دوکتور (فیشلسن) له رزی و کتیبه‌کهی ناکار له دهستی کوتاه خوارهوه، مؤمه‌که کوزایه‌وه. (دوب) به تاریکی دهستی بق دوکتور (فیشلسن) گیپراو دوزیبیه‌وه ده می ماچکرد. (میرنه نازیزه‌که) چرپاندی به گویندای (Mazel tov).

نهوهی نه شوره پویدا، ده توانین ناواي بنین موعجینه. نه گهر دوکتور (فیشلسن) له و باومه‌دا نه بوايه که هاموو رووده‌ویک به پینی یاساکانی سروشت رووده‌دهن، نه یگوت که (دوب) به رهش جادووی لیکردووه. هاموو توانا کپکراومکانی زیندوویونهوه. هر چند ته‌نا قومیکی شهرابی پیغوزکردنکهی خواردبووهوه، ده توت به ته‌واوی سرخوش، ماچی (دوب) ای ده کرد و باسی خوش‌هه‌یستی بق ده کرد. شیعره له بینکراوه‌کانی (کلؤپستوک و لیسنگ و گوته)، ده هاتنه سمر زمانی. نازاره‌کانی گهده و سنگی نه مان. باوهشی به (دوب) دا ده کرد و ده یگوشی به خویه‌وه، و هکو نهوهی گهنج بوبیتنهوه. (دوب) خاریکبوو له خوشیدا بیبوریتنهوه و شتی به شیوه زاری وارشیوی ده چرپاند به گویندا که نه م لیسی نده‌گهیشت. پاشان دوکتور (فیشلسن) پینده‌کمن؟ نه مه شانوگه‌ی نییه. به بی نهوهی سوپیساوه بینی، له خهونه‌کهیدا خوی نه بینی به شاخدا هله‌گهیست، نه که‌ویت، پاشکات و نه غیرت.

دهستی ره کانیان نه هینه‌او، به کالته‌پیکردنیکهه پاره‌ستان. کاتیک شاگردکانی نانه‌واکه دهستیانکرد به چرباندنی قسه‌ی به تویکل به گونی یه‌کتردا، (راب) ای پمنجه‌ی نایه سمر لیوه‌کانی و لمیزیر لیوه‌وه بولاندی: (Eh Bu oh). و هکو ناماژه‌یهک که قسه‌کردن قمه‌غهیه. کاتی له پمنجه‌کردنی نه لقه‌ی بوکی هات، به لام زاو دهستی که‌وته لهزین و نهیده‌توانی، پمنجه‌ی دوشاد مرده‌ی (دوب) بدوزیتنهوه.

دوای نهوه به پینی نه‌ریت، نویه‌ی شکاندنی په‌ردانخی شهربابه‌که بیو. دکتورد (فیشلسن) چهند جاریک نه‌قهی له په‌ردانخه‌که دا، به لام نه‌شکا. کچان سهربیان داخلست و فوکورچیان له یه‌کتری گرت و تریقانه‌وه. پاشان یه‌کنیک له شاگردکان به پارشنه‌ی پینی له په‌ردانخه‌که‌ی داو ورد و خاشی کرد. ته‌ناثه‌ت (راب) بیش نه‌یتowanی بزه‌که‌ی بشاریتنهوه. پاشان ته‌واوکردنی ری و ره‌سمی ماره پینه‌که، گوکایان خواردهوه و بسکویتیان خوارد، خاوه‌ندکاری پیششوی (دوب) بمه‌هو رووی دوکتور (فیشلسن) هات و وتنی: Mazel tov به‌ختیکی باش، زاو، به‌ختت یه‌بی و هکو به‌ختی ژنه‌کمت باش بیت. (سوپیاس، سوپیاس) دوکتور (فیشلسن) له ژیز لیوه‌وه وتنی: (به لام چاوه‌روانی بمحبت ناکه) به په‌رخ‌شده‌وه بق شوره‌که‌ی هستی به فشاریک له سهر گهده‌ی ده کرد و به نازاریک له سهر سینه‌ی. ره‌نگی سهوز هله‌گپرایوو. (دوب) له پر توروه بیو و سرمیوه‌که‌ی لاداو قیزاندی به سهر خه‌لکه‌که‌دا: (به چس) پینده‌کمن؟ نه مه شانوگه‌ی نییه. به بی نهوهی نه او یمکه سهربینه‌ی که دیارییه‌کانی لیپیچرا بوو مه‌لبگریت، له گهل میزده‌که‌میدا رویشتن بق شوره‌که‌یان له نه‌همی پینجه‌م.

نوی لدایکدهبیون و هی تر نه مردن. ناویهناو
ئستیزههیک دهکشا و کلکیکی شاگریدنی به
دوای خویدا جیدههیشت، مانگی ثاب بیو،
لیزمههیک نستیزههی کلکدار نهیپران. بهمی،
ماددههی ئاسمانی بی کوتاییه و نه سەرهتای
مەیه نه کوتایی. شەپۇلەکانی لە منجملى
گەردۇوندا سەمايان دەکرد و بەپىنى ياساي مۇ
و نەنجام، بىرگى گۈدانى تىىدەكرا. دوكتۇر
(فيشلسن) يىش، بە چارەنۋىسە بى
دەريازبىوونكەيەمە بەشىك بیو لەمە. دوكتۇر
چاوى ئوقاند و هېشىتى شەمالەكە ئارەقى نىئو
چەوانى وشك بکاتەوە و مۇوی پىشى
بجۇولىتىت. هەناسەيەكى قۇولى مەواي نىوە
شەويەلمىرى و بە دەستە لەرزاڭەكەی خۆى
پەنجمەكەی گىرت. لەپەر خۆىمە وتنى:
(سېپىنۇزى پېرىقىز، لىيەم بىبورە، من خۇم كەر
كەردووه).

سەرچاوه:

*Spiw. za . fa arket street
mo: Isaal mashevis siwger,
niterature (s. uth a eth. dist Universito),
New Y. rk 1975*

لەپەرەبەياندا بە ئاگا ھاتىوە، دەتتۇت يەكىيە
بە مشتەكۆلە بە گۈيچەمیدا مائىيە. (دۇب)
لەمولوە دەپەرخاند. دوكتۇر (فيشلسن) بە
ئەسپاينى لە جىنگەكەي ھەستا. بە جلى
نوسنتەوە بىرەو پەنچەرەكە رۆيىشت و بە
پليكانەكەدا سەركەوت، بەسىرسۇپمانەوە
سەيرىيەكى نەرەوەي كرد. شەقامى ناو بازار
نوسنتۇر، هەناسەى قۇولى بى جۈولەيى دەدا.
چرا گازىيەكان تروسىكەيان دەھات. نەروازەي
دوكانەكان بە شىشى ئاسن قايم كرابۇون.
شەمالىيەكى سارد ھەلىكىرىدۇو. دوكتۇر
(فيشلسن) سەيرىيەكى ئاسمانى كرد. ئاسمانى
رەش پېر بیو لە جۈرمە ئەستىزە، ئەستىزەي
سەوز و سوور و زەرد و شىن، ئەستىزەي
بچووك و ئەستىزەي گەورە، ئەوانەي بە كۆ
و سەتابۇون و ئەوانەي بە تەنبا بۇون. لەسەرى
سەرەوەدا، كەم كەس تىيېتى ئەھى كەردىبو كە
دوكتۇر (فيشلسن) ناوىلە، لە رۆزىنى داچۇونىدا
ۋەنگى ھېنزاپو بەناوى (دۇب) رەش.
لەپەرچاوى سەرەوەدا، تەنانەت جەنگى
جيھانىش گۈپىتىكى كاتىي مىزاجە. كۆملە
ئەستىزەكان لە رەوقى دىيارىكراوى خۆياندا، لە
ئاسمانى بىيىستۇوردا نەخولانمە. هەسارەكان،
ئەستىزە كلکدارەكان، بە دەورى چەقى خۆياندا
نەخولانمەوە. لە ئاشۇوبىي كەردىوونىدا دۇنياى

مندالى خەلگى

جەلال ئال ئەممەد

لە فارسیبەوە: حەمە رەسول حەسەنپۇر

ئۇ پۇزە بۇ ئىيولاركە ئىشەكم تەواو كرد و
بۇ مال گەپامەوە، ئەھى كىلبۇوم بۇ دايىكم و
هاوسىتىكانم كېرىايمەوە.

نازاتىن كامىيان وتسى: "باشە، ئىنەكە دەببۇو
مندالەكە بە دايىنگا بىسىپىرى، يان بىبەيە
ھەتىخانە..." نازاتىن ئىتە كۆيى تىرى گوت.
بەلام ھەرنەو كات دايىكم پىسى وتنى كە "وا
نەزانى رىيگەيانىدە؟ پەح!

من لەكەل ئەۋەيدا خۇيىش بىرى ئەمكارەم
كىرىبۇو، بەلام ئۇ دەنەنە هاوسيئەمان كاتىن ئەمەي
وت، دىسان دەلم داتەپى و بەخۇم وت: "باشە
ئىنەكە تو مىچ چۈرى و رىيگەيان پىتەداي؟" و
پاشان بە دايىكم وت: "شەنلە ئەم كارەم كىرىدا."
بەلام من شارەزايىم ئەببۇو. من دەلىنى ئەببۇوم
پىتەكەم بەدهن. ئۇ داتىش ئىتە درەنگ بىبۇو. لە
قىسى ئۇ دەنە دەقتۇت دۇنيايدىك خەم و خەفت
بەسەر دەلەدا بارىيە. قىسى خۆشەكانى منالەكم
كىشتى بىرگەوتەوە. ئىتە ئەمتواتى خۇم رابىگەم و
بەلای گشت دەرۋىدا سىكانەوە نۇرە نۇرە

باشە، من دەمتواتى چىبىكەم؟ شۇوهكم
ئامادە تەببۇو بە مندالەورە رامبىگىرى. مندالەكە
ھى خۇى ئەببۇو، ھى مىردى پېشىۋوم بۇو كە
تەلاقىيدابۇوم و ئامىدەش ئەببۇو
مندالەكە رابىگىرىت. ئەگەر يەكىتكى تىرلە جىيەكى
مندا بوايە، چى دەكرىد؟ باشە، منىش دەببۇو
زىيان بىكەم، ئۇ مىردىش تەلاقىيدابام چىم
كىرىدا؟ ئاچار بۇوم بە شىيەيەك منالەكە
سەرنگۈم بىكەم. ئافرەتىكى چاودوگۇي بەستراوى
وەك من، جىكە لەمە شىتىكى دىكەي بە بىردا
نەدەھات. نە جىيەكەم پىتەدەزانى، نە
پىتەچارەيەكەم نەزانى. نەك ئەھى جىيەكەم
پىتەدەزانى، دەتا دەكرا منالەكە لە دايىنگا
داپىتىم يان بە وىرانەيەكى دىكەي بىسىپىرم، بەلام
لە كۆيى دىيار بۇو منالەكم لېيورىدەگىن؟ لە
كۆيىوە دەمزانى و دەلىنابۇوم ماتلىم ناكەن و
ئابىپۇوم ئابەن و ھەزار تساو لەسەر خۇم و
منالەكم داتانىن؟ لە كۆيىوە؟ كەرەكم ئەببۇو بەم
شىۋانە تەواو بىت.

گریام، به لام چهنده خمراب بwoo. خوم بیست
یمکیان و تی:

"دهشگری ا تهريق ناینیتوفا..."

دیسانهوه دایکم به فریام کهوت. نور
دلیدامهوه، باشه راستیشی دهکرد. من که
سرهاتای گنهجیمه بوج بوز منالیک هینده خم
بخوم؟

ئههیش کاتی میردهکم به منالیوه
رامناگری. نیستا نورم کات به دهستهوه که هر
دانیش سی چوارکم بیت. راسته
منالییهکم بwoo و نهدهبwoo ئههکاره بکم،
به لام باشه، خو نیستا کار له کار ترازاوه.
نیستا نیتر بیکردنوهی پینتاوی. خوشهخوش
نهبووم ههستم و بچم نه کاره بکم.

شووهکم بwoo که پیندادهگرت، راستیشی
دهکرد، نهیدهویست پاشعاوهی نیزهکه ریکی تر
له سمر سفرهکهی بیینی.

بوز خوشم کاتیک کلاوهکم دهکرده قازی
ماقم پیندهدا. بوز خوم گلهلۇ ئاماذهبووم منالی
میردهکم وەک منالی خوم خوشبوی؟ و به
سمریاری خومیان نهزام؟ نهوان لىسمر سفرهی
میردهکم بە زیادی نهزام؟ باشه ئهیش هەروا،
ئهیش ماق خۆی بwoo منالی من نا، منالی
نیزهکه ریکی تر (بە وتهی خۆی) لىسمر
سفرهکهی بیینی.

لەم دوو پۇزە چووبوومه مالەکەی، هەمۇوی
ھە باسى منالەکە بwoo. دوايىن شەو زورمان
قسە كرد. واتە نەك شەوهی نزدمان و تېت، ئەو
دیسانهوه سەبارەت بە منالەکە و تی و من گویم
راگرت. دواجار "وتم باشه دەلەنی چىپكەم؟"

میردهکم ھېچى شەوت، ھەندى بىرى
كردهوھ پاشان و تی: "نازام چىپكەم، هەر
چۈنۈكى خوت دەتمىۋا بکە. من نامەوی
پاشعاوهی نیزهکه ریکی تر لىسمر سفرهی خوم
ببىنم."

رېگە چارمەھکىش لە بېرىپىدانەنم، ئەو شەوه
نەھاتە لام، لىيم تۈرابىوو. شەوى سىنەمى
ژيانغان بwoo. به لام لىيم تۈرابىوو. خوم دەمزانى
دەيمەۋىت رقم لىيدابىگى بۇ نەوه كارى مەنالەكە
زۇتى يەكسىرە بکەم، بەيانىش كە لە دەركاي
مالەوه بۇ نەھەوه دەچسو و تى: "نىيەرۆزكە
دىيەمەھ ئىتە ئابىنەندا لەكە بېبىن، باشە." و من
لەو كاتەوه تەكاليفى خوم دەزانى. ئىستا
ھەرچى بىرى لىيدەكەمەوه ناتوانى تېتكەم چۈن
دەم ھات، به لام ئىتە بە دەست خوم ئابوو.
چارشىۋەكەم بە سەر خۆمدا دا، دەستى
منالەكەم گرت و بەشۈن میردهكەمدا لە مان
نەركەوت. منالەكە تەممەن ئىزىكەي سى سال
بwoo. بۇ خۆی جوان دەرۋىيىشت. خەرپاپىيەكەي
ئەوه بwoo سى سال تەممەن بۆي سەرف كەرىبىوو.
ئەمەيان نور خەراب بwoo.

لە خەم رەخسېبىوو. شەونخۇونىيەكانى
تېپەپاندېبىوو و تازە سەرەتاي ئاسىوودەبۇونى
بwoo. به لام من ناچار بwoo نىشەكەم بکەم. تا
ئىزىكەي وىستىگى ماشىن لەگەلىدا بە پسى
رۇيىشتىم. پىللەوەكانىشىم لە پىنى كەرىبىوو. بەرگە
باشەكانىشىم كەرىبۇ بەرى. چاڭكت و پاتتۇلىكى
بچووكى شىن كە بەم دوايىانە میردهكەي
پىشىشوم بۇي كېرىبىوو. كاتىيک جەلەكامن دەكىرەد
بەرى ئەم بېرەشم بە بېردا ھات كە: "زىنەكە ئىتە
بۇچ جەلە ئويىكەكانى لە بەر دەكەي؟ به لام دەم
نەھات. چىيان لىېكەم؟ چاۋى میردهكەم كۆنۈر بى
ئەگەر دیسانىش مندالىم بwoo با بچى و جلى بۇ
بىرى.

جەلەكامن كەرىبەرى، سەرم بۇ شانە كرد: نور
جوانبىوو. دەستم گرت و بە دەستەكەي دېكەم
چارشىۋەكەم گرت و بە ئەسپاپىي ھەنگاوم دەندا.
ئىتە، پىتىيەت نەبۇو ھەر جوئىنىي پى بىدەم بۇ
ئەوهى بە پەلە بېروات. دواجار بwoo کە دەستم
گرتبۇو لەكەل خۆمدا دەمېرىدە كۈلەنى. لە دوو

نهيم، له مندالله‌کم نهدهم، جويينى پينده‌دهم، له‌گهلىدا باش بم. به‌لام نىستا چه‌منه دلم پينى ده‌سوروتى! بوج و ايندەنكم كرد؟ رولله‌کم ئيتىر بىنده‌نگبۇو و له‌گەل شاگىرە و شۇفېرىھەكەدا كە خۇى لى خىنج و خوار دەكرىدەوه، قىسى دەكىرد. به‌لام من نه دوومدا بەن نه به مندالله‌کم كە هەر دەرىي تىيىدەكىرمۇم و سەرقانى پىتكەننۇن و تىيەلارى بۇو. له مەيدانىشىا و ئەتم دابەزىن ھەيە و كاتىيەك دابەزىم مندالله‌کم پىنده‌كەنى.

مەيدانەكە قەرەبانغبۇو و پاسى نزدى لېپۈون. من تا نىيىستاش دەترسام كارەكەم بىكەم. ماوهىيەك پىاسام كىرد، له‌وانەيە ئىسو سەعاتىك بى پاسەكان كەمتر بۇونەوه. هاتە كەنار مەيدانەكە: "دە شايى" م لە گيرفانم دەرىئىتاو بە مندالله‌کەمم دا. سەرى لىشىۋابۇو سەيىرى دەكىرمۇم، تا نىيىستا پارە وەرگىرتۇن فېرەنپىبۇو. نەمدەزانى چۈنى تىيىگەيمەت. له‌وبىر مەيدانەكە گوللەپىزۇھ فرۇشىكەن ھاوارى دەكىرد. بە پەنچەم نىشانەدا وەتم: "ها، بىگە بىچۇ قەقەي بىكە، بىزانم دەزانى خۇت بىچى بىكى؟"

مندالله‌کم سەيىرنىكى پارەكەي كرد و پاشان پىيى وەتم: "دایتە، توں وەلە با بىلۈن." من وەتم: "نا، من لىتەرەوە رادەوەستم و ئاكام لىت دەبىت بىچۇ بىزانم بۇ خۇت دەتowanى بىكى؟"

منالله‌کم دىسانىش چاواي لە پارەكە كرد، وايىدەچۇ دوودىن بىت و نەيدەزانى چۈن شەت بىكى. تا نىيىستا كارىكى ئەوقۇم فېرەنگىردىبۇو، نىل، نىل سەيىرى دەكىرمۇم. عەجىب چاولىتىكەن بۇوا. وەك ئەمە وابۇو هەر شەو چىركىيە دلم كىراو تىكچۇوم. حائىم زۇر خەرپىبۇو. خەرىكىبۇو پاشگەن بىمەوە و پاشان كە مەندالله‌کم رۇيىشت و من هەلاتم و تا نىيىستاش، تەنانەت ئىوارەي ئەمۇ رۇزەش كە لهەرچاواي دەروجىرانان له‌بىر نارەھەتىان گريام. هېيغ بەم چەشىنە دلم نەكىراو تىيەنچۇرمۇم.

سى جىنگە ويستى قەقەي بۇ بىكىم. وەتم: "لە پىيىشدا سوارى ماشىن بىن پاشان بۆت دەكىرم." بىرمە ئەمۇ رۇزەش وەك رۇزانى تر هەر پرسىيارى دەكىرد. ئەسپىك سەمى دەجۇڭا كەوتىبۇو و خەلەكى بە دەورىدا كۆبىبۇونەوه. زۇرى پىنداگىرت بەرزى كەمەوە بۇ ئەمەي بىزانى چىپاسە. بەرزم كەنەدەوه و ئەسپەكە دەستى رووشايىبوو و خويىنى لىيەدەھات، دى. كاتاتى دامناتىيەوە وەتم: "دایتە، چەچەكەي بىلە بۇوه؟" وەتم: "بەلىنى كىيانەكەم بە قىسى دايىكى نەكىدووه، بىلە بۇوه" تا ويستىگە ماشىن لەسەرخۇ دەرۇيىشتىن. نىيىستا سەرتەتاي كات بۇو. ماشىنەكان پېر بۇون و من نىيو كاتزەمىز لە ويستىگە مامەوە تاڭىو ماشىنەت. مەندالله‌کم هەر نارەھەت بۇو و من خەرىكىبۇو ماندۇوبىم. لەبىر ئەمەي هىنەدە پرسىيارى دەكىرد تاقەتى بىردىبۇوم. دوو سى جار وەتم: "كەواتە دایتە، سېبۈوه، ماسىن نەھاتووه. كەوايە بىسىن قەقەي بىكلەن." و من پىيى وەتم: نىيىستا دىنت. وەتم كاتىيە سوارى ماشىن بىسوين قەقەشى بۇ دەكىرم. ئاخىرەكەي هىلىنى حەوتىم گرت و تا مەيدانى شاکە دابەزىن، مەندالله‌کم هەر قىسى دەكىرد و هەر پرسىيارى دەكىرد. بىرمە جارىكىيان پرسى: "دایتە بۇ توئى دەسىن؟"

من نازانم بۇچ لەپىر وەتم بىنەمەي بەخۇم بىزانم وەتم: "لەچىن بۇ لاي باوکە؟". مەندالله‌کم هىنەدەي سەيىرى دەمموچاواي كەرم، پاشان پىرسى: "دایتە، تامە، باوکە؟". من ئىتىر تاقەتىم ئەببۇو، وەتم: "كىيانەكەم چەننە دەلىلى، ئەگەر قىسە بىكەي قەقتى بۇ ئاكىرم." نىيىستا چەننەم زىگ پى دەسوچىتى ئەمچۈرە شەتانە زۇرتر دلى بىنیادەم دەسوتىنىتى. بۇچ دلى مەندالله‌کم لەم ساتەمەختانەي دوايدا شەكاند؟. كە لە مال دەرگەم تېبۈرين له‌گەل خۇم پەيمان بەستبۇو كە تا كۆتايى ئىشەكە تۈرپە

لە سەرخۇن دەپۇيىشتى، خەرىكىبوو بىكۈرىتە ئىزىز ماشىن، كە ئەمەم دەوت خەرىكىبوو بىگىرىم. مەنالەكەم لە كاتىئىكا لە ئامىزدا بۇ وتنى: "باسە دايىتە، دامنى، ئەمجالەيان تون دەچم."

لەوانىيە ئەڭلىرى مەنالەكەم ئەم قىسىمەيى نەكىدىبا، بىچم چوو بۇو بۇج ئىشىنەتەن تۈنۈم، بەلام ئەم قىسىمەيى سەر لە تۈن خىستىمەوە دە خورپىوه، ئىستا ئەسلىتەن كاتىن وشك ئەڭلىرى بۇوە كە سەرلەنمۇنى كەوتىمەوە بىرى ئەم كارھى كە پىيىسىت بۇو بىكىم. كەوتىمەوە بىرى مېرىدەكەم كە لېم دەتلىرىت. مەنالەكەم ماج كرد، دوا ماج بۇو كە لە گۈنام دەكىد. ماجچى كە دە سەرلەنمۇنى لە زەھىيم دانايىمەوە دىيسان بە گۈقىدا چىرياند: "خىرا بىرۇ گىيانەكەم، ماشىن دى." دىيسانمۇ جادەكە چۈل بۇو و ئەم جارەيان مەنالەكەم خىراتىر چوو. هەنگاواه بچوو كە كانى بە پەلە داوشىت و من دوو سىنجار ترسام كە ئەنكا قاچى تىكھالى و بکەوى. كە گەيشتمە ئەوبىرى جادەكە، ئاپى دايىمەوە چاۋىتىكى ليكىرىد. من داۋىتىنى چارشىيەمەكەم لە بن ھەنگالىدا كۆكىدىبۇوە و خەرىكىبوو رىيەكەوەت، هەر كە مەنالەكەم سووبىاو چاۋى لېكىرىد، لە سەر جىڭكەم و يىشكىبووم. راستە كە ئەمەدەوەت بىزانى من خەرىكىم دەرىياز دەبىم، بەلام بۇ شەوە ئەبۇو لە جىڭكەي خۆم وشك بىم. وەك ئىزىكى لە كاتى ئىزىكىرىدىدا جومگەي دەستىيان گرتىنى، وا بىووم، وشك بىبۇوم و دەستىم ھەروا ئىبن ھەنگالىدا بۇون. رېك وەك ئەم جارەلى لە زىگ كىرفانى مېرىدەكەم بۇوم، هەر ئەم مېرىدەي پىشىوويم و دەمپىشىنى و مېرىدەكەم بە سەردا هات، رېك وەك ئەم كاتى وشك بىبۇوم. دىيسانمۇ شەلاتى ئارەقە بۇوم، سەرم داخىست و كاتىكە بە مەزار زەممەت سەرم بەرزىكەوە، مەنالەكەم دووبىارە وەرىتكەوتىبوو بۇنىمەوە بىگاتە كولەبەرۇزە فرۇشەكە، ئىشى من كۆتسايسى

خەرىكىبوو بىتاقەت دەبۇوم، چاولىنگىرىنىكى سەير بۇو، مەنالەكەم سەرگەردان بۇو و وادىيار بۇو ئىستاش دەيەوېمىست پىرسىارىڭىم ئىنگىات. نازانم چۈن خۆمباگىت. جارىيەتلىرىش كولە بېرۇزە فرۇشەكەم نىشاندا و وتم: "بېرۇزە كىيانەكەم ئەم پارەيەي بىدەيە، بىلى كولە بېرۇزەم بىدەيە، هەر ئەمە. بچۇ بارە قەللا." مەنالەكەم چاۋى لە كولە بېرۇزە فرۇشەكە دەكىد و پاشان وەك ئەم كاتانەي دەيەوېمىست بىيانوو بىگىرى و بىگىرى، وتنى: "دايىتە، كولە بېرۇزەم ناۋىت. مېۋۇزم دەوى." من خەرىكىبوو بېچارە دەبۇوم، ئەڭلىرى مەنالەكەم مېنىدىنگىنى تىراوھەستابا، حەتمى پاشىكەز بېبۇمەرە. بەلام مەنالەكەم ئەگرىما، تىۋىرە و، وەرس بېبۇوم، بەسەردا ئەرلاند: "مېۋۇزىشى ھەيە بچۇ هەرچى دەتھەمەن بىكەرە. بېرۇ ئىيدى." و لە سەر جۆگەي كە ئارى پىيادە بۇيىكە بېرۇم كەرددەوە و لە سەر قىتاوى ناۋەرەستى جادەكەم دانادەست بە پشتەھەيەوە ئاولە سەرخۇن بەلە پىنۋە ئا و وتم: "دەبچۇ ئىيدى درەنگىبۇوە."

جادەكە چۈلپۇو، لە ناۋەرەستى جادەكە كۆتايىھەكەي. ئەمانە و گالىيىسەكە دىيارشەبۇون بۇئەمەن ئەنگاوار بۇيىشتەت، كەپرایمەوە وتنى: "دايىتە، مېۋۇزىشى ھەيە؟" وتم: "ئىمرى، كىيانەكەم، بىلى باين دە شاھىم بىدەرەي و شەم بۇيىشتەت. مەنالەكەم كەپبۇن ناۋەرەستى جادەكە كە لە پىر ماشىنەت كەپبۇن لېداو من لە ترسان لەرزىم و بىئەمەن بىزانم چەكەم، خۆم ھاۋىشىتە ئىنۋەرەستى جادەكەوە مەنالەكەم لە ئامىز كەرت و بۇ پىيادەپبۇن ھەلاتىمەوە و لە ئىنۋەنگىدا خۆم شاردەوە. ئارەقەم بە سەرروو چاواندا دەھاتە خوار و ھانكە ھانكەم لېدەھات. مەنالەكەم وتنى: "دايىتە سبۇوه؟" وتم مەيج كىيانەكەم لە ناۋەرەستى شەقامەكەدا خىرا دەپقۇن، تو

نازانم چون شاپم دایه وه و پشت ساری خوم چاولیکرد و داچله کیم. موسافیره کانی تهکسیله که پارمکانیان دابو و خهربیکی رویشتن بون. من هناسه یه کی به ناسووده بیم داو بیریکی ترم به میشکدا هات بین شوه هی بزانم یان چاوم جئیه کی دی بیینی خوم هاویشته نیو تهکسیله که و دمرگاکم به دهنگه دهنگه وه داختست. شوئیره که بوله کرد و ریکه وت. چارشیوه کم له ژیز دمرگای تهکسیله وه مابقیه.

کاتی تهکسیله که دوورکه و تمه و من دلنيابووم، سووکی دهرگاکم کرده وه و چارشیوه کم له که لینی دمرگاکه دمرهینساو دمرگام پیوهدا. پالم وه کوشنی تهکسیله که داو همناسه یه کی ناسووده کیشا. ئاخره که شاو نامتوانی پاره هی تهکسیله که له میرده کم دهربینه وه.

سەرچاوه:

(بەترین داستانهای کوتاه دنیا، جلد ۱ - چاپ اول -
بیار سال ۱۲۶۷ - چاپ شلق من ۱۵۰-۱۵۱).

پیهاتبوو، منداله کم بە ساغى گەبیق ئەوبەرى جادەکە، لەو کاتمۇه بۇو دەتگۈت ھەر مندالىم نېيە. دوا جار كە چاوم لە مندالكەم كرد رىتك وەك ئەوه وابوو كە چاولە مندالى خەلکى كەم. رىتك وەك مندالىيکى تازە پىرۆچكە و شىنى خەلکى چاوم لىدەكە. رىتك وەك ئەو کاتە حەز لە سەيركىرىدى مندالى خەلکى دەكەي، حەزم بە بىنېشى كرد و بە پەلە بۇ لاي ئاپۇزەي خەلکى پىانەپىزكە چۈرم، بەلام لەپىز كەوتە ترسەوە. خەربىکبۇ ھەنگاوم وشك بن و لەسر جىڭەكەم بىزمار كوت بىم. لەھە ئەترسام نە كايەكىك قەلمەرەشەكەي داركارى كردىت. لەم يىر كەرنە وەيە مووهكانم گۈزبۈون و من خىزاترم كرد، دوو كۆلان سەلاترمە، بەنیان بۇوم لە نیو لا كۆلانەكەندى دەست بەھەلأتىن بىكم. بە زەھىمەت خوم گەياندە سەر كۆلانەكە كە لە پىر تەكسىيەك لە پشت سەرم لە جاھەكەدا ئىستۇپىتىكى كرد. ھەرۈمك ئەمە وابوو ئىستا جومگەي دەستم نەگىن، تا سەر ئىسقانەكانم لەرزى. وامەزانى پۇلىسى سەر چوار بىتىانەكە كە چاوى لىتكىرىدۇرم، خۇى ھاویشتنە ئاۋ تەكسىيەمەو ئىستا لە پىشىتە سەرم دابەزىيەوە خەربىكە پەنجەم بىگى.

ئەو پىاوه داسى پىيە

مستەفا مەستور

لەفارسىيەوە: جەبار سايىر

نىوھېز ئەچم بەشۈن بىتىامىندا تا
لەخويىندىگارە بىھىنەوە مائى: لەسەر رىكە
دۇو ساندوچىع بۆ نىوھېز دەكىرم. ئازانم چۈن
باپەتكەن تىيگىيەنم. لە ئۇتۇمبىلەكەدا ياداشتى
مامۇستاكىكىم بىيشان دەدات. نۇرساراوه
لەبەرئەوهى ھەفتەيەكى ماوه بۆ تاقىكىرىدىنەوهى
سىتىم پىتۇستە لەمائى ھەمۇر وانەكانى پىى
دەھىرەمەوە. كە دەگەيتىمەر مائى ھەموالى دايىكى
ئەپرسىت و ئۇزورەكان دەگەرى. پىنى ئەلەيم چۈوه
بۆ مائى دايىھەمەرە. ھەر دۇوكمان لەدەھورى
مېزى ئانخواردىنەكە دائەنەنېشىن و ساندوچەكە
لەخەيتە سەر بەرقاپىك، كە ئانەكەمان تەواوگەردد
پىنى ئەلەيم: كە من و دايىكى شەرمان كەرىدۇوه.
پىنى ئەلەيم: ئەشى مېچ كاتى يەكتەنەبىنن.
چەند چەركەيەك لەچاوى وردەبەوهە تا
پەرچەكىدارىك بىيىنم. شتىكىم دەستىكىنەنېت.
پىنى ئەلەيم: ھەركاتى بىھىۋى ئەتوانى دايىكى
بىيىنەت. كاتىك قىسە ئەكەم بىتەنگەمۇ تەمپىيا قاشە
تەماڭەكان كە حەزى لىيى نىيە لە ساندوچەكە
دەرئەھېنلىنى و لەلایەكى بەرقاپەكەوە دايىنەنېت.

كاتىزمىز ئەي بەيانىيە، لەزانكۇۋە
دەگەرىتىمەوە مائىوە. نامەيەكى مەھتاب
لەتەنيدىشت تەلەقۇنى سەرمىزە رەنگ
منگۈيىنېيەكەي كۆشەي ھۆلەكە دەبىيىن. چەند
جارىك نامەكە دەخويىنەوە، بەلام باوهەنەكەم.
وازى لېھىنئاوم. لەسەر كاغىزىكى بىچۈك
نۇرسىيۇتى:

لەزىان لەگەل تۆدا ماندۇرم. ھاو سەرگىرى
ئىمە ھەر لەسەرتاواھەلەبۇو. سەربارى
ئەوهى خۇشت ئەۋىم و خۇشم ئەۋىنى، بەلام
ئىيان لەگەل تۆدا ئىتەر بۇمن قابىلى تەھەمۈل
كردن نىيە. من لە تۆ تىنەگەم تۆيىش
لەمن ھەروا. بىنى بىچۈلەشم نېبرىد تا
واتىنەگەي لەئىستاواھ ئەمەۋى شەر
ھەلکىرسىنم. ئەگەرچى بۇمن دىۋارە، بەلام تا
دادكى يەكلابى ئەكاتىوھ مەنالەكە لاي تۆ
جىيىدەھەلەم. ھەولىدە راستىيەكەي بۆ
روونكەيتەوە. راستە لەپۇلۇ يەكە، بەلام ئەم
شتانە باش تىيەگات.

ھاو سەرى پىشىوت: مەھتاب

دھرسى نەخويىندايە. كاتىك لەپشت مىزەكەوە بەرامبەرم دانىشت پىكەنин بەسيمايەرە نەما، نۇر بەجدى و تى: (بېچۈجۈنى من نەوانەي كە هىچ شتىك نازانى بەختە وەرتىن). پاشان دەستى خستە سەر مىزەكەو كۈپىك چاي بەرە رووى من هەلداو چەند قىسىمەكى ترى كرد كە من كۆيىم لىئىبۇو. من لەو پەلەنم نەپاونى كە لەسەر پىشىتى دەستى دروست بېرۇن. گومانم لەقاپ شۇرۇپنى نۇرىبۇو. يارەنگە بەھۆى وايتىكىيەو بۇۋىتىت كە بە چەرچەف سېپىيەكانىيەو دەكىرە.

لىيى پىرسىم: (تۇز چى ئەلى؟)
من كە لە پىرسىيارەكەي تىنەكىيىشتە قامكىم خستە سەرىيەكىك لەپەلەكان و پىيم و تى: (تۇز خودى خۇشبەختىت).

چەند رۇزىك تىپەپىرۇو شەم دەرەنگىك بۇ مال ئەتكەپىرەمەوە. دايىم بىنى لەباوه شىركەدووھو هەردووكىيان لەسەر قەنەفەيەكى كۇنى تەختەي كۆشەي حوشەكە خەوتۇن. دايىم ئەلى: دايىكى مەتەپ پاشنىيەپق تەلەقۇنى كەردىووھو و تۈرىتى كچەكەي وەك كەسىك لەپەزىيەكەوە بەرپۇوبىتەوە خوارى كىزىو وىزىبۇو. دوايى نانى ئىسوارە دايىم ئەلى: ناتاوى بچىت بەشۈننيدا؟ ئەلىم: ئىتەپ مەتەپ تاڭگەپىتەوە، چۈنكە لەناخى ئەودا زىرى نېبۇو ئىستا كە زىرى نىشانداوە كەواتە تاڭگەپىتەوە. ئەلىم: گەر پىشتر قىسمان لەو بارمەيەو بىرىدايە رەنگە بىڭەپىياتەوە، بەلام كاتىك ھەموو شتىك كەپپەر دەكتەوە. بەئۇن و باڭى كورپەكە ھەمان بەئۇن و باڭى بىنامىنە. بىرى دوانىيەپەرە كەپپەكە چەند رۇز پىشىم دەكەپىتەوە كە كەپپە (دەردى نەمرى) (ئۇنىامق) دەخويىندەوە مەتەپ وەك جاران سېنىيە چاكەي لەسەر مىزەكەي بەرددەم دائەنا بى پىشەكى و بەپىكەننەمەوە و تى: خۇزگە ھەموو نەخويىندەوار دەبۇون. كاشكى كەس

عەسر، بەرلەوەي بۇ زانكۇ بچەم، بىنامىن دەبەمە لاي دايىم و مەسەلەكەي مەھتابىن پى ئەلىم. دايىم ئەلى: مەتەپ كچىكى باشە. ئەلى ئىيانو من سارىكەم ھەيەو ھەزار سەودا. ئەلى: لەسەرەتاوە دەبۇو لەگەن ئەو ئىيان ئىستا كە مەنائىكەم لەو ھەيە دەبى كۇتايى بەو شەپەبىتىم و بچەم بەشۈننيداو بېھىنەمەوە مالى. ئەلى: ئۇن و مىرىد بۇزىكەنرەك دەرەخت وان كە رەنگە مىوەيان تاڭ بىت، بەلام ھەمىشە سېيەرىان فىنکە. تاڭادىيەك دەلىتىام كە ئىتەپ مەتەپ تاڭگەپىتەوە.

پاشنىيەپق نۇو تەلەمەمۇو كاتىك وانەكە تەواو ئەتكەم. حەوسەلەي وەقەدانەوەي پىرسىيارى خويىندەكارە كانم نىيە. لە زانكۇوە يەكسەر بەرەو نۇو سىنگەكى كۇفارەكە دەپۇم. تازە بۇمەتە بەپىرسى بەشى فەلسەفەي مانگنامەي (بىرىي نۇي). چەند و تارىك گەيشتۇنەتە نۇو سىنگەكى كۇشارىو خەرىكىيەنەندا نەمەنەوەي لەپەرەكانم و ناتاوانم بىانخويىنەمەوە. يەكىكە لە و تارەكان لەوانى تە سەرەنج را كىيىشتە: (بىرىي فەلسەفەي رۇزاواو خەيالى تەننیاي لەناو زۇرىنەدا). لەپشت مىزەكەمە دەرەوە ئەتكەم: پەنچەرەكەمە سەپەپەرەي دەرەوە ئەتكەم: بەختەوەرلى بەسوارى پاسكىيلەكە وەيەو لەپەرددەم پەنچەرەي نۇو سىنگەكەمەمەوە تىنەپەپى. پىاپىكەن مەنائىكى بچۇكى لەپىشەوەي پاسكىيلەكە داناومە كچەكەيىشى لە دەدواه. كچە گىرى لەچكە سۈورەكەي تۈندە دەكتەوە. بەئۇن و باڭى كورپەكە ھەمان بەئۇن و باڭى بىنامىنە. بىرى دوانىيەپەرە كەپپە (دەردى نەمرى) (ئۇنىامق) دەخويىندەوە مەتەپ وەك جاران سېنىيە چاكەي لەسەر مىزەكەي بەرددەم دائەنا بى پىشەكى و بەپىكەننەمەوە و تى: خۇزگە ھەموو نەخويىندەوار دەبۇون. كاشكى كەس

بیرده کاته و دواتر و شهیمک دهلى^۱ که من دلم
داده خورپی و به سدر خومی تاهیتم.
نهلى^۲: (مهتابا)

گوشار دهخمه سار و رچه بوکله که تا
ساسی سور به باریکی لسدری بوکله که و
بیته دهرو له سمر ماکاروئنیه زردده که نهنوسم:
(مهتاب). بنیامین لهزیر لیوه و ناوی دایکی
دووباره نه کاته و مذیش به بیانوی
سهیرکردنی دواوه ناوبر بو گوله کان نه دهمه و هو
چهند چرکه یمک شاور نه میتمه ره تا چاوه کام
نه سووتنه و تهر شمن. کاتیکیش به پشتی
دهستم چاوه کامن پاک نه که مه و هو ناوبر نه دهمه و هو
نه بینم تهنا (ب)ی مهتابه که لهناو به رقاپه که دا
ماوه باقیه که تری بتنی خواردیتی.

نه پرسم: (نه گهر بلی) "ب" و هکو چی؟
بنیامین همچه ند بیرنه کاته و شتیکی
به خه یالدا نایات. به دوو پنجم ساری لو قی
نه گرم و نه لیم: (و هکو بنیامین).

به یانیه که دایکم ده بهم بو سی شه ممه
با زابو له ویوه ش پیم به قم به ره رو زانکو. نه بی
وانهی (مبانی فلسه فی عیلم) بلیمه و له
نوتومبیله که دا به دهست خوم نییه ده که ومه
بیری قسم کانی مهتابه و که روزیکیان پیش
و تم: (به زه بیم به فیله سوفه کاندا دیتھ وه).
پرسیم: (بیچی؟) و تی: (له بدر نه وهی ته مه نیک
خویان ماندو و نه کهن تا تیگه ن چی به چیه و
له کوتایی شدا و ای بردنه که نه وه که تیگه نیشتوون،
به لام تینه که یشتوون و همان شیوه نه میننه وه
تاده من). لیم پرسی (چو زانی که
تینه که یشتوون چی به چیه؟) دواتر پیکه نی و
و تی: (له بدر نه وهی گهر تیگه ن چی به چیه
نیتر به فیله سوق نامیننه وه).

دوای زانکو نه رومه نووسینگه کی گزفارو نه و
وتارهی که چهند روزیک پیشتر نه متواتی بیو
بی خوینمه وه، نه یخوینمه وه. له گوشیه کی

به شوینیدا؟ لهزیر لیوه و به خوم نه لیم: (هه مو
خه تای من بیو) من به داس مهتابم دره و کرد.
دایکم نه پرسیت: چی نه لیم؟ نه لیم: (هم کاریک
پیت خوش بیکه).

شو بهر له نووستن، بو نه وهی بیری مهتاب
نه کم دفته ری نیملاکه کی بنیامین له جانتاکه
دهره هینم و نه که ومه هه لدانه وهی په په کانی.
دوا نیملای که نه مریز کردیتی، نوزده و نیوی
هی ناوه. بو یه کام جاره که نمراهی
لیست که متر نه هینم، مامؤستاکه
لهزیر و شهی (دؤست) یه کی بچوکی خستوت
سار به مانای نیو هله. (س)ی (دؤست) که
بنیامین نووسیویتی دوو چوکله هدیه و
مامؤستاکه سرازی داوه تا ده جار و شهی
(دؤست) لهزیر نیملاکه بیدا بنووسیت. سه بیری
سراکه نه کم و سه راسیمه بیم زیاتر ده بیت:
(دؤست) هکان سی چوکله یان هه یه و ههندیکیان
چوار چوکله یش.

نیو هریو بین له خویندنگاوه به ره و مالی
خومان نه هینم وه. له بدر نه و مه عکر ونی
دروست نه کم. زوری حمز له مه عکر ونیه.
توزی بی خوییه، به لام نه ونده نا که بنیامین
هه سنت پینکات. تامن خواردنه که له سمر
میزه که دانه نیم بنیامین نینجاهی ناو باخه که
ناؤ نه دات. یاری بیه هه میشه بیه که مان دهست
پینه کهین: چهند تاله مه عکر ونیه که
جیانه که وه و سه ریکی نه خمه ده می
بنیامینه وه و سه ره که تریشی بو ده می خوم،
به نامازه یه کی من ده که وینه خواردنه و له یه کتر
نزیک ده بینه وه تالوتمان بهر لوتی یه کتر
ده که ویت و هه دوو کمان پینه که نین. پاشان
به پشتی که وچکه که ماکاروئنیه که له برقاپه که دا
ساف نه کم و ساسی ته ماته که له و رچیکی
پلاستیکیدایه به دهسته وه نه گرم و وک هه میشه
نه پرسم: (با شه، چی بنووسم؟) توزی

پینگکم. دایکم له چیشتخانه‌کهدا نافی ئیواره ئاماده ئەکات. باوکیشم له ھۆلەکە سەیرى تەلەفزىيۇن ئەکات. بىنiamin بەسەر دەفتەرەکەيدا درىزدەبىت و چاومۇانى منه تا ئىملاکە دەست پىتىكەم. ئەلىم: سارا سەبەتەيەكى بەدەستەۋەيە. بىنى دەست ئەکات بەنۇسىن. ئەمە يەکەم جارە لە خىزىنى ئىمەدا جىابۇونەو روونەدات. ئەۋەنە دەرىزى پىتىيە. دەفتەر رەسمەکەي بىنى لە جانتاكەي دەرەھىئىم تا سەيرى وينەكانى يېكەم. ئەو بەلەزى دامىن ئەدروى. ھەفتەيەك ئەبىت مەھتابىم نەپىنەيە. والەزانام ھازار سالە. بەلام ئەبى فەراموشى كەم. ئاو ئەسپە خىرا غار ئەدات. بىنiamin چاوهەكانى بە كاغەزەكەوە نۇوساندۇوەو چوڭلەكانى(s)ى ئەسپەكە ئەزىزىت. لاپەرەي دەفتەر رەسمەکەي بىنى ھەنەدەمەوە: مېزىدانىكە لە ئاسمانە. بىنiamin سەيرىم ئەکات و مەنيش وەلەمى ئەدەمەوە: ئەگرم سى رۇز ئەخۇش بىوو. چاوم بەيەكىكە لە پەرەكانى دەفتەرەكە ئەكەۋىت و وشك ئەکات: ھازار نوقتەرى رەشى بەقەلەمەكەي دروستكىدووە. مەريم قەلەمەكەي ونگىدبوو. كەوتەمەيىرى چەند ھەفتەيەك پىشتر كە مەھتاب ئەو گۈزى زەۋىيەي لە كىتىپخانەكە بىوو مەنئاى و لىنى پرسىم: (ئىمە لەكۈمى زۇويىداین؟)

منىش بەنۇوكى قەلەمەكەي بىنiamin يەك نوقتم پىشانداو وتم: (لىزە)
مەھتاب وتم: (واي ا زەوي چەند گەورەيە)
دواچىر دەفتەرەكەي بىنiamin كە لە تەنېشتمەوە بىوو ھەلمگىرت و لەسەر لاپەرەيەكى سېپى يەك نوقتم كىردو وتم: (واي دابىنى ئەمە خۇرە) و پاشان بەنۇوكى قەلەمەكە نۇز جار بەدەورى ئەۋدا سۈورپاندمو وتم ئەم زەۋى و ئەستىزانە بەدەورى خۇردا ئەسۇپپىتەوە.

وتارى (بىرى فەلسەفەي رۇزى او خەياتى تەنباي لەناو نۇرىنەدا) ئەنۇرسىم: (بۇ بىلەر دەنەوە باشە).
پىتش نىوھېز دەگەمەوە مائى. بىنiamin لە قوتاپظانەيەو بەتەنباي لەمالەوە پىاسە ئەكەم. مەمۇر كونجىيەكى مالەكە بۆنى مەمتاپى لىدىت. وەك بىلەيى ھەمۇ شتىكى مالەكە پارچەيەكى مەھتابى قوتداوەو وەك مەھتابى لىھاتوو. دارو دىوارى مالەكە يادوھەرەيى مەھتابىيانلى ئەبارىت. سەيرى ھەرچىيەك ئەكەم يادوھەرەيى مەھتابى تىدا دېتە دەرەي. كاتىزمىرى دىوارەكە، رادىق، بەرقاپ، مەكتىبەي درومان، چەقۇى چىشتختخانەكە، مېزۇ كورسى، چوارچىيەي وينەكان، رۇزىزىمىرى سەرمىزۇ تەنائەت كەوچك و چەتالەكانىش پىن لە مەھتاب. وەك بىلەيى مەھتاب ئەمانەي رىزكىرىت. ئەچەمە رۇرەكەي خۇم، لاي كەتىبەكان شۇينەوارى مەھتاب تىيە. چونكە مەيج يەكىك لە كەتىبەكانى نەخويىندۇتەوە، تەنائەت دەستىشى لى ئەداون. لەپىش مېزى خويىندۇتەوەكەوە دائەنىيىشەم و چوارچىيەي وينەكەي سەرمىزەكە ھەلدەگەرم كە لە وينەكەدا بىنiamin و مەھتاب پىتەكەن. دەستم ئەكەم پايە بۇ سەرم. لوول ئەبم. چاوم بە كۇپى كۆشەي مېزەكە ئەكەۋىت. كۇپىكە بى مەھتابى پىتە دىارە.

چەند رۇزىكە هاتۇرمەتە لاي دایكىم، رەنگە بەم جۇرە زۇوتەر مەھتابىم بېرچىيەتەوە. دایكىم دويىنى بىنiamin بىردىوو لاي مەھتاب. ئەلى:

مەھتاب لەدادقا داواي جىابۇونەوەي كەرددووە. ئەلى: مەھتاب بە دادوھەكەي وتسوو كە مېزىدەكەم بە لاستىكى خەت كۆزىنەوە منى لە ئىيانى خۇيدا سېرىۋەتەوە.

ئىوارەي يەك شەممەيە. دوو رۇزى تى تاقىكىردىمەكەن بىنiamin دەست پىتەكەن. پىتى ئەلىم: دەفتەرۇ كەتىبەكانىت بىنە تا ئىملات

دایکم له چینشتخانه کمه بانگ دهکات: (تا
چند چرکه یه کی تر خواردنکه ناما دهیه).
رائنه کشتم و ئاخوینم ووه: شه و بلو. مانگ
له پشت هوره کانه ووه بلو. ئامین و ئاگرم
سەیرى ئاسمانيان ئەکرد. ئەوان مانگو
ئەستىرە کانيان نەئېبىنى. هەمو جىيەك تارىك
بلو. مانگ له پشت هوره کانه ووه هاتە دەرى.
مەهتاب زھوي رووناك كرده ووه. ئەگرم وتنى:
بەھ بەھا مەهتاب هەمو جىيەكى رووناك
كىردىتۇوه.

بنىامين خەوتۇوه. لەسەرخۇق، دەفترى
ئىملالەك لەزىز چەنەي دەرئەھىنەم. تا(ئە)پياوه
داسى پىئىه) بەخېلىرى بلو. باقى ئىملالەكەي ترى
نەنۋۆسىيە. سەيرى دوا رىستە ئەكىم.
ئەو(داس)ەي نۇرسىيۇنىنى چوڭلەيەكى زىادەي
ھەيە.

سەرچاوه:
عشق روی پیادە رو، مجموعە داستان كوتاه،
مستھا مەستور - نشر رسشن، اهواز.

مەهتاب پىئىكەنى و وتنى: (ئەو نوقته بچووكە
زەھوبى ئىيمەيە؟)
له خوارەوەي پەپەكە تۈند تۈند بەنۇوكى
قەلەمەكە نوقتەم كېيشا تا گۇشەي پەپەكە
رەشبوو. وتنى: (ھەر يەكىنلەم نوقتانە
ئەستىرە يەكە وەك خۇرى ئىمە. كاكىشانەكەي
ئىمە دووسەد ھەزار ملىيون ئەستىرەي ھەيە).
مەهتاب وتنى: (چەندە زۇرە)
پاشان لە گۇشەيەكى ترى كاغزە كەوه
دووبىارە بە قەلەمەكە نوقتەي زۇرتر ئەكەم و
ئەلیم: ھەر يەكىنلەم نوقتانە كاكىشانىكە.
دنىاي ئىيمە سەد ھەزار ملىيون كاكىشانى
ھەيە. لەمەر كاكىشانىكىشدا بەملىيونان
ئەستىرە ھەيە. ئەستىرە گەلتىك كە وەك دېزەخ
گەرمن.

مەهتاب ئەپرسىت: (ئەي بەھەشت
لەكۈنیيە؟)

من دەستىم ئەگرتولە هيئەكانى دەستى
وردى بۇومەوه و يەقامكە ئامازەم بۆ ئەگردو
ئەمۇت: (ئەشى لىزە بىتت).

مەهتاب وتنى: (گائنتە مەكە.)
ئەلیم: ئەو پياوه داسى پىئىه. بنىامين خەوي
لېكەم تووه.

فابلو ژماره..

ناسیونالیزم

● زانسته سیاسیه کان و ناسیونالیزم

د. دیشد د. لیتین

له فارسیه وه: ریبن هردى

● ناسیونالیزم له پهیوندیه نیودهوله تیبه کاندا

فرید هالیدای

له عذر هبیه وه: د. شنور محمد فخره

● ناسیونالیزم په گیر: فاشیزم

د. شاهو سعید

● فاشیزم و نازیزم

د. مهدی مهحفوظ

له عذر هبیه وه: شوان نه محمد

● گهشه کردنی ناسیونالیزم عذر بیه له ناو نیمپراتوریای عوسانیدا

د. ندیپرت عیسا

● دروستبوئی به عسس

که نغان مه کیمه

له عذر هبیه وه: حممه رهشید

● رۆلی نه وه و کەمینە کان لە سیاستدا

د. حسین بەشیریه

له فارسیه وه: حەسدن حسین

زانسته سیاسیه کان و ناسیونالیزم

دیدگذلیتین

له فارسیبه وده: ریبین هه ردی

لهمارهی په یوهندی ناسیونالیزم و ئازادیخوازی کراوهته و ئم پرسیاره مینراوهته ئاراوه ئایا ئم دوانه بيهکمه ده گونجین، و ئگر ده شکونجین چ سنورداریتیک ههیه. له نهربتی تیورهی سیاسی گشتیدا له هیگل و مارکسەوە بیگره تا لایه نگرانی گونجاندنی ئامانجە جیاوازه کان لەناو يەك ئامانجدا، وتوریش روشنگرانه سەبارهت به واقعیتی کۆمەلایه تى نەتەوە هەروا بەحەمامەتەوە بەردەوامە. له سیاستی تەتیقیدا نەرتیتیکی دریئەخایەن لەبارهی دروستکردنی نەتەوە لەناو سنوره کانه ولات و پروزە کانی رودانی ئەمکاره، بسوونی هەبووه. له په یوهندیه نیونەتەوە بیمه کاندا لیکۆلینەوە لەبارهی په یوهندی ناسیونالیزم بە جەنگی نیوان و لاتە کانیشدا، یارمه تیکی گرنگی لەناو خودی و لاتە کانیشدا،) یارمه تیکی گرنگی تىگەیشتنی ئىمە بىق ناسیونالیزم كردووه. له هەریەك لهم بىشە لاوه کیانمدا زانیانی زانسته سیاسیه کان بەشیوه کەنگی بەریلاو قەزیان لە بواره کانی ترى وەك مېڭۈو، کۆمەلناسى، ئابورى

ناسیونالیزم لە زانسته سیاسیه کاندا لەزېنوناونیشانى جیاواز و له چەند بەشىنى فەرعىدا خراوتە ئىر باس و توپىزىنەوە. لهم ونارەدا هەموو بانگەشەيەکى خۆبېرىۋەپەنلىق سیاسى لە سەر بناغەي كلتورى ھاوېش (وەك زمان و مازھەب يان دابۇنلىرىت) لە لايىن كۆمەلیکەوە، بە بانگەشەيەکى ناسیونالیستى بەماناي فراوانى و شەدانراوه. ئەو بزووتنەوە سیاسىيانى كە بەگشىتى وەك بىزۇتنەوە ناسیونالیستى، خوار ناسیونالیستى يان بان ناسیونالیستى ئامازە يان بىز دەكىرىت، لېرەدا وەك بزووتنەوە ناسیونالیستى دە خەرېنە ئىر باسەوە. لەگەن دەركەردىش ئەم پىشە كىيەدا دەبى بگۇتىرىت كە زانسته سیاسیه کان لەسى لقى لاوه کى خۆيدا، بەشدارىيەكى سودمەندى لە ناسىينى ئىمە بىق ناسیونالیزم كردووه. لە تیورهی سیاسیدا - ئەگەرچى بەپىزە درەنگ پىتى خىستۇتە ئەم مەيدانەوە - بىرگەردىتەوە لەبارهی ناسیونالیزمەوە لەدوو ئاراستەدا پەرەيسەندووه. لە فەلسەفەي سیاسى ئازادیخوازانەدا، بىرگەردنەوە بىكى زۇر

تاوتیکردنی جیاوازییه نتهوهیه کاندا که میک
شکاریمی تربوو. رؤسوله و تاریکی خویدا
لبارهی دستوری پولهنداده پلکهی هینایه و
خملکی ثابیت هاولادی و لاتیک بن، مگر
دابونه ریتی ئه و لاتیکیان همینیت و لیزره و
پیشناه بپولهندیه کان دهکات که پانتایی
ولاته کیان که میکنه وه، تاشه و سنورهی کوی
نهندامانی کۆمه‌لگای سیاسی، پولهندی بن.
رؤسوله پهیمانی کۆمه‌لایتیدا بیروکهی دینی
مهدهنی پدره پیدا و له یه کەم لایپاره کانی نه میلدا
بیروکهی هاولادی نیشتمان پهروهی هینایه
شاراوه. رؤسوله بمرهه مافه‌دا تیوره‌یه ک
پیشکش دهکات لبارهی نهوهی چون
هاولادیون دهکریت به دهست بیت. هرچه نه
لبارهی شهوده وه که بیری نهندامیتی نتهوه
دهتوانیت له پروپهی به دهسته تهیه‌انی
هاولادیوندا همیبیت، رونکردنوهیه کی روون
نادات به دهستوه. ئەم بیریاره مەزنانه نەک لەبر
تیرامانیان لبارهی ناسیونالیزم وه، بەلکو
لەراستیدا سەھرپای ئەم تیرامانانه، لەواری
تیورهی سیاسیدا هەروا لەزارادان و لەجىنى
خۇياندا مابن.

تیوره‌سازی ناسیونالیزم کے له سەھى
نۇزىدەدا دەیاندوسى فیخته (که بپروای بەوه بوب
کە نتهوه وەک "کۆمه‌لگایه کی خاوند شیراده
ھېزىکى بەزهبرىھىه کە دهتوانیت ولات و
تابورىيەکى بەمیز دروستکات)، ھىزىدەر (کە
بناغەی نتهوهی کۆمه‌لگای سیاسى له گوتاره
چەماوھرىيە کاندا دەبىتى) و رېنلان (کە
دروستکردنی شوناسە نتهوهیه کانی بتو
مېھستى سیاسى - ھەم بەھۆى رابەران و ھەم بە
ھۆى پەپەوانەرە - بە شتىكى بەدېھى دەزانى) -
ئەمپۇز بەکرەدەوه له پانتایی تیوره سیاسیدا
فەرمۇشكراون. بەرتامەی کار و فۇرمەلە کانی ئەم
بیریارانه (جگە لە مەندىك پەراگرافى

و خەلکناسى کردووه. زانايانى زانسته
سیاسیه کان تاڭەندازەیه کە لە نەنjamans
تېبىيەنی كەندى بوارەکانى تردا بۇ ناسیونالیزم
شەمسەلانەی کە دەتوانن بەھۆى پېتىكەی
تايپەتى خۇیانەوە، رۇلۇڭى تايپەتىان تايادا
مەبىت، ئادىيەدە گرتىووه. مەسەلەکانى
ناسیونالیزم وەک رىپازىيکى سیاسى بۇ دەسەلاتى
ولات و ئەو ئەگەرەي کە شوناسى نەتەرەبى
لەبرامبەر شوناسەکانى ترى گروپدا، بېتىه
بناغەي رىتكەستى سیاسى، و ھەرومەها
ھاوسەنگى سەرلەنۈپى و لاتەكان لەم جىيانە
پەشۇقاوەدا، ھەمۇ ئەمانە لەپەراویزى بەشى
زانسته سیاسیه کاندان، بەلام ئامادەي
شىكرىنەوە و لىتكۈلىنەوە سیاسى ئامانجدارن.

دەھم: تیوره سیاسى

تیوره‌سازى لبارهی نتهوه وە زۇزۇ درەنگ
هاتە ناونەرەتى تیورە سیاسیه وە، بە
سەرنجداں لەو دىدە بىتۈننەن لە سیاستدا کە لە
يۇنانى دىرىين وەبرەدەھېنریت، ئەو خالى جىكەي
سەرنجە کە ئەمپۇز تیقۇرە سازانى نتهوه و
ناسیونالیزم، زۇزۇ بەدەگەمن پشت بەو نوسراۋانە
دەبەستن کە بەرلە مۇنتىسىكۈز و رؤسولە بوارى
تیورە سیاسیدا نوسراۋە. مۇنتىسىكۈز لە
سەھىھى ھەزىدەدا لە "رۇحى ياساكان" دا دەستى
بە رونکردنەوە و شىكرىنەوە کۆمەلەك
مەسەلەي ھەلئەسەنگىزراو گردووه و پېشىنارى
ئەمەي كە دەبىت دەستور لەگەل ئەم شەشتىدا
کە ئەمپۇز دەتوانىن ناوى بىنلىن "كلىتوري سیاسى
کۆمەل" ھاۋانەنگ بىت. مۇنتىسىكۈز لە "ئامە
ئىرانييە کان" دائەم جیاوازىيە لەشىۋەي
رەخنەيەکى سیاسىي گالىتە ئامىزدا لە فەرەنسا -
وەك لە ئاۋىتنەي شەوستانى ئىرانيدا دەبىنریت -
گەورە كردووه و نمايشى دەكەت. رؤسولە

سەرسوپەيتىرى رىننان) لە دەرەوهى ئىم
پانتايىهدان.

كۆملەگای پارچە پارچە دەكىد. وەڭمى لىپرالىزم
كە لە سەر بناگەلىيكتۈرۈن و ئاسانگىرى بۇو،
پىنيوستى دەكىد كە ئازادى بىرورا بەھەر
تاڭكەسىتىك بىرىت. لەم ناوهدا شەو كىشانەي
روبەروى گۈپە نەتەۋەيەكان دەبىزۇھە-واتە
پىنيوستى بۇونى دەولەتىك بۇ دىرىجەدان بە
ماشەوە- تا كۆتاپايەكانى سەدەي نۆزىدە لە
بەرئامەي كارى سىاسىدا نەبۇو، تەنهاش بە¹
روخانى ئىمپراتۇرى نەمسا- مەجرىستان
بەرچەستىبۇو. لەم سەرەتمەدا تىبورە لىپرالىزم
ئىدى ھەندىك لەو گەرمۇگۇپى و ھەزانەمى
لە بەرامبەر كىشە تازە سەرەتلەردا وەكاندا
لە دەستابۇو.

بەرگىزىاي جەنگى جىهانى يەكمەن دىرۇز ولىسۇن
(يەكىك لە سەرۆكە پىتشوھەكانى "ئەنجومەنە
زاىستە سىاسىيەكانى ئەمرىيەكا") لىپرالىزم و
ناسىيۇنالىز مىيان بەشىۋەيەكى نۇوى بەيەكىمۇ
گىزىدا. نەويىش لەزىز كارىگەرى ئەو بەلگاندەنەي
كە پىشىت بەھۇزى ئىمانۋىيل كانتەوە ھېنڑابۇوە
ئاراواھ و ھەم رەنگە زۇرتى لەزىز كارىگەرى واقعى
عەمەل ئەو شەتمەدا كە بەپرواي وىلىسۇن بە
كەمۇگۇپى ئەلمانىدا لە جەنگى جىهانىدا
دەزىزىرا، بېرىۋاي وابۇو دىيمۇكراسييەكان كەمتر لە
ولاتە دىكتاتۇرىيەكان دەستىر ئېرىشكەن، و بەلگەمى
دەھىنلەيەمەن كەمەر ھەمۇ خەلگى سەر بېيك
نەتمەپ، ئەگەرى بەرىپابۇونى دىيمۇكراسى
لىپرالىانە لە ولاتدا زىاتر دەپىت. لېرەو سۈرپۇو
لە سەر ئەوەي وەك بەشىك لە رىتكەوتىنى كانى
پەيەمنىدار بە جەنگى جىهانىيەوە، ماسى
خۇدمۇختارى لەرىنگە كەمپانىمە بۇ راي گشتى،
بەھەمۇ ئەتەوە كان بىرىت.

ئەر كىشە مەزنە پراكىتىكىيانە بۇ بەدىھاتنى
ئەم بەنەمايدە لە چواردە بەنەماكەي رەمىزى ولىسۇن
ھاتە پېشى، بەتابىبەقى بە سەرىنجىدان لەو
كۆملەگاييانە كە لە سەرتاسەرى ئەورۇپاي

ئەلف: تىبورە لىپرالى

ئەزمۇن و شىكىزىنەوەي نەتمەوە دەك ھەر تەنها
درەنگ ھاتە ناو تىبورە سىاسىيەوە، بەلگولە
لىپرالىيەكەي بە سەرسەختىيەوە ناسىيۇنالىزىمى
فەرامۇشكەرد. ئەم خالەش خۇزى پىنيوستى بە
رۇنگىزىنەوە ھېيە. پەيمانخوازانى
(contractualists) سەرەتتا شەو شەتىيان وەسف
دەكىد كە مېھتا ناوى نابۇو دۇخى سروشتى
(خانى لە خەلکناسى) و دەكىرى بىگۇتىت كە
نەرىتى ئازادىخوازانەي سەدەي نۆزىدە سروشتى
بە يەكە نەتەۋەيەكان پېنەكىرەوە. جەكە
لەھەندىك دەرسى تۇنداپەوانەي جىمز مىل-كە
لە دەرەوهى ئىم حالەتانا، ئەو خۇزى
ئازادىخوازانە- (لەكتىبىي مېزۇرى ھېنڈ دا كە
لەچەند بەرگىك پېتكەتىوو)، ھەلسەنگاندەن
ناسەقامگىرەكانى جۇن سەتىوارت مىل (كە تىايىدا
گۇتوتى ئەو دەولەتاناى لە سەر بناگەي
نوئىنرايەتى دەرسىتىپۇن، لە حالەتى بۇونى
كلتودى جىياوازدا، كارايان نىيە)، يان ئەو
پەرەگرافە وەسەۋە ئامىزانى ماسىكس فيپەر
(لەوانە لەبارەي پەيەندى نەتمەوە و وەقادارى بۇ
نىشتىمان)، (جەكە لەمانە) تىورەسازانى
ئازادىخوازانە كە تىپروانىنەكى پەيمانخوازانە،
سەودخوازانە و سۆسىيۇلۇجىيانە يان ھەبۇو،
بەشىۋەيەكى سەير لە بەرامبەر ئەو ناۋەرپۇكەنەي
پەيەندى بە نەتمەوە و مائى دەرسەتكەرنى
دەولەتەوە ھەبۇو، بىندەنگ بۇون. يەكىك لە بەھانە
باوجەكان ئەۋەيە كە- وەك سەتىقان ھۆزى دەلىت-
لىپرالىزم ھەر لە سەرەتادە بەرلەوهى رۇخى
سەردىم بىت، تىزىك بۇو كە بۇ چارە سەرگەردىنى
كىشە پراكىتىكىيەكان ھاتابوھ ئارا. كىشەي
مەزەبىن لە قۇناغى لوتكەي تىورسازى لىپرالىدا،

بکن، وزانایانی لیرال وەك چاندران کۆکاتاس هەروا جەخت لە سەر ئو خالە دەکەن كە لیرالىزم پارىزگارى لە ھەموو ھاولاتىان بەدرلە كلتورى نەتەوەييان دەكتات. لىرىھە نەتەوەكان وەك نەتەوە، پېيۋىستىيان بە ناسىنەوە نىيە.

بە مشىۋەيە جولەمى باولە نەرىتى لىرىال سەدەي بىستدا وەك يەك پىشانىدەدا، دابەشكىرىنى جىهان بۇو بۇ دوو گروپى لىرىال و ناسىيۇنالىزمىستەكان كە ئاوناتۇرەي جىاوازىيان لىيتساوه. لە روانگەي "كارلتۇن ھىز" وە ناسىيۇنالىزمى (لىرىالىسى) لە بەرامبەر بە ناسىيۇنالىزمى "تمەواو" دا رادەوەستىت (لەگەل پۈئىنگىردىنىكى سىيەھىيە مىشدا - ناسىيۇنالىزمى كلاسيكى - كە تاپادەيەك لە ناسىيۇنالىزمى تەواو نەرمەر). لە دىدى "جان پلاميناتز" وە ناسىيۇنالىزمى خۆرمەلاتى (وەك جەذى دەمارگىرانە) لە بەرامبەر ناسىيۇنالىزمى بۇذشاوابىي (وەك جۇرى لىرىالىانە) دا بۇو. لە روانگەي "ماينك" وە لەتە "كلىتوريەكان" لە بەرامبەر لەتە "سياسيەكاندا" بۇون. وەك مىخائىل ئىكنا تۆف پىشانىدەدات، هەر ئەم دوو پارچەبۇونە لە قۇناغى روخانى فەرا سىيۇنە كانى يوگوسلاف و سوقىھىتىشدا، دوبارە بە ئاوه پۈركىكى ناسىيۇنالىستانە و وەك دواليزمى تېپوانىنە نەتەوەيەكان بۇ نەتەوە، لە بەرامبەر تېپوانىنە "مەددەنە" كەندا دەردەكەوەتىمۇ.

نەم دواليزمانە سەرسوپەيىنەرن. بۇ نۇونە پۈئىنگىردىنى "نەتەوەي مەددەنە" خىسلەتىكى ئاكىك و دېبىيەكى هييە، و شەي "نەتەوە" ئامازە بۇ كۆملەڭايەك دەكتات كە مىرۇ ئىتايىدا لە دايىكبوود، لە كاتىتكىدا و شەي "مەددەنە" ئامازە بۇ كۆملەڭايەك دەكتات كە مىرۇ لەپۇرىي مەللىرىدەنەوە يان لەپۇرىي باوھىي ھاوبىشەوە، سەربەوە. لە حالەتىكدا كەر باوھىي ھاوبىشە پەيوهندى بە باوانى ھاوبىشە ھەبىت، يان خۆرەلاقىدا لەپۇرىي زەھىيەوە تىكەلبۇن، خۇدمۇختارى وەك بەنەمايەكى سەرەكى لىرىال بېبايەخ كەردى، و پېشوازىكىرىدىنى نازىكەكانى ئەلمانىيا لە وىتنەي خەياللىي ديموکراسى، ھەموو جۇزە پەيوهندىكى ئىپوان دروشە نەتەوەيى و بەنەما لىرىالىيەكانى بېبايەختى كەردى. تەنھا لە چوارچىيە بىزۇتنەوەي دىزبەكۈلۈنىالىزمى دەيەكانى ۱۹۴۰دا بەپابەر اىمەتى خۇنۇندەوارە ئەھرىقى و ئاسىيابىيەكان بۇو، كە جارىكى دى زانایانى لىرىالى زانستە سياسيەكان (بەگشتى لە دەيەي ۱۹۵۰دا) مەسىللەپىشتىكىرى لىرىالىزم لە ناسىيۇنالىزمىيان ھەننایە ئاواوه. بەرھەمەكانى رۆپەت ئىمەرسۇن كە سەرمەتاي شەھىدى هوشىيارە بەو كىشە پراكىتىكىيانە روبەرۇي بەدەباتى دروشە نەتەوەيەكان دەبىتەوە، بەسۈرىپۇنى لە سەر ئەوەي كە لىرىالەكان ناتاوانى نكولى لە دروشە نەتەوەيەكانى نەتەوەكان بکەن، يارمەتى گۇپىنى مەلۇمەرچەكانى دا بەثاراستەي بەدەستەتىنانى بەرگىرىكىرىنى لىرىالەكان لە بىزۇتنەوە سەرىبەخۆيىخوازەكانى جىهانى سىيەھە لەزىز ئالاى ناسىيۇنالىزمدا. لە دەيەكانى ۱۹۷۰دا قۇزفون وين دايىك لە چوارچىيە لەتە فەرە نەتەوەيەكانى پاش كۈلۈنىالىزمدا، كۆمەلېك پېنۋەرلى لىرىالىانە بۇ سەركەوتىن بەسەر پېشىلەكىرىنى مافەكانى مىزۇنى كەمایتىيە نەتەوەيەكان پېشىكەش كەردى، پېنۋەچۇر لىرىالىزم بەتوانىت يارمەتى رىتەختىن و تەنسىقى بانگەشە ناسىيۇنالىستىكەكان بەدات.

لە زانستە سياسيەكاندا پەيوهندى ناسىيۇنالىزم و نازىزم بەشىيە وىننایەكى بەھىز مايەوە. زانایانى پارىزگارى وەك جىمز گرگۆر بەئىزابۇن ئايىدۇلۇزىيا ناسىيۇنالىزمىيەكانى جىهانى سىيەھەم، لەزىكەي پەيوهندى دروستكىرىنى عەقلانى ئەم ئايىدۇلۇزىيانەو بە تېزەكانى ناسىيۇنال سۆسیالىزمەوە بېبايەخ

خویان. هاردين سوره له سمر شه و پروایه‌ی که همورو بانگشته ناسیونالیزم‌کان بزو ولاته لیرالیه‌کان و مک ژه‌ر وان و مایه‌ی له ناوبردنین. لیرالیه‌کان دهیت هه ولبدهن بناغه‌ی شه و په یوه‌ستبونانه‌ی له سمر بناغه‌ی بانگشته‌ی نه تمه‌هی هاوبه‌ش، لاوز بکمن. کیمیلکا و تمبر به‌دوای ئه‌ودون بانگشته نه تمه‌هیه‌کان لمباره‌ی ده‌ولته‌تی لیرالیه‌هه به‌یکه‌هه گربدهن (و به‌مشیوه‌یه شیوازه‌کانی له‌یه‌ک چیابکه‌هه). به‌رهمه‌کانی ئه‌م سی نوسره تیگه‌یشتني ئیمه بزو شه شیوازانه دهله‌هند دهکات که تیاییدا نه‌ریته نه‌تله‌هیه و لیرالیه‌کان بدريک دهکون، و لیره‌هه یارمه‌تی تیگه‌یشتني باشتري ناسیونالیزم دهدهن.

"یه‌کیک بزو هه‌موان" به‌رهمه‌ی هاردين باسی شاره‌زه ده‌مارگیه ناسیونالیزم‌میه‌کان دهکات و ئه‌مکاره‌ش لیریکه‌ی دروست‌تکردنی په‌یوه‌ندی لەنیوان دورو واقعی کۆمەلایه‌تیدا ئەنچامددات. گریمانه‌ی یه‌که‌م له سمر شه داده‌هه‌زینتیت که گروپه نه‌تله‌هیه‌کان بزو هنگاونانی کۆیی، خاوهن توانایه‌کی ناثاسایین. دیدی سه‌ره‌کی له گریمانه‌یدا نه‌وه‌هه ده‌کریت له‌گەل ئه‌مو گروپانه‌ی له سمر بناغه‌ی کۆمەلکا که لیریکه‌ی چاره‌ساري کیشہ سه‌رتاییه‌کانی هاوناھنگیه‌هه ده‌سەلات په‌یدا ده‌کمن، بەئاسانی به سمر ئەنچامگیری بەروکه‌ش ئەسەفباری به‌رهمه‌ی کلاسیکی منکور ئۆلسن "لۆریکی هنگاونانی کۆیی" - واته ئه‌وه‌هی که وروزاندنی هنگاونانی کۆیی به‌هؤى پالنمره فردیه‌کانه‌هه بزو ئاسایش کاریکی ئەستمه- زال بین. لەو حاله‌تائه‌دا که گروب ئاره‌زوي هاوكاری دهکات، ده‌سەلاتي هاوناھنگی یارمه‌تی چاره‌سدرکردنی کیشہ‌کان ده‌دات. گروپه نه‌تله‌هیه‌کان بە‌هؤى ئەزمۇنى كلتوري هاوبه‌شەو، ده‌سەلاتىكى هاوناھنگى به‌چاوبيان هه‌ي.

ئەگەر هەلبزاردنی خەلک له سمر بناغه‌ی بروابوون به لوانى هاوبه‌ش بیت، ئاييا نايدييای نەتكەوهىي مەدەننی؟ خالى خراپتە نەۋىيە ئەم دوالىزمانە تىيورەيمىكى بەهئىخ له ناسیونالیزم بەدەسته‌وە نادەن. بزو نۇونە ئىرنىست هاس بەشىوەيمىكى مەنھەجى هەولىيەدا تا ئايىدۇلۇشىتە ناسیونالىستىيەکان پۇلىتېكبات و بىيانبەستىتە و بېپلەي جىاوازى سەركەوتىن لەچاكسازى ولات و دىيموكراسى و پىشىكەوتىن مەرۆفەوە. ئەگەرچى پۇلىنكردنەكانى ئىرنىست هاس بزو لىكۈلىنەمەکانى دوايسى نەخى خۆى ئەبىت، بەلام ھىچ په‌يوه‌ندىيەكى سەقامگىر و بەردەوام لەنیوان جۇرى ئايىدۇلۇشىتە ناسیونالیزم و دەرئەنجامە سىاسىيەکان پېشاننەدراوه. كارەكەي ئىرنىست هاس (و هەرودەها كارەكەي بروبيكىم) ئەم باشىيە هەيە كە بناغه‌ي وېئنا ئادىروست بەلام باوه‌کان، بزو دەرئەنجامە سىاسىيەکانى تىزە جىاوازەکانى ناسیونالىستىيەکان سىست و لاواز دهکات.

ئەمە لە دوالىزما باوانىدا ئادىيارە كەملەلايەن بىرىمارانى ليرالىيە و پىشىكەشكراوه، وەلەمانه‌وهى دوو پرسىيارى ناچارىي لەبارەي ناسیونالیزم‌وە كە بۆتە هۆى دەردەسەرى بزو هەمو ليرالىيەك: ۱- تىيورەيەك كە تەمنا پلەي ئەخلاقى بەتاكەكان ده‌دات، چۈن ئەم بانكەشانەي په‌يوه‌ندى بە ماف و ئىمتىزاتى ئەم قىسىمەنەمە كە مەخۇيان بە نويىنەرى "نەتەمەه کان دەزانن هەلذەسەنگىنیت؟ ۲- تىيورەيەك كە ھىچ سەرنجىيەك لە كلتور يان ميرات ئادات، سەنورە سىاسىيەکان چۈن ئاراستە دهکات؟.

ئەم پرسىيارە ئازاردهرانە دواجار بۇونە جىيى سەرنجى تىيورەسازانى ليرالىزمى و مک بىل تىرى راسىل هاردين و ويل كىمېلکا كە هەرمۇيان پېشىيان كردۇتە دوالىزما سادەكانى پېشىيانى

ولات نهیت و لام سرجم يك بيهکي هاولاتيانى بدانموده كه دهيانهويت مئانهكانى خويان پروبرده بكن، تاوترى مساله ئەخلاقىه كان بكن و پەشدارى له توپىشى سياسى ئىوان هاولاتياندا بكن. بۇ ئەممە بىستە هاولاتيان داواي مافى نەتەمود - نەك سەرىخى - لانىكەم بۇ فەزايى گشتى دەكەن، و لاتيش نەبىت لە رېكەي بىنەماكانى لييرالىزمه وە ئەم داوايە قبولىكەت. تىبر پى لە سەر شە خالى دادەكىت كە "لەبى بۇ پاراستنى شوناسى نەتەمەيى، هەلى دەرخستنى شوناس بە تاكەكان بىدىت، ئەم بەشىوه يكى تايىبەتى و ئەم بەشىوه يكى ئاشكرا... بۇونى فەزايى گشتى هاوبەش، مەرجى پىويستە بۇ زامنكردنى مىشتنمۇرى نەتەمەيى وەك كۆملەكايىكى چالاڭ و زىندۇو" (١٩٩٢-ص ٧٣).

يەكىن لە پرسىيارانى تىبر دەيھىنتە پىشى ئەمەيى ئاپا پۈلۈنكردنى گروپە نەتەمەيى كەن وەك كۆكىن نەتەمەيى هەلبىزىاردنە فەردىيەكان مومكىنە، لە كاتىكدا قىسىكمەرانى ئەم گروپانە ئەگەر نەمانەويت باسى دەزگا و هېزە نىمچە ساربازىيەكان بىكەين) ئىدىياعيان بەسەر لاتى لېرالىدا هىيە. ئەم حالە كاتىك كىشە دروستىدەكەت كە ئەم قىسىكمەرانە پىداڭرى لە سەر كارە دەمارگىرىيەكان (وەك خەنەنەكىنى ئىنان) لەنانو كۆملەكايى نەتەمەيىدا بكن. دەبى لاتى لېرالى جىزەر پلەيەك بە مەجۇرە بانگەشە يا كردازانە بىدات؟ ئاپا كە مايدەتىي نەتەمەيى كەن كە لەنانو لاتىكى لېرالىدا دەزىن، "كەسانى كەرىمانەيى" وەك كارخانەكان و پەپەرەي ياسا گشتىكە كانى ئەو لاتەن؟ تىبر دەلىت بەلى وايە و لېرەرە دەلىت كە "بىنەكان بۇونى" كە نەتەوايەتىيەكان (بەلام نەك مەحرۇمىتى ئابوريان) كە بەختى ئەوەيان نىيە لاتىكى تايىبەت بەخويان مەبىت، كىشە يكى چارە سەرنەكراوى

دوھەم ئەمەيى كە هاردىن بەلگە دەنەتىمە كە گروپە نەتەمەيى كەن لە بىرەتىي جىياوان، كۆملەتكە خەسلەتى تايىبەتى پەرمۇدە دەكەن كە رېزگەرتەن لە دىيدى سىياسى بىنەكان كەنەدەكتەمودە. ئەم خەسلەتات خۆبەخۇ دەمارگىرانەن و ئارەزۇو كەنەن بۇ يەكسان ئەبۇون لە كەن ئەوانى دىدا، مەترىسييەكى بەنەپەتى بۇ كۆملەكايىكى لييرالى فراواتىر دروستىدەكەت. بەمشتۇمەيە هاردىن بپرواي وايە كە سەرنجىدان لە قىسىكمەرانى گروپە نەتەمەيى كەن و لېرەشەرە هەنەنەش نەۋەمەيە كەنەپانە بۇ نەنە ئىيانى سىياسى، بەرەۋام مەترىسييەكە بۇ بىنەماكانى لييرالىزەم.

دەكىن ئەو ئەنجامگەرىيە لە بىرەپانى هاردىن بکىت كە هىچ رېكەيەكى لۆزىكى نىيە بتوانىت بىنەماكانى لييرالىزەم لە كەن ئاسىنەن نەتەمودە وەك نەتەمەدا بگۈنچىت. لە كەن ئەمەشدا دوو تىبورەسازى لييرالى لە كۈنچاندىن ناسىيۇنالىزەم لە چوارچىزەيەلىيرالىزەمدا، پىشەكەوتلىكى كەنگىيان بەدەستەتىنەن و ئەم نوسىنەن شەنەكەن يارمەتى تىكەيىشتنى ئىمەتى بۇ توانا بەزەپەرە كەن ناسىيۇنالىزەمەش پەرەپىتاواه.

تىبر لە ناسىيۇنالىزەملىيرالىدا شوناسى نەتەمەيى لە چوارچىزەيەلىيرالىزەمدا دادەتتى. بەوشىوه يكە بانگەشە ئەمە دەكەت كە شوناسى نەتەمەيى، دەرئەنچامى هەلبىزىاردىن فەردىيە. ئەم شوناسە دەستىنىشانكەرى هەلبىزىاردىن (ولېرەرە سەنوردارتىيەك لە سەر سەرىخى خەنەنەكىنى دەستىنىشانكەرى كە تاكەكان بەدەستى دېئىن و لېرەرە دەستىمايدەيە كە لاتىكى لېرالى دەبىت پارىزىگارى لېپەكەت. لەپەرەرە كە تاكەكان خاونەن مافى كلتورىيەن، پىيوىست ناكات لاتى لېرالى پلەپاپايدە كە گروپە كلتورىيەكان بېھەخشىت. بەتايىبەتى كاتىكە ئەو گروپانە دوچارى كارى دەمارگىرانە بن. بەلام

هەميشەيە. لەگەل ئەوهەشا تىبر سورە لەسەر ئەوهى ئەم رەھەنەدە تىكەتىفە ئاسىيۇنالىزىمى لېرىالى، زۆر لە دىنیا ئاسىيۇنالىزىمى سەنتەرىزىمى نەتەوەيى باشتەرە (بەراوردىكىرىنى تىبر لەگەل ئاسىيۇنالىزىمى مەندىدا كە قورسايەكى چەمكى زىاتر ھەي) كە تىايىدا كەمە نەتەوايەتىيە كان سەركوت دەكىرەن و هىچ دەرفەتىكى كىشتى بە راڭىمىاندى ئاشكراي تىپۋانىنە كانيان ئامىزىت. تىبر بەمشىوھ بەراوردىكىرىنى ئاسىيۇنالىزىمى لېرىالى لەگەل ئاسىيۇنالىزىمى سەنتەرىزىمى نەتەوەيىدا (واتە تەگۈپانى ئاسىيۇنالىزىمى لېرىالى بۇ مەرامىتى ئانەتەوەيى) نەتەوەكان و دەوشە ئاسىيۇنالىستىيەكانى ئەندامىسىنى، دەخاتە ئاوا تىبورە لېرىالىيە لەبارەي ولاتوھ.

"ھاولاتى فەرە كلتورى" بەرەمە كىيملىكا وەك بەرەمە كەمە تىبر ھەولىكە بۇ ئاشتكەرنەوە ئاسىيۇنالىزىم (بەمانا فراوانەكەي، واتە ھەرجۈرە بانگشەيەكى كلتورى بۇ ماف يان ئىمعتىازەكان) و كىيملىكا دلىنىدا دەكتەمە كە ئەكۈتايىيەكانى سەدەي بىستىدا گروپە خاونەن بەرژەوەندىيە نەتەوەيىيە رىكخراوەكان، بەكىرەدەوە لەمەمۇ ولات لېرىالىكاندا، بانگشەيى پالە و دەسەلەتدارىتى دەوكەن. كىيملىكا دەپرسىت ئايا بىتۈرۈلى لېرىالانە ھەيە كە لەرىيگەيانەوە بىرىت، ياسى ئەم بانگشانە بىرىت؟ كىيملىكا رەخنە لە تىبورە لېرىالىدا بايىەخى ئەمچۈرە بانگشانە ھەلناسەنگىنەتىت. بۇ نۇونە ئاكىرىت خواستى رابەرانى گروپىتى ئەتەوەيى بۇ خۆپىرىپەبرىنى ناواچەيىن لەسەر بىناغە كلتورى ھاوېشى نۇرىنى دەنگەيەكى دىيارىكراودا دەشىن، بە دەمارگىرانە بىزانرىت، چونكە بەكىرەدەوە ھەمۇ ولاتە ھەبۇھەكان (ج لېرىالىيەكان و ج ئەۋانى دى) ھەمان بانگشەيان بۇ رەوايەتى سەنورەكانى خۆيان بە مشىوھە تىبورە سىياسى لېرىالى (ئەگەرچى درەنگ)، رىگەي بۇ باسکەرنى مەنھەجيائەي ھەندىت پېرسىيارى گرفتەمايىز كىرەدەوە سەبارەت بە

خویندنەوهى ناسىيۇنالىزىميان دا. گەورەتىرىن يارمەتى ئەم نەرىتىانە ناونتوسى نەتەوهەكان و ناسىيۇنالىزىم بىرۇھە ئەمىزۈرۈدا، لايەنگرانى حۆكمەتى ئاوجەپىن بەناونو سكىرىدىنى نەتەوهەكان وەك واقعى كۆمەلائىتى و ناسىيۇنالىزىم وەك تىزىكى سىپاسى لەمىزۈرۈدا، كۆمەلەتكەنچىنىڭ بىرۇھە ئەبەرە ئەلمۇرەجى ئەنتقۇلۇجى تىپۋانىنیان لەبارە ئەلەمەرچى ئەنتقۇلۇجى نەتەوهەكانوھە بەدەستەرەدا. لايەنگرانى ماوجەرخى پېيكەمە گۈنچانىنى ئاماتچە جىاوازەكان (كە لەچەند بوارىكىدا پەرشوبىلۇن) باسى شىئوە ئازەكان و ئەم پەرسىيارەتىيان كىردىوھە كە ئەم نەرىتىدا ھاتقۇتە ئازارواه.

ئاراستى ئەرە لېرىالى بۇ نەتەوهە، دەگەپىتەوهە بۇ "بېرىك" كە لە ئوسىيەنە جىيى سەرنجە كانى خۆيدا (رېك دىۋىجىمۇز مىل) باسى مەسەلەلى حۆكمەرانى هەندى كىردىوھە. بېرىك ئەگەرچى كارەكەي خۇرى بەشىئەرە شىكىرىدەرەيەكى منهەجي پېشكەش ئاکات (دىارە بەرھەمە كانى نەوە ئە ئوسىيەنە كانى مېھقاتدا بەشىئەرەيەكى قەناعەت پېكەن، كورتکراوهەتەوهە)، بەلۇم بەردەوام و بەسۈرىپۇنە بەلگە دىنېتىھەوھە كە ئىنگلتەرا مافى ئەوهى نىيە، حۆكمەرانى بەسەر ھەنستادا بىكەت، چونكە مومكىن نىيە زنجىرە ياسايىك كە بۇ نەتەوهەيەك دابىزىزاوه، بۇ نەتەوهەيەكى دى گۈنچاۋ بېت يان ماناي ھەبىت. نەتەوهەكان دەبىت لەرئىر حۆكمەرانى نەوهەكانى خۇيائاندا بىن، نەك لەرئىر حۆكمەرانى بىگانە كان. ئەگەرچى بېرىك ئەندامى حىزىسى پارىزىكارانى ئىنگلتەرا بىرۇ، بەلۇم راي توندەۋانە ئەمبۇرۇ. ئەم سەرنجانە دىۋىبە لېرىالىتىش بۇون، چونكە لە دىدىي بېرکەوھە نەتەوهە، نەك تاكەكەس مافى ھەمبۇرۇ، ھەرۋەھە لەبىرئەوەش بېرىك ھەستى دەكىردى بەماگەلىكى بان نەتەوهەيى دادپەرەرەي نىيە كە بىرىت (بە بەكارەتىنانى خوازەيەكى ئەمۇرىي) لەپشت پەرەدە ئەغىلەتەوهە، پاك بەرىتەوهە.

رەوايەتى بانگەشە نەتەوهەيەكان بۇ لەتىك كە بەشىئەرە كى لېرىالىانە دروستقۇو. ھاردىن كەرچى لە سەرتاسىلىرى ئوسىيەنە كانى خۇيىدا بەشىئەرە كى ئازاستەو خۇ ئاماژە بۇ نەتەوهە دەكتات كە لە دەنیاىي واقىيەدا گروپە نەتەوهەيەكان مەيليان بۇ پاوانىكەن و دەمارگىرى ھەيە، بەلۇم بەلگە يان ھۆيەك بۇ سەلماندىنى ئەم تىپۋانىنە پېشكەش ئاکات. ھەرۋەھە تىبرۇ كېملەكاش-بىن ھىچ ھۆ و بىلگىيەك- زىياد لەسۇر بېرىايان بەرھە ھەيە كە ئەو و لاتە لېرىالىانە گروپە كلتوريەكان بەفرمۇ دەناسن، زىيگىرى لە كىردارە دەمارگىرىيەكانى ئەم گروپانە دەكەن. ئەم بېرىايانە ئەگەرى ئەم ھەلۇمەرچە ھەنناسەنگىن ئەم كەتىيەستە كانى گروپە نەتەرمىيە بەفرمۇ ئاسراۋە كان، ئەگەر حۆكمەتە ئاوجەيەكە يان ھەرەشمەيان لېيىكىرت، خودى دەسەلاتى و لات لەپىگە ئەنۇنۇتىرىزەمە دەخەنە زېرە ھەپشەوھە. دواجار ئەم بېرىايان ئەم كېيشانە ئوشى كارى و لاتە لېرىالىيەكان دەبىت لەرئىكە ئەم كەتىيە ھەنناسەنگىن ئەم سۇنۇدارىتىيانە بەسەر ئەم كەسانەدا دەسەپېنېرىت كە دەيانەۋىت شوناسگەلىكى تازە تاقىيەكەنەوە (يان وازمەنەنى تەواو لە گروپ و توانەوھە لە كلتوري ئە و لاتەدا كە لىيى ئىشتەجىن) بەكەم دەگەرن. تاقىيەرەنەوەيەك كە دەشىت پاوانىكەنە ئۆزىنەرایەتى سىياسى لەلايەن رايەرە گروپى نەتەوهەيىمۇ، لاۋازىكەت. ئەم ئىنگەرانىانە دەچەنە سەرۇ سۇنۇدارىتىيەكانى تىپورە سىياسىيە، بەلۇم باسكەنلىنى ئەم ئىنگەرانىانە بۇ باسەكانى ئاينىدەي لېرىالىزىم لەبارە ئاسىيۇنالىزىمە، گۈنگەكى زىنەتى ھەيە.

ب- نەرىتە كۆپى

نەرىتە دىۋىبە لېرىالىيەكانى چەپ و راست مەردو كىيان نەتەوهە كانىيان بەجىدىتەرەرگەرت لە نەرىتە لېرىالىيەكان و زۇزۇ زوتىرى يارمەتى

فەلسەفەی مىژۇرىي ھىگل لە گىپانسەوهى ئامانچ، پەيام و مەبەستەكان بۇ نەتەوە، زۇر زىاتىلە بىرىك دەپرات. ھىگل ناسىيونالىزم بە قۇناغىيىكى كلىلى لە سورانى ئىانى نەتمەۋەكاندا دادەنىت. ھىگل بېرىاى وابۇو "نەتمەۋەكان پېش گەيىشتىن بە ئامانچى خۇيان واتە دروستكردىنى دەولەت، ئىانىكى دورو درېزىيان بىرۇتىسى سەر" (۱۹۵۶، ص ۱۸۲۰-۱۸۲۱). بىرىك و ھىگل ھەردوکيان نەتمەۋەكانىان لەررۇرى مىژۇرىيە و بە نوى، بەلام واقعى دادەنا.

ماركسىيەكان دىيدى گۆيىان بۇ نەتەوە بەزىندۇرى ھىشتىنە، بەلام سەك ماركس ھەميشە ئەمەنەوار بۇو- ئەمكارەيان بە ئاۋەزۇوكىرىنى وەي (تىزەكانى) ھىگل ئەنجامدا. لە ئەرىتى ماركسىيەكاندا نەتمەۋەكان پېكھاتەي كۆمەلەيەتىن كە لە سەر بىناغەي مىژۇو دروستبۇون كە لە قۇناغىيىكى دىيارىكراوى سەرمایىه دارىدا سەريان دەرىئىناوه، و پاشتىريش لەنان دەچىن. دەبۇو جىيگەيەك بە ناسىيونالىزم بىدرىت، و ئەگىر ئەمكارەش بەشىيەتكى دادپەروھارانە نەنجامبىرىت، ئىوا ناسىيونالىزم وەك ھۆكارييلى كۆمەلەيەتى لەنان دەچچوو. ئۇتۇ بائۇر و كارل رینەر و ماركسىيە ئەمسايىيەكان ھەولياندا بە گۈنچانى تىزە سۆسيالىيستىيەكان لەگەن بنەماي شەخسىدا، جۇش و خىۆشى نەتمەۋەيى بىخەنە ناوا ئىمپېراتۇرى روولە پۇخانى ھابسېۈرگەوه، و بەھەرىيەك لە ھاولاتىيان مافى دەنگدان بە ئۇينەرانىيان لە سەر بىناغەي نەتمەۋەي ھاوبىەش بىدەن.

لە ئىن ئەگەرچى بەپىي ئەرىتى ماركسى دەينوسى، بەلام تىزى سەرىتى بۇ ھەستى نەتمەۋەيەتى ھەبۇو. باوکى سەردەمەك يەكىك لەھاواكارانى ئىلمىنىسىكى بود- مىسىيۇ تىرى كە ھەولىدەدا بە وتنەۋەي وانەي بىنەماكانى ئەرسۆزكىس بۇ توركەكانى روسييا بە زمانى

خۇيان، تىكەن بەندىيەر روسىيە ئەرسۆزكىسيە كانىيان بىكات. تىبىنەيەكانى لىينىن سەبارەت بەكاردا ئەوهى كىرىككارانى "ھەلخەلەتىنراوى بىزۇۋازى" سەبارەت بە سەرەتاي چەنگى گەورە كە لە تارەكەمى خۇيدا لە بارەي "ئىمپېریالىزمەوه" كە رىئىك پاش جەنگ ئۇسراوه، ئامازەھى بۇ كىردووه، بۇ لىينىن سەرسوبەيتىر بۇو. ئەم تىزىانە ھاوكات لە گەن ئەيارىتى ناسىيونالىيىتى لە گەن حۆكمەتى بە لىشىن لە ۱۹۲۱-۱۹۲۱دا، لە سىاستەكانىدا كە مافى كۆمار دروستكردىنى بەزۇرىك لە نەتمەۋەكان دەدا كە تىايىدا مىزىدە دەسە لەتدارىتى كلىتوري (ئەك سىاپسى) درابۇو (و رىنچايىيەكانى بۇ ستالىن كە "ماركسىزم و مەسىھى ئەتەھىي" لەزىز تىزەكانى لىينىندا توسييپو بەرچاو بۇو.

لە كۆتايىيەكانى ۱۹۲۰دا بەپىي سىاستەكانى "شارنىشىنى" كەلەك مافى كلىتوري بە ئەندامانى نەتمەۋەكان درا، تەنائەت ئەو خەنكەش كە بە لەزگەيەكى دىياركراوى نەتەۋەيەكەمە دەناسراوه، و خوازىيارى ئەم مافانە نەبۇون. ئەم سىاستانە خالى بەرامبەر ئەمۇشە بۇو كە دەكىرىت ناواي بىنۇن لېيرالىانە. ھەندىك لە نەتمەۋەكان ناچار بە جىڭىرىپۇون لە گەن شۇينىدا كىران، ئەو رابەرە نەتەۋەيەيانەش كە بەرنامەي سىاپسى جىاواز لە حۆكمەتى كۆمنىيىتىان ھەبۇو، لە لايىن رابەرایەتىوھ پاكتاوا كىران و زىندانى كىران، و لەبىرى ئەوان ئەمۇ كادره نەتەۋەيەيانە لايىنگى حۆكمەتى كۆمنىيىتى بۇون، و بەدەر لە وەي راي خەلکى بەرامبەر بەم رابەرائە چى بۇو، وەك رابەرائى سەروشلى ئەتمەۋەكان بە سەر خەلگىدا سەپىتىان. بەمشىيەيە ھاوكات سىاپسەتىكى پاراسىقى نەتەوە و لە ئەنۋىرىدىنى نەتەوە، لە حۆكمەتى سۆقىيەتدا ھەبۇو. لە سەرتاسىرى سەرددەمى سۆقىيەتدا، حۆكمەتى كۆمنىيىتى ھەم دەستىكىدە بە ناسىيەنى

لیبرالی بەستووه، ئەندىرسۇن نەتەوە بە بەرھەمى سەرمایەدارى (پېشەسازى) چاپ دەزانىت كە ئەو حەزەرى لە پەخشەكەراندا دروستكىد، دىيالكتىكە جياوازەكان لە زمانىتى نۇسراوى يەكگەرتوودا يەكبات. ئەم دۆخە ئەم دەرفەتەي بەخەلکى ئاسايىي دەدا كە پەيمەندى لەگەل ئەو كۆمەلگايانەدا بىات كە لە كۆملەنگا تاۋىچەبىيەكان گەورەتى، بەقام لە "رەگەزى مىرۇ" بچوكتىن. سەرەرای ئەمە زمانە نۇسراوەكان جۈرىك وابەستىيىن مەلبىزىرداويان بەچىرۇك و حىكايەتى ئەتەوەه ھېبۈر، زمانە نۇسراوەكان (وەك رۇمان) ئەگەرى رودانى ھاواكتى پېشەتە كانيان مومكىن كىرى، كە لە "كاتى زەمانى خائى و چونىيەكدا" ھاوتاى وردى چەمكى نەتەوەيە كە ئەويش وەك كۆمەلگايەكى ھاۋەنگ وينادەكرىت كە بەشىوەيەكى سەقامكىر لەرەوتى مىرۇودا دەچىتىرە سەرەوە يان خوارەوە" (۱۹۸۲، ۳۱). ژمارەيەكى زۇر لە بىرياران پەپەرەوى ئەندىرسۇنيان كىرىدووه، و ئەزمۇنە نەتەوەيەكانيان بە شتىكى بىنەرەتى دانەناوە، لە بەرامبەردا وەك شتىكى مىرۇويي تەماشايان كىرىدووه. يەكىك لە نۇمۇنەكانى مىرۇويي نەتەوەيە كە زىياتىلە دىدىيەكى ئەندىرسۇنيانوھ گۇتراوە، كەتىپى "دروستكىدىنى نەتەوەي گورجى" نۇسینى "رۇنالىد سانى" لەم بەرھەمەدا سانى دەيەۋىت كاركەوتىن كىرىدووه (ھۆبىسپام ئەم كەتىپەيە پېش تۇقانى ۱۹۸۹ لەشىوهى زنجىرەيەك و تارىيەتىدا پېشەشكەشكەردووه). ئەگەرچى مۇبىسپام مىرۇونوسە، بەلام نۇسینەكانى كارىكەرىيەكى كەورەيان كىرە سەر زانستە سىاسىيەكان.

لايمەنگارانى ئەملىقى "دروستكراوى كۆمەلگەتى" (constructivists) لەسەرەمە مەمويانەرە بىنديكەت ئەندىرسۇن-پېشىان بە ئەمرىتىكى مىرۇوگەرى، زۇر زىياتىلە نەرىتى

فەرمى نەتەوەكان و ھەم بەدواى دروستكىدىنى مەلومەرجىنەكە بۇو كە تىيايدا پەمپەندىيە نەتەوەيەكان، جىڭەي خۆى بە هەستى ئەتناسىيۇنالىيەستى بىدات. بەمەشىوەيە ئايىدۇلۇزىيە سۆقىيەتى لە جىهانى تىورىدا، ئەتەوەيان لە مىرۇودا تۆماركىد. لە ساٽى ۱۹۱۷دا ئەتەوەكان (ى سۆقىيەت) والقى بۇون و دەبۈر حسابىيان بۇز بىكريت. بەلام بە رودانى كۆمنىزىم بەمەمانشىوە كە بىريارە وردىيەكانى زانستە كۆمەلگەتىيەكانى سۆقىيەت وەك يۈزۈن مەللىي كوتويانە، هەستى ئەتەوەيەتى لاواز بۇو، و چىدى چارچىيەكى ئاۋەندى بۇز ئەندامىتى سىاسى بۇونى نەبۈر.

ماركسىيە ماوچەرخەكان كە رابەرەكەيان ھۆبىسپام، بەراشقاویەكى زىياتەرەوە بپۇايان بە مىرۇو مەيە. ھۆبىسپام لە "نەتەوە و ناسىيۇنالىيەدا" بابەت بە بابەت دەرىدەخات كە چۈن نەرىتە ئەتەوەيەكان بىناغىيەكى مىرۇوبىان ئىيە و لە راستىدا لە سەرەدەمە تازەكاندا بەھۆى ئەو رابەرە سىاسىيەنانوھ دروستكراوه، كە بەدواى بەرپاكارىنى دەسەلاتدارىتى سىاسىيەوە بەسىر ئەو ولاتاڭەدا بۇون كە سنورى ئاشكرايان مەيە. ھۆبىسپام پى لەسەر ئەخالە دادەگۈرىت كە سەرەدەمى ناسىيۇنالىيەم، لەسەر بىناغىيە سەرمایەدارى نۇيى دروستبۇوه، بەلام لەرئىر مەلومەرجى سەرمایەدارى دوايىدا، بۇوى لە كاركەوتىن كىرىدووه (ھۆبىسپام ئەم كەتىپەيە پېش تۇقانى ۱۹۸۹ لەشىوهى زنجىرەيەك و تارىيەتىدا پېشەشكەشكەردووه). ئەگەرچى مۇبىسپام مىرۇونوسە، بەلام نۇسینەكانى كارىكەرىيەكى كەورەيان كىرە سەر زانستە سىاسىيەكان.

لايمەنگارانى ئەملىقى "دروستكراوى كۆمەلگەتى" (constructivists) لەسەرەمە مەمويانەرە بىنديكەت ئەندىرسۇن-پېشىان بە ئەمرىتىكى مىرۇوگەرى، زۇر زىياتىلە نەرىتى

که یه کیکه له زانا بدرجه سته کانی زانسته سیاسیه کان- و تاریکی گرنگی نووسی و ده ریختست که نتهوه کان به ناشکرا بر له ناسیونالیزم بوونیان همبووه. به لام هیچ زانایه ک دنی ئه و تیروانینه بندره تیه نیه که په یوهندی راسته و خوله نیوان نتهوه و ئه و بر نامه سیاسیانه په یوهندی به ولا تمهه همه، تنهها له سمرده می مودیزنداد دروستبون، و بر همه مه ها لومرج و بارود خیکی کومه لایه تی، سیاسی، کلتوری یان نابوری ئه و سمرده مهیه. لیره وه قبولکردنه ئه و تیروانه ای لـ باره و ناسیونالیزم وه که تیبیتی قوئناغی میژووی و نه و هله سیاسیانه تاکه ن که نه و سمرده مه له بمرده ست سیاسه تقداراندا ببووه، ناموکینه. نه ریتی تیوره سیاسی کوئی، له دوزینه وه دابه شبونی میژووی نتهوه کاندا- وک گمه که رانی میژووی جیهان- دهوریکی نزد گرنگیان بز قوئناغه جیواز مکان دان او.

نه تمهه ئه ور پیه کاندا ده کات، که چه مکی دروستکردنی سشوره کانی نتهوه، گونجاو بسو له گهله سشوره کانی ولا تدا. لکاتیکدا رؤکان چوار چینوه کومه لانسی گهله وهی بز بیرکردنه و لمباره و په یوهندی نتهوه، نابوری و ولا تدا بینا ده کرد، دویچ بز هائسه نکاندنی پروسنه عمه می دروستکردنی نتهوه، بر نامه میه کی لیکولینه وهی دهست پیکرد که زورتر ورد بوشیاد بسو. بشداری تاییه تی دویچ بریتی بسو له گهله پیدان و دروستکردنی نهونه یه له سـه بـنـاـگـهـی گـفـراـوهـ شـیـمـانـهـیـیـ (ئـیـحـیـمـالـ) و رـیـکـمـوـتـهـ کـانـیـ دـهـولـهـتـیـ نـهـتـهـوـهـیـ،ـ کـهـ لـهـ نـاـسـتـیـکـیـ بـالـاـیـ کـارـ وـ کـارـدـانـهـوـهـ (ئـابـورـیـ،ـ مـزـهـبـیـ،ـ کـومـهـلـایـهـ تـیـهـ کـانـیـ)ـ نـیـوانـ گـرـپـهـ کـانـیـ خـمـلـکـ،ـ زـورـتـرـ توـانـایـ درـوـسـتـکـرـدـنـیـ پـهـ یـوهـنـدـیـانـ لـهـ گـهـلـ یـهـ کـدـاـ بـزـ دـهـ خـوـلـقـنـیـتـ،ـ وـ نـاـسـتـهـ بـالـاـکـانـیـ پـهـ یـوهـنـدـسـازـیـ (کـومـیـنـیـکـیـشـنـ)ـ بـهـ سـهـ رـچـاـهـیـ کـومـهـلـاـگـاـ سـیـاسـیـ تـازـهـ کـانـ دـهـیـزـیـتـ.ـ نـهـ تـهـوـهـ کـانـ بـهـ دـهـرـیـزـایـ چـهـنـدـینـ نـهـ وـ لـهـ ئـهـنـجـامـیـ بـهـ دـهـوـامـیـ رـهـوـتـهـ کـانـیـ نـهـ کـارـوـ کـارـدـانـهـ وـانـیـهـ،ـ شـکـلـیـانـ بـهـ بـوـنـیـادـیـ ولاـتـهـ تـازـهـ کـانـ دـاوـهـ وـ درـوـسـتـیـانـ کـرـدـوـونـ.ـ بـهـ لـامـ ئـهـ گـهـرـ بـهـرـ لـهـ کـهـ نـهـ اـمـانـیـ کـومـهـلـاـگـاـ پـهـ اوـرـیـزـیـهـ کـانـیـ نـاـوـ ولاـتـیـکـ (لـهـرـیـگـهـ کـیـ نـاـسـتـیـ بـالـاـکـانـیـ پـهـ یـوهـنـدـسـازـیـهـ)ـ لـهـ نـاـوـ نـهـ تـهـوـهـ وـهـ سـهـ رـهـکـیدـاـ بـتوـیـنـهـ وـهـ لـهـنـیـکـهـ کـیـ کـوـچـکـرـدـنـ وـ دـهـسـتـکـهـ بـیـشـقـنـ بـهـ دـهـنـگـاـکـانـیـ رـاـگـهـیـانـدـنـهـ وـهـ بـهـ تـوـنـدـیـ سـاـزوـ نـاـمـادـهـ بـکـرـیـنـ،ـ نـهـوـکـاتـهـ کـومـهـلـیـکـ پـاـنـهـرـیـانـ دـهـبـیـتـ بـوـنـهـ وـهـ بـهـ تـاـوـیـ نـهـ تـهـوـهـ وـهـ لـهـ ولاـتـهـ یـانـ جـیـاـبـنـهـوـهـ.ـ دـوـیـچـ نـزـدـ زـوـوـ وـاـتـهـ لـهـ سـالـیـ ۱۹۴۲ـ دـیـتـوـدـهـ کـیـ خـوـیـ بـزـ تـاوـتـیـکـرـدـنـیـ دـهـرـکـهـ وـتـنـیـ ولاـتـهـ ئـهـ وـرـوـپـیـهـ کـانـ وـهـ کـهـ نـهـ تـهـوـهـ بـهـ کـارـهـیـنـاـ،ـ وـ پـاـشـانـ سـوـدـیـ لـهـ مـیـتـوـدـهـ بـزـ هـائـسـهـنـکـانـدـنـیـ ئـهـ گـهـرـیـ (کـهـ زـورـ کـمـ پـیـشـبـیـتـیـ دـهـکـرـدـ)ـ یـهـ کـگـرـتـنـیـ ولاـتـهـ ئـهـ وـرـوـپـیـهـ کـانـ لـهـ نـاـوـ دـهـوـلـهـتـیـ ئـهـ وـهـیـ ئـهـ وـرـوـپـادـاـ وـهـگـرـتـ.

سـیـهـمـ،ـ سـیـاسـهـتـیـ پـراـکـتـیـکـ

گـهـلـیـکـ بـهـرـهـمـیـ بـهـرـجـسـتـهـ لـهـ بـوارـیـ کـومـهـلـانـسـیـ سـیـاسـیـ گـهـوـرـهـداــ کـهـ تـیـاـیدـاـ نـوـسـینـهـ کـانـیـ سـتـایـنـ رـؤـکـانـ وـ چـارـلـزـ تـیـیـلـ گـرـنـگـیـکـیـ کـیـ زـورـیـانـ هـمـیـهـ دـهـسـتـیـانـ کـرـدـوـوـهـ بـهـ تـاـوـتـیـکـرـدـنـیـ سـهـرـچـاـهـ مـیـژـوـوـیـهـ کـانـیـ ولاـتـیـ نـهـ تـهـوـهـیـ مـوـدـیـنـ.ـ لـهـ دـیدـیـ تـیـلـیـهـ وـهـ بـهـ تـایـیـهـ تـیـ لـهـ بـهـرـهـمـهـ سـهـرـهـ تـایـهـ کـانـدـاـ،ـ سـیـفـتـیـ وـهـ سـفـکـرـدـنـیـ "ـنـهـ تـهـوـهـیـ"ـ پـهـ یـوهـنـدـیـکـیـ ئـهـ وـتـزـیـ بـهـ بـوـنـیـادـیـ کـلتـورـیـ نـهـ تـهـوـهـ کـانـسـوـهـ نـیـهـ.ـ خـانـیـ سـهـرـهـ کـیـ تـیـرـوـانـیـنـهـ کـانـیـ تـیـلـیـ بـرـیـتـ بـوـلـهـ رـیـکـخـسـتـنـ وـ پـهـرـهـسـهـنـدـنـیـ ولاـتـیـ مـوـدـیـنـ.ـ بـهـ لـامـ بـهـرـهـمـهـ کـانـیـ رـؤـکـانـ (کـهـ بـهـ پـیـاـچـوـنـهـ وـهـیـ پـیـتـرـ فـلـوـرـاـ،ـ جـارـیـکـیـ دـیـ چـاـپـ کـرـیـهـوـهـ)ـ بـهـ تـایـیـهـ تـیـ باـسـیـ سـنـورـهـارـیـتـیـ جـیـاـوـازـیـهـ مـزـهـبـیـ وـ زـمانـیـکـانـیـ لـهـ درـوـسـتـبـوـوـنـیـ

هولانه‌ی که لهناستی و لاتدا دهدران، بوئه‌وهی نه‌وهی گونجاو له‌گهان سنوری و لاته کولونیاکراوه‌کاندا دروستبکن.

زوریک له لیکولیناره پراکتیکیه‌کان له دژایه‌تی دیدی دویچداله باره‌ی دروستکراوی نه‌وهی دکانه‌وهی و به بیرکردنده له دوزینه‌وهکانی لیکولینارانی میدانی که ئام چه‌مکان‌یان له مه‌حکی تاقیکردنده‌دا، به‌توندی کارادنه‌وهیان پیشاند، و بـنیازیون ئـو سـنورـدارـتـیـانـه پـیـشـانـیدـهـنـ کـهـ سـهـبارـهـتـ بـهـ درـوـسـتـکـرـدـنـیـ نـهـتـوهـهـهـ مـنـ. شـکـمـرـ ئـمـ لـیـکـلـیـارـهـ پـراـکـتـیـکـیـهـ کـانـیـ جـهـنـگـیـ سـارـدـهـوـهـ بـوـ لـیـکـلـینـهـوـهـ مـیدـانـیـ لـهـ جـیـهـانـیـ سـیـدـاـ دـیـارـیـ کـرـابـوـونـ، وـ هـمـ بـیـنـیـنـیـ درـوـسـتـکـرـدـنـیـ نـهـتـوهـهـیـ دـیـارـیـانـ لـهـ دـیدـیـکـیـ بـهـاسـتـیـ پـراـکـتـیـکـیـهـوـهـ کـهـ بـهـهـیـ زـمـارـهـیـهـ کـیـ نـزـرـیـ بـابـهـتـیـ لـیـکـچـوـهـهـ هـاـتـبـوـهـ پـیـشـیـ، وـ روـڈـاـبـوـونـ پـوـلـ پـوـلـ بـؤـهـمـ وـلـاتـانـهـ چـوـونـ، تـاـهـ نـزـیـکـهـوـهـ شـایـقـتـیـ بـیـنـیـنـیـ درـوـسـتـبـوـنـ نـهـتـوهـهـ بـنـ. لـهـ کـاتـیـکـداـ بـهـشـیـکـیـ ئـمـ لـیـکـلـینـهـوـانـهـ لـهـوـانـهـ لـیـکـلـینـهـوـهـ کـانـیـ فـرـهـ هـیـوـارـدـ لـهـبـارـهـ غـانـاوـهـ سـهـرـکـهـوـتـنـیـکـیـ سـهـرـتـیـانـ لـهـ دـامـزـانـدـنـیـ بـیـرـیـ نـهـتـوهـهـیـ تـازـهـدـاـ، لـهـنـیـوـانـ ئـوـ کـۆـمـهـلـانـهـدـاـ بـهـدـهـسـتـهـیـنـاـ کـهـ لـهـبـوـوـیـ کـلـتـورـیـهـوـهـ جـیـاـواـزـ بـوـونـ، بـهـلـامـ زـوـبـیـهـ لـیـکـلـمـرـهـهـ مـیدـانـیـهـ کـانـ شـایـقـتـیـ بـابـهـتـیـکـیـ پـیـچـوـانـهـ بـوـونـ، بـهـوـ مـاتـیـهـیـ کـهـ وـفـادـارـیـهـ نـهـتـوهـهـیـ کـانـ یـاـ "ـسـهـرـوـ نـهـتـوهـهـیـیـ کـانـ"ـ، لـهـنـیـزـ هـلـومـهـلـرـجـیـ پـاشـ کـۆـلـونـیـالـیـدـاـ بـهـهـیـزـترـ بـوـوـ. کـتـیـبـهـکـهـیـ یـوـنـگـ لـهـبـارـهـیـ کـۆـنـکـوـوـهـ (ـکـینـشـاسـاـ)ـ لـیـکـلـینـهـوـهـ کـلاـسـیـکـیـ بـرـاسـ لـهـبـارـهـ بـنـزـتنـهـوـهـ مـهـنـهـبـیـ وـ زـمانـیـهـ کـانـ لـهـ مـنـدـسـتـانـیـ سـهـرـیـخـوـدـاـ، شـیـکـرـدـنـهـوـهـ کـانـیـ نـلـسـقـنـ کـسـیـفـرـ بـوـ "ـنـهـتـهـوـایـهـتـیـ بـوـنـیـادـنـاـوـ لـهـسـهـرـ پـیـنـگـهـ"ـ لـهـ ئـوـگـانـدـادـاـ، هـمـوـوـ نـهـتـوهـهـکـانـیـ خـوـیـانـدـاـ دـهـخـنـهـ مـهـرـسـیـهـوـهـ سـمـیـسـ بـرـپـایـ وـایـهـ نـهـتـوهـهـ درـوـسـتـکـرـدـنـ، لـهـخـیـالـپـلـاوـیـ زـیـاتـرـ هـیـچـیـ دـیـ نـیـهـ. لـهـاـسـتـیدـاـ لـهـنـاوـ وـلـاتـهـکـانـدـاـ بـوـونـ بـوـ لـاـواـزـکـرـدـنـیـ ئـهـ

"نهتهوه دروستکه رانی" جیهانی سیمه، "نهنهوه رانی نهتهوه" بون، و باجیکی زور بزه موله کانیان دهدن. جون نه مرسترانگیش پیندگری جیکی سهربجنی هندیک له سنوره نهتهوهیه کانی (بۇنۇنى سئورى ئەرپاپى ژرمەنی زمان له سنورى ئەرپاپى لاتینی زمان) بەدرېزى ادوو هزار سال بگره و بىنە و کار و کارداشوه كە لە ئاستى بالادا نەنجامداروه پیشاندەدا. لسىنگ بپرواي بە دروستکردنی نهتهوه کان هەم، بەلام لە هەمانكاتدا قايل بەبۇنى سئورىكە بۆ دروستقى بون - هەرئەوهندەي پرۇزىيەكى نهتهوهىي "سەركەوت" (واته ئەو بېرىيانەي ھەموو بىشە كانى خەلنى سەبارەت بەواقعى سنوره بى چەندوچىونە كان ھەيانە) - و بهمشیوه يەرىكە بۆ لىكۈلىنەوه لەبارە شیوهى دروستکردنی نهتهوه دەكتەوه، كە ھەم ناسەقامگىرى سئورە كان لە ھەندىك قۇناغەكاندا پیشاندەدات، و ھەم سروشتىپۇنان لە قۇناغىنى دیدا.

ئەلتەرناتىيېتىكى دى بۆرەخنەكىردى دويچ لە سەر بىناغەي دەسىلەتى پەيوەستبۇنە نهتهوهىيە كان، مىتۆدى ئابورى سیاسىيە بۆ خوار ناسىيۇنالىزم، ئابورىزانانى سیاسى بە پىچەوانەي نەمرخوازانەوه، لەو رووهە رەختە لە ئەنمەي گۇراوه شىعەتى و رىكەوتەكانى دويچ دەگرن، كە ئەم ئەنمەنەيە بونىادە كۆمەلايەتىيە كان، دەزگاو ھەنگاوه سیاسىيەكانى دروستکەرانى ناسىيۇنالىزمىست كە دەشىت ئارەزىي ئەوه بىنەن ھەنگاوه بۆ گۇپانى رەۋەتكانى کار و کارداشوه بىنەن فەراموش دەكت. "ھېچتىر" پىتى لە سەر ئەوه دادەگرت كە ئاكىزىت پەيوەستبۇنە بەزىبر نهتهوهىيە كان لەو بونىادە كۆمەلايەتىيەدا كە دابەشبوونى كارى كلىتىرى نەگۇپى تىدایە، بۆ مەبەستى سیاسى بەكارىپەنلىن. بىتسى جەخت لە ئايەكسانى ئەو بەرئەوهندىانە دەكتات كە لە

پرۇسەي مۇدىرىشۇندا بىرەو رووي گروپە نەتهوهىيە جىاوازەكان دەبىتەوه و ئەو پالىنراشە ئەم جىاوازىيانە بۆ فەرمانپەروايانى ناوجەيى (واته نهتهوهىيە) كە دەتوانى بەناوى چەوساندىنەوه نهتهوهىيە (يان خوار نەتهوهىيەوە) بۆ بوارە ناوجەيىەكان ئاماذهى بىنەن. بهمشیوه يە بىزوتەوه خوار نەتهوهىيەكان كە پرۇزەكانى دروستکردنى نەتهوهىيە دەرقىخىن، لەنان پىكەتەيە ھەلبىزىاردىنە نەتهوهىيەكاندا سەر دەردەھىننەوه. لە بىرەمەكانى رابوشقا و شىسىل و ھەرۋەھا ھارۇويقىزدا تاوترىي پالىنراشەكانى ھەلبىزىاردىنەكان بۆ فەرمانپەروايانى سیاسى خوارنەتهوهىيەن كراوه.

كىتىبە كارىكەرەكىي گلنەرىش لەبارە ئاسىيۇنالىزمە كە لە ساپى ئا ۱۹۸۲ بلاوكراوهىيە، بەپىتى شىتىوازى ئابورى سیاسى نۇسراوه. گلنەر بەلكە دىننەتەوه كە لە سەرەدەمى پىشەسازىيدا، خوبىندهوارى بە كىلىلى دەسەلاتى بىزوتەوه كۆمەلايەتىيەكان دەزىمىزىت. ئەو دەستتەيە لە گروپە زمانىيەكان كە لەنان دلى ئەو ولاتانىدا دەزىيان كە بىرەو پىشەسازبۇن دەرمۇشتن، كۆمەلېك ئىمتىيازاتى ئاتا ساپىيان بۆ وەرگىتنى پۇستەكان بەدەستتەينا. كۆمەلە كۆچكىردوەكان لەنان دەم ولاتانىدا بەھۇي چەوساندىنەوهى زمانىيەوه، بىرەو رووي ئاسۇرى جولىيەكى داخرا بونەوه. بەھاتنە پىشەوهى ئەم بارودۇخە، ھەندىك لە كۆچكىردووەكان كەنراشەوه بۆ ناوجە سەرەكىيەكانى خۆيان، بۇنەوهى رابەرایەتى ئەو بىزوتەوه نەتهوهىيە بىنەن، كە خوازىاري ولاتىك بۆ نەتهوهكەي خۆي بىو. بهمشیوه يە پىشەسازبۇونى ئايەكسان، كىلىلى پەيدابۇونى ناسىيۇنالىزمە.

ئەو فۇسيتەنانى رەختەيان لە تىورەكەي گلنەر گردووە، گەلېك زۇرن. لىتىن لە لىكۈلىنەوهە كانى خۆيدا لەبارە ئەرسى زمانەكانەوه كە لە ولاتە تازە

وینایی به ته‌هادی قابیلی هنگرتنه. لعبه‌رته‌وه کاتیک گوتاری نته‌وه له شوینیکدا سه‌ریکه‌ویت، بُئْه و میوانانه که کیشی ته‌نگی جنگه‌یان همه، و پهیزه‌ی جوله‌ی خویان بُسکه‌که‌وتن ده‌ویت، ده‌گفربیت بُجوله‌یه کی زور به‌هنین.

پیشکه‌وتنیکی سه‌ره‌کی له میت‌ویدی نه‌ندرسوئندا-تارا‌ده‌یه کی زور لعبه‌رته‌وهی نه میت‌وده به‌ناچار نته‌وه کانی به‌سنوردان ده‌بینی (هیچ که‌س پانتایی نته‌وه که‌ی خوی و هک "در او سینی دیوار به‌دیواری ره‌گزی مرزه") نه‌ده‌بینی. هک چون همندیک پانتایی دینی خویان ده‌بینن)- به‌مشیوه‌یه نه‌ندرسوئن به‌ناسانی ده‌یتوانی باسی نه و ناسیونالیزم‌مانه بکات که ته‌نها له‌سمر بناغه‌ی فه‌زای هاویه‌ش دروستبیون، بیله‌وهی پهیوه‌ندیان به‌رن‌ته‌وه دیرین یان خاکه‌وه هبیت که تیایدا ده‌ژین. نه‌مرخوازان ده‌یاتوانی ته‌قسىری همندیک له ناسیونالیزم‌مکان بکه‌ن، به‌لام نهک نه و ناسیونالیزم‌مانه پهیوه‌ندی به‌هفه‌ریقا و به‌شی زوری باشوری ناسیاوه همه، و نه نه و ناسیونالیزم‌جه جیاوازانه‌ی و لاته عمره‌بیه‌کان و نه‌مریکای لاتین. به‌ره‌مه‌که‌ی نه‌ندرسوئن تزوی کۆمەلیک نوسینی (زیاتر له‌بواری نه‌نسروئلوجیادا) چاند که پهیوه‌ندی نیوان خه‌یال و دروستکردنی کۆمەلکای نته‌وه‌ی پیشانده‌دات. هه‌روه‌ها پریشکیک بسو بُز و روئاندنی چه‌ندان و توئیزی زیندو و سه‌نجرایکیش له‌باره‌ی جیاوازانی نیوان گوتاره‌کانی ناسیونالیزم له‌هه‌بوروپا و جیهانی سیه‌هم، که پهیوه‌ندیکی زوری به نوسینه‌کانی "چاتر جی" ده هه‌بورو.

همنوکه به‌ره‌مه‌که‌ی نه‌ندرسوئن له قوتاچانه لایه‌نگرانی دروستبیونی نته‌وه‌ده‌دا، بُوتا سه‌رچاوه‌ی چه‌ندان نوسینی سه‌ریه‌خوکانی يه‌کیتی سوچیه‌تی پیشودا ده‌ژین، به سه‌رندان له شکل‌هه‌ندیه کانی گلنهر (به‌لام به دوره‌که‌وتنوه له به‌شیک له به‌کاره‌هینانی ناشکرای رونکردنه‌وهی و هزیغیانه‌ی گلنهر)، په‌ره‌ی به میت‌ویدی ثابوری سیاسی بُز هوشیاری نته‌وه‌یی دا. لیتین به پشیه‌ستن به تیوره‌ی که‌مه و له‌سمر بناغه‌ی لوزیکی ثابوری نته‌وه‌ه که دیشید فریدمان به گریانه‌یه کی به‌لگه‌نمیویستی داده‌نیت، ده‌ریده‌خات که چون حسابکردنی به‌ره‌هی ئابوری چاومپانکراو و بارودۇخى شیمانه‌یی داه‌ساتوو-بەم‌ه‌رجی چاومپانیکیانی هەلبریزدنه کانی هاولاتیان- ده‌توانیت ببیتنه هۆی گۈزانکاری شوناسی نته‌وه‌یی له‌ناو نوه‌یه‌کدا. له نه‌ریتی گلنهردا به‌رەوه‌ندیه کانی کۆچکرده‌کان - و نهک ره‌وتی کار و کاردانه‌وه ریکه‌وه‌کانیان- را‌هی ئەگمەری ئەوه‌ی ئەم سوچان نته‌وه‌ییه کان و ئەگمەری ئەوه‌ی ئەم سوچان بناغه‌ی بزوتنه‌وهی ناسیونالیستی پېتکبەیت، رووندەکاتمه‌وه و ئاراسته ده‌کات.

له و‌لامدانه‌وهی میت‌ویدی کارو کاردانه‌وه‌دا بُز ناسیونالیزم، بزوتنه‌وهیه کی دیش هیه که له‌سمر ته‌وه‌رهی گوتار ده‌سوزیت‌تەوه و لیزه‌شدا بندیکت نه‌ندرسوئن سیماهیکی په‌رجه‌سته‌یه. دیاره نه‌ندرسوئن بناغه‌ی ثابوری سیاسی ناخاته لاؤه و سه‌رچاوه‌ی ناسیونالیزم ده‌گەپتیت‌تەوه بُز په‌خشکه‌ران بُز دۆزینه‌وهی زورترين خوینمر لە‌ریکه‌ی يه‌کگرتني دیالا-کتیکی نته‌وه‌ه جیاوازه‌کانه‌وه هه‌یانبوو. هه‌روه‌ها لە‌گەل گلنهر هاوداییه و سه‌رنه‌که‌وتنی کۆچکرده‌کان لە‌بەدەسته‌هینانی کار لە ناوه‌ندە پیشەسازیه کاندا، به‌شیوه‌ی کیشەی "سەردانى ته‌نگ و تیکەل و پیتکەل" وینادەکات. به‌لام نه‌ندرسوئن مەنگاولیک زیاتر چوبووه پیشەوه و دەلتەت "کۆمەلکای خه‌یالى" نته‌مه‌وه و هک لوزیکیکی

پوستمودیرنانه. لەم نەزىتىدا گۇتارى ئەوانەي
لەسەر كورسى دەسەلات داتىشتوون، دەتوانىت
نەتەوەكان دروستىكەت يىان لەناو بېبات. ئەمپۇ
"لايەنگرانى تىورەدى روستىكراوى نەقەوه" بۇ
نۇونە ئەرنىستۇ لەكلى ئەم راستىيە لەبەرچاۋ
ناڭىن كە بەكىدەوە ھەمو تىورەسازانى
مۇدىرىفە كىرىنى ئەرىتى دويچ، خۈيان لايەنگرى
دروستىكراوى بۇون، كە ھەولىيەندە بەشىۋەيەكى
ھەستىپىكراوتى لە رەختەگرانى پوستمودىرنى
خۈيان، چۈنۈتى دروستىبۇونى نەتەوەكان تاوتۇنى
و شىبىكەنەوە. رەنگە يەكىك لەو ھۆيانەي كە
وادادكەت پوستمودىرنىستەكان تىورەسازانى
مۇدىرىفە بۇون لەبەرچاۋ نەگىن، ئەم بىت كە
پوستمودىرنەكان لەكىدارى دروستىكراوى
نەتەوەدا شىتكى دىزىيان دەبىتى، لەكتىكىدا
تىورەسازانى مۇدىرىفە بۇون كارى دروستىكراوى
نەتەوەييان بەكارىيەكى پىيىشەۋانە و
پىشكەتىخوازى دەبىتى.

لەكتىكىدا تىورەسازانى گۇداوه شىيمانەيى و
رېكھوتەكان، نەمرخوازان، ئابورىمىزانانى سياسى
و شىكەرەوانى گۇتار بەدواي ئەمەوە بۇون لە
ئاسىتىكى ئەبىستراكتىدا پەيەندىيە گۇداوه كانى
نەتەوە بە ولاتەوە دىيارى بىكەن و رونىكەنەوە،
ئەگەرچى ئەم شۇپىشە مىتىقىدە كارى لە تەفسىرى
تايىبەتى نەتەوە دروستىكراوى كىردوو، بەلام ئەم
كارنامە سەرەتكىيە رۆكان و دويچ دايىنلىشىۋو،
ھەروا بە بەھىزى خۆيەوە ماۋەتەوە. زانىيانى
سياسى پراكتىكى بىرده اوام دىرىشە بە رېكەتى
خۆيان دەدەن، تاكولە لۆزىكى دروستىبۇنى
نەتەوەكان لەناو كە بۇونى فەريي نەتمەكاندا
تىبىكەن، و ھۆكارى ئەم خالى بىزانن كە بۆچى
ئەم جۆرە نەخشاشە دەتowanى دروستىكەرى
بىزىتەوەگەلىكى خوار نەتەوەيى بىن، كە ھەرەشە
لە ھەولەكانى دروستىكەنى نەتەوە لە ولاتدا
دەكتات، و (وەك لە بەشەكانى دوايدا دەبىتىن) بىر
لەو كارو كەرەوە بىنەرتىيانە بىكەنەوە كە
نەتەوەيى تۇندوتىرىنى - ئەوكاتىيە پىرۇزە
خوار نەتەوەيى كان دەبن بە بىزىتەوەگەلىك
كە ھەرەشە لەيەكپارچەيى خاکى ولات دەكەن
دا بىرەكىنەوە.

نه ته و هی به کان و ره نگه ته نانه ت دروستکردنی و فاداری نیمچه نه ته و هی تازه له ناستی ناوجه دیدا ده کرد. دیدی بن پره تی هاس که به دیدی و هزیف خوازی نوی ناوی ده برد، نه و هی به که ..... جیاوازی گروپه خاوهن به رژه و ندیه کان له سار سه رچاوه و ماقه کان له ناوجه نده سیاسیه تازه کاندا، ده بیته همی نه و هی ده سه لاتیکی ده زگایی زورتر له و ناسته دا داوبکریت. هاس به لگه ده هینایه و که جیاوازی و پاره سهندنی ده زگایی، ده سه لاتی نه و هیان ههیه، هوشیاریه کی نه و روپی تازه پیکبھین. په میره وانی هاس تاوتی دروستکردنی و فاداری سیاسی بان نه ته و هی بیان لر تگه ریکخراوه ناوجه بیه کانه و کرد و وه: له نه مریکای لاتین (به همی هاس و فیلیپ شمیت)، نافریقای باشور (به همی جوزیف نای) و نافریقای باکور (به همی عبدالجلوع) و هندیک شوینی دیه وه.

نه ته و هی "دروستکراوی" نه ته وه چه ندان نه باری له ناستی په بیوه ندیه نیونه ته و هی بیه کاندا همبوو، که نه مرخواز بیون. بؤ نهونه ستانی هافمن گالن به شوبهاندنی تمايشی نه ته وه به پیاز ده کات - که به همی و هزیف خوازانی نوی و پیشکه شکراوه و ده لیت ده کری نه و هنده توینکلی لیبکریت وه، که هیچی لینه مینیت وه. ستانی هافمان له برا ابهر نه مهدا ده یگوت نه ته وه زورتر له گنگر ده چیت، ده کریت به رگه کانی لیبکریت وه، به لام دلی همرو ده مینیت وه، نه و مسنه لیهی که ئایا "کۆمە لگای ئەوروپا" يارمه تی به هیزبیونی شوناسه بان نه ته و هی بیه ده دات يان نا، مینشتا لهم لقەدا جینگئی لیکۆلینه و هی. به لام له قوناغی جمنگی ساردا نه و بایه تانی بونه پالنمری هاس و هاوكاران و ره خنگه گرانی، لە رووی گالن جارپیه وه به لیکۆلینه و هیان لە بارهی نه و گروپه خاوهن به رژه و ندیه و ریکخراوه بان نه ته و هی و توانا کانیان بؤ لاواز کردنی و هفاداریه

چوارم: په بیوه ندیه نیونه ته و هی بیه کان زور ده میکه له په بیوه ندیه نیونه ته و هی بیه کاندا و شه کانی نه ته و هی و لات تیکه ل بیه ک بیون. له کاتیکدا نه و په بیوه ندیانه له م بواره لاوه کیه دا به شنیو و هیکی په جهسته لیکۆلینه و هی لە باره و ده کریت، په بیوه ندیه نیونه ته و هی بیه کان نه بیو، به لکو په بیوه ندی نیوان و لاته کان بیو. ئەم گریمانه سودمه نده سه رتاییه (به لام لە رووی نه زمونیه وه نادر و سوت) که مەمۇ گەمە کەران لە سیستەمی چیهانیدا و لاتى نه ته و هین، ئەم تواناییه بە لیکۆلیارانی په بیوه ندیه نیونه ته و هی بیه کان بە خشی، خویان لەو کیشانه لابدەن کە بە رەمی بیونى ئەو و لاتانیه کە چەند نه ته و هی کیان تیدایه، هەروهها خویان لە کیشەی لەو نه ته وانه لابدەن کە و لاتیان نیه. هەر ئەم لیکۆلیارانه ئاماژە بۆ ریکخراوی نه ته وه پیه کگرت وه کان و دک ریکخراوی ده کەن، کە لە و لاته کان پیکھاتووه نه ک نه ته و هی و کان، ژماره بیه کی کەم سەرنجى نه و ئائوزیه زمانیاتیه يان داوه. دیاره هەندیلک له لیکۆلیاره بە رجەسته کانی لقى په بیوه ندیه نیونه ته و هی بیه کان - بە رابه رایتى نه رنست هاس - لیکۆلینه و هیان لە بارهی ئەم مەسەلانو وه کردوو وه که په بیوه ندی بە پەيدا بیونى کۆمە لگا سیاسى بان نه ته و هی بیه کان وه هیه، کە دەشیت سەر و تر لە دەولەتى نه ته و هی بیي بن. لە دەیهی ۱۹۵۰ دا هاس بە رنامیه کی لیکۆلینه و هی لە په بیوه ندیه نیونه ته و هی بیه کاندا بونیاد نا، کە تمواوکەری لیکۆلینه و دکی دویچ بیو لە سیاسەتى پراکتیکیدا. هاس و پەیپە وانی لە برى لیکۆلینه و هی رەوتە کان له ناستى جە ماورەد، شیمانیي و ریکھوتە کان له ناستى جە ماورەد، لیکۆلینه و هیان لە بارهی نه و گروپه خاوهن بە رژه و ندیه و ریکخراوه بان نه ته و هی و توانا کانیان بؤ لاواز کردنی و هفاداریه

ههبوو، به "سیاستی بالا" ناودههیزرا. لهبر ئەم جۆرە جیاوازیانە بۇو کە ئەم مەسىلەنە پەيوەندىيان بە ناسىيونالىزمەوە ھېيە، لە تىورەسازى نىيونەتەوەيىدا كەوتىنە پەراويىزەوە. بەلام روخانى سىستەمى كۆمۈنىستى زنجىرىھى پەيوەندىيە نىيونەتەوەيىھەكانى گۇپى. يەكەم ئەوهى كە وىلايەتە يەڭىرتۈمەكان بى ئەوهى هىچ زەبىزىك مەملاتىنى لەگەلدا بىكەن، بۇوە بە سەركىزدىيەكى كەدارى جىمان و دىنلىي بە ھاپىەيمانى كۆمەلتىك ھاپىەيمان و رىتكخراوى نىيونەتەوەيى، خستۇتە زېر دەسەلاتى خۆيمەرە. گريمانتەپەيوەندى نىيونەتەوەيى لەبارەي ئازاۋەدە، تاپادەيەكى زىز لواز بىسوو و لىكۆلىنەوە مەيتۈدىانە ئەم پەيوەندىيە ئاۋىتەپە ئازاۋەن لەنئىوان دەسەلاتە كەورەكاندا، رەونەقى خۆى لەدەستداوە.

دەھم ئەوهى كە پاش روخانى سوقىيەت و يوغوسلافيا چەندىن جەنگى شوم مەلگىرسان، كە نەتەوهەيان لەبرامبەر دەولەتىدا دادەفنا (وەك ئۇستىيەكان لەبرامبەر گرجستاندا و سربىيەكان لەبرامبەر كرواتىيەدا). لىكۆلىارانى پەيوەندىيە نىيونەتەوەيىھەكان سەرنجى خۆيان ئاراسىتەي ھىزە بىزىنەرەكانى ئەم پىتىدادانە كىرد. زۇرىزىك لەم لىكۆلىارانە بىردايان وابسو ئەم جیاوازىيانە دەرئەنچامى ناچاريانەي (قەيرانى ئاسايىشە) (كە دەكىرىت باشتىن رونكىرىنەوەي لە كىتىپىكدا بىزىنەوە كە ستايىدەر و قالقەر پىياپىدا چونەتەوە)، كە بېشىوەيەكى گشتى وەك لۇزىكىك لەپىشىپكىي خۆچەكداركىرىنەوە دروستىدەبىت، و بېشىوەي بېيارىتى كەستەم كە روپەروى رابەران دەبىتەوە، دىارى دەكىرىت. بەو مانايىي ئاپا (بەمەبەستى بەرگىرى چەمكدار) دەبن يىان (بىز پىيشاندانى نىتەتى ئاشتىخوازانە خۆيان، بەلام بەنرخى مەترىسى خۆ خستە بىر ھىرىش) دەستيان بەچەك دامالىن كەردووە.

سېيھم ئەوهى لەگەل كۆتايماتى شەپى ساردا زۇرىزىك لە لىكۆلىارانى پەيوەندىيە ئىتو نەتەوهەيىھەكان وەك جىيم كافىمن، پىتىانوابۇو چىدىي بونىادى ئايدۇلۇزىي سەرەكى بۇ پەيوەستبۇنە گۈپىيەكان لەكتاتى شەپە ناوخۇيەكاندا، كە سەرەمەك لەزېر سېيھە راست- چەپدا بۇو، گىنگىيەكى ئەتتۆى ئىنە. بىردا لەسەر ئەوهەبۇو كە بناغە تازەكان بۇ ھەنگاوانانى لەمچەشە- وەك سامۇئىل ھاتىتىنگەن بەگرىمانى وەرىدەگىرت- شۇناسە نەتەوهەيىھەكانە. لەسەر بناغەي تىپوانىتى ودرۇ ويلسون كە دەيگۈت رېزەي بالا ئاسىيونالىزم بۇو لات، بۇ ئاشتى جىھانى ترسناكە، بەلگاندىتىكى پەيوەندىدار بونىادىدا. سەتىقان وان ئورا بىرداي وابسو كە پىندەچىت ئەم رېزەي، لەدىيائى دواي جەنگى ساردا رۇو لە زىرادبۇن بىت. لەبر ئەم ھۆيانە لىكۆلىارانى پەيوەندىيە ئىتو نەتەوهەيىھەكان

سەرمایەدارى يا كۆلۈنىالىزم بىت- لەبەرچاو ناگىن، يان رەدى دەكەنەوە. چونكە زۇرىك لە ولاٽەكان لەبەردىم ئەم ھۆكاراندان، بەلام تەنها لەزمارىيەكى كەمياندا جەنگە ناسىيونالىستىيەكان لەئاستى بەريلادوا روودەدەن.

چەندان كەس لە لېكۆلىيارانى لېكۆلىنەوە پراكتىكىيەكان لە زانستە سىاسىيەكاندا بۇ تاوتۇرىكىنى ھېزە بىزىنەرەكانى توندوتىزى كە بەرھەمى ناسىيونالىزمە، پشتىيان بەكۆمەلناسى رواداوه باس وروژىنەرەكان بەست. مەسىلەى سەرەتكى لەم نوسىيەناندا -وەك لە نوسىيەكانى سىدىنى ترۇدا بەباشى كورتكراوهەتەوە- بىرىتىيە لە بونىادەكانى پىنگى كە گروپە ناپازىيەكان دەستيان بەسەرەيدا ناشكىت. دەورەكانيان لە ناپازىيېون كە لەسەرەدىمى مېرىۋوپىي رابردووه فېرىي بۇون، ... مارك بىسىنچىر بە پىشتبەستن بەم چوارچىۋە چەمكىيە بۇ لېكۆلىنەوە كانى خۆيان لەبارەي وروژانى نەتەوەي سوققىتى جارانەوە، بە دەرئەنجامە كېيشت كە ئەن تېپۋاتىنەي پىنپىايدە توندوتىزى لە قۇناغىيىكى تايىبەتى ساز و تامادەكرىدى ناپازىيېونە نەتەمەيەكاندا دەرددەكەويت، قابىلى پىشتىگىرى لېكىرىدە.

بىوارى لاوهكى سىاسەتى پراكتىكى لېكۆلىنەوە لىبارەي ئەگەرى كۆنترۇلكرىدى دىياردەي نەيارانەتىرى ھەستە ناسىيونالىستىكان لەئاوا و لاٽە دىيموکراتىيەكانىشدا كىرىدۇوه. ئارىنىد لېپھارت لە ھولەندادا لە لېكۆلىنەوە سەرەتاپىيەكانى خۆيىدا، بىرۇكەي "پەيوەندىي نزىك" ي پەرەپىيەدا و پىشىكەشكەر، بۇئەوەي پىشانى دا چۈن ئەو و لاٽانەي بە قولى توشى ئاكۆكى و پارچە پارچە بۇون بۇون (كە نەمۇنەكەي وىنَا قالىبىانەي كە ئەندامانى گروپەكانى دى- لەحالەتى لاوازى و بىھىزى گروپەكانى خۆياندا- هېيانە) بېكەوە كىرىبىدەن، زورىيە نوسەران پېپەپاگەندە بۇ خۆيەپىوه بىردىن بۇ گروپە نەتەوەيەكان بىكەن و بىبەنە پىتشى. لە حالەتى سەركەوتىدا زۇرىنەي نەتەوە توواناي ئەوەيان

رويانكىرىۋەتە پانقاىيى ناسىيونالىزم و دىدگەلىنى تازەيان لە پەيوەندىي ناسىيونالىزم بە توندوتىزىيەوە، پىشىكەشكەرداوە.

ماوهىمەكى زۇر مەسىلەى پىرۇزەكەنلىقى سۈستەكىنى نەتەوە بە ناكۆك لەگەن پىرۇزە خوار نەتەوەي "كان و ئاراستەي ئەمچۈرە پىرۇزە ناكۆكەن بۇ توندوتىزى، بەمەسىلەيەكى ئىيگەرانكەر لە سىاسەتى پراكتىكىدا دەزەمېررا و زۇرىك لە نوسىنەكانى زانايانى سىاسەتى پراكتىكى لەم رووهە بەشىپەيەكى سروشتى لە زەمینەي پەيوەندىيە نېيۇنەتەمەيەكاندا دەگۈنچىن. لېكۆلىنەوەي باپەتى لەمچەشىنە لە سۈداندا (بەھۆى فرانسيس دنگەرە)، يوگۆسلافيا (بەھۆى سۈزان دەواردەوە) سريلانكا (بەھۆى ستانلىق تامبىياوه) و ئىلەندادا (بەھۆى مەك گىرى و ئالىرىيەوە) بەرچاوه. لىتىن لېكۆلىنەوەي لەو مەرچە ستراتىزىيە ھەممەكىانە كىرىدۇوه كە دەبنە ھۆى ئەۋەي بۇ تەنەوەي زىندىبۇنەوەي نەتەوەي ماپېرىي توندوتىزىي بىت. ئەگەرچى ھاپرایيەك لەنیوان زاناياندا نىيە لەبارەي ھۆكەنلىقى توندوتىزى لەنیوان و لات و ئەن نەتەوانەي لەو و لاٽەدا دەڭىن، بەلام زۇرىيە نوسەران ئەو ئاراستانەي كە لە مەسىلە ستراتىزىيەكان ورددەبىنەوە (بۇ نەمۇنە ئەو رابەرانەي كە سۇد لە مەسىلەي خەونە نەتەوەيىيەكان وەك رىنگەيەك بۇ گىرقەن دەسەلات وەردهگەرن، يان ئەو گروپانەي ترسى ئەۋەيان ھەمە كە ئەگەر ھەنوكە پىشت بەجەنگ نەبەست، باودۇخىيان لەدوايدا خەپاترەبىت) و ھەرۇھا ئاراستەي گوتارى (بۇ نەمۇنە ناداپەرەرەيەكانى رابردوو كە لە زىيەنى كىشتىدا ماۋەتەوە، يان ئەو وىنَا قالىبىانەي كە ئەندامانى گروپەكانى دى- لەحالەتى لاوازى و بىھىزى گروپەكانى خۆياندا- هېيانە) بېكەوە كىرىبىدەن، زورىيە نوسەران مىتۆدە گەورەكان بۇ ئەم كېشىيە-ئەگەر وردىبۇنەوەيان لەسەر ھۆكارەكانى وەك

دامرکاندن‌وهی توندوتیریزیه نتهوهییه روو
له زیاده کان، به دسته و ددهن.

لها تیکدا لیکولیارانی سیاستی پراکتیکی
له بواری رونکردن‌وهی گشتی له بارهی
توندوتیریزیه کانی دهرشنجامی نتهوهیه تی چالاک
بوون، نوسینه پسپوریه کانی تر له بواری
په یوهندیه نیونه نتهوهیه کانی شدا تیشکیان
خستونه سه جیاوازی نیوان نتهوهیه کان. هندیک
له لیکولیارانی په یوهندیه نیونه نتهوهیه کان و هک
یوسن له گهان ئو وینه‌دا که ساز و
ناما ده کردنی گروپه نتهوهیه کان، مه سمه‌یه کی
به دیهی و براوهیه، سه رنجی خویان ثاراسته
"مته ریزی همل" دهکن، له کاته‌دا که ولات
توشی لاوازی و پارچه پارچه بوون دهیت، بو
گروپه نتهوهیه کان دهشیت له حالتی لیکترانی
و لاتدا به دیهاتنی ناما نججه میزونویه کانی خویان بو
بوون نیشتمانیک زورتر بیینن تا له حالتی
به هیزبونی و لاتدا. رابرهه نتهوهیه کان - به هنی
حالتی ئازاویه دهرشنجامی لیکترانی ولاش و
نهسته می حساب کردن راسته کان - زور دهشیت
توانانی خویان بو سه رکه وتن له جیاخوازیدا
به دهایه کی له راده دهور کم، تو اسای
کاروکرده وهی ولاش بو رویه بوبونه وهی هپرهشی
جیا بونه وهی نتهوهی، که متله راستی دهیننه
دی. ئم دوچه شو وهسته به رابرهانی نتهوه
ده دات که لیکترانی نتهوه، مته ریزی هلیکه
بوشه و کسانه بـو به دیهاتنی خوته
دیزنه کانی خویان، به خیرای فشار بهینن.

لیکولیاره کانی دی په یوهندیه
نیونه نتهوهیه کان و هک فیرون و فالتر ده ریده خهن
که ته نانه ت بـی وینای هـبوونی دروشمنی
نیشتمانی نتهوهی و کورسی له ریکخراوی
نهته و یه کگرتوه کاندا بو بکره نتهوهیه کان،
ده کریت جه نگی نتهوهیه یان نیوان - نتهوهی

نابیت ستم له که ما یه تیه نتهوهیه کان بکه و
که ما یه تیه نتهوهیه کانیش پـالـنـهـرـیـکـیـانـ بـوـ
خـهـبـاتـ لـهـپـیـنـاـوـ بـهـدـهـسـتـهـنـانـیـ دـهـسـهـلـاـتـدـارـیـتـیـ
تهـواـوـداـ نـابـیـتـ. دـوـنـالـدـ هـارـوـیـتـزـ لـهـ بـهـهـمـهـ
کـلاـسـسـیـکـیـهـ کـیـ خـوـیـداـ "گـرـوـپـهـ نـتهـوهـیـیـهـ
ناـکـوـکـهـ کـانـ" هـمـانـ کـیـشـهـیـ لـیـبـهـارـتـ
تاـقـوـیـدـهـکـاتـ، بـهـلـامـ رـیـگـهـیـ جـیـاـواـزـ بـوـ
چـارـهـسـهـرـکـرـدـنـیـ جـیـاـواـزـهـ تـونـدوـتـیرـثـامـیـزـهـ کـانـ
پـیـشـکـهـشـ دـهـکـاتـ. هـارـوـیـتـزـ لـهـ وـرـوـهـ بـهـتـایـهـتـیـ
گـرـنـگـهـ کـهـ جـیـاـکـارـیـ کـرـدـ لـهـنـیـوـانـ جـیـاـواـزـیـ
نهـتهـوهـیـیـ لـهـنـاـوـ هـلـومـهـرـجـیـکـداـ جـیـاـواـزـیـ پـلـهـیـ
کـوـمـهـلـایـهـتـیـ هـهـیـ (وـ لـیـرـهـوـ حـالـتـیـکـیـ تـهـواـوـ
تـهـقـینـهـوـهـ وـهـرـدـهـگـرـیـ)، وـ هـلـومـرـجـیـ جـیـاـواـزـیـ
نهـتهـوهـیـیـ کـهـ تـیـاـیدـاـ جـیـاـواـزـیـ کـلـتـورـیـ هـهـیـ، بـهـلـامـ
ئـمـ جـیـاـواـزـیـانـهـ لـهـسـهـرـ بـنـاغـهـیـ زـنـجـیرـهـ پـلـهـیـ
پـایـهـ کـانـ رـانـهـوـسـتاـوـهـ. بـاـبـهـتـگـهـ لـیـکـیـ زـوـرـلـهـ بـارـهـیـ
شـهـوـ بـاـبـهـتـهـوـ نـوـسـرـاـوـهـ کـهـ چـوـنـ دـهـکـرـیـتـ دـرـوـشـمـهـ
نـاسـیـوـنـالـیـسـتـیـهـ کـانـ لـهـنـاـوـ وـلـاتـهـ فـرـهـ نـتهـوهـ کـانـداـ
کـوـتـرـؤـلـبـکـرـیـتـ. نـوسـینـهـ کـانـ مـهـکـ گـرـیـ وـ ئـالـیـرـیـ
کـهـ پـیـشـکـهـشـکـهـرـیـ چـهـنـدـ شـیـوـزـایـکـیـ
پـیـمانـهـسـتـهـ هـمـ بـوـ زـوـرـینـهـ (بـهـهـیـ کـهـ کـاتـیـکـ
کـهـماـیـهـتـیـ چـهـکـیـ خـوـیـ دـادـهـنـیـتـ، سـتـمـیـ
لـیـنـهـکـهـنـ) وـ هـمـ بـوـ کـهـماـیـهـتـیـ (بـوـ شـاهـوـهـیـ شـهـوـ
جـهـنـگـاـوـهـرـانـهـیـ بـوـ زـگـارـیـ نـتهـوهـیـ کـهـمـینـهـ
دـهـجـهـنـگـنـ، کـوـتـرـؤـلـ وـ چـاـوـدـیـرـیـ بـکـاتـ)، وـ
هـمـروـهـهـاـ نـوـسـینـهـ کـانـ لـیـتـزـوـ سـتـیـانـ کـهـ
پـیـشـنـیـارـیـ جـوـرـیـکـ سـیـسـتـمـیـ پـهـلـهـمـانـیـ دـهـکـنـ
کـهـ توـانـایـ نـهـوهـیـانـ هـهـیـ شـوـنـاسـیـ نـتهـوهـ
جـیـاـواـزـهـ کـانـ لـهـنـاـوـ خـوـیـداـ جـیـبـکـاتـهـوـ، هـمـموـ
ئـمـانـهـ کـارـیـگـرـیـکـیـ ۋـاشـكـرـاـيـانـ لـهـسـهـرـ بـوارـیـ
لـاوـکـیـ سـیـاسـتـیـ پـراـکـتـیـکـیـ هـهـبـوـهـ. فـیـرـونـ وـ
لـیـتـنـنـ لـهـبـارـهـیـ تـونـدوـتـیرـیـهـ رـوـزـانـهـیـیـ کـانـ نـاـوـ
شـهـقـامـهـ کـانـهـوـ لـاـژـیـرـ هـلـومـرـجـیـ جـیـاـواـزـیـ
نهـتهـوهـیـشـدـاـ، بـهـفـرـمـیـ چـوـارـچـیـوـهـیـکـ کـارـیـ
چـاـوـدـیـرـیـ نـاـوـخـوـیـ گـرـوـپـیـ، وـهـکـ رـیـگـهـیـکـ بـوـ

جیبەجی دەکریت. بەلام میچکەس بىرۋا بە جیبەجی بىوونى رېكەوت ناکات، مەگەر لایەنكەی دى چەك دابىنیت. قانلىرى دەلیت تەنها ناوپۇزىوانى لایەنى سىيھەم دەتوانىت، يارمىتى گروپە نەتەۋەبىيە شەپكەرەكان بىدات، لەم گۆلەمەزە رىزگارىيان بىت. بەلام دەبىي تىبىتى ئەوه بىكەن كە دەشىت دەسىلەلتە دەرەكىيە كان بەرڭەنەتدىيان لەگەن يەكىك لەلایەنەكانى شەپرى نەتەۋەبىدا ھەبىت. شىۋازەكانى دەسىلەلتە دەرەكىيە كان كە "نىشتىمانى نەتەۋەبىي" يەكىك لەلایەنەكانى تازەيانە كەم كەم بۇتە جىنگەي سەرنجى مىتۇدۇيانە، بەتاپىت لەلایەن بىرپىكەر و پىپەر قان هوتنەوە. وەك زانىيارىيەكانى قانلىرى پىشانى دەدات، تەنانەت لەو حالە تانمەدا كە دەسىلەلتە دەرەكىيە كان تەنها ئارەزروو ناوپۇزىكەریان ھەبىي، ئەگەر زالپۇون بەسەر كىشەر رېكەوتىدا بەتەواوى سنوردارە.

دیارە وەك لىتىن ئامازەي بۇ دەكتات جىاوازى نىوان نەتەۋەبىي، جىاوازىيەكى زۇرى لەگەل جىاوازى نىيۇ ولاتاندا ھەبىي. گىرنىڭتە لەم زەمینەي پەيوەندىيە نىيۇنەتەۋەبىيەكان، واقع بىئانىيە كەر گىريمانەكە لەسەر ئەوه دابىنىن كە ئەو سنورانەي ولاتكان لەيەك جىادەكاتەوە، بەتەواوى ئاسراوون و يەكە جىاوازەكان لېكچىيا دەبن. بەم گىريمانەيە لېكۈلىارانى پەيوەندىيە نىيۇ نەتەۋەبىيەكان دەتوانىن ولاتكان لەپەيوەندىيەناندا بە ولاتەكانى دىمۇھ "بە گەمەكەرانى يەكتا" دابىنىن. وەك لە ئەۋەيەك لېكۈلىار بەھۆزى بارت كە لېكۈلىارييەكى ئەنسىزپۇلۇچىيە و يۈنگ كە زانايەكى زانستە سىياسىيەكانە بەباشى دەرەكھەرىت، گروپە نەتەۋەبىيەكان بونەوەرەنلىكى "دیارىكراو" بە كۆمەنلىك رىساى تايىبەتىيەوە نىن. بەدەگەمن "رابەرەنلىكى" يەكتا ھەبىيە كە ھەموان وەك كەسىك كە بەراسىتى وتويىزەكان بەناوى گروپەوە

دەست پىيەكتەن بالاقىرىت. ئەم لېكۈلىيارانە سەرنجى خۇيىان ئاراستەن ئەتۋانىنى رابەرەنلىكى دەتەمە بۇ دەكەن لە جىبەجىكەدنى "بەرپىرسىارىتىيەكى جىيى مەتعانە" سەبارەت بە پارىزگارىكەردن لە گىيان و سامانى ئەو گروپە نەتەۋەبىيەنى كە لە دەرەھەي بازنى ئىرىپى رابەرەنلىكىن. ئەم مەرچە سەرتاپىيەكە سەرنجى لېدەدەن، پەيەندى بە لېكتىزارانى ولاتەوە ھەبىي كە ستايىنەر بەمەرچى پىيەستى دەزانىت بۇ وىرۇۋەنى ئاسىيۇنالىيىمى تازە دامەزداو لەسەر بناغانەي نەتەۋايىمەتى، پارچە ھەلۋەشاندەنەوەي يەكتى سۆۋەتە، پارچە پارچەبىوونى ولاتەكان لە جىهانى كۆمەنلىكى پىيەشىو و ئەفرىقادا سەرتاپاگىر بۇوە. ئەگەر گروپىيەكى نەتەۋەبىي لەكتى ھەلۋەشاندەنەرەي ولاتدا (بۇ نەمونە كرواتىيەكان لە كۆمارى كرواتىياو يۈگىسلافىيادا) بە سەركەوتويى سەرىيەخۇيى خۇي رابەگەپەنەت، كەمايەتىيەكان (سەرىيەكان) كە لەناؤ ئەو كۆمارە تازەيەدا دەزىن، ناتوانى دەنلىا بن لەوەي ئاسايىشى گىيان و سامانيان پارىزداو دەبىت. مەرجۇزە دەنلىاپىيەك كە كرواتىيەكان پېنیان دەبەخشىن (تەنانەت كەر راستىكۈيانە و راستەقىنە بىت)، رەنگە لەلایەن سەرىيەكانەوە وەرگىرىت كە تاكىيەنەك بۇ بىردىنەوەي كات، بەمەبەستى دروستكەرنى سۈپىيەكى نەتەۋەبىي كە دەتوانىت پاشتەر ھەمۇ كەمايەتىيەكان سەركوت بىكان. كەوابۇو باشتەر وايە كە لەكتى لېكتىزارانى ولاتدا بەناوارى گروپىي نەتەۋەبىي خۇيەوە، دەست بەجەنگ بىكان تا ئەۋەي چاۋپۇان بىت و بېبىنەت ئايا ئەو كەسانەي دەزگاڭاكانى ولاتىيان بەدەستەۋەنە، بەراسىتى راستىكۈپۈن يان نا. كاتىيەك جەنگ دەستى پېكىر، رېكەمۇتن و راۋەستانى شەپ بەراسىتى ئەستەم دەبىت، چونكە هېچ يەك لە لایەنەكان ئايائەۋىت چەك دابىنىن، مەگەر ئەوكاتە نەبىت كە دەنلىا بن رېكەوتىكە

جهک ستاینده‌ر و کارن بلنتاین روپه‌روی ئەو پیشنياره هەندىكچار ساولکانه و لەھەمانكاتدا نىيەت باشەرى رېڭخراوى "چاودىرىمكىدى" مافەكانى مرۇۋە" بۇنوه، كە راگەياندى شازاد و كراوهە مەرھەمىكە بۇ بەنە تەۋىيىكىدى توندوتىرىڭامىزى جياوازىھ ناوخۆيەكانى ولات. لە بەرامبەر ئەمەدا بلنتىيان و ستاینده‌ر پیشانىدەن كە خىراپتىرين روداوهەكانى نەوهكۈزى، دوابەدواى قۇناغىن بۇوه كە تىايادا سىنوردارقىتىكەكانى راگەيانىدىن كە مکراوهەتەوە. دىدىي پەيوەندىيە نىيۇنەتەۋەيەكان بەتايىھەتى لە تىيەيشتنى نەو خالىدە كە بۇچى توندوتىرىنى دەتوانىت بەثارى ئاسايىشى نەتەۋەوه دەست پىپكەتس، سودىھ خش بۇوه- بى نەوهى پىيويست بىيەت دۈرۈمناپەتىيە كۆنە ناواقىعىنىكەكان يان تەنانەت هەرەشە واقعىيەكان بۇ ئاسايىش، بە شتىكى بەلگەنە ويست بىزىرىت.

پىنچەم: لە پەراوىزى ئەم بواردا

زانىسته سىياسىيەكان وەك لقىك تەنها سەرنجىتكى سەرپىيانەر راگوزەرى بۇ چەندان مەسىلەي پەيوەندىيدار بە ناسىيۇنالىزمەوهە بۇوه، كە بەپەستى دەبىت بەشىوەيەكى شايسىتە جىڭەكى لە بوارەكەيدا بىتىمە. مىڭۈرى سىياسى و وىنائىي ناسىيۇنالىزم لە زانىسته سىياسىيەكاندا لە پەيوەندىيدا بە بەرھەمەكانى ھانز كۈهن و كارلىقۇن ھىزىمە، بەشىوەيەكى سەرەكى بە بىنەنگى ئەنجامدراوه. هەرچەندە ئەم تەرىتە وەك راپۇرت نوسى، كارىگەرى لەسەر زانىسته سىياسىيەكان بۇوه، بەلام بەرھەمى زانىسته سىياسىيەكان نەبۇوه. بەھەمان ئاراستە زانىيانى زانىسته سىياسىيەكان لەبارەي "وتۈرۈزەكانى زانكۈي ئابورى لەندەنەوە" سەبارەت بە خالى دەرچۈنەكانى ناسىيۇنالىزم كە تىايادا پىنى گلنەر

ئەنجامدەدات، بەھەرمى يناسن. گروپەكانىش لەررووي ئەندام و ژمارەوه گۇپاون. لەراستىدا گروپەكان لەررووي ژمارە و پانتايىي گونجاوه لەگەن پېڭھاتە و رايدەي شۇ مەترسىيەر روپەروى ئەندامەكانىان دەبىتەوە، دەگۇپۇن. لەراستىدا ھاوسەرگىرى لەنیوان ئەندامانى گروپەكاندا بەم مانايىيە كە لەكانى پېڭىدادانى نەتەۋەيىدا، زۇرىك لە خەلکى (لایەنیكەم لەسەرەتادا) تازانە بشىوەيەكى بىراوه سەر بەكام لايەن. نەخشەكانى دەرسەتكەنلىقى سىنور لەندان دەرۈونى گروپە نەتەۋەيىەكاندا، بەرەۋام بەشىك لەم جياوازىيانە بۇوه كە نىيوان نەتەۋەيى دەرەكەۋىت. ئەم خالىش لە پوانگەكى نەمەن دەرىدەكەۋىت كە تەنەنە لە دىدىي پەيوەندىيە نىيۇنەتەۋەيىەكان دەكەن، وون دەبىت. كىشەيەكى دى كە پەيوەندى بە چۈنەكەنلىقى نەتەۋەكان و لەتەكانورە هيە ئەۋەيە كە نەتەۋەكان ھەمېشە ئەو راپەرانەيان نىيە كە تەنانەت توانىي گەلتۈگۈ بۇ چارەسەرى جياوازىەكان ھەبىت، و ئەمەش وەك بەرھەمەكانى پىىدن و پۇدۇلۇفسىكى پىشانىدەن، كىشەيەكە دەرئەنچامى چەندانچار گەورەتە لەرەي كە نۇينەرانى و لات فەرمانىزەراكان روپەروى دەبىمە. دىسەرە لېكۈلىي سارانى پەيوەندىيە نىيۇنەتەۋەيىەكان رەھەندىيەكى تەواو تازەيان بە لېكۈلىيەمەھى ناسىيۇنالىزم و دەورى ناسىيۇنالىزم لە توندوتىيە ناوخۆيەكانى و لاتا بەخشى. لانىكەم دودلۇ لېكۈلىي سارانى پەيوەندىيە نىيۇنەتەۋەيىەكان (كە سەرچاوهى لە كىتىپى "سېياسەت لەناؤ نەتەۋەكاندا وەرگەرتبوو كە نوسىيى ھانز مۇرگەنلىق بۇو) سەبارەت بەمۇ رېڭەچارانە بۇ توندوتىيە نىيوان و لاتەكان پىشنىيار دەكىرت و پاشت بە نىيەت باشى بەشدارىكەران دەبەستىت، سودىھ خشە. بۇ نۇونە

نوسيئنه‌که‌ي پيش‌شوي، تاوتويي ناكوكيه نه‌ته‌وه‌بيه‌كاني شيكربدووه، له باشوري ئورپاي ناوەندىدا- چوارچيويه‌كى بۇ لىكۈلىنەوهى سياسەتى نه‌ته‌وه‌بىي بلاوكىردووه. يەكىك له هاوكارىه گرنگه‌كاني ئەم چوارچيويه‌يە ئەمبوو لەسەر بناغەي ئەم وينايىه دامىزدا كە سياسيكردىنى نه‌ته‌وه‌بىي "دەتوانىت لە مەلەنلىق" وەولداندا بۇ بەدەستهتىنانى دەسەلات، لەرروى ئامىرىيە بەكەلك بىيت" (۱۹۸۱، ص ۲۴۸). راتچىد بۇ كەشەپىدان و دروستكىرى ئەم چەمكە، تاوتويي ئەم هېزە بزوئىرە سياسيانە دەكات كە بەشىت دوابەدوات رەۋەتە جىاوازەكاني پۆلەندى نەتمەبىي دروستبن. برويلى كە وتارەكەي خۇي لەبارەي ناسىيۇنالىزمە سائى دوايسى بلاوكىردووه، وەمان ئەم بەلگاندىنانەي رايچى پيشكەشكەر، دەلىت زوربىي ئەم لىكۈلىنەرانە لەبارەي ناسىيۇنالىزمە وەن، پرسىيارىكى سياسى بىنەپەتىيان فەراموشـكىردووه" گروپـ ناسىيۇنالىزمە كان بـدواتي چىھەون و لەچ ھەلومەرجىيەكدا سەركەوتىن بەدەست دىيىن؟ برويلى هەرىۋەها دەلىت بەشىكى زىرلەم توسيئىنانە لەسەر ناسىيۇنالىزمەن، سەرنجيان لە ھەست و تىزە نه‌ته‌وه‌بيه‌كان داوه. ھەرىۋەدا دىريزەي پىددەرات كە بەشىكى يەكبار كەمى ئەم كارانەي باسى سياسەتىيان كردووه، ئەم مەرجانەي كە ناسىيۇنالىزم تىايىدا سەرەلەدەرات و رادەي بىدەيەتلىق ئامانجە ناسىيۇنالىزمە كانيان بەشىوەيەكى تايىپتە لمبەرچاۋ نەگرتۇرۇ. برويلى بۇ وەلامانەوهى ئەم پرسىيارە، جۈزەكاني ناسىيۇنالىزمى پۆلەن كردووه، بۇ ئەوهى لە ئايىندهدا لەبارەيەنەو تىورەسانى بىكەين. برويلى لەسەر بناغەي دوو رەھەندى بزوتنەوە نەتمەبىيەكاني لىكچىا كردووه. سەرەتا ئەوهى كە ئامانجى بزوتنەوهەكان وەك جىاخوازى، رېفۇمخـوازى يان بـكەن ئەكتى خـوازى

و سەمیس و كدرۇي لەثارادايىه، بىيىدەنگىيان مەلبىرڭاردووه. هېزى بزوئىرەي ناسىيۇنالىزمى تازە چىيە؟ "چەمكەكان يان ئايدىيەكان" وەك كدرۇي بروايوايىه، "نەتەوهەكان" كەپېشتر مەبۇون (ھەلۋىستى سەمیس)، سەرەتاي مۇدىرىنسازى و پىشەسازى بسوون (گلەنە)، مەستى دەرۇتى كىنە ئامىزى (گرىنفەلد)، يان مەستى تۈرەبىي لاپىيەكان و جوتىياران، سەبارەت مېزىسلاڻو ھراج سەرقالىن، بۇر زىاتلە سەنورەكاني لەندەن دەپروات، بەلام گروپە بىلەدەستەكان تىايىدا كۆمەلناسان و خەلگناسان و بەدەگەمن زانايانى زانستى سياسى پىنيان تىخىستووه. پې ماشاتلە نەبۇونى تىپۋانىنى سياسييەكان بۇ رەھەندە گرنگەكاني ناسىيۇنالىزم، ئەم راستىيە كە جىڭ لە درىچ زانايانى بىرچەستەي زانستە سياسييەكان كە بابەتگەلىكىان لەبارەي ناسىيۇنالىزمە نۇسىيۇرە- جۇن ئەستراڭ، بىنديكت ئەندىرسۇن، پارتىا چاترجى - بەشى زۇرى توسيئەكاني خۇيان لە بلاوكىراوه پىسپۇرىيەكانى ئەم لەقىدا بلاونەكىردووه. بە سەرنجىدان لەم جىاكارىيە - لەنیوان ئەوهى دەبىت تەھەرەي سەرەكى سەرقالى زانستە سياسييەكان بىيت و نەبۇونى ئەمچۈزە توسيئانە لە بلاوكىراوه پىسپۇرىيە بىرچەستەكاني ئەم لەقىدا- بەشى كۆتايى ئەم توسيئە تەرخان دەكەين بۇ ھەندىتكە لە ئاسۇۋيانە دەتوانىت و دەبىت بەشىوەيەكى بىرمەمەپىن لەكارە داماتويەكانى زانستە سياسييەكاندا كەشەبکات.

ئەلف: ناسىيۇنالىزم وەك دېیازىكى سياسى بۇ دەسەلاتى ولان جۇزىيە راتچىد لەسائى ۱۹۸۱-كە

هائده سنه نگينت. دوهه مئوه که دياريده کات
ثایا ولاشي نه ياري بنوتنه ووه نه ته ووهی،
ولاتکی نه ته ووهی يان ولاشي کی نانه ته ووهی.
ثامانجی برويلیس پیشبيني راده هئگه ری
سرکه وتنی پروره ناسیونالیستیه کانه به پیش
جوده کانیان، قوانغیکی میژوویں که تیايدا
به سه رده بمن، نه ووهی که ثایا لجهیانی
گهشه کردووه هملساون یان له جیهانی
گهشه کردووه، قبولکردنی نه مجروه بنوتنه وانه
له لایه هیزه گهوره کانه وه، و ره نگه داهینانه تر
له همويان - ده سه لاشي پیداویستیه کانی ولات بو
شهر مکردنی خواسته ناسیونالیستیه کان، برويلی
بو هملسنه نگاندنی خوی له سمرکه وتنی بعنانه
ناسیونالیستیه کان، پشتی به بهراوردکاری و
شتگه لیکی به وردی هلبزیر او به ستوره، ده بیت
لیکولینه وه کانی دوايسی له نگهی به کارهینانی
شیکردنه ووهی ئاماري و لیکولینه ووهی وردی
با به ته پیشها توه کان، به مدیه ستی پیبردن به
پیداویستیه کانی سمرکه وتنی یان شکست،
پیروپاکانی برويلی کامل بکن. زانیانی زانسته
سياسيه کان همراهها ده بیت بر همه کانی
سمرکه وتنی سياسی به سه ریکخستنی تازه
ثامانجے سياسيه کانی رابه رانی ناسیونالیستی
بخنه ریز لیکولینه ووه. نه ووه شتیکی مومکینه
که سمرکه وتنی سياسی، رابه ران به ره و
خواستگه لیکی زيارات پال پیوه بنت که حمزه به
بديهاتنى ناکمن، و له حائله تى بديهاتنى شدا
يارمه تى دروستکردنی لیکتازانى تازه لەناد
خودي بنوتنه ووه ناسیونالستیدا ده دهن.

سياسيه کان سەرنجى لە سەقامگىركىدىنى گروپه
شوناسداره کان وەك گروپه خاوهن بەرۋەندىيە
رىتكخاراھ کان لە كۆمەلگا ديموكراتىيە کاندا داوه.
لىپست و رۇكان بەتايىبەتى ئارەزومەندى
بەسياسييكردى شوناسه "كاسولىكى" يان
"كىريكارىيە کان" بۇون، و هەرۋەھا چۈن ئەم
شوناسانە وەفادارى دەنگىدران رادە كىنىشىت.
ئەوان ئەوه يان بە گەيمانە وەردىگەرت كە كاتىك
چوارچىوھى شوناسه سياسيه کان جىڭىر دەبىت
بۇ نۇونە كاسۇقىلىك لە بەرامبەر ئادىنى
لە چوارچىوھى كۆمارى سېيھەمى قەزەنسادا، ئەم
چوارچىوھى تەنانەت ماۋەيدىكى درېزپاش
دارمانى ئە و بىناغە كۆمەلايەتىيە كە دروستكىرى
ئەم جىاكارىيە بۇون، هەروا وەك ھۆكارييکى گىنگى
جياكارى سياسي دەمەننەتەوە.

لە دنیا يەنۇكە ئىمەدا سياسييكردى
پولىنگىردنە کانى شوناس جاچ لە سەر بناگەي
مەزھەب، رەگەن، ئارەزورە جىنسىيە کان،
نەتەوايەتى يان رەگەن بن، هەم لەررووي راكيشانى
وەفادارىيە پەپەرە كانىمۇ بەھېزىتن، هەم
لەھەمانگاتدا لەررووي هەستى تىزىكى توندى
تاکەكان بۇ پولىنگىردنە کانى شوناس
رۇزانە بىيە كان تاچىگىر ترە، وادىتە پېش چاڭ كە
لىكۈلىيارانى ناسیونالىزم دەبىت كەم كەم تەركىز
لە سەر پانتسايى شوناسه كۆمەلايەتى - كلتوريە
شىيانىيە كان بىن، و ئەم لەلۇمەرجانە
ديارىبىكەن كە تىايدا شۇذاسە نەتەوهىيە كان
خاوهن ئارەزورى سياسى بەھېنن، يەكىك لە
تە ماشاكىردىتە كان بۇ ئەم كىيىشىيە دەتوانىت ئەوه
بىت كە سياسەتى شوناس وەك يارىيە كى
هاۋئەنگ دابىنن (كە تىايدا تاکەكان دەيانۋىت
گروپه شوناسىيە كان بىرۇزىن وە كە نەك هەر تەنها
بۇ خۇيان، بەلكو بۇ ئامارەيە كى دى خەلکىش
ورۇزىنەر بىت، بەشىوھىيەك بىكىت لەم رىتگەيە وە
كۆمەلگايىيە كى هاوا دل و هاوش شوناس

ب؛ ناسیونالىزم وەك شىوھىيەك گروپى شوناس
بەسياسييكرارو
ئەگەر بگەپىنە وە بۇ شەكلەندىيە
كارىيەرە كانى لىپست و رۇكان لە دەيىھى
1960، دەبىنن دېرەزەمانىكە زانسته

پیشتر گوتنان سروشته کان به شیوه‌یه کی گشتی و لاته کان به شیوه‌یه کی تایبه‌تی سه‌رما یه کی مهند بوق درستکردنی بالادستی سنوره کان داده‌نین. هر هولیک بوق دیاریکردنی سنوری و لاته کان یان "جیگیرکردنی نهندازه‌ی راست" یان، له سمر بناغه‌ی نه و کومه‌لانه‌ی له ناویدا ده‌زین، به شیوه‌یه کی ناچارانه (دیاری نهک له حالتی جیابونه‌یه کی نارام و ناشتیانه کی کوماره کانی چیک و سلوچاک) نازاره‌ی سیاسی به دواوه‌یه. رایه‌رانی ئیسپانیا پیش سه‌دهیک له بهرامبهر ئه و تیپوانینه‌دا که ده‌شیت سنوره کانی و لاتی ئیسپانیا، گوره‌ترله نه‌توهه ئیسپانیا بیت، به‌گریان کرد و نه و نالوزیانه کیه بونه هوی شپری ناوخر ۱۹۳۶-۱۹۲۹، به‌هوی ئم همان هستیان به‌رامبهر به پاریزگای باکوری خورمه‌لاتی خویان همه‌بوو، به‌پرسیارانی کینیا بانگشانه‌و توند بیو. به‌پرسیارانی روسیاش همان حبه‌شنه همان هستیان به‌رامبهر به بیابانی نوگادن همه‌بوو، فرمانه‌وایانی سودان هر ئه هستیان سه‌باره‌ت به پاریزگا کانی باشوری خویان همه‌بوو، به‌پرسیارانی روسیاش همان هستیان به‌رامبهر به و کوماره مؤسلمانانه هه‌یه که ده‌که‌رنه دامینی نوچاله‌و. ره‌نگه نوسینه ناسیونالیستکان زیاد له سنور سه‌نجیان له سمر ئه و خواسته ناسیونالیستیانه له سمر بناغه‌ی خو بپریوه‌بردن یان فرمانه‌وایه‌تی دامه‌زرابوون دابیت، و ره‌نگه تیبینی ئه و پیشکی و ئاماده‌کاریه‌یان نه‌کردنی که په‌یوه‌ندی به جیگیرکردنی سنوره کان له لایه‌ن ئه و لاته‌و هه‌یه، که نه‌توهه کان له ناویدا ده‌زین. زانیانی زانسته سیاسیه کان ده‌بیت له و بارودخانه ورد بینه‌ره که ده‌کریت له ناویدا سنوری لات و نه‌توهه کان سه‌رله‌نوی هه‌لسانگیزیت. مسنه‌له کانی ناسایش کامانه‌ن. مسنه‌له کانی خوشگوزه‌رانی کامانه‌ن؟ مسنه‌له کانی په‌یوه‌ندیان درستکریت، و هولبدهین ئه و بارودخانه‌ی که تاکه کان له‌ژیر ئالای یه ک شوناسی نه‌توهه بیدا هاوتاهمه‌نگ ده‌بین، دیاریکه‌ین. له یک‌ؤلئنه‌و کانی لیتیندا له‌باره‌ی نه‌توهه زمان رسیه‌کانی ئه و کومارانه‌ی که تازه سه‌ریه‌خوبیان له یه‌کیتی سوچیه‌تی جاران به‌دسته‌تیناوه، قالبیکی فکری به‌هه‌مان بیره‌وه پیشکه‌ش کراوه، که هه‌لکری وردکاری جی‌ی سه‌رنجه له‌باره‌ی نه‌توهه‌گه‌ریه‌که‌وه که کرداره نه‌ونیه‌کانی گه‌مه‌ی هاوتاهمه‌نگی شوناس پیشانه‌دادات. پره‌پیدان و درسته‌پونی قالبی تر له سه‌ه بناغه‌ی ئه و گریعانیه که شوناسه نه‌توهه‌یه کان له چوارچیوه‌یه ئه و شوناسانه‌یه که مؤری سیاسه‌تیان لیدراوه، و ده‌توانیت بیت به بناغه‌ی هنگاونانی سیاسی کوئی، ده‌بی بیت به په‌شیکی به‌رجه‌سته ده‌ستوری کاری زانسته سیاسیه کان.

ج: سنوره‌ندی سه‌رله‌نوی نه‌توهه کان و لاته کان له دنیای ناشویاودا

سه‌ره‌ای راهی ئه و هوله نایدؤلۇزى و ئه و ناچاریانه که به‌دریزای چەندان سه‌ده بوق درستکردنی گونجان له‌نیوان سنوره کانی و لاتی نوی و سنوره کانی نه‌توهه‌دا دراوه، کوتایه‌هاتنى جه‌نگی سارد به‌شیوه‌یه کی بیتیت ساخته‌یی بیوونی دوچه‌تنه نه‌توهه‌یه کانی ناشکراکرده. له دیدی لوستیگ و گروپیک هاوكارانه‌وه که له‌ناوره‌استی دیه‌یه ۱۹۹۰ چەند کوپونه‌وه‌یه کیان همه‌بوو، ئه مخانه به‌مانای باسی نه‌گونجان و هاوتانه بیوونی نیوان شوناسی کوئی و دمگا سیاسیه کانی ده‌کرد. ئه و گرفته‌ی درسته‌بیت - و ده‌بیت جینی سه‌رنجی زانسته سیاسیه کان بیت - ئه و مه‌چون ده‌کریت سنوره سروش‌تیه کان به‌سه‌ریندان له واقعه کومه‌لایه‌تیه کان که له ناویداندایه چاکبریت. وک

شەشەم: ئۇ نىجام

زانسته سیاسىيەكان ئاراستەيەكى يەكتاي بۇ لىكۈلىنەوەي نەتەوەكان و ناسىيونالىزىم تىيە، بەلام لقە لاۋەكىيەكانى مەسىلەگەلىتكى گرنگىيان لەبارەي ناسىيونالىزىمەوە ھىنداۋەتە ئاراواه و تاوتۇيىان كردووه. تىورەي سیاسىي بەشىۋەيەكى جىدى (ھەرچەندە كەمپىك درەنگ) بىريان لە پەيوەندىيە

بە گەشەكردنى ئابوريەوە ھەيءە كامانەن؟ ئەو مەسىلانەپەيوەندىيان بە كەمايمەتىيەكانەوە ھەيءە كە ئايىندهيان بەھۆزى بەرنامائەكانى جىنگىركردنى سنورە راستەكان دەكەۋىتە مەترسىيەوە، كامانەن؟ ھەموو زانايىانى زانستە كۆمەلائىيەتىيەكان حەزىزان لە لىكۈلىنەوە لەبارەي داراكردنى ماۋە نەتەوەيىيەكان ھەيءە، زانايىانى زانستە سیاسىيەكان ئارەزىۋەكى تايىەتىيان - كە تا ھەنوكەش نەھاتۇتە دى - بۇ تىورەسازى لەبارەي پروفېسەكانى گۇدانكارى سنورەكانى ولات لەبرامبىر خواستە ناسىيونالىيەتەكاندا ھەيءە لە ناوهپۇكى ناوهندى زانستە سیاسىيەكاندا كارىيەكى زۇد سنوردار لەسىر ئەتقىوە و ناسىيونالىزىم كراوه. ناوهپۇكە تازەكان: يەكمە: ھەلسەنگاندىنى ئامانجە سیاسىيەكانى ناسىيونالىيەتەكان: دوهەم: تاوتۇيىكردن و شىكىردنەوەي شوناسى نەتەوەيى وەك يەكىك لە بابەتە شىمامانىيەكانى ھاۋاڭەنگى لە سیاسىتى شوناسدا، سېيەم: بىركردنەوە لە گۇدانكارى سروشتى بەمەبەستى ھەلسەنگاندىنى سەر لەمۇنىي ولات و نەتەوە - لە پەراوينى زانستە سیاسىيەكاندا ماونەتەوە. ئەم ناوهپۇكەنە شايىستە ئەون لە ناوهپۇكى ناوهندى زانستە سیاسىيەكاندا، سەرنجيان لېپىرىت.

سەرچاواه:

دېقىد د.لىتىن: علوم سیاسى. ترجمە پىرى ئازىم وند. دايىرە المعارف ناسىيونالىزىم، جلد دوم - تهران - ۱۳۸۲ ص. ۶۶۱.

ناسیونالیزم له په یوه‌ندییه نیودهوله‌تییه کاندا

فرید هالیدای

لەعه‌رەببیه‌وە: د. ئەنور مەھمەد فەرج

بە لىكدانوھى ھۆکارەکانى كۈپانى ناسیونالیزم
بۇ دىاردىيەمك كە تەواوى جىهانى گىرتۇتەوە،
ھەندىيەنى ترىشىيان پەيوەستىن بە دىوارى
كۈنچاندىن لە نىوان پېداۋىستىيەکانى
ناسیونالیزم لەلايەك و پېداۋىستىيەکانى
سېستىمى نیودەولەتى لەلايەكى تەرەوھ، چونكە
نۇدجار ناسیونالیزم وەك پاشماوھى سەردەمە
پابىدووه کان تەماشا دەكىرت كە درايەتى
پرۇسەسى بەجىهانىبۇون دەكەت و ھەندىيەجارى
تەريش و تەماشا دەكىرت كە بەھۆى ئەو
پرۇسەيەوە پېكەكانى خۆى بەھېزىر دەكەت.

Nاسیونالیزم و بەجىهانىبۇون
and Globalization

ناسیونالیزم وەك ئايدىيۇلۇزىيەك و بزافيكى
كۆمەلائەتى، يەكىنکە لەو فاكتەرانە كە
بەشدارە لە قۇمەلەبۇونى جىهانى نويندا. بەلام تا
سەردەمانىنىكى نىزىكىش ئەم ھەستە
ئەتموايەتىيە گىنگىيەكى لەوتقۇ شىيارى
پېتىدرابۇو لەلايەن زۇرىيەى دەروازەکانى

پېشەكى:

ناسیونالیزم، چ وەك سېستەتكى بىرۇباوەر
يان وەك بزافيكى سیاسى، بە يەكىن لەو
پرۇسانە دادەنرىت كە پېكەوە دونىای
ھاواچەرخيان خولقاند. نەڭمەر وەك سېستەتكى
بىرۇباوەر ئايدىيۇلۇزىيەك تەماشاي بکەين
دەبىنلىن لەلايەك ژمارەيەك چەمكمان پىنشىكەش
دەكەت لەبارەي دابەشبوون و پۇلۇنكردنى
مەرقايسەتى بۇ چەندىن گىرۇپ و دەستەي
جىاوان لەلايەكى ترىشەوە تىكەيىشتىنەكمان
پېتىدەخشىت سەبارەت بە شىۋازە سیاسىيەى
كە كۈنچاوه لەگەل چۈنۈتى پىتكەختىن و
چۈنۈتى رەفتارو پەيوەندىيەکانى نىوان
دەولەتان كە ھەرييەكەيان نويئەرايەتى دەولەتتىك
دەكەن.

ناسیونالیزم كۆمەلائىك ناكۆكى ورۇڭاندۇر لە
ئاستى زانستە سیاسىيەکاندا بەگشتى و لە
ئاستى پەيوەندىيە نیودەولەتتىيەکانىشدا بە
تايىبەتى، ھەندىيەكەن ناكۆكىيانە پەيوەندىدارن

لیکوئینه وهی پهیوهندییه نیودهوله تییه کانه وه.
چونکه ئو دیدوبوچوونه بالادست بود بەسەر
بوارەکەدا کە ناسیونالیزمی وەك پاشماوهیەکى
پابردۇو تەماشا دەکردو بە ھۆکارى پشت
ھەلگىرساندى جەنگەكانى ئەورۇپاى دادەناو
لە جىهانى سىنەمېشدا وەك دەرەنjamىكى
سەرەتەمى كۆلۈنىالىزم سەيرەدەكرا. لەبەرئەوە
لەگەن دانپىدانانى گىنگىكەشىدا هىشتا بە
دیارىدەيەك دەزەمېردا کە خالىيە لە ئەقلانىمەت لە
ئاستى پەیوهندییه نیودهوله تییه کاندا، بۆيە
سەرەنjam ناسیونالیزم پشتگۈزخرا لەلایەك
بەھۆى بەرپابۇنى ئاشتى لە نیوان زەمیزە
جىهانىيەكانداو لەلایەكى تىرىش بەھۆى
بەدەستەتەنەن سەرەتەخۆى ئو دەولەتانەي کە
پىشتر لە ژىر چەپلەكى كۆلۈنىالىزمدا بۇن.

ئەم دۆخە نويىە دەرەنjamىكى
بەلگەنەويىستى نیوە دروست بود کە دەولەتان
بەشىۋەيەكى پلەبەندو لەسەرخۇ پشت
ھەلەتكەن لە بىرى ناسیونالىستى لە پەیوهندى و
مامەلەكىدىيان پىكەوە و لەبرى ئەمەوش
پەنادەبەن بۇ ئە دامودەزگا نويىانەي کە
سىستى جىهانى ئەپارىزىن، لە نەمۇونەي
نەتەوە يەكگىرتۇوه كان و يەكىتى ئەورۇپا، بە
مەبەستى بەدەتەنەنەن ھارىكاريى زىاتر لەو
سۇنگەيەشەوە ئەوەي چاوهپوان دەكرا لە
بەجىهانىبۇن، وەك شىۋازىكى تەواوكارىي
فراوان لە نیوان دەولەتان و كۆمەلگەكانىياندا،
ئەمەبۇ کە بوارى زىاتر بېرەخسىنیت و ئەم
ھارىكاريى بەھىزىز بەكتات: چونکە لەلایەك
جىاوازىيەكانى نیوان دەولەتان ئەسپىتەوە،
گەلانىش كراوهەتر دەبن لەسەر ھارىكاري و
ئالۇكىپى بازىركانى پىكەوە، بەشىۋەيەك کە
كارىگەرەيى ئەم دۆخە دەكات ئىنتىما و
وابەستەيى نەتەوەيىش کە لەسەر بىنەمای
دەولەتى نەتەوەيى هاتونەتەكايەوە.

لە راستىدا هېيج شتىك وەك ناسىونالىزم دەز
بە كىرۇك و پۇحى بە جىهانىبۇن نەبۇو.
ھەرچەندە ئەم دىيدە بۇ مەسىلەكە لە ئىستادا
مايمەتلىقىنەن ئەنەن ئەنەن ئەنەن ئەنەن
دەكەن. چونكە ھەستى نەتەوەيەتى لە ولاتانى
پىشىكەتوو ھاوشانى ولاتانى تازە
گەشەكىردىوودا بەردىوام لە دەركەوتىدايە،
بەتايىمەت لە كانى داواكاريي گەلان بۇ
بەدەستەتەنەن سەرەتەخۆى يان خۇدمۇختارىي
زىاتر و فراواتر لە چوارچۈوهى ھەمان دەولەتدا،
يان لە كانى ناپەزايى دەرىپىن لەسەر پىرۆسەي
كۈچكەرنى پەنابەران و پىرۆسەي بازىركانى
ئازاد. لە بىسوارى پەيوهندىيە
نیوەولەتەتىيەكانىشدا بەرپابۇنەوە ھەستى
نەتەوەيەتى بە ھۆکارى ھەلگىرسانى پەشىكە لە
ملەنلانى ھەرىتىيەكان و چەنگەكان دائەنرۇت و
بە بەنەمايمەكىش دائەنرۇت بۇ دىيارىكەرنى
بەرپابۇنەوە ئابورىيەكان. واتە بە پىتچەرانى
ئەپايانەي کە لە پابردىوودا بەرپابۇن ھەبۇو
سەبارەت بە لېكتىر نىزىكىبۇنەوە ھەستى
ناوخۆىي و دەرهەكىيەكان ياخود ھەولەدان بۇ
بەدەتەنەنەن كۆمەلگەيەكى نیوەولەتى
يەكىرىتۇو ئەبىزىن لە پۇزىگارى ئەمپۇماندا
جەختكەرنەوەيەكى بەردىوام ھەيە
لەسەر گىنگى ئەو فاكەرانەي کە گەلان و
نەتەوەكەن لېكتىر جىادەكەن وە وەك
تزادىسىيۇنەكان و ناسىنامى نەتەوەيى و
بىنەرەخوازىي و دابۇنەرىتى لۇڭالى و سىياسەتى
جوداخوازى.

ئامازەكانى ئەو فاكەرانەش بۇ
بەجىهانىبۇن زۇزۇن، چونكە بەجىهانىبۇن لە
يەكەم دەركەوتەكانىدا، زنجىرەيەك پىرۆسەسى
جىاواز و بىگە دېزىيەكىشى ھەنداوەتەكايەرە. بۇ
نمۇونە لەلایەك زىمارەيەك بازىپى نۇرى دروست
دەكتات و پىشىوانى ئالۇكۇپى شەمک و تەكىنلىكى

لە سەرەمى بەجىهانىبىووندا ھەندىك لە نەتمەكان ئاپاستەمى جىابۇۋەرەھەنلەبىزىن نەك يەكىگەتن و توانەرە كە دەولەتە كەمەرەكاندا، لە ھەمانكاتدا داواى راڭھىاندى سەرىبەخۆيى خۆيان دەكەن و ئەيانەويىت بە مەرجى تايىبەتى خۆيانەر بىئە ئىيۇ بازارە جىهانىيەكانەرە. بەلام لە لايەكى ترەرە دارەمانى ئەزمۇونى كۆمۈنىستى لە ھەندىك لە ولاتانى جىهاندا جۇرىكى ئۆيى لە ناسىيۇنالىزم بەرھەمەيىناوهە كە بشىك لە ئەدكارەكانى لە ئەزمۇونى يەكىرىتەرە ئەلمانىيەرەن و ھەۋالەكانى چىن و كۇریادا دەرەدەكەويىت. بە دەرىپېنېنىكى تر پەيوەندى ئىيوان ناسىيۇنالىزم و بەجىهانىبىوون لە جۇرى يەكەمدا ئاپاستەدى دابەشبوون و لېكتىر جىابۇۋەرەھەنلەتكەن بەرە لە جۇرى دووھەمدا ئاپاستەلىتكەن زىكىبوونەرە و يەكىرىتەرە دەگىرىتەبەر.

بۇ دىيارىكىرىنى پەيوەندى ئىيوان ناسىيۇنالىزم و بەجىهانىبىوون ئەتوانىن بىگەرنىنەرە بۇ سەرەدەمە مىڭۈزۈيەكان و سەرەتاكانى دەركەوتىنى سىستىمى جىهانى نوى. فەلسەفە ئاسىيۇنالىزم وەك سىستەمەنلىكى يېرىياوهەر، لەسەر دامەززانىنى چەندىن دەولەتى سەرىخۇ ئەنۋەنەرە كە پاشت بە كەلتۈرۈ مىڭۈزۈ ئەتەرەكان دەبىستىت و كار لەسەر پايدەكانى جىاوازى و تايىپەتەندى كەلتۈرۈ و مىڭۈزۈ كەلان دەكتات. هەربىيە ھەمېشە باس لە بادەسى سەرىبەخۆيى و ئاپەزايى ئەتەرەكان دەكتات بەلام لە راستىدا ئەم فەلسەفە لە بۇشاییدا دروست ئەبوو، بەلكو بشىك بۇ لە كۈرانكارييەنە كە لە جىهانى دوو سەلەي پايدۇرۇدا ماتەكايىھە و ئىنگەيە كى جىهانىيان بۇ بلاڭبۇۋەھە ئەم بىرە ئۆيىھە خۇلقاند. لە كۈرەكەن ئەو كۈرانكارييەش ئەتوانىن ئاماڭ بکەين بۇ ھەولەكانى تەواوکارىيى لە ئىيوان بازارە

جىاوازىدەكتات لە ئىيوان ولاتانداو بسوار دەرەخسىنەت بۇ گواستەنەرە ھاولاپەتىان لە شۇيىتىكى و بۇ شۇيىتىكى تر، ئەمەش لەلایەكى ترەرە خۆيى لە خۆيدا كارداشەرە و بەرگىرى لىنەدەكەويىتەرە لەلایەن ئەو كەسانەيى كە ھەست بە مەترىسى دەكەن لەسەر بەرژەوەندىيە كانىيان. ئەم حالتى بەرگىرىدەن ھەندىك لە ولاتە پېشىكەوتووەكان دەكىرىتەرە كە دەلایەتى كۆچكەرن و بازىرىغانى ئازاد دەكەن، ھەر وەك چۈن ئەو ولاتانى جىهانى سېئەميس دەكىرىتەرە كە ھەست بە سەتمە خۆسەپاندىنى ولاتە پېشىكەوتووەكان دەكەن. لەم بۇانگەيەرە دەتوانىن ناسىيۇنالىزم وەك كارداشەنەرە كى دەر بەجىهانىبىوون ئەزىز بکەين و لە ھەمان كاتىشدا وەك دەرەتاجامىكى بەجىهانىبىوون لېنى بىروانىن، ئەمەش حالتى جىاوازى و دىشىكىبۇنە كە قولىت دەكتەرە.

لەلایەكى ترەرە كەشكەرنى ھەستى نەتمەوايەتى بە شىيەھە كى چاومۇوان نەكراو لە ھەشتاكان و نەۋەدەكانى سەددەي ھەولەكانى بەلگەيە كى بۇونە لەسەر شىكستى ھەولەكانى بىنادانى دەولەت بە پىيى ئەو شىيوازانە كە لە جىهانى كۆمۈنۈزىمەدا پەپىرە دەكran لە ئەزمۇونى ھەۋالەتى خاواون كەمېنە جىاوازەكاندا. چونكە لە پاش لە بەرىيەك ھەلۋەشانەرە يەكىتى سۆقىھەت لە سالى (1991)دا چوار لە ھەولەتائە سەرىبەخۆيى خۆيانىيان راڭھىانىداو ئاپاستەنى كى ئاسىيۇنالىستىان ھەلبىزارد، كە بىرىتىبۇون لە ئاسىيۇنالىستىان ھەلبىزارد، كە بىرىتىبۇون لە پوسىياي فيدرال و چىكۈزسلۇفاكىيا و يۈگىسلاقىا و ئەسىيوبىيا و لە ئەنچامدا بىستى دەرەتلىك سەرىبەخۆيان لېيۇ دروست بۇو. هەرچەندە ئېرەدا ئابىت پۇلى ئەو فشارە كۆمەلایەتى و ئابورىانە لە ياد بکەين كە ولاتانى خۇرئاوا دەز بەجىهانى كۆمۈنىستى پىادەيان دەكەد.

- ناپهزامه‌نندی له داموده‌زگا سمردو نه‌ته‌وه‌بیه‌کاندا.
- برق و په‌دکردنه‌مه‌هی که‌لتووره بیانیه‌کان.
- مه‌ترسی تیزوره کاری تینکده‌رائه.
- درایه‌تیکردن هۆکاره‌کانی میدیای جیهانی.
- سوودو قازانچه‌کانی سه‌ریه‌خوبون.

به هرحال، په‌یوه‌ندی نیوان ناسیونالیزم و سیستمی جیهانی په‌هه‌نندی میندوی تیپه‌راندووه. چونکه له‌لایه‌کی تره‌وه ئەم په‌یوه‌ندییه شیوازیکی (نژرماتیف) له خوی ده‌گریت و په‌یوه‌سته بهو به‌هه‌او بیروپایاهو و که چوئنیه‌تی زیانی گه‌لان و پیوهره‌کانی ده‌سەلات و کوپراهه‌لی بق دیاریده‌کمن. هر بؤیه ئه‌و هسته نه‌تواهیتیه‌ی که له تواوی جیهاندا تەشەنەی کردوه پلۇئی ئه‌و فەلسەفه بەن‌پەتیه ئەبینیت که بەن‌مای دروستبۇونى سیستمی جیهانی پېنکدەھیننیت و سەرچاوه‌ی په‌وايەتتىبۇونى پىنڈەبەخشىت. چونکه ئەگەر حکومتەکانی پیش سەردەمی نوئى سەرچاوه‌ی ده‌سەلات و په‌وايەتی خۇیان بە پاشاو بەن‌مالە فەرماترەواکان‌مە گریتەدا، ئەوا سەردەمی نوئى و پاش تەشەنەکردنی بیرو هستى نه‌تەوايەتی سیستمیکی نوئى هاته کایه‌و و کە حکومتەکان بەن‌مای بۇون و ده‌سەلاتەکانیان ئەبەستنەو بە بىرۇكەی سەرەتەری گەلان و نويىنرايەتی کردنی گەلان‌مە. ئەم دۆخە نويىه‌ش زاراوه‌ی (دەلەتی - نه‌تەوه - Nation) ئىھىنایه بۇون. واتە هەر حکومتىك نويىنرايەتی نه‌تەوه‌بیه‌ک دەدکات. هەر ئەم دۆخەش بۇو بوارى پەخساند بق هاتنەکایه‌ی پەرانسیپى ماقنى دیارىکردنی چارەنۇوس لەلایەن نه‌تەوه‌کانه‌و، کە ماق نه‌واو ئەبەخشىت بە هەر نه‌تەوه‌بیه‌ک کە چارەنۇوسى خوی

جیهانیه‌کاندا، هاتنەکایه‌ی ئیمپراتوریه‌تە كۆلۈنىالىستە ئەوروپىيەکان و دەركەوتى بىزافى بەرگىریکارى لە دەرىان، هەرودەهەلگىرسانى جەنگە جیهانیيەکان و بلاۋبۇونەمەهی بىرۇ سیستمی ديمۆکراتى لە جیهاندا. خالى سەرسپۈرھىتەر لېزەدا ئەوه‌بىه کە ئەو ناسىيۇنالىزمە کە لە سەر بەن‌مای جیاکىردنەوهى گەلان لە يەكتىرى دروستبۇو بەھۆى ئاپاستەی فراوانخوازى و نىيۇدەولەتى و بەجیهانىكىرتەکانه‌و بلاۋبۇويەوه و تەشەنەی كەرد لە دوو سەدە دەرىزدۇردا وەك كارداڭەوهەيك بق ئەو ئاپاستانه.

بە جیهانىبۇون و ناسىيۇنالىزم؛ پۈرۈسە دەز بەن‌مەکان

1. ئەو فاكەتەرانەی کە دەز بە (ناسىيۇنالىزم) دەوەستنەوە:

- خۇشكۈزەرانى هاوېش.
- تەواوکارىي ئابورى نىيۇدەولەتى.
- كۆچكىرن.
- سەفەر و گەشتۈگۈزار.
- كاركىرن لە دەرەوهەي سەنور.
- مەترسىيە جیهانیيەکان.
- فراوانبۇونى كۆمۈنیكەيىشنى لە ئاستى جیهانىدا.

2- ئەو فاكەتەرانەی کە پشتگىرى لە (ناسىيۇنالىزم) دەگلى:

- لە دەستدانا كۆتۈرۈل لە بەرامبەر وەبەرھىتەر بیانیيەکاندا.
- درایه‌تیکردنى دىيارىدەي كۆچ.
- مەترسی لە تەشەنەکردنى بىتكارى.

شیوازو ده رکه و ته کانی ناسیونالیزم و هک بیریکی ئایدیولوژی، هاوشاپیوهی زاراوه و بیروباوه کانی تر جیاوانن لە یەكترى، بەلام ئەوهى ناسیونالیزم جيادەگاتمۇ له وانه ئۇمۇيە كە تاتوانىزىت پىناسەيەكى دىيارىكراوى بۇ بىرىت و جۇرتىك لە پىكەوتى هاوېمىشى بۇ دروست بىرىت لە ئىتو بىرمەنداندا. ھۆكارى سەرەكى پشت ئەم ئەتوانىنەش ئەگەرپىتەو بۇ ئەوهى كە بىرمەندىيەكى كلاسيكىمان نىيە كە ئەدەبىاتىكى كلاسيكى دەولەمەندى لە بارەي ناسیونالىزمەوە پىشكەش كردېتت بۇ ئەوهى هەمووان لە كاتى گفتوكۈكاندا بۇي بىگەپىتەو. حالەتىك كە فەيلەسوفەكان بە (چەمكى هيىشووپىي، المفهوم العقنودى) تەعىرى لىيەكەن، كە بىرىتىه لە بىرۇكەيەكى خاوهن چەندىن تسوخى پىكەوەبەستراوى يەكتەهاوکەر.

(ئەنتۇنى سmit *Anthony Smith*) يەكتىكە لە گۈنكۈرين ئەو تاوانەي كە شىكارىتكى باشى لە بارەي ناسیونالىزمەوە پىشكەش كردۇو، لە راستىدا ئەم بىرمەندە كۆملە باجەتىكى پىشكەش كردۇين كە ئەتوانىن بە تەھرىتكى گونجاوى دابتنىن بۇ پىكەپەنانى (چەمكى هيىشووپىي) لە بىرى ناسیونالىستىدا.

بايەتە جەوهەريەكانى ناسیونالیزم

١. مرۇقايدەتى بە سروشتى خۇى دابەش دەبىتت بۇ چەندىن ئەتەو.
٢. ھەر ئەتەۋەيەك خاوهنى كەسىتى تايىەتمەندى خۇيەتى.
٣. ئەتەۋە سەرچاوهى مىزۇ دەسەلاتى سىياسىيە.
٤. بۇ ئەوهى تاگەكان خودو ئازادى خۇيان بىسەلمىنن، پۇيىستە لە سايەي بەيداخى ئەتەۋەيەكدا كۆپبەنەوە.

دەستنيشان بکات و دەولەتىكى سەربەخۇى هەبىت، ياخود ئەگەر نەتوازرا سەرىيەخۇبىت بە ئازادى خۇى بېتت بە بەشىك لە دەولەتىكى كەورەتلە خۇى. ئەمەش ماناي ئەوهى كە تەواوى ئەو پرانسىيەنە كە سىستى ئىيۇدەولەتى و ياساي ئىيۇدەولەتى و پەوايەتى ئىيۇدەولەتلى لەسەر بنىادنراوە ئەگەپىتەو بۇ ئەو پرانسىيە گىنگە. بەمەش ئەتوانىن بلىيەن كە ناسیونالىزم لەمۇدا يەنمەمائ ئەخلاقى و مەعنەوى پەيوەندىيە ئىيۇدەولەتىيەكان پىيىدەھىننەتتى بە راھىيەك كە ئەو پىڭخراوهى كە تەمواوى دەولەتلىنى جىهان لە خۇى دەگۈزىت و ئويىنەرايەتى پەوايەتى ئىيۇدەولەتلى دەكات ناوى ئەتەۋە يەكىگىرتووه كانى لىنراوه.

ناسیونالىزم و هك ئایدیولوژيا

Nationalism as Ideology

زاراوهى ناسیونالىزم، و هك ھەر زاراوهىيەكى ترى بوارى زانستە كۆمەلائىتىيەكان، لە وينەي زاراوه کانى (ديمۆكراسى، شىۋىش، ليبرالىزم، سووشىالىزم.. هەندى) مانايەكى فراوانى هەيە، بەلام ئەتوانىن بلىيەن بە شىۋىيەكى كىشتى بە مەبەستى دەرىپىنى دوو چەمكى جىاواز بەكارىدەھىنرەت:

يەكەميان، و هك بىرۇباوه پىكى سىياسى يان و هك ئایدیولوژىيەك، بە ماناي كۆمەلەك پرانسىيە سىياسى كە كەسىت يان گروپىك يان بىزائىك باوه پىيىدىن و پاشتىوانى لىيەكەن. دۇوهەميان، و هك بىزۇتنەۋەيەكى كۆمەلائىتى سىياسى، بە ماناي ئاراستەيەك لە كۆمەلەكە جىاوازەكاندا كە لە ئاستى جىهانداو لە دوو سەدەي راپىزدوودا كارىگەرى خۇى هەبۇوە و بەشىك لە چەمكە سىياسىيە باوه كائىشى كۆپبەنە.

۵. نهادهکان ناتوان بیونی خویان
بسملینن له چوارچیوهی دهوله تدا نهیت.
۶. ودلاش تاک بُو دهوله تی نهادههی له
پیش هر وه لائیکی ترهوهیه.
۷. بههیزکردنی دهوله تی نهادههی
مرجینکی سهرهکیه بُو بهدهستهینانی ئازادی و
پیکمهوه گونجان له چوارچیوهی سیستمی
جیهانیدا.

* *Anthony Smith: Theories of Nationalism, 2nd ed. (London: Duckworth, 1983), P. 21.*

(ئېرىنىست گىلنەر Ernest Gellner) يش لای خویه و پیناسه یه کی بەهیزی بُو (ناسیونالیزم) كردووه، كه تىيىدا ئەلتىت: "ناسیونالىزم بە پلهى يەكەم پرانسپىتى سیاسىيە و باوهپى بە چۈنۈچكۈوتى ماناسى سیاسى و نهادههیي هىيە". ئەمەش ماناسى ئەوه ئەگەيەنىت كە ناسیونالىزم بە پلهى يەكەم پرانسپىتى ئەخلاقىيە و لە سەر ئەوه بىنیادنراوه كە نهادهکان خاوهن بۇونىتكى سەربەخۇن و ئەم بۇوناشيان ھاوشانه لەگەل كۆمەلگا سیاسىيە كاندا، پیویسته هر نهادههیي كىش بوارى بُو بە خىسىزلىت بُۋئەوهى بىبىتە خاوهن خودموختارىيە کى سەربەخۇي تەواو. لەم سۇنگەيەشەوه ناسیونالىزم وەك بىرىيکى ئايىدىلۇزىيانە پیش ھەممۇ شتىك لە شىوهى پرانسپىتى ئەخلاقى مۇرمەتىقىدا خۇى دەنۈنۈت و پەيوەندىدار دەبىت بە جىهانەوه چ وەك ئەوهى هىيە و چ وەك ئەوهى پیویسته بىبىت!!

لایەنگارانى ناسیونالىزم پایان وايە كە دەولەت، تەنانەت ھەستى نهادهوايەتى، بەو پىيەي كە دەريپى جۈرىك لە خود سەربەخۇي و ھەستىكىدە بە ئىنتىماي نهادههی، لەگەل تىپەپیونى كاتداو بە درىئىلەي مىڭەنگەنلىكى (Jean Jacques Rousseau) دەردىكەويىتەوه، چونكە (پۆرسق) لای خویه و پرانسپىتەكانى بىرپاوهپى مۇدىرىنى دارشتىوه سەبارەت بە ديمۆکراسى و پەوايەتى حوكىمى نۇرىتە. لەلایەكى ترىشەوه (جۇن سەتىوارت مىل) (John Stuart Mill) بە يەكىن لە پىشەنگەنلىكى

بەریتانیا لە سالەکانی (۱۷۷۶-۱۷۸۳)دا، دووهەمیشیان لە شۇپش دىرى حۆكمى ئیسپانى لە باشور لە سالەکانی (۱۸۲۰-۱۸۲۸) خۇیان ئەمایش كرد.

لە قۇناغى سىيەھەميشىدا چەمكى ديمۇركاراسى و سیاسىييانە (نەتەوە) گىرىدرايەت بە پەگەزى سىيەھەمەۋە كە ئەويش بىرىتى بۇو لە بىرۇكەي بۇمانسىيەتى ئەلمانىيەوە كە بە (گەل Volk) ئازىز دەكرا، ئەم وشەيە ئامازىيە بۇ كۆمەلگەيەك كە پاشت بە دابۇنھېرت و كەلتۈرۈر مېڭىۋ دەبەستىت زىاتر لە ئاستانەمى سیاسى. كرۇكى چەمكى (گەل Volk) كە بىرمەندانى وەك (ھېردىھەر Herder) و (فېخته Fichte) بەرگىريان لىيەكىد، خۇى لەوەدا چىر دەكىرىدۇ كە مرۇقايىتى دابەشىدەبىت بىز چەمنىن گەل جىاوازو ئەتوانىتى لە پىنگەي گەپان و پىشكىنەنەوە تايىەتمەندى ئاستانەكانىيان لىيەكتىر جىا بىرىتەوە. لىرەوە هەر وەك چۈن زانىيان توانىيان وىتىھى ورد سەبارەت بە پۇوهەك و كانزاڭان و كىانىدارانى سەر زەھى بىكىش، ھەرەمە چۈن زانىيانى زمانناسى توانىيان ھىلەكارىيەكى ورد سەبارەت بە جىاوازىيەكانى نىّوان زمانەكانى جىهان بىكىش، بە ھەمان شىۋەش ئەتوانىتى ئاستانەمى گەلانى سەر زەھى دىيارىبىكىرت و وىتىھى جىاوازىيەكانىشىان بە وردى بىكىشىت.

لە ئەنجامى پىنگەوە گىرىدانى ھەرسى قۇناغەكەي پېشىۋو، لە سەرەتاكانى سەدەي نۆزىدەھەمدا پرانسىيېتى سیاسى دەركەوت كە ئەمپۇ پېئى دەگوتىزىت (ناسىيۇنالىزم). لە بەناوبانلىكتىرىن ئەو كەسانەش بانگەوازىان بۇ ئەم پرانسىيېتى ئۆيىھە كىرىد بىرىتىبۇو لە (جىوپسىيە مازينى Giuseppe Mazzini) ئىتالى كە پاي وابۇو دەركەوتى ئەتەوەكان

بىرى ديمۇركاراسى دادەنلىكتى كە پاش (پۇسق) جەختى كردوەتەوە لە سەر گۈنگى (حۆكمەتى نويىنرايەتى، الحۆکومەتە التەمثىلیة) وەك باشتىرىن شىۋاژى سىيستەمى سىياسى: واتە ھەر كاتىك بىرۇكەي حۆكمەتى نويىنرايەتى قبولبىرىت وەك ئامرازىيەك بىز بەدېيەناتى پرانسىيې دىارييکىرىدىنى چارەنۇوس لاي تاكەكان بە شىۋەھەكى بەكۈمەل، ئەو دەمە پىنگا كراوه دەبىت لەبەر دەم پرانسىيې دىارييکىرىدىنى چارەنۇوسى نەتەوەكاندا.

قۇناغى دووهەميش لەگەل ھەلگىرىسانى شۇپشى فەرەنساي سالى (۱۷۸۹)دا سەرەتىدەدات، كاتىك نەياراتى حۆكمى پاشايەتى نازىناوى (نەتەوە La Nation) يىيان بۇ خۇيىان ھەلبىزارد، كە مەبەستىيان كۆزى تاكەكانى گەلى فەرەنسا بۇو بە جىاوازى پېشەو نازىناوى پېشىۋو يىانەوە. لەم دۆخەشىدا زاراوەتى (نەتەوە) پېش ھەممۇ شتىك دەرىپى بىرۇكەي ھاولاتى ھاوبىش و گشتى بۇو كە بەھۆيەوە يەكسانى بەدىدەھېنلىكتى، واتە بىرۇكەي يەكتىتى گەل. لەلایەكى تۈرىشەوە دروشەكانى شۇپشى فەرەنسا كە بىرىتىبىوون لە (ئازادى، يەكسانى و برايەتى) ئەوا بە ھەلگىرى ئەم بىرۇكەي دائەنلىكتى، بەر بلاۋتىرىن هوتاق شۇپشىش بىرىتى بۇو لە دەستەوارەتى (بىزى ئەتەوە Live). لىرەوە پىنگەوەبەستىرانى چەمكى (La Nation) ئەتەوە لەگەل چەمكى (يەكسانى) لە ئىتowan ئەوانەتى كە لە سايىھى دەولەتدا دەرىن بوارى پەخسەنەد بۇ دەركەوتى ئۆيىھە چەمكى (ديمۇركاراسى)، ئەم پەرسەندەتى فەرەنسا ھاوشانى پەرسەندەتىكى گەورەتى تر بۇو لە مەردوو كېشۈھەر ئەمەركىاي باكۇرۇ باشۇردا، يەكەميان لە باكۇر لە شۇپش دىرى حۆكمى

ناسیونالیزم وەک بزاوییك

Nationalism as a Movement :

ئەو بىرى نەتەوايەتىيەنى كە لە سەرچاوه کانى كۆتاپى سەدەيەنەمەمە دەركەوت، تەشەنگىرىدىنىكى بەرپلاۋى بەخۇيەوە بىيىن لە تەواوى بەشەكانى ترى جىهاندا، تا واي لىھات شىۋىھى يېرىنلىكى ئايىيۇلۇزىانەلى لە خۇى گرت. لە سەرەتا كانى سەدەيەنۆزدەھەمدا لە چەند شۇيىنلىكى ئەوروپادا ناسىونالىزم دەركەوت و كارىگەرىي خۇى پىيشاندا، وەك يۈنان و ئەلمانيا و ئىتاليا و ئىرلەندادا پاشتىريش لە ئىمپراتورىيەتتە فەنەتە وەكانى وەك ئىمپراتورىيەتى نەمسايى-ھەنكارى و ئىمپراتورىيەتى بروسيا و بوسيا و ئىمپراتورىيەتى عوسمانى.

بەھۇى ئەو فشارە ئاخۇيى و دەركىييانە كە توشى ئەو ئىمپراتورىيەتانە ماتن، ناچاربۇون كە دابىنلىن بە داواي سەرىبەخۇيى ھەندىك لە نەتەوە ئىزىز دەستەكانىيادا، تا سەرەنجام ئەو چوار ئىمپراتورىيەت لە جەنگى جىهانى يەكمەدا لە بەرىكەنەنەشانە وە نەخشىي و لاتە تازە سەرىبەخۇكان دەركەوت. لە بەشى خۇرىاواي ئەوروپاش يەكىك لە قەوارە فەرە نەتە وەكان ناچاربۇو دابىنلىت بە سەرىبەخۇيى يەكىك لە ھەرىمە ياخىبۇوەكانىدا، ئەمەش كاتىك بۇو كە بەرىتانيا بە ناچارىي لە سالى (١٩٢١)دا سەرىبەخۇيى بەخىشى بە ئىرلەندادا.

ھەلگىرسانى جەنگى جىهانى يەكمە دەرئەنjamەكانى بوارىيکى گونجاوى پەخساند بۇ پاگەيانىدىنى ماقى چارەنۇس وەك پەنسىيەتكى جىهانى، پاش ئەوهى كە بە تەنها قۆرخىرابۇو بۇ ئەروپا و نوخېھى سېپى پېستى گەلى ئەمرىكا. لە راستىدا پاگەيانىنى شەم مافە

ھەسەلەيەكى بپاوهىيە و كۆتاپى ھاتۇوه و هەرىكەيان لە سەر خاکى نىشتىمانى خۇى سەرەلەددەت و پېسىستە سەرىبەخۇش بن. لە راستىدا ئەزىز مۇونى ئىتاليا نەعونەيە كەمان بېشىكەش دەكتات لە بارەي دۆخىيەكەوە كە تىيدا چەند قەوارەيەكى دابەش بىبۇرى كەرتىپەرت يەكىدەگەرنەوە.

(مازىنى) دوو پەگەمىزى دېكەش دەختەپۇو كە بۇلىان دەبىت لە بەرە و پېش بىردى چەمكى مۇدىرفى ناسىونالىزمدا: پەگەمىزى يەكمە بىرىتىيە لە چەمكى ئەخلاقىي نەتەوە، ئەم چەمكە ماناي ئەو دەگەيەنەت كە تاكەكەس نابىت بە تەنها ئىنتىماي بۇ نەتەوە ھەبىت بەڭىلەوەش زىياتر دەبىت گۈزىرايەللىكى كۆپرەنەي ھەبىت بۇ خواستى نەتەوە كەم. بەم پېكەيەش ھەرچى چەمكى كۆنەكانى وەلا و خۇشمەيىستى نىشتىمان و ئىنتىما بۇ كۆمەلگە ھەيە ئەبن بە بشىك لە سىستىمى دەولەتى نەتەوەيى مۇدىرن.

پەگەمىزى دووهەم لاي (مازىنى) بىرىتىيە لە بېرۈكەي (خىزانى نەتەوەكان) بەم مانايەي كە پاش ئەوهى جىهانشان دابەشكەر بۇ چەندىن نەتەوە، ئەتواتىرىت ئەم نەتەوانە ھانبدىرىن لە سەرھەولدان بۇ بەدەستەتىنەن سەرىبەخۇيى لە پېنگەي پارىزىگارىيەن لە ناسنامە و ماقى بېرىارادانى چارەنۇسەوە، بۇيە ئەم پەرانسىيە نوييە ئەتواتىنى ئاشتى لە ئىيوان نەتەوەكاندا بەرقەرار بىكەت.

(ئىرېنىست بېشان Ernest Renan) ئىرېنىست بېشان نۇوسەرى فەرەنسايسىش پای وايە كە ھەستى نەتەوايەتى بىرىتىيە لە پاپسىيەك، كە لە پېكەيەوە ئەو كۆمەلگەيەنەي بە درىزايى مېشۇو درۇستبۇون، بۇزانە جەخت دەكەنەوە لە سەر ماقى بېرىارادانى چارەنۇس و بەدەيەنەنلى خواست و ئارەزۇوەكانىيان.

دۇزداوهکان و لازىكىرىنى بېشىكى نۇرى ولاتە براوهکان. لىرمهوه پىرسەى كۆتايىھىننان بە سەردىھى كۈلۈنىالىزىم و پاگەياندىنى سەربەخۈپى بە فراوانى پەنجاكان و شەستەكانى سەددەي بىيىتى رەنكىپىز كرد.

دۇوھم: ناسىئۇنالىزىم هۆكاريڭ نەبۇ بۇ جىكىرىكىرىنى ئاشتى لە ئىتوان ولاتاندا، بەقەد ئەوهى هۆكاريڭ بۇ بۇ مەلگىرسانى مەملانى و دەركەوتىنى سىستەمى دىكتاتۇرى سەتكارولە كۆتايىشدا بەرپاكرىنى جەنگە جىهاننىيەكان. واتە هەرچەندە (خىزانى نەتەوهکان) دروستىبوو بەلام خىزانىيىكى پېر ئاشوبو ئازاوهبۇ دوور لە بەختە وەرىي و ئارامى. هۆكاري پشت ئەم ئازاوهيەش ئەگەپايدە بۇ ئەوهى كە ئەو نەتەوانەي كە زمان و ئابىن كۆزى كىرىبۇونەو، دىشىكىبۇنى داواكارىيە مىشۇرىيەكانيان پەرت و بالۇيىكىرىبۇونەو.

بەكورتى هىچ جۇرە هاوئاھەنگى و پىكەوە كۈنچانىنىك لە ئىتوان داواكارىيە نەتەۋەيى و داخوازىيە مەرىمەيەكاندا نەبۇ، چۈنكە كىشىمەكىش و ئاكۆكى لەسەر مەرىمەكان لە ولاتانى بەلگان و... متدا. كۆمەئىك مەملانىي نەتەوهىي و نەزادىلى يېكىوتەو كە ھەۋەكانى مىانگىرى و دووبىارە دازىشتنەوهى سەنورەكانىش سوودىيان نەبۇ لە كې كىرىدەيدا. هەرچى ئەو سەربەخۈپىيەش بۇ كە بەريتائىيا بە ئىرلەندىاي بەخشى لە پاستىدا بۇ بە مۇزى دروستىبوون بۇ لە كېنەيە كۆلۈنىالىستەكان لە بەخشىنى سەربەخۈپى بە ھاوشىيە ئەوهى بەلگان، لەوهش زىاتر لەلایىكى ترەو شەپۇل ناسىئۇنالىزىمى توندىھەو مەردوو ولاتى ئەلمانىي و ئىتالىيائى گرتەوهەمەردوو بىزۇتنەوهى ناسىئۇنالىزىم و فاشىزم بەپشتىبەستن بە بىرۇكەي هىزىو فراوانخوازى سەربازىيەوهەتتە كۆپەپانەكە. مەمۇ ئەوانەش لە يەك كاتدا بوارىان پەخساند بۇ

بەھۇي دۇو پىروداوى گەورەوه پەھەندىتىكى جىهانى وەرگرت، كە يەكەميان شىۋاپىزىكى پادىكالانەي وەرگرت لە شۇپاشى بەلشەفيكەكانى روسييا لە سالى (1917)دا، دۇوھمېشيان شىۋاپىزىكى لېپرالانەي وەرگرت لە پاگەياندىنى چواردە خالەكەي (دۇرۇق وېلىسنى)اي سەرۋىكى ئەمرىكا لە سالى (1918)دا. پىش مەلگىرسانى جەنگى جىهانى يەكەم، زۇر لە نەتەوەخوازەكان باوهېپىان وابۇو كە لە پىنگەي بەدەستەتەنەن ماق فيدرالى يان مەرىمەيەتتىيەو لە ئاوخۇي دەولەتتىكدا دەتوانى مافە نەتەۋايەتتىيەكانيان بەدەستەتەن بەبىن ئەوهى لە ولاتەكەيان جىبابتەو يان لە ھەۋلى بەدەستەتەنەن سەربەخۈپى كەلتۈرۈدا بۇون وەك ئەوهى كە لە دۆخى مەندىك ولاتى وەك چىكۆسلاۋاڭاكياو بەلچىكاو سۈرىپىرادا بەرچەستەبۇ بۇ بۇ. بەلام لەپاش جەنگى جىهانى يەكەم ماق چارەي خۇنۇوسىن بەتوندى لەگەل سەربەخۈپى تەواودا پىنگەوە گەيداراون و پىشىپىنەيەكەي (مازىينى) ئىتالى سەبارەت بە سەرەتەدانى سەرەتەمى ماق چارەنۇوس و دەركەوتى (خىزانى نەتەوهکان) لە واقىعىدا ھاتىدى.

لە پاستىدا سى هۆكاري سەرەكى پىنگىرىپۇن لە بەردىم ھاتىنىدى ئەو پىشىپىنەيەدا لە پىش جەنگى جىهانى يەكەم:

يەكەم: پىنگىرى هىزىز ئەوروپىيە كۆلۈنىالىستەكان لە بەخشىنى سەربەخۈپى بە كەلانى ژىر دەسەلەتىيان لە ئاسىيا و ئەفريقادا، بۇيە دەبىيەن كە ھىچكام لە بەریتائىي و فەرەنسا و ھۆلەندىاو بەلھىكا رازىنەبۇون لەسەر بەخشىنى سەربەخۈپى بە كەلانى ژىر دەستىيان، ئەم دۆخەش درېزەي كېشا تا كۆتايى ھاتىنى جەنگى جىهانى دۇوھم، كە يەكىك لە دەرئەنچامەكانى بىرىتىبىوو لە ویرانكىرىدىنى ولاتە

پوخانی ئەزمۇونى كۆمۈنیستى لە و لاتانەدا بەجۇرىكى تربىو، تەنانەت ئەتوانىت بەتقىنە وەيە سىتى نەتەۋەيە كان دابىرىت پاش سالانىكى زۇر لە بىنەنگ كىرىن، چونكە لاي ئەوان ناسىيونالىزم مانىسى دىزايىتى حۆكمى سۆقىھىتى و گېرانەوە بۇ پەيوەندىيە كانى پىش ئەزمۇونى كۆمۈنیستى دەگەياندۇ لەگەل داواكاري رىفۇرمى شابۇرى و پىادەكىرىنى دىيمۇكراسىدا پىكەوە گرىيداربۇون، هەر لەپەر ئەو ھۆيەش بۇو كە پۇلىكى بەرچاواي بىنى لە تاودانى ھەستى ئۇپۇزسىيۇنى ھەلکشاوى دىز بە كۆمۈنیزىم لە خۆرەلاتى شەورۇپادا. لەوهش زىياتى يېرى ناسىيونالىزم دوچارى خودى يەكتى سۆقىھىتىش بۇو، چونكە يەكتى سۆقىھىتى پاش جەنكى جىهانى يەكەم لەسەر بىنەماي دەولەتى فەرەگەز بىنیادناربۇو. هەر بۇيە لەگەل لازىبۇونى مشتى پۇلائىنى يەكتى سۆقىھىت لە (1991)دا بەشىك لە نەتەوانە سەرېخۇقى خۆيان راگەياندۇ ئىزىكەم (15) دەولەتى نوئى لەسەر نەخشى سىاسى جىهانى دروست بۇون. ئەم كۇدانكارىيابانەش لە ھەندىك حالەتدا لەسەر دەستى بىزازىدەيەكى رۇناكىبىرى حىزىسى شىوعىش بە ئەنجام ئەگەنەنزا و سەرەننjam بارودۇخىك دروست بۇو كە لە مېزۇوى سىستىمى مۇدىيىتى جىهاندا ھاوشىۋەي نېيەر لە پوسىا دەرەوەيدا زەمارەيەكى زۇر دەولەتى سەرېخۇقى لەدايك بۇون. بەمەش زۇر بەپۇونى كارىكەرىيى ناسىيونالىزم لە پەيوەندىيە نىيۇدەلتىيەكان و سىستىمى سىاسى جىهانىدا دەبىنن.

ناسىيونالىزم و پەيوەندىيە نىيۇدەلتىيەكان

Nationalism and International

Relation :

دەرئەنjamەكانى سەرەلەدان و تەشەنەكىرىنى

دەركەوتى لايەنە پۆزەتىق و نىكەتىقەكانى ئاسىيونالىزم.

ھۆكاري سىيەمى پىشت بەدىنەھاتى خۆزگەر خۇنەكانى سالى (1918) بەپۇونى لەپاش جەنكى جىهانى دوودم زىراتر بەدەركەوتىن، چونكە كىرىزى و ئالۇزى تەنانەت پەيوەندىيەكانى ئېوان ئەو دەولەتەنەشى گىرتەو كە خاودەن سەرېخۇقىش بۇون، تەنانەت ئەوانەش كە لايەنگى پرانتىسيپى مافى چارەنۇوس و ئاسىنامى نەتموايەتىش بۇون. ئەمەش بەپۇونى لە ولاتە پېشكەتتۇوهكانى وەك ئەمرىكا و ئەوروپاى خۇرۇشادا رەنگى دايەوە. بەتايبەت لەپاش شەستەكانى سەددەي بىستەوە لە (ھەرېمى باسکى ئىسبانىيا و لاي كاقۇلىكەكانى ئېلەندىاي باكودو سىكۈتلەندىاو دورگەي كۆرسىكا).

لە ولایەتە يەكىرىتۇوهكانى ئەمرىكاش دەنگى ناپەزايى بىلەن بۇويەو، سەرەتا بەدەركىرىدىنى لائىحەي مافەكانى منۋە بۇ داكۆكى كىرىن لە مافى ۋەش پېستەكان و پاشانىش ھۆشىيارى نەتەۋەيى و نەۋىزىدەي ناۋەندى كۆمەلگا ئىتنىيەكانى دىكەي جىڭە لە سېپى پېستەكاندا تەشەنەي كرد. لە كەنەداش دانىشتووانى ھەرېمى (كىوبىك)ي فەرەنسى زمان داواي مافى زىراترو دەسەلاتى خۇدمۇختارىيان دەكىدو تەنانەت ھەندىكچار داواي سەرېخۇقىش دەكەن. بەلام ئەۋەي جىنى سەرنجە تەواوى ئەم پاپۇونە ئىتنىسى و نەتەۋەييانە لەخۇرۇشاواب ئەوروپاواب باكىرى ئەمرىكا دەلايمەن ئەو و لاتانەوە كە مازۇدراون و تا ئىيىستاش ھېچ كېشەيەكىان بە ھەلۋەشاندەوە دەولەت و راگەياندىنى سەرېخۇقى لەلايمەن ئەو نەتەوانەوە كۆتايى پېتەھاتوو.

بارودۇخى خۆرەلاتى شەورۇپاى پاش

پاسته قینه‌ی ئەو نەتوانىن كە حوكىيان دەكەن، هەرچەندە ئەگونجىت بەشىيەيەكى كىدارىش وانەن، بەلام لە ئاستى نىيۇدەولەتى و لە كۇپۇ كۆبۈونەوە دېپلۆماتى و ياسايسى كە ئەقلىيەتىنەكىدا دەولەت بە تاكە ئۇنىڭرى ئەتەوەكان دادەنرىت لە ئىزىز سايەسى ئەو سىستەمە ئىيۇدەولەتىمى كە لە ئەمپۇدا بالا دەستتە. بۇ نموونە لە بىرگەسى (۲) ئى مادەسى (۱) ئى مىساقى (UN) دا نۇرسراوە: "پەرەپىدانى پەيوهنىدى دۇستانە لەننیوان نەتەوەكاندا لەسەر بىنەماي پىزىگەرنىنى پەرانسىپى يەكسانى لە مافى بېرىارادانى چارەنۇس بۇ كەلان و گىرتەبەرى پىوشۇينى گۈنچاوجا بۇ پاشتىۋانى يىكىدىنى ئاشتى جىيهانى".

دۇوھم: ناسىيۇنالىزم وەك پەتكەزىيەكى بىنەپەتى بۇلىكى گىنگى كېپاراوه لە پىرسەي بىنادانانى دەولەت و پىتكەننافى ناسىنامەيەكى ھاوبەش و ھۆشىيارىيەكى ھاوېيش لە ئىوخۇرى كۆمەلگە كانىاندا. بەلام دەولەتى نەتەوەيى دروشىمە دۇوبىارە دەكەنەوە كە پىيويستە تاكەكان گىيانى خۆيان بىكەن بە قورىياتى لەپىتىا و كۆمەلگە كانىاندا. بەلام دەولەتى نەتەوەيى ھاوجەرخ لە ئىزىز فشارى ئەو رىزە نۇردەي كۆچكەرنى بە لىشماوى دانىشتوانى بۇ شارە گەورەكان كە پىيويستى بۇون بۇ بەرەنگاربۇونەوەي كېپىكى و ھەرەشەكانى دەرەوە، لە ھەمان كاتىدا بەشىيەيەكى بەرەدەرام پىيداگىرى كىردوھ لەسەر بەھېزىكەننى هەستكەرنى بە كەسىتى نەتەوەيى و ئاخانجى نىيۇدەولەتى ھاوجەرخ دادەنرىت. ھەريەكە لە كەپەماننامەي كۆمەلھە ئەلەن كەلان و مىساقى نەتەوە پەكەرتووھ كانىش لەسەر گەيمانەي ئەم پەرانسىپە بىنادىنراون، ھەرۇھا سىستەمى ياساى ئىيۇدەولەتىش لەسەر ھەمان پەرانسىپ داپىزىراوه. لىرەوە رەنگە دەولەتان نۇينەرى

لەم پەرانسىپە لە ئاستى پەيوهندىيە ئىيۇدەولەتىيە كاندا فەرە پەھەندىبۇون، چ لە ئاستى كارىگەرىي ناسىيۇنالىزم لەسەر سىستەمى ئىيۇدەولەتى يان لە ئاستى ئەو كىشە شىكارى و ئەخلاقىيانەي كە بەھۆى ناسىيۇنالىزمەوە ھېندرانە ئىيۇ كايەتى تۈزۈشەوە پىاپە كەنەوە لە بوارى پەيوهندىيە ئىيۇدەولەتىيە كاندا.

بەشىيەيەكى كىشتى ئەتوانىن باس لە چوار دەرەنچامى سەرەكى بىكەين:

يەكەم: ناسىيۇنالىزم كۆمەلېك بەھاو تەشىرىعاتى نۇينى ھەننایە كايەوە لە ئاستى سىستەمى دەولەتىدا. بە چاپىچەشىن لە بۇونى چەندىن پاساواي پەيوهست بە چەمكە تەقىيدى كەنلىكى وەك سەرە روھرى و پىداويىستىيەكانى و پەرانسىپى دەستيئەرنەدان لە كاروبىارى ناوخۇرى دەولەتىدا كە بەھۇي سىستەمى (ويىستقلايا) و چەمسىپىنراپۇون، ھېشىتا سىستەمى دەولەت ئەتوانىت بانگەشەي ئەمە بکات كە ئەو بېراستى نۇينەرایەتى بەرژە وەندىيەكانى كەلان سەرىيەخۇ ئەكتە، لىرەشدا گىنگى چەمكى (دەولەتتى-ئەتەوە) و ئەمە ماذايانە دەرەنەكە وىيت كە لە خۆيان دەگىرىت بۇ نموونە ئەو ماذايەي كە پىنى وايە حۆكمەتەكان نۇينەرى كەندايى و راستەقىنەي كەلەكانىيان، هەرچەندە كەسانىكى زۇر ھەن كە دىرى ئەو ماذايە دەۋەستەنەوە.

ھەرچۈنیك بىت، پەرانسىپى مافى بېرىارادانى چارەنۇس، وەك پەرانسىپەنلىكى جىيهانى قبولكراو، بە بىنەماي سەرەكى سىستەمى ئىيۇدەولەتى ھاوجەرخ دادەنرىت. ھەريەكە لە پەيەماننامەي كۆمەلھە ئەلەن كەلان و مىساقى نەتەوە پەكەرتووھ كانىش لەسەر گەيمانەي ئەم پەرانسىپە بىنادىنراون، ھەرۇھا سىستەمى ياساى ئىيۇدەولەتىش لەسەر ھەمان پەرانسىپ داپىزىراوه. لىرەوە رەنگە دەولەتان نۇينەرى

نامانجی نه تمهیی هاویش دروست بکات له
ناستی ناوخودا.

سینه: هستی نه ته واييه تى پالنيرىكى
بەھىزىوو لە داپشتن و دووباره داپشتن تەھىي
نەخشە ئىتىدەولەتىدا، واتە لە پرۆسى
دىيارىكىدىنى ئەو زەۋيانە كە دەولەتىنى لە سەر
بنىاد دەنرىت و پاشانىش دىيارىكىدىنى ئەو
سنورانە كە لېكتريان جىاھەكانەتە.
مانىي ئەم پرۆسى يەش ئەھىيە كە لانى كەم لە رووى
تىۋىرىيەمە نەخشە جىهان رەنگدانەھى
واقيعى دابەشبۇونى نەتەوهە كانە لە سەر زەۋىدا،
واتە ويئە ئەھىيە دەولەتىنان لە سەر نەتەھەكانى
نمايشى ئەو بازىدۇخىيە كە پىشىت نەتەھەكانى
لە سەر دابەش بۇوه. لە راستىدا ئەم پرۆسى
زىاتر لە پرۆسى رومالىيەكى جىقلاوجى يان
دىيارىكىدىنى توبۇڭرافىيە سروشتى بە شەكانى
گۇئى زەھى دەچىت، بەلام ناوهپۈكى پرۆسى كە
تەواو جىاوازە و بە ئاشكرا رۆلى فاكتەرى
مېئۇويي و كارىگەرىي لە دىيارىكىدىنى
سنورەكاندا پۇنەتىكى يەكلەكەرەھەيە تەنانەت
نۇرچار رېكەوت (صدفە) رۆلى سەرەكى
دەبىنەت. بۇ نەعونە لە ئەوروپادا ھەندىكچار
بەھۇي ماندووبۇونى سوپاكان لە جەنگدا،
بەھەكانى كۆتايىي جەنگ كراون بە خالى
سنورەكان، ياخود لە جىهانى سىيەمدا بەھۇي
رېكەوتى سوپاو يەكە بەرىيەبرەنە
كۈلۈنیالىيەكانە سەنورەكانى دىيارىكراون،
تەنانەت سنورە جىتكەرەكانىش لەر حالەتە
بە دەھىزىن، بۇ نەعونە سەنورى ئىتىوان ئەمەركاۋ
كەندا يان سەنورى ئىتىوان ئىسپانياو پورتوقال
بەرجەستەكەرە مېئۇوييەكەن كە رېكەوت رۆلى
تىدا بىينىو. ھەمان حالتە لە پرۆسى داپمانى
بلۇكى كۆمۈنۈزىمىشدا دەبىنەت.
لىرەوە ئەگەيەن دەرئەنچامىك كە ھەندىك
لەنەتەھەكان خاۋەنى بزاوئىكى نەتەھەيى بۇون

پالەوانە نەتەھەيى كان. ھەموو ئەو ھۆكارانەش
پېيکەوە بۇلیان دەبىت لە بەتىنگىدىنى
ھۆشىارى و ھەستى نەتەھەيى و ناسىنامەي
ھاوېش لە ئىتىوان تاكەكانى نەتەھەيەكداو
دەبىتە ھۆى قبۇلگەنى يېزىكەي دەولەتى
نەتەھە. بەم مانا يەش ناسىيۇنالىيىم بەشدارىيەكى
چالاکى دەبىت لە پاشتىوانى كەنلى
دەستە بېزىرى سىياسى بۇساكىپۇر سىيەتىمى
بالادەست. زۇرچار ئەوانەي كە لە بارەي
ناسىيۇنالىيىمە نۇرسىيۇيانە ئەو راستىيە
دۇپەمات دەكەنەوە كە ناسىيۇنالىيىم پالپاشتىكى
گەورەي ھەبۇوه لەو ولاتائى كە پېشىت
كۈلۈنیالىكراوبۇون چۈنكە لەو دۆخانەدا
سنورو كەسىتى دەولەت لە دەھەوە سەپىنزاوه
بەسەريدا.

ئەھەي گومانى تىذانىيە ئەۋەيە كە
پىادە كەنلى ناسىيۇنالىيىم بەشىۋازىكى فەرمى
بەشىك بۇو لە پرۆسى بىنیادنائى نەتەھەكانى
جىهانى سىيەم لەزىز چاودىرى و ئاراستەي
دەولەتىاندا. بەلام ناتوانىت ئەم پرۆسى بە
تەنەا كورتىكىتەوە لە جىهانى سىيەمدا،
چۈنكە لە دەولەتە پېشىكەتتە كەنلىشدا، چ لە
(فرەنسا، ئەمریكا يان بەریتانیا) دەولەت
پاشتىوانى لە ھەستى ناسىنامەي نەتەھەيى و
نامانجى نەتەھەيى هاوېش دەكەت، لە رېنگەي
خويىندىن و كەلتۈرۈر ھۆكارەكانى تەرەوە. لە
راستىدا ناسىيۇنالىيىم بۇوه بە بەشىكى دانەپراو
لە پەيپەندى ئىتىوان دەولەت و كۆملەنگا لە
تەواوى جىهانىدا، لە ھەمانكەتدا بۇوه بە
پەگەزىكى تەواوكەرە پرۆسى پاشتىوانى كەنلىنى
ھېزى دەولەت لە ئاسىتى ئىتىدەولەتىدا،
چۈنكە ھېچ دەولەتىك ناتوانىت بەرەۋامى و
بسوونى خۆى بىسەلمىنەت لە گۈزەپانى
ئىتىدەولەتىدا ئەگەر نەتەۋانىت لاي ھاولا تىانى
خۆى ھەستى نەتەھەيەتى هاوېش و

ئاراسته يېش هولەكانى ئەلمانيا بۇ هەزموون بە سەر ئەمۇرىپادا، هولەكانى يابان بۇ هەزموون بە سەر خۇرەلاتى ئاسىيا لە كانى جەنگى جىهانى دووه مدا دا لەپىگەي داگىركىردن و ملکەچىركىنى چەندىن هەرىم و لاتەمە.

ئەمەنچەن ئاجامەي لە ئەزمۇونى كۆلىنىيالى ئەلمانى و ئىمپېراتورىتەتى يابانىيەوە دەستەمان دەكەۋىت پېتەن دەلىت كە ناسىيۇنالىيىم ھىزىتى چۈخىنەرە، بەھۆى ئەۋەشەوە دىۋايىتى ناسىيۇنالىيىم بۇبۇرۇتىكى فراوانىتى بەخۆيەوە بىنۇوە، چۈنكە لە ئاستى ئىۋەھولەتىدا ھاوشانە لەگەن كۆمەلىك سیاستەتى دېكتاتورى و رقى رەگەزپەرسىتىدا كە سەرچاوه كەنیان لە ناوخۇي دەولەتدا يەھۆى بەھۆى بەكارەتتىنى ھەست و بىرى ناسىيۇنالىيىتى لەلايەن ئەر زىيە دېكتاتورانەوە لەلايەك دىز بەكارە ناوخۇيەكەن و لەلايەكى ترىشەوە بەمەبەستى فراوانخوازى و سیاستەتى دوژمنىكارانە لەدەرەوە.

چوار گفتۈگۈ فراوان

بابەتى ناسىيۇنالىيىم يەكىنە كە لە بابەتائى كە مشتومېرىكى فراوانى لىكەوتوقتۇمە لە چوارچىيە دىبەيتە (Debate) سیاستى كىشتىيە كەندا، ھەروەھا لە چوارچىيە زانستى كۆمەلایەتىيە كەنیشدا، لېرەدا حالى ناسىيۇنالىيىم ئىزىكىيە ناوخۇيەكەن لە دەولەتە فەرە رەگەز و ناڭزىكىيە ناوخۇيەكەن لە دەولەتە سەنۇرە كەن و ناڭزىكىيە ناوخۇيەكەن لە دەولەتە قەيران و جەنگىيان لېۋە نەتەوە كەندا ھەمېشە قەيران و جەنگىيان لېۋە دىرسەت بۇمە، وەك دۆخى مەملەتىي عمرەب - ئىسراىيل و يۈگىسلامىيە جاران و كىشى كىشمەر و سېريلانكاو پواندا.

لېرەدا ئەمەي بارۇ دۆخە كە مەترىسىدارلىرى دەكتاتورە كە ناسىيۇنالىيىم روڭى ئەكتەرىيە كارىگەر دەبىنەت لە دىيارىكىرىنى ھۆكىارو پاساوه كەنلىكىرىسىاندىنى جەنگ لەننیوان دەولەتائىدا، لە نەمۇونە دىيارەكانى ئەم

ھەرچى دەرئەنجامى چوارھەمى ناسىيۇنالىيىم ئەمە پەيوەست بە پەيوەندى ناسىيۇنالىيىم بەسىستىمى جىهانىيەوە، لە پاستىدا ئەم پەرانسىپە لە سىستىمى جىهانىدا سەرچاوه چەندىن قەيران بۇمە بىرە لە دەنگىرەتىك كاتدا ھەنگىرىسىنەرە كەنگەكانىش بۇمە. بۇ نەمۇونە لە كىشە ناڭزىكىيانە كە لە نېیوان ھەردو

جەنگە جىهانىيە كەدا سەبارەت بە دابەشكىرىنى جوگرافىيە كەن روويياندا، يېرۇپايەك دروست بۇ پىتى وابۇو كە رازىبىوون بە پەرانسىپى مافى بېرىاردانى چارەنۇس رەنگە بېتىتە ھۆى بەرپاپۇونى ئاشتى لەننیوان كەلاندا. بەلام ھەمېژوویەكى ئىزىكدا كىشە سەنۇرە كەن و ناڭزىكىيە ناوخۇيەكەن لە دەولەتە فەرە رەگەز و ناڭزىكىيە ناوخۇيەكەن لە دەولەتە قەيران و جەنگىيان لېۋە ئەكتەرىيە كەندا ھەمېشە قەيران و جەنگىيان لېۋە دىرسەت بۇمە، وەك دۆخى مەملەتىي عمرەب - ئىسراىيل و يۈگىسلامىيە جاران و كىشى كىشمەر و سېريلانكاو پواندا.

له لایه کی تریشه و بهشیکی گرنگی نه و
کیشانه ئەگەر بىتەو بۇ نەو چوارچىنەو گشتىيەى
كە چەمكى ناسىيۇنالىزىمى تىدا پىشىكەش
دەكىرىت و شىكار دەكىرىت، چونكە بەشى نۇرى
ئەو جەدەلەي كە سەبارەت بە ناسىيۇنالىزىم
ورۇنىڭراوه له لايەن كايمەت پەيوەندىيە
نېودەولەتىيەكائىنەو نەبۇوه، بەملکو له لايەن
كايىھەمكى ترى زانستە كۆمەلایەتىيەكائىنەو بۇوه
كە زانستى كۆمەلایەتىيە.

لىرەو نەو گفتوكۈيانەى كە سروشتنىكى
كۆمەلایەتىيان هەيدە يان ئەو گفتوكۈيانەى كە لە
چوارچىوەت تىزۈرى سىاسىیدا سەبارەت بە
ناسىيۇنالىزىم ئەنجامدراون ئامارە و ناوهەرۆكى
گرنگىيان تىدايىە بۇ پەيوەندىيە
نېودەولەتىيەكان.

بۇ زىياتىر بۇونكرىدىنەو لىرەدا
چوار لەگەنگەتىن ئەو گفتوكۈيانە ئامارە
پىندەدەين:

يەگەم: دادگىرى لە بەرامبەر ئۆرەد

Justice Versus Order

ھەر لە سەرتاواھ سىستەمى جىهانى پىشى
بەدۇو پرانسىپ بەستۈۋە كە بىرىتىن لە:
پرانسىپى سەرەتلىرى دەولەتلىق، پاراستنى
ئاشتى لە ئىوانياندا. كەواتىھە بۇويى
گىريمانىيەو پىيۈستە كە بېرىاردانى
چارەنۇوس و دەرىپىنى داواكاريە نەتەوايەتىيە
رەواكىان چۈونىيەك بىن لەگەن ئەو دۇو
پرانسىپەدا، لە واقىعىيەدا چۈونىيەك.
ھەركاتىيەش ناكۆكى و جىياوازى بۇوبىدات ئەوا
لە چوارچىوەتىيە سەو سىستەمە جىهانىيەدا
مېكائىزىمى گونجاو ئامادەيە بۇ گەيىشتن
بەرىكەوتى ئاشتىيانە، وەك: داوهەرەكىرىدۇ
پاپرسى گشتى و يەكلاكىرىدۇ وەي لەپىگەي
دانوستانەوە.

لەگەن ئەمەشىدا پىيۈستەمان
بەتۈزۈشىنەوەيەكى مېزۇويى وردو قولۇ نىيە
سەبارەت بە مېزۇوى سىستەمى نېودەولەتى لە
ماوهى دوو سەدەي پابىردوودا بۇ ئەوهى بگەينە
ئەو پاستىيە كە ھەميشە كۆمەلەتكە مەملەتى
ھەبۇون و ھەندىيەكىشيان گەشتۈنەتە حالتى
جەنگو پاشانىش سەتمى لىكەوتۇتەوە. لىرەوە
ئەگەينە دەرەنچامىتىكى كە پرانسىپەكائى
سپاسەتى ھاوسمەنگى ھېزەكان پىچەوانە
پرانسىپى مافى بېرىاردانى چارەنۇوسە، چونكە
بۇ ئەوهى ئاشتى لە ئىوان زەھىزەكاندا بېرىزىن
پەنگە پىيۈست بىت كە ھەندىتىكى ناوجەتى نەفۇز
لە ئىوانياندا دابەش بىرىت يازان لە ئىوان
خۇياندا بگەنە رىكەوتىن بۇ ئەوهى ھەر
زەھىزىك چەند ناوجەتىكى كۆلۈنىيالكراوييان
دەست بگەۋىت. بۇ نەمۇونە روسيار بروسيا
لەنەوهەدەكائى سەدەي ھەزىدەمدا پۇلەندىيان
لە ئىوان خۇيان دابەشكەرد كە پىشىت
شانشىنەتىكى سەرەت خۇبۇو، بە مەبەستى
پاراستنى ھاوسمەنگى ھېزەلە ئىوان ئەو دۇو
ولاتىدا. لە كۆتاىي سەدەتى تۆزىدەمەم و
سەرەتلى سەدەتى بىستەمدا، زەھىزە
ئۇرۇپىيەكان لە ئىوان خۇياندا رىكەوتىن لە سەر
درۇستىرىدىنى ناوجەتى نەفۇز كۆلۈنىيائى تايىبەت
لە ھەر دۇو كىشۇھەر ئاسياو ئەفریقا.

لە قۇناغىي جەنگى ساردار دواي ئەوهەشدا
ولاتانى خۇرۇشا بىدەنگ بۇون بەرامبەر بوسىيا
بۇ ئەوهى ھەزمۇونى خۇي بىسەپىننەت بە سەر
كەلانى خۇرەتەلاتى ئەورۇپا و گەلانى روسييا
خوشىدا، ئەوهەش لە پىيتسا پاراستنى ھاوكارى
لە ھەندىتىك بوارى تردا كە ھەستىيارىيان زىاتە
بۇ مەسەلەكائى ئارامى و ئاسايىشى جىهانى.
نەمۇونەي روونى ئەم حالتەش بىرىتىيە لە
ھەلۈيىتى ئىتكەتىي و لاتانى خۇرۇشا سەبارەت
بە ھەر دۇو شۇپشى ھەنگارىيائى سالى (۱۹۵۶) و

له شست مەسىھلەی دابەش بۇونى پاى دروستكەرانى بىرىارى سىياسى خۇرئاواوه بۇون سەبارەت بە يوگىسلافىيائى پېشىۋو لە سەرەتاي نەوهەدەكانى سەدەي بىستدا، چونكە بەپۇونى لەوە ئەنلىيەبۇون کە دەبىتەتاق سۇورىيەك پېشتىگىرى مافى بېرىاردىانى چارەنۇوس بکرىت و لە كۆيدا ئەو پېشتىگىرىيە رابكىرىت. ئەم دۆخەش ھۆكاري سەرەلەدانى كىشىھەكى تىربىو، چونكە ئەگەر مافى كۆمەلەيەك بىت كە سەرىيەخۇيى خۆى رابكەيەنیت ئەوا ئابىتھىچ رىيگىرىك دابىزىت لەپەردەم كە مىنەيەكدا، كە لە چوارچىوھى ئەو كۆمەلەدا دەزى، بۇ ئەوهى سەرىيەخۇيى خۆى رابكەيەنیت. ئەم مەسەلەيە لە سەر سەرىيەكانى بۇسەنەو كرواتيا ئەچسېتىت، ھەرودك چۈن بۇ ئىرلەنداي باكىرۇ روسەكانى ئۆتكۈزۈش دەكۈنچىت، ھەرودەها بۇ عمرەبەكانى ئىسرايىلىش پاستە، لەپەردووشىدا بۇ ئەلمانىيەكانى دەرەوهى سۇورى رايىخى ھەتلەرىيش باس دەكرا، بەلام ئەوهى جىنگىكى مشتومپ نىيە ئەوهى كە ئاگۇنچىت ھەر كۆمەلەكى لەجىهاندا ئۆتكۈزۈش دەكۈنچىت، ھەرودك چۈنكە تەنانەت ئەوتەوانەش كە بەيەك زمان ئەدۋىن ئەگۈنچىت زىياد لە دەولەتىكىيان ھەبىت وەك زمانى (ھەرەبى، ئىسپانى، ئىنگلەزى، فەرەنسى، ئەلمانى، فارنسى و مەلاوى...ەتىد). پرسىyar لېرەدا ئەوهى: پىويىستە لەكۆيدا ھېلى جىا كەرمۇھ بىكىشىن؟ ئۆتكۈزۈش وەلەميش ئەوهى كە پىويىستە جۆرىك لەھاوسەنگى لەنیوان (دادگەرى و ئۆزىمەر Order) دا دروست بىكەين.

شۇپشى چىچان لە سالى (1994)، دەبىنەن لە مەردوو حالتەكەدا كارداڭەۋەيەكى رۇون لەلايەن خۇرئاواوه پېشان نەدرابە بۇ پاراستنى مافى بېرىاردانى چارەنۇوس بۇ ئەو دوو نەتەرەيە.

لە چەندىن ئاوجەي ترى جىهانىشدا، بەناشىكرا لەپېنەو پاراستنى ئاسايسىدا مافى چارەنۇوسى چەندىن نەتەو پېشتىگى خراوە. بۇ ئەنۇونە لە سالى (1961) ھەنگىرىسانى جەنگ لە ئەفرىقا دەولەتە ئەفرىقىيە كان ئامادەن بۇون دانىنەن بە سەرىيەخۇيى ئەرىتىرا لە ئەسىيوبىيا تا سالى (1991) كاتىك بارودۇخى ھەرىقى و ئىيۇدەولەتى بەتەواوەتى پەخسا. لەوەش زىياتە تا ئىستا مىچ دەولەتىك نىيە لەجىهاندا كە ئامادەيى خۆى دەرىپىيەت بۇ دانپىدەنانى دەولەتىكى سەرىيەخۇ بۇ ئۆزىكە (15-20) مiliون كورد كە لەھەرىكە لە ئىرلان و تۈركىياو عىراقدا دەزىن⁽¹⁾ تەنانەت لە پاش لەپەرىمەك ھەنۋەشانەوهى بلۇكى كۆمۈنیستى ھەرچەندە لە سەرەتاوە كۆمەلەڭكاي ئىيۇدەولەتى ئامادەيى تىيدابىو كە سەرىيەخۇيى بېھەخشىت بەھەر دەولەتىكى نۇى، بەلام دواتر كۆدەنگىكى گشتى لە نىيوان ولاتاڭدا پېتكەمات لە سەر كۆتايى ھېنغان بەو بارودۇخە بەخىرايى. بۇيە مىچ جىنگىكى سەرسوپرمان نىيە كاتىك وەزىرى دەرەوهى بەريتانيای ئۆتكاتە (Douglas Hurd) لە كۆبۈنەوهىكى پەيمانگاي شايىانەي لەندەن بۇ كاروبىارى پەيمانلىيە Royal Institute of International Affairs كان (International Affairs) لە مانگى حوزەبرانى سالى (1993) لە وەتەيىكدا ئەلتىت: (ھېۋادارم كە لەوە زىياتە دەولەتى نەتەوهىي دىكە سەرەتەنەدات).

لە پاستىدا ھەنۋە گومانانەش بۇون كە

دودوم: میژوو له برامبر مودیونیتی

History Versus Modernity

ناسیونالیزم پشت ئەبەستیت بە باڭگەشمى بەردهوامىي میژووپى، بۇ شعونە ئەگۈزىتىت: بۇونى ئەم نەتەوەيە ئەگەرىتىم بۇ پېش چەندىن سەدە میژووكەش لە ساتانەوە دەست پىدەكت كە تىيدا دروست بۇوه، جا ئەگەر ئەم ساتەوەختە راستەقىنە بىت يان خەيالى. بە ماڭايىكى تىيدا دروست بۇوه، جا سەرىيەخۆپى و گەشتىن بە دۇخى دەولەت بىرىتىيە لە بە لوتکە كەشتىنى ئەم میژوو دېرىنە. لە و چوارچىۋەشدا چەند زاراوەيەك بەكارەھېنریت وەك (زىندۇوبۇونەوە، پابۇون و پىنیسانتس). هەروەها گىنگى نەدرىت بە میژوو باوباپىران و ئەم میژوو بەكارەھېنریت بۇ يەكلاڭىدەن وەدى ئەم ناكۆكىيانە كە لە ئىنگە كۆمەلایەتىيە كەدا روودەدەن سەبارەت بە دىيارىكىدىنى پادەي (پەسىنایەتى) و پېنچەوانەكەشى. ئەم سەرمەتى رۆلى میژوو لە دىيارىكىدىنى سروشتى ئەم زەويىتى كە نەتەوە لە سەرى ئەزىز: ئايى تەنها زەويىكى میژووبىيە يان سروشتىيە يان دىيارى خوداوهەندە، كە بىنگومان كارىگەرى گەورەي نەبىت لە پەيوەندىيە ئىيۇدەولەتتىيە كاندا.

لىرىهە كاتىك نەتمەدەيەك بىيەرىت رەوايەتى بۇونى نەتەوەيە كى تى بخاتە ئىرپىرسىارەوە، شەتىكى سروشتىيە كە پەنا دەبات بۇ سەلماندىنى ئەوەي كە ئەم نەتەوەيە خاوهنى مەرجەكانى بەنەتەوە بۇون ئىيە يان خاوهنى میژووبىيە كى دېرىن ئىيە يان ئەم نەتەوە لېرىهە دروست نەبۇوه لە شۇينىكى تى سەرىيەلداوه يان هەر لە كۆنەوە بەكرىگەراوى بىنكانە بۇوه، لېرىهەدا میژوو هەموو شەتىكە و رۆلى سەرەكى نەبىنېت. تىكەيىشتن لە ناسیونالیزم بەگۈزە ئەم چەمكەي پېشىوو بىرىتىيە لە شىۋازى باوى

تىكەيىشتن لای زۇرىنەئى بىزارتى
ناسیونالىستەكان. ئەم دەروازەيەش بە^{(دەروازەي بەردهوامى) ئاودەپېرىت.}

بە پېنچەوانە ئەم جۆرە تىكەيىشتنەوە زاتىيانى كۆمەلتەنس پايەكى تى پېشىكەش دەكەن كە دەلىت: نەتەوە قەوارەيە كى هەرەمەكىيەمە میژوو دروست بۇونىشى ئۆتىيە. ئەم پايەش بە (تىكەيىشتنى مۇدىيەن) ئاسراوە. بەپى ئەم تىكەيىشتنە مۇدىيەن دەگۈنچىت كە نەخشە دابەش بۇونى نەتەوە كانى ئەمپۇ جىاوازلىرى بوايە لەرە كە ئىستاھىيە! هەروەها دەكرا چەند پىرۇسييە كى هەرەمەكى وەك (دىيارىكىرىدىنى سەنۇرەكان لەلايەن ھېزە كۆلۈنىالىستەكان، جەنگە جىهانىيەكەن و سەرەكەوتىنى چەند كۆمەلەيە كى سىياسى دىيارىكراو) نەتەوە دەولەتى تىريان لىۋە پەيدا بېبوايە.

بە دەرىپەنېتىكى تى ئەم تىكەيىشتنە مۇدىيەن پاي وايى كە ناسیونالیزم دەرفەنچامى قەدەرەنە كى میژووبىيە ئىيە، بەلكو بىرىتىيە لە كارداشەيەك بەرامبەر دارمانى شىۋازە كۆفەكانى رىكخىستى كۆمەلتەكان كە پېشىيان بە ئايىن و رەچەلەك و بنەماڭە حوكىمانەكان و ئىيانى كوندىشىنى دەبىست. لەمەمان كاتدا بىرىتىيە لە رىنگەيەك بۇ بەخشىنى هەستىكى بەھادارو ئامانجدار بە دانىشتۇانى شارە مۇدىيەكان.

ناسیونالیزم، هەستىكى ئۆتىيە ئىنتىماپۇن دەخۇلىتىنەت، حالەتىك كە (بىتىدىيەكتەندىسقۇن Benedict Anderson) بەزاراوهى (كۆمەلتەكانى خەيالى) ئاواي دەبات، مەبەستى (ئەندىرسقۇن) لە خەيال بىرىتىيە لە بىرۈكە كۆمەلتىك خەلک كە مىرۇ ئەيانناسىت و رەنگە بەشىكىش بىت لە كۆمەلەيە، بەلام ناتوانىت بە دىدارى هەموويان بگات. رابردووش بە هەموو ئەم داب و ئەرىت و زمان و ترا دىسیونالىمۇ كە لە

بنه ما يه کن بق دروست بسوونی نه ته وه مودیرنه کان.
 هندیک له نووسه ران ئم چەمکه بیان به کارهیناوه بق جیاکردنوهی چەند جوئیکی جیاوازی نه ته وه کان، لە لایه ک نه وانهی که خاونم میژوویکی دیزین و بنپره تیکی لیتین وک نه ته وه کان و نه لامانیکی کان) لە لایه کی ترسیش (چینیکی کان و نه لامانیکی کان) نه وانهی که میژووی دروست بسوونیان قول نیه و لە ئەنجامی سیستمی کۆلۈنىيالىزمی نه ته وه سیاسیه کان لىكىر جیابکېینه وه. نه ته وه سیاسیه کان لىكىر جیابکېینه وه. شیوازی دیزین و شیوازی نوونی نه ته وه کان، واته جیاکردنوهی ئهو دۆخانەی کە دەولەت نمايندە نه ته وهیکی خاونم میژوو دەکات لە دۆخانەی کە دەولەت خۆی ھۆکاریک بۇوه بق دروست کردنی نه ته وه و بەھۆی دەولەت نه ته وه جوئیک لە ھاوكارى لە نیوان دانیشت واندا راسقى تىدا بیت، بەلام نابیت لە گەرنگى ئهو راستیه کەم بکات وە کە لە رۆزگارى ئەمپۇدا مەممۇ دەولەتان کار لە سەر بەھېزىز کردنى بېرۈکەی نه ته وایتى و نوئىکردنوهی دەکەن. بق نمۇونە دەولەتاني وەک (بەریتاشیا و فەرەنسا و يابان) ھەر يەکەيان لاي خۆیەوە وزە توپانى جۇراوجۇر بەكاردەھېنیت لە پېنناو چاندىنى مەستىکى تايىھەت بەناسنامە و زمان و میژووی ھاوبىش لە نیوان گەلەكانىيىاندا، لە رىڭىي دووباره رىنخستەمەی ھەستە كۈن و لازەكان بەرامبەر بە تراديسيونى نه ته وەيى.

سېھم: لايىن بۇزۇھىش و تىكەتىقە گانى
Positive and Negative
ناسىۋالىزم

خۆيان دەگىرىت، ئەوشتە نىيە کە لە لايەن ئىستاوه دىيارى دەگىرىت، بەلگولە راستىدا رابردوو شتىكە کە سەركىزى سەر بازىيەكەن و بىرمەندە کان بەكارى ئەھىنەن وەك بەلگەيەكى مادى و سامانىكى يەدەك. ئەگەر رابردووش نەيىت ئەوا داب و نەريت و تراديسيونى تايىھەت دائەھېنریت. ئەمەش خۆى لە خۆيدا لەنگى نىيە، چونكە لە گەل ئە سوودانەي کە لە ناسىۋالىزمدا بەدى دەگىرىت، زىاد لەمەش ئەگىرىت وەك شتىكى حەتمى تەماشا بکىرىت، يەكىكى لە پىشىشەنگە گانى مۇدۇرەتىت دەلىت: يەكىكى لە سېحرە گانى ناسىۋالىزم ئەۋەيە کە رېكىوت (صدف) دەگىقىتىت بە قەدەر.

لە نىيوان ئەو دوو جۇزە تىكەيىشتەشدا هندىك دەروازەي تەمەبىنرەن کە لەوان پەرگىرىيان كەمترە. بق نمۇونە هندىك لە تۈزۈرەن راييان وايە کە ھەرچەندە نه ته وه کان و ناسىۋالىزم بە تىكەيىشتى سیاسى ھاوجەرخ، قەوارەت تازە پەيدابۇون، بەلام ھەميشە پشت ئەستورىن بە رەگى كەلتۈرۈ و سیاسى و زمانى دېرىنلىنى وا كە نىڭاي ئەھمان پىنده بە خشىت كە (نه ته وه ناسىۋالىزم) ھەرگىز ناكىرىت وەك قەوارەيەكى كاتى و تىپە تەماشا بکىرىن.

لە بەرئەو ئەتىانىن میژوو گەلانى (ثىنگالىزى، روسى، چىنى، مىسىرى يان ئىتالى) بىنۇسەيتەوە، ئەگەر حالىقى بەرىمۇامى رەدېكەيىنەوە. ئەمەش لە راستىدا ھەلۋىستى نووسەری ناودار (لەنتقۇنى سمىيەت Antony Smith) كە جەخت دەکات نەوە لە سەر (رەمىزىت، سىمبول). بە شىۋەيەكى تايىھەتىش (سمىيەت) چەمكى (ئىتىك)، بەكاردەھېنیت بە پشت بەستن بەزاراوه فەرەنسىيەكە، بەمانى گروپىكى ئىتنى، وەك ئامازەيەك بق ئەو كۆمەلەنەي کە ھېشتا لە سەرلەمى ناسىۋالىزمدا،

لە کاتى گفتوكۇركردن لەبارەي رۆلى ناسىيونالىزم لە پەيوەندىيە نىيودەولەتتىيە كاندا، شىتىكى سروشتىيە كە ھەولى بەدىھەننانى ھاوسەنگى بىرىت لەتىوان ئەركە پۈزەتىف و خوازراوەكانى ناسىيونالىزم و ئەركە نىكەتىف و نویستراوەكانى ناسىيونالىزمدا.

لە پۇوي لايمى پۈزەتىفەو ئەتوانىن لانى كەم چوار بەلكە دىيارى بىكەين:

ا. ناسىيونالىزم پرانسىپىكى رەوايەتى پېشکەش دەكتات كە بىنەماى سىستىمى دەولەتى مۇدۇرۇن پىنكىدىتىت. ئەم بەلكەيەش ئەۋە روووندەكتەرە كە ماقى دەولەتە، بەلكۇ ئەركى دەولەتە، كە نويىنرايەتى گەلەكەي بىكت، بەمەش دەولەت رەوايەتى بەدەست دەھىتىت لەرىڭەي رەزامەندى گەلەكەيەوه، بەم رىڭەيەش چەمكى (حکومەتى نويىنرايەتى) پىيادە دەكرىت كە لەلايەن بىرمەندان (رۇسسو، مىل) وە پېشکەش كران لە ئاستى نىيودەولەتىدا.

ب. ناسىيونالىزم بەدىھەنەرى پرانسىپەكانى دىعوکراسىيە: ناسىيونالىزم برىتىيە لەو ئامرازە كە لەرىڭەيەوه پرانسىپەكانى بىزۇتنەوەي رۇشىنگەربىي تايىبەت بەحکومەت لە گۈپەپانى نىيودەولەتىدا جىئەجى دەكرىت.

ج. ناسىيونالىزم خزمەتى پىيادەكرىتى ئەركىكى دەررۇنى كىرنگ دەكتات، چونكە ناسىيونالىزم ھەستى ئىنتىماپۇون دابىن دەكتات و رەگو بىنەپەتى تاك دىيارى دەكتات و مېزۇرۇ داماتتۇرى دىيارى دەكتات، ھەروەها شىۋازى گونجاوى دەرىپىنى كەلتۈورىش دىيارى دەكتات. ئەم پىيداوىستىيانەش بىرىتىن لە پىيداوىستىي سەرەكىيەكانى تاك و بىبى دىيارى كەرنىيان بىھىوابىي و پشىپۇي دروست دەبىت، كەواتە كىرنگى ناسىيونالىزم لىرەدا برىتىيە لە دابىنگىرىنى ئەم پىيداوىستىيە دەررۇنىانە لەم سەردەمەدا.

د. ناسىيونالىزم يەكىكە لە سەرچاوه گەنگەكانى داهىننان و فەريى مەزۇقايەتى، تەقىنەوەي مەستى نەتەوايەتى بەدىھەننانى چەندىن ھەنگاوى گەورەي لەبوارەكانى (ھونەر و ئەدبىيات و مىوزىك و وەزىش و زمان و تەنانەت ھونەرى چىشت لىستان) بەدواي خۆيداھىتا. لەم بوارانەدا ناسىيونالىزم بە تەنە سودى بەم كەلاتە نەگەيەندۇرۇ كە كارىگەر بۇوه لەسىرىان، بەلكو سوودى بەتەواوى مەزۇقايەتى گەيەندۇرۇ بەبىن ئەو داهىننانەش جىهان ئەگۇرىت بۇ شۇفۇنىڭى پەر لە ناسۇرۇ دەپاوكى. تازەترىن نەمۇنەش لەسەر ئەم حالاتە برىتىيە لە درەۋاشانەوەي فە كەلتۈرۈ لەو كۆمەلگىيانە كە رىنگە بە گروپە ئىتتىيە ھەممەچەشىنەكان دەدات كە كەلتۈرۈ خۇيان دەرىپىن.

ھەروەها لەلايەنى نىكەتىيېشەوە، چەند بەلكەيەكى بەھىز ھەيە:

ا. ناسىيونالىزم سەرچاوهى مەملانى و جەنگەكانە. بە تايىبەت لە سەرددەمى نويىدا ناسىيونالىزم وەك نەفرەتىكى لىيەاتووه لە ھەلگىرساندىن چەنگە جىهانىيەكان و پاكتاوارى رەگەزى و جىنۇسايدى بەكۆمەل و قەيرانى بى سەنۇور لە ئاستى نىيودەولەتىدا، ھەمو ئەوانەش بەھۇي پىيداگىرى ناسىيونالىزم لەسەر دەستتىگەن بەزەۋىي و ھاندانى ھەستى سۆزدارى سەبارەت بە سىياسەتە نىيشتەمانى و جىهانىيەكان. لىرەدا ئەگۈنچىت ناسىيونالىزم وەك بىرىكى فەلسەفى خوازراوى رەوا خۇزى نەمایىش بىكت، بەلام پاش ماوەيەكى كەم تۇوشى لادان دەبىت پۇوه و شىۋازى دىكەي بىرگەنەوەي سىياسى نەشىوابىي وەك (تۈقادىنى بىنگانەكان)، واتە دروست كەرنى ھەستى بەكۆمەلى رق و كىنابىي بەرامبەريان يان شۇقۇنىزىم و دەزايەتى لىيگانەكان و ولاتەكانىيان يان ئەنگىزەي

دروستکردنی که شینکی بارگاوی بهده مارگیری و دیکتاتوریهات له ناوخوی ولاقدا. لیزدا پهنه که شیوازیکی دیاریکراوی حوكمرانی همه بیت که پرانسیپی ناسیونالیزم و بیرونکه کی ناسایش به کاربینیت به مهستی پاراستنی دسهه لاتکانی و مانه وه له کورسی حوكمرانیدا. هروهک ئه گونجینیت گروپیکی زورینه پرانسیپی ناسیونالیزم به کاربینیت به مهستی بیندهنگ کردن و ملکه چکردن و پاکتاوکردنی هر گروپیکی تر که سهربه و زورینه يه نه بیت له ولاقدا.

له دو خیکی لەو شیوه يهدا، دهولهت شەتوانیت پاساوی جیاواز بەرنگاری فشاره ئیودهوله تىيەكان بېتتەوە. چونکە ئەو دهوله تىيە کە دەستدریزى دەکاتە سەرماقى ھاولاتیانى پەنا دەبات بۇ چەند بیانوویه کى زانزاوی سواو تا لە رىتكەيانه و بۇ بەپۈرىيەت فشاره دەرەكىيەكان بېتتەوە، كورتەی ئەو پاساوانەش له و خالەدا كۆدەبىتتەوە كە ھەممو رەخنەگىتن و فشارىنىکى دەرەكى جۇرىكە لە دەستتىۋەردان لە ئىيانى نەتەودادو نەوانەي كە پەختنە دەگىن دۈزمنى نەتەوەن و ھەڭرى بەھاي دەولەتىكى تر بىڭانەن.

لە ئاستى كەلتۈرۈي شىدا ناسیونالیزم باڭگەشە ئاسویەتى بەرتەسلىك و جۇرىكە لە خۆپەرستى دەکات و دىز دەھەستىتەمە لەگەن ئالىگۇپى كەلتۈرۈ و كارلىكىردى دەولەمەندى ئیوان كەلتۈرۈ كەن و ئايىنە كان و زمانە جیاوازەكانى كە سەرددى مى ھارچەرخى پىتدەناسىرىتتەوە. ئەو خالانە سەرەۋەش ئەو بۇوندەكاتەوە كە بۇچى بەرىئىابى سەرەلەنانى پرانسیپی ناسیونالیزم ھەميشە كەسانىك ھەبۈن كە بەتوندى رەخنەيان لىڭىرتووە و دە ئامرازىكى ھەڙمۇونگەرى لەناوخوی كۆمەنگەكاندا تەماشايان كردۇ.

عەسكەرتاريانە كە بىرىتىيە لە بەكارھەنگانى ھېز لە چارەسەر كەندا يان ئىمپېرالىزم كە بىرىتىيە لە ئازەزووی بىيادىغانى ئىمپراتۇرىيەتىك كە گەلانى تەملەكەچى و بىست و بەرژەندىيەكانى خۆي بکات.

ب. ھەرچەندە ناسیونالیزم ھەولى ئەمەش بىدات كە خۆي لە پىنگىدادانى سەرى بازى دوور بەخاتوە، بەلام ھېشتى بە رىنگىرىك دادەنرىت لە بەردهم ھارىكارى و چارەسەر كەندا مەسىلە ئىيۇدەولەتىيەكان، لە بوارە جىاوازەكانى بارزگانى و كۆچكىن و ئىنگەمەر مەسىلە يەكى ئىيۇدەولەتى دىكە. ھەميشە جىهان پىويىستى ھاوكارىيە كى ئىيۇدەولەتى فراواتلىق كارىدىن بەپرانسیپى بەرژەندىيە جىهانىيە ھاوبەشەكان ھەيە لە بەرامبەر دەستكەرنى بەتايىبەتمەندىيە ئەتەۋەيىيە جىياڭ ھەرەوە دەشىيەكان. ئەگەر ئاتاجى جىهان بە بازىرۇزخىكى لەم شىۋىيە پىداۋىيىتىيە كى بەردهام و ھەميشەيى بىت، ئەوا لە رۇزگارى ئەمپۇدا ئەم پىويىستىيە زىاتە بەھۆي مەترسى بلاۋىبۇنەوهى چەكى ئەتۆمى و مەترسى ھەرەشەكانى سەر ئىنگەي جىهانى.

ج. ناسیونالیزم ئەبىتە ھۆي لە بەرىيەك مەلۇھاشانە وە دەولەتان و ویرانكەنلىنى چەندىن قەوارەي سىياسى و ئابورى كە شاياني بەرده وامبۇون لە جىهاندا، چونکە پەرتىكەنلىنى دەولەتە گەورەكان بۇ چەندىن قەوارەي بچۈك خزمەت بەكەس ئاكات. لېزدا رەنگە ھەندىيەك كىشە بەھۆي نايەكسانى سىياسى و شىۋازى دابەشكەركەنلى داهات لە كۆمەلگەدا دروست بىت، بەلام بىنگۈمان ئەم كىشانە لە بىتكەي جىابۇونە وە دابەشكەركەنلى ولاقەو ئابىت.

د. ناسیونالیزم لە دىدىيەكى لۆكائىيە و مەسىلە يەكى خوازدا ئىيە: چونکە ئەبىتە ھۆي

چوارهم: ئو لایه‌نامه که شایانی وەلائى بەندەقىن Objects Of Primary Loyalty

ئەو داواکارىيە ئەخلاقىيە كە ناسىيۇنالىزىم باڭگەشەي بۇ دەكەت چەند بابەتىكى ناۋەندى دېنلىقە پېشەوە كە پەيوەندىداران بە تىزىرى سىياسىيەوە، لەمان كاتىشدا پىرۇسەكانى بەجىهانىكىردىنىش ھەمان ئەو بابەتانە دەورۇچىن، كۈزكى ئەو داوايەش ئەۋەيە كە تاكە كەس، بەو پىتىھى كە لەدایك بۇوي شوپىنلىكى دىيارى كراوهە سىفەتى ھاولاتى بۇونى بەدەستەتىدا، ئەوا پىيۆيىستە (وەلا) بۇ ئەتەۋەيە ھەبىت بە پلەي يەكەم و لە پىشە ھەر شتىكى ترەوە، لە زۇربەي ھالاتە كانىشدا ئەم (وەلا) يە بۇ ئەو دەولەتە پېشەش دەكىرىت كە نمايندەي ئىرادەي ئەو نەتەۋەيە دەكەت. ھەر ئەم پرەنسىپىيەشە كە بىنەمای سىستەمى دەولەتى لە سەر بىنیادنراوهە رەوايىتى سىستەمى نىيودەولەتىش بەندبۇوه بەمان پرەاستىپەوە لە ماۋەي دوو سەددەي پاپىدوودا.

ئەو بەلگانەش كە ئەم داوا ئەخلاقىيە لە سەر بىنیادنراوهە، وەك باسکرا، بەلگەي بەھىزىن بەلام لەپاستىدا ئەو بەلگانە بىرىتىن لە وەلامى پرسىارىكە كە وەلامى دىكەش ھەلەدەكىرىت، لانى كەم لە سەردەمى بەجىهانىكىردىدا لە بۇوي واقىعىيەوە بە شىيەيەكى گرىيمانىيى سى لايەن ھەن لە بەرەدەم تاكەكەسىدا بۇئەمەي (وەلا) يە خۇيىيان پىيېبەخشتىت، ئەوانىش: دەولەتى-نەتەۋەيى، ھەندىك كۆمەلەوە گروپ كە لە دەولەتى نەتەۋەيى گەورەتن و سەنۇرۇي دەولەتىان تىپەراندۇرە وەك (شایىن، چىنى كىرىڭكار، كۆى مۇقايىتى، ئەورۇپا بەگشىتى) يان ھەندىك گروپ و پىتكەتەي تر كە لە دەولەت بچوكتىن و لە ئاوخۇي دەولەتىدان، وەك (خىزان، خىل، گروپە لۆكالىيەكان، دامەزراوه بارزگانىيەكان).

ھەرچى بابەتى پرسىارىكىردىنىشە سەبارەت بەمەي كام لەو سى لایەنە شايەنلى ئەمەن كە مىرۇۋە (وەلا) يان پېشەش بکات، ئەمە پرسىارىكى ئۆزى ئىيىھە: چونكە پېش سەرەتەلەنلى ئاسىيۇنالىزىم (وەلا) پېشەش ھەندىك قەوارەتى ئايىنلى و خىزانلى دەكرا. لە رۇزگارى ئەمروشدا زۇرىك لە بىزۇتنەوە سىياسى و كۆمەلایەتىكەن كەن وەك (كۆمۈنلۈم، كاتولىكىيەت، بىزۇتنەوەكانى ئىن، ماسۇنىيەت و مافياكان) داوا لە شوپىنکەوتە كانىيان دەكەن كە (وەلا) يان پېشەش بە لایەنلىك بىكەن كە دەولەتى تىپەراندۇرە. ھەندىكچار بېرىدارانى پېشەش كەنلى (وەلا) بۇ ئەتەۋەيەك كە لە كەمینەكان و گەلە چەساواھەكان پىتكەتەوە، مانى ئەۋەيە كە تابىت (وەلا) يە خۇي پېشەش بە نەتەۋەيەكى فراواتىر بکات كە لە شىيەي دەولەتە كەدا خۇي نىايىش دەكەت. نەونى ئەم حالتەش وەك كەسىكى بە بىنەچە سكۇتلەندى يان ئىرلەندى وايە كە لە چوارچىنەي بەرىتاشىدا دەزى، كە بە ئەزمۇن دەركەوتتۇرە زۇرىك لەو كەسانە (وەلا) يە خۇيىان پېشەش كەردىوو بە گروپە لازىكىيەكە.

لەمانىيەكى ئىزىك لەوەشدا (گراهام گرین i raham i reene) ئەن نۇوسەر پاى وايە كە بەلای ئەتەۋە و باشتەر كە خىانەت لە ولاتەكەي بکات ئەك خىانەت لەھاپىرىكەنلى.

ھەرچى ئەو نۇوسەرەنەشنى كە لایەنگىرى بىزۇتنەوەكانى ئىن، ئەوا رەختە لەو شىيوازە دەگىن كە نەتەۋە كارى پىنەكەت، چونكە پىاوان بە تەنها حوكىمانى دەكەن و خاسىيەتە جىياڭرە كەنلىشى دىيارى دەكەن، بۇيە دەرئەنجام نەتەۋەيەك دەبىت كە خىزمەتى بەرئەندىكەنلى كەنلى پىاوان دەكەت و ئىن ئەن دەچەو سىيىنلىتەوە، لەو بارەيەوە خاتۇر (قىرچىنا

بەرخۇرى لە ئاستىكى جىهانىدا، كارکىدىن لە كۆمپانىا يېكى فەرە رەگەزدا) ھەموو ئەوانە بوار دەپەخسىتىت كە ئالۇڭۇرىيەكى ئالۇز پۇوبىدات لە مەسەلەي (وەلا) دا. لە ئىستقادا وەلامىكى حازىرە دەست لە مبارەيەوە، وەك مەسەلە كاشى تىرى تايىبەت بە ناسىيونالىزم، ئامادە ئىيە.

پەزاويىز:

۱- مەرچەندە ئامازە كىرىدىنى نۇرسەر بۇ ئەو پاستىيە مەلۇيىتىكى باشە، بەلام بىنگۇسان ژمارەي كورە لەو ولاتاڭىدا گەلىك لەو ژمارەيە زىاتە. (وەركىن)

سەرچاوه:

ئەم بابەتە بىرىتىيە لە بەشىك لە كىتىبى: عولمة السياسة العالمية، تحرير: جون بيليس وستيف سميث، ترجمة ونشر مركز الخليج للأبحاث، ٢٠٠٤.

وقۇلۇf *Virgiuia Woolf* ئى بۇ ماڭنۇوس دەلىت: (من وەك ژىنەك، نىشتىمان نىيە!) لە پاستىدا ھەلبىزاردىن لە ئىتىوان ئەم سى دەستەيەدا كە (وەلا) يان پىشىكەش دەكىرىت، بە پىيوىست ھەلبىزاردىكى پەھا ئىيە. چۈنكە زۇرىنەي خەلک لەيەك كاتدا (وەلا) يان پىشىكەش بەمەر سى لايەنەكە دەكەن، ھەۋلى ئەمەن دەدەن كە بېنى ئەوھى تووشى كىشىيەكى گەورە بىن رېكەيمەك بىدۇزتەوە بۇ ئەوھى ھەر سى بوارەكە پىكەوە كۆپكەنەوە. بەلام ھەميشە دىلەپاوكى و نائارامى ئامادەيى دەلىت، بە تايىبەت لە سەردىمى بەجىهانىكىرىدىدا، كە لە ژىرسايىيەدا مەسەلەي (وەلا) ئىتىدەولەتى بازىنە فراوان دەورۇچىنىت و ھەندىكچارىش لاۋازى ھەولەت بوار دەپەخسىتىت بۇ دەركە وتنى سەنتەرى ئەنۋىرى رەوايىەتى بەخشىن كە لۇكالىن و چوارچىوھشىان بەرتەسەك تىرە، بۇ نەمۇنە (پىرسەكانى تەواوكارى لە چوارچىوھى يەكتى ئەمۇرۇپادا، پەرەسەندىنى كەلتۈرۈ گەنجانە و

ناسیونالیزم په‌رگیر: فاشیزم

د. شاهو سه‌عید

پورتوگال، بیرون له ئەرجەنتین و بە عسیزلم لە
عێراق و... هتد^(۱)

داگیرکردنی دەسەلات:

زورجار ئایدیولۆجیای فاشیزمی ئیتالی و
ناسیونالیزمی سوسیالیست لە ئالمانیا (ناسیزم)
وەك ھاوتابی یەکدی بە کاردین، چونکە ئە دوو
ئایدیولۆجیایە لە جومگە سەرکەپانیاندا
لە یەکدی دەچن و کاتیکیش ھاتنە سەر حۆم،
لە زۆر رەفتاردا ئەزمۇونیان گۆپییە وەو
سەرمىخامیش لە جەنگی جیهانی دووه‌مدا
بۇونە ھاپەیمانی یەکدی لە تەھرى دەز بە
ھاپەیمانانی خۆزانوا.

دەرکەوتى فاشیزم ھاوزەمانى دەرکەوتى
سیستمى كۆمۈنیزمى سوّقىتى و بلازوونەوەي
فیکرى مارکسى بىوو لە ئەربوپا و جیهاندا.
(کارل فریدریک) پىنیوايە ھەردوو سیستەمە،
لەپۇرى مېژۇوپىيە، زادەي سەدەي بىستەمن و
ھەردووکيان لە ورده کارىيەكانى سەپاندى
دەسەلاتدا ئەزمۇونیان گۆپیوەتەوە، بەتاپبەتى
سەبارەت بە خستنەگەپى ھەموو كۆششىك
لەپىتناو داگیرکردنى ھەموو خانە رەمىزى و
ماقرايالىيەكانى دەولەت و كۆمەلگاو دامەزراندى

فاشیزم رەوتىكى توپىدرەوە لە ھەر
عەقىدەيەكى سیاسى، كە ماف دەداتە خۆى
ھەقىقەتى سیاسى و بەھاى كۆمەلایەتى و
تمانەت بەھاى ئىستاتىكىش لە نەيارانى خۆى
زەوت بکا، لە سەر ئاسقى پراكتىكى چەشىنىكى
فەرمانپەوابىيە، كە بەناوى عەقىدەيەكى
پىزۇزەوە تىرزۇرۇ تىرساندن و پاكتاوکردن دەزى
نەيارانى ناوخۇ و دەرەوەي پىپەودەكى. فاشیزم،
لە زمانى سیاسەت و فىكىردا، لە چەندىن
كۆنئىكىستى جىاوازدا بە کاردى، بەلام لەپۇرى
مېژۇوپىيە و ئەو ئایدیولۆجيا سیاسىيە بۇو، كە
لە نىوهى يەكەمى سەدەي بىستەمدا، لە سەر
دەستى بىننەتۇ مۆسۇلىنى لە ئىتاليا پەرەي
سەندو ھات سەر حۆم^(۲). لە بەکارھىناتى
باودا فاشیزم وەك ئاۋەلتناویك بۇ ھەموو
ئەو ئایدیولۆجياو سیستەمە سیاسىيانە
بە کاردى، كە ھاوشۇپىيە فاشیزمى ئیتالىن. وەك
رایشى سیيەمى نازىست لە ئەلمانیا، رژیمی
فرانکۆ لە ئیسپانیا، رژیمی سالازار لە

بریتیه له چېرکردنهوهی ده سه لات و دهولته له تاقه حیزبیکدا، ياخود تاقه گروپیکی ریکخراودا، همروههای چېرکردنهوهی ده سه لاتی ئهو حیزب و گروپیش له دهستی تاقه سه رکرده يه کدا. چونکه فلسفه فهی سیاسی توتالیتاریزم له سهري يه کتایی دانه هم زری: يه ک دهولته، يه ک نه تهوه، يه ک ده سه لات، يه ک حزب، يه ک ئايدیيولوجیا، يه ک سه رکرده و يه ک رابره. لهو پینناوه شدا فاشیزم ده زگای پولیسی نهینی به ناو هه موو داموده زگا سیاسی و کومه لاتی و کارگیری و روش نبیریه کاندا بلازو ده کاتنهوه. شه توپه نهینیانه روزی ده سه لاتی سیپه ده بیتن لە ناو ده سه لاته ئاشکرا کاندا، ئەركیان چنینه وهی زانیاریه هه ده بارهی باسوخواسی ناو خمه لکی و هه اسکومه موتیان، راپور تنووسین ده بارهی هه ده باره و قسمو هله لویسیتیک که به گویره هی ئايدیيولوجیا ره سمعی ده چنه خانه هی ياساغه وه. له دهولته توتالیتاریدا هه موو هاولاتیکی فایلیکی تایبېتی له ده زگای پولیسی نهینیدا هم يه، كه به گویره زانیاریه کانی ناو ئه و فایله مامەلمى له گلدا ده کری و ده رفه تی کارو چاره نوس و ژیانی دیاریده کری.^(۴)

مۇنۇپ-ولکردنی هه موو ده زگا کانی راگه ياندن و پروپاگنده و ریکلام، لە لایمن ده سه لاتی سیاسی بیوه، خەسلەتیکی ترى شه ده سه لاتی يه. ئىتىر ده زگا کانی وەك: (رادیو، تەلەفزىيون، رۆژنامە، گۆڤار، ناوه ندە کانى پەخش و بلاوکردنوه)، بەم بەستى پروپاگنده لە بەررەنەندىلى ده سه لاتی سیاسى و گۈزارشىتىرىن لە ئايدیيولوجیا ره سمعى و دىرىۋوکردنى و يېنىھى نەيارانى دەرەكى و ناوخۇيى، دەخرىنەگەر، له سەر ئاستى كۆمەلگەتىش ده سه لاتى توتالیتار خانە کانى كۆمەلگەتى دەھنی داگىرده كا و سەرجەم سەنديكا و ریکخراوه پېشەيى و جە ماورە يە کان

ده سەلەتىكى مەركەزىي، هەرەمەيى، عەسكەرتارىي و گشتىگىن، كە لە شەدە بىياتى سیاسىي نویىدا بە سیستىمى توتالیتارى ناودەبرى.^(۵)

توتالیتارىزم سیستەميکى تاييەتە، كە لە سەدەتى بىستەمدا سەرى ھەلداو لە پال زەبرۇزەنگدا پەنای بىردى بۇ تەكىنە لە لۇجىا زانستى و بىرۇكرا تى كارگىری و سوودى لەھەمۇ بەرھەم و داهىتانە كانى دەنیا يى مۇدەنن وەرگرت. بەم مانايە سیستىمى توتالیتارى لە مېشۇرى كۆندا بۇونى نېبۈوه ناكىرى رېئىھە سەتمەگەر داپلۇسىنەر كۆنەكان بە رېئىھە توتالیتار ناوبېرىن.

سەبارەت بە خەسلەتە سەرە كەنە كانى سیستىمى توتالیتارى دەكىرى بلىنین زۇرىبەي ئايدیيولوجىا دۆگما كان دۆگىرى سەرەتىسى توتالیتارىن، چونکە ئايدیيولوجىي سە دۆگما كان، چەپ بن يان راست.. كۆنزېرۋاتىف بن يان پېشىكە و تۇخوان، ئايىنى بن يان عەلمانى...، خاوهنى پرۇزە سیاسىي گشتىگىن بۇ دهولت، خۇيان بە خاوهنى دوا مااف دەزانىن سەبارەت بە بېرىاردانى چارەنوسى ولات و هاولاتىان و شىۋازى حوكىمانى و دارېشتنى پېنۋە كانى ئىشتەماپەرەمەرى و خىانەت و دىيارىكىردىنى بىنەما كانى ئاسايىشى گشتى و ناونانى دوئەمن و پىلاڭىنگىرە دەرەكى و ناوخۇيى كان. سیستىمى توتالیتارى لە رېڭىاي ئەم و ئايدیيولوجىا رەسمىي بەوه، كە بېرىۋى پېنېتى، مااف دەداتە خۇي دەستوھەراتە ورده كارىيە كانى ژياني هاولاتىان و حۆكم لە سەر بەمە سیاسى و كۆمەلگەتى و روش نبیرى و ھونەرىيە كان بىدا سەبارەت بە جوانى و ناشرىتى، خىرسەن، دۆسەت و دوئەمن، راستى و ئاپاستى و... هەت.

خەسلەتىكى توتالیتارىزمى فاشىيىت

خولگهی دهسه‌لاتی سیاست‌دا، گردبکاته‌وه. به‌لام له قوئناغیکی تردا له‌بریگهی گهوره‌کردنی سوپیا و داموده‌زگا داپلۆسینه‌رکانه‌وه رۆلی راسته‌قینه‌ی حزبیش پهراویزدەخا، لەناو ۋە داموده‌زگایانه‌شدا پولیسی نهیتى گهوره‌ترین دوقل دهیتى. هەربیویه له رژیمی توتالیتاریدا، بەرۋالەت وادره‌دەکوئی کە حزب و دەزگا داپلۆسینه‌ر ئاشکراکان ولات دەبەن پەرپیوه، به‌لام له راستیدا پولیسی نهیتى ئەو کاره دەكا. هەربیویه، وەك "فیلیپ برو" ئامازه‌ی پېندەدا، له ئەلمانیای سەردهمی ئازیز‌مدا، کاتىن كېپرکىن كەوتە ئىیوان حزب و پولیسی نهیتى (S.S.) ھېتلەر پشتى پولیسی نهیتى گرت، هەروده‌لا له سەردهمی ستالینیشدا ئەوهی بەراسنى حوكىم دەکرد پارتى كۆمۈنىست نەبۇو، بەلكو دەزگاي (K.G.B) بۇو.^(۹)

فاشیزم له‌گئىي شىكته‌وه بۇ پاساوى فىكى:
فاشیزمى ئىقتساى و نازىزمى ئەلمانى ھەلقوڭاوى قەيران و ئەنچامە كاره‌ساتبارەكانى جەنگى جىهانى يەكەم بۇون. ھەرچەندە ئەو جەنگە كۆتاينى ھاتبۇو، به‌لام ھاوكىشە سیاسىيەكانى بە جۇرىك تىكىدابۇ كە پېكەوه‌زىيانى ئىیوان نەتكەوه ئەورۇپىيەكانى خىستبۇوه بەرمەترسى، بە جۇرىك ئەگەرى سەرلەذوئى ھەلگىرسانوھى شەرلە ھەمۇو ئانوساتىيىدا لە ئارادا بۇو. خەلکى ولاتە شىكتخواردەھە كانى ئەو جەنگە، لەپاڭ قات و قېرى و قەيرانە ئابورىيە سەختە كاندا، ھەستيان بە غەدرىيکى گهوره دەکرد، ھەستيان دەکرد كەرامەتىان پېشىنەكراوه و غۇرۇيان بىرىنداركراوه لەئاست مىللەتلىنى ولاتە سەركەوتوه كاندا. ئەلبەتە دۆخى لەو جۇرە فرسەتىكە بۇ جەنگاوهرو فەرماندەو تىۋىرسازە راسىستە كان، تا ھەمۇو بوغزو گىرىيەكى سايکۆلۆجى و پەقىكى

دەكاتە پاشكۇزى حزب و گروپى دەسەلاتدار. ھەرۋەك چۈن لە سەر ئاستى پەرۋەردەيى سەرچەم ئاۋەندەكانى خۇىندىن و فىردىن، لە باخچەي ساوايىانه‌وه تا زانكۆ، بەمەبەستى بانگەشەكىدىن بىز ئايىدىپلۆجىيەر سەمىي بەكاردىنى. داگىرکەرنى شادەمارەكانى ئابوردى ولات، چ ئەوهى پەيوه‌ندىي بە سامانى سروشتىيەوه ھېيە يان پەيوه‌ندىي بە بەرژەوه‌ندىي تاكەكانەوه ھېيە، سيمایەكى ترى توتالیتارىزمى فاشىستە. بۇ ئەو مەبەستە دەزگايىكى دارايى و چاودىرىيە مەركەزىي دادەمەزىرىتىن بۇ بەگەپخستنى ھەمۇو توانا ئابورىيەكان، ئاپاستكەرنىيان بۇ خزمەتى نوخبەي سیاسى، خۇراكەپخشىن بە دەزگا داپلۆسینه‌رکان، كېپنلى وەلائى ھاۋاڭتىان و پەخشىكەرنى پروپاگەندەي سیاسى و ئايىدىپلۆجى لە بەرژەوه‌ندىي دەسەلاتدا.

ھەميشە دەسەلاتى فاشىست وەك دەسەلاتىكى عەسکەر تارى دەرده‌كەوي، به‌لام لە گەل ئەوهشدا ھەمۇو ئەخلاقىكى پېشەبى لە دەزگاي سەرپارىزى دادەماللىقى. سەرەتا دەستدەگرى بەسەر دەزگا سەرپارىزىيەكان و ھېزە چەكدارە ئاخۇزىيەكاندا، پاشان بىلايەنى لە دەزگاي سەرپارىزى دەستتىنەتەوه و پېنىسيپ پېشەبىيەكان و پله‌بەندىي ئىیوان جەنرالەكان تابوت دەكا و پېنۋەرى ئايىدىپلۆجى بەسەرپارىدا دەسەپېتىن. به‌لام لە كاتىكىدا ئەو رژیمە رىز لە پېنىسيپ سەرپارىزىيەكان ئاگىرى، كەچى دىسپېلىن و زەبتورەبى سەرپارى بەسەر ھەمۇو دەزگا مەدەنەيەكاندا دەسەپېتىن و سيمایەكى عەسکەر تارىي بە ھەمۇو بوراھكانى دەولەت دەبەخشى. سەرەتا توتالیتارىزم بانگەشە بۇ پېرۇزكەرنى ئايىدىپلۆجىيە حزبى فەرمانزەوا دەكا، تا لەو رىنگەيەوه فەرييى سیاسى لەناو بەرئى و زۇرتىرين ئەندام و شوينكەوتو، لە

قەناعەتپىيەتىنى تىقىرى و ئەقلانى شوينكەوتەكىنى خوييان نەدەدا. بۇ نمونە، سالى ۱۹۱۹، كاتىن مۇسۇلىنى بانكەشەمى بۇ فاشيزمى ئىتالى دەكرد، بۇ خۆدىزىنەوە لە هەر پاساوايىكى فيكىرى دەيوت: "عەقىدەي ئىمە كارو كىرىدەوهىيە"، ھەميشە جەختى لە سەرئەوە دەكرىدەوە كە فاشيزم نايدي يولۇجىما نىيە، بەلكو دىسپلېنېكە لە سەرەوە بۇ خوارەوە، بۇ تواندىنەوەي ھەموو جياوازىيەكان لە سىستەمەكى گشتىرىدا. سالى ۱۹۲۴ ووتى: "ئىمەي فاشىست جورئەتى ئەمەمان ھەيە كە ھەموو تىۋەرە سىاسىيە تەقلىدىكەن رەتكەينەوە. ئىمە لە يەك كاتدا ئۇرسىتۇكرات و ديموکراتىن، شۇرۇشكىپرو كۈنەپەرسىن، پىرۇلتىارو دىز بە پىرۇلتىارىشىن، ئاشتىخوازو شەپخوازىن، ئىمە تەنها لە يەك پىنتى چىڭىردا يەكەن گىرىنەوە: كە ئەويش نەتەوەيە". بەلام سالانى ۱۹۲۰-۱۹۲۹ مۇسۇلىنى ھەولىدا نايدي يولۇجىما يەك بۇ فاشيزم دابېرىنى، كە تا ئاستىكى نىزد ئالۇزو بىسەرۇبىر بۇو، ھىچ قوللىيەكى فيكىريشىي تىيدا نېبۇر، ھەرجى هيتلەر، كاتىن سالى ۱۹۲۲ لە ھەلمەتى ھەلبېرىدەكاندا باڭگەشەمى پۇپارتى نازىزم دەكرد، ئەوهى رەتكىرىدەوە كە بەرناમەيەكى ئاشكارو پۇون پىيىشكەش بكا، دەيسوت: "بەرنامەكان بى ھۇونەن، ئەوهى گىرنەك ئىرادەيى مروييە". لە كىتىيەكەي هيتلەردا "تىكۈشانى من" ھىچ قوللىيەكى فيكىرى و شارەزايىيەك لە زانسى سىاسىدا بەدىناكىرى، ئەوهى ئۇسراوە زىاقتىرلە ياداشت دەچىن، كە تىيائىدا مەست و سۇزى ئەلمانىيەكان لە بىزۇيىتىن و ھانىيان دەدا بۇ كارى بىنۇچان^(۷).

بەلام لەگەن ئەوهىشدا، ھەندى بېرىسارو نايدي يولۇجىستەن، كە دەشن تىزەكانيان وەك ھەويىنى نايدي يولۇجىاي فاشىستى لە قەلەم

نەزادپەرسىتى و ئايىدى يولۇجى بقۇزىنەوە، بەثاراسىتەي سەقامگىركىدىنى دەسىلەلاتى خوييان و گىتنەددىستى حۆكم. جەنگاواھە دىرىينەكانى ئەو ولاتاھە، كە لە ھەموو كەس زىاتر جەززەبىسى شىكتىيان چەشتبوو، شانە سەرەتايىكەكانى چەند گروپىكى نەيىتىان پىكەتىنا، كە دواتر بۇنە ھەويىنى فاشيزم و عەقىدەي راسىزم لە ئەلمانىا و ئىتاليا، دىز بە ديموکراسى و لىبرالىزم و كشانى ھەزمۇونى سۆسيالىيەستى سۆقۇتى. بەھەمان شىوه جەنگاواھە دىرىينەكانى فەرەنسا، لە ئەنۋان سالانى ۱۹۱۸-۱۹۲۹، رىتكخراوى "خاچى ئاگر" يان دامەززىاند، بۇ دىزىيەتىكىدىنى سېستىمى ديموکراتى و ورۇزاندىنى ھەستى نەتەوەيى فەرەتىسىيەكان. بەلام رىتكخراوى "خاچى ئاگر"، وەك شانەكانى فاشيزمى ئىتالىا و نازىزمى ئەلمانىا، پەنای شەبد بۇزە بىرۇزەنگو چووه ھاۋىپەيمانىتىيەوە لەگەن گروپىكى تىدا، چۈنکە جەنگاواھە دىرىينەكانى فەرەنسا، وەك ھاوتاكانىيان لە ئەلمانىا و ئىتاليا، ھەستىيان بە گىرىشىكىست و ئىهانەي نەتەوەيى نەدەكىدو خوييان وەك جەنگاواھى دۇداو نەدەھاتە بەرچاو^(۸).

تىۋۇرسازە فاشىست و نازىيەكان ھەميشە خوييان وەك ھەلگىرى تاقە ھەقىقەت و تاقە ئايدي يولۇجىيابى سىاسىي راستەقىنە نىشانىدەدا، ھەنسىيەكىيان ھەولىيان دەدا، بەپىشتېستىن بە كولتۇرى فەلسەفى، پاساوارى فيكىرى بۇ عەقىدەوە رەفتارەكانى خوييان بەقۇزىنەوە، بەلام ھىچ كام لە سەرەكىدە فاشىستەكان خاۋەن پاشخانىيەكى فيكىرى نېبۇن و خوييان لە ھەموو بىلگاندىنىيەكى فەلسەفى و سىاسىي دەزىيەوە، واتە ھېننەدەي ھەولىياندەدا ھەماست بورۇئىنن و بېرىيارى رەھما بىدەن سەبارەت بە نىشتمانپەرومەرى و خيانەت، ھېننەدە ھەولى

ئاسسیا و تو خمە فرمەنگەكان. پىپۇایە زىيادەرۈيى لە ئەقلانىھەتى پىشەسازىدا ئىبارى خۆرئاوايى بىرەو ھەلدىز دەباو دەبى بېرىڭەى سۆسىالىزم لە ماركسىيەت پاكېكىرىتەرەو ئابورىنى ئەلمانيا ئاوىتەبکرى لەگەن دىيسپېلىنى جىېرمەنى و زەبتۈرەبىتى كەلەپورى پروسى ئەلبەتە كەلەپورى شۇپش و عەقىدە ئەلمانىبۇونى سۇننەتى، بەتاپىتەتى لاي رۇدىرىرتۇس، لاسال و دۇرىنگ، ھەمان رۇنى هەبىو لە بەھىزىركەدنى رۇحىتى راسىستى لاي ئەلمانىھەكان^(۱۱).

داڭىركەندى ھەقىقەت:

فاشىزم و نازىزم لە سەرددەمىيەكدا دەركەوتىن كە قەيرانە ئابورى و كۆمەللايەتىھەكان بانىان بەسىر زۇربەى و لاتانى ئەوروپادا كىيشابۇو، نۇرىنەتى خەلک دۇرچارى ئانومىتى ھاتبۇون لەئاست موژىدەكانى لېپرالىزم و بېرىڭەى پىشىكەوتىن و ئەفسانەتى ئامىرۇ پىشەسازى و كرانەوهى بازارپەيەنەتىھەكان. فاشىيەكان ئەم دۆخە نالەبارەيان قۇزىتەو بۇ باڭكەشەكەن دىرى لېپرالىزم و قەناعەتپېھىتانا خەلکى بەھەتى كە ئازادى ئابورى و كرانەوهى سەنورەكان بەپۇرى كالا بىانىھەكاندا تەنها كارەسات و مائۇيرانى لىنەكەويتەو، ئەوان دىرى لېپرالىزم بۇون و پروپاگەندەيان بۇ مۇدىيەتى ئەتەھىيىدا، واتە ئاوىتەكەدنى سۆسىالىزم لەگەن ئاسىيۇنالىزمدا.

ئەوان پىيان وابۇ سۆسىالىزمى راستەقىنە سۆسىالىزمىكى ئەتەھەتى، نەك ئىيۇدەولەتى، گۈپلەز دەيىوت تەنها سۆسىالىزمى ئاسىيۇنالىستى (سۆسىالىزمى راستەقىنە) يە، چونكە چىنەكان ئاكا بەگۈزىھەكدا، بەلکو رۇحىتى ئەتەھەيىان تىدا پەرورەدە دەكاو

بىدرى، وەك: ماكىساقىللە: كە بىرىمارو راۋىزىكارىتى سىاسى بۇو، داهىنەرە بېرىڭەى دەسەلەتى رەھا بۇو لە ئىتالىيەتى سەدەتى حەۋىدەدا، مۇسۇلىنى ئىعجابىيىكى نۇرى بە ماكىساقىللە: بەتايىبەتى سەبارەت بە بېرىزىركەنلى ھەبۇو، بەتايىبەتى سەبارەت بە مەليتارىي رۇمىماي كۇن و زىندۇوكرەنەمەدەي رۇحىتى جوامىرى و جەنگاوهەرىي لاي ئىتالىيەكان^(۱۲).

فيختەو نىچەش، وەك دۇو فەيلەسەوفى دىاري ئەوروپى، ستريىسى فاشىانە لە نوسىنە كانىاندا ھەتى. يەكە مىان بىرأۋى بە دامەززادىنى بازازىرى ئەتەھەتى داخراو ھەبۇو، كە ئازىيەكان لە تىۋەرە سۆسىالىيستىيە ئەتەھەتى كە ياندا پەشتىيان پىن دەبەست و پىيىنانوابۇو ھەر ئەتەھەتى كە ئابورى و سۆسىالىزمى تايىبەت بەخۆى ھەتى، واتە ئاكىرى باس لە بازازىرى جىهانى يان سۆسىالىزمى ئەنتەناسىيۇنالى بکرى^(۱۳). بەلام دووهەميان، واتە فرىيدریك نىچە، فەيلەسەوفى ئابارەي ھېنزو جوامىرى بۇو، رەخنەتى سەختى لە مۇدىيەتىمە ئەقلانىھەتى خۆرئاوايى دەگرت. زۇر لە ئازىيەكان لەزىز كارىگەرلى و يىسا بۇون، بەتايىبەتى سەبارەت بە بېرىڭەى سۈپەرمان و رەتكەرنەوەتى كولتۇرى مىيىنەتى و بېرىزىركەنلى ئىرادەو جوامىرى^(۱۴). لىست (List) يىش، كە زانايەكى ئابورىناس بۇو، وەك فيختە بىرأۋى بەتىۋەرە ئەتەھەتى ھەبۇو بۇ بەسياسيكەرنى ئابورى و دامەززادىنى سىستەمەكى ئابورىي - سىاسىي يەكانگىر. ھەرچى ئۆزۈلد شېپنگلەرە، كە خاوهنى كتىبى "داپمانى خۆرئاوا" يە، دىزايەتى سەرسەختى سۆسىالىزمى نىيۆدەولەتى دەكاو پەيامىك پىشىكەشى ئەتەھەتى ئەلمانيا دەكا بەھەتى بەبىن بەھەرگرى لە سەنورى شارستانىھەتى ئەوروپى بىك دىرى ئەتەھەتەكانى

نۇلىكارشىي دىيارىكراوهە مایمەوە كە پەيوەندىي باشيان لەگەل خاواەن مولىك و كارگەكاندا ھېبوو. سەرمایىدارانى ئىتالياو ئەلمانيا لە سۆسىالىزمى نەتەوەيى نەدەرسان و بىگرە زۇرىپەيان بەپارە پشتگىرىييان لە مۇسۇلىنى و ھيتامەر كرد. فاشىست و نازىمەكان لە پىتكەي حەماستى نەتەوەيى و توانىان سەرنجى تەواوى چىنەكان بۇ لاي خۆيان راپكىشىن، بەلام سەرەنجام ھىنەدەي كاريان بۇ سەقامكىرىدىنى دەسەلاتى خۆيان و گەورەكىرىنى ماشىنى جەنك و پروپاگەندەي ئايدىيۇلۇجى كرد، كاريان بۇ چەسپاندى سۆسىالىزم و دادپەرورىيى كۆمەلايىتى نەكىرد.^(۱۳)

چەماوەرى فاشىست:

لىكۈلەنەوە سۆسىيۇلۇجىيە كان دەرىبارەيى جەماوەرە شۇينكەوتواتى فاشىزم و نازىزم كەيشتۈونەتە چەند دەرەنجامىيە. ھەندىك لەو لىكۈلەنەوانە چەخت لەسەر ئەو دەكەنەوە كە جىگە لە سەرمایىداران و پىشەوەرە بازىركانەكان، جەماوەرىيىكى زۇرى سەر بەچىنى ناواھەر است پاشتىوانىييان لەو دوو رىزىمە كرددۇر، چونكە ترسى ئەوەيان ھەبۇو دۇوركەوتتەوەييان لە دەسەلات بېتىھەمۇى ھەزاربۇونىان. ھەميشە رىزىمە دېكتاتۇر و دەسەلاتىگەرەكان پەندا دەبىن بۇئە و كەسانەيى كە ئاستى بىزىۋىيان لەخوار ناوهەنەوەيە تا بىانكەنە كادىرى كاراي ناواھەر است و رابەرایەتى لەشكىرى رىڭخەستى و چىنە پلىشاوهەكانىيان پىن بىكەن، ئىتىر چارەنوسى ئابورى ئەوە كادىرانە دەبەستەتىتەوە بە چارەنوسى دەسەلاتەوە دەبنە زامنى ھىشتەنەوەي حوكىمى دەسەلاتىداران. پاولو مۇنلى چەخت لەسەر ئەم خالە دەكەنەوە پىپىوايە "فاشىزم ئەو شۇپشە بۇو كە چىنى

پىتكەوە رىكىياندەخا لەبۇتەي دەولەتى نەتەوەيىدا. مۇلەر قان دىنلىك لە كىتىبى "رایشى سىيىھم"دا دەلى: "ھەر نەتەوەيە سۆسىالىزمى تايىيەت بەخۆى ھەيە"، ھەرۇھە پىپىوايە ماركس خاواەنى مىچەھەستىتى كە ئەتەوەيى جىرمانى ۋەبۇو، چونكە كەسىكى جولەكە بۇو، ماركس بەپارى وى - مۇقۇشى لە رەھەندە رۆحىيەكانى بەتائىدەكىرده، كە كىنگەتكەن ئەن ئەن رۆحى نەتەوەيىدە. لاي قان دىنلىك (نازىزم) بىرۋاي بە سۆسىالىزمىكى رۇحى و ئايدىيالا ھەيە ئەك سۆسىالىيىستى ماتىرىالىستى. رىكىخەستى ئابورى و هېنەنەدى داپەرورى لاي وى لەپىتكەي مەملەنلىيىچىنەكانى ئىيۇان يەك نەتەوەوە ئايەتەدى، بەلكو لەرىتكەي ھاوكارى نەتەوەيى ئىيۇان چىنە جىاوازەكانەوە دىتەبۇون.

مۇسۇلىنى - ش پىپىوابۇو فاشىزم فەلسەفەيەكى رۆحانىيە، چونكە ھېنەنە دەولەت ھېنەنەنەيى رۆحانىيە، فاسىق (يان مەشخەلى داس ھەلگەكان)، كە دروشى فاشىيەكان بۇو، رەمزى يەكتىي و ھېنۇ دادپەرورى بسو لە چوارچىۋەيە سىستەتىكى سۆسىالىيىستى نەتەوەيىدا. مۇسۇلىنى لە رەتكىردنەوە سۆسىالىزمى ماركسىدا دەيىوت: "فاشىزم دىرى ئەم شىۋازە سۆسىالىزىمە كە بزاوتسى مىڭۈرى لە مەملەنلىيىچىنەكاندا كورىتەكەتەوە يەكتىي دەولەت پاشتىگۈ دەخا. دەولەتى فاشىست چىنەكان لە تاكە ھەقىقەتىكىدا نەتىيەتىتەوە، كە ھەقىقەتىكى ئابورى و ئەخلاقىيە"^(۱۴)

بەلام لە راستىدا بانگەوازىرىدىن بۇ سۆسىالىزىم و دادپەرورىيى نەتەرەيى تەنها وەك دروش و فيئلىكى تەكتىكى مايمەوە كە فاشىست و نازىمەكان بۇ دىۋايەتىكىرىدىنى سۆسىالىزىمى سۆقۇتى بەكاريغان ھىتا، بەلام لەسەر زەمینى واقع دەسەلات بەدەست نوخېيەكى

۱. شیعری جمهماهری و نامه‌نگی گروپه گهوره‌کان: عقیده‌ی فاشیزم هم‌مو نهندامانی خویی له فیستیفالی ده‌سته‌جه‌معیدا کوچه‌کردده‌هو په‌یوه‌ندییه‌کی ئه‌وتؤی لەنیوانیادا دروستدکرد که شهوانه تا دره‌نگ پینکوه ده‌مانه‌هو شیعری به‌کۆمەلیان ده‌وت و گورانییان ده‌چېری. برازیلاک پینیابوو فاشیزم، بدر له‌هر شتیک، هاوپییه‌تیه‌کی به‌کۆمەل. به‌لام له واقعیدا فاشیزم هم‌مو هاوپییه‌تیه‌کی سروشتی ده‌کوشت و تنه‌نا بچوای به هاوپییه‌تیه‌که ببوو که له‌خپیونه‌وهی می‌گەنی و هیستیری مروق‌کان ده‌چوو له‌ژیر دیسپلین و چاودیزی توتددا.

۲. شیعری دیسپلین و زهبتوره‌بست: به‌تایبەتی له لاین نهندامانی کەرتە تایبەتکانی موسولینییه‌وه، که ده‌چوونه خوی راهینانی تایبەت و سوئندی شەرەفیان له‌خوارد کە ده‌سبه‌داری کەسایه‌تی تایبەت و فەردانیه‌تی خویان بن و له ناو کەرتەکاندا بتوننەوه.

۳. شیعری لاویتى و جەستەوژیان لە سروشتنی والا: فاشیزم هانی گەنجانی دهدا تا بینه داینەمۇی گورانی ریشه‌یی و نەوهی نوبى شۇۋەش و جەنگ، تەماماھى نەختە بەردهم كوبو كچە تازەپینگە يشتووه‌کان تا ده‌سبه‌دارى كولتوري پىرەکان بن و كولتوري تایبەت بە خویان، لە په‌یوه‌ندییه‌کی رۇماناتیکیدا له‌گەن سروشتنا، بەرهەم بىتن.

۴. شیعری هەلۋىستى عەممەلى و رسکو جەنگ و بەرنزەگرتى جوامىرى و بەهای نېرىنەيى: فاشیه‌کان پییانوابوو تنه‌نا لە جەنگدا مەعەدەنى راستەقینە مروزە دەرىجەکەوئى و ترسنۇزكەکان لە ئازاکان جىايدەبنەوه. تنه‌نا لە کاتى جەنگدا هاوپییه‌تى راستەقینە نىـوان جەنـگاواران

ناوه‌راست سەرى خست، چونکە تاکەکانى ئەو چىنە لمپووی پەيكەرى رىيختىتەوە دەبنە كادرى ناوه‌راست، لە پروپاگەندە شەوه دەبنە باڭكەشچىي ئايىلۇچى.

ەرچەندە فاشیزم نەيتوانى دادپەرەورى ئابورى و كۆمەلایەتى بىننەتىدى و بارى گوزەرانى چىنە مەزارەکان باش بكا، بەلام له‌گەن نەوهشدا توانى پشتىوانى بەشىكى نۇرىان بۇ لای خوی راکىشىن. جان توشار لە كىتىبەكەيدا "مېژۇي فيكىرى سىاسى" نامايرىكى سوسييولۇچى دەربارە جەماهرى فاشیزم وەردەگىرى. بەگۈرەي ئەو ئامارە، سالى ۱۹۲۱، لە كۆي ۱۵۰,۰۰۰ نەندامى حزىمى فاشىست، جەماهرى سەر بە چىنە جىاوازەکان بەمجۇرە دابەشىپۇون: ۱۸,۰۰۰ خاونەن مولك و زەوي، ۱۴,۰۰۰ بازىگان، ۴۰۰۰ خاونەن كارگە، ۱۰,۰۰۰ پىشەورى بچووك، نزىكە ۸,۰۰۰ فەرمائىر، ۱۴,۰۰۰ بەردهست، ۲۰,۰۰۰ خوينىدكار، له‌گەن ۶۰,۰۰۰ جوتىيارو كەنگەرکار^(۱۴).

پىرۇزكەدنى شەرو جوانكارىي مەركى:
فاشىستەكان رۇز زېرەكانە توانىيان ئەو نائومىدىيە كەورەيەي خەلکى و لاتەكانىيان بىگۈن بۇ ئومىدىنکى ئەفسۇنى و خەوبىنېنى يۇتۇپى بە ئايىنەيەكى جىاوازەوە. برازىلاك، كە يەكىك بىو لە ئەدیبە دەلسۆزەكان بۇ فاشیزم و لەو پىنناوهشدا گىيانى سپارىد، دەيىوت: "فاشیزم چامەى شیعرى سەدەي بىستەم". نىشاندانى فاشیزم وەك چامەيەكى شیعرىي تنه‌نا پەركىرييەكى ئەدەبى نەبۇو، بەلكو بەشىكىش بىو لەو كەش و سرۇتە كۆمەلایەتىيە پېچالاكى و حەماستەتى كە هەزاران كەسى مەست كەرىبۇو. شیعرىيەتى فاشیزم لە چوار ناستى سەرەكىدا دەركەوت:

کویرانه تەسلیمی ھەموو فەرمانیکى دەبن. ئەلفرىد رۆزئنپىرگ، كە وەك تىۋىرسازى نازىزم دەزىمىرىدى، بۇ پاساودانى ئەم حالەتە چواندىكى بايىلۇجى پېشىكەشىدەكىدە دەيووت پەيوهندىي نىوان سەركىدە جەماوەر وەك ئەركى سەرەكىي سەركىدە بىرىتىيە لە دابىنكردنى ھاتوجۈزى خويىنى ئىتنى بەجەستەن نەتمەدا. ھەروەها دەيىووت: "پەيوهندىي نىوان سەركىدە مىللەت وەك پەيوهندىي نىوان ھەست و نەست، ئاكايى و ئاكاگايى وايە". ئە دۆخە ھىستىرييە كارىكى واي كەربىور كەسانىكى زۆر بەكەنە پەرسىن و عەشقىكى سايىكۈپاتى يەكلەيەنەوە لەگەن سەركىدە فاشىست و نازىيەكاندا. يەكىن لە دادوەرە گەورەكانى سەركەمى حومىكى نازىست لە ئەلمانىا، پاش دىدارىكى كورت لەگەن ھىتلەردا، بەمجۇرە گۈزارشت لە دۆخى دەرروونىس خۆى دەكا: "خۇشانىكى پېر خۇشىنودىيى گەورە بە گىيانىدا ھات. تەماشى چاوهەكانىم كردو ئەمۇيش تەماشى چاوهەكانى كىردى. پاشان شارەزۇوم كىرد خىرا بەڭرىمەوە مائەوەو لەگەن ئەو ھەستە گەورەيەدا بىزىم كە لە پەلۋىسى خىتىبۇوم". ھارمن رۇشەن لە كەتىبىي "شۇرۇشى نىھايىستى" دا، لەسەر زمانى يەكىن لە جەنگاوهەكانى ئەو دەمەرە، دەلىن: "ئەلبىتە سات لە دوايى سات كەسايەتى فۇھەر - سەركەدە حىزى نازىست - زىاتر دەبىتە تەلىسم و نەيىتى. تەنها لەو كاتانەدا، كە نەتەوە لە وەرچەرخانى گىسەورەدا رۇوبەپۇرى چارەنوسى خۆى دەبىتەوە، سەركىدە دەرددە كەۋىوە دەبىتە كەسىكى سەرسوپەيىنە، كارىكى بان- سروشتى يان و تارىكى ناۋەزە پېشىكەشىدەكە. بەلام لەوە بەدواوە ون دەبىن، وەك چۈن يەزدان غەيىب دەبىن!.... رۇزى دادى

بەرجەستەدەبن. دۆرىق، كە نو سەرەتكى فاشىست بۇو، پېپەوابۇو جەنگ سەرەتاي لېكتىكەيىشتىنى راستەقىنەي نىوان مەرۆفە كانە، تەنها پاش جەنگىكى كەورە كۆمەلگاى ئەورۇپى پېنگەي خۆى و مردەگىرىتەوە پاشان سىستەمىكى فاشىيىستى گەرددۇونى لەدایكىدەبن^(۱۰).

سەركەدەي فاشىست:

رابەر لە عەقىدەي فاشىزىمدا پېنگەيەكى كارىزمى و ئەفسانىيە كەيەو لەلايەن جەماوەرەكەيەوە تەقدىسىدەكىرى تا ئەندازەي پەرسىن. ھەموو ئەو سروتە و تاربىيىتى و درامى و دروشمبازىيە لەدەورى سەركەدەوە دەئالىن سىحرىكى ئەوتۇرى پېنگەبەخشن، كە شۇينىكەوتوانى وادەزانىن توانىي بان- سروشتى و لەزەدەبەدەرى كەيەو دەتوانى ئەو كاران ئەنجامبىدا كە لە تووانىي خەلکى ئاسايدى ئىن. مۇسۇلىنى لە دەسەلاتەكەيدا ھەموو ئەرىتە كۆنەكانى پېرۇزكەرنى سەركەدەي زىندىو كىردهو، وەك: (تاڭرەوي و دېكتاتۇرىتە لە حۆكمىدا، دروشمى داس ھەلگىران، دەريا ھى ئىمەيە...). هەرچى مەيتەرە كەلەپورى رۇمانىتىكىي ئەلمانىي زىندىو كىردهو بۇ بەخشىنى سىمايەكى ئەفسانەيى بە نازىزم، ھەموو ئەو وېنسە مېتۇلۇچىيە دېرىناتانەي زىاندەوە كە ھاوبەندىيەكى نەستەكى لەننىوان سەركەدە جەماوەردا دروستىدەكەن، وەك ئەفسانەكانى رۇزىنپىرگ دەربارەي ھاوبەندىي نەزادو خوين^(۱۱).

عەشقى جەماوەرى فاشىست بۇ سەركەدە دەگاتە رايدەيەك، كە شۇينىكەوتوانى ھەموو ئىزادەيەكى راتى لەدەستىدەن و بەتەواوى دەچنە ژۇر سىحرى سەركەدەوە، تەناتەت ھەندىچار دەچنە دۆخى ھىستىري بەكۆمەلەوە،

دەپىن ھەموان فۇھەر تەقدىس بىكەن لەپىتىاۋ
تەواو كىرىنى كارەكەيدا..^(١٧).

فاشىست و نازىيەكان ھەمېشە بايىخ بە^{ئەنگىزە} ئائەقلانى و ئائاكايىيەكانى جەماوەرى خۆيان دەدەن. پىتىانوایە گەر مىۋە نىز دىاقلىق بىن دەبىتىه بۇونەورىيەكى ترسىنۈك و بىن ئىرادە. ھېتلەر لەبەردىم شۇينكەوتەكانى خۆيدا دەيىووت: "ئەوە ئەقل نەبۇو ئەلمانىيە لە مىحنەت رىزگاركىدە... ئەوە ئەقل نىيە ئىيەيە ھاندا بىن بۇ لای من، بەلکو ئەوە ئىمان بۇو فەرمانى پىدان... كەواتە مەسىلەكە مەسىلەي: ئىمان و تاعەت و خەباتە". بەھامان شىۋە مۆسۇلىنى بىرۋاي بە ئەفسانە خورافە هەبۇو وەك جوغۇزىكى كۆكەرەھە ئەندامانى ئەتەوە، ھەرىۋىيە سالى ۱۹۲۲ ووتى: "ئىمە ئەفسانە خۆمانمان دروستكىردووھ.. ئەفسانەي ئىمە ئەتەوە، گەورەيى ئەتەوە"^(١٨).

ئۇرۇستۇكرا تىيەتى فاشىزم و دەولەت:

فاشىزم دىرىي پەرنىسىيەكانى ديمۇكراسىي و يەكسانى و چۈنۈيەكىيە لە مافى دەنگىداندا. مۆسۇلىنى بەناشىكرا دىرىي ياساىي ژمارەو چەندايەتى ھاولاتىيان بۇو، پىتىوابۇو كارىكى دەۋايە گەرمىنەيەكى فاشىست دەسەلاتى خۆى بىن پىتىوابۇو مەحالە پىياوه گەورە كان لەپىرى ھەلبىزار دىنمە بىنە سەر حۆكم، دەيىووت: "مېڭۈرى جىهان بەرھەمى كەرمىنە كانە"^(١٩). فاشىست و نازىيەكان ھەمېشە تەنكىدىيان لەسەر بىوونى كەرمىنەيەكى دەستەبىزىر (نۇخە) دەكىرددوو، كە پىتىويسەتە حۆكمى زۇرىنە بىكا، بەلام لە راستىدا ئەۋەيان بۇون نەدەكىرددوو كە مىكانىزىمى دەستىنىشان كىرىنى ئەو نۇخەيە چۈنەو كى ئەو مافسەي ھەيە نۇخەيەك دەستىنىشان بىكا بۇ رابەرایەتىكىرىنى زۇرىنە

به گهلو هوشیار و یهکیتی و بیونی، بهکردهوه، تیادا برجهستهدهکا". بهلام ئایدیولوجیا ناسیوئنالیزمی سوچیالیستی (نازیم) پهیوهندیی نیوان دهولهت و نهتهوه بهجوریکی تردهبینی. دهولهت لای نازیمکان تنهها ئامرازیک یان ئامیریک بۆ غایهتیک که میللته، واته: (فۆلک VOnK). نهتهوهی ئەلمانی لای نازیم تنهها ئەلمانیکانی سەدھی بیستم نیه، بهلکو هدقیقتیکی بایلۇچى و مېژۇوییه، لهیمک کاتدا نەزەداری ئەلمانیا مېژۇو ئەلمانیاش، هربۇیه دهولهتی ئازیست، بېپروای ئەوان، چىركەساتى بەرجهسته بیونی چارەنوسى ئەلمانیا بیو^(۲۲).

ھدقیقەتی زانستی و رەوايەتی مۇنۇپۇل:

ئالان بولۇك پېپوایه ھیتلر داروینیزمی بهجوریک تەفسیر دەکرە کە لمگەن تیۋۆرە نەزەدارستیکەيدا بگونجى. ھیتلر جەختى دەکردهوه کە لەنیوان نەزەدار مۇزىيەكاندا نەزەدار بەھىزۇ خاوهن خوینى پاڭھەيە، کە گەر پارېزىگارى لە خوینى پاڭى خۇى بكا بەسەر نەزەدار کانى تردا سەردەکەۋى، چونكە بەگۈزىرە ياساى پەرسەندىن داروین مانەوه تنهها بۆ بەھىزەكانە^(۲۳). لە نەسکى يازىدەھەنى كىتىبى "تىكۈشام"دا، کە لەزىز ناونىشانى "گەل و نەزەدار"دایە، ھیتلر جەخت لەسەر ئەم خالە دەكتەوه. هەرودە کىتىبى "ئەفسانە" سەدھى بیستم ئى ئەلفرىد رۇزنىيېرگ، کە وەك مانىقىستى نەزەدارستىي ئازىمکان لەقەلم دەدروى، پېشىنارادەكلى سەرلەنۇي مېژۇو ئەرمۇغۇيەتى بىنوسىتەوه، بهجوریک نەو ھدقیقتە بىسەلمىنى کە ھەموو شارستانىيەتە گەورەكان و ھەموو سىستەمە سىاسىيە مەزنەكان بەرهەمى بىرۇ كۆششى ئارى نەزەدار کانه. لەپرامېردا نەزەدار کانى تر، بەتاپېتى جولەكەو

بەخودى دەولەتىش. مۇسۇلىنى دەيتىت: "ھەموو شتىك لەناو دەولەتدا يەھىج شتىك لەدەرەوهى دەولەت بیونى نىيە". هەرودە دەيپوت: "قەيراش" كان تەنها بە دەولەت و تەنها لەناو دەولەتدا چارەسەر دەكىرن". بهلام لەگەن ئەو ھەموو پېرىزىكىدە شدا مۇسۇلىنى دىدىنگى رۇشنى نەبۇو دەرىبارە دەولەت و دەسەلاتى سەنديكايى، كە ھەميشه بەشىوھە كى تەمۇزىاوى، جەختى لەسەر دەکرەوه. تىۋەرە وى تىكەلەيمك بیو لە خۆزگە و ئەفسانە بۇغۇر حەزى تىكەل و پېكەن^(۲۴).

فاشىست و ئازىمکان بېپوايان وابۇو لەبەرەوهى دەسەلاتى دەولەت گشتىگىرە دەبىن ئابۇرى ولاتىش بەشىك بىن لە سىياسەت و ھەرگىز ئابۇرى، ئابۇرى لای ئەوان شتىكى لە سىياسەتىمى بۇو، چونكە وەك ھىتلەر دەيپوت: "مېژۇو فېرى كىردووين كە ھىج گەللىك لەپىگە ئابۇرىيەوه نەبۇوه بە كەنلىكى مەزن"، دەولەت لای نەو: "خەباتىكى ئىتنى بۇو نەك رىتكەستىنىكى ئابۇرى"^(۲۵).

مۇسۇلىنى بېپروای وابۇو دەولەت ھەقىقىيەتىكە دەكەوييەتى پېش نەتەوه و سەرۇ نەتەوه، چونكە دەولەت نەتەوه دەوستەداو دەرفەتى پىنەبەخشى تا گەشە بکاو بکرىتەوه. مۇسۇلىنى ھەميشه جەختى دەکرەوه كە گەورەيى نەتەوهى ئىتاليا بەندە بە دامەزراىدىنى دەولەتلىقىسىتە، چونكە فاشىزىم تىۋەرە دەولەت- نەتەوهى، نەك تىۋەرە نەتەوه- دەولەت. دەيپوت: "بەپىچەوانە ئەو بۇچۇونە باوهى كە وەك بىنەماي لېكۈلىنى وەكان لەلايەن دەستورناسانى دەولەتى نەتەوهىيەوه لە سەدھى نۇزىدەدا پەنای بۆ دەبرا، نەتەوه ئەفرىنەرى دەولەت نىيە، بەلکو بەپىچەوانە دەولەت نەتەوه دەخولقىتىنى و ئىرادە دەبەخشى

سامییه‌کان، همیشه زده‌هایان لەناو مرۆڤایه‌تیدا بڵاو کردو تکه، وەك زەھری دیموکراسی و مارکسیزم و سرمایه‌داری، هەروەك چۈن بېرىك بىسە‌های ئىنانچەيان پېزىزکەر دووه، وەك خوشەویستى و زەلیلى و كۆپلایەتى. هەر لەم سیاقەدا نازیه‌کان گەورەتىن بوغزى خۇیان بەرامبەر سامییه‌کان، بەتاپسەتى جولەکە، دەردەپېرى. ئەلېتە ئەم بوغزە لەقۇناغىچى تىدا بۇوه واقع و لە قەتلوغۇمايى ھۆلۈكۈستەدا بەرجەستە بۇو. نازییەکان پىیان وابۇو مرۆۋەلە سىنى نەزىادى سەرەتكى پېنگىدئى: "يەكم: نەزىادى ئەفرىنەری كولتور، واتە ئارىيەکان. دوووم: نەزىادى كولتورپارىز، كە تواناى وەرگىتنى و خۆگۈنچانىنى ھېيە، بەلام تواناى ئەفراندىنى نىيە. سىيىم: نەزىادى تىكىدەری كولتور، واتە جولەکە"^(۲۰).

بىلا دەستى جولەکە لەبوارى بازىگانىدا رقى نازیه‌کانى بەرامبەر سامییه‌کان ئەستورى كىرىبۇو. پىيىان وابۇو دەپىن بەھەر نەخىكى بى شابورى ئەلمانىيا و تەناشت ئەوروپا و جىپانىش لەدەستى سامییه‌کان و مىللەتە ئاجىزىمەنیيەکان دەربەندىرى و بىرىتەمە بە خاۋەنى راستەقىنە ئابورى جىپان كە دەسەلاتى پان-جىزىمەنى نازىستە. واتە نازیه‌کان حەزىزان يەزىندو كەردنەوە خەونى گلىيۇمى دووەم دەكىد، بۇ پەتمەكەن ئابورى ئەلمانىيا، بەلام لەپىنگە بازىگانى و كىنپىكىي ئابورىيەمە نا، بەلکو لەپىنگە جەنگ و زەبرۇزەنگەوە. گلىيۇمى دووەم پىيىوابۇو، لەپىنگە كىرانەوە ئابازىگانى ئەلمانىيا و دۆزىنەوە بازارى ئۆزى بۇ كاڭ بازىگانىيەکان و پەيوەندىيى ئىشوان سىستە ئابورىيە ئەتەوەييەکانەوە، ئەلمانىيا مىللەتە جىزىمەنیيەکان دەتوانن پىنگە شىاواي خۇیان لە كىشەرە ئەوروپادا بەدەست بىتنەوە. بەلام پان-جىزىمەنیزىمى ھىتلەر پاشتەستور بۇو بە فراوان خوازىيى سەرپارىزى و سىپاسى. سالى ۱۹۲۲ ھىتلەر جەختى لەسەر ئەمە كە ئەلمانى ئاتوانى لەپىنگە ئابورىيەوە دەسەلات بىرىنى بەسەر جىپاندا، چونكە ئەمە ھىزى سىپاسى و مىليتارىيى دەولەتە كە دۆخى پېشىكەوتى دەرەخسىنن، ئەك پېچەوانەكەي"^(۲۱).

بەمجۆرە سىستە ئابورىي رايىشى سىيىم چووه خزمەتى ئابورىي جەنگ و قەبەكەنلى ماشىنى سەرپارىزىيەوە، كە دواتىر جەنگى كەردوونىي دووهمىلىيەتەوە. واتە ھەمان لۆجييکى مۇسۇلىيىنى، بەھەلە و گىپارى، بەسەر خۇى و ھىتلەردا جىبىيە جىن بۇو، كە پىيىوابۇو راڭىدەن بەشۋىن بەرژەوەندىي ئابورىدا مرۆۋەكان دەكاتە كۆپلەي ھاوكىيىشەكان و بۇكەلەي دەستى مىشۇو. فاشىزم و نازىزم وە دوو ئايىدىيەلۇزىجىاي ئاسىيۇنالىستى پەرگىرى دە

لەپشت ئەم رقە ئەستورە فاشىستەكانى ئىتايىا و نازىستەكانى ئەلمانىيا و دەرى شاراستانىيەت و نەتەوە كانى تىز، زەمینەيەكى كۆمەلەيەتى و گىنەيەكى سايکۆلۈچى گشتى خۇى مەلاس دابۇو، پەيوەست بۇو بەشكىشى ژىرخان و قەيران ئابورى و كۆمەلەيەتىيە كەلەكەبۇوهكانى ئەلمانىيا ئىتايىا پاش جەنگى جىهانى يەكەم. بەلام ھەرگىز فاشىستەكان ئەم گىنەيەيان نەدەسەلمانىد، بىرى پىيىانوابۇو نەتەوە مەزنەكان بەرھەمى رۆحى جەنگا ورېيە ئەك بەرژەوەندىي ئابورى مۇسۇلىيىنى لەمبارەيەوە دەيىووت: "فاشىن، ئىستاۋ ھەمیشە، بىرپاى بى پېزىزى و قارەمانىيىتى ھېيە، بىرپاى بەم كارو كەرەۋانەيە كە بەرژەوەندىي مادىيەيان لەپشتەوە نىيە. بىرپاى بە تىۋەرە ئابورىيانە مىشۇ نىيە. چونكە ئەم تىۋەرەيە مرۆۋەكان وەك كۆمەلەن بۇو كەلە وينادەكى، كە شەپۇلەكانى شانس و رىكەوت دەيانھىنن و دەيانبات"^(۲۲).

- (٥) بروانه: جورج سباین، تطور الفكر السياسي، الكتاب الخامس، ت: راشد البراوي، القاهرة: دار المعارف، ١٩٧١، ص ١١٨٤-١١٨٠.

په یوهندی نیوان حزب و ده زگا دا پلسوسینه ره
ناشکرakan و ده زگا کانی پولیسی نهینی بروانه: فیلیپ
برق، سرهچاوهی پیشوو، ل ١٩٦٣.

(٦) جان توشا، سرهچاوهی پیشوو، ل ٦٢٠.

(٧) همان سرهچاوهی پیشوو، ل ٦١٩.

(٨) سالی ١٩٢٤ موسولینی تیزیکی زانکویی له سه
كتیبه به ناویانگه که مکیافیلی "میر" نویسی، که
تیایدا برگری له همو نه و بیرون کانه ده کا که بونه ته
هه وینی نایدیزولوجیای فاشیزم. بروانه: بنیتو
موسولینی، تعلیق عام ١٩٢٤ علی كتاب الامير، في مقدمة
كتاب: نیکولو میکیافیلی، الامير، ت: فاروق سعد، ط ٩،
بیروت- بغداد: دار الآفاق الجديدة- مكتبة التحریر،
بیروت. ١٩٨٨، ص ٥-١١.

(٩) ده باره تیورهی "دهوله" تی بازرگانی داخراو
لای فیخته، بروانه: دیدیه جولیا، فیخته، ت: حسیب
نمر، بیروت: المؤسسة العربية للدراسات والنشر،
ص ٩٩-١٠١.

(١٠) ده باره پیروزکردنسی جه نگو نیراده هینز
لای فریدریک نیچه بروانه: فریدریک نیتشه، هکذا تکلم
زراشت، ت: فلیکس فارس، بیروت: دار القلم، طبعة
بغداد: مكتبة النهضة، ١٩٨٦، ص ٧١-٧٣.

(١١) ده باره کاریگه بربی لیست و شینگلر له سه
فاشیزمی نهروپی بروانه: جان توشا، سرهچاوهی
پیشوو، ل ٦٢٠.

(١٢) همان سرهچاوهی پیشوو، ل ٦٢٠-٦٢١.

(١٣) جورج سباین پیتوایه هر یه ک له هیتلره و
موسولینی توپان، له یه ک کاتدا، گمه له سه هردو و
نهی نه توهی و ناسیونالیستی بکه، تا شرعيه تیکی
گشتگیر به خویان ببه خشن که گوایا ده تووازی
نویترایه تی سه را پایه نه توه بکه، بهه مو
چینه کانیه و، بروانه: جورج سباین، تطور الفكر
السياسي، ص ١٤٣-١٤٤.

به رژه و ندیمی ئابوریی دەرکەوتن، بەلام لە پشت دروشمه کانیان و خواستیکی پاوانخوازی ئاما زە بۇو بۇ داگىر كىرىنى ھەموو ئابورىي حىجان.

یه راویزه کان:

- (۱) هیله گشتیه کانی فاشیزمی ثیتالی له و تاریکی
بینیتیو موسولینیدا کورتده بیتله و، که سالی ۱۹۳۲
نوسیویه‌تی، له زیر ناویشانی "فاشیزم چیه؟" بروانه:
Benito Mussolini, What is Fascism, 1932.
Italian Encyclopedia on the definition of Fascism.
<http://www.spridham.edu/halsall/mod/mussolini-fascism.html>

(۲) بروانه: جان توشار، تاریخ الفکر السیاسی، ت:
علی مقلد. ۱۶، بیروت: الدار العالیمیة، ۱۹۸۱، ص ۶۱۸.
دهرباره‌ی فاشیزمی فرانکو و سالازار، به برادرد له گهله
فاشیزمی موسولینیدا، "پؤل لویس" نام کتیبه‌ی
نوسیوه:

Paul H. Lewis, Latin Fascist Elites: The Mossolini, franco, and Salazar Regimes. Westport: Praeger, 2002. Chpters: 1, 5-11.

(۳) جان توشار، سهرچاوه‌ی پیشوو، ل ۶۱۸. له
ئه ده بیاتی زانستی سیاسیدا سی نوسره‌ری به ناویانگ
دهرباره‌ی توتالیتاریزم نوسیویانه: کارل فریدریک، هانا
ثارانیت و ریمون ٹارون. بروانه: فیلیپ برو، علم
الاجتماع السیاسی، ت: د. محمد عرب صاصیلا. ۲۷،
بیروت: المؤسسه الجامعیة للدراسات والنشر، ۲۰۰۶.
ص ۱۹۱.

(۴) دهرباره‌ی سیما و خسله‌ته کانی توتالیتاریزم،
بروانه رانانیکی پیشوومان دهرباره‌ی کتیبه "بنه ماکانی
توتالیتاریزم"ی هانا ٹارینت، به ناویشانی
"توتالیتاریزم: نایدیو لوجیا به کی لیکدر او و رثیمیکی
فرهه دگار"، گوخاری سه‌ردہم، ۲۰۰۷، ژماره ۵۱، ل ۲۷-۴۳.
هه رو ها بروانه: فیلیپ برو، علم الاجتماع
السیاسی، ص ۱۹۷-۱۹۸.

- (۱۴) جان توشار، همان سرچاوهی پیشوا، ل ۶۲۱-۶۲۲.
- (۱۵) همان سرچاوهی پیشوا، ل ۶۲۲.
- (۱۶) دهرباره‌ی پیروزکردنی رایر له عقیده‌ی فاشیستیدا بروانه: سرچاوهی پیشوا، ل ۶۲۲.
- (۱۷) هبروه‌ها: فیلیپ برو، سرچاوهی پیشوا، ل ۱۹۵.
- (۱۸) هبروه‌ها: موریس دیفریجه، الأحزاب السياسية، ت: على مقلد وعبدالحسن سعد، ط۳، بيروت: دار النهار للنشر، ۱۹۸۰، ص ۲۷.
- (۱۹) همان سرچاوهی پیشوا، ل ۶۲۲.
- (۲۰) همان سرچاوهی پیشوا، ل ۶۲۲.
- (۲۱) همان سرچاوهی پیشوا، ل ۶۲۴.
- (۲۲) همان سرچاوهی پیشوا، ل ۶۲۵.
- (۲۳) همان سرچاوهی پیشوا، ل ۶۲۶.
- (۲۴) جان توشار، همان سرچاوهی پیشوا، ل ۶۲۷-۶۲۸.
- (۲۵) دهرباره‌ی شهود ناسکه‌ی کتبه‌کمی هیتلر بروانه: سباین، ل ۱۱۶۸. دهرباره‌ی کتبه‌ی "نهفسانه‌ی سهدهی بیستمی" از روزنیتیبرگ بروانه: همان سرچاوه، ل ۱۱۷۲-۱۱۷۳.
- (۲۶) Benito Mussolini, What is Fascism, 1932. Italian Encyclopedia on the definition of Fascism. بروانه: جان توشار، ل ۶۲۶-۶۲۷.

فاشیزم و نازیزم

د.م.هـدی مـحـفـوز

له عـهـرـبـبـیـهـوـهـ: شـوـانـ ئـهـحـمـدـ

ئـلـهـمـانـیـاـ رـهـواـ نـهـبـیـنـیـ، ئـمـهـشـ خـواـسـتـهـ کـولـونـیـالـیـسـتـیـهـ کـانـیـ کـولـونـیـاـ تـیـرـ نـهـدـکـردـ. بـهـرـیـتـانـیـاـ وـ فـهـرـهـنـسـاـ لـهـ پـیـیـ کـولـونـهـ زـورـوـ زـوـهـنـدـهـ کـانـیـانـهـ وـهـ تـوـانـیـانـ، گـهـشـهـ وـ بـهـرـهـوـ پـیـشـچـونـیـکـیـ خـیـرـاـ بـوـ پـیـشـهـسـازـیـهـ کـانـیـانـ دـهـسـتـهـبـهـرـ بـکـهـنـ، ئـهـوـیـشـ لـهـ پـیـیـ پـهـیدـاـکـرـدـنـیـ کـهـرـهـسـتـهـ خـاوـیـ پـیـوـیـسـتـ بـوـ پـیـشـهـسـازـیـ، يـاخـودـ بـهـ دـابـیـنـکـرـدـنـیـ باـزـاـپـیـ بـهـرـخـوـرـیـ بـوـ سـاـخـکـرـدـنـهـوـهـ بـهـرـهـمـ وـ کـالـاـکـانـیـانـ. بـهـلـامـ ئـلـهـمـانـیـاـ کـهـ دـهـیـوـیـسـتـ پـهـرـهـ بـهـ بـوـارـیـ پـیـشـهـسـازـیـ بـدـاتـ وـ بـهـرـفـرـاوـانـیـ بـکـاتـ، لـهـلـیـهـکـ پـوـوبـهـپـوـوـیـ کـیـشـهـیـ دـهـسـکـهـ وـتـنـیـ کـهـرـهـسـتـهـیـ خـاوـ بـوـوـهـوـ وـ لـهـ لـایـکـیـ دـیـکـهـشـهـوـ نـهـدـهـ تـوـانـیـ باـزـاـپـ بـوـ سـاـخـکـرـدـنـهـوـهـ کـالـاـکـانـیـ بـدـوـزـیـتـهـوـ. هـاـوـکـاتـ زـیـادـبـوـونـیـ زـمـارـهـیـ دـانـیـشـتـوـانـ کـیـشـهـیـکـیـ تـرـ بـوـوـ کـهـ بـهـرـ تـهـسـکـیـ پـوـوبـهـرـیـ خـاـکـیـ ئـلـهـمـانـیـاـ تـوـانـیـ لـهـ خـوـگـرـتـنـیـ نـهـبـوـوـ هـرـوـهـاـ نـهـشـیـانـدـهـ تـوـانـیـ بـهـدـهـلـهـتـانـیـ درـاـوـسـیـدـاـ بـلـأـوـبـیـنـهـوـهـ، يـاخـودـ پـوـبـکـهـنـهـ وـلـاتـهـ تـازـهـ کـولـونـهـکـراـوـهـ کـانـ ئـهـوـیـشـ لـهـبـهـرـ کـهـمـیـانـ.

بـهـ پـشتـ بـهـسـتـنـ بـهـ فـهـلـسـهـفـهـیـ "هـیـگـلـ" سـهـبـارـهـتـ بـهـ دـهـوـلـهـتـیـ نـهـتـهـوـهـ، "بـسـمـارـکـ" تـوـانـیـ سـسـتـمـیـکـیـ سـیـاسـیـ بـهـهـیـزـ لـهـ پـروـسـیـاـ دـابـیـهـزـرـیـنـیـتـ، ئـمـهـشـ تـوـانـیـ ئـهـوـهـیـ پـیـبـهـخـشـیـ تـا~ سـوـپـایـ فـهـرـهـنـسـا~ لـهـسـهـرـ خـاـکـیـ ئـلـهـمـانـیـاـ بـکـاتـهـ دـهـرـهـوـهـ وـ یـهـکـیـهـتـیـ نـهـتـهـوـهـیـ ئـلـهـمـانـ لـهـ سـالـیـ ۱۸۷۰ـ دـاـ بـهـدـیـ بـیـنـیـتـ. تـیـکـلـبـوـونـیـ ئـلـهـمـانـیـاـ بـهـ شـیـوـهـیـکـیـ بـهـهـیـزـ وـ کـارـیـگـهـرـ لـهـ سـیـاسـهـتـیـ جـیـهـانـیـدا~ ئـهـوـ گـهـشـ ئـاـبـورـیـ وـ کـوـمـهـلـاـیـهـتـیـهـیـ ئـوـ وـلـاتـهـ بـهـخـوـیـهـوـ بـیـنـیـ، لـهـگـلـ هـهـوـلـدـانـیـ بـوـ ئـهـوـهـیـ لـهـ کـولـونـیـالـیـزـهـکـرـدـنـیـ نـاـوـچـهـ جـیـاجـیـاـکـانـدـا~ پـشـکـیـ هـبـیـتـ، بـوـوـ مـایـهـیـ ئـهـوـهـیـ لـهـگـلـ دـوـوـ دـهـوـلـهـتـیـ کـولـونـیـالـسـتـیـ گـهـوـرـهـیـ وـهـ بـهـرـیـتـانـیـاـ وـ فـهـرـهـنـسـا~ دـوـچـارـیـ کـیـشـ وـ نـاـکـوـکـیـ بـیـتـ.

هـرـیـهـکـ لـهـ فـهـرـهـنـسـا~ وـ بـهـرـیـتـانـیـا~، بـهـهـوـیـ سـیـاسـهـتـهـ کـولـونـیـالـیـسـتـیـهـ کـانـیـانـهـوـهـ تـوـانـیـانـ زـوـرـتـرـینـ نـاـوـچـهـ پـرـ خـیـرـ وـ بـیـرـهـکـانـیـ دـنـیـا~ بـوـ خـوـیـانـ پـاـوـانـ بـکـهـنـ وـ لـهـ بـهـرـاـمـبـهـرـیـشـدـا~ جـگـهـ لـهـ نـاـوـچـهـ هـهـزـارـ وـ بـیـ کـهـلـکـهـکـانـ، هـیـچـیـانـ بـهـ

کیشگه‌لیکی زوریان بکردایه که جه‌نگیکی چوار ساله‌ی مالویرانکمر بوی جیهیشتبوون. له پال شم کیش تاقه‌ت پیروکیتنه‌شدا، دهکریت باس له و سه‌رشپی و بریندار بیونه‌ش بکهین که گهله نهله‌مانی له دواه‌له و شکسته سه‌ربازیه‌و ئه و کوت و بهنده سه‌ختانه‌ی پیماننامانه‌ی قرسای سه‌پاندی به‌سمر ولاته‌کیاندا، هستیان پیشه‌کرد. هاوكات داپمانی به‌های دراوی نهله‌مانی، به‌هئی ئه و قه‌رمبوبه زورانه‌ی ده‌بیو نهله‌مانیا بیداته ولاتنانی سه‌رکه و توو له جه‌نگدا، بیوه مایه‌ی دروستکردنی دخیکی ئابوری خراب له نهله‌مانیادا، ئم دوخه خراب و ناهه‌موراهش له بار بیو بو ئه وهی ئاقارگه‌لیکی سیاسیی راست ره و و چه‌پره و دروست بیت، له دزی ده‌سلا‌لاتی سو‌سیالستی فرمائده‌وا.

کۆماری نهله‌مانی تازه دروست بیو، ده‌بیو چاره‌سقی هەمبو ئه و کیشانه بکات و له پینناو مانه‌وه‌شیدا بدگئز ته‌واوی هیزه ئۆیزسیوونه‌کاندا بچیت‌وه، ئیتر چه‌په‌کان بن که دهیانویست شوپشیک له وینه‌ی شوپشی بەلشەفی روسیا بەرپا بکەن، ياخود راسته‌وه‌کان که هەولی گیپانه‌وهی سستمی پاشایه‌تیان دەدا.

لەم سه‌ریمه‌ندەدا "ئەدۇلەتلىم" کە سرگەرمى كۆكىدەن‌وهی لایه‌نگرانی بیو له ژىر ناوى پارتى كۆيکارانى نیشتمانى سو‌سیالستی كە بە حیزبی (نازیزم) ئاسرا، بە زەبرى هېز هەولى كودەتايەکی شکست خواردۇی دا لە دزی حکومەت، ئام هەولە سەرنەکە و تووه‌ی بیوه مایه‌ی ئوهەی لە سالى ۱۹۲۲ دا زیندانى بکریت. له و ماوهیهی لە زینداندا بیو، "تەلەر" ھىلە گشتىه‌کانى كىيىه بەناوبانگەکەی (كفاھى) داپشت كە ئایدیا سەرەكىيەکانى فەلسەفەی نازیزم لە خۆ دەگرىت. سالى ۱۹۲۴

سەبارەت بە ئیتالیاش، ئەوا ئەويش حانى لە حالتى نهله‌مانیا چاکتر نەبۇو، ئیتالیا سەرەرای ئەوهى توانى يەكىيەتى ئەتەوهى بەرابرایەتى "کافور" دەستەبەركات، بەلام نەيتوانى جگە لە چەند ئاوجەيەكى پەراویز و چەند پۇوبەرىنکى بچوک، هىچ شوينىنکى دى كۆلۈنىالىزە بکات. له مەلۇمەرجى ئەو كىيىكى كۆلۈنىالىستىيە لە پینناو پاوانخوارى ئابورى و پیشەسازى زیاتردا، دخیکى پېرگىزى و ناثارامى لە ئەورۇپا دەرسەت بۇ كە بۇو مایه‌ی بەرپابۇنى جه‌نگى يەكەمى جىهانى، جه‌نگىكى كە ماوهى زىراد له چوار سالى خاياند. دەكىریت بلىغىن لە ميانەي ئەو جەنگە جىهانىد، ئەوروپا بەسەر دوو بەرەي دىۋىيەكدا دابەش بۇو، لەلایەك ھاپىه‌يەمانەكان كە بىرىتى بۇون له (مەريتانيا و فەرەنسا و پوسىيا و ئیتاليا)، لەگەن ولاتنانی مىحوەر كە پىتكەباتبۇو له (نهله‌مانیا و تۈركىيا) لەلایەكى ترەوه.

نهگەرچى ئەو جەنگە بە تىكشىكانىيىكى قورسى نهله‌مانیا و لايەنگرانى كۆتايىي هات، بەلام كارىگەرى سیاسىي و ئابورى و كۆمەلایەتى خۇزى هەبۇو، كارىگەرىمەك بۇو مایه‌ی دروستبۇنى بزاوتكەلەنکى سیاسىي و كۆمەلایەتى وەها كە پىشت ئەستور بۇون بە فەلسەفەي رەگەزبەرسەتى سەربازى و پاوانخوارى، لە گىنگتىرىن ئەو بىزۇتۇرانەش كە شايىھىنى باسنى، حىزىسى ئازىزىستەكانە لە نهله‌مانیا و حىزىسى فاشىزمە لە ئىتالىيە.

مېڭۈو ئازىزم لە نهله‌مانیا لەگەن ئەو پىشىيۇ و ناثارامىيەدا دەست پىيىدەكت، كە لەگەنلەن سەھىنانى سستمى مەيلەتارى نهله‌مانى لە سالى ۱۹۱۸ دا دروست بیو، واتە لەگەن كۆتايىھاتنى جەنگ و هاتقە سەرەكارى سو‌سیالستەكاندا دەرسەتى پىتكەر، سو‌سیالستەكان لەو قۇناغەدا دەبۇو چاره‌سەرى

هەموو ئاستەكانى ئابورى و كۆمەلایەتى و سیاسىدا.

بەزبۇونەوهى نىخى خۇراك و باج و كەمى گاز و بەنzin، ھۆكىار گەلىك بۇون پالىان بە مىللەتى ئىتالياوە نا تا بېرسن كە لە بەرامبىر بەشدارىكىرىدىان لە جەنگدا چىبيان دەسگىر بۇوە. هەموو ئەمانە ھەستى لاۋازى و بىنىزادەيىيان لە ناخى گەلى ئىتالىيادا رۈزىاند و وايان لىھات بە ھەسرەتموھ لە پاپۇردوى بەھىزى بۇمای خاوهەن ئىمپراتۇرىت بىروان، كارىك كە بۇوە مايىھى بىزۋاندن و جۇشىدانى ھەستى نەتەوايەتى بۇڭپارانەوهى ئەشكۇ و دەسەلاتتى پاپۇردو بۇ ئىتالىيادا. ئەمەش وايىرد خەلک لە سىستىمى حوكىمانى ئىتالىيادا پې بن و بە چاوى رکوھ سەيرى بىكەن. لىزەوە پېشىۋى و نا ئارامى دەست پىنەكتەن و قەيرانى حەكۈمى و تىپۇرى سیاسى پەرە دەسىتتىت. حوكىمانى دەستورىش تەنها بەرۋەلت دەمىتتىت.

لە قۇناغە ناسك و چارەنوسسازەن لە كەش و مەوا ئالۇزەدا، لە سەرگۇزەپانى سیاسى ولاٽى ئىتالىيادا، پارتى فاشى بەرپاھرايەتى "بىنۇق مۇسۇلىيىن" ھاتە ئارا. لەكەل ھاتە ئاراشىدا زمارەيەكى زۆر لەوانەي لە بارودۇخەكە ئازارىبۇون، پەيوەندىيان پىيۆكىد. "مۇسۇلىيىن" شەپەركى بىئامانى لە دىرى بىزاوتى كۆمۈنستى لە ولاٽكەيدا دەست پىيىكىد، كە بۇوە مايىھى خراپتېرىنى بارودۇخەكە و ولاٽ دوچارى پېشىۋىكى قول بۇو، تا حەكومەت ناچار بۇولە تىشىپنى يەكەمى سالى ۱۹۲۲ دەست لە كار بىكىشىتتەوە، دوای ئەوە داوا لە "مۇسۇلىيىن" كرا حەكومەتى تازە پېتكەيىتتىت.

سەرەتا "مۇسۇلىيىن" حەكمى پەرلەمانى مىشىتتەوە، بەلام ھەئەندەي لە سالى دواتىدا بوارى بۇرەخسا، ئىتەر حەقىقەتى پەرانسىپە

و دوای دەرچۈونى لە زىندا، "ھەتلەر" لە سەر كارى حىزبىايەتى خۇبى بەردىم بۇو، تا تەنگىزە ئابورىيە بەناوبانگەكەي سالى ۱۹۲۹ سەرىيەلەدا، ئەمەش تا پادھىيەكى زۇرى يارمەتى دا بۇ ئەوهى پېنگەيەكى گىرنگ لە ژيانى سیاسى ئەلەمانىدا بۇ خۇبى بەرىتتىت. لە سالى ۱۹۳۳ كەيىشتە دەسەلات، بەتايىپەت دوای ئەوهى پارەتكەي لە ھەلبىزارىدە گىشتىيەكانى ئەلەمانىدا سەركەوتتىكى گورەي بەدەست ھىندا، ھەر بۇيە لە لايەن پاۋىيىزكارى قايىمارەوە راسپىئىدرە بۇ ئەوهى حەكومەت پېتكەيىتتىت و خۇشى سەرۇكايەتى بىقات.

سەبارەت بە فاشىزمىش، ئەوا سەرەلەندانى لە ئىتالىيادا، دەگەپىتتەوە بۇ ئەم ھۆكىارانەي لاي خوارەوە:

ھۆكىارى يەكەم دەگەپىتتەوە بۇ خەسلەت و ھەلۈمەرجى تايىپەتى مىللەتى ئىتالىيادا. ھەر چەندە "كافور" يەكىيەتى نەتەوهەبى بۇ ئىتالىيادا دەستەبەر كردو سىستەمەكى پەرلەمانى وەكى سىستىمى بەریتانا تىيادا دامەززاند، بەلام مىللەتى ئىتالىيادا بەھۇي بۇنى جىياوازى كلىتۇرى كەزەرە لە ئىتالىيادا بەھۇي بۇنى جىياوازى كلىتۇرى شىۋاھەي لە سىستىمى سیاسى پى قبول نەكرا.

دۇوهەمین ھۆكىار دەگەپىتتەوە بۇ ئەوهى كە ئىتالىيادا لە بەرامبىر ئەو قوربايانىنەي لە جەنگدا پېشىكەشىكىد، وەك پېيىيىست پاداشت نەكراو قەرەبوبۇي زىيانەكانى نەكرايىوە. واتە لە دەستكەوتەكانى جەنگ، تەنها ھەندى ئاوجچەي پەراۋىز و چەپەكى بە نىسيب بۇو، ئەم ناوجانەش ئەوانە بۇو كە ھاپىيەمانەكانى لە ولاٽانى زەھىز لە كىشۇرى ئەفريقيا دەست بەرداريان بۇو بۇون. سەرمىرى ئەوانەش، ھاوكات لەكەل ئەم ئاشتىيەي لەكەل تەواوبۇنى جەنگدا ئىتالىيادى گىرتەمە، جەنگ كارىگەرى خراپى لە سەر كۆملەنگەي ئىتالىي بەجىيەيىتت، لە

له چهند شاپریکدا بهشداربوو، له يەكىك لەو شەپانەدا بىرىندا دەبىت. دواي كۆتايماتنى جەنكى جىهانى يەكم، له سالى ۱۹۱۹ دەست بە دامەززانىنى پارتى فاشى دەكتات، داوا دەكتات ولاتەكەي دەسكەوتى جەنكى تربە دەست بىنېت، سەربارى ئە دەسكەوتانەي بە پىنى رىكەوتتنامەي ئاشتى له قىرساى دەستى كەوتبوو.

"مۇسۇلىنى" دەيوىست حىزىيەكەي باكتە بەھىزىتىن و تاكە حىزب لە ئىتالىيادا. حىزىيەك كە دىسپېلىنىكى زۇر وردى ھەبىت و وەك ئىسپارتەيى كان ژيانىكى زىز و زەممەت بىشى و لە حالاتى ئاماذهابشىدا بىت، بۇ شەرەي ھەر پۇزىيەك بىت دەسەلات بىگىتە دەست.

"مۇسۇلىنى" بە فيعلى توانى ئامانجەكانى بەدەي بىنېت. بەھۇي سەركەوتنى لايەنگرانى بەسىر كۆمۈنىستەكاندا لەلايەك و لە دەستدانى كۆزتۈزۈكىرىنى ولات لەلايەن حومەتە لېرىالىيەكەي ئىتالىياوه لەلايەكى ترەو.

"مۇسۇلىنى" توانى چىپنى ناوهراست و مەلاك و توڭىرى پىشەسانان بەلای حىزىيەكەيدا پابكىشىت. تا ناوهراستى تىشىپنى يەكمى سالى ۱۹۲۲ حىزىي فاشى لە گەورە بۇون و بەرفراواندا بۇو، لەۋەبەدواوه "مۇسۇلىنى" لەگەل ئەندام و لايەنگرانتى پارتەكەيدا پويان لە پۇما كرد و دەسەلاتى كىرتە دەست و پادشاشاھەندى دەسەلاتى شكتى بۇ مايهەوە.

"مۇسۇلىنى" و فاشىزم

يەكم/ ژيانى "مۇسۇلىنى":

"بىنېت مۇسۇلىنى" سالى ۱۸۸۳ لە شارى (برادىدا بىيىن) لە ھەرىمى كۆمۈ لە ئىتالىيا لە دايىك بۇوە. باوکى ئاسنگەر بۇوە و دايىكى مامۆستا. كاتىيەك دەكتە تەمەنەن ھەزىدە سالان دەبىتە مامۆستا، بەلام ھەر زۇو لەو كارە تاقھەتى دەچىت و وازى لىدىنېت. دواي ئەوه لە نىوان سويسراو فەرەنساو نەمسادادىت و دەچىت. بەھۇي تىكەنبۇونى بە ئاثارشىست و سۆسيالىستەكان، دەسەلاتداراش ئەم و لاتانە يان زىندانىان دەكرد ياخود لە ولاتەكانىان دەرياندەكرد و پىنگەي مانھەمىيەن تەندىدا. لە بىست و يەك سالىدا دەگەپىتەوە ئىتالىيا بۇ بەجى گەياندى خزمەتى سەربازى لە پىزى سوپاى ولاتەكەيدا، پاشان وەك نوسەرىك لە يەكىك لە پۇزىنامە سۆسيالىستىيەكاندا كار دەكتات. دواي كۆتايماتنى جەنكى نىوان پۇسيا و ئەلەمانىيا و لايەنگىرىكىرىنى پۇسەكان لەلايمى پارتى سۆسيالىستى ئەلەمانىيەو، "مۇسۇلىنى" دەستىپەدارى بىرۇباوهەرى سۆسيالىستىيەنى بۇو، بۇو بە ناسىيونالىستىكى دەمارگىر و داواي لە ولاتەكەي كىرد لەگەل ئەمسادا بچىتە جەنگەوە، بۇ ئەوه خواتى ناسىيونالىستەكانى ولاتەكەي بىتە دى. پەيوەندى بە سوپاوه كرد و

بنەماكانى تىپۈرى فاشىزم:

سەرۇھختىك "مۇسۇلىنى" حىزىي فاشى دروستىكىرىد، مىچ جۇرە تىپۈرپايانەكى سىياسى كىشتىكىرى نەبۇو، ئەمەنەن بىرۇ ئەبۇو بۇچۇونانە بۇو كە لە نۇسىنى ئەنگەمەرەيەك لەو بىرىپارانەي وەركەرتىبۇو كە لە ئېر كارىگەرى فەلسەفەي "ھېيگل"دا بۇون، دەربارەي دەولەتى

دەگریت ئايدىيى ئاشىزىم دەربارەرى دەولەت بەمجۇزە كورت بکەينەوە. ھەموو شتىك بۇ دەولەت، تەنەنا دەولەت ھېيە و پەس، ھېچ شتىك لە دەرەوەنى قەوارەرى دەولەت بونى ئىيە. ھەولى بەردىۋامى ئاشىزىم بۇ ئەو بۇ دەولەت ئىكى بەھېزىز سەرىبەخۇ بۇنىاد بىتىت، دەولەت ئىك كە لەسەر رەگەزپەرسىنى و ماق پاوانخوانى دروست بۇوبىت، ئەو ئامرازانەشى دەيانگەياندە ئەو ئامانجە، ئەمانبۇون:

يەكەم: پشت بەستن بە پرانسىپى خېز بەبۇچۇنى ئاشىزىم، بۇحى مەلىتارىزم لە بۇحى مەددەنیت بەرز و بالاترەو سەركە توول لە دۇپا و تىكشاكا پەسىندرە. ھەر بۇيە ئەوانەي شايىنى ئىيان و مانەوەن، بۇلە بە جەركەكانى ئەتكەن، نەك ترسىنۈك و لازەكان. ھاوکات ئەندامانى حىزب بە كەڭكەن تر و شايىستە تىن لەوانەي سەر بە حىزب ئىن. لېرەو، ئاشىزىم پرانسىپى چۈنۈكى و جىاوازىتەكىدەن رەتىدە كاتەوە لەگەلىشىدا چەمك گەلەنەكى وەك دىمۆكراسى و دەسەلاتى مىلى ئافەرۇز دەكتە. چونكە بە بۇچۇنى ئەوان دەسەلاتى مىلى وەم و درۇيەم، دەسەلاتى ھەمىشەيى ھەر بۇ دەولەتە. ھاوکات پىويىستە بەپىرسىيارىتى حوكىمەتى تەنەلا لە دەستى دەستەبىزىرنىكى تايىبەت و دىيارىكراودا بىت. بەمجۇزە ئاشىزىم ئايدىيى دىمۆكراسى و ماق تاكەكەسى لە دەست تىشانكىرىنى فۇرمى حوكىمانىدا رەتقىدەكىدە.

دۇوەم: پشت بەستن بە سۇز و پۇرۇ پاگەنە لە ئاپاستەكىدەن و مۇبىلىيەكىدىنى جەماوەردا. ئاشىزىم باوەرى بە بۇلىنى عەقل نەبۇ لە پىنمايىكەنى خەلکدا، لەپەرئەو دەيويىست لە بىسى ئامبازى سۈزدارى ئائەقلانى خەلک بەلای

نىشتمانى ئەتەوەمىي و دەربارەرى يەكىيەتىي ئەو دەولەتە نىشتمانىي وەك بۇونە وەرىنىكى زىنندۇو. سالى ۱۹۲۹ "مۆسۇلىنى" بېرىارى دا تىزىريايەكى سىاسى گشتىگىر بۇ پارتىكەي دابىرىزىت، بۇ ئەم مەبەستەش "جىوچانى جەنتىلى" يەكىك لە ئەندامانى قوتا باخانەي ھىكلىزىمى ئىتالى پاسپاراد، بۇ ئەوەي بە ئەو ئەركە مەستىت". ("جەنتىلى" تىزىرياي ئاشىزىمى لەسەر تىزىرياي دەولەتى ھىكلى داپاشت كە پىنپۇايدە دەولەت بونە وەرىنىكى زىنندۇو و ژيان و يەكىيەتى تايىبەتى خۇزى ھېي، ھاوکات دەولەت بەپىي ئەو تىزىريا ھىگلەي بۇون و ئامانجى تايىبەتى خۇزى ھېي، جىاواز لەو ژيان و ئامانجە تايىبەتىانە ئاكە كەس ھېيەتى. لېرەو ئاشىزىم ئەو تىزىريايە دەولەتى رەتكىرەوە كە پىنپۇايدە دەولەت لەسەر ئايدىيى گرد كەنەوەي ئىيوان تاكە كەسەكان دادەمەزدىت.

بەلكو پىنپۇايدە دەولەت بېرىتىيە لە بەرھەمى بەرەو پىشچونىكى ھەمىشەيى و بەرەدەوام. لەپەرئەو دەبىت پاراستن و بېرەودان بە توانستە كانى يەكەم ئامانج بىت. بۇيە پىنپۇيىستە تاكەكەس بەرژەوەندى دەولەت بخاتە پىش بەرژەوەندى خۆيەوە.

ئەركى دەولەتە كاربىكتا بۇ خزمەتكىردن بە بەرژەوەندى تاكەكان، بەلام ئەگەر ھاتۇو بەرژەوەندى تاكەكەس لەگەل بەرژەوەندىيە كانى دەولەتدا يەك ئەھاتەوە، ئىوا دەبىت تاكەكەس لە پىنپۇر زامنكردى ئەرژەوەندىيە بالاكانى دەولەتدا، دەستتبەردارى بەرژەوەندىيە تايىبەتە كانى خۇزى بىت. ئەگەر واش ئەكتە، ئەوا دەبىت بەزەبرى هيىن ئاچار بىرىت، چونكە قوربانىدەن تاكەكەس بۇ دەولەت يەكىنە لە ئەركە سەرەكىيە كانى، ئەم ئەركەش لاي ئاشىزىم بە بەرژەتىن بەھاي ئەخلاقى ئەڭىمەر دەگریت.

خویدا پابکیشیت و وايان لیبکات باوه‌ر به پاست و دروستی ناقاری فاشیزم بهینن و شونن سهرکرده مهزن و نه مرکه یان بکهون. نهمه وا دهکات دارو دیواری خویندنگا کاتی ثیتاپا پر بیت له وینه کانی "موسولینی"، لگه‌لیشیدا ئه و دسته‌وازه‌یان به بیری خهک دهیتایه‌وه که همیشه "موسولینی" لسمر هقه.

فاشیزم هر تنهها بدهندوه نه‌هستا که پساوانی ده‌سلاطی سیاسی بکات، به‌لکو ده‌بیویست پروپاگه‌نده له پینتاو ڦاپاسته‌کردنی کوئه‌لکه‌شدا به‌کار‌بهینتی، نه‌بیش به مه‌بستی سه‌پاندنی مودیلیکی تایبەتی ڦیانکردن و فله‌سەله‌یه کی تایبەتی بیون که له بیروباوه‌ری ڦایینی فزیک ده‌بیوه‌وه^(۲). ئم پرۆسەیه‌ش له بچوکترین یه‌که‌ی کوئه‌لکه‌وه ده‌ستی پی‌دەکرد که خیزان بیو. له خیزاندا باوک نه و فرمائیه‌وا په‌هایه که پیویسته سه‌رجمم نه‌نداشانی خیزان گویپایه‌لی بکمن و له فرمانه‌کانی ده‌رنه‌چن.

سینهم: به‌و پیله‌ی باوه‌ر به یه‌کسانی و چونیه‌کی نه‌بیو، فاشیزم قه‌ناعه‌تی به گرنگی ئینتمای نه‌زادی ده‌داد، نه‌ماقهي به‌رهوا ده‌زانی که به حوكمى ئینتیمای نه‌زادی یان نه‌ته‌وهی، هنندی له میله‌تان حوكمرانی میله‌تانی دیکه بکمن و بالاده‌ست بن به‌سەریانه‌وه. فاشیزم له هولی بیوچاندا بیو بز نه‌وهی شکومه‌ندی و سه‌روری ئیمپراتوریه‌تی پرمانی بگه‌پینیت‌وه بز ئینتاپا.

بیگومان هر هیزیک پشت به‌و پرانسیپانه ببھستیت، ناتوانیت پیز له یاسایه‌کی نیو ده‌وله‌تی بگریت که سنتور بز بالابوون و پاوانخواری و ده‌سلاطی دابنیت. هر له‌بئه‌وه فاشیزم ئافه‌رۆزی ته‌واوی نه‌وه پیکفراءه نیو

ده‌وله‌تی و یاسا نیو ده‌وله‌تیانه‌ی ده‌کرد که بروایان به سه‌روری و لاتان هبیو، له به‌رامبئریشدا ئهوان پیشان وابیو هیز لسنه‌روو یاساوه‌یه.

فاشیزم بزروای ته‌واوی به‌وه هبیوکه بالاًترین و کاملتین فورمی ده‌وله‌ت، نه‌وه‌یه له‌سمره‌گه‌زی یه‌کیه‌تی جوگرافی و مرؤیی و میزیوی دروست بوبیت. لیزه‌وه کاتیک فاشیزم ڦایسیدیای نیویه‌وله‌تی په‌تسته‌کرده‌وه، له‌بئه‌وه‌بیو که بروای وا بیو دوختی جمنگ له ئیوان و لاتاندا، دوختیکی سروشته‌یه له ئیوان مرؤشدا. له‌بئه‌وه پیویسته ده‌وله‌ت خزمتی خوی بکات، بیهی گوئیدانه به‌رژه‌وه‌ندی و لاتانی دیکه. ته‌نانهت نه‌گه‌ر ده‌وله‌ت پیویستی به که‌رسنه‌یه خاو هبیو بز پیشنه‌سازیه‌کانی یان بازای نه‌ره‌کی ویست بز ساخکردن‌وه‌ی کالاکانی، یان خاک و زهی پیویست بیو بز ڦیشت‌هه‌جیکردنی هاولاتیانی، ئهوا شپر ٿامانچانه. هروه‌ها فاشیزم پیویایه شم‌ئه و دوخته سروشته‌یه که هیزی نه‌فراندن و کاره‌کتھری مهزن له نه‌ته‌وه‌دا دروست ده‌کن، بز نه‌وه‌ی ده‌وله‌ت بگه‌یه‌ننے ڦیانیکی نه‌وه‌ی و یه‌کریزیه‌کی توندوتول.

"نه‌دؤلف هتلر" و نازیزم

یه‌که‌م / ڦیانی "نه‌دؤلف هتلر"^(۳)

"نه‌دؤلف هتلر" سانی ۱۸۸۹ له شاری Braunaو که شارینکی ستوريه له ئیوان نه‌مساو ئه‌لله‌مانیادا له دایک بیو. باوکی فرمائبه‌ری گومرگ بیو. له ته‌مه‌نی سیانزه سالیدا باوکی ده‌میریت و له پانزه سالیشدا دایکی. له‌دستدانی دایک و باوکی لمو ته‌مه‌نده‌دا پیویستی نزدی به پاره، ناچاری

زورینه کورسیه کانیان مسوکر کرد، له پای نهمهدا "هتلر" بورو به سرهک و هزیران و تا کوتایی دووه جنهنگی جیهانیش له و پوسته پدا مایه وه، جنهنگی که نله مانیای دوچاری شکستنیکی قورسکرد و وای له "هتلر" کرد له هشتی ثایاری ۱۹۴۵ داد خوی بکوزیت.

دووه/ بندهما فکریه کانی نازیزم:

بندهما فکریه کانی نازیزم دهکریت له و تهناها کتیبه دا بدوزیتنه که "هتلر" نوسیبویه تی به ناوی (کفاخی) یعوه. گرنگترین نه و بنه مایانه ش بریتیه له هلویستی نازیزم له په گه زپه رستی و نهرکی دهوله ت و پوئی پیرو پاگهنده و پهروهه ده و سیاستی دهرهه و لات.

أ-رهگه زپه رستی:

له نسکی یازدهه میضی کتیبی (کفاخی) (۱)، "هتلر" باس لهه دهکات که په گه زی شاری بالاترین په گه زه و نهوان بنه مای پیشکه وتن و شارستانیه تی مرؤفایه تین، هیز و تاییه تمهندی په گه زی شاری، له وه دایه که تهواوی توانانکانی خوی ده خاته خزمتی گروب^(۲). "هتلر" پیشوابو هؤکاری شکستی نله مانیا له جنهنگی جیهانی یه که مدا، به شیوه هیکی سره کی دهکریت وه بونه وه که گهلى نله مانیا، گرنگی مسله لی نئنتیمای نهزادی و پوئی نه مسله لیه له بمهرو پیشبردنی مرؤفایه تیدا، به هیئتند نه گرتبوو.

به بوجوونی نه و مرؤفایه تی تهناها به هوی ههول و چالاکی تاکه په گه زی که و بمهرو پیش چووه که نه ویش په گه زی ثاریاییه. په گه زی شاری شارستانیه تی دروست کرد و هه ر نه ویش نه و شارستانیه ته کو استه وه بونه هه میریکا و نامرازی هونه ریشی به خشی به خورهه لاتی دوور.

دهکن پویکاته فیله نای پایته ختی نه مسا، له و سه فهه شیدا نه وهی هه بیوو نه و جلویه رگه هی بمنی و خهونی نه وهی له بواری نیگارکیشیدا ببیته هونرمه ندیک. به لام کاتیک نه کادیمیای هونه قبولی ناکن، بپیار ده دات نه ندازیاری ته لارسازی بخوینیت. به هوی ده ستکورتی و بی پساره بی، ناچار ده بیت ده ستکه داری خویندنه که هی بیت و بگه پریت سه و منشنی کریکارانی نیشتمانی سوسیالستی نله مانی دروست بکات، نه و پارتیه له ماوهیه کی که مدا لاوانی نله مانیا به لای خویدا په لکیش دهکات. "هتلر" یه که مین هه نگاوی بونه هیز کردنی پینگه کی حیزیه کی نه وه بورو که له سالی ۱۹۲۰ برنامه یه کی بیست و پینچ خانی بونه دان، هروهه (الصلیب المعمود) ای کرده دروشمی پارتیه کی. سالی ۱۹۲۲ له نهنجامی هه ولی کوده تایه کی شکست خواردودا، ده سکیر دهکریت و بونه ماوهیه دا کتیبیه به ناویانگه کی زیندانه وه، له ماوهیه دا کتیبیه به ناویانگه کی (کفاخی) ده نویست که تاییدا به دوور و دریشی باسی له به برنامه کاری حیزیه کی و هیله سه ره کیه کانی سیاستی حیزب کردووه.

له ماوهی مانه وه له ناو زیندان و سه ره ختی داد کایکردنیدا، "هتلر" تا ده هات ناویانگی زیاتری پهیدا ده کرد و له ناو توییشی گه نجانی نله مانیادا هه وداری زوررتری بونه دروست ده بیوو، چونکه نه و گه نجانه داخ له دل و ناپازی بون، له و ده ره نجامانه کی جنهنگی جیهانی یه کم که سوکایه تیه کی زوری تیدا بورو بونه گهلى نله مانیا.

دوای ده رچونی له زیندان "هتلر" سه ره و توانه له سه ره کاری سیاسی حیزیه تی خوی به رده دوام بورو، تا سالی ۱۹۳۳. له و سال مدا هه لبڑاردنی گشتی نهنجامدراو نازیه کان

ئەلەمانیا لە جەنگى جىهانى يەكەمدا،
ھۆکارەكەي جولەكەبۇو، بۇيە دەبىت پىشە
كىش بىرىن.

ب- دەولەت و ئەركەكانى^(۵):

بە بۇچۇنى نازىزىم دەولەت لە خۇيدا ئامانج
نىيە، بەلكۇ ئامرازىيەكە بۇ بەرۋىاڭىتنى شىكۈى
نەتەوە. پىتىيەتىسىنە سەر دەولەت كە ئىنتىماى
پەگەزى مىللەت بە پاكى راپگەزىت و كار بۇ ئەوە
بىكەت كە سەزىزەمىنى پىتىيەت دەستبەر بىكەت
و هەولىدات بۇ ئەوەي حۆكمى نەزادى ئارى بىر
قىرار بىت. بەم پىتىيە "ھتلەر" پىتىوابۇو دەولەت
دۇو ئەركى ھېيە، ئەركىتىكە سەر ئاستى
ناوخىيى و ئەوى دىكەشىيان لە سەر ئاستى
دەرەكى.

ئەركى دەولەت لە سەر ئاستى ناخو:

لەم ئاستەدا دەبىت دەولەت ئامراز و
دەزگايىكى بەپىوه بىردىن بىت كە سەرۆك لە بىنى
تاڭە حىزىيەتكەوە كۆتۈلى دەكەت، ئەمەش بۇ
ئەوەي بوارى گەللى ئەلەمانى بىدات كە لە
پۇرى پەگەزىيەوە يەكىرىتوو، تا مانەوەي
مسۇگەر بىكەت و بەرەو پىش بچىت، ئەويش لە
پىسى بەجىن گەيانىدى ئەم ئەركاتانىسى
لای خوارەوە:

۱- چاودىرىيىكىدن و پاراستىنى پاك و
بىتكەردى نەزادى ئارى، لەكەن پەروەردەكەرنى
مىللەت بە جۆرىك كە گۈپىايمەل بىت و پەرە بە
ھىز و توانا و هەست و سۆزى نەتەوايەتىشى
بدرىت.

۲- ماق ھاولاتى بۇون بە تەنها بۇ ئەوانە
قۇرخ بىرىت كە سەر بە پەگەزى ئارىن. بەم
پىتىيە دەبىت سەمۇو ئەوانەي سەر بە پەگەزى
ئارى نىن لە پلە و پايدە كىشتىيەكان و لە
مومارەسەكەرنى ماق ھاولاتى بۇون دوور
بىرىتىمەوە، سەرەمە پەيوهندى ژىن و

لەبەرئەوە پەگەزى ئارى دەتوانىتەلگرى
شارىستانىيەت بىت و ئەو ئەركە لە ئەستۆ
بىرىت. ئەوە تەنها ئارىيەكەن كە ھەست بە
ئەرك و لىپرسراوينى دەكەن و ئامادەن لە پىناؤ
بەرۋەوەندى گشتىدا، قوربانى بە بەرۋەوەندىيە
تايىبەتىيەكانى خۆيان بىدەن. ھەر بە ھۆى ئەم
گىيانى بەخىشىنەيىھە، ئارىيەكەن توانىيان
دەسکەوتى گەورە بە دەست بىتىن. بەلام
سەرەوەختىك ئارىيەكەن نەيانتوانى خۆين
پاكى خۆيان بىبارىتىن و بازى بۇون بەھەي لەگەل
پەگەزە ئاست نزەمەكانى دىكەدا تىكەل بن، ئىتىر
خەسلەت و تايىبەتمەندى ژىيارى خۆيان لە
دەست دا. بەم پىتىيە نەتەوەي ئەلەمانى بۇ
ئەوەي بەھىز بىت، پىتىيەتى بىزانتىت چۈن چۈنى
پەگەزى خۆى بە پاكىتى دەھىلىتەوە كە مەرجى
سەرەكىيە بۇ يەكەنگىرى و يەكەنگىتىي
نەتەوەيى. كەواتە بە بىرۋاي "ھتلەر" پەگەز
ھەمۇ شىتىكە و ھەمۇ گۈنگىيەكى تاڭەكەس لە
ناو ئەودا دەتتىتەوە، بەم پىتىيە "ھتلەر" ھەمۇ
بەھايەكى تايىبەتى كارەكتەرى مىزۇ ئافەرۇز
دەكەت و گۈنگى پىنادات.

لە كاتىكەدا "ھتلەر" باسى لە بالادەستى
پەگەزى ئارى دەكەد و ستابىشى ئارى
نەزادەكانى دەكەد، ھاوکات بە چاوبىكى سوك و
رېتىكى زۇرەوە سەيرى جولەكەي دەكەد و
پىتىوابۇو يەكەم شىتىك كە پىتىيەتى بىرىت بۇ
فەراھەم كەرنى يەك بىزى نەتەوەيى، ئەوەيە كە
پەگەزى جولەكە پاكتاو بىرىت، لەبەرئەوەي
جولەكە لە پەگەزى ئارى نىن، ھاوکات خاۋەنى
شۇونەيەكى بالا ئىن و هېيج رۇھىكى
قورباڭىدا ئىن تىدا ئىن لە پىناؤ گروپدا. بىگە بە
پىنچەوانەي ئەوەوە بەرەۋام ئامادەي ئەوەن
ھەرچى ئامرازىيەكى و يېرانكەرە بەكار بېتىن، لە
پىناؤ گەيىشتن بە ئامانجەكانىيان. لەبەرئەوە
"ھتلەر" دۈپاتى دەكاتەوە كە شىكىتى

بەھىز لەسەر سنورەكانى دىروست بېتىت، ئەگەر ئەلەمانيا لەتاۋى بېرىت.

۳-ھولى ئەو بىدات سنورەكانى بەرقاوان بکات و بىگەپىتىتەو بۇ ئەدۇيو سنورەكانى ۱۹۱۶، چونكە سنورى ئەو كاتە بەشى پىيويستى و ئاسايىشى ئەلەمانيا ناڭات. لەبىرئەو دەبىت ئەلەمانيا كار بۇ ئەو بکات تەواوى ئەلەمانەكان لە خۇى بىرىت، بە ئەلەمانەكانى ولاتى نەمساشەوە. سەرەپاي ئەوانش پىيويستە لەسەر ئەلەمانيا كار بۇ ئەو بکات كە ئامرازەكانى بۇون و مانەوە بۇ رەگەزى پىيدانى پۇوبەرى زەوى زىاتىر بە دەولەتى ئەلەمانيا كە لەگەل ژمارەدىنىشتوانەكە يىدا بىكۈجىت. نەم ھەلىقىسى دوايىان بىبازى كايمەي زىندۇو لەخۆدەگىرىت، كە ئازىزم باڭشەرى بۇ دەكرد.

پۇپاگەننە:

پۇپاگەننە دە شىۋازەكانى بەلای ئازىستەكانەوە، گىنگىكى گەورەي ھەبۇ. بەھۇيانەوە ئازىزم توانى جەماوەرى گەلى ئەلەمانيا بەلای خۇيدا رابكىشىت و وايانلى بکات باوھى بە ئايدۇلۇزىا و بىرۇ بۇچۇنەكانيان بېتىن. "مەتلەر" دواى ئەوەي كەرتە ئىزىز كارىگەرى پۇپاگەننەدى فاشىزەمەوە، ھەولى خۇى خىست كەر بۇ ئەوەي بۇلىكى سەرەكى باداتە راگەيىشىن و پۇپاگەننەدەكردن، لە پىناؤ خزمەتكىرن بە ئازىزم تا بە ئامانچەكانى خۇى بگات. ھەر بۇيە بەشىكى گىنگى لە كەنگى كىفاھى) تەرخانىكىد بۇ بۇنكىرىنەوە چۈننەتى چۈن بەرە مىللەت و دواندىنى و كارتىكىرىنى، تا قەناعەتى لا پەيدا بىرىت بۇ ئەوەي باوھى بە ئايدۇلۇزىا ئازىزم بېتىت.

ئىنخوازىشيان لەگەل غەيرە پەگەزى خۇيانلى قەدەغە بىرىت.

۲-پىكەتىنانى دەستەيەكى بىزىرە، ئەمىش لە پىنى گەپان و سۇراخىرىدىنەوە دەبىت لە ناو سەرجم ئەندامانى گۈپىدا، بە مەبەستى دىاريىكەرنى چاكتىرىن كەس تائىرك و پەپاپايەي گىشتىيان پىن بېھىشىتىت، بەبىن گۈيىدانە ئىنتىمائى كۆمەلایەتىان، پىيويستە دەسەلات و سەركىدايەتىش بىرىتە دەست ئەو كەسانە.

ئەركى دەولەت لەسەر ئاستى دەرەگى:

بە پىنەيەي ئازىستەكان بىروايىان وايە كە پەگەزى ئارىيالى لەسەر ھەموو پەگەزەكانى دىكۈوهى، ئەوا "مەتلەر" پىپىوابۇ كە ئەلەمانيا بۇلىكى شارستانى مەزن لەم جىهاندا دەگىزىت، لەبىر ئەوە ماق ئەوەي مىللەتە لازىز و بىن دەسەلاتەكان بىقاتە ئىزىرەن ئەن خۇى ياخود لە ئاپىيان بېرىت. لىرەوە ئازىستەكان پىيان وابۇ ئەلەمانەكان لە ھەر كۆيىھى دىنابىن، بۇلەي ئەتەوە ئەلەمان و پىيويستە لەسەريان وەلاو پابەندبۇنى خۇيان دوپات بىكەنەوە، ھاركات دەبىت ئەو ئاۋچانە ئەرپۇپاش كە ئەلەمانى لى دەزى بخىنەوە سەر نەخشەي دەولەتى ئەلەمانيا، تەنائىت ئەگەر كەمینەش بن لەو ئاۋچانەدا. بۇ كەيىشتن بىم ئامانچانەش، پىيويستە ئەلەمانيا لە سىياسەتى دەرەوەيدا، ئەم پىگايىان بىرىتە بە: ۱-ئەلەمانيا كار بۇ ئەوە بکات سەرىيەخۇى و سەرەوەرى راستەقىنەي خۇى بەدەست بىننەتەوە كە لە دواى شكسىتى سەربازى جەنگى جىهانى يەكەمەوە لە دەستى دابۇ. ۲-ئەلەمانيا ھەولى وەرگەتنەوە ئەو ناۋچانە بىدات كە لە دواى جەنگ لە دەستىدان و، ئەھىلىت لە داھاتىدا دەولەتىكى سەربازى

هەروەھا پیویستە لە پەروەردەکردندا، جەخت لە بۇشنبىرىي رەگەزپەرسىتى بىرىتىمەوە لە تاخى لاۋانانى ئەلەمانىيادا بىچىنلىق. ئەو لاۋان ئابىت پىكەيان پى بىرىت قوتاڭانە جى بېتىن، تا ئەو كاتەي مەمۇ شىتىك لە بارەي چۈنیيەتى پاراستنى پەگەزى ئارىيايى بە پاڭ و بىڭەردى، فىر دەبن. ئەمە ئەو ئايىدیا و پاراسىپانبۇو كە نازىزم لە سەرەتەمى حسوكمىانى "ەتلەر"دا، بىشىۋەيەكى سەختگىرانە بە سەرگەنچانى ئەلەمانىيادا پراكتىزەيى كەرد. بە فيىلەش توانى بەشى نۇرى ئەو گەنچانە مۇيىلەنە بکات و بىيانخاتە خزمەت دەولەتى نازىزم و ئامانجە سەرىيازىيە پاوانخوازىيەكانىيەوە، كارىنک كە بۇوە مايمەيەل لايىسانى دووەم جەنگى جىهانى و ئەم جەنگەش رانەوەستا، تەنها بە لەناوچوتى نازىزم و خۆكۈشتۈنى "ئەدولۇت ھەتلەر"دى دامەزىنەرى تەبىت لە ۸ ئىتايىرى ۱۹۴۵ دا.

پەروەرەتكان:

- ۱- د. ابراهيم اياضه و د. عبد العزيز غنام: تاريخ الفكر السياسي، ل ۲۸۲.
- ۲- مەمان سەرچاوهى پىتشۇو، ل ۲۸۲.
- ۳- بىوانە كەتىپى (كفاھى) ئەدولۇت ھەتلەر: دار الكتب الشعيبية، بيروت.
- ۴- د. ابراهيم اياضه و د. عبد العزيز غنام: تاريخ الفكر السياسي، ل ۲۹۰.
- ۵- ئەدولۇت ھەتلەر: ۸. س. پ.
- ۶- ئەدولۇت ھەتلەر: ۹. س. پ.

سەرچاوهە:

الدكتور مهدى محفوظ: اتجاهات الفكر السياسى فى العصر الحديث - المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع: بيروت-الطبعة الأولى، ۲۰۰۷. ص ۲۲۲-۲۴۳.

لىرىھە ئىتر نازىزم پشت بە پەروپاڭەندە دەبەستىت و بە ئامازىيەكى گرنگى دەزانىت بۇ كەيشتنە مەبەست. سەبارەت بە شىۋاھى پشت پى بەستىنىشى، نەوا "ھەتلەر" لەو باوەرەدابۇو كە سەرەتكىزىن شەتىك لە پەروپاڭەندە دەۋوبىارە كەرىدە وە وەتنەوەي ئايىدیا سادە و ساكارەكانە بە بارىدەوامى. پەروپاڭەندە لە بەرئەوەي ئاراستەتى تەراوى گەل دەكىرت، نەوا دەبىت باس لە بابەتە ئاسانەكان و ئەم مەسىلانە بکات كە جى سەرچەن و گرنگى پىندانى بای گشتىت. تا ئاسقى زىرەك و تىڭە يىشتنى تاكە كە سەكانيش كەمتر بىت، ئەگەرى كە وەتنە ئىتر كارىگەرى پەروپاڭەندەشيان زىرات دەبىت^(۱). لە بەرئەوە تايىت پەروپاڭەندە پشت بە بابەتى بۇون بىبەستىت. بابەتى بۇون لە پەروپاڭەندەدا بە نىشانە لەوازى دادەنرېت. وەك چۈن خەلەك ستايىشى كەسانى بەھىز و سەرەتكە وەتنە كانيان نەكەن و بە سوکىش سەيىرى كەسانى بەھىز و نىشوتىيەكانيان دەكەن، ئەوا و چاڭە پەروپاڭەندە جەخت لە سەرھىز و ئىرالە بکات، بۇ ئەوەي بېچىتە ئەلى خەلکىيە وە كارىان تى بکات.

پەروەرە:

لە پىتىاو مانسۇھۇ پاراستنى پۇللى پىشەنگايدەتى ئەتەوەي جىئرمانى، "ھەتلەر" پىتىوابۇ دەبىت گرنگى بە پاڭى و بىڭەردى نەزەدارى ئارى بىرىت. بەرائ ئەم كارەش تەنها لە پىسى پەروەردەوە دەكىرت. پىویستە لە سەر سىياسەتى پەرۇمرە لە ئەلمانىيادا، كە ئاڭاى لە سەلامەتى تەندروستى گەنچانى بە شىۋەيەكى پاست و دروست پەرۇمرە بکات، ئەوپىش لە پىسى دروستكىدا ئەزىزەيەكى پۇلائىن و زىفادىرىنى تواناى مەرقۇ ئەلەمانى بۇ مەلگەتنى بەرپەرسىيارىتى.

گەشەکردنی ناسیونالیزمى عەرەبى لە ناو ئیمپراتوریاى عوسمانىدا

د. ظہیرت عسا

نوسینی هەندی بیرمهندی عمره ب پەرچەستە نەبوبیت. بۆیە پیویستە ناسیونالیزمی عمره بی، هەروەك ھەممو دیاردەیەکی دیکە، تەبیتری وەک بازنبەیەکی پەچراو لە میژووی پاڵپەستاوی میللەتی عمره ب، بەلکو پیویستە تەماشا بکری وەک دیاردەیەک کە رەگى خۆی لە رابوردوی میللەتی عمره بدا داکوتیو. بەپێی ئەم پیوانەیە، دەتوانزی دەرکەوتنی ھەستى ناسیونالیزمى عمره بی بگەپریزیتە و بۇ دوو قۆناغ: قۆناغى يەکەم کە لە سەرەتمى پیش تىكشان و هەرە سەھیناتى ئیمپراتوریای عوسمانى پىنەگات و تەشەندەسینى. قۆناغى دوھم کە لە سەرەتمى دەستیوەردانی هېزە كۆلۈتىالىيىستە كان لە دروستىكردنى كيانە سیاسى و ئىدارىيە كان لە ناواچەكەدا دەبى بە بناقە بۇ ناسیونالیزمى بەعسى پاش جەنگى جىهانى دروھم. تىبىنى دەكەين کە ئەوهى سەرەتمى ئیمپراتوریای عوسمانى سروشىتىكى خۆجىاکەرەوهى نەبوبو و بە شىۋەيەك يان بە شىۋەيەکی دیکە سەرەخۆبى و يەكىتى نەكىربubo بە دروشمى

هستی ناسیونالیزمی عهده‌بی؛
هستی ناسیونالیزمی عهده‌بی یان
ثایدیولوژیای عروبه ئوهنده کون نیه له
میشوروی میلله‌تی عهده‌بدا. له راستیدا میشوروی
ده‌گپیته‌وه بوسه‌ردی پاش جه‌نگی جیهانی
یه‌کم، واتا پاش هره سهینانی ئیپراتوریا
عوسمانی و پیکه‌هانی ده‌ولتی عیراق و
فله‌ستین و لوبنان و سوریا. لهو سه‌ردی‌مداد،
کاتیک ئەم وولاقانه که‌وتنه زیر دهستی هینزه
کولوژیالیسته کاتی فرهنگسا و بصریتیانیا
هزنده، روشنییر و که‌سایه‌تی سیاسی که‌وتنه
پرسیارکردن له خویان سه‌باره‌ت به
درستکردن ده‌ولتیک که سه‌رجم میلله‌تی
عهرب بخاته زیر سیبهری خوی. که‌واته هاتا
کوتایی جه‌نگی جیهانی یه‌کم، ناسیونالیزمی
عهده‌بی نه‌بوو به دوکترینیکی سیستماتیکی
سرنچراکیشەر. بەلام ئەمە ئەوره ناگه‌یەنی کە
هستی ناسیونالیزم پیشینەی خوی نه‌بویت له
منشە، میلله‌ت، عهده‌بدا و له تىروانن و

کاری سیاسی خوی. به لام شهودی سهردهمی کوچونیالیزمی ئاوروپی نیوان دوو جەنگى جىهانى، سیماى سەرگرى لە خۇ و پارچەكىدارانو كۆنەپەرستانەو هىرېشلىرى وەرگرتىپو. ئەگىر ئەھەم سەردهمی عوسمانىيەكان بىرىتى بۇنى لە هىزىك كە نەدەگەرا بە شوين مۇدىيىتكى سیاسى، ئەھەم سەردهمی پاش جەنگى جىهانى يەكەم، ھەولى ئەدا نەونەي دەنگدانەھەم بىزۇوتەھەم فاشى و نازى لە ثىتالىياو ئەلمانىبا بىكەت بە مۇدىيىتكى. تىكەيشتنى دىاردەي ناسىيونالىزمى عەرەبى لەم دوو سەردهمە و بەراوردىكارىيەك لە نىوان بىنچىنە نايدىيۇلۇجىەكانيان و ئەم بارودۇخە كە هىنلەيانە كايەوه، زۇر يارمەتىىدەرە بىق تىكەيشتنى هوڭارەكانى توند و تىرى لە مىزۇي عېراقدا. بە بى تىكەيشتنى ئەم دوو قۇناغەي تەشەندەندىيەستى ناسىيونالىزمى عەرەبى، ئەستەم قۇناغى سېيھەم تىكەين كە بىرىتىيە لەھەم بەعسىت و فۇرمە ئەپەپەرەكانى ناسىيونالىزم.

عەرەب لە ناو ئىمپراتورىيە عوسمانىدا: پىنگەھەيتا. كۆملەنلەن لە ناحىيەيان پىنگەھەيتا و كۆملەنلەن كە قىزا سەنجق (يان لىويابان) پىنگەھەيتا كە لەلایەن پارىزگارەوە (متصرف) بەرىۋە دەبراو كۆملەنلەن كە لىيوا ولايەتىكىيان پىنگەھەيتا. بە سەررووى سەرجەم ئەم دابەشكەرنە ئىداريانە، واتا بۇ ھەر ولايەته والىئەك مەبۇو كە بە شىيەھەم كە كشتى بە پاشا ناسرابۇو و ئەويش دەسەلاتىي بالاى خۇي مەبۇو لە بوارى دادوھەری و سەربىازىي و سیاسى و، ھەرۋەھە بەرىرسى يەكەم بۇ لە ھېشتنەھەم پەپەرە و ئاسايىشى كشتى و كۆكۈدەھەم باج و پەپەرە لەگەل نىستەنبول^(۳). لە سەدەي نۆزىدەھەمدا، كۆي ولايەتە عەرەبىيەكانى زىز دەسەلاتىي عوسمانى بىرىتى بۇ

دەولەتى عوسمانى بىرىتى بۇ لە ئىمپراتورىيە كە بائى كىشاپۇ بە سەرپۇپەرىيەكى زۇد لە ئاسىيا و ئەوروپاي ئاھەمىسىت، ھەر لە دەروازەكسانى ئېھەندا ھەتا باب المندب و لە قەوقازدەھەمەن ئۆقىيانوسى ئەتلەمىسى لە ژۇرۇي ئەھەفريقا و لە رىنگەي سۈلتۈنەكانىيە بە شىيەھەم كە راستەخۇي يان ئاراستەخۇلۇمۇ ئاۋچانە حۆكمى دەكەرد. وولاتە عەرەبىيەكانىيە بە زۇرى لەزىز دەسەلاتىي ئەم ئىمپراتورىيە بۇون. سورىياو حىجاز و مىسر بە ئاسانى سەرفەرە ئەنۋەپەرە بۇ دەولەتى عوسمانى و لە سالى ۱۵۵۶ بەشىكى زۇرى جەزائير و تونس و تەپابلس چووبۇھە زىز دەسەلاتىي عوسمانىيە بۇو

نوینمر تورک بیون و ۴۵ نوینمر عرب (۱). هرچونیک بیت، به همو شیوه‌یک، به برآورد لگل زماره‌ی دانیشتوان، زماره‌ی نوینمری عرب هاوتا نبسو لگل زماره‌ی گشتیان (۲).

هاولاتیان له ناو ئیمپراتوریای عوسمانیدا:
هرچیه‌ک بوایه پیناسه‌ی نه‌ت‌وهی یان ناینیان، نهندامانی ئیمپراتوریای عوسمانی دانه‌ئه‌تران به هارولاتی راسته‌قینه، به‌لکو ملکه‌چ بیون بوز سولتان وک ره‌عیه (میگله). سولتانی عوسمانی ته‌نها سه‌روه و ته‌نها سه‌چاوه‌ی یاسا بیو. به ناوی ئیسلام‌مهوه، سولتانی عوسمانی په‌یامی روحی رائه‌په‌راند، واتا نوسراوی خودای نه‌دا به مرؤثایه‌تی. له پینایو به جینینان کاری ئاینی، سولتان ده‌سنه‌لاتی خوی ده‌پاراست و فراوانی ده‌کرد و نوینه‌رایه‌تی کۆملەگه‌ی موسلمانانی ده‌کرد و ئه‌مایش پیویست بیو باوهش بکن به باوه‌بی راست و سه‌پیچی نه‌کن له یاسای خودا. به لای سولتان‌وه، باوه‌ری ئاینی و ده‌سنه‌لاتی سیاسی به شیوه‌یکی توند و تون به یه‌که‌وه به سه‌رابوونه‌وه. سولتان نوینه‌رایه‌تی به‌رخسته بیون ده‌مان کاتدا (۳). به‌پی ئه‌م (کاتی) ده‌کرد له همان کاتدا. جیهانبینی، هاولاتیان بریتی بیون له ره‌عیه و موسلمانیان ده‌گرق‌وه. ئایا موسلمان و ناموسلمانان به یه‌ک چاو ته‌ماشا ده‌کران؟ ناکری یه‌کلایه‌ناته ته‌ماشای شته‌کان بکری. ده‌کری بوتری که له زور شوین و سه‌ده‌مدا جیاوازیه‌کی زور نه‌ده‌کرا له نیوان ناموسلمانان و موسلمانان. به‌لام له سه‌ده‌می لوازی و هره‌سه‌هینانی ئیمپراتوریا، ناموسلمانان تا ریزه‌یه‌ک به نزمی ته‌ماشا ده‌کران و دوختیکی نزمنیان هبیو و سوکایه‌تیان پینده‌کرا به برآورد لگل موسلمانه

له ۱۲ ولایت: ولایه‌تی حجاز، ولایه‌تی بیروت، ولایه‌تی یه‌من، ولایه‌تی به‌سره، ولایه‌تی به‌غدا، ولایه‌تی موسلن، ولایه‌تی حلب، ولایه‌تی سوریا، ولایه‌تی جمزافر، ولایه‌تی تمپابلسی روزئشاوا، ولایه‌تی تونس، ولایه‌تی میسر (۴). بهم شیوه‌یه، ورلاته عمره‌بیه‌کان بهم سیستمه نیداریه به‌پیوه ده‌بران و ده‌شی بوتری که هه‌تا نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌هی نزدده‌هم، ولایه‌تے عمره‌بیه‌کانی خزم‌هه‌لاتی ناوه‌پاست بیریتی بیون له چه‌ند ولایه‌تیکی وک موسلن و به‌غداو بیروت و حلب و صیداو شام (دیمه‌شق) که کۆی دانیشتوانیان له شاره سه‌ره‌کیه‌کان له ۵۰۰،۰۰۰ تیپه‌پری نه‌ده‌کرد و ئه‌وانه‌ی نیو دورگه‌ی عربه‌ب بیریتی بیون له ولایه‌تی حیجاز و یه‌من... هتد (۵). سه‌باره‌ت به زماره‌یان له ناو ئیمپراتوریای عوسمانیدا، عربه‌ب نزیکه‌ی نیووه‌ی ئیمپراتوریاکه‌یان پیکده‌هینا: پیش جه‌نگی جیهانی یه‌کم، دانیشتوانی ده‌وله‌تی عوسمانی، وو‌لاتی میسری لی ده‌رچی، بیریتی بیون له ۲۲ ملیون، لە زماره‌یه ۱۰ ده ملیون و نیوی عربه بیون و ۷ ملیون و نیوی تورک بیون و باقه‌که‌ی بیریتی بیون له پیکه‌اته‌کانی دیکه (۶). له سه‌ئاستی نوینه‌رایه‌تی زماره‌ی، له کۆی ۲۴۰ نه‌ندامی مجلس المبعوثین (واتا نه‌نجومه‌نى نوینه‌ران)، عربه ۶۰ شه‌ست نه‌ندامیان هبیو له کاتیکدا تورکه‌کان ۱۵۰ نه‌ندامیان هبیو. همروه‌ها له ناو ئه‌نجومه‌نى پیران که سه‌رجم نه‌ندامیان له سه‌ره‌وه دیاری ده‌کران، عربه ته‌نها ۲ سی کورسیان له کۆی ۴ چل نه‌ندام هبیو (۷). به‌پی ئه‌ندی سه‌چاوه‌ی دیکه، ئه‌م خەملاندنه نه‌ختنی به شیوه‌یه‌کی جیاواز ئامازه‌ی پیندراؤه: بۇ نعونه ئه‌ندیک دەلین که له کۆی ۲۷۵ نوینه، ۱۴۲ تورک بیون و ۶۰ عربه (۸) و هەندیکی دیکه‌ش زماره‌ی ئه‌ندامانی ئه‌نجومه‌نى نوینه‌ران به ۲۲۸ ده‌خەملانن که له ناویدا ۱۰۷

لەم بارهیه‌و، دۆخى مەسيحىيەكان لەم سەرددەمدا بەم شىيوهىيە خواره وەسفکراوە: "مەسيحىيەكان نابى لە ناو شارە كاندا سوارى ئەسپ بىن: بۇ شەوان قەدەغەيە سۈلى زەرد و شالى سېپ و ھەممۇ جىلىكى رەنگ سەۋىز لە بەر بىكەن. شەوان دەتوانى رەنگى سورى بۇ پى و رەنگى شىن بۇ جل و بەرگ بەكار بىتەن...^(۱۸)" زىاتىز لەمەش، لىرەو لەرى ھەندى پىكەدانى مەزەمبى دەستىيان دەكىردى بە دەركەوتىن كە دەبۇونە هوئى توند و تىزى كە مەسيحىيەكانى ناچار دەكىردى سەرىپىچە سپىيەكانىيان بىگۇن بۇ رەنگى رەش^(۱۹). ھەتا نىوھى يەكمى سەدەي تۈزۈدەم زۇر شقى دىكە ھەبۇون كە پەيمۇندىيە دادوھرىيەكانى ئىتىو پىكەھاتەكانى ئىمپراتورىيە عوسمانىيان بەجاري شىۋاندۇبو و تەنانەت لە ھەندى دۆخى رۈزىانەي دىكەش، ژىانى سايكۈلۈجى و كۆمەلايىتى ناموسىلمانانى شىۋاندۇبو. بۇ نۇونە ناموسىلمانەكان كاتى چۈونە ناو ھەمامەو ناچار دەكران جلى تايىبەتى لە بەر بىكەن بۇنەوەي كاتى خۇرروت كردىنەو جىيا بىكىنەوە لە موسىلمانان. ھەرۇمە داوا دەكرا كە ئەو خانوانەي كە ناموسىلمانەكان دروستىيان دەكىردىن نىزمەت بىن لەوانىسى موسىلمانەكان و جىڭە لەمەش شەھادەي ناموسىلمان لە سەر موسىلمانىك بە هىچ شىيوهىيەك قبول نەدەكرا^(۲۰). دەشى بەم بۇنەيەوە بۇتى كە چەند جارىك بالوئىزى بەرىتانيا سکالاى خۇنى دەربىرى سەبارەت بەھەي كە دەولەتى عوسمانى شەھادەي ناموسىلمانى قبول نەدەكىردى لە سەر موسىلمانىك و ئەم بۇبۇوە هوئى ئەھەي كە نۇرىنەي موسىلمانان ھېرىش بەرنە سەر ناموسىلمانان بەيى ئەھەي سىل بىكەن وە بىرسىن لە سىزا بە هوئى نەبۇونى شاھىدى لەو موسىلمانانەي كە لەگەن ئەو كەدارانەدا نەبۇن. ئەم مەسەلەيە خەرایە بەردم ئەنجومەننى زانىيان

سۇننەكان. تىبىنى دەكىرى كە بە شىيوهىيەكى كىشتى، ژىانى ناموسىلمانەكان پارىززابۇو لەلایەن وېیست و خۆشى دەسەلاتە تۈركەكان. سەبارەت بە گۈزارىشى "رەعىيە"، ئەو راستە كە سەرجەم مىلەتانى ئۇرى دەستى حوكىپانى عوسمانى دائىزىان بە "رەعىيە"^(۲۱)، بەلام سەبارەت بە كۆمەلگە ناموسىلمانەكان، ئەم ووشەيە واتايى "دۆخىكى نزىمكەرەوە داماسوى دەگىيائىد بە بىراورد لەگەن موسىلمانەكان"^(۲۲). بەم واتايى، ناموسىلمانەكان بەراستى يەكسان نەبۇن لەگەن موسىلمانە سۇننەكان. بە پىچەۋانەوە، شەوان دائىزىان بە ھاواوۇلاتى پلە دۇو و قەرزار كە دەبوايە باج بىدهەن، بەلام مۇنكايەتىان لەشىز "امان" بۇو، واتا پارىززابۇو لەلایەن وېیست و حەزى دەسەلاتى عوسمانىيەو^(۲۳). دەشى بەم بۇنەيەو بۇتى كە لە بار و دۆخى جىاواز جىـاواز و سەرددەم قىيراتىياوـىـكان، ناموسىلمانەكان، رىسوا دەكران و مامەلە دەكران وەك كافر. بە بۇنەي دۆخى مەسيحىيەكان، بۇ نۇونە، زۇر لە نوسەران ئەھە دەگىيەنەو كە بۇ نۇونە كاتىك مەسيحىيەك لە ناو شەقامدا دەبىتىرا، بە شىيوهىيەكى سووک تەماشا دەكرا و ئەگەر بە ناو گەپەكىكى موسىلماندا تىپەپ بوايە، مەدائان و ھەززەكاران دواي دەكەوتىن و سوكايدەتىان پىتىدەكىردى زەللە و شەقىيان لىئەدا و دايىان ئەنا بە سەگىك كە ئەھەپى^(۲۴). مەسيحىيەك، وەك ئەھەي دىكەي جىاواز، واتا وەك ئەھەي كە موسىلمان نەبۇو، ناچار دەكرا گۈينىكى ھەلگىرى بەسەر شانىنەوە كە پىتى دەوتىرا "گۈينى پىتىدارىستەكان" و مافى ئەھەي نەبۇو كە بەبى ئەم گۈينىيە بچىتە دەرەوەو ناچار دەكرا سەۋۇزەو بقولىياتى (پاقلە) و نۇك و فاسقلىيا... تىبىكان^(۲۵). لە لايەكى دىكەشەو بىتى پى ئەندىرا سەرپىيەع (عماە) يان پىتىلاؤى سورى لەپى بکات و سوارى ئەسپ بىبى^(۲۶) و دەبوايە رەنگى جەلەكانى جىاواز بوايە.

ناینەکەیان چەند ئىللىيەنتىكى بىتپەرسىتى و زەردەشتى و مەسيحىيت و ئىسلام پىتكەو كۆزدەكتەمۇ، بە شىئوھىيەكى توند و تىز مامەلە دەگران لەلایەن تۈرك و عەرەب و تەنانەت لە لایەن كوردە مۇسلمانەكانىش. دەشى ئەمۇ وەبىر بخىتەوە كە لە ماۋەھى چوار سەددەھى حوكىپانى عوسمانى، چەندىن كۆكۈشى رېڭخاران و لە زۇر كات و شوينداو بە شىئوھىيەكى فراوان سىاسەتى جوداكارى بەكارھىنزا دىريان^(۲۴). بە بەردىھامى يەزىدييەكان دادەنتران بە زەندەق و هەلگەپراوه لە ناین و تۆمەتبار دەگران بەھەوە كە ناینى خۇيان بە جىئىيەشتە و خىانەتىان كىردوھ لە رىتنمايىيەكانى قورئان و شەرىعەت. سىاسەتى جوداكارى نايىنى بەرامبەريان، پالى نا بە زۇر حاكم ئاڭر بەردىھە شوينى عىبادەتىان و قەبىرى مردوھەكانىان ھەلگەمن و نايىنى ئىسلام بە زۇر بەسەرياندا بىسىپىنن...^(۲۵). مەبەست لە زۇر ھېرىشى توند و تىزىيەوە بۇ كە ھەول بەدەن بىيانگىزىتەوە "نايىنى ئەسلى" خۇيان^(۲۶). بەم شىئوھىيەكى گەورە بۇونايدى كە بىرىتى بۇو لەھەي كىشەيەكى گەورە بۇونايدى كە بىرىتى بۇو لەھەي كە ئەڭھەر ئىسلام بن، ئەوا دەبىي ملکەچىپىكەن بۇ خزمەتى سەربازىي يان، وەكو مەسيحىيەكان و جووھەكان، بەدەلى لىخۇشبوون لەو خزمەتە بەدەن. مشتومپۇرەختەو ئاكۆكى لە زۇر بۇتەو زۇر شوينى نىشتەجىيان بۇون بە ھۆى توند و تىزىيەكى بىي ئەندازە^(۲۷).

بىيکومان، حائىتى ئەرمەنیيەكان و ئەم كۆكۈشىيە ئەنجامدرا دىريان زۇر ئاسراوە ھەتا لىرەدا بە درىزى باس بىكى. بەلام ئەوەندە پەسە بوتىي كە ئەو قەسابخانەيە لە سەردىھى سولتان عبد الحميددا ئەنجامدرا، كىشەو گرفتى شىئوھە كانى دىكەش، كەم يان زۇر، بە ھەمان ئەوانىش زۇريان چىشت و لە راستىدا بە دوو شىئوھە دەچەو سىئىنرانوھ: يەكەم وەك كورد و دووھەم وەك كەمايەتىيەكى نايىنى. يەزىدييەكان كە

(كە سەرجەميان پىاواي نايىنى بۇون) بۇ دەنگدان لە سەرى، بەلام بە تىكىرىاي دەنگ ئەنجومەن بېرىارى دا كە بە ھىچ شىئوھىيەك رېڭەيەكى رەوا (شەرعى) نىيە بۇ چارەسەرى ئەو مەسىلەيە، واتا شاهىدى ئاموسىلمان قبول ئەمكرا دىرى مۇسلمان لە كاتى سكالا دەرىپېيندا^(۲۸). دەشى ئەوهش وەبىرنە چىتەوە كە تەنانەت منشورى تەنزىعەتى سالى ۱۸۵۶ كە ئامامى ئەدا بە "مامەلەكىدىنى سەرجمەتىعەي دەولەت بە شىئوھىيەكى يەكسان" بەبىي جىياوازى نايىن و ئايىنزا و ھىشتەنەوەي ئەرك و ساف بۇ سەرجمەتىعەن ئاموسىلمانەكان، نەيتوانى كارىيەتىمىكى ئەمرتۇي ھېبىت بۇ سەر ئەو بارودۇرخە^(۲۹).

ئەو توندو تىزىيەي كە بۇ بۇ بە ياخىرى ئەو سەردىھە، ئاوى ئىرا "عەد الفتىن" و ئەمەش وەبىرمان دىننەتەوە كە چۈن لە سالى ۱۸۴۱ و ۱۸۴۵ و بەتايىتى لە سالى ۱۸۶۰، چەند سەرىپېينىكى مەزھەبى ئەنجامدرا، بەلام دەشى زۇر بە زۇر ھېيل بە ڑىز ئەمەشدا بەھېنرى كە دەولەتى عوسمانى زىاتلىھە ھاولۇلتىان بەرپەرسىتى ئەم دىيارىدەيە ھەبۇ. لە زۇر بۇنىدا، دەولەتى عوسمانى خەلکەكەي بە كارىدەھىتىنە وەك ئامرازىيەكى سىاسىيەن ئەدان و ھىچىشى ئەدەكرد بۇ وەستاۋانى ئەم قاسابخانەيە^(۳۰) و ھەروھە گۈنگە بوتىتەوە كە ئەم ھەلەتاناش لە ھەمبو شوينىك ئەنجام ئەندەن و بەردىھام ئەمبۇن لە سەرجمە سەرىدەمەكانى دەسەلاتى عوسمانى.

وەبىرنە چىتەوە كە ئەم جوداكارىيائە تەنە پەيوهەست نەبۇن بە مەسيحىيەكانەوە. گروپە ئاموسىلمانەكانى دىكەش، كەم يان زۇر، بە ھەمان شىئوھە كانى دەگران. بۇ نەونە، يەزىدييەكان، ئەوانىش زۇريان چىشت و لە راستىدا بە دوو شىئوھە دەچەو سىئىنرانوھ: يەكەم وەك كورد و دووھەم وەك كەمايەتىيەكى نايىنى. يەزىدييەكان كە

که زهینه خوش دهکات بـ*tolerance* پیکه و زیانی بـر و بـزچون و باوهـر و نهـریت و هـلسوـکهـوـتـی جـیـاـواـز، کـوـکـوـرـیـهـکـان سـهـرـجـهـم تـوـرـهـ کـوـمـهـلـایـهـتـی و نـایـنـیـهـکـانـیـانـ گـرـتـهـوـهـ نـازـنـاـوـیـ "سـوـلـتـانـیـ سـوـورـ" یـانـ بـخـشـیـ بـهـ سـوـلـتـانـ عـبـدـ الحـمـیدـ.

بهـکـورـتـیـ، کـهـمـایـهـتـیـهـ نـامـوـسـلـمـانـکـانـ لـهـ ژـیـرـ دـهـسـهـلـاتـیـ عـوـسـمـانـیـ، هـمـرـجـیـهـکـ بـوـایـهـ نـیـنـتمـایـ نـیـنـیـکـیـانـ، دـادـهـفـرـانـ بـهـ هـاوـوـلـاتـیـ پـلـهـ نـزـمـتـلـهـ زـوـرـیـنـهـ مـوـسـلـمـانـ. نـاسـیـوـنـالـیـسـتـیـ عـمـرـبـیـ، سـاطـعـ الـحـصـرـیـ هـیـلـ بـهـ ژـیـرـهـوـدـاـ دـیـشـیـ کـهـ لـهـ سـهـرـدـهـمـیـ عـوـسـمـانـیـهـکـانـدـاـ، دـوـخـیـ پـهـیـوـهـنـدـیـ نـیـوانـ نـایـنـکـانـ لـهـ "فـقـهـیـ" نـیـسـلـامـیـهـوـهـ سـهـرـچـاـوـهـیـ دـهـگـرـتـ کـهـ مـوـسـلـمـانـ دـهـخـاتـهـ پـلـهـیـکـیـ بـهـرـزـتـرـ بـهـ بـهـراـوـدـ لـهـگـلـ نـامـوـسـلـمـانـانـ. حـکـومـهـتـیـ عـوـسـمـانـیـ بـهـ شـیـوـهـیـهـکـیـ جـیـاـواـزـ مـامـهـلـهـیـ هـاوـوـلـاتـیـانـیـ نـامـوـسـلـمـانـانـیـ دـهـکـرـدـوـ بـهـ شـیـمـتـیـازـهـوـهـ تـهـماـشـایـ مـوـسـلـمـانـانـیـ دـهـکـرـدـ. حـکـومـهـتـیـ عـوـسـمـانـیـ مـوـسـلـمـانـانـیـ دـادـهـنـاـ بـهـ هـاوـوـلـاتـیـ کـهـ نـیـنـتمـایـانـ بـوـ دـهـوـلـهـتـ هـبـبـوـ وـ هـئـوـانـیـ دـیـکـهـشـیـ وـهـکـ بـیـگـانـهـ تـهـماـشـاـ دـهـکـرـدـ^(۲۴). هـرـچـوـنـیـکـ بـیـتـ، ئـهـمـ کـهـتـیـگـوـرـیـزـ کـرـدـنـ وـ جـوـدـاـکـارـیـهـ نـایـنـیـهـ بـهـرـدـهـوـامـ بـوـ وـ ژـیـانـیـ کـهـمـایـهـتـیـهـ نـامـوـسـلـمـانـهـکـانـیـ دـایـشـیـ لـهـ سـهـرـدـهـمـیـ هـمـوـ حـوـکـمـرـانـیـ عـوـسـمـانـیـداـ. لـهـبـرـئـهـوـهـ، کـهـمـایـهـتـیـهـ نـامـوـسـلـمـانـهـکـانـ لـهـ پـرـاـکـتـیـکـداـ مـوـمـارـسـهـیـ مـافـکـانـیـ خـوـیـانـیـانـ نـهـدـهـکـرـدـ وـ دـانـیـانـ پـیـنـدـاـ نـهـدـهـیـنـرـاـ وـهـکـ بـهـکـسانـ لـهـگـلـ زـوـرـیـنـهـ مـوـسـلـمـانـ.

شـایـمـتـهـیـ وـهـبـیـرـخـسـتـنـهـوـهـیـشـ کـهـ شـیـمـپـرـاـتـرـیـاـیـ عـوـسـمـانـیـ، وـهـکـ نـوـیـنـهـرـایـهـتـیـهـکـیـ سـوـنـنـیـ، جـوـدـاـکـارـیـ بـهـکـارـدـهـهـیـنـاـ تـهـنـانـمـتـ بـهـرـاـمـبـهـرـ مـوـسـلـمـانـهـ شـیـعـهـکـانـیـشـ. جـوـدـاـکـارـیـ مـهـزـهـبـیـ کـهـ بـهـ شـیـوـهـیـهـکـیـ بـهـرـفـرـاـوـانـ بـهـکـارـدـهـهـیـنـرـاـ بـهـرـاـمـبـهـرـیـانـ، ئـهـوـانـیـ

دورـخـسـتـبـوـهـ لـهـ مـوـمـارـسـهـیـ دـهـسـهـلـاتـیـ سـیـاسـیـ وـ نـیـدارـیـ. لـهـ سـهـرـدـهـمـیـ جـیـاـواـزـ جـیـاـواـزـداـ، ئـهـمـ جـوـدـاـکـارـیـهـ هـمـروـهـهـاـ بـوـبـوـهـ هـوـیـ چـهـنـدـینـ پـیـنـکـدـاـنـ کـهـ ئـارـامـیـ وـ سـهـقـامـگـیرـیـانـ خـسـتـبـوـهـ مـهـتـرـسـیـهـوـهـ. ئـهـوـنـدـهـ روـوـنـهـ کـهـ پـیـوـسـتـ نـاـکـاتـ درـیـزـهـ بـدـرـیـ بـمـوـهـیـ کـهـ ئـهـمـ مـلـمـانـیـ وـ پـیـنـکـدـاـنـانـهـ لـهـ مـیـرـوـوـیـ عـیـرـاقـیـ سـهـرـدـهـمـیـ سـهـرـتـاـکـانـیـ ئـیـسـلـامـ رـهـگـیـانـ دـاـکـوـتـیـوـهـوـهـ ئـهـتـاـ دـوـایـیـنـ رـوـذـیـ ئـیـمـپـرـاـتـرـیـاـیـ عـوـسـمـانـیـشـ، عـیـرـاقـیـهـکـانـ ئـهـوـنـدـهـ هوـشـیـارـ نـهـبـوـنـ سـهـبـارـهـ بـهـ چـهـمـکـیـ نـاسـیـوـنـالـیـزـمـ یـانـ سـهـرـیـهـخـوـیـیـ سـیـاسـیـ. هوـشـیـارـیـ عـیـرـاقـیـهـکـانـ زـیـاتـلـهـ نـاـوـ هـمـسـتـیـ نـایـنـدـاـ قـهـتـیـسـ مـابـوـوـ کـهـ لـهـلـایـهـنـ سـیـکـتـارـیـزـمـیـ مـهـزـهـبـیـ بـنـ نـوـیـنـهـرـایـهـتـیـ دـهـکـراـ. عـیـرـاقـیـهـکـانـ دـهـوـلـهـتـیـانـ دـهـبـیـنـیـ وـهـکـ کـیـانـیـکـ کـهـ دـهـبـوـوـ نـوـیـنـهـرـایـهـتـیـ مـهـزـهـبـیـانـ بـکـاتـ وـ دـوـرـخـسـتـنـهـوـهـیـانـ لـهـ نـوـیـنـهـرـایـهـتـیـهـ هـمـسـتـیـ خـوـیـهـنـزـمـدـاـنـانـ وـ هـهـلـوـیـسـتـیـ دـرـایـهـتـیـ پـمـرـهـ پـیـدـهـسـهـنـدـهـ نـاوـیـانـداـ.

هـرـچـوـنـیـکـ بـیـتـ، لـهـ ژـیـرـ دـهـسـهـلـاتـیـ عـوـسـمـانـیـداـ، يـهـکـسـانـیـهـکـیـ تـهـواـوـ نـهـبـوـوـ لـهـ نـیـوانـ مـوـسـلـمـانـ وـ نـامـوـسـلـمـانـهـکـانـ. بـهـلـامـ نـابـیـ ئـهـوـهـشـ وـهـبـیـرـچـیـتـهـوـهـ کـهـ هـرـچـهـنـدـهـ ئـهـمـ نـایـهـکـسـانـیـانـ بـهـشـیـوـهـیـهـکـیـ رـهـسـمـیـ، ("لـهـ سـمـرـ کـاغـمـ") نـهـمـابـوـونـ، وـاتـاـ لـهـ سـائـنـ ۱۸۵۶ـ لـهـ لـایـهـنـ یـاسـایـ حـمـتـیـ حـوـمـهـیـیـوـنـ رـهـتـکـرـابـوـوـنـهـوـهـ، بـهـلـامـ لـهـ پـرـاـکـتـیـکـداـ سـیـسـتـمـیـ کـوـنـیـ "مـیـلـلـهـتـ" بـهـ دـرـیـزـیـیـ سـهـدـهـیـ نـوـزـدـهـهـمـ بـهـرـدـهـوـامـ بـوـوـ وـوـشـیـ "مـیـلـلـهـتـ" لـهـ زـارـاـوـهـکـانـیـ ئـیـمـپـرـاـتـرـیـاـدـاـ، سـهـرـجـمـ کـوـمـهـلـکـهـ نـایـنـیـهـ نـامـوـسـلـمـانـهـکـانـیـ ژـیـرـ دـهـسـهـلـاتـیـ حـکـومـهـتـیـ عـوـسـمـانـیـ دـهـگـرـتـهـوـهـ. بـهـمـ شـیـوـهـیـهـ مـیـلـلـهـتـیـ رـوـمـ یـانـ ئـهـرـمـهـنـیـ یـانـ یـهـهـوـدـیـ هـبـبـوـنـ وـ هـاوـوـلـاتـیـهـتـیـ هـمـرـهـعـیـهـیـهـکـ لـهـنـاـوـ سـیـسـتـمـیـ "مـیـلـلـهـتـ" دـهـگـرـایـهـوـهـ بـوـ نـاـوـیـ ئـایـنـیـ ئـهـوـ "مـیـلـلـهـتـهـیـ" کـهـ نـیـنـتمـایـ بـوـ هـبـبـوـ. ئـهـگـرـ

وولاتی که تیایدا له دایکبوه - ئەو، نیشتمانی نیه... نایینی هېيە. ئەو، بەسراوهتەوە بە شاین وەك چۈن لە شوئىنى دىكە (خەلگى) بەسراونەتەوە بە نیشتمان نەتەوەی ئەو (واتا مۇقۇ خۆرەلەتتى) بىرىتىيە لەو تاكانەی کە ھاوېشىن لە ھەمان ناین كە ھەمان باوھە *teil* پراكىزە دەكەن: بەلاي ئەوەو بىگانە شىتىكى دىكەيە^(۲۲).

بەلاي خۇشىيانەو، عوسمانىيەكان مىڭۈرى عوسمانىيان بەشىك لە مىڭۈرى ئىسلام دادەنەن و تەماشى سولتانە عوسمانىيەكانىان دەكىد وەك وارسى خەليفەكانى راشىدىن و ئەمەويەكان و عەباسىيەكان. ھەرچەندە سولتانە عوسمانىيەكان خۇيان تورك بۇون، بەلام ناوى خۇيان نابۇو "عوسمانى". لە سەرەتەمەدا ووشەي "تورك" جۆرە سوکايەتىيەكى دەنوان و تەنامەت ھەندى لە مىڭۈرۇنوسان بە توركەكانىان دەگىوت "بىن ادرال"، واتا سىفەتى "تىنەگەيىشتوو" يان دەخستە پال ناوهكەيانەوە^(۲۳). لە راستىدا ووشەي "تورك" تەنھا لە نزىكى كۆتساين ئىمپراتورىيائى عوسمانى ھاتە كايەوە و مەتا سەرتەتاكانى سەددەي فۇزدەھەم، ئەم ووشەيە بەكاردەھىنرا بۇ ناماژە كىردن بە جووتىيارىك كە نەزان بىتت^(۲۴). لە ئىستەنبۇول، بۇ نۇونە، نازەن-دەكىنى گەورەپىاويكى خەلگى ئىستەنبۇول بە "تورك"، دادەنرا بە ريسواكىردىن و بە شىوھىيەكى زۆر خрап تەماشا دەكرا چۈنكە ئەو، خۇي بە تورك پىيناسە نەدەكىد بەلگۇ خۇي بە ئەندامى ئىمپراتورىيائى عوسمانى دائەنە^(۲۵).

تەنامەت لە زمانى رەسمىيەشدا، دەوترا زمانى "عوسمانى" نەوەك زمانى "توركى". جەل لە عورفى دەولەت و نوسراوى رەسمى، تەنامەت زمانى ئەدەبىيەش بە زمانى عوسمانى ناسرابۇو و نوسەر و ئەدېبەكانىش كە بەرەمەھىنەرى ئەدەبىيکى ئەريستۆكراتىكى نىوان سولتان و

ئىنتىماي ناینى رەعىيە جىاواز بوايە لە ئىنتىماي ئىنتىكى، ئەوا رەعىيە بە ناوى ئىنتىما ئایينىيەكەي ناولەپە. لە سورىيا، بۇ نۇونە، تاكەكانى ھەمان نەتەوە بە ناینى جىاوازەو، بە ناۋە ئایينىيەكەيان يان مەزەبەكەيان ناسرابۇون. بۇ نۇونە دەوترا مىللەتى مارۇنى يان مىللەتى يۇناتانى كاتۆلىك. ھەرچۈننەك بىتت، عوسمانىيە تۈركەكان ووشەي "مىللەتتىيان" بە كاردهەيتىنا بۇ ھىما كىردىن بە ئاین و نەتەوە لە يەك كاتىدا، بەو پىيەي دەستەوارەي "ئاین و مىللەت يەك شتن"^(۲۶) بىلەپ بۇو لەنار ژىنگ سىاسىي و كۆمەلەتتىيەكە كانى ئىمپراتورىيەكە. بەم شىوھىي، دەتوانى تىببىنى بىرى كە لە سورىيا "ووشەي ئاین ھاواواتا بۇو لەگەل ووشەي نەتەوە و تەنامەت لە گەل نىشتمانىيەش"^(۲۷). لە بەر ئەمە، ھىلى جىاڭەرەوە لە رېكەي ئىنتىماي ئىنتىكى، بۇونى نابۇو، بەلگۇ لە رېكەي ئاینەو بۇو، پىيناسەي تايىپەتى رەعىيەي سولتان، "عوسمانى" بۇو و ھاولاتىيەتى ئەو بىرىتى بۇو لە ئاینى نەر كۆمەلگەيە ("مىللەت") كە ئىنتىماي بۇ ھەبۇو^(۲۸).

تىببىنى دەرى كە خەسلەتىكى ھەرە تايىپەتى ھەست و سۆزى ھاولاتىيان لەنار ئىمپراتورىيائى عوسمانىدا، بىرىتى بۇو لەوەي كە بىرپاواھى ئاینى بە قولى چەقى سەندبۇو لەنار گىيانىاندا و كارىگەرىيەكى بەرچاۋى ھەبۇو لە ژىانىاندا. قونسۇلى گشتى فەرەنسى لە سورىيا لە سالى ۱۸۵۶، بەم شىوھىي خوارەوە گۈزارشتى لە رۆزلى ئاین لە ژىانى خەلگىدا دەكىد: "لە كۆمەلگەي خۆرەلەتتىدا، ئاین لە ھەموو شوئىنەكەو تىنەلى ھەموو شتىك بۇوە. نەرىت و زمان و ئەدەب و دەزگاكان، ھەمويان ئاسەوارى (ئاینیان) پىتۇ دىارە، ھەمويان سروشتىكى ھەركەوتوى ئاینیان پىوھىيە. مۇقۇ خۆرەلەتتىي ئەوەندە نەبەسراوهتەوە بەو

بدات که گیانیان لە پیتناوی ئەودا بەخشیوه، ئەمجا لە خودا بپاریتەوە کە موسلمانان بپاریزى لە فىلى دۇزمەنەن... ھەروھە عبدالحق حامد جیاوازى نەدەکرد لە نیوان مىژۇرى عوسمانى و ئەھىي ئىسلام و زۇرىبەي زۇرى شانۇگەری و روایاتەكانى سىماى ئىشتىمانپەروھىان پىسە دىيار بىو: ئىشتىمانپەروھى عوسمانى - ئىسلامى وەركىراو لە مىژۇرى ئەندەلوس وەك مىژۇرى نەتەھىي بۇ عوسمانىيەكان^(۳۸).

لە بەرئەم، دەتوانى بوتى کە هەتا كۆتايى سەدەي نۆزدەھەم و تەنانەت هەتا سەھەتى سەدەي بىستەميش، سەرجەم شاعير و نوسلەران لە ناو ئىمپراتورىي عوسمانىدا و زۇرىبەي پىساوه سىاسىيەكان و جەماوھر پەيوەست بۇون بە ئىشتىمانپەروھى عوسمانى - ئىسلامى و مىژۇرى عوسمانى و ئىسلاميان پىكمەوە تىكەن دەكردۇ بى باڭ بۇون لە مىژۇرى سىياسى تۈرك، مىژۇر بۇ نەوان بىرىتى نەبۇ لە مىژۇرى نەتەھى تۈرك، بېلگۈ بىرىتى بۇ لە مىژۇرى عوسمانىيەكان وەك مۇسلمان.

ھەمان دىاردە تىبىنى دەكرى سەبارەت بە هوشىارى عەرب لە ناو ئىمپراتورىي عوسمانىدا بەر واتايىي کە عەرببە موسلمانەكانىش بە چاۋىنلەي ئىسلامەوە تەماشى مىژۇريان دەكرد و باوھىانەبۇ بەھىي کە عوسمانىيەكان وارسى رەواي خەلیفە موسلمانەكان بۇون و مىژۇرى عوسمانىان بە تەواوكىرى مىژۇرى گشتى ئىسلام لە قەلەم ئەدا. لە بەر ئەم ھۆزى، دەتوانى بوتى کە لە سەرەدەمەدا، بۇ عەرببە كانىش شتىك نەبۇ کە پىسى بوتى هوشىارى عەرببى و لەلايەكى دىكەشەو "مەسەلەي عەرب" ھېشتى بۇونى نەبۇ لە سىياسەتى جىهانىدا. تەنانەت ووشەي "عەرب" يىش ئاماڭەي پى دەدرا وەك دەلالەت لە "كۆچەرى ناشارستانى" (البدوى غير المتحض).

وزىرەكان بۇون، ئەوانىش، بەرھەمەكانىيان بە بەرھەمى عوسمانى بە خەلکى دەناساند.

ھەرچۈنلەك بىت، لە گۇپەپانى سىاسىدا، باس لە عوسمانى و ئىسلامى دەكرا نەوەك لە تۈرك و تەنانەت بىرۇكەي ناسىيونالىزمى تۈركى بە واتايى شتىكى جیاواز لە چوارچىوهى عوسمانى و ئىسلامى بە ھېچ شىيەيەك نەدەھاتە بىرى پىاوه سىاسىيەكانى دەولەت و خەلقى سادە جەماوھىریش پىسى بىگانە بۇون، تەنانەت هەتا سەرەدەمى ئەھىي کە پىسى دەھىرى سەرەدەمى "تنظىمات"^(۳۹)، دەولەتى عوسمانى مايەوە وەك دەولەتىكى عوسمانى - ئىسلامى و ئەو بەرھەمە ئەدەبىيە بەجۇشانەش كە كارىگەرى خۇزانلارىان لەسەر بۇ لە سەرەدەمى تەنزىمات، بە بەرھەمە شانازىيان دەكىد بە گەورەيى و سەرەبەرلى ئەسما ئە موسلمانەكان^(۴۰) و باسیان لە ئىشتىمانى عوسمانى و مەيلەتى ئىسلامى دەكىد، بۇ نۇونە، شاعىرى تۈركى ئەو سەرەدەمە، نامق كمال، ياخود، عبدالحق حامد، كە دادەنرۇن بە دوو شاعىرى ئىشتىمانپەروھى ئەو سەرەدەمە، باسیان لە تۈرك نەدەكىد، بەلگۈ باس لە ئىشتىمانپەروھىي عوسمانى لەسەر بىنچىنەي سۆزى ئىسلاميان دەكىد و شانازىيان بە مىژۇرى عوسمانى - ئىسلامىيەوە دەكىد. نامق كەمال كە دادەنرۇ بە "باوکى ئىشتىمانپەروھىي" لە ناو جىهانى عوسمانىدا، باڭەشەي دەكىد بۇ رۇحى ئىشتىمانپەروھىي عوسمانى نەوەك بۇ ئەھى تۈرك و سەرجەم نوسىنەكانى لە شىعە پەخشاندا پەيوەندىدار بۇون بە جۇشى عوسمانى - ئىسلامىيەوە. تەنانەت لە يەكىن لە ھۇنزاوهكانى، باس لە "ئىشتىمانى جوان" دەكات كە دەبى بە پۇشاڭى رەشمە بېروات بۇ كەعەو دەستىتكى درېزىكەتەو بۇ پەيامبەر و دەستەكەي دىكەشى بۇ مەشەدى كەربەلە و سنگى بکاتەو بۇ ئەھىي ئەو شەھيدانە پىشان

بەوهى كە خەلاقىتى ئىسلامى دەبى بىگەپىتەوە بۇ قۇپەيش و بنەمالەي ئىمام زەيد كە بە "امير المؤمنين" ناویان دەبىر. لەبىر ئەم ھۆيە داتىيان نەدەنە بە پەوايى خەلاقىتى "ال عثمان" لە نىيۇ دورگەيى عەرەب. وەك ئەنجام، زۇر جار لە ناوجە شاخاویه سەختەكان شەپىيان دەگىشىدا دىرى سوپایا عوسمانى و بەو شىۋوھى كېشىشەن گرفتىيان بۇ حکومەتى عوسمانى دروست دەكىرد.^(٤)

سەرەتتاي بىزۇوتەوەي عەرەبى دەگەپىتەوە بۇ ئەوهى وەھابىيەكان و لە راستىدا ئەوان دادەنرەن بە دەستپىشخەرى بىزۇوتەوە ئۇقۇنۇمى دىز بە تۈرك. بەلام ئەم بىزۇوتەوە يەش بە هىچ شىۋوھىم داتىانى بە دەمپىرىتى راستەقىنه بۇ ھەستى تايىبەتمەندىھىتى مىللەتى عەرەب. ئەمەش وەك ئەوهى يەھەنئەكان، بە پلەي يەكمەن بىرىتى بۇو لە بىزۇوتەوە يەكى ئايىنى، ئەوهى وەھابىيەكان خەسلەتى پەرچەكىدەرىنلىكى سايىكۈلۈزى ھەبىو دىز بە عوسمانىيەكان كە گوايە حکومەتى عوسمانى و سۇلتانى عوسمانى دەيىرى چاكسازى بىكتە لە سەر مۇدىلى ئەورۇپى. بەلام لە ھەمان كاتدا لە ئەنجامى لاوازىي ئىمپراتورىيە عوسمانى بۇو كاتىڭ ئەمير محمد ئال سەعود لە سالى ١٨٠٦ بە سەرپىزىيەوە ھاتە ئاۋەنە كەنەوە لە ئويىزىكى ھەينىدا، ئويىزىكەرەكان ناوى ئەويان ھېنتا وەك پىياونىكى دەسەلەتدار نەك ناوى سۇلتانى عوسمانى سۇلتان سەليمى سىيەم.^(٥) بەلام دەتوانىي بۇتى كە جۆشى سىاسى وەھابىيەكان زىيات بەند بۇو بە ئايىنى ئىسلامەوە نەوەك بە مەسەلەي ئىنتىماي نەتەوەيى. لەو سەردەمەي ئەمير محمد ئال سەعود، قۇنسۇلى فەرەنسى لە بەغدا دەيگوت كە لەوانەيە يادەوەرى ھېزى كۆنى عەرەبەكان بىزىتەوە لە دلى عەرەبەكان و ئەم دىدەيى وەردەگرت لەوهى كە رۇشك وەھابىيەك بە مىلۇدىيەكى پىيغەمبەرانە دەيگوت "كات

كە دادەنرا بە كىيانىكى پەيپەندىدار بە "داوكە" وتن و ھەممەجىمەت" (التاخرى و الھ旾جىة)^(٦). دەتوانىي بە ناسانى ھەلىتىجىنلىدا، عەرەبەكانىش، ھەرچەندە موسىلمان بۇون، وەك رەعىيەتلىقان تەماشا دەكىران و سەرجەميان دادەنرەن بە "برا لە باوهەردا"، واتا موسىلمان پىش ئوهى تۈرك بىن يان عەرەب. بەم بۇنەيەوە يەكىن لە ئوسەرە بەرچاواھەكانى عەرەب و دامەزىنەرەي گۇفارى وەزى "العنار"، رشىد رضا (كە بۇنەمان دەبىي باسى لىتۇ بىكەين)، لە ئوسىنەنگىدا دەيگوت كە يەكىتى عەرەب نەھەستىتەوە سەر ئىسلام و زمانى عەرەبى و عمرەبەكان دوايىن خەلەن كە موشىارى ئىنتىماي رەگەزىيان پەرە پىسەندىبىي چۈنكە زۇرىيەيان موسىلمان و وەك موسىلمان موشىارىن تەنها سەبارەت بە ھاولۇتىيەتى ئايىنیان.^(٧) جەلەنەش، ئىمپراتورىيە عوسمانى كە سەتروكىتۇرى دەسەلاتى پىكەتىبۇو لە چوارچىيەكى ئايىنى، مەبەستى توانىدەوەي عەرەب نەبۇو و مىللەتى عەرەبىش موسىلمان بۇو، لەم بارەيەوە ھەستى جىاوازى نەبۇو لەگەن حاكمە عوسمانىيەكان.

بىزۇوتەوەي عەرەبى:

لە راستىدا، پىش بىزۇوتەوەي وەھابىي و ئەوهى محمد على پاشا، ويسىتى عەرەبەكان بۇ سەرەبەخۆيى يان باشتەرە بلىن بۇ ئۇقۇنۇمى لەنانو ئىمپراتورىيە عوسمانىدا دەستى ئەكىرىدۇو بە دەرکەوتن، نە لەننۇ دورگەيى عەرەب و مىسر و نە لە لوپىنان و سورىياش. ئەرە راستە كە لە يەمن، يەھەنئەكان بە ويسىتى خۆيان ملکەچ نەبۇون بۇ حۆكمى عوسمانى و جار جار رادەپەپىن دىرى ھەژمۇونى ئىمپراتورىا، بەلام ئەم راپەپىنالە پەيپەندىيان نەبۇو بە هوشىارىيەكى سىياسى سىيستىمەتىك. يەھەنئەكان باوهەريان ھەبۇو

نژیکبوقمه بوقمه بیینن که عرهبیک دابنیشی له سه رته ختن خالیفه کان. ئیمه بوز ماوهیه کی زور ناؤندمان لەزیر دهستى داگیرکەر^(٤٣). هەرچوئیک بیت، وەهابیه کان هەرچەنده له سەرتادا لاواز بۇون و چەند جاریک بەزىتران (١٨١٧ و ١٨١٠) لەلایمەن محمد على پاشا، بەلام له كوتايیدا توانیان بە شیوهیه کی هەميشەبی مەکە لەسالى ١٩٢٤، له رېگەی سەركەدا يەتى مەلیک حسین، بخنه ژیز دهستى خۆيانەو. بەلام هەروەکو ئامازەمان پىیدا، بزووتنەوە وەهابی کە له نەجد سەرىيەنلەدا به ھېچ شیوهیه ک ناسیونالیست نەبۇو و وەهابیه کان خەمی دامەزىندى دەولەتىکى عەرەبیان نەبۇو^(٤٤). لە راستیدا وەهابیه کان پاكخواز (صفائى، purist) بۇون کە باومەريان بە گۈرانەوەي ئايىنى ئىسلام بۆ سەرچاوهى رەسىنى خۆى نەبۇو، دىرى كەمەتەرخەمى و بى باكى بەرامبەر ئايىن و گومپاچى و زەندىقى بۇون. بۆ وىنە دۆكتىرىنى وەهابىي بىرىتى بۇو له بەرەو بەرەنگار بۇونوھىيەك دىرى بەو هېزىزە كۆمەلايەتىانەي کە له سەرەدەدا باو بۇون و هەولەنانىك بۇو بۆ زىيانەوەي دەسەلات و هېزىزە عەشيرەتە عەرەبیانەي کە هيىشتا له نەزانى و ئەلەيەكەوە و دىرى ئىمپراتورىياعوسمانى کە ئىسلامى پەرە پى سەندبۇولە ميانەي نەو سالانى کە حوكىپانى ئەو ئاوجانەي دەكرد له لايەكى دىكەوە^(٤٥). وەهابیه کان باڭەشەيان دەكرد بۆ وەستان دىرى ھەموو شتىك کە له ئىسلامى يەكمەوە ھەلگەراوهە و ھەموو شتىك بە پىچوانەي ئىسلامى راستەقينەوە بىت، پىويستە، بە دىدى ئەوان، لاپەيت و موسىمان دەبى پۇرى راستەقينەو پاكزى ئىسلام بېارىزى. لە راستیدا دامەزىزىنەرى بزووتنەوەي وەهابىي، محمد عبد الوهاب

(١٧٨٧-١٧٠٣)، دەيگوت کە ئەو ئىسلامەي سولتانى عوسمانى بەرگىرى ئى دەكىرد، بىرىتى نەبۇو له ئىسلامى راستەقينە چونكە ئويىنەرايەتى موسىمانانى ئەدەكىرد، لە بەرئەوە سولتان ئويىنەرايەتى سەركەدەي راستەقينە "الامة" ئى ئەدەكىرد. لەو سالانەي کە له ئىلاندا بۇو، عبد الوهاب يەكى گىرت له گەل ئىين سعدو و بە هېزىزەكى بچوکەوە دەولەتىكىان له سەر بنچىنەي شەريعە دامەزىزاند^(٤٦). لە بەر ئەم ھۆيە، دەتوانرى بوتى كە بزووتنەوەي وەهابىيە کان جىڭ كە له دروستىكىنى گىرفتى ھەنوكەيى، ئەو تايىبەتمەندىيە سىياسىيە بەرچاوهى نەبۇو، خاوهنى ئەو هېزىزە گەورەيە نەبۇو كە بۇونى ئىمپراتورىياعوسمانى بخاتە مەترىسيەوە.

جولانەوەيەكى دىكە كە ھەستى دەرەدەبپى دىز بە ئىمپراتورىياعوسمانى و سەرەورى توركى، بىرىتى بۇو لەوەي محمد على پاشا له مىسر لە نیوان ١٨٢٠ و ١٨٤١. هېزىزەكانى ئەم سەركەد بە رەسىن توركە، سورىياو دەرپەشىتىان داگىر كىرد. بەلام ئايى ئەمەش دەزىنەدرى بە خەباتى ناسىونالىستى عەرەب بۆ دامەزىزاندى ئىمپراتورىياعەتكى عەرەبى سەرەخۇ لەوەي عوسمانىيە کان، يان ئايى ئەم بزووتنەوەيە دەھەستىايەو سەرەستىكى ناسىونالىست؟ نەخىز، بە بۈچۈنى زور لە نۇو سەرە عەرەبە كان و بەتايىتى بە بۈچۈنى ناسىونالىستى عەرەب، ساطع الحصري، بزووتنەوەي محمد على كە هەرچەنده نازىنەدرى بە بزووتنەوەيەكى ناسىونالىست، بەلام توانى بە شىوهيەكى فراوان خزمەتى ھەستى ناسىونالىزىمى عەرەبىي بىات چونكە بوارىكى فراوانى رەخسانىد بۆ بىنیاد ئانى راپەرىنەنەكى فيكىرى و ئەدەبى عەرەبى^(٤٧). هەرچوئىك بىت دىدى ئەم يان ئەو بىرمەند، دەتوانرى بوتى كە محمد على پاشا، دامەزىزىنەرى ميسرى نوى^(٤٨)، توانى بۆ

گوزارشتنی دهکرد لە هەست و بیچو باوه‌پری: "جەنگ لە گەل تورکە کاندا پریتى بۇولە جەنگىكى ناسىيۇنان و رەگەزى و مىرۇ ئەمى (ئامادە بىت) ژيانى خۆى بەخت بکات لە پىتىاوى نەقەوهى خۆى"^(٤). بىگومان ئىبراھىم پاشا عەرەب نەبۇو، بەلام ئام ووشانە بەبىن ھۆکارىكە نەوتراون. جارى واھىيە كە خەبات بۇ دەسەلات والە مىرۇ ئەكەت كە شتىك بکات بە داردەست لە پىتىاوى فراوانىكەنى رووبەرى ئۆتۈرىتىاي خۆى. جارى واھىيە كە بەبى پالپىشتىكى ئايىدىيۈلۈزى و دىدىيىكى ئەلسەفى تايىت، گەپان بە شوين دەسەلاتدا ئەو كەسايەتىان بەند دەكەت لە ناو قەفسى خۆپەرنى و كىردىيەھەلەشە. ھەرچۈنلەك بىت، دەشى رووناڭى بخىتتە سەرئەوهى كە جەنگ لە ھەندى زانىارى پېچ پېچە ھىچ ئىشارەتىكى سىستەماتىكى نىيە بۇ سەلماندى ھەستى ناسىيۇنانلىستى ئىبراھىم پاشا يان ئەوهى باوکى. جەنگ لە ناواچانى كە باسمان لىيوە كىدەن، لە لوپانىش چەند جۇلانەوهىك ئارامى سىاسى ئىمپېراتورىيابان خىستبوغ گومانەوە. لە لوپانىش ھەستى دىز بە تۈرك دەستى كرد بە پەرسەندىن لە ئەنجامى ھەندى فاكتەرى دەرەكى كە پەيودەندىدار بۇون بە كارىگەرى پەرەردەي ئەمروپى و بىزۆكەي سىاسى پەيەست بە شۇپىشى فەرەننسىيەوە و ھەندىك فاكتەرى دىكەش، وەك ژيانەوهى زمان و ئەدەبى عەرەبى و بىلۇپانەوهى رۇزئانە بە زمانى عەرەبى و گەشتى لوپانىيەكان بۇ دەرەوهى ناواچە بە تايىتى بۇ فەرەننساو گەپانەوهى زۇر لە كۆچپەرەكان لە ئەمرىكاوە. مەسىحىيەكانى لوپان رۇئىتكى سەرەكىيان ھەبۇ لە پەرەپىدانى ھەستى دىز بە تۈرك. بېچى؟ چونكە ئىمپېراتورىيائى عوسمانى موسىلمان بۇو و بۇ ئەوان تەنەنە نويئەرایەتى موسىلمانانى دەكەد.

ماوهىك مىسر بکات بە كىيانىكى سەرەخۇ، بەلام ئام سەرەيەخۇبىيە ھەۋىنەرەن ئەبۇ بۇ ئامادەكەدنى ئايىندەي مىللەتى عەرەب بۇ ھەستى ئىنتىمائى ئىتتىكى جىاواز مەحمد على پاشتىگىرى عەرەبەكانى نەبۇو، زىيەپەرى ئىيە ئەگەر بۇتى كە ئەو پىياوپىكى ھەلپەرسەت بۇو كە دەبۈست كەلك وەرىگەرى لە لاۋازبۇونى ئىمپېراتورىيائى عوسمانى و ھەمل كىپەكىنى ھېزى بەرىتاتنى و فەرەننسى لە پىتىاوى دەسەلاتنى شەخسى خۆى و بە دەستەوەگەرتى جەلەرى حۆكمى سىياسى بەقۇزىتەوە. مەحمد على توانى دەنگاي نۇيى لە مىسر دابەمىزىيەن، بەلام لە ھەمان كاتدا سەرچەم ئەو بەرىپەستانەي شەكەن كە بەرامبەر بە دەسەلات و چاكسازىيەكانى وەستابۇونەوە. مەحمد على سوپا و ھېزى دەرىيائى نۇيى دامەززاند كە لەلايەن فەرەننسىيەكانەوە مەشچيان پى دەكرا و سىستەمەكى ھەركەن ئە بوارى كارگەنلىكى و باج بىنیادفا، بەلام ئەمانە لە پالپىوهنەرەن ئايىدىيۈلۈزى وە سەرچاوهىيان نەدەگرت، بەلکو لە ئەنجامى خەبات بسوون بۇ دەسەلاتنى شەخسى^(٥). لە بەرئەوە دەتوانى، ھەرچۈنلە بىت، گومان ھەبىت سەبارەت بەوهى كە مەحمد على ويسەتىيەتى دەولەتىكى عەرەبى بىنیادبىنى. بەلام لە ھەندى ووتارى سەين، تىپىنى دەكىرى كە ئىبراھىم پاشاى كۆپى كە پاش باوکى دەسەلاتنى گىرتە دەست، ويسەتىيەتى گوزارشت بکات لە ئاماتچى خۆى بۇ بىنیادنانى دەولەتىكى عەرەبى. ھەستى پۇزەتىقى ئىبراھىم پاشا بۇ مىللەتى عەرەب لە چەند ووشەيەكدا دەرەك كەمۈي كە دەرىپەرىون بۇ مىوانىكى فەرەننسى: "من تۈرك نىيم، من مەندال بۇوم كاتىيەكەن بۇ مىسر و لەو كاتەوە خۆرى مىسر خۆيىنى مەنى كۆپى و بە جارىتەك مەنى كرد بە عەرەب"^(٦). لە ئامەيەكىدا بۇ باوکى، ئىبراھىم پاشا بەم شىوهەيە خوارەوە

لەبەر ئەم ھۆيە دەسەلاتى عوسمانىيان دادەنما بە دەسەلاتىكى بىگانە. بەپىنى ھەستى ئەوان، حکومەتى عوسمانى، حکومەتى ئەوان نەبۇ و ئەم ھەستەش پەيوهندىكە كانى ئالۋۇزىر دەكىد و بارودۇخىكى قەيراتناورى دەھىتايە كايدە. لە راستىدا ھۆكارييەكى دىكە بۇوكە بە ھەمو شىيەدەك ئەوان ھەستى تاپەزايى خۆيان دەرەدەپىزى دىز بە ئىمپراتورىا: شەپى ئەھلى سالى ۱۸۶۰ كە بۇوه ھۆيە ئافەنەوهى قەسابخانىيەكى گەورە دىزى مارۇنىكە كان لەلەن دروزەكانى ئاوجە شاخاوېكەن و مۇسلمانانى كەنارى دەريما. پاش ئەو قەسابخانىيەكى كە لەو شەپە كەوتەوە، مارۇنىكە كان، چىتىن دوو دل نەمانەوە لە كاركىرىن بۇ جىابۇنەھەيەكى تەواو لە ئىمپراتورىاى عوسمانى^(۱).

رۆئى مىزۇيى و سىاسى مەسيحىيەكان لە پەرەپىدانى ناسىيونالىزمى عەرەبى:

لە راستىدا مەسيحىيەكانى لوپىنان رۆللىكى گەورەيان بىنى لە پەرەپىدانى ناسىيونالىزمى عەرەبى و دەتوانى ئامانە بىزىمەدرىن بە دەستپىشخەرى ھەستى ناسىيونالىزم لە جىهانى عەرەبىدا. جىڭ لە ھەستى جىاوازى ئايىنى و سىاسىمىتى جوداكارى دەولەتى عوسمانى، دوو فاكتەرى كىرىڭ ئەم رۆلەيان خستە بەرچاون: فاكتەرى پەيوهندى بازىغانى بە جىهانى ئەورۇپا و كارىكەرى كارى گروپە مۇزىدەخشە ئايىنىكە كان لەتاو جىهانى عەرەبىدا بەتايمەتى لە لوپىنان.

دەزانىرى كە بەھۆى پىنگەي جوگرافىيە، لوپىنان ھەر لە سەردەمىي فىينيقىيەكانە، دەرۋازەيەكى گەورەي كىرىدۇوه بۇ پەيوهندىيە بازىغانىيەكان لەگەل ئەورۇپا دا بە تايىمەتى لەگەل فەرنىسا. لوپىنان بىرىتى بۇولە يەكم ناوهندى

بازىغانى لە خۆرەللتى ئاوهراست و پىدىيەكى بەرچاوى دروستكىرىدۇو لەننیوان خۆرەللت و خۆرەللا. لەننیو سىرجەم ھاولاتىيان، مەسيحىيەكان روئىكى گەورەيان بىنى لەم پەيوهندىيە بازىغانىيانە. بۆچى؟ چۈنكە ھەر لە سەردەمىي تۈركە كانەوهە، پىتش سالى ۱۸۵۶، يەھۇدى و مەسيحىيەكان لە گۈنەكەندا بۆيان نەبۇ بە سەرىيەستى بىن بە خاوهەن زەۋىي و ھەتا سالى ۱۸۷۶ ھەمان ياسا جىبىجى دەكرا يەسىر سىرجەم بىگانەكانى ئاوا ئىمپراتورىاى عوسمانى. ئەنجامى ئەم سىاسەتە جوداكارىيە ئەوه بۇوكە گەزمارەيەكى نۇر لە ھاولاتىيانى مەسيحى لادىكەن ئۆيانيان خۆيانىيان بەجىيەشت و روپانكىرىدە ئاوا شارەكان بۇ زامنكرىدى ئىيىانى خۆيان و خىزانەكانىيان. وەك زۇر ئاسانە ھەلىتىجىنلىرى، شارەكان، بۇ ئەو سەردەمەو ھەمو سەردەمەك، بىرىتى بۇن لە ئاوهندى بازىغانى و لە بەر ئەوه زۇر ئىمكانياتى دىكەيان پىشىكەش بە خەتكى دەكىد. وەك تىبىيەنى دەكىرى، ئىيان لە شاردا زۇر بۇارى بە تايىمەتى بۇارى بازىغانى دەپەخساند بۇ ھاولاتىيانى مەسيحى. لەگەل روپىشتنى كاتدا، مەسيحىيەكان نۇرەي نۇرى توپىرى بازىغانىيان پىتەنەندا و دەتوانىي بوتىرى كە نۇرەيەك لە مەسيحىيە لوپىنانىكەن بۇون بە بازىغانى دەولەمەند لە ئاوا ئىمپراتورىاى عوسمانىدا. لە ئەنجامى پەيوهندى بازىغانى لەگەل ئەورۇپا دا، نۇر لە ھاولاتىيانى مەسيحى داب و نەرىت و زمانى بىگانە فيئر بۇون. بەو شىيە، ئەوانەي كە ورده ورده دەولەمەند دەبۇون، بەشدارىيەكى بەرچاويان دەكىد لە كەشەندىن و پىشخىستنى وولاتەكە. بىتگومان، فراوانبۇونەوە و كەشەندىنى بۇارى بازىغانى، پىرۇسەي بەخۆرەللا يېبۇنى جىهانى عەرەبى (و بە تايىمەتى پىرۇسەي بەخۆرەللا يېبۇنى لوپىنانى) پىشخىست. بەم شىيە، لە سەددە ئۆزىدەمدا،

هاوولاتیان. نووهش راسته که هرچنده هاتبیون بؤثه و مهسته، بهام زورهول و تقدللایان به ئاراسته‌ی بزرگتره‌وهي پریستیجی سیاسی ولاته‌کانیان بسو. لمبهر ئام هویه شتیکی سرسپرهینه‌رنیه بیر بکریته‌و لهوهی که ئامانه، سرهجه‌میان، لهلاین حکوموت‌کانیانه و نیزدراپسون و بئه تاواوی للایه‌ن حکومت‌کانیانه و پشتگیریان لیدهکرا. بەم بونهیمه، دەتوانزی گوته‌ی یەکیک لە گەورەترين کەسایه‌تى سیاسى فەرەنسای كۆمارى دوهم، کەمیتتە Gambetta، وەپېھنریتتەوە کە دەیگوت: "كەردینان لە فیجرى Lavigerie و مژده‌بەخشەکانی (لە سوریا) زیاتر لە لەشكىرىك خزمەتی فەرەنسایان كردۇدە." "بەلى، زیاتر لە لەشكىرىك خزمەتیان كردۇدە، زیاتر لە دەستتەیکى ئىستۈلەكمان (كەشتى جەنگەكەمان) ^(٤٤). هەروەها نويقەرى باڭخوازەکان بەو بونهیمه و دەیگوت: "ئىمە هەموو سوریامان ئەوي، لە غەزەوە بۇ ئەدەن و لە لوبنائەوە بۇ موسىل" ^(٤٥). پیویسته تېپىنى شتیکى دیکەش بکرى: ئەوه راسته کە له ناو پرۇگرامى نەو قوتابخانەو دەزگا پەروەردەيىيە مژده‌بەخشانە کە دادەمەززان، بايەتى سیاسى نەدەخويىندران. ئەوه راسته کە بايەتكان بريتى بون لە فيزىياو كيمياو بيرکاري، هتد. بهام شارەزا بسوون بە زمان و ئەدەب و كولتۇر و مېئۇرى فەرەنساش بەشىك بسوون لە ئامانجى ئام دەزگاييانه. بەم بونهیمه وەزىرى دەرەوهى فەرەنسا، بەم شىوهەي خوارەوە قونسۇلى گشتى لە بیرون ئاگادار دەكردەوە سەبارەت بە بەخشىنى زەمالاتى خويىندەن لە ناو قوتابخانە يەسوعىيەکان لە سوریا.

"كاتىك (سيستمى) زەمالات دامەزرا لە سوریا، دوو ئامانجى سەرەكى پىشىشىازكىان: يەكم بريتى بسوون لە بنىادنانى ياواھر client لە

بيوت بسو بە ناوهندى بازىگانى: دوكان و بازارى لوبنائى پېپيو بسوون لە شەمك و كالاى كارگە ئەورۇپى و ئەمرىكىيەكان. جىڭ لەمەش، ئام گەشەندە زور لە كۆچبەرە لوبنائى و سورىيەكانى هاندا كە لە بەرازىل و ولايەتە يەكىرىقەكانى ئەمرىكا و ئۈسۈرلەيا.. هتد بەكەپىنه‌و بۇ وولاتى خۇيان و ئەم سەرەوت و سامانەي خۇيان خەرج بەن كە بۇ چەندىن سان لە ھەندەران كۆپيان كەربووهە. شايىستى ئامازەيە، تەشەندەندى بوارى بازىگانى و پىرسەي كەشەندەندى، دەركايدەكى دىكەي كەرده و كارىگەرىيەكى دىكەي دروستكىد لە سەر بوارەكانى ژيان: بوارى پەرەنەرە، بوارى زانىارى و بەتاپىتى لە بوارى پەرەنەرە، بوارى پەرەنەرە خۇرئاوابىي و بەتاپىتى ئەمەي فەرەنسا، رۇتىكى گەورە بىنى لە ھاندانى ھەستى داژ بە تۈرك و لە ئەنجامدا ھەستى ئىنتىمائى عەرەبى و وۇرۇزاند. بىرپاومېرى خۇرئاوابىي و بەتاپىتى بىرپاومېرى فەرەنسى لەناو دەقەرەكانى ئىمپراتۆرياي عوسمانىدا، بەتاپىتى لەلايەن قوتابخانە پەرەنەرە بىيە ئايىنەكان بلاۋىكرا، بۇ نۇونە، پاش سالى ١٨٣١ يەسوعىيەكان چەند قوتابخانە يەكى مژده‌بەخشيان كردەوە لە بیرون و غىزىر و زەلمە دەشق و حلب. لازىرىي ئەمرىكىيەكان چەند دەزگايدەكىان كردەوە، هتد. بىنگومان قوتابخانەي سەر بە پۇقتستاننەكان و زانكۆي يەسوعىيەكانى سانت جۆزىيېش كە لە بیوت لە سالى ١٨٧٥ دامەزرا ^(٤٦)، بريتى بسوون لە دەزگا ھەرە گەورە بەرچاوهەكان.

پىویسته سەبارەت بە چالاکى مژده‌بەخشە خۇرئاوابىيەكان خالىك رۇون بکرىتتەوە: راسته کە نىزدراوه مەسيحىيە مژده‌بەخشەكان هاتبۇون بۇ خۇرە-لەلتى ناوهدا سەست بە مەبەستى بلاۋىكىرىدەمەوەي بَاوەرى مەسيحى لەناو

نیوان شو خیزانانه که هم‌ده بزیر دران بتو زه مالات. ئامانچی دووهم بربیتی بولو له چاتدى تزوی جوش له ناو گیانی منداش و سهرهك دهزگاکان بتو خویندنی زمانی فرهنگی. توانیمان بەشیک لەم دوو ئامانچه پیشکن، چونکه ژماره‌یه کی دیاریکراو له خیزانه بەرچاوه کانمان بەسته و به خومانه که گەنجتیرینیان له ناو چوارچیوه خوشويستی بتو فرهنسا پەروەردە کراون. ئەمانه بە لایمنی کەمەوە توانیان زانیاریان ھەبیت سەبارەت بە زمان و میزشوی (فرهنسا) ^(۵۶).

مەسیحیه کان بەشیک بەرچاویان له دانیشتوانی سوریا و لوینان پیشک دەھینا و دەتوانی بە دلنيایی بوتری کە له لوینان نۇدینىمە دانیشتوانیان پیشک دەھینا ^(۵۷). مەسیحیه کان دابیش بولو بولون بە سەرسى گروپسى (ئاینزا) سەرەکیه وە: ئۆرتۈدۈكس، کاتۆلیک و پرۆتستانت. ئۆرتۈدۈكسەکان دەزىئىرەرین بە كۆيتىن گروپسى ئاینی له ناو و ولاتە عەرەبیه کاندا. ئۆرتۈدۈكسەکان پیشکەتابون له سى بەشى سەرەکى: نەستۆریه کان، يەعقوبیه کان و رۇمى ئۆرتۈدۈكس، نەستۆری و يەعقوبیه کان کە ناسراون بە "سریانه كۆنەکان" مەراسىمی ئاینیان بە زمانی سریانی رادەپېراند و رۇمى ئۆرتۈدۈكس کە پیشان دەوتىرى "سریانی ئۆرتۈدۈكس" بە زمانی يۇنانى لە كەنیسەکانیان تەراتىلى نويزىيان جى بە جى دەکرد. هەر لە سەردەمی يۇنانیيەکان وە مەتا سالى ۱۸۹۹ شەو بەترەکیانە کە سریانی ئۆرتۈدۈکسیان پیشک دەھینا، واتا بەترەکیه ئەنناکيا و قودس و ئەسەکەندريه و زوریه ئۇرى بەترەك و مەترانەکان، يۇنانى بولون و نويزى مەراسىمی ئاینی بە زمانی ئاینی بولون. پاش سالى ۱۸۹۹، واتا پاش ھەلبەزادنى "دومانى" (کە مەترانیيکى خەلکى سوریا بولو بە

مەتران، ورده ورده دەستکرا بە عەرەباندى كەنیسە ئۆرتۈدۈكسەکان له پىشدا له ئەنناکيا كە بارەگاکە لە دىمشق بولو دوايىش لە قودس و ئەسەکەندريه ^(۵۸). شايستەمە بەيرخستەنۋەي كە ئەمانە لە لايەن روسيارە پېشتكىريان لى دەکراو يارمەتى دەدران. بىڭومان ئاسانە ھەلىنچىتنى كە روسيا وەك وولاتىكى بە ئاینزا ئۆرتۈدۈكس، خۆى بە پارىزەرنى ئۆرتۈدۈكسىتە دەزانى. لە بەرئەوە ھەلۇيىستىكى ھاواکارىانە ھەببۇ لەگەن ئۆرتۈدۈكسەکە لوبنانى و سورىيەکان و ھەنگاوى باشى دەنا بە ئاراستەمی دەرسەتکەرنى قوتا بخانە و دەزگا پەرەرەدە بىيمەكان. بەلام لە بەر دوورى جوگرافى لەم ناوجەيە، روسياي قەيسەرى ھېچ تەماعىنە ئىقلیمی ئەبۇ و ھەولى ئەندەدا ھەزىمنى سیاسى خۆى بەسەپىنى بە سەریاندا. تەنانەت پاش شۇپشى ئۆكتۆپەرىش، میراتى ئىمپراتورىيە عوسمانى، ھەمووی، بە جىھېتلە بتو فەرەنسا و بەریتانىيە مەزن و چىت ئۆرتۈدۈكسىتەتى روسي ئەمايمەوە وەك يەكىك لە فاكەتەرەكانى قەوارەي ئاینی و سیاسى.

ئاینزا پرۆتستانت تەنها لە سەددە ئۆزدەمەم لە لايەن مەزىدە خەشە ئىنگلیز و ئەمریکىيەكانە وە بلاوكارىيە وە. بە بەراورد لەگەن ئۆرتۈدۈكس و کاتۆلیك، پرۆتستانتىزم ئاینزا يەكى ئۆي بولو و ھەرۈھە نامۇ بولو بە كولتوردى ئاینی سوریا و لوینان چونكە بە شىوه يەكى سەرەكى تايىبەت بولو بە بەریتانىا و ئەمریکا وە. يەكەم كارى مەزىدە خەشە پرۆتستانتەكان بىرىتى بولو وەرگىرانى ئىنجىل بتو زمانى عەرەبى و ئەمچاش ھەلسان بە پېشگىياندى خەلکى ئاینلى لە نیوان عەرەبەكان. ئەنجامى ئەم دوو كارە، نويزىكىردن و رايپەزادنى مەراسىمی ئاینی بە زمانى عەرەبى لىكەوتەوە. لەگەل رؤيشتنى كات، نويزىكىردن و خويندنە وەي

ئاینیدا، توانى بەرھەمى خۆى ھەبىت لە بوارى سیاسىدا. جگە لە ھاندانى زمان و کولتوري عەرەبى، فەرەنسا بەشدارىيىكىد لە ھینانە كايىد پىنگەياندىنى چەندىن گروپ و كەسایەتى سیاسى كە ئىمپراتورىاي عوسمانىيان دادەنا بە ھىزىكى دىز كە پىتۇيىست بۇو تىايىدا چاكسازى بکرىت لە بوارى ئازادى و يەكسانى مەسيحىيەكان لەگەل باقى ماوولاتيان. ئەمانە قەناعەتىان ھەبۇ بەوهى كە پىتۇيىست بۇو پىشت بەستوو بونايم بە ئوروبىيەكان و بە تايىبەتى بە فەرەنسا لە پىتۇاوى پاراستىيان لە نۇرىيەتى مۇسلمان. ئەم گروپ و كەسایەتىان بۇون بە بەردى بناغەي ناسىيۇنالىزىمى عەرەبى و بە تايىبەتى لە چارەكى يەكەمى سەلەدى نۇزىدەھەمەوه بەھىزىتىرين ھەستى دىز بە سەتكارى عبد الحميد و حۆكمەتكەيان پىتكەتىنا لە سورىيا كە ئەمرەدە سەنجقى لوبىانىشى دەگرتەوه.

پېرمەندە مەسيحىيەكان و ناسىيۇنالىزىمى

عەرەبى:

ھەرۋەك لە پىشدا ئامازەمان پىندا، لەو سەرددەمەدا ناسىيۇنالىزىمى عەرەبى بۇونىكى راستەخۆى نەبۇ لە ناو ھەستى جەماوەرى عەرەبى و ئەو پەيوەندىيانەي كە تاكى عەرەبى بە گروپىكەيەوه دەبەست بىرىتى بۇون لە پەيوەندىكى ئايىنى و ئاواچەيى. ئەو سەرددەمە مۇسلمان يان ئامۇسلمان ھەبۇ و مۇسلمانىش سوونى بۇو يان شىعى و مەسيحى مارۇنى يان ئۇرتۇدۇكس يان كاتۆلىك يان پۈرۈستىانت بۇو. مەسىلەي يەكىتى ئەتەوهەيى زىياتىر لە ئىيوان ژمارەيەك لە رۆشتىپەر و بىرمەندى مەسيحى پىشىكەش دەكرا وەك رىڭارىپۇن لە مەژمۇون و دەست بەسراڭىرنى تۈركەكان. كەسایەتىيە ھەرە ئاسراوەكان بىرىتى بۇون لەمانەي خوارەوه؛ ابراهىم الحوراتى، اديب اسحق، يعقوب صروف،

تەراتىلى ئايىنى لە ناو كەنیسەو قوتابخانە پۈرۈستىانتەكان بە تەواوى بۇو بە زمانى عەرەبى. وەك تىپىنى دەكىرى، پۈرۈستىانتەكان يەكىم گروپ بۇون كە ھەلسان بە بلاۋىكىرىنەوهى زمانى عەرەبى بە لايەنى كەمەوه لەنۇان خەلکى ئايىنيدا. ئەم بایەخە گروپە پۈرۈستىانتەكان بە مەسىلەي زمان و کولتوري عەرەبى، ئىيرىدراوه مەزىدەبەخشەكانى دىكەشى ئايىزىاي پائى ئا بە ئاپاستەدا. ھەستى كىنېرىكى ئايىزىاي پائى ئا بە فەرەنسا و ئىتالىياشەوهەمان كار ئەنجمام بەن. ئەمانىش وەك مەزىدەبەخشە بەرىتەنى و ئەمەرىكىيەكان ھەلسان بە دامەزىزەندى قوتابخانە دەزگا پەرەورەدەيىيەكان لەناإ لادى و شاردا لەپىتۇاوى بلاۋىكىرىنەوهى ئايىزىاي كاتۆلىك لەناإ خەلکىدا. ئەگىر، بۇ نۇونە، ئەمەرىكىيەكان قوتابخانەيەكىان لە گۈندىك دامەزىزەندايى، يەسۈعىيەكان، ئەوانىش، دەچۈن قوتابخانەيەكى دىكەيىان دەكىرىدەوه^(١). لە سالانە دوايىدا فەرەنسا بۇو بۇو بە ئەكتەرىتىكى گىرنگ و روپەرى كارى ئىتالىيەكانى كىز كىردىوه و ئىتالىيە ناچاركىد بوارى بۇ چۈل بىكەت. ئەمجا، فەرەنسا بە كىنېرىكى لەگەل بەرىتەتىا و ئەمەرىكادا، توانى بە شىۋەيەكى چالاڭ ئىيرىدراوه كاتۆلىكەكان ھان بىدات و دەستبلاۋاھە دەستى يارمەتى دارايىسى و ئىيدارى و سیاسىان بۇ درېئېتەتى دەستى بەم شىۋەيە، پاش سالى ۱۸۷، بە تايىبەتى پاش پەپاۋىزخەستىنى بىانگخواز و مەزىدەبەشە ئىتالىيەكان و گۈنگىدان بەوانەي فەرەنساوه لەلایەن پاپاوه، فەرەنسا بۇو بە جەمسەرىتىكى پەتمۇ نەك تەنها بۇ ھاواكارى و يارمەتى ئايىزىاي لە سورىياو لوبىنان، بەلكو بۇ دەست بەسراڭىرنى سیاسى و ولاتەكەي بە سەر ئەو بۇو وولاتەدا و ھەرۋەها بۇ ھاندانىيان دىزى دەولەتى عوسمانى^(٢).

جىنى باسە كە ئەرمەتى فەرەنسا كىرىدى لە بوارى

ابراهیم الیازجی، فارس نمر پاشا، شاهین مکاریوس و احمد فارس الشدیاق. ئەمانە زور کاریگەری كەسايەتىكى زۇرەختەگۇ نارازى لە دەسىلەتى عوسمانىيان لە سەربۇو: الیاس جبالىن. الیاس حبالىن مەسيحىيەكى مارۇنى بۇ و مامۆستاي زمانى فەرەنسى بسو لە كۈلىچى پرۆتستانتى سورى لە لوپنان لە نىوان 1871-1874.

لموهى كە رىزگارىيان بى لە و سوکايدىتىهى كە پىيىان دەكرا و لە بچوڭ كردىنەوەيان لەلايەن توركەكانەوە. بۇ ئەم گەنجانە، ئىمپراتورىيائى عوسمانى دەسىلەتىكى بىيگانە بۇو چونكە نويىنەرایەتى ئايىنەكەيانى نىدەكىد و پىيكتە سايىكولۇزى و كۆمەلایەتى ئەوان جىاواز بۇو لەوهى عمرەبىنلىكى موسىلمان: عمرەبىنلىكى موسىلمان دەيتوانى دەست بکات كە حکومەتكە حکومەتى خۇيىتى چونكە موسىلمانە هەرچەندە ئاشى ئەمەش فەراموش بکرى كە ئىمپراتورىيائى عوسمانى بىرىتى بۇو لە مۇنۇپۇل سونۇنى بە سەر ئايىنە لازىرىيەكان خۇيىندىنى تەواو كردىبوو و بە باشى فيرى زمان و ئەدەبىياتى فەرەنسى بۇو بۇو. بۇ ماوهىيەك لە قوتاپخانە و كۈلىچەكانى بېرىت وانەي وتبۇدۇ و لە سالى 1866 بۇو بۇو بە سەرۆك نۇو سەرەنلىقى رۇزىنامەيەكى لوپنانى بە ناوى "لبنان" وەتقا سالى 1875 لە قونسۇلىيە فەرەنسى لە لوپنان لەلايەن حکومەتى فەرەنسىيەوە دامەزدا بۇو وەك وەركىپ^(۱). الیاس حبالىن قۇلتىرى خۇيىندىبۇو و بىر و راي زور شۇپشىكىپ و پىيىشكە و تەنخوازەن بۇو دەوتى كە لە وانە موحازانە كانىدا باسى سىياسەتى دەكىرد و سکالالى خۇي دەردىبىرى سەبارەت بە ناعەدالەتى توركەكان و قوتاپيانى هان ئەدا دىرى حکومەتكەيان. قوتاپىيەكانى كە سەرجەميان مەسيحى بۇون، ئەوانىش لەئىزىز كارىگەری مامۆستاكەيان بىر و راي خۇييان بىلاؤدەكرىدەوە لە نىوان خەلگى. سليم عمۇن يەكىك بۇو لە و كەنچە بەپەرۋىشانە بۇ مەسىلەتى رىزگار بۇون لە حوكىمەنلىقى عوسمانى و بۇ ئەم مەبىستەش رىتكخراوىيەكى دامەزدا بۇو و لەزىز كارىگەری الیاس حبالىن خەلگى هان ئەدا لەپىتىا و رىزگار كەنچەنلىقى لوپنان.

بىيگومان، ئامانچى ئەم گەنجانە بىرىتى بۇو 1881 نامىلىكەيەك دەركەوت لە لەندەن لەلايەن

الیاس حبالىن لە سالى 1829 لە لوپنان لەدا يك بۇو بۇو و لە سالى 1889 لە ميسىر مالناوايى لە زيان كردىبوو. لە قوتاپخانەي پىياوه ئايىنە لازىرىيەكان خۇيىندىنى تەواو كردىبوو و بە باشى فيرى زمان و ئەدەبىياتى فەرەنسى بۇو بۇو. بۇ ماوهىيەك لە قوتاپخانە و كۈلىچەكانى بېرىت وانەي وتبۇدۇ و لە سالى 1866 بۇو بۇو بە سەرۆك نۇو سەرەنلىقى رۇزىنامەيەكى لوپنانى بە ناوى "لبنان" وەتقا سالى 1875 لە قونسۇلىيە فەرەنسى لە لوپنان لەلايەن حکومەتى فەرەنسىيەوە دامەزدا بۇو وەك وەركىپ^(۱). الیاس حبالىن قۇلتىرى خۇيىندىبۇو و بىر و راي زور شۇپشىكىپ و پىيىشكە و تەنخوازەن بۇو دەوتى كە لە وانە موحازانە كانىدا باسى سىياسەتى دەكىرد و سکالالى خۇي دەردىبىرى سەبارەت بە ناعەدالەتى توركەكان و قوتاپيانى هان ئەدا دىرى حکومەتكەيان. قوتاپىيەكانى كە سەرجەميان مەسيحى بۇون، ئەوانىش لەئىزىز كارىگەری مامۆستاكەيان بىر و راي خۇييان بىلاؤدەكرىدەوە لە نىوان خەلگى. سليم عمۇن يەكىك بۇو لە و كەنچە بەپەرۋىشانە بۇ مەسىلەتى رىزگار بۇون لە حوكىمەنلىقى عوسمانى و بۇ ئەم مەبىستەش رىتكخراوىيەكى دامەزدا بۇو و لەزىز كارىگەری الیاس حبالىن خەلگى هان ئەدا لەپىتىا و رىزگار كەنچەنلىقى لوپنان.

بىيگومان، ئامانچى ئەم گەنجانە بىرىتى بۇو

پالیکی باشی نا به ریزمان و ئەدھبی عەرەبی و خۆشەویستى بۆ زمانی عەرەبی و پېر بۇولە بىيى لىپارلى ئەورۇپى و ئەمريكى لە بوارى زانست و پژوشکى و كارى ئەندازىيارى. لە لايەكى دىكەوه، البستانى ئەو بىرۈكەيەي بلاوكىزدەوە كە خۇرەلات ناتوانى بەردەوام بىت بە بى زانىنى بىر و شىكتشافاتى ئەورۇپايان توى. ئەوهى كە پىويستە عەرەب فىرىز بىت لە ئەورۇپا، بىريتىه لە گىرنگى يەكىتى نىشتەمانى و ويستى ھەموو ناتوانى كە ھەمان نىشتەمانيان هەيە بۆ ھاواكاري^(٤). لە راستىدا البستانى ھەلۋىست و دىدىكى زۇر زىنەپەوى نەبۇولە مەسىلەئى تېرىوانىنى بۆ ئەورۇپا. بەلاي ئەوهە خەلکى دەبۇ ئەوه فىرین بن كە لايەن پۇزىتىف و لايەن ئىكەتىف ھەن لە ناو كولتور و مېڭۈرى ئەورۇپا. پىويستە لە سەر ھاوا لە تىيان بەبىن ھېچ دوودلەيەك لايەن پۇزىتىفەكان وەرگىن و ئاتوانى دىكە بخەنە لاوه. البستانى قەناعەتى بە ئىنتەمائىتى مەرۆيى ھەبۇ ئەوهك بە ئىنتەمائىتى نەتەۋەيى رەق و بەلاي ئەو، ئايىھەكان ھەمان ئامانجىيان ھەيە و خەلکى خۇرەلات و خۇر ئاوا ھەمان سروشىتى مەرۆيىان ھەيە و لە يەك زنجىزەي باوو باپىرانەوە دىئن و ھەمان خودا دەپەرسەن. بەلام جىاوازى نىوان ھەۋەس و ھەلسۆكەوتى مەرۆقەكان و ئەوانەئى شۇين و كات و سەرەدەم، وادەكەن كە جىاوازى باو و ئەرىت پىويستىن. بۇ نەمۇنە جىاوازى عەرەبەكان لە رابوردودا بۇرىتى بۇ لەوهى كە ئەوان خاوهەن شارستانىيەتىكى بېرچاۋ بۇون و ھېچ ھەلەيەك لەوهدا ئىنە كە شاتاپىزى پۇتە بەكەن يان قەناعەتىان بەوه ھەبىت كە ھەموو ئەوانەئى بە عەرەبى قىسە دەكەن، مەسيحى بىن يان مۇسلمان، عەرەب بىن. ئەو شارستانىيەتى كە عەرەب بىنيدىيان ئابۇ، پاش ماوهەيەك لە دەستىيانداو ھۆكىارى ئەم ھەرەسەھىنانەش پەيوەندى ھەبۇ بە زۇر بار و رىكخراویەكى نەيىنى بە ناوى "جمعية حفظ حقوق العلة العربية" كە داوا لە عەرەب و "مەسيحىيەكانى سورىيا" ئى دەكىرى يەكتىرى بىكىن و "نەتمەرى عەرەب" رىزگار بەكەن لە دەستىرىزگارى تۈرك^(٥). ھەرەها مەسيحىيەكان زۇر مۇسلمانى عەرەبىان رىكخەست لە ناو رىكخراویەكى ماسۇنى نەيىنى كە لە بىرۇت دایانغەزاندبوو. بەم شىۋەيە مۇسلمان و مەسيحى پىيەكەوە كارىيان دەكىرى بۆ مەيتانەدى ئاماڭىچە كانىيان. ئەم رىكخراوە لە رىكەتى بەياناتەوە (ئىعلاقاتەوە) كە لە سالى ١٨٨٠ لە سورىيا دەركەوتى بانگەشە دەكىرى بۆ عەرەبەكان و بۇ "رابوردوى مەزىيان" كە خۇيان رىزگار بەكەن لە خرپە و ھەلسۆكەوتى ئارەۋاي زۇردارى تۈرك.

يەكىنلىكى دىكەي مەسيحىيەلوپانىيەكان كە رۇنىكى بالاى بىيىنى لە پەرەپىدانى ناسىپۇنالىزىمى عەرەبى بوترىس البستانى ١٨٩٢-١٨٩٣ بۇو. بوترىس البستانىي مەسيحىيەكى لوپانى سەر بە كۆمەنگەي مارۇنىيەكان بۇو و لە رىكەي پەرەپەرەبۇونى لە ناو سىمېنارە مارۇنىيەكان، بە باشى فىرىز زمانى عەرەبى و ھەندى زمانى بىيانى بۇو بۇو. بۇ ماوهەيەك لەو خۇيىندىگىيانە وانەي دەگوتەوە كە لە لايەن قۇنسۇلىت و پىباوه مۇزەبەخشە ئىنگلىزى و ئەمرىكىيەكانەوە لە بىرۇت دامەزرابۇون. لە سالى ١٨٦٢، البستانى توانى قوتاپخانەي "الوطنية" دابىمەزىتىت و لە ناوىدا زمانى عەرەبى و زانستە نويكىان بخۇيىتىت. لە بوارى نۇوسىن و ئەدھبى عەرەبىدا شارمزاپىيەكى قولى ھەبۇو: بۇ نەمۇنە كۆڭارى وەرزى "الجستان" ئى دامەززاند كە لە ناوىدا باڭەشە دەكىرى بۆ ئىشتەمانى سورىيا وەك يەكەيەكى جوگرافى. ھەرەها توانى نىوهى زىيانى خۆى تەرخان بىكەت بۇ دانانى فەرەنگى عەرەبى "المحيط" و ئىنسىكلۇپېدىيائى عەرەبى "دائرة المعارف" كە بە شىۋەيەكى گىشتى

دۇخ نەك بە قەوارەيەكى ناوخۆيى. ئىستاش عەرەب بۇ ئەوهى خۆيان بىزىننەوە، دەبىن ئەو شارستانىتە، كە گوازراوهتەوە بۇ ئەوهى خۆيان و بەو شىۋەيە دەتوان بىخېرىننەوە بۇ خۆيان و بەو شىۋەيە دەتوان ئەرگەننەوە كە هى خۆيانە. لەبەر ئەم، ئەگەر عەرەب دەيانەوى فيئر بن، دەتوان خىراتر و بە ماوهىكى كورترلە ئەورپا فيئر بن. البستانى يانگەشەي دەكىرد بۇ يەكىتى و هانى كەشەپىدانى ھەستى نىشتەمانپەروھرى ئەدا و خۆشەويىسى نىشتەمانى بە "باومر" (ئىمان) لە قەلم ئەدا: بەم بۇنەيەوە دەستەرازەي پەيامبەر و عوسمانىيە گەنچەكانى بەكاردەھىتىو دەيگوت: "حب الوطن من الإيمان" (خۆشەويىسى نىشتەمان بريتىيە لە باوهەن). لە گەرمەي قەيرانەكەي سالى ١٨٦٠، يانگەشەي بۇ "رۆلەكانى نىشتەمان" (ابناء الامة) دەكىرد كار بىكەن لە پىنناوى نىشتەماندا و دوايىش خۆي دەناساند بەوهى كە ئەو كەسەيە كە نىشتەمان خۆش دەوى "محب للوطن"^(١٥). دەشى بوتلى كە نىشتەمانپەروھرىي بوترس البستانى نىشتەمانپەروھرىي عوسمانى بۇو، بەو واتايىي كە بۇ ئەو نىشتەمان بريتىي بولە ئىمپراتورىي عوسمانى ھەرچەندە لە لايەكى دىكەشەوە سورىيائى دەكىرد بە نىشتەمانىكى تىزىكتى. لە گۆقارە وەرزىيەكەي "الجنان" كە خۆي دايىمەزانىدبوو، دەيگوت كە "ئىمپراتورىا نىشتەمانى ئىمەيە، بەلام و ولاتى ئىمە سورىيائى"^(١٦). بەو شىۋەيە، ھەرچەندە دىدى خۆى دەرنەدېرى سەبارەت بە جىابۇونەوە لە ئىمپراتورىي عوسمانى و مەدھى دەكىرد لەبەر ئەمەوە لە بىرötت زۇرىيەي پۈستە گۈنگەكانى دابوو بە عمرەبەكان، بەلام بە شىۋەيەكى گىشتى سورىيائى داڭەنا بە نىشتەمانى خۆى. بە لاي ئەوهە، سەرجەم ئەو خەلکانە لە سورىيا دەزىن كەن زمان ئەدوين و خاۋەنی ھەمان خاك و داب

خۆیان و خۆیان ببینن وەک کیانیکی جیاواز^(۱۹). پاش ئەو، چ بەریهستىك هەبۇ كەنەتىنى مەسيحىيەكان خەوبە لوبنانىكى سەرىبەخۇ ببینن؟ مەسيحىيەكان، وەك ئاماشەمان پىدا، بىرىتى بۇون لە كۆمەتىكى بەرچارى دانىشتوانى سورىاولوبنان. ئەوان خۆیان بە جیاواز دائەنالە هاولاتىيانى ئىمپراتورىياعوسمانى كە پىشەممۇ شتىك مۇسلمان بۇ تىپوانىنى بوترس البستانى سەبارەت بە پىتكەوه زيانى پىكتاهە جیاوازەكان لە سنورىيکى بەرتەسك نۇوهستايىھەو بەرەھۋامى بە خۆى دا. يەكىكى وەك بولوس نوجەيىم و هەرۋەھە هەندىكى دىكە بېرىان لە لوبنانىكى سەرىبەخۇ دەكىرەھە، لوبنان كە لە سالى ۱۸۶۱ نەجەقىك بۇولە ئىزىز پارىزگارى دەسىلەتى ئەورۈپيداو كە زۆرىيە دانىشتوانى مەسيحى بۇون، شىوه ئۆتونۇمىيەكى خۆى هەبۇ. بۇ زۇد لەوانەى كە هەستى ئىنتىماي جیاوازىان هەبۇ، لوبنان بىرىتى بۇولە پىدىك بەرەو سەرىبەخۇنى لە ئىزىز دەسىلەتى ئەورۈپيدا. بە لاي بولوس نوجەيىمعۇ، لوبنان پىتكەيەكى تاييەتى هەبۇولە ناو سورىيای جوگرافىدا و ئەڭەر رۇزىك سورىا ئازاد بوايە، ئەوا لوبنان تىايىدا دەبۇو بە ئەكتەرىيکى گرنگ و پىتشەوا. هەمان تىپوانىنى بوترس البستانى بە شىوه يەكى كىشتى دووبارە دەبۇوە لە لايمەن هەندىكى دىكە كە سورىا هەر لە زنجىرە شاخەكانى تۈرۈسەوە مەتا بىبابانى سىينا دەبۇو سەرچەم پىكتاهەكانى لە مەسيحى و مۇسلمان و يەھودى و دروزى بىگرتايە و بە هاوكارى لەگەل يەكتىرى و ولاتىكىان بىنیاد بنايە كە مەيج حىسابىكى ئەكىدايە بۇ زۇرىنەو كەمىنە.

دەتوانى بوتىئى كە لە رىتكەي تىپوانىنى البستانىيەوە مەتا ئەوەي نزىكەي سەرچەم مەسيحىيەكان، زمانى عەرەبى پىتكەيەكى تاييەتى

بنی له سر وینه فوسه و شاعیری نینگلینی
والتع رسکوت^(۷۱).

هیج گومانیکیش ناکری لهوهی که یهکنیکی
وهکو نجیب عازوری (۱۸۸۱-۱۹۱۶) نهبوی به
جولینه‌ری هستی عرهبی هژینه‌مری
ناسیونالیزمی عرهبی. نجیب عازوری
مسیحیه کی خملکی لوینان ببو و فرمانبه‌ر ببو
له ناو نیداره‌ی دهوله‌تی عوسمانی و بو ماوه‌یهک
وهکاله‌تی پاریزگای قودسی و هرگربوو. نجیب
عازوری له پاریس خویندنی تهواو کردبوو و هر
لهوی له سالی ۱۹۰۴ کومله‌یهکی دامهزاندبوو
به ناوی "کۆمکاری نیشتمانی عرهب"
(League de la Patrie Arabe) و گۆفاریکی
وهزی مانگانه‌ی بلاوکردبووه که تنه‌ها هەزدە
ژماره‌ی لی دهچووبوو به ناوی "سریه خوینی
عمردب" (L'Indépendance Arabe) و له سالی
۱۹۰۵ کتیبیکی بلاوکردبووه به ناوی
"خهبربوونه‌وهی میللەتی عرهب" Réveil de
Le la Nation Arabe *نجیب عازوری، وەك
مسیحیهک، یهکم بیرمه‌ندی عرهب ببوو که
بازیکی دا به سر دیدی ئەو سەرددەمەو
دهمیسردری به یهکم بلاوکەرەوهی بیری
ناسیونالیزمی عرهبی. له ژیز کاریگەری
کواکبی، عازوری پیشتمانی دامهزاندەنی
دهوله‌تیکی عرهبی دەکرد که تیایدا دەسەلاتی
ئاینی جیابکریت‌وو له دەسەلاتی سیاسى.
عازوری خەوی میللەتی عرهب که جیابیت‌وو له
بنچینه ئاینیکەی و دامهزاندەنی دهوله‌تیکی (کە
مسیحی و موسلمانان بگرینت‌وو) هینایە
کایه‌وه. لم باره‌یه‌وه، عازوری بیری دەکردەوه کە
میللەتیکی عرهب هەیه کە به شیوه‌یهکی
یهکسان موسلمان و ماسیحی دەگرتی‌وه.
کیشەی نیوان هەردوو کۆمەلگەی موسلمان و
مسیحی دەستکردن و لهلاین هێزه دەرەکیه‌کان
بو بەرژه‌وهندی خوینان دروست کراون. له

که پیکهاتبوو له ۲۷۵ بەم شیوه‌ی خواره‌رە دابىش
کراپوو بەسەر پیکهات کانى ئیمپراتوریادا: تۈركەكان
(۱۴۲ نەندام)، عەرب (۶۰)، ئەلبان (۲۵)، رومەكان (۲۴)،
ئەرمەن (۱۲)، جۇر (۵)، بولغار (۵)، سرب (۳)، فلاح (۱)،
بىروانه ابۇ خلدون ساطع الحصري، البلاد العربية و الدولة
العثمانية، سەرچاوهى پېشىۋو، ل. ۱۱۰.
(۱۰) بۇ بەراورد له ئىيوان ئەمارەت نويىنەرانى سەرجمەم
پیکهات کانى ئیمپراتوریادى عوسمانى، بىروانه ھ س ل
۲۲۱، بىروانه هەرۋەھا ل. ۱۲۱.

(II) Albert Issa, *I Kurdi e i regimi che governano il Kurdistan, Politica ed Economia, Fodazione Cespe, XXII, N. 12, 1991, p. 23.*

بە پىنى مادەتى چوارى ياسايى بىنچەتى عوسمانى،
سولتان پارىزىمەرى ئايىن ئىسلام و بۇو و مادەتى پېتىج
سولتانى پىتىسە دەكىرد وەك كىيانىكى "پېرۇز" كە
بەرىرسىتى بەرامبەر كەس نىبۇو، بىروانه ابۇ خلدون
ساطع الحصري، سەرچاوهى پېشىۋو، ل. ۲۵۷.
(۱۲) لە راستىدا موسىلمانان ئاواى "تبىعه" يانلى
ناشتىراپو و ووشەي "رەعىيە" بىكار ئەمەنرا بۇ
ئامىسىغان، بەلام بە شىيوه‌يەكى گىشىقى "رەعىيە"
سەرجمەم ھاۋو لا تىانى عوسمانىان دەڭىرەتەرە كە ملکەج
بۇون بۇ وىستى سوتان.

(13) Zeine N. Zeine, *Ibid. p. 30.*

(14) *Ibid. p. 30.*

(15) جرجيس فتح الله، نظرات في القومية العربية
مدا و جزرا حتى العام ۱۹۷۰، اربيل، ۲۰۰۴، ص. ۲۴.
(16) علي الوردي، لمحات اجتماعية من تاريخ العراق
ال الحديث، من عام ۱۸۲۱ إلى ۱۸۷۲، الجزء الثاني، بغداد،
۱۹۷۱، ص. ۲۸.

(17) جرجيس فتح الله، سەرچاوهى پېشىۋو، ل. ۲۵.

(18) Zeine N. Zeine, *Ibid. p. 31.*

(19) علي الوردى، سەرچاوهى پېشىۋو، ل. ۴۷-۴۶.

(20) ابۇ خلدون ساطع الحصري، سەرچاوهى
پېشىۋو، ل. ۸۹.

(21) بىروانه ابۇ خلدون ساطع الحصري، ھ س ل
-۹۱.

.۹۲

(22) ھ س ل. ۹۲.

باشتىن لە تۈركەتەنائىت وەكى سەرىيازىش
چونكە ئەو سەرەكتەنائى كە تۈركەكان
بەدەستىيان ھىتاون دەگەپىنەوە بۇ شەپەكەرە
عەرەبەكان^(۷۶). عازىزى مۇڭارى خواتى
جىابۇونەوە سەرىيەخۇمىن لە ئیمپراتورىيادى
عوسمانى دەگەپىنەتەوە بۇ نەويىستانى سولتان
عبدالحميد بۇ سىاستى كۆپان لە ئاپ دەولەتدا.
لەبىرئەوە عەرەب و كوردو ئەرمەن دەبىسى
جىابېتەوە و ئەم جىابۇنەوەيەش دەبىتە ھۇى
ھەرە سەھىنەن ئەسەلات^(۷۷).

پەرأويىزەكان:

- (1) بۇ زانىيارى زىياتىر سەبارەت بە بەرۋارەكانى
داگىرگىنى عوسمانىيەكان بۇ وولاتە عمرەبىيەكان بىروانه
د. ابراهيم خليل احمد، تاريخ الوطن العربي في العهد
العثمانى ۱۵۱۶-۱۹۱۶، مديرية دار الكتب للطباعة و
النشر، جامعة الموصل، (بلا تاريخ)، ص ۱۱-۵۴.
(2) Zeine N. Zeine, *The Emergence of Arab
Nationalism, Khayyat, Beirut, 1966, p. 27.*
(3) بۇ زانىيارى ووردىتىر سەبارەت بە سىيىستى و
دابىشكەرلە ئىدارىيەكان، بىروانه ابۇ خلدون ساطع
الحصري، البلاد العربية و الدولة العثمانية، دار العلم
للملائين، الطبعة الثانية، بيروت، ۱۹۶۰، ص ۲۹-۳۴،
ھەرۋەها بىروانه ل. ۲۲۰-۲۴۹.

- (4) د. ابراهيم خليل احمد، تاريخ الوطن العربي في
العهد العثمانى ۱۵۱۶-۱۹۱۶، سەرچاوهى پېشىۋو، ل. ۶۹.
(5) Zeine N. Zeine, *Ibid. p. 28-29.*

- (6) د. محمد كمال الدسوقي، دار الثقافة للطباعة و
النشر، القاهرة، ۱۹۷۶، ص ۲۳۰.
.(7) ھ س ل. ۲۲۰.

- (8) بىروانه ابۇ خلدون ساطع الحصري، سەرچاوهى
پېشىۋو، ل. ۱۱۰.
(9) بىروانه ارخان محمد على، السلطان عبد الحميد
الثانى، حياته و احداث عهده، دار مكتبة الانبار،
الرمادى، ۱۹۸۷، ص ۳۲۱. لە راستىدا دوا بىمدى
ھەلبىزىرنەكەي مەشروعىيەتى دووەم، ئەنچۈمەن ئەنچۈمەن

- (٣٩) أبو خلدون ساطع الحصري، مذكراتي في العراق، الجزء الثاني، دار الطليعة، بيروت، الطبعة الأولى، ١٩٦٨، ص ٤٧٧.
- (40) *Zeine N. Zeine, Ibid. p. 38.*
- اليمن الحديث، دار الفكر، الطبعة الثانية، دمشق، ١٩٨٨.
- (42) *Zeine N. Zeine, Ibid. p. 40.*
- (43) *Ibid. p. 40.*
- (٤٤) بق زانيارى زياتر سمبارت به بيري ثايني وهابيه كان و هلوستيان بمرايمير نيسيلام، بروانه نهم سعرچاوهی خواروه که له راستيدا زياتر به لاي درايمتى بزونتهوهی وهابي دمشكتوره شورك و دك كاريکي زانستي که بهند بي، به بيري خولوقيمه: د... محمد عوض الخطيب، صفحات من تاريخ الجزيرة العربية الحديث، مركز القدير للدراسات الاسلامية، الطبعة الثانية، قم، ١٩٩٦، ل ٢٠٤-٢٠.
- (45) *Albert Hourani: Arabic Thought in the Liberal Age: 1798-1939, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1962, pp. 37-38.*
- (٤٦) بق زانيارى زياتر، بروانه: د. ابراهيم خليل احمد، تاريخ الوطن العربي في العهد العثماني، سعرچاوهی پيشوو، ل ٢٤٨.
- (٤٧) أبو خلدون ساطع الحصري، نشوء الفكرة القومية، سعرچاوهی پيشوو، ل ١٧٧.
- (٤٨) د. ابراهيم خليل احمد، تاريخ الوطن العربي في العهد العثماني ١٥٦٦-١٩١٦، سعرچاوهی پيشوو، ل ١٤١.
- (٤٩) بق زانيارى زياتر، بروانه: *Albert Hourani: Arabic Thought in the Liberal Age, Cf. pp. 51-54.*
- (50) *Albert Hourani: Ibid. p. 261.*
- (51) *Ibid. pp. 262-263.*
- (52) *Zeine N. Zeine, Cf. p. 41.*
- (53) *Ibid. p. 46.*
- (54) *Ibid. p. 49.*
- (55) *Ibid. p. 49.*
- (٢٢) بق زانيارى زياتر، بروانه علي الوردي، سعرچاوهی پيشوو، ل ٤٧-٤٩.
- (٢٤) كاظم حبيب، الإيزيدية، ديانة قديمة تقام فواض الزمن، لريبل، ص ٨٤.
- (٢٥) ٥ س ل ٨٦-٨٧.
- (٢٦) ٥ س ل ٩٣. بق زانيارى زياتر سمبارت بروان و سياساته جوداكارى له سعرچاوهی عوسمايندا، بروانه: عباس العزاوى، تاريخ الإيزيدية و أصل عقيدتهم، منتصف الثلاثينيات من القرن العشرين، بغداد، (بدون تاريخ).
- بروانه همروها: زبیر كاظم عبود، محاجات عن الإيزيدية، بغداد، ١٩٩٤. همروها: شاكر فتاح، الإيزيدية و الدينية الإيزيدية، بيروت، ١٩٩٧.
- (٢٧) بق زانيارى زياتر، بروانه: علي الوردي، محاجات اجتماعية من تاريخ العراق الحديث، من عام ١٨٧٦ إلى عام ١٩١٤، الجزء الثالث، بغداد، ١٩٧٢، ص ٥٥-٥٦.
- (٢٨) أبو خلدون ساطع الحصري، محاجرات في نشوء الفكرة القومية، بيروت، ١٩٧٦، ص ١٧٧.
- (٢٩) ٥ س ل ١٣٣.
- (30) *Zeine N. Zeine: Ibid. p. 32.*
- (31) *Ibid. pp. 32-33.*
- (32) *Ibid. pp.33.*
- (٣٣) أبو خلدون ساطع الحصري، محاجرات في نشوء الفكرة القومية، سعرچاوهی پيشوو، ل ١٢٤.
- (٣٤) بروانه، د. ابراهيم خليل احمد، تاريخ الوطن العربي في العهد العثماني ١٥٦٦-١٩١٦، سعرچاوهی پيشوو، ل ٦٧.
- (35) *Zeine N. Zeine: Ibid. p. 5.*
- (٣٦) تمهيزات بروني بوشه يمكم قوناغي چاكسانى له شاو ئيمپراتوري عوسمايندا که له سالى ١٨٣٩ دهستى پيتكور، پيئى دوتقى "تنظيمات" چونكە لە سەرەتاي قوناغى هەرەسەھىنانى ئيمپراتوري، دەويىسترا كار و بارى دەولەت رېتكىخى لە سەرنچىنى نۇى لە سەرچەم بوارەكاشى خىدارى و داراينى و دادوھرى و پەروەنەھىيدا.
- (٣٧) بروانه، أبو خلدون ساطع الحصري، نشوو...، ل ١٢٤-١٢٥.
- (٣٨) بروانه ٥ س ل ١٣٧-١٣٩.

(71) *Albert Hourani, Arabic Thought in the Liberal Age, Cf. p. 277.*

(72) *Ibid. p 278.*

* *Le Réveil de la Nation Arabe dans l'Asie Turque en Présence des Intérêts et des Rivalités des Puissances Etrangères, de la Curie Romaine et du Patriarcat Oecuménique, Paris, 1905.*

(73) د. ابراهیم خلیل احمد، تاریخ الوطن العربي في العهد العثماني، سرچاوهی پیشوار، ۴۰۰، بروانه هموهها ابو خلدون ساطع الحصري، محاظرات في نشوء الفكرة القومية، سرچاوهی پیشوار، ۱۹۷.

(74) *Negib Azoury in Sylvia G. Haim (Selected and Edited by), Arab Nationalism, An Anthology, University of California Press, Berkeley & Angeles, 1962, p. 81.*

(75) *Ibid. p. 81.*

(76) *Albert Hourani, Arabic Thought in the Liberal Age, Cf., pp. 278.*

(77) *Ibid. p. 279.*

(56) *Ibid. pp. 49-50*

(۵۷) به پیش نموده ژمارانه که له لایهن مله لبیرت جوانیه وه پیشکه شکراون، لے سالی ۱۹۴۴ مسیحیه کانی لوینان، ۵۳ له سعدی کوئی دانیشتولانیان پیکده هینا بروانه:

Albert Hourani, Minorities in the Arab World, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1947, p. 63.

بؤ پتر له زانیاری سیارهت به ژماره مسیحیه کان له باقی وو لته عربه بیه کان، بروانه همان سرچاوه.

(۵۸) ابو خلدون ساطع الحصري، محاظرات في نشوء الفكرة القومية، سرچاوهی پیشوار، من ۱۸۸-۱۸۹.

(۵۹) ۴ س ل ۱۸۶.

(۶۰) ۴ س ل ۱۹۲-۱۹۳.

(61) *Zeine N. Zeine, Cf. p. 60.*

(62) *Ibid. p. 61.*

(63) *Ibid. p. 65.*

(64) *Albert Hourani, Arabic Thought in the Liberal Age, Cf., pp. 100-101.*

(65) *Ibid. p. 101.*

(66) *Ibid. p 274.*

(67) *Ibid. p 101.*

(68) *Ibid. p 274.*

(69) *Ibid. p. 274.*

(۷۰) بروانه:

George Antonius, The Arab Awakening, New York, 1965, pp.79-89 in William L. Cleveland, The Making of an Arab Nationalist, Ottomanism and Arabism in the Life and Thought of Sati al-Husri, Princeton University, Princeton, New Jersey, 1971, p. 10.

تئیلیفی:

نه نوسینه بهشی یه که می کتیلیکی نوسمهه له زیر ناویشانی "ذاسیونالیزم عربی" له نیمپراتوری ای عوسمانیه وه بؤ عیراقی سریده می فاشیزم: دیمهفی را بردو و بیمه که نایهون را ببوری" ، که بدم زوانه، به زمانی کوردی، له لایهن ملتبندی کوردلوجییه وه بلوره کریت وه و ده کمیته بهر دیده خوینه ران.

دروستبوونی به عس

که ندان مه کیمه

له عه دیبله وه: حه مه ره شید

ههبو که زوریه یان له سوتنانه بون که پیش دروست بون یا راگهیاندنی حیزب، پهیوهندیان پیوهی کردبو. سالی ۱۹۵۵ له ۱۰٪ نهندامانی حیزب له عهربی غمیره عراقی بون، له ساته وختی کوده تاکه ای ۱۹۵۸ به سمر رژیعی پاشایه تیدا، ژمارهی نهندامانی حیزب بو نزیکه ای ۲۰۰ نهندام زیادی کرد.^(۱) له بهر نه وهی نه ته وه گهراي عهربی ریکخراو تاراده یه کی زور له سالانی ۱۹۴۱ و ۱۹۵۸ بزر بو، بیویه ده بی گرنگی به سمرچارهی سالانی چله کانی به عسی سوریا بدري، که نیوهندیکی سروشتنی نه ته وه گهراي عهرب بوله روزه لاتی ناوه راستدا.

نه و گه سایه ته و روداوانهی حیزبیان دروستکرد؛ میشیل عه فله قو و سه لاحه دین به یتار که دوو دامه زینه کاری دانپیسانزاوی حیزب بون، له گه ره کی مهیدانی دیمه شق له دایک بون^(۲)، نه و گه ره کی به خاتری خه باتی چه کدارانهی له دزی

نه زمونی نه ته وه گهراي عهربی عراق که له گه لنه یسه لدا ده رکهوت، سالی ۱۹۴۱ پوکایه وه و کوتایی پیهات، چونکه نه و نه وهیهی له سییه کاندا ریبه رایه تی خه باتی ده کرد له پیناوی نه ته وه گهراي عهربدا، له سه رشانوی رو داوه کان دوورکه و ته وه. نه و دوورکه و ته وه یا پاشه کشیه لا یه نیکی ده گه پیشته وه بسو سه رکو تکردنی سیاسی و نه و ده ره نجامانه کهی که له جه نگی جهانی دوه مدا که و ته وه، به لام لایه نی هه ره گه وهی ده گه پیشته وه بسو ده رکه و ته وه حیزبی شیوعی عراق. نه ته وه گهراي عهربی له کوتایی چله کاندا جاری کی دی له شیوهی شانهی بچوکی خویندکاران که به عسیه کانی سوریا دروستیان کردبو، له چهند کو لیزیکدا سه ریانه ملایه وه. نه و شانانه له گه ره که سو نه نشینه کانی به غدا که زوریه یان خویندکاریون، زور له سه رخو گه شهیان ده کرد. حیزبی به عسی عراق سالی ۱۹۵۲ به په سمنی وه ک لقیکی حیزبی به عسی سوریا دروست بوله سه رده مه دا حیزب نزیکه سه ده نهندامی

کاتیک گپرانه و بۇ دىمەشق، ھەر دووکىيان
بە شىيە يەكى رېتكۈپىك لە گۇڭارى "تەلىعەي"
ھەفتانەي حىزىسى شىيوعى دەستىيان بەنوسىن
كىرىد^(۱). بەيتار بانكەشەي ئەوهى دەكىرد كە
خۇزىيان ئەو گۇۋارەيان دەكىردو، ئىدى ئەوهى كە
مېشىل عەفلەق و بەيتار ئەندامىي حىزىسى
شىيوعى بون يَا نا بەتمواوهتى روون نىيە، بەلام
ئاماشەكان وادەكەونەوە كە ئەندامىي حىزىسى
شىيوعى نىمبون^(۲). عەفلەق بەتوندى ئەو
بانكەشانەي رەتىدەكىردو^(۳)، بەلام ھەركىز
شەيدايى خۇى بە رېتكەختىن و دېسپېلىنى
حىزىسى شىيوعى نەدەشارەوە. سەرەتتاي
خۆددامائىنى لە سىاسەتى حىزىسى شىيوعى سالى
1926 لەگەل ھەلبىزاردەنى حکومەتى بەرهى
مېلى دەستى پېتىكىردو حىزىسى شىيوعى سورىا بە
ناشكىرا دەستى بەكارى سىياسى كردا.

ھىشتتا روون نەبۇتەوە كە ج شتىك
گەورەتىن كارىگەرى لە سەر ئەو دوو كەسە
ھەبۇھ، رۇداوەكانى فەرنىسا يَا ھەلۋىستى
فرەننسا دەريارەي پارىزگای ئەسكەندرەونە.
بەھر حال ئەو دوو كەسە لە حىزىسى شىيوعى
سورى ھەلگەپانەوە و بەكرىگەتىي حىزىسى
شىيوعى فەرنىسى و حکومەتى فەرنىسا
تاوانباريان دەكىردن. دواترىش قۇناغى
منەكىرىدىن و تىپامانى ھاندەرە بىرۋىباورى
كەسايەتىيەكان دىيت. لە سەرەمەختى جەنگى
جهانى دوھەدا خويىتىكaran لە دەرياران
كۇپۇنەوە. "تاکە كان ھەستىيان بە بۇشايى
دەكىردو پىتىان وابو رېبەرايەتى كەن شىكستى
ھىنزاوەو دەبىي بىزۇتەوەيەكى نۇوى
دەرىكەۋىت^(۴).

ناوگى حىزىسى بە عەس تەنها لە دواي شىكستى
فرەننسا لە 1940 دا شەكلى خۇى گرت. يەكەمین
بلاوكراوە لە شوباتى 1941 لە دىئى فەرنىسيەكان
بلاوكرايەمەوە. بە عەسىش وەك ناسيونالىيەستە

فرەننسىيەكان لە كاتى راپەرىيەنى 1925 . 1926 .
ناوبانگى دەركىرىپو. مېشىل عەفلەق لە
زىنگەيەكى مەسيحى ئەرتەدۇزكىسىيەرە ھاتبو،
بەلام سەلاحدىن بەيتار مۇسلمانىنىكى سونە و لە
خىزانىكى ئايىنى ناودار گەورە بېپو. ھەر
دووکىيان پەرورەيەكى ئايىنىان ھەپو،
بەمەبەستى تەواوکىرىدى خويىندىنى زانكۇش
بەرەو پاريس رۇيىشتۇن و سالى 1929 بۇ
يەكمەجەر لە پاريس ئاشتاي يەكتىپون. لە ماۋەي
چوار سالى خويىندىدا پەيوەندىيەكى سىياسى
پتەويان پېتكەپىناو و يەكىتى خويىندىكارانى
عمرەبىيەن دامەزرايد. ئەوهش كارىگەرىيەكى
گەورەي ھەپو تا لەرىگەيەوە پەيوەندى بە
خويىندىكارانى دى و لەتائى عمرەبىيەوە بىخەن.
ئەو كەشەوا رادىكالە ئازادە فيكىرىيە لە
ماۋەي رابۇنى سەرەتلىق تېرەنەكاندا
سەرتاپاي ئەورۇپاي گىرتىپوھە ئەوانىشى بەرەو
ئەو رابونە كېنىشكەرە. بەرەمەكانى ماركس،
نېچە، لىينىن، مازانى، ئەندىرىيە جىد،
دىستۆفسكى و رۇپىتىن رۇلاندىيان بە پەرۇش و
جۇش و خرۇش و دەخويىندەوە. رەنگە مېشىل
عەفلەق فەلسەفەي زىنەگەرى (حىويە)
بېرىگىسۇن . ئى پېقىبول بۇيىت و ستايىش كەنلىنى
كىرده وەي توندوتىشى بە كۆزمەلى جۇرج سۇرەت -
يىش سەروش بە خىشى بوبىت. بەلام ئەوهش
باڭگراوندىيەكى شەخسى نىيە و كەسىش ئەو
راستىيە نازانىت كە بۇنىادى فيكىرى مېشىل
عەفلەق چۈن دروست بۇھ. عەفلەق بە
پېچەوانەي تاسىيونالىيەستە عەرەبەكانى ئەوهى
يەكمە، ھەركىز دانپىيانەناوە كە كارىگەرىيە ج
بېرىيارىنەكى رۇۋشاواي لە سەر بۇھ، بەنکولە
چاپىيەكەوتىنەكى ئەرىك رۇكۇدا بانكەشەي ئەوه
دەكتات كە لەگەل دەست پېتىكىرىنى جەنگى
جهانى دوھەدا والى لە خويىندەوەي ئاراستە
فيكىرىيە رۇۋشاوابىيەكان مەنناوە^(۵).

عمره به عراقیه کانی سالانی بیست و سییه کانی سده‌هی بیستم که دوای سرمه خویی سوریا له هیندیک وینتی ریفوقم به دیارکه وتن، بسوه رابردویه کی له یادکراو، که چسی به عسییه کان با نگشه نموده دهکن که له چله کاندا حیزب له ئاکامی "خه بات" له دزی فرهنگیه کان شکلی خوی و مرگرتوه. عهفلق سالی ۱۹۲۶ جارتک گیرا، له دوای سرمه خوییشوه به لانیکه موه چوار جار له لایه رئیسی سوریاوه گیرا. عهفلق تنهای دوای ته اوکردنی ماوهی زیندانیه کهی له سالی ۱۹۵۴ ادا بسوه سمه و مبلی نیشتمانیه رومریتی، به لام و دک سیاسییه کی کارا شتیکی نه تویی له گهل فرهنگیه کاندا نمکد، چونکه نهوانیش سرمه کرمی شوبشیون له گهل نازییه کاندا. به لام به دلیلیه کهی پهروهده و له سه رتاره زاییکردنی به نامه کی پهروهده و فیرکردن که "دستکردی ئیمپریالییه کان"^(۸) بو، له لایه و هزیری پهروهده سزادران. به همی نه تو داده شوه له تشریفی یه که می ۱۹۴۲ اذیانه نه اذیانه خویان بسوی سیاست تسرخانکرد. له ماوهیه شدا، واته له کاتی قهیرانی رهشید عالی دا، عهفلق و بهیتار لیزنه کی سوریان بز هاکاریکردنی عراق دروستکرد، ثم لیزنه یه ش ریگه خوشکرد بسوی ریکفستنی حیزب به عس.

به پیش یه کیک له حکایه ته نیمچه رسماهی کانی حیزب، به عس و دک په رچه کرداریک له بهرامبر "سی و هرچه رخانی سرمه کی" دا پایگرت، که له ماوهی سییه کاندا رو به روی ئو پوزیسون ده بونه و، نهوانیه به پیچه وانه بعسه وه توقی تیکوشان بون له دزی فرهنگیه کان^(۹). رهنه گرنگترين و هرچه رخانیش حیزبی شیوعی سوریا بیت، نهوانی دی حیزبی قهومی سوریا که لایمنگری له سوریایی مهزن ده کردو ئیخوان مسلمین بو. به لام نه و بیرون کهی

سرمه کیهی به عسی له سه دروست بو، له دهه و دهه نه و سی و نه و دهه یه بو، نه ویش ناسیونالیستی عمره بی بو.

هر دووکیان له سی ماوهی جیاوازدا، ۱۹۴۳، نهیانتوانی نهندامیتی له پارلمانی سوریا به دهست بهینن، ئیدی عهفلق سویندی خوارد هرگیز نه و هوله دووباره نه کاته وه. به لام بهیتار سالی ۱۹۵۴ به نوینه ری دیمهشق هلبزیردا، پاشان چهندین پوستی و وزاری و هرگرت. بهیتار له سالانی چلو پهنجا کاندا دینه موی سه ره کی حیزب و ریکفاری نهین بو.

میشیل عهفلق تنهای یه که رهت و بسوی ماوهی سی ماگ پوستی و وزاری و هرگرت، به لام رولی حیزبی له بهیتار گرنگتر بو. عهفلق فهیل سوف و تیوریستی سیاسی حیزب له سه روی هممو گومان و مملانیه که وه بو، پوستی ئیداری به لامه گرنگ نه بو، به لام کاریگریه کی زوری له سه نهندامانی حیزب هه بو. عهفلق کسینکی کوشاو چیدی و خوی بو ئاما نججه کانی تهرخان کردبو، ته ئانه نهیاره کانشی دانیان پیاده شنا. ئیانیکی ساده ده زیاو گرنگی به ده سکه و تی مادی نه ده دا، کاریگری له سه نه و کهسانه هه بو که گرنگیان به بیروبا و هری ده دا. نه و خویندکارانه عهفلق و بهیتار له ده سالی پیشودا له دیمهشق وانهیان پیشده و ته وه (۱۹۴۲- ۱۹۲۳) ریگه زانکو و ئیانی پراکتیکیان گرتە بهر (هه میشه فیرکار). بؤیه کاریگری حیزب به پالپشتی نوسینه کانی عهفلق له روزنامه و کۇفارە کانی سوریا له سالانی یه که مدا زیادیکرد. به عس له سه ره تای دروستبونیدا همروه کو حهنا به تاتو به دروستی ده لیت، حیزبی عهفلق بو^(۱۰).

سریباری رو داده کانی عراق (۱۹۴۱- ۱۹۳۶) دهیمسنبوشی فرهنگیه کانیه به رامبر به تورکیا

هەبىت. بەشى كولتوري نەو گروپە ناوى بەعسى عمرىبى بو، ئەمەش يەكەم بەكارھىناتنى وشەي بەعس بولە گروپىكى سیاسى رىخراودا.

سالى ۱۹۴۴ نەم گروپە لەگەل شانەيەكى بچوکى عەفلەق و بەيتاردا كە بارەگەكەيان لە دىمەشق بويەكىانگرت، بەلام نارسۇزى لەبەر ئەوهى دۈژمنايىتى لەگەل عەفلەق ھەبو، نەچوھ رىزى ئەو رىخراوه تازەيەوە. ھىندىكى كەپەت نارسۇزى خۆى بە "پەيامبەر" و "چارھنوسى" نەتمەۋەي عەرەب دەزانى^(۱۲). بەلام عەفلەق ھەرگىز مەسەلەكانى بەجۇزەر بە شەخسى نەدەكىد، ھەرچەندە نوسىنەكانى كېيش و شەيداينى تيانەبو، بەلام زىاتر پىكەوە پەيوھەست و گۈنجاوبون. سەير ئەوه بولە دۈركىيان وەكىيەك قەناعەتىان بەناسىيونالىزمى عەرەبى ھەبو. بەعسىيە عراقىيە سونەكان زىاتر ستايىشى عەفلەقىان دەكىردو بە باوکى رۇحى خۇيانىيان دەزانى، بەلام ھاوتا عەلەويە سورىيەكان عەفلەقىان بە زەوتكار دەزانى و ئەو سىفاتانەيان دەدایە پال ئارسۇزى.

پابەپاي گەشەكەدىنى حىزىسى بەعس لايەنگرانى ئارسۇزى ئەزمۇنى سیاسەتى جەماومەرىي و سەربازى راديكالانەيان خزانىدە نىيۇ كەفتۈگۈكەنانى عەفلەق و بەيتارەوە ئارسۇزىييان لە بىندەستى وەھىب غام - ئى رېبىر ئەسەنەنگەن دەنەنەن بەكەن^(۱۳). كاتىك ئەم بەجىنەيىشت و براكەي و عەلەويەكانى دىسى ئەسەكەنەنگەن سالى ۱۹۴۹ يەكەمین ناوکى بەعسىان لە بەغۇدا دروستىكە. ئەسەكەنەنگەن ئەنۋەپەكان هېيج "تىورەيەكى" تازەييان بۇ بەعس نەھىننا، تەنها وزەي رىخاست و ھەستىكەن بە جۆرىك لە ئىنتىمائى سیاسى بۇ گروپى "خەبات لەدەزى ئىمپېرىالىزم" يان تىابو كە پىشىت لە مەسەلەي ئاشورىيەكاندا (سالى ۱۹۴۳) نمايشكرا.

سەبارەت بە ئەسەكەنەنگەنە بە دانىشقاۋانە عەلەويى، ئەرمەنلى سونەو تۈركەكىيەوە، گرنگىيەكى يەكلاڭەرەوە لە دروستېبۇنى بەعسدا ھەبو. فەرەنسا سالى ۱۹۲۹ ئەسەكەنەنگەنە وەك بەشىك لە گىرىيەستىك بە تۈركىيا بەخشى بۇ ئەوهى لە جەنگدا تۈركىيا لايەنگرى لە ھاپپەيمانان بىكتا. لە سالى ۱۹۳۶ ئەوه دەندانى ھەستى گشتى و دۈرۈاندى ئەم بابەتە فيئرکارىتكى دى كە دەرچوھ سۈرىپۈن زەكى ئارسۇزى ھەبو. بۇ بەرپۇھىدەبىد، ئەمېش زەكى ئارسۇزى ھەبو. زەكى لە تەمەنلى سى سالىدا ھەلمەتىكى تۈنۈرەوانەي رەگەزپەرسى دەست پىتىكەد كە جەختى لەسەر ئاستامەي عەرەبى دەكىرەوە. تۈركەكانى سۈريا بونە ئامانجى ھەلمەتەكەي ئارسۇزى، لەگەل ئەوهشىدا ئەرمەن و سۈنۈيەكانىش كە پىتى دەوتىن "عەرەبە تۈركەكان" لە ھەلمەتەكەي بە سەلامەتى دەرنەچۈن. ئارسۇزى لەسەر مامەتەي فەرەنسىيەكان لەگەل عەرەبدا بەرامبىر بە كەمە ئەتەوايەتىكەن، لە راڭەكەن ئەتىت: "بىيانىيەكان بەخاترى بەرژۇھەندىيەكانى خۇيان لە عەرەب دەترسان، بۇيە بۇ دۇورخىستەوەي ئەو ھەپەشانە يەھۇدىان بەكاردەھىننا، ئىدى شتىكى ئاسايى بۇ بىتەھاترىن و پۇخلىرىن كەسانى سەرزمەن، بەسەر ئىمەي سەرۋەرانى جەن لە رابىدۇدا پەسەند بەكەن^(۱۴). كاتىك ئەم ئەتىشەيە لە خزمەتى ئەتەوھەگەرائى عەرەب پايەدارىبو، لە فۇرمى ئايىزى ئەۋەرەنەي بەدياركەمەت و ئارسۇزى گشت ئەو فۇرمۇلۇانەي لەپىكەتەي ئەتەوھى عەرەبىدا خىستەرۇو^(۱۵).

لەدوای دەركەنلى ئارسۇزى لە ئاوجەكە (سالى ۱۹۳۹) گروپىكى دروستىكە كە مەرجى سەرەكى بۇ بۇون بە ئەندام: نوسىن يَا وەرگىرانى كەنەنگەن بۇ كە پاشكى لە "زىندىوكردنەوە - بەعس" يى كەلەپورى عەرەبىدا

به عس له چله کانی سمه دهی بیسته مداره خویندکار، ماموستا، پاریزگا، پریشکان و تویزه روناکبیره کهی چینه کانی دی پیکه اتابو. ته موزی سالی ۱۹۴۲ کاتیک گروپینکی که متاره ۱۰ که سی به یانی بەر نامه کاری حیزبیان بلاو کرده وه^(۱۶)، زندیه نوسه ران پیانو اباو نه و بەر نامه میژوویس ساره تای دهست پیکردنی کاره کانی حیزب بو. له نیسانی ۱۹۴۷ دا کاتیک یه کم کونگره به استرا، رُماره نهندامانی حیزب هر چهند سه دکسیک دهبو، ئه ویش دوای ئوههی گروپی ئه سکه نه رُونیه کان په یوهندیان به حیزب وه کرد. دهسته یه کی جیمه جینکردن له پینج کس دامازرا که عهفلق سرۆ کایه تی ده کرد.

سونه کان لە سالانی چله کاندا سه رکردا یه تی حیزبیان بە دهسته وه بو، به لام سونه کان لە برووی ژماره نهندامیتییه وه زورینه نه بون، تاییه تی دوای ئوههی ئاسکه نه رُونیه کان سالی ۱۹۴۵ هاتنه ریزه وه. سهرباری زندی عالم وییه کان به لام ته نهان یه کنکیان لە ئاستی سه رکردا یه تیدا بو. دوای هاتنه ریزی ئه کردم حیزانی و دوای ئوهش، سالی ۱۹۵۲ زورینک له جوتیاران و ئه فسهران بون بە به عسی، دابه شبوونی چینایه تی حیزب لە گەل ھاو شیوو سورییه کهی ھاوتا بولو. له کوتایی شەسته کاندا عالم وییه کان سه رکردا یه تی لقى سوریای حیزبیان گرتە دهست، ئه ویش بە دزه کردنی ئەفسەر انی سوریا بۇ ناو حیزب و به وش بائی مەدەنی حیزب لاواز بو. به لام نه ریتی مەدەنی حیزب لە عراق بەردەوام بو، ئوههش بە هەلبزاردنی عهفلق وەک باوکی روحی حیزب زیاتر ئاشکرا دەبینت.

گروپی حیزانی، سهرباری زندی ژماره بیان هەرگیز بە تەواوەتی تىکەن بە حیزب نه بون. حیزانی دوای ئوههی سالی ۱۹۴۱ پالپشتی لە

رهشید عالی گەیلانی کردو سالی ۱۹۴۸ يش فەرماده بی هیزیکی ناسەربازی لە فەلسەتین دەکرد، وەک ناسیونالیستیکی عمرەب تاوبانگیکی باشی پەيدا کرد. سالی ۱۹۴۳ حیزانی بە نویتەرى شارى حەما ھەلبزىدرارو تا سالی ۱۹۵۸ وەک پارلەمان تار مايسەو. حیزانی سالی ۱۹۵۰ حیزبی ئىشتراكى عمرەبى لە سەرەمان بەر نامه بە عس دروستىكىد كە سالی ۱۹۴۷ لە يەكم کونگره خوياندا پەسەندىيان کردى. "ئەم حیزبە ژمارەي نەندامە کانى گەيشتە (۱۰) مەزار ئەندام، ھەرۇھا توانى زیاتر لە ۴۰ ھەزار جوتیار راکىي شىت، کاتىك باڭگەرازى بەستى يەكم کونگره گشتى جوتیارانى لە حەلب کرد، ئەوهش يەكم کونگره گشتى جوتیاران بولە میژووی سوریادا"^(۱۵).

بە عس لەو نەمەي حیزانی پەيوەندى پېۋەکرد، نزىكەي ۴۰۰ نەندامى چالاکى لە رىخستەنە کانىدا چالاکييان دەکرد، ئەمە سەرەپاي ئەوهى لقى لە عراق، ئوردون و لوپنانىشدا ھەبو. هەر چەندە حیزب چالاکى و کارىگەرى لە ئىيانى سوریادا ھەبو، به لام بنكىيەكى جەماوەرى نەبو. سالی ۱۹۵۲ لە گەن يەكىوندا ناوى بو بە حیزبى بە عسی عمرەبى ئىشتراكى و دوا شەكتى خۆى وەرگرت. لە ماودە پەنچا و سەرەتاي شەستە کاندا بولە هیزیکى جەماوەرى لە سوریا و سالی ۱۹۵۸ هیزى بۇزىنەرى پشت دروست بونى كۆمارى عمرەبى يەكىرتو بولو. سالی ۱۹۶۲ يش بۇ يەكمە مجار لە عراقدا دەسەلاتى گرتە دهست.

بە كورتى، كەسايمەتى و روادا وە کانى دەيەي يەكم نەزمونى جۇراوجۇرى بە دىيارى بۇ بە عس هىننا: سەرکردهي شارمزا و مەدەنی چىنى مامناؤەندى و خوارەوهى كۆمەلگە، فەريسى مەزەبى و تەشەنە كردنى هەر ئىمایەتى لەو

لەلای بە عسییەکان خەسلەتىكى جىياڭارى
نەتەوەگەرمايى عەرمەبە.

نەتەوەگەرمايى عەرمەبى لەلای بە عس وەك

پەرچەمكىرىزىك بۇ تەۋىزىمەكانى دى لە
چوارچىتىقى فىكىرى ناسىيونالىستى عەرمەبىدا
بەدىاركەوت، هار چەندە رۆژئاوا يېكەن خودى
بە عس بە نۇونەي ناسىيونالىزم دەزانىن.
رۇناكىبىرانى لە باپت ساتىح حەسىرى و
قوستەنتىن زىرقى دوولى نەبۇن لە وەى ئامازە بە و
بەرىيەستانە بىكەن كە دەبنە رېنگر لە بەرەدەم
رابۇنى وشىيارى نەتەوەبىدا. بەلام ئابىت ئە و
دېيدو بۇچۇنەيان بە دىدىيەكى تەككىنەكى رووت يَا
ئابورىگەرانە سەبارەت بە تازەگەرىتى لە
قەلمىم بىرى، كە لە دوای جەنگدا بېرىۋىكى
گەورەيەبۇ.

زىرقى لە كىتىپىكىدا كە سانى ۱۹۲۹
بلاڭىرايە وە توئى كەشەسەندىنى لە ئايىتەدا
ھەلگىرتبو "ھۆكاري لاوازى لە كەسايەتى مەزۇنى
عەرمەبى ھاوجەرخدا" پېنناسەدەكرد. لېرەدا
زىرقى بە تەنەنا ستايىشى دەسکەمەتە
تمكۇلۇجىيەكانى رۆژئاوا ناكلات، بەلكو
"شىوازى بىرگەرنە وە جۇرى شىكەرنەوە...
ھەولۇدانى بەرەدەوام بە دوای حەقىقەتداو
گومانكىرىن لە ھەر شتىك كە لەكەن عەقلەدا
نەيەتەوە" ستايىش دەكلات. بە بۇچۇنى من
لەنیوان ئىئەمى عەرمەبى ئە سەپاتە زانستىيە
راستەقىنەيە، ھەنگاوى زۇدو مەندىدۇ دوور
ھەيمە كە پېيۈستە پېرىكىتەوە. بۆيە باشتە بە
پەرۇش و رۇچىكى تىيۈنۈو ئە زانستانەي
رۆژئاوا تېبەنلى بىكەين^(۱). حەسىرى ھەركىز تا
ئەو ئەندازەيە شولى لىيەلنى مالىيە، بەلام
ھەميشە نۇونەي رۆژئاواي دەھىنایە وە
جەختى لەسەر "تىيۈرەيەك" دەكرەدە كە

دەسکەوتانە بۇن. حىزب لە رېنگەي حۆزانىيە وە
بنكەيەكى بەر فراوانى گۈندىشىنى پەيدا كەردو
شۇئىن پىشى خۆى لەتاو سوپاى سورىيادا قايم
كىردو ئاماڭەكىيەكى تەواوى لە ئىيچىنە
نیوهنجىيەكانى دىمەش قادا، زادەگەي
عەفلەق و بەيتار ھەبۇ. بەھاتنى مەسيحىيەك
(عەفلەق)، دوو مۇسەلمانى سىونە
مەزمەب (بەيتارو حۆزى)، حىزب وەك
عەلەپەيىەكانى ئارساقۇزى، حىزب وەك
جۇزە رېنگەستىنەكى تازە بەشىوازىكى رۇونو
ئاشكرا خۆى بۇ جەماوەرى سورىيا نەمايش
دەكىرد كە توانىي تىپەراندى لە مېرە
تەقلىيەتىكەنەيە.

تا ئەو دەمە تەنەا حىزىسى كۆمۈنیستى
سورىيا توانىيەبۇ لە ئاستى يەكلاڭەرەمەي
گروپە مەزمەبىيەكانىدا، دەسەلات و كىشىكى
مەبىت، بەلام ئەويش بە خاترى پەيوهندى لەكەن
شۇقۇشى روسيا كە ھەركىز نەيدە توانى ئەو
پەيوهندىيە بېچىرىت، بىو بە حىزبىنەكى بىيانى.
بە عسیيەكانى بە خۇلقاندىنى جۇزىت ئاكا يى
لەسەر ناستامەي عەرمەبى كە رەگۈريشەي لە
ئەزمۇنى مېزۇرۇي عەرمەبىدا ھەبۇ، توانىيەن لە
ئىنوان گروپە مەزمەبى. سىياسىيەكانى سورىيادا
پەزىتىك دروستىكەن. ھىچ كەسىك بە عسیيەكانى
بەھەپەشەيەك لەسەر نەرىت نەدەزانى، چۈنكە
بە عسیيەكانى بەزمانى نەرىت و چەمكە كانى
دەدوان. مەسەلە ئەسکەندەرەنەش ئەو خالقى
بە تەواوهتى خەستۆتەپۇو. بە عس بەسۇد
وھەرىتن لەو پېنگەيە خۆى، توانى بېچىتە ئاو
رېزى كۆمەلآنى ئاوارە و سەتەمدىدە و دىرى
كە مايەتى توركى ئەسکەندەرەنەش رېنگەيەتى
ھەلەمەتىكى نەزادپەرستانە بىكتات. بە عس لەرىنى
بۇونى ئەو نەرىتىگەرايىيە وە، توانى نويىنرايەتى
شتىكى نوئى لە سىياسەتى عەرمەبىدا بىكتات. ئەم
تىكەل جەنگىرىيە و تايىفەگەرمايە لە واقىعا

پشتی به گریمانه‌ی رون دهه‌ست، تیوره‌یه که رینمایی دکرد له‌سهر با به‌تکمرايی زانستی بونوی میلی بو.

عه‌فلهق سالی ۱۹۴۰ له رهخته‌کردنی شم نه‌وهیه‌ی بیریارانی عره‌بدا دهنویست: "ده‌ترسم ناسیونالیزم‌مان دابه‌زیت بسو مه‌عريفه‌یه کی هزدی و لیکولینه‌وهی سمرزازه‌کی و له‌گه‌لیدا هیزی ده‌ماری پیاوه‌تی و گرمی سوز له‌دهست بدھین. وهکله‌وهی ئیمانی ناسیونالیزم‌میان جهخت له‌سهر ئاستی دی‌سپلین و هیزی پیناسه‌یان ده‌کاته‌وه، ئمه له کاتیکدا ئیمان پیش مه‌عريفه له‌که‌ویت و کالتیه به پیناسه دیت. چونکه ئیمان ریگه‌ی مه‌عريفه روغاکده‌کاته‌وه.

ئه‌و ناسیونالیزم‌هی ئیمه بانگه‌وازی بسو ده‌که‌ین، پیش همه شتیک بریتیه له خوش‌هويستی... ئه‌و کس‌هی عاشق بیت به‌دوای به‌لگه و سوئنگه‌دا ناگه‌ریت. ئه‌گر منه‌یشی بکات، په‌یدای ئاکات. ئه‌وهی نه‌توانیت له‌بهر هؤیمکی رون و ئاشکرا خوش‌هويستی بکات، عیشق له‌ناخیدا لاوز ده‌بیت و ده‌مریت.

چون هیندیک گمنج ده‌توانن پرسیار له‌و هؤیانه بکمن که قه‌ناعه‌تیان پی‌بیتیت خوش‌هويستیان بسو نیشتمانی عره‌ب، ده‌بی به‌سهر خوش‌هويستیان بسو نوونه بسو روسیا زالیت (ناماره‌یه بسو کومونیسته‌کانی عره‌ب) جیگه‌ی هر حه‌زو مه‌یلیک به تایفه یا خیل یا ناوجه بگرتنه‌وه؟ چون ده‌توانن پرسیار بکمن که ئایا عره‌ب ئه‌و خسله‌تی تیایه شایانی خوش‌هويستی بیت؟

سهرهتا خوش‌هويستی دیت، پاشان پیناسه‌ی (نه‌ته‌وهی) به‌دوا دیت^(۱۷). عه‌فلهق له سالی ۱۹۴۱ ده‌لیت: "ناسیونالیزم زانست نیه... یاده‌وه‌رییمه‌کی همنوکه‌یه". هر هه‌ول و کوششیک بسو

تابوتکردنی ئه‌و هه‌سته و پاشان بونیاتنانه‌وهی له ریگه‌ی پروسیه‌کی عه‌قلانیدا که له "کتیب و بیروباوه‌ره رهوتکان و نمونه‌ی میله‌تانی بیانی و هرگیراییت"، پیویسته ره‌تکریت‌هه. به بچونی ئه‌و مه‌زیت‌تین مه‌ترسی بریتیه له روزنما و اکمرايی بسو به‌دوا داچونی ئه‌و ته‌رشه که واقعیت له‌گه‌لیدا هه‌سته پینساکری، پاشان شیتەلکاریش چیمه‌تی خوی گومده‌کات. هه‌مو ئه‌وانس‌هی ناسیونالیزم‌میان له ئه‌مورپاوه و هرگرتوه دوچاری "فیکری ئه‌بستراکت" بون که "شته‌کان له گوشت و خوین و ره‌نگو تامی خویان داده‌مالن^(۱۸).

فیکری سه‌ره‌تایی هه‌قپه‌قین که پیروزییه‌کانی و هک سه‌ره‌کیتی زمان و میزشو لمبه‌ر ئه‌وه به‌لاوه‌ده‌نیت که شیوازی ثاراسته‌کردنی پرسیاری شیکاری خوی له خویدا به‌حالى بونیکی گه‌وره‌ی له‌ددو و توییدا هه‌لگرتوه. گفتگو بیمانا ده‌بیت به‌هه‌زی ئه‌و پینداگرتنه که ره‌نگه کیشمه‌یه که هه‌بیت. عه‌فلهق پشت به بینینیکی تازه‌ی ده‌روتی گرنگ ده‌بستیت: گریمانه‌یه کی پیشوه‌خت بنه‌مای سوزداری ئه‌زمونى راسته‌قینه‌ی ناسیونالیزم. له روانگه‌ی ناسیونالیزم‌هه نه‌گه ر ناسیونالیزم هه‌مان گشتگیری خوش‌هويستی هه‌بیت، ئه‌وا عه‌فلهق ثاراسته‌یه کی ده‌بیت: عه‌قلانیت ته‌نها کاریک ده‌کات که سوزداری له ژیان و چالاکی به‌تائ ده‌کاته‌وه و ده‌شیت گریمانه‌ی ئه‌وه بکری، ئه‌گه ر بیریاران لمبه‌ر هر هؤیمک بیت، به‌شیکردن‌هه و هر روچن، ته‌نها لمبه‌ر ئه‌وه‌یه که خراونه‌ته هه‌لویستی به‌رگریه‌وه.

بپوانه داهینانی کوئملگه‌ی ئیسلامی له فیکری عه‌فلهقدا: ناسیونالیزم پیش همه شتیک خوش‌هويستیه. زور به‌ساده‌یی ئه‌وه بابه‌تی ماناکانی مه‌سیحیه‌ت نیه، و هک سه‌رده‌می نوی که به‌رهنگاری کوئنده‌بیت‌هه و

عهفلق ئەم بەلگەنامەیەی بە بۆئى ھەلبىزىرىدىنى سالى ۱۹۴۲ ئى سورىياوه نۇسى بۇ، ئامەنلىكىرىدىنىش لە سايىھى دەسىلەتلىقى ماندىيىتدا سازىكرا، بۇ ئەمەرى فەرەنسا بىتوانىت لەرىگەيى دامەزراشىنى ئەنجومەنى نىشتىمانى سورىياو حکومەتەوە دەرىسارەرى سەرىبەخۆىي ولات گفتۇگۈيان لەگەلدا بىكەت. عهفلقى تەمنى ۲۳ سالە پالىپوراوى ئەرسىزىكسى دېمەشق بۇ بەگۈزىرە شەو رىزىيەندىيە لە بەياننامەكەدا ھاتوه چاوايىك بە پىئىنچ ناونىشانىدا دەخشىنىدەنەوە:

۱ . "ئىمە لەدئى كۆمۈنۈستى مادىيەرلە ئۆيىنەرلە ئۆرخى عەرەبى دەكەين". عهفلق گۈزارە "رۆخى عەرەبى" لە جىاتى "خۆشمۇيىستى" بەكاردەمەن، كە دەبوايە لە دەلالاتە ئىنگەتىقەكانىيەوە بىتەددى. خۆشمۇيىستى فەرە بۇ ئىشتىمان بەمانا مەسىحىيەكەي زۇر بەرتەسکو دىيارىكراوه، چۈنكە بۇ نۇونە زۇر بەررۇنى باسى رق و نەفرەتلى لە دۈزىمانى نەتەوە نەكىدۇر. هىز يى ئەنگىزىھى دەرۇنى ذاتى لە پاشت ئەو رۆخەوەيە كە پىشىت بەھۆزى خۆشمۇيىستىيەوە گۈزىزراوهتەوەو ئىستىاش بۇھ بە ئىمان، ئەو ئىمان بىلگەرلە ئەتەواوهتى لە ھەر سۆزىيەكى دىيارىكراو داماڭراوه. عهفلق سالى ۱۹۴۱ يى سالى ۱۹۴۲ لە وتارىكىدا كە بۇ ئىمان تەركانىرابۇ، جەخت لەسەر ئەو دەكتەرە ئىمان بىنەمايەتى ئەتەھەتايى كارەكائمانە، ئەو بىنەمايەتى كە ھەركىز ناگۇزىت و ناشىتىت ھەركىز بىكۈرىت^(۱). لەسەر ئەوهشەو "راستى پىرقۇدرەتى سەردىھمى ئىمە، بىرىتىھ لەو ئىمانەيى كە پىش مەعرىفە دەكەۋىت^(۲).

دۈزىمانىيەتى سەرسەختى ئىتىوان بەعس و بەما رۇزئاوايىيەكان لە دواي بىزۇتنەوەي فەلسەن رۇشىنگەرىيەوە لىرەوە دەست پىنەكەت. عهفلق ۱۹۴۲ يەكەم بەيانى رىتكخراوى خۆى دەركەد.

داوا لە ياساى يەمۇد دەكىرى لەكەن ھەمو گلەيىھەكانىدا دەست لە رىساى وشك ھەلگىرىت و رىكە بۇ "خۆشمۇيىستى خوداوهند" كە خەسلەتىكى سەرەكى ئايىنى مەسىحىيەت، خۆشىدەكەت.

سەبارەت بە عهفلق ھەلۋىست وەرگەرن لە ئىمان و قولى ئەزمۇنى دەرونىيى تاك گۈنگىيەكى زۇريان ھەبو. خۆگۈنچاندن قبۇلۇدۇن تەنها بەس تەبۇتا عەرەب دەست بە بۇونى تايىبەتى خۆى بىكەت، تەنانەت ئەگەر جەماوەرى عەرەبىيىش ھېيشتى نەيتۋانىبىت بېيت بە ناسىيونالىيىتى عەرەبى، لەسەرەوو ئەوهشەوە مەستكەن بە شۇناس پىتىيىستى بە ئەزمۇنى پېتەھەنەن يَا گۇپانكارى دەرونى ھەبو: وشەي "خۆشمۇيىستى" يەكەم ھەلبىزىرەتى ئادروستى عهفلق بۇ وشەكان بە خىرایى گۇپانىيان بەسەردا دەھات، بەلام بىرۇكە سەرەكىيەكە ھەرگىز گۇپانى بەسەردا نەدەھات.

بۇ تىنگەيىشتن لە ناسىيونالىيىم بە گۈزىرە ئەزمۇنى ئايىدىيۇلۇجىا، دەبىن ئۆز بەررۇنى لە رىتەناعىيەكانىي مەسىحىيەت جودايدە و تەنها بۇ مەبەستى ئارگىيۇمېنلىتى بەكارىدەمەن. نازاڭىنى عهفلق مەھىل يَا ئارەنزوى بىزچ ئايىنلىكى دىيارىكراو ھەبىو. بېوابۇونى بە نەتەوە گەرای عەرەبى، لە پىش ھەر شتىكدا وەلامىك بۇ ئەو پەرسىيارە لە سىستىمى ئىتۇنەتەوە بىيىدا بەدىياركەوت، كە لە ماوەي سالانى جەنگىدا بەپەرەرى ھېزەوە خۆى سەپاندۇر. عهفلق ئەو بەپەرەرى ھېزەوە خۆى سەپاندۇر. تەبەشى وەلامى ئە پۇلۇنە مەزمەبىيەكانەوە تەبەشى دەكەد، ئەوهش كارىيەك بۇ كە مىچ بېرمەندىنلىكى عەرەبى دۇنیاىيى ئېكىدىبو.

پەيانى تەمۇزى ۱۹۴۲:

بىزۇتنەوەي بەعسى عەرەبى لە ۲۴ / تەمۇز / رۇشىنگەرىيەوە لىرەوە دەست پىنەكەت.

زیاتر له ساری له پوات و ههولدهدا بیسەلمینیت که: "نهگەر نیمپریالیزم خاکمان پیبدات یا دهوله‌تیکی عمره‌بیغان بداتی که ٹامانچه‌کانی به عسى . یه‌کیتی، نازادی و سوسیالیزم . تییدا بیتهدی، بهلام پیمان بلین لام دهوله‌تە ئایدیالله‌دا ئیمان له ژیانی تاکه‌کاندا بزره، پیمان دهلین پیمان باشە وەک میله‌تیکی دابه‌شکراو، کۆلۈنىالى، سەتمىدە و چۈسەوە بمعینیتەوە تا بتوانىن له ریگەی ئیشۇۋازارو خەباتى نیوان ئیمە و چارەنسەمان، ئیمە و خودى خۆمان، مرۆغایەتى راستەقینەمان بدقزىنەوە" (۲۲).

ئەو "رۆحە" ئىلیرددا وەک هېیزىکى میشۇرىي باپەتى لىنى تىدەگەين، بونیادىتىکى هىگلى ئالۇزى ھەيە. بهلام هىكل ئەو هېیزە له دهوله‌تە دەبىنیتەوە و عەفلەكىش له میلت (رەنگە له وەشدا شوین پىشى هېردىھرى ھەلگرتىتىت). بۇيە رۆح سەرىخۇرە لە ھەلبەز و دابەز يى گۇرانكارىيە سیاسىيەكان، ئەوهى كە هەركىز لەلائى هىكل قبۇل نەدەكرا. ئەو رۆحە پەيامىتى ھەتاھەتايى و دهولەتىکى ھەمیشەيى ئەتەوھەيەكى ئەمرە. عەفلەق دەنسىت: "عەرب بە ھەلگرتى بىرۇكەي ناسىيونالىستى ئابنە ناسىيونالىست، لەبەر ئەوهى ناسىيونالىزم بىرۇكە نىيە". نەگەر ناسىيونالىزم وەک بىرۇكە وىتابكەين "تايەفەيەكى دى بۇ تايەفەي عەرب زىادبکەين و چىنچىكى دى بۇ خودى عەربە زىادبکەين كە پىشتر ھەبوبه... ئىدى عەرب بۇ ئەوهى بىنە ناسىيونالىزم پىۋىستىيان بەوه نىيە شىت تازە فيرون، بەلكو پىۋىستىيان بەوه ھەيە ئەو شتانە لمپىركەن كە فيرى بون، تا دەرفەتىيان بۇ بېرەخسىت پەيوەندى راستەخۆ لەگەل سروشىتى بىنگەردى رەسمى خۆيان بېسەن" (۲۳). رۆحى عەربى بىرۇكەيەك نىيە لە رۆذناواهە ھاوردە كرابىت، بهلام ئەو جەوهەرە

يا رۆحەيە كە وشك ناکات و تاکەکانى ئەتموھە لە ریگەي ئیمانەوە دەتوانىن پىنى بىگەن.

۲ . "ئىمە لەدەزى پەرچەكىدارى مردو يا پىشکەوتخوازىيەكى دەستكەر ساختە، نۇنچىرايەتى مېڭىۋى ھاۋچەرخى عەربى دەكەين". حالەتى ئىتكەتىقى نەبوتنى "رۆحى عەربى" يا بۇونى بەشىۋەيەكى لاۋازو شىۋىتىراو، كارىكە يەكسەر ھەر ئىستا خۇرى دەخاتەررۇو. عەفلەق سالى ۱۹۴۲ دەنسىت گومبۇنى رەفح دەبىتە مايەي كەسايەتى و بۇنىكى "شىواو" و "ئەبىستراكت". بۇ نۇونە بىرىمارانى عەرب لە بىزۇتنەوە كۆمۈنیستى و بەكشتى ئەو عەربانەي بە كولتۇرى رۆژئاوا تىنۇتىيان شاكاوه، دەرئەنچامى ئەو "پىشکەوتخواز دەستكەر ساختەيەن"، ئەوانەي بە جەستە لە ئىيۇماندا دەزىن، بهلام رۇح و فيكىريان لەگەل ئەمپۇپىيەكانە، كەچى لەگەل ئەۋەشىدا شۇ ماڭە بەخۇيان دەدەن دىدۇپۇچۇن لەمېر كىيىشەكانتان بەخەنپۇو و داوهىر بىسىر راپىدومانەوە بىگەن، تەنانەت كارىكەرىيان لە سەر كارەكانتان ھەبىت و كەرەوەكانتان ئاراستە بىگەن" (۲۴).

"ئەو فەلسەفە و پەرورەدەيەي لە رۆذناواهە دېن، پىشەنەوە زەھۆر و ئاسمانى عەرب داگىرىكەن، عەقلى داگىرى دەكەن و دەلسۆزى بە تاڭاندېن. ئىمە پىۋىستىيان بە بەرئامەيەكى پەرورەدەي يەكگەرتو ھەيە كە رەگورىشە لە خەسلەتەكانى ئەتموھەي عەربەبەرە سەرچاوهى گرتىتىت، رۆحى راپىدەيە كە ئەنچەن بىتە پىنداوىستىيەكانى ئايىندەش لەبەرچاۋ بىرىت. پىۋىستىيەكانى ئايىندەش بۇ خاک و كىيىشەي عەرب دەلسۇزۇ وەفادار بىت، بىنچەوەي ھىچ خاڭىك يا كىيىشەيەكى دى لەم كارەدا بەشدارىي پىبىكتا" (۲۵).

ئەگەر "پىشکەوتخوازى ساختە" حالەتىك

بنه‌مای یه‌کانه‌بی نه‌ته‌وه‌کان کارده‌کات و میله‌ته جیاوازه‌کانی سه‌ر شانوی نیونه‌ته‌وه‌بی به چنگه‌لیک ده‌شوبه‌بینیت که هیج ریساو پره‌نسیپیکی گشتی حوكی ناکات.

۳. ثیمه نوینه‌رایه‌تی هـمو ناسیونالیستیک ده‌که‌بین که گوزارشت له که‌سایه‌تی ده‌کات، نـهـک نـاسـیـوـنـالـیـزـمـی سه‌ر زـارـهـکـیـ کـهـ لـعـکـلـ یـهـکـیـتـیـ یـاـ کـوـیـ رـهـفـتـارـداـ نـاـکـوـکـ دـهـوـهـسـتـیـتـوـهـ.ـ "ـ گـشـتـ نـاسـیـوـنـالـیـزـمـ"ـ کـوـزـارـشـتـیـکـیـ تـیـزـهـ بـهـرـوـحـیـ عـرـهـبـیـ وـ لـهـ رـیـگـهـیـ یـهـکـیـتـیـ رـهـفـتـارـهـوـ بـهـرـجـهـسـتـهـ دـهـبـیـتـ.ـ "ـ یـهـکـیـتـیـ رـیـگـهـیـ پـیـوـهـرـیـکـهـ بـوـ مـهـدـاـیـ ڈـاـسـتـیـ ڈـیـمـانـ بـهـ رـهـفـتـارـ"ـ پـیـوـهـرـیـکـهـ بـوـ مـهـدـاـیـ ڈـاـسـتـیـ ڈـیـمـانـ بـهـ رـوـحـیـ عـرـهـبـیـ وـ تـاـکـهـ پـیـوـهـرـهـ یـاـ پـرـهـنـسـیـپـیـکـیـ رـیـگـهـیـ پـیـدـراـوـهـ بـوـ دـاوـهـرـیـ کـرـدـنـ لـهـسـهـرـ جـوـرـیـ تـاـکـهـ رـهـفـتـارـایـ تـاـکـ.ـ رـهـفـتـارـیـ تـاـکـیـشـ لـهـ نـاسـیـوـنـالـیـزـمـهـکـهـیـ دـهـچـیـتـ،ـ نـاـکـرـیـ لـهـ رـیـگـهـیـ لـیـکـهـلـوـهـشـانـهـوـ حـوـکـمـ بـهـسـهـرـ کـرـدـهـوـ دـامـهـزـاـوـهـیـیـهـکـهـیـ بـدـرـیـ.ـ رـهـفـتـارـوـ کـرـدـارـیـ هـرـ تـاـکـیـکـ بـهـدـرـیـزـایـیـ زـهـمـنـ وـ لـهـ رـوـانـگـهـیـ نـیـازـهـوـ حـوـکـمـ لـهـسـهـرـ دـهـدـرـیـ وـ بـهـ پـیـنـیـ ڈـیـمـانـیـشـ گـوزـارـشـتـ لـیـدـهـکـرـیـ،ـ ڈـیدـیـ رـمـنـگـهـ هـانـدـهـرـیـ تـاـکـ بـیـتـ یـاـ هـانـدـهـرـیـ نـهـبـیـتـ.ـ تـارـیـقـ عـهـزـیـنـ،ـ ڈـنـدـامـیـ ئـنـجـوـمـهـنـیـ سـهـرـکـرـدـایـهـتـیـ شـوـپـشـ لـهـ وـتـیـهـکـیدـاـ هـهـمانـ خـالـیـ بـهـیـانـکـرـدـوـهـ وـ دـهـلـیـتـ بـوـچـیـ هـمـوـ ئـنـدـامـانـیـ حـیـزـبـ لـهـیـهـکـنـاـچـنـ (ـپـروـانـ بـهـشـیـ دـوـهـمـ،ـ پـیـرـسـتـیـ ڦـمـارـهـ)ـ.

۴. "ـ ثـیـمـهـ نـوـینـهـرـایـهـتـیـ پـهـیـامـیـ عـرـوـبـهـ دـهـکـهـبـینـ لـهـ دـرـشـیـ لـادـانـیـ سـیـاسـیـ".ـ بـهـسـیـهـکـانـ خـوـیـانـ بـهـ "ـتـیـکـوـشـهـ"ـ وـ مـزـدـهـبـهـخـشـیـ شـیـوـاـزـیـکـیـ تـازـهـ لـهـ تـیـکـوـشـانـ دـهـزـانـیـ.ـ "ـئـهـرـکـیـ ئـیـمـهـ کـوـرـتـکـرـنـهـوـهـیـ رـیـگـهـیـ"ـ،ـ نـهـکـ هـمـوـارـکـرـدـنـیـ.ـ چـانـدـنـیـ تـوـیـ نـهـمـرـیـهـ،ـ نـهـکـ چـنـیـنـهـوـهـیـ بـهـرـوـبـومـ؛ـ بـوـیـهـ زـورـ بـهـخـیـرـایـیـ تـاـچـینـهـ نـاـوـ حـوـکـمـهـتـوـهـ،ـ بـهـلـکـوـ ماـوـهـبـیـهـکـیـ زـورـ لـهـ بـهـرـهـیـ ئـوـپـوـزـیـسـیـوـنـدـاـ دـهـمـیـنـیـسـوـهـ"ـ(ـ۲۷ـ).ـ سـیـاسـتـ

بـیـتـ لـهـ گـوـمـبـوـنـیـ رـوـحـیـ عـرـهـبـیـیـهـوـ سـهـرـچـارـهـ بـهـکـرـیـ،ـ کـهـوـتـهـ "ـمـیـشـوـوـیـ عـرـهـبـیـهـوـ هـاـوـچـهـرـخـ"ـ نـهـوـ هـیـزـیـهـ کـهـ ڦـیـانـ دـهـبـهـخـشـیـتـوـهـ وـ دـهـبـیـ تـهـنـهـاـ لـهـ رـیـگـهـیـ "ـ رـوـحـیـ عـرـهـبـیـیـهـوـ"ـ لـهـمـیـشـوـوـ تـیـبـکـهـیـنـ کـهـ لـهـ رـاـبـرـدـوـدـاـ بـهـشـیـوـهـیـهـکـیـ زـورـ روـونـ وـ نـاـشـکـراـ کـوـزـارـشـتـیـ لـهـ خـوـیـ کـرـدـوـهـ وـ دـهـکـرـیـ لـهـ ئـیـسـتـاشـدـاـ بـهـدـهـوـامـ بـیـتـ.

رـوـزـشـاـواـ نـهـکـ لـهـبـهـخـاتـرـیـ سـوـپـاـ دـاـگـیـکـرـهـکـهـیـ یـاـ دـاـبـهـشـکـرـدـنـ نـاـوـچـهـیـیـهـکـانـ،ـ بـهـلـکـوـ بـهـخـاتـرـیـ مـهـبـهـسـتـهـ کـوـلـتـورـیـیـهـکـانـیـ وـرـدوـ درـشـتـیـ رـهـتـدـهـکـرـیـتـوـهـ،ـ چـونـکـهـ جـهـختـ لـهـسـهـرـ سـمـروـهـرـیـ سـیـاسـیـ یـاـ ڻـابـورـیـ نـاـکـاتـهـوـهـ،ـ بـهـلـکـوـ جـهـختـ لـهـسـهـرـ کـوـتـرـؤـلـیـ کـوـلـتـورـیـ دـهـکـاتـهـوـهـ کـهـ فـلـسـهـفـوـ پـهـرـوـهـرـدـهـکـهـیـ هـدـهـشـهـ لـهـ مـرـقـشـیـ عـرـهـبـ دـهـکـاتـ.ـ نـهـتـوـهـگـهـرـایـیـ بـهـنـاوـیـ جـهـختـ دـوـاـکـهـوـتـنـیـ جـهـانـیـ عـرـهـبـیـیـ بـهـنـاوـیـ جـهـختـ کـرـدـنـ لـهـسـهـرـ زـاتـیـ نـهـتـوـهـیـ تـاـ حـالـتـیـ پـهـنـسـیـپـیـ بـاـلـاـدـهـسـتـ بـهـرـزـدـهـکـاتـهـمـوـ بـهـرـجـهـسـتـهـیـ دـهـکـاتـ.ـ هـیـجـ بـاـیـهـخـ یـاـ دـهـرـیـهـسـتـبـوـنـیـکـیـ بـهـ پـیـشـکـهـوـتـنـیـ ڻـهـخـلاـقـیـ شـارـسـتـانـیـ عـرـهـبـیـیـهـوـهـ نـیـهـ،ـ هـهـرـ چـهـنـدـهـ بـهـ بـهـرـاـورـدـ بـوـ نـمـوـنـهـ بـهـ نـهـتـوـهـیـ هـیـنـدـیـیـ چـلـهـکـانـیـ سـهـدـهـیـ بـیـسـتـهـمـوـهـ تـالـیـیـهـکـیـ کـهـمـتـرـیـ چـهـشـتـوـهـ.ـ هـهـمـارـگـیرـیـ بـوـ پـهـرـوـهـرـدـهـ وـ مـیـشـوـوـ شـوـپـدـهـبـیـتـهـوـهـ پـیـوـیـسـتـهـ دـوـوـرـلـهـ هـهـرـ پـوـخـلـیـیـکـیـ دـهـرـکـیـ بـپـارـیـزـیـتـ.ـ پـیـشـکـهـوـتـنـوـ شـهـوـ فـیـکـرـانـهـیـ دـهـبـیـتـهـ مـاـیـهـیـ پـیـشـکـهـوـتـنـ لـهـ رـوـانـگـهـیـ بـهـعـسـهـوـهـ بـوـ رـهـگـهـزـیـ نـاـسـاـیـیـ وـ گـشـتـیـ مـرـقـةـ نـاـگـهـپـیـتـهـوـهـ بـهـشـیـوـهـیـکـیـ کـشـتـیـ لـیـکـچـوـنـیـکـیـ بـهـرـچـاوـ لـهـنـیـوـانـ رـهـتـکـرـدـنـهـوـهـ رـوـزـشـاـواـ لـهـلـیـنـ عـهـفـلـهـقـوـ نـیـوـانـ خـوـمـهـیـنـیـ ڦـیـرانـ دـهـبـیـنـرـیـ.ـ هـهـرـ چـهـنـدـهـ فـیـکـرـیـ یـاـ جـهـانـبـیـنـیـ هـهـرـ دـوـوـ رـیـنـهـمـهـکـ جـیـاـواـزـیـانـ هـمـیـهـ.ـ خـوـمـهـیـنـیـمـ هـهـمـوـ کـارـیـگـهـرـیـیـهـکـیـ گـمـنـدـلـ لـهـ دـهـرـهـوـهـیـ ئـیـسـلـامـوـ هـهـمـوـ شـیـوـهـکـانـیـ نـهـتـوـهـگـهـرـاـ رـهـتـدـهـکـاتـهـوـهـ،ـ بـهـلـامـ عـهـفـلـهـقـ لـهـسـهـرـ

دەبىتە چەمكىنى سوڭنامىنى كەمبەها، كاتىك
مانا راستەقىنەكەمى لە دەروننى سىياسىيەكاندا
رۇنەچىت. شانقۇ نەبەردى، مەيدانى گشتى
رىيانە. بەعسىمەكان لەو بەيانە سەرەتايىياتى
سياسەتى گشتى دىيارىدەكىد، روپەروى شەو
كەسانە ئەددەبۈنەو كە لە سەنگەردابىن،
وەكتەۋەمى سەرقالىي ھەمويان ناكادارىيەك بىت
بۇ ھىزە تايىەتكاتى خۇيان.

عەفلەق لە بەيانە سەرەتايىيەكانىدا دەلىت:
"ئەم چەرخ، چەرخى قارەمانىتىيە" ،
"پىویستە قىسە لەسەر پاكىتى بىكەين، چونكە
شەو نەوهىي كە بەپەرى ئەمانەت و نەرمى و
پاكى منالانوھ خۆى بۇ شەپ ئامادەدەكەت و
شەوهى ئەوانى دى بە سياسەت تاوى دەبەن،
شەولىيەتىنەگات". قارەمانەكانى ئىيمە خەنلىكى
دۇشاد يا رازى ناكەن، بەلکو "خەلکانى
كەندەل و ھەلەكار، جاپس دەكەن"^(٢٨).

دېدەپۈچۈنى ئەلتەرتاتىيى بەعس، ھەميسە
لە ئۇقىانوسى داوهشان و گەندەلىدا
دادەرۇختىت. تەنانەت فروفيلى سىياسىيە نەيارە
(درەوشىاوە و ۋىزەكەنائىش)، ئابىتى
مايىە سوکىردن يا سېرىكىنى شوپەنوارى
ئەو نەخۆشىيانى كە چەشىنى خۆركە
ناخى نەتمەوە دەخوات و بە ئىشۇنمازارەكەى
جەستەتى تىڭىدەش كېنى"^(٢٩). عەفلەق
شەيداي خوازى (مجاز — metaphor)
جەستەتى بۇ نەخۆشى لەلای عەفلەق
حالەتىك يا بازىدۇخىك بۇ كە لە ئىيۇ نەتمەوەى
عەرەبدا رەگىدا كوتاۋ بۇ، دركى بەۋەش كردى بۇ
كە "ئۆرگانىنى زىتسىدۇ" و "رۇحى"
لەدەستداوە. "لادانى سىياسى" ھەرۈكە شەوهى
عەرەب پىيادەي دەكىد، بەشدارى لەو بازىدۇخە
ئالەبارە دەكىد. تىورەمى كۆمەلگەيەكى كەندەلى
دارىيۇ كە بەعسى بۇ دەرگەزىنى رۇحە
شەپەنگىزەكان ھەننایە مەيدان، كارىيەك

بەلگەنۇمىست و ھۆيەكى سەرەكى شۇپاشى
بەعسىش بۇ.

٥. "ئىيەم نۇينەرايەتى نەوهى نۇيى ئەرەب
دەكەين". "نەوهى نۇي" ھەلگى "پەيامى
عروپە" و بەرچەستەي رۇحى زىندۇيى ئەرەبى
دەكەت، چونكە رەفتارىي ئاراستەي
بىرۇباوهەرىكى دەرسى كۆمەلگەيەكى ئايىدىيال
دەكەت. نەوهى نۇي "لەننە جۇزىكى تازەتى
گەنچان" دا پىيىدەكەت كە بەزەرورەت
پىویستە "چەمكىنى دىيارىكراو لە پەرەرەدەو
فيڭر لەنچاخىاندا ھەبىت". رەنگە رۆزگارىيەك
بىت ئەو گەنچانە بىنە دۇزمۇنى سەرسەختى ئەم
نەوه نۇيى.

"كۆمەلگەي واقىعى بەمەترسى گەورە
ئەرەبەش لە گەنچان دەكەت، چونكە لەلایەكە وە
وەك پالىوراوى ئەركە قارەمانىيەكان دەيانكەت
بە پىشەنگ، لەلایەكى دى، لانىكەمى كارو
دەستكەوتەكانيان لېقىبول دەكەت. بۇيە ھىچ
ئەلتەرناتىقىيەن يىھە جىكە لەلەپە لەخۇبۇرۇدەو
بالاڭرىدۇبىن و لە پىتوھە واقعىيەكان بەرۇتىبىن و
لە ئەركە مېزۇوييەكانمۇ پىتوھە ئەمرۇ
ھەتاھەتايىيەكان ھەلگۈزىن. سەرەمدەيەت و
نەمرى تېپەربۇن يىھە لە ئىيىستاۋە بۇ ئايىندا،
بەلکو چاندى ئايىندا يە لە ئىيىستادا"^(٣١).

"ھەتاھەتايى" گوزارشىتىكى سەرەكى دېيىه
كە بە "مېزۇوي ھاوجەرخ" ھە گۈزىدراوە. لە
نوسىنەكانى عەفلەقدا فيكىرى بۇونى
ھەتاھەتايى ھەيىه، نەك زەمنى ھەتاھەتايى.
شەتىك بۇونى ھەيىه و دەشپىنەمەيت. بەلام
عەفلەق شەيداي شەوە بۇ ئەم حالتە نىيەتىفە
بۇ حالتىكى چالاڭ بىگۈزىت، ئەويش لە رىتەكى
ئاۋەزۈرگەنەوەي ماناكانەوە: ئەو شەتەي كە
دەبىت، ھەميسە "زىندۇوھ". بۇيە تەنھا كاتىك
مېلەت نەزى كە نەوهى نۇي دەركەۋىت. بەپىيى
ھەمۇ پۆلەنەكانى عەفلەق و پەيوهندى مانايانكى

بو له سهرباش اساتیح حمسري لهه تیگاتا یا فیزیت که چون له گهله بیرونکه رقیبونه له خودی عرهبی یا شه و عرهبی رقی له خویه تی عرهبیکی وک جهواهیری هرگیز بپروای به نتهوهی عرهب نهبو هملدهکات، بهلام عهفلهق نه و بیرونکه یهی رونکردهوه که کاتیک "خوشبویستی"، "روح" یا فیکر نهیت، خودی کوملهگهش دروست نابیت. بروونی سیستمی کوملهایه تی بهته واوهتی له رهه اگهیریتی سیستمی نهیریتی و ئەخلافقیه که یه جیاوازه. حمسري قناعهاتی به پاروهده و فیزکردن مهبو، دواتریش به سوپا وک پینکهاتی نه و میزه مزه بیبیه ئەخلافقیه که باڭگشەی بو دهکرد. به عس تینویتی بهو هیزانه نەدشکا، بؤیه ئیمانی وک مارجیکی پیشوهخت دهانی، نەک وک ئامانچ. ئەوهش مبدهئیتیرن و جیاكارتیرن پاروهدهی به عس بو.

لە كۆتاپی سییه کاندا عهفلهق له عراقدا مژده بەخشى دى هەبو. ئەو سامى شەوکەتى ئاسى کە يەكىك بوله شوینكە و توانتي حمسري (دواتر نکوئى له ناسیپەکرد) و بەشیوھیه کي تیورى میلەتى وک عهفلهق پیتاسە دهکرد (پروانه بەشى پېنچەم)، بهلام جەختى له سەر کارىكى دى دەکردهوه و دەبیویست خەلکى له كۆملەگەی عرهبی دوور بەخانه وە:

"میلەتى ئىنمەش، وک هەر میلەتىکى دى، دوزمنى خوی ھېيە. دوزمنى میلەت چەشنى دوزمنى خیزان، دوو جۇرى ھېيە: ناوخۇيى و دەرەكى، زۇرجار دوزمنى ناوخۇيى لە دوزمنى دەرەكى رو خىنترىرە. ھىچ میلەتىك رینىسانسى بەعس راستەقىنە بەخویه وە نابىنى، ئەگەر ئەو دوزمنە ناوخۇيە لە رەگورىشەوە لە دامودەزگاڭانى ھەلەنەكىشىت. دوزمنى ناوخۇيى كەتىيە؟ كۆملەنک خەلکن کە لە خویندەنگە و كۆملەگە وە بەهايان وەرگرتۇ،

بە مانايەكى دى، ئەم تاكە رېتكەي يەكانگىرە بۆ بەھەننانەدى يا پېتاسە كەردنى میلەت: "میلەت كۆكرەنەرەي ژمارە نىيە، بەلکو فیكىرە (روح بخونىنەرە) بەرچەستە كارى كشتە يا بەشىكىتى. میلەت بە كەمبونەرەي تاكە كانى نابوت نابىت، بەلکو بەسۇر دیارىكەردنى "فیكىر" لەنیو ئەندامە كانىدا نابوتەبىت. كۆزى ژمارە بەررەكەش و لەرۇوي تاتىيە وە شتىكى پېرۋەز تىيە، بهلام تەنها لەو كاتەي بەرچەستە فیكىرى "میلەت" دەكتا يا بتوانىت لە ئايىندەدا بەرچەستى يەكتا، پېرۋەز دەبىت. رېبەر لە كاتى سۇنۇدار بۇنى "فیكىر" و دابەزىش بۆ نزەتلىرىن ئاستى پەنا بۆزۈزۈنە و ژمارە ئابات، بەلکو رۇو لە بەرەي ئۆپۈزۈسۈن و نەياران دەكتا، ئەو كەسىك نىيە ژمارە بە فیكى بەگۈپىت، بەلکو ژمارە بۆ فیكىر وەرددە كېتىت. نەو كۆمکار نىيە، بەلکو يەكىتى هېنەرە. بەوشەيەكى دى، ئەو سەرەورى "فیكىر" ئى تاكە كە هەمو ئەو كەسانەي دەزايىتى دەكەن دەرياندەكتا يا كاركەناريان دەكتا" (۲۷).

ئەو وشە ساردو سپاڭا بەبى پەرده لە سەر خۆيان دەدۈيەن. خودى "نۇوهى نوى" میلەت، مەلۇمەرچە بالا كەردى ژمارە لە بابەت "پەيامى عرويە"، "ناسىپۇنالىزم"، "مېزۇويي ھاوجەرخى عرهبى"، "رۇھى عرهبى" و "ئیمانى" بىنگەر، بەزمانى ژمارەي ماتقاتىكى بەيان دەكىرىن. میلەت دەرىنەن جام يَا كۆزى ئەو كەسانەيە كە ئیمانىكى دەستىيان ھەمە، بابەتى بۇنى نەتەمە بەتەواوهتى، ئەگەر لە "ھەستى" تاكە كە سېش بىت . رېبەر. دروست دەبىت.

چەمكى نەتەوە وک چىن يَا بۆلەنگىردنى كۆملەلەيەتى بۆ نەمۇنە كە لە تىكەيىشتنى ساتع حمسىرى بۆ ناسىپۇنالىزمى عەرەبى دەرەكە وىت، بەتەواوهتى لە گەل تىكەيىشتنى عەفلەق جیاواز بۇ. لە بۇوي تىورىيە وە پېتىست

ئوانىھى خۇيان لە بىرامبىر دەسىلەت و شىقىمەندى دەولەت بە غەوارە دەزانىن و واتەماشاي دەولەت دەكىن كە زىيان بە بىرژەوەندىيەكانىيان دەگىيەنەت و پىتكەيان لاواز دەكتات. بەلام ئوانىھىنەت دەكىن كە زىيان بە بىرامبىر دەولەت بۇھىت و بېشىۋەيەكى روون و ئاشكرا دەپەتلىك خۇيان دەرىپىن و بەھەمو ھىزى توانىاي خۇيانە و كارى نەھىنى دەكىن و لە تارىكىدا دەست بۇ دۈزىمى دەرەكى درېز دەكەن و سىخورىييان بۇ دەكەن دىل و دەروتىيان لېۋانلىيە لە ئىرەيى و تۈپەبۇن و تۆلەسەندەنەوە. ئىدى لېرەوە كارىكەرى يا كارلىتىكى ئىوان ئە دوو جۇزە دۈزىمنە دەرىدەكەويت" (۳۲).

جەختىرىنى شەوكەت لەسىر لايىنە پراكىتىكى و رۇشەكانى پىتىناسەي مىلەت، ئەم شتەي كە لە پىتىناسەي عەفلەقدا بىز بۇ چونكە عەفلەق جەخت لەسىر فەزىلەتى لەرايە بەدەرى رۇحى پېلە هەلبەنۋادابىزى عەرەبى دەكتەمە. شەوكەتىش ناسىيونالىزم پىش ھەمو شتىكى دى بە خۆشەويىستى دەزانىت. لە سىاستەدا تاك ناتوانىت بەھۇشىۋە تايىبەتە گۈزارشت لە خۆشەويىستى خۆي بکات. لەلایەكى دى، ھەلگۈزىن يا پاساوه مەبدەئىيەكانى عەفلەق، بىنەما خاواه كانى شەوكەتى بۇ مەبدەئى كامىن گۈپى كە شايانى رېزۇ ستايىشكىرن بۇ، ئەمەش مەزىتلىرىن میراتى عەفلەقە لە سىاستى عەرەبىدا.

حىزىسى بەعس بەرەسمى ئەم چەمكەي بە ناسىنامەي عەرەبى ئاسى و بېيارى لەسىردا. ئەم دەستورەي حىزىسى بەعس سالى ۱۹۴۷ لە كۆنگەرى دامەززىاندىدا تەبەنى كرد، جەخت لەسىر ئەو پېرەنسىپە سەرەكىيە دەكتەمە كە پىتىوايە "ھەمو جىاوازىيەكانى ئىوان تاڭەكانى مىلەت، جىاوازى دروستكراوو ساختەن و بە رابونى رۇچ يا زاتى عەرەبى لەنىو دەچن".

عەرەب ئەو كەسەيە كە "ئىمانى ھېيە ئىنتماي بە مىلەتى عەرەبەوە ھېيە" (مادەي ۱۰). "ھەر كەسىنگ باڭگەشە يا پەيپەندى بە كۆمەلەيەكى شەنتى عەرەبەوە بکات، ئەوانىھى بەمەبەستى كۆلۈنىيالى كۆچيان بۇ نىشتمانى عەرەبى كىرىدە لە مىلەتى عەرەب بىن" (مادەي ۱۱). ماقى سىپاسى تەنها بۇ ئەو كەسانىيە كە "دىرسۆزى" نىشتمانى عەرەبىن و خۇيان لە تىنگلەپۇنى ھەر كۆمەلەيەكى جودا خۇزىاي بەدۇر دەگىن" (مادەي ۲۰). سەرئەنچام دەولەت بەپىرسىيارە لە ھەر كارىكى فيكىرى و ھەمو ئازادىيەكان (مادەي ۴۱). ھەمو چالاکى و شەكلەيەكى رىيڭىزەپەي دەبىن "لەناو سىنورى فيكىرىي ئەتاوهى عەرەبى" دا قەتىس بىرىن، بۇيە ئەم بەنگەنامەيە بېشىۋەيەكى روون و ئاشكرا، جەخت لەسىر فيكىرى سەرەكى عەفلەق دەكتەمە كە ئەمەيش ناسىيونالىزم پىش ھەمو شتىك بېرىتىيە لە ئىمان" (۳۳).

ناسىنامەي مىلەت و ئىسلام:

"جىاوازى مەزھەبى بەشىكى گۈنگى لە عەرەب لە رۇچ و ئەرىپتى تايىبەت بەۋلاتەكەيان تەرىك كەد... ئارەزۇمەندىن كە رايونى تەواوى عەرەبە مەسيحىيە ناسىيونالىزمەكان ئەمەندە بىت كە بىتوانىن پەتروھەدى ناسىيونالىزمى لە ئىسلامدا بۇ خودى خۇيان بىدۇزىنەوە پېيپەستە لە زەينىياندا بېچەسپىت و دىل و دەروتىيانى پى تىر بىكەن، چونكە ئىسلام بەشىكى لە سەروشت و مېرىۋويان و مەيدانىك بۇ كە عەرەب توانىاي بېرىكىرىنەوە ھېزى مەعنەوى و ھەزىمۇن و دەسەلەتى رۇچيان تىيا سەلماند" (۳۴).

لەو باڭگەشە ھەلبىرەندييە ناسىيونالىستە عەفلەق بەناوى ئىسلام و لەدزى جىاوازى مەزھەبى ئاراستەي كۆمەنگەيە مەسيحىيەكانى دەكىد، روپامايانە ھەولى ئەددە بەعس گەشە

ئەنجامداوه. ئىسلام بىزۇنەوەيەكى شۇرىشكىرانەي عمرەبى يو كە مانايى نوييپۇنەوەي عروبەي لە خۆگىرتو. رۇزئاوا لەوە هەراسان يو كە دەيزانى "ھېزى ئىسلام" لە فۇرمىكى تازىدا دەنۈنىتىن، ئەوش ناسىيونالىزىمى عەرەبىه.

عەلقەق رەخنەي لەو بىرۈكەيە دەگرت كە وەك ئامانج يا ستابىش و پەرسنل لە محمدەد بىرۇنۇت، بەلكو دەيىوت پىيؤىستە ھەمو عەرەبىك بىبىت بە محمدەد و ھولىبات مانايى ژيانى زىندوباكاتەوە. ئەو دەيىوست ھەمو عەرەبىك بىبىت محمدەد، چونكە ئەو ئىنتىمائى يق مىلەتىك ھېيە كە محمدەدى لە ئامىز گىرتو، يالەبەر ئەوەي تاسكى عەرەبى ئەندامى كۆمەلگەكىيە كە محمدەد كىشت ھەولەكانى بۇ ئەفراندىنى تەرخانىكىردىو، "محمد بۇ ھەمو عەرەبىك بۇ، ئىستاش پىيؤىستە ھەمو عەرەبىك بىبىت بە محمدەد". محمد ئۇ سەركىرە يا ئەو رېبەرە بۇ كە لە رېكەي بەرگىر كەنلىكى سەرسەختانەي لە دۇرى عەرەب بەدىياركەوت، نەك لە رېكەي مەملانىنى لەگەن ھېزى دى لە دەرەوەي جەنانى عەرەبى. عەرەب لەلایەن خوداوندەوە بۇ گەياندىنى ئەو پەيامە ھەلبىزىردا كە محمدەد ئالا ھەلگىرىبىو، تەنانەت ئۇ مەلانىش كە محمدەد بۇ لە رىشە دەرھىناتى ماتبى، ھەلەي عەرەب بۇن و رېكەي ئەمانيان گىرتىبەن. مۇسلمانەكانى ئۇ رۇزگارە جىڭە لە عەرەب شەتىكى دى ئېبۇن، بەلام ئەمەي نۇيى عەرەب، ئەورەيەكە بەتەواوەتى كاملۇ گەشەكىردوه^(۷۶).

ھەر عەرەبىكى موسىمان لە كەسايەتى محمدەدداد، ئەندامى گروپى رەگازەكەي خۇرى دەبىنەت و پەيامبەر و شەرەدانەرى ئايىنى ئۇ لە رۇلىسى رېبەمرى سىياسىدا دىياردەكەۋىت. وىستى خوداوندۇ قەيىسىر لە كەسايەتى راستەقىنەي ئەمۇدا دەرىدەكەۋىت و ھەر خۇيىشى

پېپىدات و ھەولىدەدا بىنەمايەكى پۇختى بىنگەرد بۇ بەعس پىنگىبەننەت، پىشىئەوەي بەعس بىبىت بە حىزىتىكى جەماوەرى بەماوەيەكى زۇر شانبەشانى نەتەوەگەراي عەرەبى لە گەشەدا بۇ زۇریك لە بېرىگە كانى بەياننامەي ۱۹۴۲ (لەيادى پىنغمەبارى عەرەبدا) تىپروانىنى بەعسى بەرامبىر بە ئىسلام دىيارىدەكرد:

"بىرۈكەي ئەبىستاراكتى ناسىيونالىزىمى رۇزئاوا لەو رووەمەرە لۇجىكىيە كە ئاين لە ناسىيونالىزىم جىادەكتەوە. ئاين يا بىرۇباوەر لە رېكەي خۇرەلاتى ناۋەرەستەوە كەيشتە ئەوروپا، بۇيىھە سەروشت و مېشۇرى ئەوروپا ئامۇزەزەنلىرىت... بەلام ئىسلام لەلای عەرەب تەنها ئىمان يا بىرۇبۇن بەرۇزى زىندوبونەوە و ئەخلاقى ئايدىيالى ئىيە، بەلكو گۈزارشتىكى يالاچىيە بۇ ھەستى جەنگەرایى و تىپروانىنىان بۇ ژيان. بەھېزىتىن گۈزارشت لە كاملىتىن يەكىتىنى كەسايەتى عەرەب دەكەت، گۈزارشتىكە ھەست و بېرگەنەوە، سەرنجدان و كارى جەستەيى، خودو چارەنسى ئاۋىتىھى يەكتىرى دەكەت. ئىسلام درەخشاشاتلىرىن و ئېنەي زمان و ئەدەبى عەرەب، كەورەتلىرىن بەشى مېشۇرىي ئەتموايەتىان... پەيوەندى ئىوان عروبە و ئىسلام لە پەيمۇندى ھىچ بىرۇباوەپىكى دى لە گەن ھىچ رەگەزىكى دى ئاچىت"^(۷۷).

عروبە ئۇ جەستەيە كە ئىسلام رۇزى پىنگەھەننەت. عەلقەق ھەمېشە سەرنجى بۇ ئاوارتەيى و تاڭگەرايى عەرەب رادەكەنلىشاو جەختى لەسەر دەكىردوه. ئەو تاڭگەرايىش لەو حەقىقتەوە سەرچاوا دەگرى كە "رابۇنى ئەتەۋايەتىان پەيوەندى بە پەيامى بىرۇباوەر يا ئايىنەرە ھېيە". عەرەب ھەرگىز بەممەستى يا ئامانجى ھەرىتىمايەتى يارەگەزپەرسىتى يا ئابورى خاکىيان داگىر يا فەتح نەكىردوه، بەلكو بەخاتىرى ئەرەبەستبۇنى ئائىنى ئەو كارەيىان

شهر عدانه رو سه رز کی یه کم دهوله تی ئیسلامی
ببو. له همه مو حائله تیکدا مه سیح له سه ر خاچ
گیانی سپارو و هیزی سیاسی له جهانی
مه سیحیه تدا له نه خلاقی ئایینی جیابووه.
به لام گرنگی سمه کی که عمره به کونه کان له
یاده و هریدا به جیانه هیشتوه، ئاتوانی هه رو
یه ئاسانی له میاسهت جیابکریتوه.

شارستانی ئىسلامى كۆمەلە مۇزىيە ناچوونىيەكە كانى بە جۇرىڭ پېتىكە وە كىرىدا كە هەرگىز ئىمپاراتورىيەتى رۆمانى يسا مەسيحىيەتى سەدەكانى ناوهراست نەيانتوانى ئەو كارە بىكەن. هەر چەندە كىۋىپە نەتەوايەتىيە كان دەسەلاتى سىاسىيەن لە بوارگەلىكى ئىسلامىدا پىيادەكىرد (ھەلىخەتە نەك بەشىوەرى رۆمان كە بەتەواوەتى دەسەلاتىان كۆتۈرۈل كىرىبۇ)، بەلام لە ساتەۋەختى شارستانى جىياوازدا، بەتاپىتەتى لە ئاستى كولتورى بالاڭدا ئىسلام لە بەرخوردى چەند كولتورو شارستانىيەكەدا سەرىيەلەدا كە تا ئەودەمە كاروبىارى مۇۋافىقىتى پېتى ئاشتا نەبۇ. داهىننانى نەتمەرەگەرای عەرمىبى ھەروەكۆ لە سالانى نىيوان ھەر دوو جەنگى جهانىدا بەدىاركەوت، لەرىنگەمى لىتكۈلىشەوهى دوبارە خۇلقاندەوهى خودىكى كامەل لە فەرقىم و رەگەزە جەھانىيەكە بە ئىسلام بەدىهات، بەلام لە سەر بىنەماي سۆزى رەگەزى پېرجوش و خرۇش كە بە سەرۇشتى نىرخ و بايەخى لە دەسىتىدا. بەپېتىچەمۇانە ئەوروبىاي "رۇزىھەلات" ئى سەدەھى ئۇزىدەھەم كە بەرەدەرام لە رىيگەنى ئەو نەمونانە لە شەوروپىاي رۇزىئتاواوه وەرىيكتىبو، بە دواي پىتىناسە كىردن يسا خود تاسىندا دەگەپا، نەمۇنە يا چوارچىيەھى سەرەكى عربوبە تەنها لە رابىردوى تايپەتى خۆيەوه بەرچەستە دەپتى.

خود وشیاری یا وشیاری به که سایه‌تی میرکنندگه‌ی.

که ئەرھى گىنگە "سوکايدەتى عەفلىق نىيە
بەلۇچىك، بەلكو ئامانجى پراكتىكى پىشت زمان
رۇمانسىيە كەيەتى: جىڭىز كىرىدىنى ھەست و
بەكارھىننانى سۆزۈ عاتىقە ئىسلام بەمە بەستى
خزمەتكىرىدىنى بىزۇتنەوەدى نەتەوايەتى عەرەب، يَا
استە مەيلەن بە خەممەتى حەزمى، دەعىسى
(٤١)

کاتیک له گەل بە تاتو ھاوارا نەھبین له سەر
ئە وەھى کە چ گرنگە، من بابەتىك وەردە گرم كە
لەم دىيالۆگ و مشقۇرمەدا تاواھىز كىكى هەبىت،
ئەم كەر تاكۇكىيە كىش هەبىت، ئەوا لە شىۋازى
ئايىدىۋەلۆجى بىر كەنەھە يَا ھەلگۈزىنى
عەفلى قادايە. لىرەدا پىيوسىتە سەرلە بەرى
بابەتە كە له سەر چەمكە كانى خۇدى عەفلى ق
بۈرۈپ ئىنلىرى يَا گەلائى بىرىنى، بەتايىھەتى ئە وەھى
كە دەلىت ئايىن يَا بىر بىواھر ھەلگە و توپى و
بلىمەتى عمرەب بېر جەستە دەكەت و "لە گەل
سروشىتى ئە و بلىمەتىيە تە باو كۆك
دە كەويتىھە". نەتە وە كەرايىن عمرەبى لە گەل
ئايىندا بەرىيە كەناكەون، يَا لە هېيج ئانوساتىكىدا
ناتواتىرى لە يەكتىرى جىابكىرىنەھە، چۈنكە لە
بنەرتىدا هەر دوو كىيان "لە دەنەھە ھەلە قۇلىن و
دە خەسەت خەدەدەند بلا دەھىنەھە" (٤١) (٤٢).

شالۆزیی نەرکە و تىنىھەر يەك لە ئاين و
نەتەوە گەسراي عەرەبى، ھېچ ئەفزەلىيە تىك لە
پەيوەندى ئىۋان شتە ئادىارەكان لە خۇناڭرىت،
چۈنكە ساتوانىرى يەكىكىيان پىيشىھەسى دى
نەناسراوبىت. رەنگە عەفلەق لە وەلەمدان وەھى
بەتاتۇدا ھەمان شىنوازى بەكارەتتىنابىت كە لەكەن
ھەسرى و زىريق . ئەھەرى خۆيدا گرتىبىيە بار:
ناسىيونالىزم لە پىش ھەمۇ شتىكىدا ئىمامە،
ئەمەش تەنها شتىكە كە گىرنگى ھەبىت و بىھەودە
بەدوای شتى دى نەگەپىت. عەفلەق بەو كارەي
بەقەواوهتى لەكەن خۆيدا لۆجىكى و بەدىسپلىن
دەرده كەھىت و نۆزىبەي ئەو عەرەبائىسى سۆزىيان
بەلاي ئەو شىنوازەدا ھەبىو، لەۋە تىدەگە يېشقىن كە

ناسیونالیسته عرهب-هکان همیشه به شیوازه کان شیوازه کان دانیان به پهنههندی نیوان خویان و نیسلامدا ناوه. نوریق، یش و هک عهفلقه، یهکیک بوله ناسیونالیسته عرهبه عهلمانیه کانی نوههی خوی که له "یادی یه یامبمری عرهبیدا" وتهی هبو، به لام نیمان و تیروانیتی عهفلقه قی نهبو^(۲۸). رهنگه ئهوجوزه وتنانه سهبارهت به ناسیونالیسته عرهبه مسیحیه کان ریورهسم یا سروتیکی پیویست پیت. له راچکردنه کانی جمسري دربارهی بابهتی نیسلام و عربویه، مرؤه دهروازه یه کی پراگماتیکی و تازه تزو نهر متی تیا بدیله کات^(۲۹). ههر دووکیان کاتیک پردی پهنههندیان دروستده کردو باله کانی خویانیان تیا ده پاراست، ناگادراری ئوه شبون که ده بی عربویه دان به ثاین یا فهزیله تی نیسلامدا بنیت، ئه و کارهی که هیچ ناسیونالیستیکی دی برامیه رئاینه کهی نهیکردوه. به لام عهفلقه سوریو له سه پیکهنهان یا بونیاتنانی شیوازیکی تازه له نه تمهه گهرای عرهبی که له تیروانیتی ناو خوییدا په گیرو پشت به خویندنه وهیه کی سوقیگه رای فیلبازانه هی ئه زمونی نیسلام ببهستیت. عهفلقه تاکه که س بو لمنیو بیرمهند اش و تیوریسته کانی نه تمهه گهرای عرهب له نوههی خویدا له تیوره یا بیزکهی کوچمه لکه کی نوی تیکه بیشت که بونی به تنهها له باوباپیران، زمان و پیکه یه و نهبو، به لکو ئه زمونی نیسلام که پشتی بمنیمان ده بست، پیشکیه کی سه ره کی پیکده هینا.

ههنا به تاتو پیوایه ده بارهی خود یا شوناسی میلی و ثاینی، ناکوکی له نیوان فیکرو تیوره کانی عهفلقه قدا هیه. هیندیک که هرت واده ره که ویت که عربویه پیش نیسلام ده که ویت و هیندی که هرتی دی پیچه وانه که ده بکه و بت.

عهفلهق به دلسوژیه و قسهیان بۆ دهکات، به لام سهربیان له قسە سهیرو ناموکانی به تاتو درنەدەکردو لێن تینەدەگەیشتن.

یەکانگیری بە عس:

عهفلهق حەزى بە قسە زلى بىنَاوەرۆك و پەخشاپنامە دەکرد. بە تەھى فواد عەجمى: "بە خویندەتە وەی نوسینە کانی عهفلهق کە دواي سالى ۱۹۶۷ دەوە بە شدارى له مشتومە دەکردد... مروأله پۆچى و نايەکانگیرى سیاستى بە عس تىدەگات. لە واقىعا دا به خویندەتە وەی تزىكەى ۲۰ لایپرەت تاكە دەقىك هېچ دىدوبۇچۇنىكى روونت چىڭناڭھەرىت، خوینمە تىنەگات چ شتىك دروست بود و چ هەلە بود و پىویستە چ كارىك بىرى، لە و شە زەردو سۈرە تەنها ئەمە رووندە بىتتەوە کە عهفلهق داوا لە حىزب دەکات واز لە دەسىلات بەھىنى و بگەپىتەوە بۇ "جەوهەر پاڭ و بىتگەردىمەكەي" (۴۲).

سەرەتكىيە کانی رەفتارى بە عس و ئايىدیولۆجىگە را بەرامبەر بە خەيالپلاۋى و ملکەچىرىن بۇ دەسەلاتى شەيتان لە چىدا بۇ؟ ئەگار ئەم گرفته جىاوازەتى عەجمى ئامازەتى بۇ دەکات بە لارەپەننەن و تەماشى ئەم پرسىيارە بىكەين و لە بەرچاوايى بىگرىن: ئايى چەمك يىا بىرۇكە ئاسنامەتى نەتەوايەتى لەلائى بە عس چەمكىكى عاقلانە و لۆجىكىيە؟ ئەگەر وە لام پۇزەتىف نەبىت، كەواتى سەرچاوهى يەکانگيرى بە عس چىيە؟ رەنگە كۆمەلگەيەك تەنها لە بەر ئەم بۇونى ھەمە كە بىرە كاتە و بۇونى ھەمە. يەكىك لە دېرىتىرىن تىپروانىنى راتى بۇ فەلسەفە ئاسى ئەمە كە نەمەن ئەنلىرىن ئاستى كۆدەنگى كە لەھەمان كاتدا كۆدەنگىيە كى ئەخلاقىشە، خالى دەسپىتى كۆمەلگە ئاسىيە: بە لام عهفلهق لە كۆدەنگى كە رىكەرتە و دەست پىنەگات، يىا لە ئەنگىزەي

ھەرەكە دەبىتىن عهفلهق ھەرگىز بە شىوەيە كى بابەتىانە گىرنگى بە شىكىردنە وەي رابىردو نەداوه، يىا بە شىوەيە كى واقىيانە لە ئايىنە وردىن بۇتەوە. ئەم بە دەرخستى دىدىيىكى جەھانى و اتە ماشى خۆى دەکرد كە ئەم رۇلە شەخسىيەت پىتىھە لە دەستىت، رۇلىكى ئاگادارىيە يىا هانى كاركىرىن دەدا. لەلائى عهفلهق واقىيەت بۇ دۇنيا ئا خۆى حىزب كورتە دەبىتەوە. لەمەشدا عهفلهق لۆجىكى و بە دېيسپىلىن بۇ، و شە پەخشاپنامىزە كانىشى بۇ ئەم مەبەستە گونجاپىن. رەنگە بىرە كۆدەنگى وەي بە شىوەيە كى راستە و خۇلەگەن واقىيەتى سیاسىيەدا تىباو گونجاو بىت يىا نەبىت، ھەرەكە ئەنجىل لە سەرەتەمى خۆيدا ئەمە كەد، يىا بە شىوەيە كى گونجاوتى، فەھىي گروپ و بىزۇتنەوە مەسيحىيە كان كە لە سەدە كانى ئا وەر راستدا لە ئەم بۇپاى رۇزئاوا كەشە يانكرى،

ئەندىشەي عەفلەقە: سىز زەمان ئاۋىتىسى يەكتىرى دەبن و لەيەك كاتدا روودەدەن. مېچ رايەلەيەكى مۇكارىيى نىيە كە خەلکى چ لە ئىستادا و چ بەتىپەرىونى كات پىنگەوە كىرىدىات. شەپەنگىزى لە كۆمەلگەدا تەنها بەشىوهى رۆحە شەپەنگىزە ئاشكراكانى دەردىكەۋىت (ئىمپېرالىزم، كۆمۈنىست، شعوبىيەت، ئىتونتەۋەيى و چەند گروپىكى كەندهلى دى). عەدالەتى رەھا بۇ رىزگاربىن لەو دىانە لېرەدایە، لە حىزب و تىرۋانىتى ئادىيارى كە لە ئاينىدەدا بەتوانا دەپپىت.^(۲)

وەلامى پرسىيارى يەكم بىرىتىيە لەوەي كە بەعس بەتەواوەتى بەسىر دۇنياى دەرەوەي خۇيدا داخراوا، بەلام ئەڭلەر لە دەرەوەي دىدىيەكى رەخنەگرانمۇه تەماشى بىرى، ئەوا ناعەقلانى دەردىكەۋىت. رەنگە خودى عەفلەقىش دان بەو رەخنەيەدا بىنیت. بەشىوهىكى روونىت، ئەو رەخنانە دلگارانى نەمدەكىد، لەبىر ئەوەي لەناوخۇي حىزىدا، ئەڭلەر ئىيمان بەكارىيى و هېنگىز پىويىست بەدوا داچۇنى بۇ بىرى، ئەوا مەلۇوهستەي گشتى ئەوەندە لۆجىكى و عەقلانىيەكى بەرىيەنزاوى ئادروسوست بەدەستدەمەپپىت، كە راستەخۆ لەگەن ژمارەي لايەنگىر يا دۆستانى حىزب و ئاستى پەرۇشيان دەگونجىت. كەواتە سەرچاواهى يەكانگىرى حىزب چىيە؟

تىكۈشان و تەبايى عەفلەق و نەيارانى لە سالانى چەلەكادا رىيگەي پىننەدەدان لە پىش چاوى زۇرىك لە سۈرىيەكان بەرىسواپى ڈەرنەكەون. بەعس سەرەتا لە تۈيىرە روناکىرىدە مەزارەكانى شار دەستى بە بانگەوازەكانى خۇي كىرد، پاشان لەننۇ گروپە نارىڭخراواهەكانى كۆمەلگەي مەدەنى، بەتايىبەتى لەكتى مەلچۇنى رىزەكانى خۇي رادەكىشىا. بەعس رووى نەكىدە

"سروشى" يەوه تا بەشىوهىكى يەكانگىر بەئامانج بگات، لە راستىدا ئەو گەرمانەي كۆمەلگەيەكى پەرتەوازە ئاوشىيارو گەندەل دەگات، ئەوهى دەربارە ئەم كۆمەلگەيە دەيزانىن ئەوهى كە مېچ ئەخلاقىتكى ھاوېشيان نىيە، لەبىر رۇشنايى ئەوهش مېچ دەرفەتىكى نىيە بۇ ئەوهى بەشىوهىكى يەكانگىر بەئامانجى خۇي بگات، ئىدىچ لەرىنگە پىرسەي "لۆجىكى" بىنیت كە پشت بە بەرۇشەندى كۆمەل (لۇك) و دەبەستىت (ھۆپىن)، چ بەرۇشەندى كۆمەل (لۇك) و رۇسقى يَا لەئەنجامى كارى ئابورىيەمە (ماركس) بىنیت. لەدىدى عەفلەقەوە خۇشتوسى مادى رەخسىيەننى (تىكامل) ئابورى . كۆمەل ئەيتى مېچ ئەنگىزەيەكى نىيە.

بەمەر لە بانگەوازى ئىيمان، عەفلەق سەرچاواهى بېرۈكەي جەنائىكە كە بەشىوهىكى بەرچاوا جىياوازى لۆجىكى ئىتون ئەو شتەي مەيەو ئەوهى پىويىستە بىنیت، رەتەكاتەوە. شىوازى بېركەنەوە ئەو دىزە بەجۇرىك ناھىلىت كە جەن شتىك بىنیت بەقىيەلى دروست كرابىت، لەبىر ئەو ھۆيەش فيكىرى ئايدىۋلۇجى بۇ، بۇيە ئىيمانى بەنەتەوەگەرای عەرەبى بەلگەي نايدىۋلۇجى بۇونى فيكىرى عەفلەق نىيە. ئەم مەلەتەي پىويىستە دەبىي يەكگەرتو بىنیت، مەلەتەنلىكى كەنەن ئەنەن دەپەن بە رۇحى عەرەبى، بەراسىتى ئەم مەلەتە لە سەرەقە، ھەر چەندە تەنها ژمارەيەك لە تاكەكانى مەلت ئىيمانىان مەيە بەوەي كە دەبىي لە ئاينىدەدا رووبىدات. "پەيامى نەمرى" عروبە تىپەپاندى ئىستا نىيە (واتە ئەوهى كە ھەيە)، بەرھە ئاينىدە ئەوهى كە دەبىي بىنیت، بەلکو چاندىنى ئاينىدەيە لە ئىستادا (واتە ھاۋا ئەنگى ئاينىدەو ئىستا). بېرۈكەي "مېشۇوی ھاوجەرخى عەرەبى" كە لە ئەوهى نوپىدا بەرچەستە دەبىي، تەنها بەئيمان بەرھە ئاينىدە ھەنگاۋ دەنلىت و ئەوهش جەھەرى

تیکوشان و یاسای زیان که ناتوانی نکوئی لیکری، بهبی بها ریگه به هینانه‌ندی شو نامانجه مازن و پیشکه و تنه گوره‌یه و شوپشیکی سره‌کی نادهن، شو بهایش قوریانیدان^(۴۴).

عهفلق سیاستی نتهوه‌گه رای عمره‌بی دوور له سارش و چاره‌سمری مامناوه‌ندی ناراسته دهکرد (هـمروه‌کو فی‌سمل لیتیکه‌یشتبو)، هـمروه‌ها له روزچون و ویرانکاری بیرونکه‌ی کۆمه‌لگه‌ی راسته‌قینه عمره‌بی، یا مهسله‌ی سیاستی واقیعی دووری دخسته‌وه. عهفلق نتهوه‌گه رای عمره‌بی به پیوه‌ریکی نایدیالی دهزانی که له‌گەن ئەخلاقدا ئاویزان دهیت. بؤیه له‌لای عهفلق هەمو شتیک له‌سمر کۆمه‌لگه‌ی راسته‌قینه له سالانی چله‌کاندا گەندەن و لايدرانه‌بو. کاملبونی عمره‌بی راسته‌قینه (له مەممەد بارجه‌سته دهبو) والیده‌کرد قىز لە هەمو عمره‌بیکی واقیعی چوارده‌وری بکاته‌وه. ئوانه خەلکی ئاسایی بون، وەک ئىمە خائى لاۋانو سەودا و ئارمزۇو پىداویستى ساكاريان هەبو. ئەوهش دل و دەرۇنى عهفلقى پىركىدبولە سوکايىتى و بىزكىرنەوه کە زىاتر له‌حاله‌تى رقلىيونووه دەچو.

زۇرىك لە خەلکی زیانى رۆزانه‌يان به سوکايىتىکىن دەنگۈزەرەتىن، لە روانگەی عهفلقىمۇ ئەم سوکايىتى پىتكىرنە پېوهندى بە مەللانىتى دىۋە بهاءه‌هەيە. بەلام ھىمما تايىبەت بە بەعس بىرىتىيە لەو شىوازەي کە ئەو سوکايىتى پىتكىرنە بۇ سیاست وەركىتىرا. هەر له‌سەرتاوه شو سوکايىتىيە عهفلق له‌گەل تېپوانىنە دەرۇنىيەکەي مەۋى ئەرەب زمانى شەكل گۇپاوا ياخوازه ئاویتە بوج، ئەو ئاویتەبونوش زۇر بەھىز بوج.

جىڭىھى داخه کە رالەكاران لە نىوان جەخت

گروپه بەرژەوەندىداره‌كانى وەك (كىرىكاران، جوتىاران و مۇنكداره‌كان)، بەلکو جەختيان له‌سەر خەلک پەرشو بلاؤه‌كان دەكىردىو يە ئوانسەی هەستيان بە مەترىسى گەشە دانىشتوان و شارستانىيەت و تازەگەرىيەت دەكىردى، ئوانسەی گۇبانكاري گەورەي ديمۇگراغن ھەپشەي له‌سەر زیانى نەرىتىيان دەكىردى. لەو گروپانه‌دا مەحروميەت پەيپەستى بە ئامانىي تايىبەتى و دىيارىكراوهە نەبۇ، بەلکو بەمشىوھىمكى راسته‌و خۇپەيەندى بەنەزانى و تىنەگەيشتنى بەها كانوھە هەبۇ، ئەو بەهايانەي كە بابهەتى "پەيامى" حىزب بون. بەلام چ شتىك بە پلهى يەكمەم خەلکى بۇ چەمكى نەتهوه‌گەرای عمره‌بى بەعس راكىشى؟

لە كۆتايىدا دەبى بوتى كە هەر چەندە بەعس ناعەقلانى و ئالۆجىكىيە، بەلام ھىنندە بە يەكانگىرى پېۋانەيى دەگۈزۈزىتىوھ يَا گەلائە دەكىرى، وەكئەوهى لە سىستىمى ئەخلاقە مەزتەكانى خۆزەلاتى ناوه‌راستىدا دەبىتىرى. لە ئاوجەرگەي نەتهوه‌گەرای عمره‌بى عهفلقىدا ھەتىيەتى ئەخلاقى بىپەرەدە و ئاسايى خۆزى متىرىدوھ. عهفلق دەلىت: "ئەگەر ھەمو خاكمان بىدەنى، بەلام ئىمانى لىتىوارتە بىكەن، پېمان باشە وەك مىلەتىكى پەراكەندە و پەرتەوازە بىتىتىمە". ئەم حائىتى فيداكارى و گىيان لە خۆبۇردىيە، وە بەرزەكتەوه و دەيكۆپىت بەو دىنەمۇيەي كە بەعس لەسالانى يەكەمدا بەھەرەي لىپۇردىگەرت. عهفلق سالى ۱۹۵۰ لە وتارىكىدا دەنۋىسىت:

"زیانىكى ئاسايى سەرفراز بەھۆى كەندەلىيەوه لە زۇرىشەي خەلک ياساغىكراوه، بۇيە ئەوانسەي باوەريان بە دادپەرەھەيە، بەشدارى لە زیانىكىدا ناكەن كە له ئىتىستادا بەناشەرعى و سەتمەگەرانە دەزانىن و لە جىڭىھىدا زیانىكى مەبەدەئيانە ھەلەبېتىن.

دهکن که "تاكهكان" لە هىنديك هەستى ئەخلاقىدا حورمەتىان ھەتك ناگرى، گەرچى رەنگە پىيورەكانى فەزىلەت جىاوازىن، ئەمۇرە جىاوازىيەش بە شىۋازىك لە شىۋازەكان لە ئىيان و ھەلومەرجى مۇزقىدا بىناكاراوه. عەفلەق ئەوهى پىيقبول نەبو، ئەويش لە رىنگەي دروستكردىنى جىاكارى ئىوان "تاكەكان"، ئەوانەي دەكىرى پىيورەرى فەزىلەتى تاكىيان بەسەردا پىيادە بىكىرى و ئەو "مۇزقە" ئى بۇونى ئەو لەتونابۇنەي رەتىدەكىرەو. ئەو جىاكارىيەمش بەتەواوەتى لە سىيىستمى ئايىدىقلىجىا كاملەكەي رۇوندەبىتەوهە كەلەكىرىنىشى ماناسى بىلەتى عەفلەق دەگەيەنتى.

مەر بەلگەيمى مىڭۈسى ئالۇز كە پەيوەندى بەوشىيارى گۈزارشتى نەتەوەگەرای عەرەبىيەوە ھەبۇ، عەفلەق توانى شۇكى تازەگەرىتى و ئارەسەنايەتى كە بەگەندەلى ھەپەشەي لىنەكتات، پىنگەو گۈرىبدات. رىنگە چارەسەرىش بىرىتى بولە تەبەنېكىردىنى پىيورە ئايىدىيائى فەزىلتەن لە قۇرمى ئىمانى رەھما بە عروبەو سامانە ئەخلاقىيەكەي. ئەو پىيورەش وەك پەرنىسىپ يَا رىتسايانەكى سەرەكى يَا پەرنىسىپىكى رېكۈپىك كار دەكتات كە سەرچەم بەرمانى وېزدان كار دەكتات. ئىمە داواي لىنەكەين مەرچەكانى نەتەوەكەي بەينىتىدەي وەك مۇزقى قوربانى بىدات، بەلکو وەك تاك ئەو داوايەي لىنەكەين. ئىمە پىنى ئالىين خۆزى ئامانجى ئىيانى خۆيەتى، بەلکو ئەو، واتە تاك، ئامازە پېرۇزەكەيەتى" (٢٥).

كىرىنەوهى عەفلەق لەسەر تاكو ناسىيونالىيەتىيەكى ناڭۇكى و دىزايەتى دەبىنин. دەشىت ئەوجۇزە كارانە بە گەپانەوهە بۇ وەكانى عەفلەق چارەسەر بىرىن، يَا بەشىۋەيەكى روونتەتايچى رادەيەك لە وتارە كىرىمانەكانى دالسۇز بۇ. عەفلەق سالى ١٩٥٠ لە وتارىكىدا ئامازە بە جىاكارىيەكى سەرەكى دەكتات:

"مەيىشە لەو باۋەرەدابۇم كە ئابىت فەلسەفەكەمان مۇزقە تا ئاستى خوداوهەند پېرۇز بىكت. جىاوازى لەئىوان تاكو مۇزقىدا مەيە. پىيىستە باڭتىرىن بەها بەتاك بىدىن، نەك بە مۇزقە چۈنكە بەخوداوهەند كىرىدى مۇزقە بىتپەستى و شەھىك بۇ خودا پەيدا كىردە، بەمانايەكى دى، لەدەستدارنى ئىمانە. ناگرى مۇزقە ئىمانى بەمۇزقىكى دى ھېبىت، لەبىر ئەوهى نەرئەنجام داروخان و داتەپىنى ئەخلاقى و ئايىدیالە بالاڭانى لىنەكەوەتىوە. بەلۇم بایەخى تاك لەگەل ئەو فەلسەفە رۇحىيەدا دېتەوە كە لەسەر وېزدان و ھۆزى ئەخلاقى بۇنیاتىراوه، نەك لەگەل ئاپورە يَا خەرپەنەوهى جەماوهرى. رۇحى معەنەوى لە تاكىنەكدا ھې كە بەشىۋەيەكى سەرەبەخۇ دروستىبۇ و بەفرەمانى وېزدان كار دەكتات. ئىمە داواي لىنەكەين مەرچەكانى نەتەوەكەي بەينىتىدەي وەك مۇزقى قوربانى بىدات، بەلکو وەك تاك ئەو داوايەي لىنەكەين. ئىمە پىنى ئالىين خۆزى ئامانجى ئىيانى خۆيەتى، بەلکو ئەو، واتە تاك.

گۆتمزاي لە بابەت "ناسىيونالىيەمى كامەل" و "كىشتىگىرى رەفتار" لە يەكەمین بەياننامەي بەعس لە سالى ١٩٤٣دا، ھېرىشىك بولەسەر ئەو بېرۇكەيەكى دى ئىمانىتى دىيارىكراو يَا كارى تاك، دەكىرى لە گۆشەگىرىدا بەشىۋەيەكى كەسى ئەنجام بىرى. نەوجۇزە فيكaranە ئامازە بەوه

"ئیمان و بیرباومان پیمان دلیلت دایشکردنی میلت راگهیمن، لبهر ئوهی ئه و یەکتییه ئایدیالله که ئەمرو مەسەلەیەکی مەبدەشییه ئەھاتۆندى و تاگەیشتن بە یەکتییهش بەسەر خویدا دایاش دەبیت.

بەلام ئىمە لەم تىكۈشاندا عىشق و خۇشەويستىمان بۇھەمو لايەك ھەيە، بۇيە كاتىڭ بەرامبەر بەوانى دى دىلەق دەبىن بەتەنها بۇئەو مەبەستىيە كە بۇ خودى راستەقىنە خۇيانىيان بىكىرىنەوە، ئەوانە ئاكىيان لە خودى خۇيان نىھەوەيىست و توانىيان ھېشتا رۆشن نىھە، لەگەن ئىمەن، ھەر چەندە بەروالەت شەشىزەكانىشىيان ئاراستە ئىمە دەكەن".^(٤٨)

تا خۇشەويىسىنى تاڭ بۇ مەيلەت گەورەتر بىت (بەواتايەكى دى تا ئەخلاقىمەرى تاڭ گەورەتر بىت، ھەروەكولەماوهى چىرى لىنكۈلىتىنەوە لەسەر باالبۇن يَا جىاڭارى بەعس رووندەيتەوە)، دىلەقىش دەبىتە پىيىسىت كاتىڭ بارۇدىنخ لەبار دەبىت. رەفتارى تاڭى بەعسى "پىيىسىتە ترس تا ئاستى مەرك بەرەمەمبىيىت لەبەرامبەر ئەو كەسانە ئۇيىنەرايەتى فيكىرى چەواشە دەكەن. ئايىت ئەندامانى بزوتنەوە قەناعەت بەيىن بەوهى كە ئەياران بىرۇشكەى دىز بەوانىان ھەيە و بىلەن: ئىمە كارمان بەسەر ئەوانەوە نىھە و بۇچى تەنگىيان پىتەلچىن". بۇچى هىچ بەمايمەك نىھە؟ لەبەر ئەوهى فيكىرى دۇزمەنكارانە لە بۇشايىدا بۇونى نىھە؟ بەلكو لەو خەلکانەدا بەرچەستە دەبىن كە پىيىسىتە لە ئىوبىرىن تا بىرباومەركەشىيان لەگەل خۇياندا لەننۇچىت".^(٤٩)

مۇلەتى وەرگرتى بەعس بۇ پەنايدىنەبەر توندوتىرىنى، لە ئەخلاقى راستەقىنە بەعس دەريارە ئىنگەيىشتىيان لەتەوهەگەرای عەرەب سەرچاوه دەگىرى. بەواتايەكى دى، پىيىش ھەر جۆرە قىسەكردنىك لەسەر ئازادى پىتەرەو دەكراو

تايىبەتبون بە بەلگەو سەلمانىن ئەخلاقە پىتەرەو كراوەكانەوە.

تەنانەت لايەنگىرىكى نەتەۋەگەرای عمرەبىش، ئىدى بەدەر لەوهى بىرباومەرى دى ھەيەو پىيەدەپەنەدە يَا بەدەر لە ھەر كارىكى دى كە دەيىكەت، دەبىن بەرامبەر بە رەھايەتى پەھنسىپى سەرەكى سىستىمى ئەخلاقى بەعس ئازمايش بىكىرى، ئەجۇزە ئازمايشىش بەتەنها بۇ دىيارىكىزدى لىيەتىيى و شايىستەيى تاڭ نىھە بۇ ئەوهى بىچىتە حىزىبەوە، بەلگو ئازمايشىكى "پابەتىيە" كە لىيەتىيى تايىبەت بەئەندامىتى كىشت كۆمەلگەو لەتەوهە ئەندامىتى تىيەنەگات حەتىيەتىكى ئەخلاقىيە، دىيارىدەكت.

يەكىك لە بەلگەنەويىست و پەھنسىپەكانى بەعس پىتىوايە بۇونى راستەقىنە كۆمەلگە كە پىشت بە بۇنىادو سروشتەبىزىنى ئەخلاقى دەبەستىت، پەيامىتكى ھەيە: ھار جۆرە لادانىك لەو بۇنىادە بىن چەندو چۈن و بەشىۋەيەكى راستەو خۇز بە خيانەتىكى مەزن دەزىمەندرىت. بۇيە سىستىمى نۇيى ئەرەبى دەبىتە چىننەكى ئەخلاقى بىنرىز و كەلەپەر، ئەمەش سەرچاوهى بۇنىادى يەكانگىرى و مۇلەتى بەكارەتىنى توندوتىرىنى وەك حەتمىيەتىك پىيىش دامەززانىنى نەزمى كۆمەلايەتى دەكەمۇت و لە كەمالىسەتى بەعسىيەكانەوە سەرەلەددەو حىزىبىش ئەم توندوتىرىنى لە چەمكى شۇرۇشەوە وەردەگەرتىت. "خەبات خۇز لە خویدا ئامانچە، كۆرانكارى رىشەيى لەماناي توندوتىرىدا خۇزى حەشارداوە".^(٤٧) نابى توندوتىرىنى وەك مەسەلەي بەرگرى لە خۇكىردىن تەماشىكىرى. عەفلەق زۇر بەراشقاوارى دەلىت، ئەخلاق بەتەنها لەئىشۇنمازارو قورباينىدانى حىزىسى تىكۈشىردا نىھە، بەلگو لە توندوتىرىيە كەيىشىدا بەدىدەكىرى:

خساله‌تیکی سرهکی به‌عس، به‌تایبەتى لە ولاتیکى وەك عراق، لەدەستىدەدا. لەدەستىدەنى چەند بىريارىك مانانى "تابودى" سیاسەتى به‌عس ناگىيەنیت، چجاي ئەوهى بگات بە خولى جىڭىرىونى سالانى حەفتاكانى به‌عس (رېئىسى بەعس لە عراق و سوريا لە لوتكەن دەسەلاتدا بون).

نوسەرى ئەم تكتىپ دوچارى ئەوجۇرە وەھە ببۇ. گرفتەكە ئەوهى كە دووبىلەن لە سەر ئەوهى دەربارەي يەكانگىرىي بەعس بگەين بە چەمكىك. ئەمۇ گرفتەش يەكىنە لە كۆي سیاسەتە ماوچىرخەكانى عەرەب. دووبىلەن ئىنەن لە جدى كىرتىن عەفلەق لە كۆتايدىلە و شىيارىيەوە سەرچاواه دەگرىز: ئەگەر فيكىرى عەفلەق لە هەر رۈوييەكەوە پەيوەندى بەو رىۋوشۇيىنانەوە مەبىت كە بەعس لە دەسەلاتدايە، تەنها لە بىر دوو روادا و دوو مەرجى دىيىە كە رۇويانداواه: يەكم، پىيىستە فيكىرى سەرەتايىه كانى بەعس لە لايمەن سەركەنەكانى ئىستىتاي بەعسەوە پېزەوبىكىز و بەپىنى ئەو فيكىرەش كاربىكەن. دوەم، پاساوى بەعس بۇ پەنابىلەن بە توندوتىزى زىاد لە روانىنى فەيلەسۇقى سەر كورسىيەكى نەرمە كە دەنگىدانەوهى لەنلىو جەماوەرى عراق و سورىيادا مەبىت. ئوانە لە سەرەتادا خەلەكانىك بون كە هىچ شتىكىيان دەبىلەن كەنەن بەعسدا بىكەن، بەلام لەپرووى نەبۇ لەگەل بەعسدا بىكەن "پەيوەندى" مەبىدئىيەوە بۇ ئەوهى لانىكەمى "پەيوەندى" دەستىبەر بىكىز، قەناعەت بەگەرنىكى و بايەخى دەستىبەر بىكىز، قەناعەت بەگەرنىكى و بايەخى جۇرىك لە توندوتىزى بەيىنن. سەرەنچام ئەم دوو مەرچە لە دوەم حوكىمەنلىقى بەعسدا لە عراق هاتىدى و دەسەلاتدارانى بەعسى عراق دەستىكى بالايان هەبۈلەوهى دەلسۈزۈيان لە بارامبىردا بىنۋىتنى.

كۆيەندى:

كاتىك كەسايەتى سیاسى وەك بىر باوەپىكى

مەيدانى راستەقىنه شىيان هەمان كەو مەيدانەيە كە حىزب دىاريىدەكەت. بەگۈزارشىتىكى دى، توندوتىزى پىش ناسايىي بۇونى مەر جۇرە دىياردەيەكى ئابورى - كۆمەلايەتى پەيوەست بە پىداوېستىيەكانى گەشەكەنلىنى دەۋلەتتىكى دواكە وتو، دەرددەكەمۇيت و كۆتۈبەندى سەر رىنگە ئازادىش دەست نىشان دەكەت.

كاتىك بەتاتو ئەم دوا بىرگە ترسناكە دەنسىتىت، لە درېزەي قىسە كانىدا بەلەت: "ئەمە تەنها نۇمنەيە لە جۇرى خۆى بۇھو و ناتوانىتە هىچ پەيوەندىيەك لەنپىوان خۆى و درندايەتى و جەبەرتوتى بەعس لە دەسەلاتدا پەيدا بگات" (٥٠). بەلام كاميل شەبۇجاپىر ئەو بىرگانە پېشتىكۈنى دەخات و بەلەت: "عەفلەق مەسىھلىي توندوتىزى و شۇقىش لەيەكتىرى جىايدەكەنەتەوە" (٥١). كەچى نۇرما سالم - بابكىان رەئى خۆى و ئەرىك رۇلۇ ھاوسانگ دەكەت و بەنزايدەتىيەوە سرۇش بۇ ئەوهە دەكەت كە عەفلەق "رۇحى فاشىيگەرای تىباپە"، ئەمە لەكاتىكىدا خودى رۇلۇن ئەيتوانى سۈسىيالىيستى راستەقىنه لە بەعسدا رۇونبىكەتەوە" (٥٢).

فواج عەجمى لە شەستەكاندا بەدىدىيەكى جىاوازدەوە تەماشاي بىندارى بىرپارانى بەعسلى كەرىۋە و بەنچامگىرىيەكى ئابەجى كەيىشتەوە. چۈن دەكىزى كەسىك ئەو رۇونبىكەتەوە كە رېئىمى حوكىمەن لە عراق و سورىا لە سەر بىنەما يارۇشىلارى "ئامانچىگەرای گەنچان" لە دايىك بۇو، كەچى بەپەرى سادەيىھەوە "رادەستى بەفروفىل و درندايەتى سەربىاز بۇو؟" (٥٣). بەھەر حال ئەو راقەكەن دەپەيوەندى بەو حالەتەوە هېيە كە رېئىمى حوكىمى بەعس لە عراق و سورىيادا بەتەوارەتى سەقامكىرو شۇين پىسى خۇيان قايمى كەرىۋو. لۇچىكى سەرەكى حىزب، كامالكەنلىنى خود بۇ. قەتىسەكەنلىنى حىزبى بەعس لە كۆمەلېك كودەتاقچى سەربىازى

۲ . نمو زانیارانه لە سەرەتەلەق، بەمیتار، نارسۇزى و شەکرم حۇزاتى ھە لە سەرچاوهى ژمارە ۱ بىشى ۳۸ وەرگىراوە، مەڭمۇر ئەمەن لە سەرچاوهى دى ھاتىتىت:

- Majid Khadduri, *Arab Contemporaries, The Role of Personalities in politics* (Baltimore: John Hopkins Press, 1973), Chap. 12

- John Devlin, *The Ba`th party; A History From its Origins to 1966* (Stanford: Hoover Institution Press, 1976), Ch. 2.

3-Eric Rouleau, "The Syrian Enigma: What is the Ba`th?" *New Left Review* 40(sep - oct): 56
٤ . بىروانە چاپىنىكەوتىنى بەمیتار لە گەن مارى سى ئولاس لە ۱۹۸۰ كە لە مىرىپ رېپۇرت ئى ژمارە ۱۱۰ (تشىرىنى دوھم / ۱۹۸۲) دوبىارە چاپ بۇتەرە.
٥ . لاکۇرۇ ماپىنەن دوکييان بانگىشەنە نەمە دەكەن. بىروانە:

- W. Z. Laquer, *Communism and Nationalism in the Middle East* (London: Routledge and Kegan Paul, 1956), 330, n, 15;

- M. Halpern, *The Politics of Social Change in the Middle East and North Africa* (Princeton University Press, 1963), 240 .

ئەو بەروارە كە ئەم دوو مىزۇوتىسە بۇ جىابۇشۇرە عەفلىق لە حىزىنى شىوعى سورىيا دىيارىيەن كىردى، بەروارىنىكى دروست نىيە.
٦ . بىروانە چاپىنىكەوتىنى ئور لە گەن كەمال ئەبو جابر، نوسەرى :

- kamal S. abu Jaer, *The Arab Ba`th Socialist Party: History, Ideology and Organization* (Syracuse University Press, 1966), 187.

٧ . عەفلىق: چاپىنىكەوتىنى لە گەن بەتاتولە Social Classes ، لاپىرە 726 .

٨ . عەفلىق لە ئەبۇ جابر وەرگىراوە، لە سەرچاوهى پىرسىتى ژمارە ٦ .

٩ . بىروانە پىشەكى چاپى چوارەمى نىزالى بەعس (بېرۇت، دار ئەلتەلیعە ۱۹۷۶)، ۱۴:۱

رەھاي ئەخلاقى قبول دەكىرى و كاتىك خودى ئەخلاق وەك ھەولىيەك بۇ گەيشتن بەكەمان يَا ئامانجىنەكى دەرەپىتىكە يىشتىن تەماشا دەكىرى، ئىدى لەپۇرى پەرنىسىپەوە هىچ لايمەنەك لەلايەنەكانى رەفتار لە دەرەھە سىنورى دەسەلاتى رېكخىستىن سىياسى يَا دەولەت نامىنەتتەوە، پاشان هىچ رېكىيەك نامىنەتتەوە جىكە لە قبول و ئاراستەكرىدىن دەستىتىۋەردانى ھەمەلايەنەي دەولەت لە كاروبارەكاندا. دادپەرەرەي وەك گىرفتى داوهەرىكىردىن لە نىۋان داواكىانى كۆمەلگەدا (مافسەكان) ھەرگىز سەرەتلەنادات و پىشىپەتى ئەوهش فاكىرى سەرەتلەبات. ئەمچۈرە دادپەرەرەرىيە جەختىرىنىكى گەريغانەيى يَا بەلگەنە وىستى پىرىۋىز ئەخلاقى "مۇۋە" كە بەعس رەتىدەكاتەوە. سەرېبارى ئەوهش، تەنانەت لە پىۋارى گشت چەمكەكانى ماق مۇۋە، دەبى توندوتىرىشى ئەنۋەست لە دوور مەۋدادا لەلايەن قورباڭىيەكانى توندوتىرىشى پاساوى بۇ بەيىتتەوە، چۈنكە زۇر بەسادەيىن توندوتىرىشى بەبىن ئەو پاساۋەھىنەوە لە مەۋدايەكى دووردا لەكار دەكەۋىت و سودى ئامىنەت. رېسماي ئەخلاقى بەعس و بەعسگەرائى، ھەرۋەكو چۈن بەئىسلامەوە گىردىراوە، ئىستاش تاكە سەرچاوهى ئەو پاساۋەھىنەوە. ھەرۋەكو چۈن لە ھەمە ئايىنەكاندا ئەخلاق و ئاین لە يەكتىرى جىانانكىرىنەوە، لە گشت مىزۇوي عەرەبى . ئىسلامدا ھەر بەوجۇرە بۇھە لە بەعسيشدا جىانابىتتەوە.

پىرسىت:

1-Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements in Iraq* (Princeton University Press, 1978), table ۲۸- ۲, p ۷۴۳ .

- کتبیه و مکتبیه پیشنهادی به عسیه کانه. کوئم‌لینک
نویسنده عطفه‌له له ماوهی ۱۹۳۵، ۱۹۰۰. و ته‌کانی من
له چاپی ۱۹۵۹ ای ثم کتبیه و مرگیه او.
۱۸. همان سرچاوه، ۲۸، ۲۹.
  ۱۹. له نضال و مرگیه او، ۱:۲۷.
  ۲۰. عطفه‌له، فی سبیل... ۳۹.
  ۲۱. له و تاری "درباره‌ی په‌یامی عرب" و مرگیه، ۱۹۴۶ که له و تاری "ناسیونالیزم به مانای عیشق"، ۱۹۴۰ نمچیت. همان سرچاوه، ۷۶.
  ۲۲. همان سرچاوه، ۳۹.
  ۲۳. همان سرچاوه، ۲۹.
  ۲۴. همان سرچاوه، ۱۶.
  ۲۵. نضال، ۱:۲۸ به یافنامه‌ی تموزی ۱۹۴۲.
  ۲۶. عطفه‌له و تاریخ‌نگاری‌یکی سال ۱۹۶۷ دهرباره‌ی تیژروانیتی سره‌تایی حیزبی به عس و تاریخ‌خوینیتی‌و، تیژروانیتیک که "مرگیز لیس پاشکه‌زنه بروتوده و میله‌تی عربی له حالمتی جانگدا" ده‌بیتی. و اته حیزب نه واقعیه ترسناکه‌ی دهرباری میله‌تی داوه فهرماوش نمکردوده و قورسی نه و نه خوشیه‌ی میله‌تی نیلاجیج کردوده دهست نیشانکردوه، "نه تو تا نه راده‌یه دهربات که فیکردنی هم‌موان بمه روحیه به پیویست ده‌نیت. عطفه‌له ده‌نیت دهکری جملگ له دوژمنی دهربه‌کی یا پوخته‌وانی ناوه‌کی هه‌لایسیت: میشیل عطفه‌چالی سرمه‌تا (بیروت، موسسه‌ی العربية ۱۹۷۱)، ۶۰-۶۲.
  ۲۷. نضال، ۱:۲۸.
  ۲۸. عطفه‌له فی سبیل البعث، ۱۸. عطفه‌له له سالی ۱۹۵۵ هفچیه‌یقینی سیاسی به نامازنک بی‌گهیشت به نامانجی به عس و مه‌حکم شزمونی بی‌سود بی‌ثامانجکه‌رایی به عسی له قله‌نم دهدا، همان سرچاوه، ۴۲، چاپی ۱۹۷۴.
  ۲۹. نضال، ۱:۲۸.
  ۳۰. هلوم‌مرجی دات‌پیو له ماهی شهشه‌ی کارنامه‌ی حیزیدا و مکتابه به لگه‌یه کی پیویست بی‌شوبشی دهروزی همه‌لاینه له قله‌نم دراوه (خطبات له دژی نیمپریالیزم و یمکیتی و مکتابه کی خسله‌تی شورش‌کنیزیتی حیزب باسکراوه)، همان سرچاوه،
۱۰. بی‌تاتو، همان سرچاوه، ل. ۷۲۰.
۱۱. به‌پیش‌نهادنگارانی نارسوزی لسمر روداوه‌کانی ۱۹۳۶. ۱۹۳۹ ناسکه‌ندرونه بروانه: مشاکلنا القومیه و الموقف الاحزاب منها (بیه‌شق - دار نعلیه‌قدّه، ۱۹۵۸)، ۹۶.
۱۲. هم‌هم‌لمسنگاندنه له رومه‌ره سهیره که جهخت لسمر همان تایبه‌تمهندی عطفه‌له (فیداکاری، کوشان، شاینی رنیکه‌رای، نامانجکه‌رای) ده‌کاتمه. نم تایبه‌تمهندیانه له داستان و روخسارانه ده‌ردنه‌که‌میت که نارسوزی لسمر خویی و نهوانی دی نه‌خشنه ده‌کیشیت.
۱۳. علم‌بیه‌کان شیعه‌گه‌لینک له گروهه بیز تاریکه‌کان که خملکانی بتپه‌ست، ریووه‌سمی و مرگرتشن نه‌دامنی تازه و کردوه‌ی سنورداری توندو دواکه‌توانه لسمر ژنانیش له‌لایه‌ن نه‌وانمه قبول دهکری. نهوانه علی له پینغه‌مبهر به بی‌زتر ده‌زانن و خویان له همو مولس‌مانانی دی به باشت ده‌زانن، چونکه له باوه‌ردان که مانای شاراوه‌ی سروش تمنها بی‌نهوان ناشکرا کراوه. نارسوزی له همان زمینه‌وه مانای داهندرانه به‌میله‌تیش دهدا. له‌مرووه ناسوزی به‌قولی له‌زیر کاریگه‌رای هانری بارگوسن بوه. نهوانه‌زمونیکی میت‌افیزیکی خوی یادده‌کاتمه که سالی ۱۹۲۸ نه‌زمونی کردوه: "له دهروزه‌ی سوچیون نوچی بی‌کردنه‌وه بوم... ناکه‌هان شتیکم بی‌هات. روح کفرانی بسمردا هات و شیوه‌ی تیروانیم بی‌جهان بـه‌تواته‌تی گویا." به‌مشیوه‌ی بیروی‌اووه‌ی نه‌توه‌گه‌رای عربی قبولکرد. له نه‌ریک رؤلُو و مرگیه او، پیروست زماره ۲.
۱۴. نارسوزی، مشاکلنا... ۱۰۳، ۱۰۲.
۱۵. بی‌تاتو، همان سرچاوه، ۷۲۱.
۱۶. کونستانتین زوریت، وشیاری نه‌توه‌ی (بیروت، دار نه‌لمه‌کشوف، ۱۹۴۰)، ۴۲، ۴۸، ۹.
۱۷. میشیل عطفه‌له، فی سبیل البعث (بیروت، دار نه‌لنه‌لیعه، ۱۹۵۹)، ۲۹. ۳۰. ناویشانی و تاره‌که "ناسیونالیزم پیش همه‌و شتیک مانای عیشق". نم راگمیاندوه: نضال: ۱:۲۱.

42-Fouad Ajami, *The Arab Predicament: Arab Political thought and practice Since 1967* (Cambridge University Press, 1982), 27

٤٣ . "تیمه به عمره ب نائین له ناینده و بمجیگیر بروش ب عس عربی نیویه دمچنه قاتل مرمی شازاد، یه کرتتو سوسیالیستیبیوه . به لام پیمان دلتین هر له که نیستا دور نویشی راسته قینه ناینده بیه . ناینده به پیرمانه و دیت، له ناخاندا که شده کات، چیدی بهشتیکی جودا له نیمه حیساب ناکری،" في سبیل البعث، ١٥٨، عفلق له و باوره دا بو "چار منوس" واي بیمار داوه که به عس به عابه است "ثمنجامد اش شرکی گرنگی میلى "هلبیزیروه" به مرجینک ب معسیه کان هرگیز له و زنگیه لانه دهن که چار منوس بیوانی دیاریکرده، ثم به لگه هینانه ویدهش پیکه نیتاوی دهرده که ویت، به لام به لمبر چاگرتنی روحیه تی قد هرگراي حوكمنه بمسن ثم به شهی جهاند له شیوه فیزکارنکی چالاک و پر وزه دهرده که ویت . هر وها بروانه لپهري ٤٢ چاپ ١٩٧٤ و تاری سالی ١٩٥٥ به ناویشانی "برداشت زنده ما از حزب". بروانه ب مرچانه ویهندی نیوان چاره نو سگرای نهادی له گاهن چه مکی عفلق له سر شازادی له و تاریکی سالی ١٩٥٠ به ناویشانی "مریاره شوبش، چار منوس و شازادی" ٥٥ . ١٥١ . (چاپ ١٩٥٩).

٤٤ . عفلق، في سبیل البعث، ١١٤.

٤٥ . همان سرچاوه، ١٥٤ . له چاپه کانی دواتر ثم بهنده لا بر او.

٤٦ . عفلق رخنه له عمره بانه ب هکرت که بیان له "مرؤثه سنتی" دهکرده وه و شنگیزه زمبوشه کانیانی رخنه دهکرد . همان سرچاوه، ٦٩ . ثمنجامگیری دهکات که "گهوره ترین هرل و تیکوشانی عمره له ریگه کی مرؤفایتیدا، ب هر زکر دنمه وی نیستی ناسیونالیزم که خویانه ... بعده راموش کردنی بیزکر دنمه وی مرؤثه سنتیه ... هم پیکه نیتاویه و هم شه مینه ریشه که عمره بی هزار خاکه کهیان له لاین خه لکانی دیمه و داگیر کرایت و بیر له مرؤفایه تی بکه نمه و پاریزه میله تانی دی بن . مرؤثه سنتی

٤٧ . لیکولینه وی نیویه یه که می في سبیل البعث، چاپ ١٩٧٤ شمه نیشان ٥٥ که له چهندین لایه هدا باس له داته پین کراوه: ١٣، ٢٩، ٣٥، ٤٠، ٥٧، ٦٢، ٦٣، ٦٨، ٦٩، ٧٢، ٧٩، ٨١، ٩٠، ٩١، ٩٤، ٩٦، ١٣٤، ١٥٤، ٦، ١٦١، ١٦٦، ١٦٢، ٤ .

٤٨ . له و تاریکی سالی ١٩٤٤ به ناویشانی "نیویه نویی عمره" و مرگیراوه، له في سبیل البعث، ٦١ و ٦٢ . دوای چهندین سال "پیشنه" له جیاتی "نیویه نوی" به کارهیتر اووه که همان مانای همه . به لام سود و مرگرتن له و شه کانی کومونیست گرنگی خوی هدیه .

٤٩ . همان سرچاوه، ٦٤ . عفلق له به کارهیتاني پیغه کاندا ورد نیه، "روح" به "فیکر" ده گوپیته و، ثمه له حالیکدا له ١٩٤٠ ثم پیغه ره تکراپیوه . به لام له برقه که وه دهرده که ویت که شه دهیاره چی قسه نهکات . هعلیتیه ثم نا وردییه له یه کانگیبری که مناکاته و .

٥٠ . سامی شارکت ثمه ناما نججه کانفانه (بغداد و هزاره تی معاریف، ١٩٣٩)، ٣٦ .

٥١ . نضال ٢٠ . ٣٤ . بدآخوه هیندیک نوسه دهیاره ب عس سودیان له ب لگه نامانه و مرگرتوه و و تارگه لیکیان هلبیزیروه که جهخت له سر دیموکراسی، شازادی راده بیرون و پیویستی هاوکاری و هکیه کی میلتان دهکه نمه و شه فرمائش ده کن که هله لومارج و دوره نجام گرنگیان همه . نهک و شه بیکه لک و سوا .

٥٢ . بیان نامه ته موزی ١٩٤٢، همان سرچاوه، ١:٢٨ .

٥٣ . عفلق، في سبیل البعث، ٤٩ .

٥٤ . همان سرچاوه، له لایه هکانی ٤٧، ٤٩، ٤٥، ٤٠ و مرگیراوه .

٥٥ . زوریق، نلهو عنی نلهو تمنی، ١٢٢، ٢٢ .

٥٦ . بروانه ب مر تاره که ١٩٣٩ که نیسلامی له بدرابه ب یه کیتی عربین داتوه: ساتع نلهه سری، آراه و الاحدیث في الوطنیة القومیة (بیروت، ١٩٨٤)، ٦٧ .

٥٧ . بـ تاتو، همان سرچاوه، ٧٣٣ .

٥٨ . عفلق، في سبیل البعث، ٣٠ .

جهانی و کاربپاری مرؤوفایه تیدا بکات (۱۲۰ - ۲۲). جابر دهليت عفلق "شتيکی تازه و عمره بی له زیندا همبو، شوهش کاری لیکوله رانی روژشاوای زه حمهت کرد، چونکه شوانه به خوینده وه روکه شی نوسینه کانی پیرمهندانی روژهه لات و بهبی قولی تیگه يشنی ناوهرؤکی عاتیفی وشه به کارهاتوه کان، خدیکی شهنجامگیرین" (ل۴).

52-N. Salem Babikain, "Michel Aflaq: A Biographic Outline", in *Arab Studies Quarterly, Institute of Arab Studies & A. A. U. G, Vol. 2. (Spring ۱۹۸۰)*, ۱۷.

شئیک روژنگیزه دروست نه داته پال بالی چهپی به عمسی شهنتی عفلقی که له دهیه سالی ۱۹۶۰ دروست بو. بهلام شوه له بیرونیه کات که نه م بالله سهبرباری نارهزاییتی کردنی عفلق بپرسیار بو له بیراکردنی حه مامیکی خوین له عراقدا (۱۹۶۲). س. جی. هین له پیشکی ناسیونالیزم عهره بی یهکم کس بو که باس له توندوتیری زاتی له پسروهندی به عمسی نهکات. (لندن، ۱۹۶۲).

53-Ajami, *The Arab Predicament*, ۴۳

داوامان لیدهکات نهوانه له بیرونیه تا نه و کاتهی به ناستی نهوان ده گاهین. هر چهنه مرؤقدوسیتی روژناوایی و روناکبیره کانیان به مهتری مرؤقدوسیتی عمره ب نیه، بهلام ناسمانه و رووکاری ناسیونالیزم "ناییت فربوی بخوین"، همان سه رچاوه، ۷۰.

۴۷. همان سه رچاوه، ۱۲۹.

۴۸. همان سه رچاوه، ۱۰۳.

۴۹. همان سه رچاوه، ۴۰.

۵۰. بهتاتو، همان سه رچاوه، ۷۲۹. بهتاتو "نایدیولوژیای عفلق ب" و هرگری ناریکخراو" ناویمبات و خودی عفلق ب ناسیونالیستی مرؤفگرایی سه رسام به دهسه‌لاتی تاکگهای سه رده می روزشتمکاری نهوروپا، دیموکراسی راکبونی، نامانگهارای مازینی، دیدهگای چیناییتی مارکس و دهستبزیتی لینینی له قتلهم دهدا (ل ۷۳۱). بهلام خودی عفلق له گل تاکگهایی سه رده می روزشتمکاری و مرؤفگرایدا ناکوکه، نه مهش خالیکی بملگه نه ویست. سه رشنجام دهسه‌لاتی فیکری روژناوایی له سه ره زور بوه، بهلام فیکریدا کاردهکات ده پرسیت کام شت؟ بهتاتو و لامینکی بو شو پرسیاره ته مریبه ناداتهوه.

۵۱. شهو جابر، بعث عرب، ۱۲۹، ۱۲۱. هیچ کس به نهاده هی جابر همولی نه داره به عمس و ابخاره ورو که قابکی رینزو نیحترامه. جابر دوای شوهی سالی ۱۹۶۲ له عراق حه مامیکی خوین بپراکرا، ده نویسنیت: به عمس بیروباوه ریکی ناشتیخوازانه و عاشقی نازارییه و پهیوهندی به پایداری پوشی دهوله تاک حیزبیمه نیه، بهلام له همان حالدا دهیه ویت بمشداری له شارستانی

سه رچاوه:

نه م بابت به شیکه له فسلی هه شتمی کتیبی (کوماری ترس) که له نوسینی (که نغان مهکیه) یه، و هرگیز وه سه رچاوه پشتی به هردوو دهقه فارسی و عهه بیمه که کتیبکه پستووه.

رۆلی نەتەوەو کەمینەکان لە سیاسەتدا

د. حسین بەشیریه

لە فارسیبەوە: حەسەن حسین

(گولەکان) بۇو لە فۇرمى چىنى سىيىھەمدا، كە داگىركەرە فەرەنگىيەكائىيان لەپلەو پايىەي خانەدانى وەدەرنا (مبېست لە گولەکان دانىشتوانى راستەقىنەي ولاتە كە فەرەنگىيەكائىنانەشانەوەي دەولەتكاندا بىتىيەم. داگىركەرنى ئاوهكەيان گۈرىپىو بە فەرەنسا. و.ك.). كۆنت دۇشكۈيىققۇ، نۇسخىيە فەرەنسى لە كەتكىيەكى چوارىيەرگىيدا دەريارەي ئايەكسانى رەگەزەكائى مۇرقىي (١٨٥٣ - ١٨٥٥) بەلكەي دەھىنەيەو كە جىيرەمنەكان (ئەمە مەبەستى لە خانەدانى فەرەنسا واتە فرانكىيەكائى بۇو كە لەسەر جىيرەمنىيەكائى حساب دەكران) لەتىيەمەمو رەگەزەكاندا رەگەزى بالاترۇ داهىنەرى كلتورو شارتىستانىيەتى مەربىي بون.

ەندىيەك نۇسخىيە تەلمانى نەتەوەي سامى يا گەلى جوولەكەيان، لەئاستى تەلمانىكەندا، بە نەتەوەيەكى تىكىدەرۇ لاسايىكەرەوە كۆسپى بەرددەم پىشىكەوتىنى كەلتۈرىي دادەندا. بىنگومان ئەم جۇزە بۇچۇوانە هىچ جۇزە بىنەمايسەكى شارگۇمىنەتى و عەقلىيان نىيە، لى خودى بۇچۇونى ئايەكسانىي نىوان رەگەزەكائى و لەباتر دانانى

نەتەوەو رەگەز:

ملعلانى رەگەزىي و نەتەوەيەكائى بەرددەم رۆلیان لە ئىتالىيە سىياسى، دروست بۇون و ھەلۋەشانەوەي دەولەتكاندا بىتىيەم. داگىركەرنى خاڭ و ئاواچەكائى لەلايەن نەتەوەي دىكەوە فاكىتىكى پىتكەماتنى دەولەتكان بۇوە. ھىزى رەگەز و نەتەوەي بالاتر لەمۇشۇي ئايىدىلۇشيا كۆمەلائىتى و سىياسىيەكائىدا، لە باوەرە زۇركۇن و باودكائە. ئەرەستقۇ بەلكەي بۇ ئەوە دەھىنەيەوە كە ھەندىيەك رەگەز خۆبەخۇ سەردارو ھەندىيەكىش خۆبەخۇ كۆيلەن. ھەندىيەك نۇوسەر لە جىاوازىيە رەگەزىيەكائى-وە روائىيۇانەتە جىاوازىيە چىنایەتىيەكائى. نۇوسەرە فەرەنسى (ھېنرى دوبولنويلىيە Borsofth gRites زەگەزى زەجىيزىزەكائى فەرەنسى بە فرانكى و خەلکىشى بە رەگەزى گولەكائان دەزانى. شۇرشىگىرى فەرەنسى (ئابىن سايسىس) Lbea SReas واي لېكىدەدایدەوە كە شۇپشى فەرەنسا بەرەنجامى خەباتى خەلکى ئىزىدەستەي

کۆچکردنی نه‌تە‌وەکان بە‌ھۆی زیادبوونی دانیشتوان، هەزاری یا سەرکوتی سیاسی، زەمینەی روو بە‌رووبوونووه رەگەزەکانی زیاتر کردوده. کۆچکردنی بە‌شیک لە خالکی ھیند بۆ باشوروی رۆژھەلاتی ئەفریقیا. کۆچی ژاپۆنی و چینییەکان بە‌رەو کەنارەکانی ئوقیانوسی نارام لە وۇتە یە‌کگرتۇوه‌کان، کۆچى (زۇرە ملیي) رەشپیستەکان بۇ ئەمریکا، کۆچى پەرش و بلاوی گەلی ئیسراشیل (لەسەرەدمى سەرگەردانیدا)، کۆچى سپى پېستەکان بۇ ئەفریقای باشوروو... هەندىگىچار خاوهن سەرمایەکان بە‌ھەبستى دەستكەوتىنی ھېزى کارى ملکەچ و ھەرزان و ملعلانى كردن لەگەل سەندىكى كىريكاپىيەکاندا، پاشتگىرىيان لە کۆچى رەگەزەکانی دىكە كردوده. لەم نۇونانەدا بە‌گشتى ھەندىگىچار ملعلانى لەنیوان ھېزى کارى بىانى و كەنگارى ناوخۇدا مەلەھىرىسىت كە جارى و اھىيە بە ئازادە رەگەزى كۆتايىي دېت. لەم حالتانەدا پەيوهندىيە تاسىيۇنالى و رەگەزىيەکان پەيوهندىيە چىتايەتىيەکان دەكەن بە ژىئەرە. توندو تىرىشى نه‌تە‌وەيى و رەگەزى پىتۇيىسىتى بە‌بەدیهاتنى ھەل و مەرجى بابەتى و ئەندىشىيى تەواو ھەيە. ئاپەوايى و ئايىكسانى ئابورى كۆمەللايەتى، وەك زەمینەيەكى ئاپەزايدى، بە پال دروست بۇونى رىڭخاراو و هوشيارىسى پىتۇيىسىتە زەمینەي چالاکى سیاسى دەرەخسىتىن. بوار نەدان بۇ بەشدارىيى سیاسى بەبىانوو رەگەزى و ھەلۋارىدى رەگەزى لەنیو كاروپبارى سیاسىدا زەمینەي زۇرىيە كىشىمەكىشە ناسىيونالىيەکان بۇوه.

لەروانگەي كۆمەلناسىيەوە كىرفتى كەمینە نه‌تە‌وەکان و پەيوهندىيەان لەگەل دەسەللتى ناوخۇدا جىن باسى مشتومە كىنكەكانه. ناوى كەمینە نه‌تە‌وەيەکان بۇ ئەو گروپە نه‌تە‌وەيى و

يەكىك لە يەكىكى دىكە، دەرەنچامى سیاسى گەورەي لىتكەوتۇوه‌تەوە مەلعلانىي زۇرى لەگەل خۆيىدا ھېنتاوه. لە ولاتانى فەرە رەگەز و فەرە نه‌تە‌وەدا، رەگەزە ئۇزى دەستەكان، بە ھۆي تىپەرەي ماق سروشىتى و يەكسانى مرۇفەكائىھە، ھۆخارى زەق كەرسەوەي مەلعلانى سیاسىيەکان بۇون. باڭلا دەستى يەك رەگەن يَا نەتە‌وەيەك بە‌سەر دامەزراوەکانى دەولەتىدا، سەرچاواھى ئاپەزايەتى و ئازارە نه‌تە‌وەيەكان بۇوه. بە‌گشتى لە ئىمپراتۇرييە دىرىينەكانتا گروپىكى رەگەزى فەرمانپەواي گروپەكانى دىكە بۇن. لە چاخى ئىمپېرالىيەمى نويىشدا، بە چەمكە مۇزى دېرىنەكەي، پېكىدادانى رەگەزىي بايەخىكى بەرچاواي ھەببۇوه. لەم سەرەمەشدا و شىيارىي رەگەزى و نەتە‌وەيى زىاتر چۈوه سەر و لە دەرئەنچامى كۆچكەرنە مەزىنەكانى كۆلۈنچىلى و ناكولۇنچىلى رەگەزە جىاوازەكان رووپەرۇو يەك بۇونەوە. رەفتارى سېپى پېستەكان لەگەل ھېندييە سوورەكان و دانىشتowanى ئەسلى ئەمرىكى، بەتايىپەتى لەسەرەتادا، رەنگدانەوەيەكى پەرچاواي لە سەر رووبەرلى زىيانى سیاسى ھەببۇوه. لە ئەمرىكاي باکور سېپى پېستەكان رېبازىنى راڭواستنى ھېندييە سوورەكان و لەناوبرىدىنیانىن كىرتەبەر. لەكاتىكدا لە ئەمرىكاي باشورو كۆچبەرە ئىسپانىيەكان رېبازىكى دىكەيەن ھەببۇوه، خالکى ناوخۇچەكائيان بۇ كاركىردن لە زۇرى و زارى كىشتوكالىدا تاوادا. لەبرامېردا بارودۇخى ئەفریقىيا، بەپېنچەوانەي ئەمرىكاي ئۇستەرالياوه، رېنگر بۇولەوەي ژمارەيەكى زۇرى سېپى پېست لەوئى نىشتەجىن بىن.

ئىمپراتۇرييە مەزىنەكان بە دىرىزىايى مېڭۇ بەردهوام نەتە‌وەوە رەگەزى جۇداوجۇریان گەرتووه‌تە خۇ، بۇيە ئەمپۇشەوە و لاتانەي كە خاوهن پېشىنەيەكى ئىمپراتۇرى بۇون، خاوهنى پېكھاتەي نەتە‌وەيە و رەگەزى زىاتىن.

کلتووریستانه‌ی ولاتیک به کار دیت، که دولت له زیر فرمان‌پرایه‌تی نته و هیه کی دیکه‌دا بیت.
هانه ئارای کیشیه که مینه نته و هیه کان له
ولاتاندا به ره‌نجامی ذرکه و تنى ناسیونالیزمی
مودیرنه که هم بوته همی به هیزکردنی هستی
هاوپیشتی که مینه نته و هیه کان هم هستی
ناسیونالیستی نته و هیه سمرده‌ستیش.

هندیک ولات که له دوو هاریمى
کلتووریدان، کمینه‌ی نته و هیه جوزاوجوزیان
تیدایه. بو نمونه و دک پیشتر ئاماژه‌ی بو کرا، ئو
دەفری کلتووری - نته و هیه ئەلمانیا و
قېرىنساوه له بارودقىخىکى ئاوادان. هەروه‌ما له
ئاواچانه‌ی که دەکه‌ونه ئیوان دوو ئاواچه‌ی
کلتووری جىرمەن و سلاڭ له رۆزى‌لەتى ئەبۇپا،
مۇزايىکىك لە گەل و نته و هیه جوزاوجوز
پىكھاتووه. كۈچ و داگىگارىش كارىگەرىي
ەبۇوه له و هیه ولاتیک فرهەنتەوە بیت، بىگومان
سەموو کەمینه و نته و هیه کان ئازەزۇوي
جىابۇونەۋەيان له ولاتى بېرەتى نېيە. سەنگى
وەفادارىي کەمینه کان بو حکومەتى ئاوهندى
بەمۇي جوزاوجۇزو جىاوازه و دەگۈزىت.

کەمینه نته و هیه کان کلتوور، مېڭىز و زمانى
هاوبىشيان هېيە و بەپىئى ناستى دەسمەلتخوازىي
نته و هیه فەرمانزەوا بەپىلەي جوزاوجۇز خۇیان
رېك دەخەن. دەشتىت سیاستى حکومەتى
ئاوهندى، سەبارەت بە کەمینه و نته و هیه کان بە
ئاقارى پاراستنى شونناسى کلتوورى
کەمینه کان يسا كىشىكىن و توانەۋەيان لەنیو
کلتوورى نته و هیه سەرەستىدا بىروات. له
بەرامبەرىشدا ئازەزۇوي کەمینه نته و هیه کان رەنگ
بەئاراستەي بەدەستەنەنلى سەربەخۇيى سیاستى
يا كەلتوورى بىروات. ناستى توانى سیاستى
کەمینه نته و هیه کان بە فاكتەرى جوزاوجۇزه و
بەستاوه‌تەوە، لەنیویاندا پیویسته بىانزىت ئاپا

نهته‌وهی سه‌دهست، فاکتهره‌کانی یه‌کپارچه‌بی نیوخوی که‌مینه (یه‌کیتی زمان، خیل، ثایین و هند...)، هروده‌ها شیوه‌ی هافس و که‌وتی نزدیته (نمروزیانی یا سمرکوت) ئه‌مانه هامووی هوكارن بوز برده‌هامیی و یه‌کپارچه‌بی که‌مینه نهته‌وهی و ئه‌تننیه‌کان. کاتیک فاکتهرگه‌لینکی وهک ره‌گمن، ناسیونالیزم، زمان و ثایین یه‌کتري توند ده‌کاشه‌وه، یه‌کپارچه‌بی و شوناسی که‌مینه نهته‌وهی به‌عیز نهیت.

جیاوازیی ره‌گهزی نیوان ره‌گهزه سمه‌کییه‌کان جیاوازیگه‌لینکی به‌چاون. ره‌گهزنانسیک، ره‌گهزه سمه‌کییه‌کانی مرؤٹایه‌تی به‌شیوه‌ی خوازه کردوه‌ته چوار ره‌گهزه‌وه: بوز (سپی)، شهور(ره‌ش)، زهرده‌پیبر (زهرد)، تاریک و روونی بـیانی (سورو)^(۱). ئه‌گم فاکتهره ره‌گهزییه‌کان له‌ئارادا نهبن، ئه‌وا ره‌نگه فاکتهری میلی و که‌لتوری زه‌مینه‌ی ناکوکی دروست بکات. بوز نمونه له شهروپای ره‌گهزه‌لات، سـریه‌کان چـیک، سـلاـف، مـسـدـدنـی، کرواتکان و... هند جیاوازی ره‌گهزی ناشکرایان نییه، به‌لام هم‌ریه‌که‌یان پـیـشـینـهـی نـهـتهـوهـیـیـ، کـهـلتـورـیـیـ وـمـیـذـوـیـیـ جـیـاـواـزـیـانـ هـدـیـهـ، کـهـ بهـ نـزـدـیـ لـهـ زـمـانـداـ دـهـرـدهـکـهـوـیـتـ. زـمانـ دـیـارـتـرـیـنـ روـکـارـیـ جـیـاـواـزـیـ کـهـلتـورـیـ وـنـهـتهـوهـیـ نـیـوانـ نـهـتهـوهـ جـوـرـیـهـ جـوـرـهـ کـانـهـ بـهـرـدهـوـامـیـ زـمانـ نـیـشاـنـهـیـ بـهـرـدهـوـامـیـ سـرـیـهـخـوـیـ نـهـتهـوهـیـ وـ کـهـلتـورـیـیـ. پـولـونـیـیـ کـانـ کـهـماـوهـیـ ۱۰۰ سـالـ زـیرـدهـستـهـیـ رـوسـ، نـامـساـوـیـ وـ ئـالـعـانـهـکـانـ بـوـونـ زـمانـیـ خـوـیـانـ پـارـاستـ. ئـیرـانـیـهـکـانـ بـهـپـیـچـهـ وـانـهـیـ نـزـدـیـهـیـ نـهـتهـوهـکـانـیـ رـهـزـهـهـ لـاـتـیـ نـاـوـهـرـاستـهـ، لـهـ سـدـدهـکـانـیـ دـهـسـلـاـتـارـیـتـ عـرـهـبـیدـاـ، زـمانـیـ فـارـسـیـ وـ بـهـشـیـ نـزـدـیـ کـهـلـاـ پـوـرـیـ خـوـیـانـ پـارـاستـ. فـهـنـسـیـیـهـکـانـیـ کـهـنـهـدـاـ بـهـ واـبـهـسـتـهـبـوـونـیـانـ بـهـ کـهـنـیـسـهـیـ کـاـسـوـلـیـکـیـهـ وـ تـارـادـیـیـکـیـ نـزـدـیـ شـونـاسـیـ کـهـلتـورـیـ خـوـیـانـ

پـهـیـوـهـنـدـیـ کـهـمـینـهـکـانـ لـهـگـهـلـ نـاـوـهـنـدـدـاـوـ رـوـلـ وـ کـارـیـگـهـرـیـ سـیـاسـیـیـانـ بـهـدـهـسـتـوـرـیـ وـلـاتـ وـ دـامـهـزـاـوـهـکـانـیـ دـهـسـلـاـتـیـ کـوـمـهـلـایـهـتـیـ ئـمـ کـهـمـینـانـهـوـ بـهـسـتـراـوـهـتـهـوـ. ژـمـارـهـیـ کـهـمـینـهـکـانـیـشـ لـهـ وـلـاتـیـکـدـاـ کـارـیـگـهـرـیـ لـهـسـلـرـ دـهـسـلـاـتـیـ سـیـاسـیـیـانـ هـهـیـ. سـهـدـکـانـیـ یـهـکـهـنـیـ زـایـیـنـیـ لـهـ شـهـهـرـوـپـایـ رـهـزـهـهـلـاتـ وـ لـهـ نـهـنـجـامـیـ کـوـچـیـ نـهـتهـوهـکـانـیـ تـیـوـتـؤـنـیـ وـ سـلـاـفـیـ پـیـکـهـاتـیـیـهـ کـیـ ئـالـقـزـیـ نـهـتهـوهـکـانـ هـاـتـهـ ئـارـاوـهـ. ئـمـ نـهـتهـوهـانـ بـهـدـرـیـزـایـیـ چـهـنـدـنـینـ سـهـدـهـ بـهـشـیـوـهـیـ یـهـکـهـیـ سـهـرـیـهـخـوـوـ جـیـاـ لـهـ یـهـکـدـیـ لـهـپـانـ یـهـکـدـاـ ژـیـاـونـ. گـرـوـیـهـ نـهـتهـوهـیـیـهـکـانـیـ کـهـ لـهـ کـوـچـیـ گـهـوـهـهـ درـوـسـتـ دـهـمـنـ بـهـ گـشـتـیـ یـهـکـیـتـیـ وـ هـاوـپـیـشـتـیـ کـهـلتـورـیـ خـوـیـانـ دـهـپـارـیـزـنـ. بـوزـ نـمـونـهـ لـهـ ئـهـمـرـیـکـاـ کـهـمـینـهـ چـینـیـهـکـانـ لـهـ شـارـیـ چـایـنـهـ تـاـونـ (town) لـهـ پـهـشـپـیـسـتـهـکـانـ زـیـاـنـرـ شـونـاسـیـ کـهـلتـورـیـیـ خـوـیـانـ پـارـاسـتـوـوـهـ. رـهـشـ پـیـسـتـهـکـانـیـ ئـهـمـرـیـکـاـ لـهـ خـیـلـیـ جـوـرـاـجـوـرـ بـوـونـ کـهـ بـهـگـشـتـ بـهـیـکـ زـمانـ قـسـمـیـانـ نـهـدـهـکـرـدـ. هـرـوـهـهـ بـهـدـهـوـامـ بـوـونـیـ (ئـیـتـالـیـاـ بـچـوـوـکـهـکـانـ) وـ (پـولـونـیـاـ بـچـوـوـکـهـکـانـ) (کـهـمـینـهـیـ یـهـکـپـارـچـهـیـ ئـیـتـالـیـ وـ پـولـونـیـ) نـیـشـانـهـیـکـهـ لـهـ نـاـشـایـسـتـهـیـیـ پـرـوـسـهـیـ کـیـشـ کـرـدـنـیـ کـهـلتـورـیـیـ لـهـ ئـهـمـرـیـکـاـ. لـهـ ئـهـمـرـیـکـایـ لـاتـینـیـشـ کـهـمـینـهـ دـوـوـ پـهـگـهـکـانـ (estilo مستـیـزـ) کـهـ لـهـ تـیـکـهـلـاـوـبـوـونـیـ کـیـسـپـانـیـ وـ پـوـرـتوـگـالـیـهـکـانـ لـهـگـهـلـ دـانـیـشـتـوـوـانـیـ سـوـورـ پـیـسـتـیـ ئـمـ کـوـمـهـلـکـایـاـنـهـدـاـ درـوـسـتـ بـوـونـ، یـهـکـیـتـیـ وـ شـونـاسـیـ کـهـلتـورـیـ خـوـیـانـ لـهـبـرـامـبـرـ نـزـدـیـنـهـدـاـ پـارـاسـتـوـوـهـ. کـهـمـینـهـ جـوـلـهـکـهـکـانـ وـلـتـانـیـ شـهـرـوـپـایـ رـهـزـهـهـلـاتـ وـ نـاـوـچـهـکـانـ دـیـکـهـ بـهـ نـزـدـیـ بـهـ هـمـیـشـتـ وـ لـیـرـهـشـهـوـهـ لـهـهـمـوـ شـوـیـنـیـکـهـاـوـپـیـشـتـیـ وـ یـهـکـیـتـیـ نـهـتهـوهـیـیـ وـ ئـایـیـنـیـ خـوـیـانـ دـهـپـارـاسـتـ. بـهـشـیـوـهـیـکـیـ گـشـتـ جـیـاـواـزـیـ نـاسـتـ کـهـلتـورـیـ خـوـیـانـ کـهـمـینـهـ وـ

دەتوانىن سىستمى كاتتۇنەكانى سۈرسا وەبىر بەيىنىنەوە، كەلەودا لەرىگەي دابەشىرىنى ولاتەوە بىز چەند ناوجەيەكى سەرىيەخۇو هەرىيەكە بەشىۋەيەكى گىشتى نۇينەرايەتى پىكەتەيەكى نەتەوەبىيەكى دەكتات دامەززەواھى بەپىوه بىردىنى جىياوازى ھەيە، پەيوهەندى سىياسى نىوان نەتەوەكان رىڭخراوە. لە لويدانىش بەرلەشەرى ناوخۇ، دابەشىرىنى پۇست و پلەي سىياسى بەپىئى نەقاوە، ئايىن و ئايىنزا، رىنگا چارەيەك بىو بىز ھاواکارى كەردىنى نىوان پىكەتە نەتەوەبىي و ئايىننەجىجاوازەكان.

لە ھەندىنەك ولاتى ئەوروپاى رۆزىھەلات وەك و رومانىيا، ھەنگاريا و چىكوسلاۋەكىيا، پاش جەنگى يەكەمىي جىهان، بەم بەستى دروست كەردىنى ھاپېشىتى نەتەوەبىي، وەزارەتى تايىبەت بە كەمینەكان پىكەتە، ياخود لە كاپىندا پۇست و پلە بە نۇينەرەكانىيان درا. يەكىتى سۆقىيەت دواي شۇپىشى ئۆتكۈبەر ئىزىكەمى ۱۸۵ گروپى نەتەوەبىي تىيادا بىو كە بە ۱۴۷ زمان نەددوان. دابەش كەردىنى ولات بەسەر ژمارەيەك كۆمارو ناوجەي ئۆتفۈنۈم و بىزواندىنى ھەست و ئاكايى ناسىيونالىيەستى لە دىرى نەولەتە سەرمایيەدارىيەكانى رۆئىشارا، رىنگا چارەي پراكتىكى بەلشەفيەكان بىو بىز ولاتى فەرە نەتەوەبىي سۆقىيەت. لە ھەندىنەك ولاتى دىكەي كەمینەكان وەك رىنگا چارەيەك كىرایە بەر.

كەمینە نەتەوەبىيەكانى ئەوروپاى رۆئىشارا
لە ئەوروپاى رۆزىشاوادا بەگىشتى سنورەكانى سىاسەت و زمان لەگەن يەكدا دىنەوە. بەم حالەشەوە كەمینە ئەتنى و نەتەوەبىي و زمانىنى لە ھەندىنەك ولاتدا ھەيە. بۇ نەونە پىلوپىستە ئامارە بە باسىك و كەلتۈرىنىيەكان لە ئىسپانىيا، سكۇتلاندى و وىلىنى لە بەرىتانىيا و ئىتالىيە

پاراستۇوه. تەنانەت لە ئەمرىكا، ئىلەندىيەكان بىز ھۆى پابەندبۇونىان بىز كەمینە سىياسى كاسىۋلىكىيەوە توانىيان لە كۆچچەرە ئورۇپىيەكانى دىكە زىياتر شوناسى نەتەوەبىي خۇيان پېرىزىن. جىياوازى پادەي گەشەي ئابۇرۇمى ئىوان گروپە نەتەوەبىي جۇراوجۇرەكان دەبىتە ھۇزى بەرەھامىي جىياوازى شوناسىشىيان. لە ئىران دواكەتتۈرى ئابۇرۇ ئەو ناوجانە ئەتەوەكانى دىكەي تىدا ئىشىتەجىن، جىياوازىي كەلتۈرۈ، زمان و ئايىننى ئەو نەتموائە و ھەرىمەكانى ئاوهەندى زىياتر كەردىوو. بەسەرنج دان لەو فاكەترانەي باس كران رۆزلى سىياسى كەمینە كان لەسەر ئاسىتى نىشىتمانى بە: ھاپېشىتى، رىكخستىن و سەركەدايەتى ئىيۇخۇبىان، ئاسىتى دوورە پەرىزى يَا لىنگەوتىيان لەگەل زۇرىنەداو ھەرۋەھا شىۋەي مەلس و كەرتى نەتەوەبىي سەردەستە، بەستراوەتەوە.

لە ئەمرىكا، دواي جەنگى يەكەمىي جىهان، دەركەوت كە كەمینە نەتەوەبىي جىياوازەكان بە پېچەوانە ئاۋەپۇانى زۇرىنەوە لىيان، لەگەن كەلتۈرۈ ئەمرىكا يىدا ئاۋىتە نەبۇون. چالاکى خۇينىنگە تايىبەتتىيەكانى پۇلۇنیا، ئىلەندىرەم مى دىكە بەناچارى سىاسەتى بەشەمەرىكا يى كەردىنى كەمینەكانى توندتر كەردىو. لەمەمان كاتدا ئەم جۇرە سىاسەتە لەسەر بەنمائى سەپاندىنى بىلا تېرىپۇنى نەتەوەبىي ئەنگلۇساكسۇن لە ئاست نەتەوەكانى دىكەدا بۇو، لەبەرامبىر ئەم سىاسەتەش ھەستى نەتەوەبىي و نەتەوەپەرسىتىي كەمینەكان زىيادى كەردو تايىبەتەندىيە كەلتۈرۈ و ناسىيونالىيەستىيەكانىش تۇختى بۇونەوە.

شىۋەي بەشدارىيەكەن گروپە نەتەوەبىيەكان لە سىاسەتى نىشىتمانىدا، لەو بوارانەدا كە شىاوا بۇوه، جۇراوجۇرە. وەك نەونەيەكى كلاسىك

سیاسی بچووکیش لسمر بنامای ثارهزوی ناسیونالیستی و زمانی پیکهات (پارتی یه کیتی نه ته وهی فلامنگیکه کان و بهارهی هؤگرانی فرمهنسا له نیو والونه کان پیکهات) به گشتی جیاوازی کلتوری و ثابوری هردو نه ته وه که کاریگریه کی له سمر سیاستی و لات داناه، دببو په یوهندی گروپه نه ته وهیه کان له روروی ژماره وه پیکهاته بچووکن. بتو نمونه پیکهاته ناو خوییه وه، له حکومه تدا ره نگ بداته وه. بتو نمونه دو و هزیری روشنبری بتو دو و بشی دانیشتوان داده نراو پیکهاته کابینه که دببو په یه کسانی له هردو نه ته وه پیک بیت و نویفرانی په رله مان له هر نه ته وه که به جیا له سمر ناستی ناو خو په رله مانیان پیک نه هینن^(۳).

هوزو خیل و نه ته وه کانی نیران

هوزو خیل کان له ئیراندا همیشه به شیکی سره کی دانیشتوانیان پیکهیناوه، راسته و خو یا ناراسته و خو رؤلیان له سیاست و حکومه تدا گئیراوه. دهسته واژهی خیل (خیل) له سمر دهی نیلخانیه کانه وه ماوه ته وه زیاتر به مانای خیلی بیابان نشین به کارهیتاوه. خیل ریکخراوی ئیداری و سیاسی هوز بورو له خواره وه بتو سره وه پیکهاتووه له مناکه کان، (خیزان)، تیره، تایه فه، هوزو خیلی گهوره. خیل کان له ئیران نیمچه دهشتکی (بیابان نشین) بونو و سالانه گرمیان و کویستانیان ده کرد. له گهل نه وه شدا خیل کان شوینی نیشته جن بونو دیاریکراویان هه بورو، بتو نمونه خیلی بهختیاری له چوار مه طال و خوزستان، خیلی قشقایی له فارس، خیلی شاسه وهن له ئازه بایجان، خیلی کانی تورکمان له دهشتی کورگان و خیلی بوجاقچی و ئفشار له کرمان نیشته جن بونو.

وا دیاره ئیانی خیل کی و کوچه ری و ئیماراتی بنامه مالیی و ئازاوه له ئه نجامی هیرشی

ئالمان زمانه کان *Dertshn* له تیرولی باشورو بکین.

ههندیک لم که مینانه بزالی سیاسی، پارت و ریکخراوی سیاسی بیان دروست کرد وه یا به شیوه کی سرمه خو چوونه ته په رله ماشه وه. له نزدیه که مینه زمانه کان له روروی ژماره وه پیکهاته بچووکن. بتو نمونه پارتی خه لکی سویدی زمان له دانیمارک و که مینه ئه لعائی زمانه کان له دانیمارک و دانیمارکی زمان *Danish* له ئالمانیا، وه که هینی سیاسی جن سمر نجع سهیر ناکرین. به پیچه وانه وه له سویسراو به لجیکا که مینه زمانی بې رفراوان هن. به لجیکیه هؤله ندی زمانه کان (فلمیش کان) له باکورد نزدینه دانیشتوان (نزدیکه ۵۵٪) پیک ده هینن. به لجیکیه فرهنگی زمانه کانیش (والونه کان) که مینه کی گهوره ن و نیشته جنی باشورو. له سویسرا ئالمانه کان ۱۵٪، فرمه نسیبیه کان که مینه گهوره (نزدیکه ۲۵٪). بهم حاله شده پارتی سیاسی سره کی له سمر بنامی جیاوازی زمان له ئارادانی و سنوره کانی زمان له گهل سنوره کانی کانتونه کاندا ویک نایمه وه. به پیچه وانه شده سنوری کانتونه کان و سنوره ئانییه کان به شیوه کی بدرچاو له گهل يه کدا دینه وه. له به لجیکا ماوه کی نزد زمانی فرمه نسی زمانی چینی فرماندهوا بورو، له براهمه ردا زمانی فلمیش (یا فلامنگیه کان له باکوردی فلاذردن) له باری ئابوری، کلتوری و سیاسی وه پیکیه کی خوارترو پاشکویان هه بورو. لا یمنکی ناسیونالیستی به رده وام له ئاو فلینگیه کاندا به عیز بورو. به لام ئالوکوچه ئابوریه کانی دهیه ههفتاکان بارودخی پیشوبی هلگنرا یه وه، والونه کان له باری ئابوریه وه به ره و ئاو بورو چوون و فلامنگیه کان گمشه کشتوکالی و پیشہ سازی بی وینه یان به خووه دی. پارتی

مغوله کان بتوئیران بمرفراوان بسووهه، دسته واژه (خان) یش که لمبتهه تدا (قائان) هدله و سرده مانه وه ماوه تهه، هندیک له خیله کان نیشته جن بعون و یا به تهه اوی نیشته جن کران، سیاستی نیشته جن کردنیان له گونده کاندا، له سدهه بیستدا، بوروه هوی سه قامگیر بونینان له شوینیکدا، له هندیک خیلدا بنده ماله نیشته جن به (خاکی) و کوچه بیش به (ده شتمکی) ناو ده بری، له زمانی فارسیدا دهسته واژه کانی وهک هوز، خیل، تایه فه، تیره و بنده ماله به روشنی له یه ک جیانه کراونته وه (له زمانی کور دیشدا هه مان کیشه هه، و.ك)، به لام به هم ر حاچیل و هوزه کان له سر بنه مای خرمایه تی و په یوهندی ثاللوزی خوین دامه زراوه که له خیرانه وه تا بنده ماله، تیره، هوزو خیل ده گرتنه وه، هندیک جار یه کیتی خیله کان وهک

ڙنخوازی، که تارا ڏيئي کي زور لئنئيو ٽوبڻي پيومنديي خزمائيه ٽيئي ڪانني خويٽندا چهسيا.

په یومندیه خرمایه تیمه کانی خویندا چسپا.
خانه کان روئینکی ته وره بیان له ژیانی
کومه لیه تی، سیاسی و نیداری خیلدا هېبوو. هر
خیلیک ئىلخانیك و چەندىن خانى هېبوو.
خانه کان له رىكھستنى كاربوبارى كۆچ و دابەش
كردى لە وەرگا و كۆكىدە وەي پول و پارەدا
خاوند بېرىارى فراوان بۇون. لە بوارى
كىشتوكالىدا بېكىشتى مزىكەي ٢٠٪ بەرەم
وەكى دەستكە وەتى مولكانە وەرەگرت.

هر چوئنیک بیت خان نزدیکی پریاره کانی به
پاویژ کردن له که ل ریش سپیبه کان دهدا. ریش
سپیبه کان بمرپرسی کۆمەلەی خیلەکی بچوکتر
بوون. پلهی ئیدارى سیاسى خیلەکان له
خواره وه بۇ سەرەوە سەرپەرشتىيارى خیزان،
ریش سپى، کويخا، داروغما (کەلانقى)،
کەلانقى، ئىلخان، ئىل بەگى بۇو. لمرووی
مېئۇرۇيیەوە سەرۆك خیلەکان له کۆمەلگاى
قەرىپتى ئىراندا بەردەوام يەكىن بۇون له
گۈرىپەكانى دەسەلات. له كۆتايمى سەرەدمى،

یه کیتی خیلے کانی (بارک هزاری)، (میر
هر از دایی) و (بوزورگ زاده)، برهوی هبووه. له
پیناسه کرد قی خیل و هوزه کاندا ها پاییمه کنیه،
هنديک نه شه و میان به بشیک له خیله کان داوه ته
قاله م و هندیکیش پیکه تهی خاوه ن ده سه لات و
نه سه بی خیله کانیان کرده ستانده ریک و
کومه لیکیش له سه تایبه تمهدیتی کوچس
گ مر میان و کوئی سтан پیشدگریان
کرد ووه. هر چونیک بیت داشته کی بوون و
شوانکاره بی و کوچسی و هرزی له
تایبه تمهدیتی کانی خیله کانی ئیران بووه.
گرنگ ترین خیل و هوزه کانی ئیران بریتین له
کوریه کان، لور، قه شقایی، پینج فارس،
شاسه و هن و تور کمانه کان.

و هکو باسمان کرد خیل پیکهاته‌ی
کۆمەلاًیتى و سیاسى هوزه. دەشیت خیلیک لە
چەندىن هوز پیکهاتبىت، هوز وەك رئىمى
ئابورى و خيلى و وەك رئىمى سیاسى وايە. لە
بارود خىكدا كەرئىمى كۆمەلاًیتى ئابورى هوز

له سهر سنوره کان، پاشان و هرگز تمنی باج و پاره له خیلے کان و کوچ پیکرده فی خیلے کان له شویندیکه و بز شوینتیکی دیکه به مهربستی به رترسک کردنه و هوی دهسه‌لاتی سیاسیان. سه‌رۆک خیلے کانیش وەک خاوهن مولک مولکانه‌یان و هرده گرت. له نیو خیلدا دهسه‌لاتی خان و سه‌رۆکه کان تەنها پشتی به زور نده‌بست، بەلکو جۆریک لە دهسه‌لاتی باوکسالاری بنه‌مای دهسه‌لاتداریتیان بتو له ناو خیلدا. له ئیران هەر خیلیک پیکهاتەی ثیداری سیاسی، کەلتوری و نەته‌وەبی جیاوازی هەبتو. له کاتى لاواز بتووی دهسه‌لاتی ناوەندیدا تاواچە خیلەکییە کان ئاستیکی بالايان له سەرەخۆ بتوون له دولەت به دهست دەھینا. له راستیدا دهسه‌لاتی ناوەند خۆی به مانای دهسه‌لاتداریتی هۆزیک به سه‌رۆزه کانی دیکه و بتو. دولەتی خیلەکییانه‌ی خۆی لە دهست نەدا. بەم مانایه پاشاکانی قاجار بەپێنی نەریت خیلەکییە کانی خۆیان، کەسیکیان وەک ئىلخان دیاری دەکرد تا لەنماو دەرباره و ناگایسان لە داوهري کردنسی کیشەی خیلە کان بینت^(۱).

مۆزو خیلە کان لە سەرەمی شۆپشی مەشروعه شدا، وەک گشت سەرەمە کانی لاوازی دهسه‌لاتیان بە سەر تایفە و هۆزە کاندا، کیشەیان روویه پووبوتەوە. باشترین ریگاش بز سەرکوت یا ملکچیج پیکردنیان بە میزکردنی هیزى سەریازیی دەولەت بتو. حکومەتە کان شیوه‌ی جوزا جوزایان بۆ کۆنترۆز کردنسی هۆزە کان بە کارده‌هینا، تیپوانیتی پاشاکانی قاجار وابوو هەر ئىلخانیک لە سه‌رۆک خیلە کان دیاری بکەن و گرتنگترین ئەرکیشیان کۆکردنەوە پاره و پول بتو بۆ حکومەت. توختی سەرەکیی سیاسەتی خیلەکییانه‌ی قاجارییە کان کەلک و هرگز تون بتو له میزى چەکدار و شەپکەری خیلە کان بە ئامانجى

قاجارییە کاندا، بەوەدا کە خیلە کان نزیکەی چواریه کی دانیشتوانی ئیران بتوون، سه‌رۆک خیلە کانیش دهسه‌لاتی کۆمەلازیتی و ئابورى بەرچاوبیان هەبتو.

خیل و هۆزە کان لە برووی پیکهاتەی دهسه‌لاتی ناو خۆوە چەند کۆمەلەیە کی ھاپیشت و پشت بە خۆ بەست بوبون، هەرودە وەک یەکەی چەکداری سەرەخۆ سەرەپەرەگران. له راستیدا میزشووی سیاسی ئیران تا سەدە بیست میزشووی کیبەرکی و مەعلمائی خیل و هۆزى سەرەخۆی چەکدار بتو. سه‌رۆک خیلە کان بەشیک بتوون له چینى تیؤلەدارانی^(۲) ئیران و پەیوهندیه کی نزیکیان له کەل دەولەتدا هەبتو. له راستیدا ئەوان تەنها بەشیکی پاشماوهی خانەدانی خاوهن زەوی ئیران^(۳) بتوون. له سەرەمی سەفەرییە کانداو تا بەرلەوهی شا عەباس بە دروست کردنسی سوپایەکی نوئى، دهسه‌لاتی دەولەت ناوەندی بکاتەوە، سه‌رۆک هۆزە کان لە بەریو بەردنی کاروباری ویلایەتە کاندا رۆزى راستە و خۆیان هەبتو. دواى روو خانى دەولەتی سەفووی و هەتا دروست بسوونى دەولەتی قاجاری، هۆزو خیلە کان بۆ گرتەن دهسه‌لاتی سیاسی مەعلمائیی کی نزیبان کرد. هەموو حکومەتە کان کەم و زور، بۆ سەپاندۇنی دهسه‌لاتیان بە سەر تایفە و هۆزە کاندا، کیشەیان روویه پووبوتەوە. باشترین ریگاش بز سەرکوت یا ملکچیج پیکردنیان بە میزکردنی هیزى سەریازیی دەولەت بتو. حکومەتە کان شیوه‌ی جوزا جوزایان بۆ کۆنترۆز کردنسی هۆزە کان بە کارده‌هینا، تیپوانیتی پاشاکانی قاجار وابوو هەر ئىلخانیک لە سه‌رۆک خیلە کان دیاری بکەن و گرتنگترین ئەرکیشیان کۆکردنەوە پاره و پول بتو بۆ حکومەت. توختی سەرەکیی سیاسەتی خیلەکییانه‌ی قاجارییە کان کەلک و هرگز تون بتو له میزى چەکدار و شەپکەری خیلە کان بە تایبەت

یه کلاکردن و هی حساباتی کون بوو و که متر له نامانجخوازی و مهشروعه خوازی به و سمرچاوهی گرتبوو، بـلکو نامانجـکانیان خوی لـه سـمرـبـهـخـوـبـوـنـ لـهـ پـاشـاـکـانـیـ قـاجـارـوـ نـازـادـیـ خـانـهـکـانـیـ بـهـخـتـیـارـیـ لـهـ رـیـگـهـیـ دـانـانـیـ فـهـرـمـانـپـهـوـایـانـیـ نـاـخـوـیـیـ لـهـ شـسـفـهـهـانـدـاـ(۷)، دـهـبـیـنـیـهـ وـ سـهـرـیـارـیـ نـهـوـشـ (ـئـیـلـخـانـیـ)ـ بـهـخـتـیـارـیـهـکـانـ لـهـ دـهـرـیـارـیـ (ـشـاـ)ـ وـ دـیـارـیدـهـکـراـ. لـهـشـکـرـیـ بـهـخـتـیـارـیـیـهـکـانـ لـهـ بـدـشـکـسـتـ کـیـشـانـیـ مـلـهـوـرـبـیـهـ بـچـوـکـهـکـهـ دـاـ رـؤـلـیـکـیـ دـیـارـیـ هـبـوـ دـوـایـ نـهـوـهـیـ نـهـنـجـومـهـنـ درـایـهـ بـهـرـقـبـ، (ـعـلـیـقـولـیـ خـانـیـ سـلـرـدـارـ نـهـسـعـدـدـ)ـیـ بـهـخـتـیـارـیـ کـهـ لـهـ پـارـیـسـ بـوـوـ لـهـ رـیـگـهـیـ نـامـکـانـیـیـهـوـ خـرـیـکـیـ دـنـهـدـانـیـ خـانـهـکـانـیـ بـهـخـتـیـارـیـ بـوـوـ لـهـ دـرـیـ مـوـحـمـمـدـ عـالـیـ شـاـ دـهـسـتـ بـسـمـرـدـاـگـرـتـنـیـ نـهـسـفـهـانـ وـ سـقـمـگـیرـبـوـونـیـ مـهـشـرـوـتـهـ لـهـ شـارـهـ، بـهـ یـارـمـهـتـیـ شـمـشـیـرـیـ تـیـشـ سـوـلـتـانـهـکـانـیـ بـهـخـتـیـارـیـ، کـارـیـگـارـیـیـهـکـیـ سـهـرـهـکـیـ لـهـ سـمـ سـهـرـکـهـوـتـنـیـ مـهـشـرـوـتـخـواـزـانـ هـبـوـ.

بـهـهـاتـنـهـ شـارـایـ پـیـکـهـاتـهـیـ دـهـوـلـهـتـیـ رـهـهـاـ لـهـ سـهـرـدـهـمـیـ رـهـزـاـشـادـاـ، مـهـژـمـوـونـیـ سـیـاسـیـ مـهـزـهـکـانـ بـهـرـهـوـ دـابـهـزـینـ چـوـوـ. دـهـوـلـهـتـیـ نـوـئـیـ چـهـنـدـ هـنـگـاـوـیـکـیـ سـهـرـتـایـیـ نـاـ لـهـوـانـشـ، دـهـوـلـدانـ بـوـ نـاوـیـتـهـکـرـدـنـ وـهـیـ نـاوـچـهـ خـیـلـهـکـیـیـ نـیـمـچـهـ سـمـرـیـخـوـکـانـ لـهـنـاـ دـهـوـلـهـتـیـ نـیـشـتمـانـیـ نـوـیـدـاـ، هـمـلـوـهـشـانـ وـهـیـ پـیـکـهـاتـهـیـ خـیـلـهـکـیـ وـ تـایـهـفـهـگـرـیـ، بـهـرـتـهـسـلـکـ کـرـدـنـ وـهـیـ دـهـسـهـلـاتـیـ خـانـهـکـانـ، نـاـچـارـکـرـدـنـیـ لـاوـانـیـ خـیـلـهـکـانـ بـوـ چـوـوـ سـهـرـیـازـیـ، دـامـالـیـنـیـ چـهـکـ لـهـ دـهـسـتـ خـهـلـکـ وـ نـیـشـتـهـجـنـ کـرـدـنـیـ خـیـلـهـکـانـ. لـمـ روـوـهـوـهـ دـهـوـلـهـتـیـ رـهـزاـشـاـ بـهـ کـرـدـهـوـهـ چـوـوـهـ شـهـپـیـ خـیـلـ وـ مـهـزـهـکـانـهـوـهـ. خـیـلـهـکـانـیـ قـهـشـقـایـیـ، بـهـخـتـیـارـیـ، شـاسـهـوـنـ، بـوـیـکـرـ نـهـمـمـدـ، بـهـلـوـجـسـتـانـ، خـوزـسـتـانـ وـ نـازـهـرـیـاـجـانـ یـهـکـ لـهـدـوـایـ یـهـکـ تـاـ سـالـیـ ۱۳۱۲ـ زـبـوـونـ وـ مـلـکـهـ چـیـ دـهـوـلـهـتـیـ

ناـوـهـنـدـیـ بـوـونـ. سـهـبـارـهـتـ بـهـخـیـلـیـ گـرـنـگـیـ بـهـخـتـیـارـیـشـ، دـهـوـلـهـتـ کـوـمـلـیـکـ هـنـگـاـوـیـ گـرـنـگـیـ نـاـ وـهـکـ، لـهـدـسـهـلـاـتـخـسـتـنـ خـانـهـکـانـیـ بـهـخـتـیـارـیـ لـهـ فـهـرـمـانـپـهـوـایـیـ نـهـسـفـهـانـ وـ کـرـمـانـ وـ یـمـزـدـ لـهـ سـالـیـ ۱۳۰۰ـ، هـمـلـوـهـشـانـهـوـهـ نـازـنـاـوـیـ ثـیـلـخـانـیـ وـ ثـیـلـ بـهـگـیـ لـهـسـالـیـ ۱۳۱۲ـ، دـهـسـتـگـیرـکـرـدـنـ وـ لـهـسـیـدـارـهـدـانـیـ هـنـدـیـکـ خـانـیـ بـهـخـتـیـارـیـ لـهـ سـالـیـ ۱۳۱۳ـ.

لـهـ نـیـوـهـدـاـ سـمـرـچـاـوـهـکـانـیـ دـارـایـیـ خـیـلـهـکـانـیـشـ دـهـسـتـیـانـ بـهـسـمـرـدـاـگـیرـاـوـ زـرـبـیـهـیـانـ کـهـوـنـتـهـ دـهـسـتـیـ سـهـرـکـرـدـهـکـانـیـ سـوـپـاـوـهـ. بـهـسـوـودـ وـهـرـگـرـتنـ لـهـ یـاـسـاـیـ نـوـئـ تـوـمـارـیـ بـهـلـگـهـنـامـهـکـانـیـ زـهـوـیـ وـزـارـوـ مـوـلـکـیـ سـهـرـوـکـ خـیـلـهـکـانـ دـهـسـتـیـانـ بـهـسـمـرـدـاـگـیرـاـوـ دـرـانـهـ سـوـپـاـ. جـگـلـهـوـشـ چـهـنـدـ هـهـلـیـکـ درـاـ بـوـ نـیـشـتـهـجـنـ کـرـدـنـیـ خـیـلـهـکـانـ لـهـ گـوـنـدـهـکـانـدـاـوـ بـهـرـگـرـتنـ بـهـ کـوـچـیـ وـهـرـزـیـ. سـهـرـهـنـجـامـ ئـمـ هـنـگـاـوـانـهـ گـوـزـمـرـانـ، ژـیـانـ وـ نـازـادـیـیـ خـیـلـهـکـانـیـ خـسـتـهـ ژـیـرـ فـشـارـیـکـیـ تـوـنـدـهـوـهـ، پـوـسـتـیـ سـهـرـیـازـیـ وـ ژـهـنـدـرـمـهـ لـهـنـیـوـ جـهـرـگـهـیـ نـاوـچـهـ خـیـلـهـکـیـیـهـکـانـدـاـ دـانـراـوـ سـهـرـکـرـدـهـ سـهـرـیـازـیـیـهـکـانـ دـهـسـهـلـاتـیـانـ بـهـسـمـرـثـیـانـیـ خـیـلـهـکـانـدـاـ سـهـپـانـدـ. هـمـروـهـهـاـ بـهـپـیـیـ یـاـسـاـ پـهـسـنـدـکـرـاـوـهـکـانـیـ نـهـنـجـومـهـنـیـ یـانـزـهـیـمـ سـهـبـارـهـتـ بـهـ دـابـهـشـ کـرـدـنـیـ سـهـرـلـهـنـوـیـ وـلـاتـ لـهـ ۱۳۱۷ـ دـاـ وـ دـانـانـیـ بـهـرـپـرـهـ سـهـرـجـیـیـهـکـانـ لـهـلـایـنـ نـاوـهـنـدـهـوـهـ، دـهـسـهـلـاتـیـکـیـ بـیـزـکـرـاتـیـ نـوـئـ بـالـیـ بـهـسـمـرـ نـاوـچـهـ خـیـلـهـکـیـیـهـکـانـدـاـ کـیـشـاـ. بـهـ جـوـرـهـ دـهـسـهـلـاتـیـ خـیـلـهـکـانـ شـکـسـتـ خـوارـدـ.

خـیـلـهـکـانـ جـارـیـکـیـ دـیـکـ، لـهـ سـالـانـیـ ۱۳۲۰ـ ۱۳۲۲ـ پـاشـ روـوـخـانـیـ رـهـزاـشـاـ، بـهـ مـوـیـ لـاـوـازـیـ دـهـسـهـلـاتـیـ نـاوـهـنـدـهـوـهـ گـیـانـیـانـ بـهـبـرـداـ هـاـتـهـوـهـ. لـمـ مـاـوـهـیـهـدـاـ سـهـرـوـکـ خـیـلـهـکـانـ لـهـ نـهـنـجـومـهـنـکـانـدـاـ نـوـتـوـرـیـتـیـکـیـ بـهـرـچـاـوـیـانـ هـبـوـوـ. خـانـهـکـانـ کـهـ لـهـتـارـانـدـاـ لـهـژـیـرـ چـاـوـدـیـرـیدـاـ بـوـونـ، لـهـدـوـایـ ۱۳۱۲ـ زـبـوـونـ وـ مـلـکـهـ چـیـ دـهـوـلـهـتـیـ

لەئەنجامدا شەپو پىكىدادان لەئىوان سوپايى پاسداران و پىشىمەركە كانى ديموکرات و كۆمەلەدا دروست بسو. لەشكرو پاسدار بەشىوه يەكى بەريلاو هاتته كوردىستانەوە.

رۇنى سیاسى نەتەوە خىلەكانى ئەفغانستان
 چوار نەتەوە سەرەكى لە ئەفغانستاندا مەن، كە ئەمانىن: پاشتۇن، تاجىك، ھەزار و ئۇزبەك. جىڭ لەوانىش نەتمەۋە بچۈوك ھەن وەك بىلوج و تۈركىمانەكان كە لەپووسى سیاسىيە و كارىگەرىيەكى ئەوتۇيان نىيە. لەرۇوى سیاسىيەدە پاشتۇن ئەتكىنەكان گەورەتىرىن دەستگەتىرىن ئەتكەنە ئەتەوە ئەفغانستان، كە لەدەرۈپەرى رۇزمەلات و باشۇر ئىشتەجىن. پاشتۇنەكان بېنچەمى خۆيان دەگىپەنەوە بۇ نەتمەۋى ئىسراىيل. دۈپانىكە كان كە بىرددەۋام دەسەلاتى سیاسىيەيان لەدەستدا بۇوه گەرنگەتىن خىلە ئەفغانستان، سەر بە پاشتۇنەكان. خىلەكى گەرنگى دىكەي پاشتۇنەكان (غۇلزايى) كە بەپىچەوانە دۈپانىكەن، ئەمان كۆچەر بۇون و ئىستا لە دەرۈپەرى قەندەھار ئىشتەجىن. ھەرودەها پاشتۇن گەورەتىرىن نەتەوە خاوهن زەۋى وزارىن.

گەرنگەتىرىن كېشىمە كېشىش سیاسىيەكانى ئەم ولاتە لەئىوان مۇزەكانى نەتەوە پاشتۇندا دەھاتە ئاراوه. بەتاپىيەت دۈپانىكە كان و باركزايىكە كان ھەميشە ناكۆكى سیاسىيەيان لەئىواندا بۇوه. پاشتۇنەكان حەنەفين. دووھەمین نەتەوە سەرەكى ئەفغانستان تاجىك، كە فارسەن و بەكارى بازىگانىيە وە خەرىيەن، خىزانەكانىيەشيان لە بۇۋەتلىك ئەفغانستان پەرت و بىلۇن، لە شارەكانى بىلخ، بەدھىشان، ھېرات و نىمە روز ئىشتەجىن. تاجىكەكانى باكۇر حەنەفى و ئەۋانى رۇز ئاش شىعەن. تاجىكە سوننەيەكان لەگەل پاشتۇنەكاندا

خىلەكانىيان و جارىيەتى دىكە فەرمائىرەوايەتى ئاوجەكانىيان گەرتەوە دەست. نۇرىك لە خىلەكان كە بەنۇرە ملى ئىشتەجىن كرابۇن، كەرانەوە سەرەتى و رەسمەكانى پىشىۋىيان. بەلام نۇرى ئەخایاپىندى دىسانەوە بەھۆى بەھىز بۇونەوە دامەزراوەكانى دەسەلاتى ئاوهندەوە، دەسەلاتى خىلەوەزەكان لە قالب درايەوە. بەتاپىيەت چاڭكىرىدى زەۋى وزار (اصلاح ارضى) و بە دەولەتى كەردى دارستان و لەمەركەكان زىيانىتى نۇرى بە دامەزراوە ئابورى و گۈزەرانى خىلە كەياندو دەسەلاتى خان و دارۇغايانى خىلەكى شىكست پىتەپىنا.

لەدواى ۱۳۲۲ھو دەرسەت بۇونى دەسەلاتىكى ئاوهندىي رەھا لەلایەك، كەشەي خىرای ئابورى و كۆمەلاتى لەلایەكى دىكەمە گۈزى كارىكەريان لە پايە سیاسىيە ئابورىيەكانى خىلەكاندا. لەدواى شۇپاشى ئىسلاميىشەوە كە دەولەت لە سەرتادا لاواز بسو، خواستى نەتەوە كان بۇ سەرەيە خۆيى، خۇ بىرېيە بردن و باشبوونى دۆخى ئابورى پەرەي سەند. لە كوردىستان ھەر دوو ھېزى سەرەكى (ھېزى ديموکراتى كوردىستان و كۆمەلتە) دەستيائىدا يە نۇئى كەردىنەوە رېڭخراوەكانىيان و خۆزايارى سەرەيە خۆيى و دامەزاندى حکومەت و پەرلەمانى خۆيان بۇون و ھېزى پىشىمەركەيان پىتەپىنا. (شىخ عىزەدىنى حوسېيىن) ئىمام و وتار خۆيىنى مزگەوتى مەھاباد بسو، ھەر بەو ئاوهشەوە داواى سەرەيە خۆيى كوردىستانى دەكىد. (كۆمەلتە) خەتىكى ماوى و جوتىيارى تىابوو كە خەرىكى پىتەپىنانى شۇرای جووتىاران بسو، داواى چاڭكىرىدى زەۋى و زارى دەكىد. پەشىيۇ بارودۇخى كوردىستان حکومەتى كاتىيى ناچاركەلدىلەنەيەك بىنۈرەتە مەھاباد تا دان و سان لەگەل رابەرانى كوردىدا بىخەن، بەلام گفتوكۇ بە بن بەست كەيىش و

له ئەفغانستان بەشىوھىمكى گشتى هەر ھۆزىك(چەركە)ي، واتە ئەنجومەنى ئىدارى سیاسى، ھەبۇوه، حکومەتى ئىشتمانىش بەردهوام پەيوەندىيەكى ئۆرگانىيە لەگەن (چەركە)ي ھۆزەكاندا ھەبۇوه و لەراسىتىشدا وەك درېزگراوهى (چەركە) سەيرى كراوه^(۱).

نزيكايدىتى زىاترىان ھەبۇوه و لەم رووهشەوه لە تاجىكى شىعە زىاتر گەيشتۇرنەتە پۇستۇ پەلەي حکومى، تاجىك و پاشتوئەكان بەردهوام لە رۇوي سىاسىيەوە رکابەريان لە نىۋاندا بۇوه. سالى ۱۹۲۹ حکومەتى (ئەمانولۇخان)ي پاشتوئى رۇوبەپۇوي راپەرىينى تاجىكەكان بەناوى (حەبىبۇلۇي بەچە سەقا) بۇوه و سەركوتى كرد.

پەرأویز:

1. See F. Boas, (race) in Encyclopedia of Social Sciences, 1934, p. 26.

2. Smith, op. cit, pp. 13-17, 264-66.

۳. ياساي رەفۇرمى زەۋىي و زار كە لە عىراق پىنيدەووترا اصلاح نىداعى لە سالانى ۱۲۴۰ تا ۱۲۵۲ ئى مەتارى ئىزراىنى كە نىزىكى بىراشىرى ۱۹۶۹ تا ۱۹۷۶ زايىنېيە، ئەنجامدرا. و.ك.

۴. تىۈن: وشەيەكى تۈركىيە بە مۇلۇدارانە و تراوە كە شار يا گوندىيان بەدەستەتەيە و داھمات و خىرو بىزەكە بۆ ئەو دەپىت. و.ك.

۵. لمبىتون، مالك و زارع، ص ۴۰۰.

۶. ا.ك.س. لمبىتون، ئىڭەن بە جامعە اسلامى در ایران، ترجمە يعقوب اڑىن، نشر مولى، ۱۲۶۰.

۷. ایوانىف، انقلاب مىشروعىت ایران، ترجمە كاظم انصارى، امير كبىر، ص ۶۰.

۸. مارى لويس كلىفورد، سىزىمۇن و مردم ئافغانستان، ترجمە اسىدى، انتشارات علمى فەرنگى، ۱۳۶۸ - الپور رۇ، ئافغانستان، اسلام و نوگارايى سىاسى، ترجمە سروقد مقدم، انتشارات استان قدس، ۱۳۶۹.

سەرچاوه:

جامعە شناسى سىاسى (نەش نىروهایى اجتماعى در زىندىكى سىاسى)، د. حسین پشىريي، ل ۲۷۹، ۲۸۷.

دواي روخانى رېئىمە ماركىسىيەكەي ئەفغانستان جارىكى دىكە مەعلمانىسى ئىيowan پاشتوئى و تاجىك پەرەي سەندەوە. بورھانە دىن رەباقى و ئەحمد شا مەسعود كە تاجىكەن لەگەن كۆلبەدەن حىكمەتىار كە پاشتوئى، كەوتىنە ئىيۇ كىشىمەكىشى سىاسىيەوە.

سىيەمەن نەتەوهى سەرەكى ئەفغانستان ھەزارەيە كە تىيىكالەيەكىن لە رەگەزى سېپى و زەرد، لەناوەپاستى ئەفغانستان نىشتەجىن، بەفارسى دەدۋىيەن و شىعەن، كوشت و بېرى بەرپلازى ھەزارەكان لەلایەن حکومەتە سوونتە مەزھەبەكەي (ئەمير عەبدۇلپەرەھمان)وە لە مىيىژووى ئەفغانستاندا بەناوبانگە. ھەزارەكان بەردهوام نەتەوهى ئېرەستى پاشتوئى بۇون.

نەتەوهى ئۆزبەك لە ئەفغانستان تۈركى و لە باكىورى و لات نىشتەجىن، لەپۇوي سىاسىيەوە ئۆزبەكەكان نەتەوهىمكى دەسەلاتدار نەبۇون. دواي روخانى رېئىمە ماركىسىكەي كابول، كە ئۆزبەكەكان بەشىكى كىرنگى ھېنى رېئىم بۇون و بەدىرەزايى سالانى داگىركارى و لات لەلایەن سوپاىي يەكىتى سۆقىيەتەوە، لەدەرى موجاھىدە ئەفغانىيەكان بەرابەرایەتى زەنزاڭ (عەبدۇلپەشىد دۆستم) دەجەنگان و باكىورى ولاتىيان بەدەستەوه بۇو.

وۇسۇڭەكانى سەردىم

ياده ورئىيەكانى گۆنەتەرگراس

لە عەرەبىيەوە: فەرھاد

سەرچاوهەكانى ئەدەب

رەبىع جابر

لە عەرەبىيەوە: سەردىم

ستالىنى گەنج

لە عەرەبىيەوە: ھەورامان وريما قانىع

سايکۆلۈزىيە توندىپەوى

رەشىد بوتەيىب

لە عەرەبىيەوە: لاس

شۆبىنهاوەر. گەورەتىرىن فەيلەسۇفى رەشىبن

تۆماس وايتاکير

لە عەرەبىيەوە: باوکى پايان

ياده‌وهريه‌کانى گونته‌رگراس

له عه‌رهبيه‌وه: فهرهاد

ياده‌وهريه‌کانى و، چون
به سه‌رياندا زال بوروه بۇ ئوهى
ئەم كتىبەرى لى دروست بكت
كە گەلەك مشتومپى
خستوتەوه، دەقى گفتوكۇكە
ئەمە خواره‌وهى:

* بە توفىدى پەلامارت درا
كاتىك لەم كتىبەدا بۇ يەكمىجار
پەرەدت لە سەر ئەۋاسىتى لادا كە
تو لە كوتايى جەنگى دووهمى
جيھاندا ئەندامى تىيى "وافن،
ئىس، ئىس" بۈويت. بۇ لەم كتىبەدا
ئەمات باس گرد و يېشىز هىچت
دەربارەرى نەتوەه؟

- من لە ياده‌وهريي خۆمدا
ئەم باسمە سەركوت كردىبوو،
بە راستىي نايشتowanم بەلگەي
ديار لەو بارەيەوه بخەمە پۇو.
مەسىلەكە هەميشه لە زەينىمدا
بۇو، بپروايىشم وابۇو ئەوهى
وەك نۇووسەر و ھاولولاتىيەكى
ئەلمانى دەيىكە، چەند

كۆتۈركەرس

دەيمانەكەدا رووناڭى دەختاتە
سەر ئەو ئەنگىزىانەي كە
بۇونەتە هوئى نۇوسىنى
كتىبەكە، دىدى ئەو بۇ
چەمكى گوناھ كە گىيانى
ئەلمانىي پې كردووه.
گەراس باس لەو
بەرھەلسنانە دەكتات كە لە
كاتىكدا ويستوویەتى باسى
جەنگى دووهمى جيھان بكت
چۇن ھاتۇونەتە سەرپىڭاي

گۇچارى "دىرىشىيگل" ئى
ئەلمانى ئەم دەيمانەيە لەگەن
رۇمان نۇووس و شاعيرى
ئەلمانى "گونته‌رگراس" ئى
خاوهنى خەلاتى نوبىلدا سازدا،
ئەمە يىش بە بۇنەي چاپبۇونى
بەشى يەكەمىي زياناتامەي
گراسەوه كە بە ناوى "پىازى
پاكىراو" دوهىي. زياناتامەكە لە
دوازىز سالى تەمەنى گراسەوه
دەگرىيەتەوە تا تەمەنى سى
سالى. لە كاتى دەرچۈونى ئەم
كتىبەدا بە زمانى ئەلمانى
ھەرایەكى زۇرى خستەوه،
چونكە نۇووسەر باسى ئەوه
دەكتات كە ماوهىيەك لە پىزى
تىپى "وافن. ئىس. ئىس" ئى
نازىدا كارى كردووه.
ئەگەرچى سوورە لە سەر
ئەوهى كە ئەو تاوانانەي
درائونەتە پال ئەم تىپە، ئەو
ھىچپيانى نەكردووه. گراس لە

لە سارم بىووسن و رەخنەم لى
بىگىن پىيويستە پىيش دەستى
بىكەن، بەلام ئەوهى كە ئىستا
منى تىدا دەرىم، وا پىيويست
دەكتات كە ئەو كەسانە مەمۇ
ئەو شتانەپە يەۋەندىيان بە
منەوهە يە بىخەنە ئىزىز
پرسىياروه، مەمۇ ئەو
شتانەپە كە ئىزىنى نايىندەي
منى وەك ئىستا لېتكىد، ئىزىنىك
كە سىيمىيەتىكەنلىكى
پرساپىيەتىكەنلىكى
ھەولى بەسەردا زالپۇونى
مەيە.

دەشىت ئەمە دەنت بىدات كە
لە سەر باپتى دىاريڭراو بىووسىت،
مەبەست ئەو شە قەدەغەمەيدە كە
ھەمىشە لە زەمينە ئەپەيدى بۇوه؟
— بەلى، بىكۈمان، چاكە.
ئازام ئەگەر بۇ مەبەستىكى وا
پىيويستە بە ھاندانى تىر
ھەپىت. بەلام بىكۈمان ئەمە
ھانى داول.

* كاپىك كارل ياسىرى
فەيلمسووف سالى ۱۹۴۶ كەوتە بىزار
و كۆلىمەوە لە سەرتاوان، بىو
ئەنجامە كە يېش كە شىنک بە ناوى
تاوانى بە كۆمەلى ئەلمانەوە ئىش،
بەلكوو ئەوهى هەيدە تاوانى تاڭە
كەمە، تو ھەست بە تاوان دەگەيت؟
ھېچ كارىتكى وات كەرددووه بۇويىتە
ماپەي پاڭانە كەردن بۇ ھەست
كەردىت بە تاوان.

باشە، ئەنگەلىك بىكەين كە شىياوى
تاوانگەلىك بىكەين كە شىياوى

لاؤانى ھېتلەرى بۇويت و لە تمەنلى
شازىز سالىدا خۇبەختىت كەرددو و لە
حەقىدە سالىدا گىرىات و بۇويت بە
دېلىسى شەپ، ئایا لەم و گاتىدا
ئەتقۇانى بلىت كە تو لە تېبەگانى
وافن، ئىپس، ئىپس دا سەرباز
بۇويت؟

— بەلى، دەقتقۇانى ئەوه
بىكم، مەبەستەم ئەوهى كە
ئىستا ئاسانە ئەوه بۇ تېرىت،
كاتىكە ھەر ئەم پرسىيارە
بۇوبۇپۇرى خۇم دەكەمەوە، لە
كەنەپە كەمدا ئەممەم باس
كەرددووه، ئەوهىش كە بۇ تا
ئىستا لەو مەسەلەي
بىنەنگىبۇوم، ئىستا كەنەپە كە
بازاردايە و بۇ گەلىك زمان
وەركىتراوە، بە جۈزىك كە
خۇيىتەر دەتowanىت پاي
تايىھتى خۇى لە سەر بىدات،
ئەمەيىش ئەو نەھىيە كە لەم
ھەلۇيىتە ئىستادا خۇيىتەر
بىرىھە بۇوي كەنەپە
دەكەمەوە.

«تو دەلتىت ھېچ شىنک بۇوە لە
بارى گۈانى يادەوەرە كەنەت كەم
بىكانەوە، دەتقۇانى بىتىش بەھۆى
دا ئېيدانانى خۇتەوە ئەو بارگۈانىت
لە سەر شانى خۇت سووك بىكەدايە.

— بەلى، ھەر ئەوه بۇوە كە
ئەم كەنەپە ئەپەنۇوسىم،
ھەندىك دەلىن ئەمە زۇر درەنگ
كەنەپە كەنەت كەنەت تا ئىستا
نەتقۇساوەت كە لە تمەنلى
چواردە سالىدا ئەندامى دېتكىخراوى

مەسىلەيەكىن كە بەوردى دەرى
ئەو بىرۇ بۇچۇونانەن كە لە
سەرەتاي تەمەندا ھەمبۇوه،
واتا لە سەرەتە ئازىزە كاندا و
ئىتەنەمە بۇ من بەسە. من ھېچ
ھەست بە تاوان ئەكىدووه. لە
كاتى دابەشكەرنىدا بەر تېپى
وافن، ئىپس، ئىپس كەمەت، چ
تاوانىكەن ئەكىدووه. ھەست بە
ھېچ گۇناھىتىكىش ئاكىم،
بىنچە كە بە بەرەتەرام ھەست
بەرە كەرددووه كە پىيويستە
رۇشىك لە رۇزان لە سەر
ئەزمۇونە كام بىووسىم،
ئەمەيىش تا ئەم دوايىيە كە لالە
نەبۇو، بە تايىھتى دواي
ئەوهى بە سەر ئەو بىزازىيەتى
ئەۋەھى خۇمدا زال بۇوم كە
بەرانبەر بە ژيان ئامەن بۇوسى
ھەمبۇو، ئەو بىزازىيەتى دە
پەيپەندى بە سالە بەرایيە كانى
تەمەنەمەوە هەيە. ئەم
كەنەپە كەنەت ئەمە سالانى ئىوان
دوانزە تا سى سالى تەمەن
دەگەرتىتەوە.. لە چوار چىيەتى
ئەم بەرەتە بەرقراوانەدا ھەست
كەنەت كە ئىدى دەتowan بە
راشقاوى قىسە بىكم.

لە سەرچەمە كارە كاتىدا
گوتارىكى زۇر گەنگ ھەيە كە
“گوتارى راھانە” كە سالى ۱۹۷۷
يېشىمەت كەنەت كەنەت كەنەت
دەلتىت تو ھەرگىز لەم و راستىتە
نەتقۇساوەت كە لە تمەنلى
چواردە سالىدا ئەندامى دېتكىخراوى

کتیبه‌کم (یاداشتی لسول پیچیک) "ی و هرگز تیو که پهیوه‌ندی بے و رووداوه و هی، چونکه رووداوه که نقد به قولی کاری لیکردم.
 آنایا به نیسبت تزویه نمایی، سرچاویده کی دلخوشکر نهیو و که بتوانیت لسر نهزمونی تری لسو با بهنه بنویست؟
 وتنی نمایه گرانه، نهیشم کردیوه، نهیوه بهمه که کردیومه، به دلنشاییه و، به دریزایی کات له ناینده‌دا گوی لهو تؤمه تانه دهگرم، هرچیک که ویستوومه لباره‌ی نه و مسنه‌لیه و بیلیم لهو کتیبه‌دا همیه. سی سال پیوه‌ی خمریک بوم، چیم لسهر بوه بیلیم و توومه، نهیوه‌ی نیستا دهیلیم ته‌نیا راشه‌کردنی نه و شتانیه که پهیوه‌ندیان به کتیبه‌که و همیه.
 "له کتیبه‌گمدا وشی "تawan" و "بازارگرانی" و "ترس" نزد دووباره دهبنده و، بُو نمونه دهنویست "له و چوک‌ساقه‌دا که له کوره تهمن سیانزه ساله که که خوم بوم، خوم ناماده ده‌گرد و سوسه‌ی نهوده ده‌گرد که چون فیلیک بُو حوکم به‌سمردادانی بدوزمهوه، نه و پیچ و په‌نای پس ده‌گردم. نه و حمز بده ناکات بسی نوحیتیت یان فرمانی به‌سمردا بدلرت. نه و ده‌جیته ثامیزی دایکیهوه هندیک برگه‌ی له لیکوئینه و له‌سمرکردن بن، نهوا شتی وا پیوی نهداوه، به‌لام من وام پس چاکه و هک ده‌ستکه و تیک مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا بهکین، نه‌گمن من دوو یان سی سال که وره‌تر بومایه و ده‌ستم له تاوان کردندنا ببواهی، نه‌ک نه و تاوانانه‌ی تپه‌کانی وافن، نیس، نیس کردوبیانه، به‌لکوو نهوانه‌ی که نیستا نیمه ده‌یزافین که گروپی تری ناو هیزه چه‌کداره‌کان کردوبیه‌تی و هک گولله باران کردنسی دیل، که‌س نه‌یده‌توانی ده‌سته‌به‌ری هیچ ببیت. به هر حال، من نه‌مدت‌توانی نه و کاره بهکم.
 "له ماوه‌یه کی دواتری زیاندا به‌رگریت له زنه رومانوس کریستاولف کرد. کاتیک بهمه توهمتیار کرا که پهیوه‌ندی له‌گه‌ل پولیسی نهینی نه‌لمانیای روزه‌ل‌لادا بوه که به "ستازی" ناسراوه، همراه‌ها به‌رگریت له والتم جیزی نووسه کرد و که له رابوردو ده‌اکاری پادتی نازی بوه. نایا که نه‌مدت ده‌گرد گه‌نجی خوت ده‌هاته‌وه بیر؟
 - من کنیشهم له‌گه‌ل نه‌م جوره گشتاندنه همراه‌دا همیه. هم که‌س و زاده‌ی سه‌رده‌میکی دیاریکراوی خویه‌تی. نامه‌میت هیچ که‌سیک له‌وانه ببینم پروویه‌بروی نه و دوچه ببیته‌وه که له و سه‌رده‌مدادا باو بوه.

مشک، یاداشتی لسوول پیچیک و
گپرمه که تمنگبەرانەدا لەو
پشیله.
لە سالانی شەست بەدواده
چووهتە ناو کاری سیاسیه،
تاراده یەك قسەکەرى ویزدانى
ئەلمانیا بۇوه. لەمەندىيە
دەگەمەناتىيە لە سەر ئاستى دىنيا كە
مۇزەخانىيەكى بەناوەوە كراوه. لەم
ئەدىيەنى كە مەشتى لە ئىاندا
ماون.

* گەلەك خەلات و بىزلىشانى
وەرگىتوووه. لەوانە خەلاتى ئۆپل،
خەلاتى بۆكەر، خەلاتى فۇنتانى،
میدانى ئەلكساندر مايکوفسکى،
گەلەك پىلەي دوكتۇزىاي فەخرى لە
زانكۆكانى دىشاوا، لەوانە زانكۆي
هارقارد.

* كەتىبى (پىازى پاكىرار) ئەم
ھەراو زەنایەكى گەورەي ئايىوه، ئەم
كەتىبە بەشىكە لە ياداشتە كانى،
لەۋىدا داتى پىندا دەنلىت كە لە
تەمەنى مېزىمىندالىيدا وەك تۆپچىيەك
لە زىرى پۇشەكانى تىپسى ئىنس.
ئىنسى ئەلمانىا، پىتش كۆتايى ھاتنى
شەپرى دووهمى جىهانى، كارى
كردوووه.

سەرچاوا:

بيان الكتب، مؤسسة البيان
للحصافة والنشر، ٢٠٠٧/٨/١٣.

رۇزانەدا ژىياون. بۇيە هەنگاۋ
ھەلھىنان بەرھە بەرھە شېر و،
بوون بە سەرباز بە ماناپەك لە
ماناڭان ئەزمۇونىكى ئازادى
بەدەست ھەننەن بۇو. ئازادبوون
لەم بەدھالىبۇونە مەرك
ئاساپىه.

وېستىگە كانى ئىيانى گراس:

* كۇنەتكەرسى ئۇسۇر و
شاعير ھەنەرەندى شىۋەكار و
پۇمانقۇسى ئەلمانى سالى ١٩٢٧
لە دانىزج لە باوك و دايىكتى
ئەلمانى پۇلەندى لە دايىك بۇوه. دواى
خزمەتى سەربازى لە سوپىاي
ئەلمانىدا و، بەدىل گەرائى لەلايمەن
سوپىاي ئەمرىكىيە (١٩٤٤-١٩٤٦)
كارى جوتىيارى و كەتكارى لە كانە
خەلۇز و ساختماندا كەرددووه،
وانەي ھونەرى لە دىسلورف و
بەرلين خويىندووه. لە سالانى ١٩٥٦-

بۇوم "ئاي ئەمە ھەننەنى توڭكار
نە لە رۇمانى "تېبل"دا كە دەليت
من بەريپىيارى ئە شەنە ئىم كە
بەندالى كەرددوومن".

- بىگومان ئەمە بەشىكى
مەسەلە كەيە. وەلى پاستىي
ئۇھىيە كە پىيوىستە من
ھەندىيەك شەت بەسەر خۆمدا
بىسەپىنم، كاتىك لە ئاكاۋىكدا

بە ئاكادىم كە لە گەرمەي
فەرمان دەركىردىم لەسەرخۇم
بەو حسابەي كە كۈپىكى
تەمەن سىيانزە سالىم،
ئامازەيەكى راست بەوه دەكتات
كە ئەو كاتە مەندال بۇوه. بۇ
بوون بە ئەندامىيىش، باشە، لە
تىپى وافن. ئىنس، ئىيىسا كرام
بە سەرباز، من خۇيەخشى
تەواو ئەبۇوم، ئەھەيش ھەر
ھەلۋىستىكى كەمئانەيە، من
وېستىم كەشىتىمۇان بىم، كەچى
چۈرمە رىزەكانى تىپى وافن.
ئىنس، ئىيىسەو.

مۇچى بە خۇيەخشى؟ وېست
بىتە قارەمان؟

- رەنگە ئەوه بەشىكى
مەسەلە كە بىت. لەوانەيە لەبەر
ئەوه بۇوبىيەت كە پىيوىستە بە
بوارىيەك بۇوبىيەت و لە مالەكەي
باوك و دايىمدا ئەوەم بىق
نېرە خسابىيەت. وەك زۇرىك لەو
كەسانەي كە لە ھەمان ئەو

سەرچاوهکانى ئەدەب

پەيچ جابر

لە عەرەبىيەوە: سەردەم

ئایا نوسەر دەتوانىت
سەرچاوهکانى ئەدەبى خۆى
ئەزمار بىكەت؟ (شارە
نەبىنراوهکان) ئى "ثىتالىو
كالقىنۇ"، لە سەفەرەكانى
"ماركۇ پۈلۈ" وە دەست
پىيىدەكەت. پۇمانەكەي
"كۆيتىزى" (لە چاوهپوانى
بەرىيەكاندا)، لە كويىوه
دەست پىيىدەكەت؟ لە جىهانى
"كاكا" وە؟ لە (دەستنوسىكى
كۆن) و (پەيامى
ئىمپراتورىيەت) و (شوراي
مەزنى چىن) وە؟ ئەي (سەد
سال گۇشـكىرى)
سەرچاوهکانى خۆى لە كويىدا
دەدۇزىتەوە؟ پۇمانى (پىيدىرۇ
پارامۇ) ئى "خوان بولفو" ،
كارىگەرى لەسەر "ماركىز"
ھەبۇو. كارىگەرى زىاتر لەسەر

كۆيتىزى" پالەوانىتى، ئاماڭىز
بەو كتىبەي "بېرىشل" دەكەت.
سەرچاوهکانى "كۆيتىزى"
زۆرن: ئەم كتىبە (سەفەر بە
قولاـيىـكـانـى باـشـورـى
ئەـفـرـيـقـادـا) كـە لـە نـىـوـهـى
يـەـكـەـمـى سـەـدـەـى نـۇـزـدـەـھـەـمـەـ
نـوـسـارـاـوـهـ، يـەـكـەـلـەـوـ
سـەـرـچـاـوـانـەـيـهـ.

ئايَا ئىئىمە سەرچاوهکانى
ئەدەب پى دەزانىن؟ "كۆيتىزى"
لە كتىبى بىرەوەرىيەكانىدا
(لاوان) چاپى ۲۰۰۲ دەنسىت
كە لە سەروھختى خويندى لە
زانكۆكانى لەندەن، كتىبى
"ولىام بېرىشل" ئى لە
كتىبخانەي مۆزەخانەي
بەرىتانيادا خويندۇتەوە.
شوين دەستى ئەم كتىبەي
"بېرىشل" (سەفەر بە
قولاـيىـكـانـى باـشـورـى ئەـفـرـيـقـاـ)
بەسەر زۆربەي كارەكانى
"كۆيتىزى" يەوە دىيارە.
خاوهنى كتىبى (ژيانى
مايكىل ك و سەردەمەكەي)
چاپى ۱۹۸۳ (مەبەست
كۆيتىزىيە - و. كوردى)،
پاستەوخۇ لە پەرأويىزى كورتە
پۇمانىكىدا كە "جاكوب

رۆژنامه و ائیدابیت؟ ئەمە هىچ لە مەسەلە کە ناگۇپىت، نرخى ئە و چىرۇكە لە وشەكانىدابىيە. لە تواناى خەيال و فانتازىيابى "ھۆسۈرن" دايىھە كە كارەكتەرى "وايکفىلد" ئى پى وىتە دەكەت. ئەمە سەرچاوهى ئەدەبە: خەيال، ئىگەر خەيمىلى "ھۆسۈرن" نەبوايىھە، ھەركىز چىرۇكى (وايکفىلد) بە ئىمە ئەدەگەيىشت. سەستايىلى "ھۆسۈرن" لەم چىرۇكەدا، پېندەچىت نامۇز بىنت پىسى. وا دىيارە بە سەستايىلى "بۇرخىس" دەچىت! "بۇرخىس" لە دايىك نەبۇ بۇو، كاتىك "ھۆسۈرن" ئەم چىرۇكەي دەنۋىسىت! "كويىتنى" كە كىتىبەكمە "بىرشنل" دەخوينىتەمە، لە ناخى خۇيداھەست بە شەتىكى سەير دەكەت: زىز حەز بە وە دەكەت كەتكىكى وەك ئەمە دەربارەي كۈچ و سەفر بەنۋىسىت. دەيمۇيت دەربارەي سەفر كىردىن بىز باشورى ئەفرىيەقا لە سەرەتتاي سەددەي نىزىدەدا بەنۋىسىت. ئەمە چۈن بکات لە كاتىكدا ئەو لە ئىنۋەي دووهەمى سەددەي بىستەمدە دەزى؟ "ئىغۇز" بادىرىتى دەدەت كە بە سەر يارمەتى دەدەت كە بە سەر بوبارى درىناواھ ماۋەتەمە. "كويىتنى" ش "بىرشنل" كۆمەكى دەكەت.

ياخود ئەمە دەنۋىسىتى ئەمە كە ئەو سەستايىلى دەست نىشان دەكەت؟ لە چىرۇكە كانىدا تواناى ئەمە كە بۇمان گەلىكت بۇ كورت و پوخت بکاتەمە. (ۋىنانى تىدىق ئىزىدۇرۇق كرون) نۇمنىيەكە ئەمە، (ھەركىز كە ئەمە كە بەپىوه بەرى كىلگە كەيەتى لە بۇمانە كەمە "خوان بۇلۇق" دا. ئایا خوينەر ئاگاى لەوەيە؟

(سەددەب سال تەنھا يە) ياخود لەسەر (مەركى ئەرتىمەق كەرقىز) ئى "كارل فۇينتس" ؟ چەند پەرەگرافىك لە نەسكى يەكەمى رۇمانى (مەركى ئەرتىمەق كەرقىز) دا هەيە كە دۇوبارە كەردىن دەھەتى لە دۇردا "پىدرۇق پارامۇ" و بەپىوه بەرى كىلگە كەيەتى لە بۇمانە كەمە "خوان بۇلۇق" دا. ئایا خوينەر ئاگاى لەوەيە؟

ئەدەب بە ئاوىيەكدا دەچىت، رەنگە "پىدرۇق پارامۇ" لە (گراتشۇسى راوجى) "فرانز كافكا" وە دەستى پىتكەرىدىت؟ ئەندران "جافلان" ئى ھاپپى "كۈزۈ" دوايى چەند سائىك دەكە ويقەرى بەرە مەكۇنىدۇ، ھاوكەت چەپىزۇك و بە سەرەتەكانى (العهد القديم) خۇيان بە ئاواجىيەنى "ماركىز" دا دەكەن.

تىكەلبۇون و بەيەكدا چۈچۈنى ئەدەب لەسەددە بىستەمدە، سەيرەتلىك شىئەن ئەم پىياوه سەيرەتلىك لە رۆژنامە كەدا خوينىدۇتەمە، دەلىت "بۇرخىس" دا هەيە. "بۇرخىس" بە جۇرىك بەرەمە ئۆسەرەفى بەر لە خۇى دەخوينىتەمە، وەكى ئەمە بىاننۇسىتەمە. لاي ئەو سنورىك لە ئىوان خوينىدۇ وەو نوسىندا نىيە، ئایا سەستايىلى نوسىننى "بۇرخىس" جىهانپىنى دىاريي دەكەت،

نهیت. سال دیت و نهپاو خوینه‌ریک دیت و لهسر په‌فهکان دهستی به کتیبیک راده‌گات و نهیکاتهوه. توز و غوباری سه‌ری دهستیت و دهیکاتهوه. چی دهخوینیتهوه؟ وشه به دوای و شهدا دیت. وینه‌کان دینه‌بارچاوه، که‌سهکان و دورگه و شوین و هست و نهسته‌کان. وشهکان، دهسته‌وازه‌کان که به خویندنوه یان له ژیان یان له دواجاریان تیان ده‌گهین و پینیان ناشنا ده‌بین. ئامه سه‌رچاوه‌کانی ئدهب. ئاللوز و نادیارن، ئامه‌ش نهینی ئدهب سه‌رچاوه‌ی له کوئیه؟ له ناخدایه.

سهرچاوه:

پژوهنامه‌ی (الحیة) - ۱۲/۶/۲۰۰۷.

که‌پبووه و تاره‌که‌ی پیشنه‌نگ ببووه. "مۆمیرؤس" بۆچى دهترسیت؟ له کی دهترسیت؟ له‌چى دهترسیت؟ ترسی "دانقى" ئهو وینه ته‌ماوییه دروست دهکات که له (دۇزەخ) دا دهیبینن. ئامه ترسی "دانقى" یه ياخود توندوتیزى ئوه؟ ئدهب له کوئیوه سه‌رچاوه دهگرت؟ له خویندنوه یان له ژیان یان له ناخى مەرۆ خۆیه‌وه؟ سه‌رچاوه‌کانی ئدهب. ئاللوز و نادیارن، ئامه‌ش نهینی ئدهب ئامه ده‌پیویستی به پیناسه نییه. ئامه ده‌پیویستی به پیناسه دنیا ههیه. ته‌نها بیدیك مەرج: که بخویندیت‌وه.

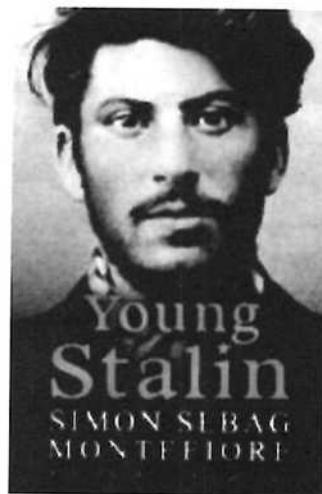
ئهو کتیبیه‌ی داخراوه‌وه له ئیسزه‌ویدا شاردراره‌تهوه - بونی نییه. ئامه پاسته؟ په‌نگه پاست نهیت و له جىنى خۆیدا

ئهی کی کۆمەکی به "تۆلستۆی" کرد؟ ئامه ده‌ب تیکەن به میزۇو دهیت، هاوكات تیکەن به جوگرافیاش دهیت. هەرچى کۆمەک به ئامه ده‌ب بکات، تیکەن به بوارى خەیال و فەنتازیا دهیت و دهیت به بەشیک لىپى. ئامه ده‌ب جىهان مەلده‌مۇزىت، وەك چۈن ئىسەفەنج ناوه‌مەلده‌مۇزىت. خویندنوه‌ی (ئەلیاده) نۇونەيەکە. هولدان بۇ نوسېنى كتىبىيکى هەمەلايەن - كتىبىيک كە جىهان لە خۆ بىگرىت - لاي "ھۆمیرؤس" هەيە، هەروەما لاي "دانقى" يىش هەيە. ئام حەز و وىستە (مندالانىيە) چىمان پىشەلىت؟ بۆچى "مۆمیرؤس" لە دەسپىتى (ئەلیاده) دا لە سزايدە دهترسیت؟ لەپىادا باس لە شاعيرىک دهکات کە کوئىر و

ستالینی گەنج

لە عەرەبىيە وە: ھەرامان وريا قانىع

بەتايىبەتى شىعرى پۇمانسى.
 "ستالين" ئى گەنج ويستوپەتى
 وانەكانى زانكۆتى تەواو بکات،
 وەلى لەو تەمنەنە گەنچەيدا
 خۆتى لەناو كارى
 شۇپشىگىپانەدا دەبىنېتەوە.
 ئەو وىنەيەي دانەرى ئەم
 كتىبە بۇ "جۆزىف ستالين" ئى
 گەنج دەيکىيىشى، برىتىيە
 لەوهى "ستالين" لە گەنچىدا
 سى سىفەتى سەرەكى ھەبوو
 كە ئەمانەن: پۇشنىير،
 مەرقۇيىكى لەياسا ياخى،
 تىرۇرست. ئەم سى سىفەتە
 واى لە "ستالين" كەرددوو
 سالى ۱۹۱۷ بېتىتە كەسىتكى
 نەونەيى و بتوانى پۇلىكى
 گىرنىڭ لە روسىيادا بىبىنتى،
 واتە ئەو سالەى كە تىيىدا
 شۇپشى بەلشەفيك لەدەرى
 قەيىسەرەكان بەرپابوو.
 "ستالين" وەك ئەوهى نوسەرى

ستالينى گەنج ناوى
 كتىبىكى دىكەيە لەسەر
 "جۆزىف ستالين" دەرچوو،
 "ستالين" يەكىكە لەوانەي لە
 ميانەي سەدەي بىستەم،
 مىزشووی پوسىياو تاپادەيەكى
 زۆريش مىزشووی جىهانى
 دروستكردوو، گەرچى
 دانەرى ئەم كتىبە "سيمۇن
 سىباڭ مۇنتىفېقۇر" پېشتر
 چەند كتىبىكى لەسەر
 "ستالين" نوسىيە، بەلام ئەم
 كتىبە (ستالينى گەنج)
 بەشىوەيەكى سەرەكى تايىبەتە
 بە ماوه نادىارو نەزانراوهى
 ژيانى "ستالين"، واتە ماوهى
 گەنچىيەتى.
 ئەوهى لەبارەي ژيانى
 "ستالين" وە دەيزانىن ئەوهى
 كوبى پىنەچىيەكى جۇرجى
 بۇوە لە خواروئ قەوقان،
 دايىكى بەھۆى ئەوهى پېشتر

ئۇكتۇرىرى سالى ۱۹۱۷
گىپارىيەتى.

"سېمۇن سېبىڭىزى"
مۇنتىفيۇر" جەخت لە سەر
ئەوەدەكەت چاپىكەوتىنەكەي
نىوان "ستالىن" و "فلاڈيمىر
નિليتش لىينىن" دواتىر
كارىگەرىيەكى گەورەي نەبىت
لە سەر ئىيانى ئەو كۈرە
جۇرجىيە گەنجە. كاتى
"لىينىن" تىكۈشانى چەكدارى
دۇز بە قەيسەر پاگەيىاند، ئەركى
سەر شانى "ستالىن" بىرىتى
بۇو لە دابىنكردىنى توپانى
دارايىس بۇرىكىستنەكانى
بەلشەفيك، لىرەھو و بىز
دابىنكردىنى دارايىسى حىزب
"ستالىن" مىچ دوودل ياخود
پاپا نېبۇو لەمەھى كارى
چەتىمى و دىزى نەنjamبىدات،
ھەرودەها مىچ گۈنى بەوه
نەدەدا كە پەنگە لە ئەنjamى
ئەو دىزىكىردىنەوە خەلکانىنىكى
نۇر بىنە قورىيانى. دانەر لەم
پۇوهە پاس لەو دىزىيە دەكەت
كە "ستالىن" لە سالى ۱۹۰۷
لەشارى تىلىس پىتىيەستا، لەو
كىدەھەيدا چىل كەس بۇونە
قورىيانى، ئەو دىزىيە باپتىكە
تاڭو ئىستاش قىسىمەۋىسلى
لە سەر دەكىرتى.

يەكىنلىكى دىكە لە
سېفەتائىنى "ستالىن" كە لە
قۇناغى گەنجىدا لېيىدەر كەوت و
پىتى دەنمارىيە، بىرىتى بۇو

دووھم: دووالەتبۇنیتى
دەرۇنى تۇندى ھەبۇو.

سېنیم: پەھەنەدى
ئايدۇلۇزى، كە ئىنتىماپۇنى بۇ
حىزبى شىوعى دروستى
كىدەبۇو.

دانەر وايىدەپىتى "ستالىن"
لە مىانەي كۆكەرنەھەي ئەو
سى پەگەزە پىتىكەوە، توپانى بۇ
ماوهى چەندىن دەيىھە، وەك

كەمەرەي كەنەپەن بەكتە
سەرۋەتلىكى يەكىنلى
سوۋەت، لىرەھو "ستالىن"
كاتى بەھەيمىنى دووكەلى

نېرگىلەكى بە (با) دەكىرد،
ھېچ دوودل نېبۇو لەھەي
فەرمانى كوشتنى ھەزاران
كەس لە ئىيەرەكانى دەرىكەت.

لە بەشەكانى ئەم كەنەپەت:
كە نېزىكەي پەنجا ئاونىشانى
لەخۇڭىرتوو، شارەزاي ھەمۇو
لایەنەكانى ئىيانى "ستالىن" ئى

كەنچ دەبىن، بۇ نەمۇنە
شارەزاي ئەو پەيپەندىيە
ئالۇزەي سەتالىن دەبىن كە
لەگەل پۈلۈسى نەيىتى

قەيسەردا ھەبۇو، شارەزاي
پەيپەندىيە نۇرەكانى دەبىن
لەگەل ئافەرتاندا، بەو ھەمۇو
كە تنانە ھەزانىن كە لە گەنجىدا

ئەنjamى داون. بەلام لەپال
ئەوانەشدا شارەزاي ئەو بۇلە
گەنگەي دەبىن كە لە
لە دايىكبوو لە ياساكان
(شىوعى) و شۇرۇشى
ياخىيەت.

كەنچىيەوە ھەلپەيەكى زۇرى
بۇرۇشان و بۇ دەسەلات ھەبۇو،

بەلام لەئىرپەرەدەي
شۇرۇشگەرىدا ئەو ھەلپەيە
دەرخستوو، دانەرى كەنچىيەكە

لە پىگەي تۈزۈشىنەھەي
ئەرشىيە تايىبەتكەنەي
ستالىنەوە گەشتۈرۈتە ئەو
دەرئەنjamام، بەتايىبەتى ئەو

ئەرسىيەلەي مَاوهەيەي دوايدا
لە پوسىياو جۇرجىيا پېيشانى
جەماوەر درا. ھەروەھا بەپېشىت
بەستىن بە ياداشتەكانى زۇرىك

لەو كەسايىتى و شايەن تەھلەنەي
ئامانچى خۆى لە توسيئەنەھەي
ئەم كەنچىدا ئاوا دەرەمېرىت:

ويستوييەتى ئەو تۆزە
ئەفسانەيەي بۇ وىنەي
"جۆزىيەت سەتالىن" كېشراوە
پامالىت.

دانەر باس لەھەدەكەت
كۆمەلى پەگەز لە كەسايىتى
"ستالىن" ئى گەنجلە كۆزبۇنەوە
كە وايان لېكىرەپېيەت بە
دىكتاتورىيەكى گەورە. ئەو

پەگەزانەش بەم شىۋىيە
دەستتىشان دەكەت:
يەكەم: مەيلىتى
قەوقازىيانەي ھەبۇو كە لە

بنەچە شەنەشدا شارەزاي ئەو بۇلە
سەرچاوهى گەرتىبۇو، ئەمە
وايكەرىپۇو لە ياساكان
ياخىيەت.

چونى لىيىدەگىن، پامالىيت.
گەرچى ئەو پامالىين پېویسىتى
بەوهبوو نزىكى ۲۸ ملىون
كەس رەوانەي گرتۇخانەكانى
سېرىيا بىكەت.

دانىرى ئەم كىتىبە لە
دەرىئەنjamى كۆتايدا پېشوايە
سالانى كەنجى "ستالىن"
كارىگەرىيەكى زۇرى لە سەر
ھەممۇ ژيانى دواترى داناوه،
"ستالىن" بەھەمان ئەم
شىۋازە كە لە گەنجىدا
گروپىكى شۇرۇشكىپى بچوڭى
پاۋنراوى دەبرىد بەپىۋە، دواتىر
ھەر بە شىۋازەش يەكىنى
سوقىيەتى بىردى بەپىۋە.

ناوى كىتىب: ستالىنى گەنچ
نوسىنى: سېمۇن سېباڭ مۇنتېپىۋەد
لە بلازىكراوه گانى فۇنىكس - لەندىن
2008
زمارەتى لابىرە: ۵۱۲ لابىرەي مام ئاۋەندى.

سەرچاوه:
مزايا البيان، ۱۸/۱۰/۲۰۰۸

"ستالىن" وەك پېساوييلىكى
پۇلايىن دەركەوت، بەوهى بۇز
بەدەستەتىنائى ئامانجەكان،
گۈتنەبەرى بەكارەتىنائى
ھەممۇ ئامرازەكان شىواه. ئەم
(مايكافىلىيەت) بە درېزايى
ژيانى لىنى نەبوبەه.
"ترۇتسكى" سېيىم لاي ئە
سېتكۈشە شۇرۇشكىپىيە
پېكىدەھىتى.

ئەوهى لەم كىتىبەدا بۇونو و
ئاشكرايدا، ئەوهى دانىر
بايەخى سەرەكى خۇرى لە
نوسىنەوهى ژياننامەي
"ستالىن" ئى گەنچ، داوه بە
وەقانع و پۇداوانسى لە
سەرەتەمەدا پۇيانداۋە، ئەم بە
ھەممەلە ئايىدقۇلۇزى و
فيكتورىيەكان، دانىر لەپال
ئەمەدا جەخت لەوه دەكتەوه
كە "ستالىن" ھەر لە سەرەتاوه
لەو بېرىۋايەدا بۇوه كە خودى
خۇرى بەرجەستەتى
ئاراستەيەكى مىتۇپىي پاست و
درۇستى شاقىش و ولات
دەكتات. لىزەوهەي "ستالىن"
دۇوەلە ئەبوبەه لەوهى چى
بەرىھەست و تەڭرەيەك كە دېتە
پېشى و پېڭىتى بەرەپېشەوه

لەوهى پېساوييلىكى زۇر بەدگومان
بۇو، گومانى لە ھەممۇ ئە
كەسانە ھەبوبە كە دەوريان
دابۇو، ئەم سېفەتەش لە
سەرەتەمى كارى نەيىنى ئاو
حىزىدا بەتەواوى لەلا
جىنگىرىپۇو، چونكە لە
سەرەتەمەدا خيانەت و ناپاكى
زۇرىك لە ھەفەلانى حىزىسى
بۆدەركەوت. لىزەوهە مېچ
دۇوەلە ئەبوبەلەوهى كەسە
ھەرە نزىكەكانى خۇرى بۇ
سېرىپىدا ئەپەن بىكەت، لەپەر مېچ
نا تەنها لەپەر ئەوهى گومانى
لىيىدەكىردن، بەم شىۋەيە
خەلکانىكى زۇرى بى تاوان
باچىتىكى گرانى ئەو كارانەيەن
دا كە لە حەقىقتە ئەنچامىان
نەدابۇو.

كاتى لە سالى ۱۹۱۷
شۇرۇشى بەلشەفيك ھەلگىرسا،
"ستالىن" كە نزىكەي حەوت
سالىبۇ خەرىيەكى كارى نەيىنى
بۇو بۇز حىزب، بۇوه ھەفائى
ھەرە نزىكەكەي "لىيىن"، لەم
بارەيەوە "لىيىن" دەريارەي
"ستالىن" نەلى: دەتowanin
داواي ھەممۇ شەتىكى
لىيىكەين. لەو سەرەتەمەدا

سایکولوژیای توندره‌ی

پهشید بوته‌یب

له عه‌رده‌بیهوده: لاس

له ئىستاشدا په‌پگىرى ئايىنى و بې پېرۇزكىرنى مىّزلى نەتەوهىي و فەزىّدانى ئەم مىّزۋوھ بەسەر مىّزلى نەتەوهىكانى دىكەدا، ئەوهندەي ترئەو شارە وېراتىر دەكەت و بەرەو داخرانى زىاترى دەبات. ھولىدان بۇ پېتىگەيىاندىنى لايەنە ناكۆكەكان و ئامادەگى نىشاندان بۇ گفتۇگوکىردن لەگەل ئەم دىدا، پېڭە لە توندرەوهەكانى ھەردوولا دەگرىت. ئەمەش بەوه دەكىرىت كە ھەردوولا بىتوان سازش بۇ يەكتىرى بىمن، ئەگەرچى ئەم پرۇسىيە بۇ ھەردوولا قورس و ناخوشە. كىيىشە و ناكۆكى عەرەب-ئىسرائىل، كىيىشە ئىيوان دوور قوربايانى كە جەلادەكەيان

بۇمب و داھاتوش نەكىيىتە گۈرستانىكى گەورە. سەرەتاي ئەمەش بەوه دەكىرىت كە ھەردوولا بىتوان خۇى لە قودس دەست پېيىدەكەت، ئەم رۇزانەي كە قودس شارىكى كۆسمى پۇلىتى بۇو. بەلام ئەم شارە سىاھەتكانى جولەكەم عەرەب گۈرپىيان بە كىتۇيەك و

كتىبى (چۈن چارەسەرى توندرەوهەكان بىكەين؟)، "ئاموس عوس" نوسىيويەتى و لەم ماوهى دوايدا لەلايەن خانەي (سوركابى) ئەلەمانىيە و چاپ و بلاوكراوهتەوھ. ئەم كتىبە ئەم لىكچەرانەي "ئاموس عوس" لە خۇ دەگرىت كە لە چەندىن زانكۆي ئەلمانىدا سەبارەت بە پەپگىرى ئايىنى پېشىكەشى كردووه. لە پېنى تويىكارىيەكى ورد و قولەوه، "عوس" باس لە پەتاي (چاڭكىرىنى جىهان) دەكەت كە كلتورە پەپگىرەكان دوچارى بۇون. نوسەر ئەم لىكچەرانەي لە پىيىناو ئەوهدا نوسىيوجە كە ئايىن نەكىرىيەتە گىيتۇ و سىاسەت نەگۈرىت بۇ توندو تىرۇي و مەرۇۋە نەكىرىيەتە

نییه، به لام به شیوه یه کی نزد
ره ختنه گرانه خواست و
شاره نوی کاره کتیری توفیره مو
و مهیلی ثهو بتو پاوارخوازی و
سنه پاندش پاکشی سنتیه کی
نه خوشانه ای نایینه له باریه ک
له لده و شیئت. نام کتیبه
له یه ک کاتدا هم بتو
ئیسرائیلیه کانه و هم بتو
عمره به کان، کتیبیه هر دو ولا
هان دهدات فیری پیکه ذین بن.
کتیبیه که پک و توان و مرگی
بیهوده ای هر دو ولا له پیناو
و هم خواسته
بچوکه کانیاند، ریسوا ده کات
و ده دیاته به نوکی ره ختنه.

یهکه، عمه رب قوریانی
سیاسته کوئلینیالیسته کانی
نه دروپایه و جوله کمеш
قوریانی پاکتاری مه سیحی و
جینوسایدی نه زادیه. قوریانی
نه میشه حمزی لوهه یه ته ماھی
له گمهن جمللدادا بکات و
لاسایی بکات و میزرویه که
نه خویندرابیت و، هه میشه به
توندو تیزی و نائه قلانیه تی
خویه و دیتله وه ئارا.

"ئامؤس عوس" لە شیکردنەویدا بۆئەم کیشىيە، پىيوايىھ ئەمە معلمانييەكە لە نىوان دادپەزۇھىرى و زىياندا، بە واتايىھ کى دى معلمانييە لە نىوان تۈزىدەپەزۇھىرى و پراگماتىيەتىدا، لە نىوان پەزگىرى و پلورالىزمدا، معلمانييە لە نىوان ئەۋاتىيە تەقدىسى دادپەزۇھىرى دەكەن، لەگەل كەسانىيىكدا كە پىييان وايە ئىيان لە دادپەزۇھىرى گۈنگىزە.

www.elaph.com

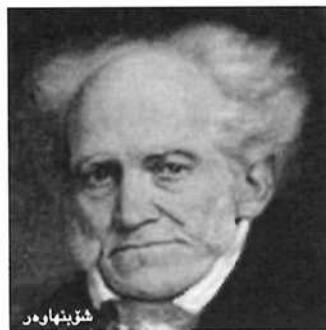
شوبنهاور. گهوره‌ترین فهیله‌سوفي رهشبين

توماس وايتاکير

له عهرببيه‌وه: باوكى پيان

دوژمنيکى سەرسەختىشى
بووه.

سالى ۱۷۸۸ لە شارى
داتزىگ و لە خىزانىكى
بازرگانى دەولەمەند
لەدايكبووه، باوكى
ويسىتىويتى بىيات بە بازرگان،
تاڭو پىشەئى خىزانەكەيان وەك
میرات وەرگرىت و تابىت
دەولەمندبۇنى خىزانەكەيان
زىاترىكتا، وەلى ئەو توانا
ئەدەبى و فىكرييەتى كە لە
تەمەنىكى زوودا تىيىدا
دەردەكەوى، بىكىرى ئەوهى
لىدەكەن و لەباتى ئەوهى بېتت
بە بازرگانىكى گهورە دەبى بە
فهيله‌سوفييکى گهورە. لە
واقيعدا سەروھت و سامانى
خىزانەكەي يارمەتى

لە مىزۋوودا. بەلام ئەمە ئەوه
ناگەيەنلىكە ئەو
فهيله‌سوفييکى گرنگ نىيە،
بىگىرە بېپەچەوانوه،
"شوبنهاور" يەكىكە لە
فهيله‌سوفي دەگەمنەكانى
ئەلمانى، لەپال "كانت" و
"هيگل" و "فيخته" و
"شيلينگ" و "نيتچه" و
ئەوانى دىكەدا. "شوبنهاور"
هاوسەردهمى "هيگل" بۇوه و

دانەرى ئەم كتىيە
پېۋىسىر "توماس وايتاکير" د
كە مامۆستاي فەلسەفەيە لە
زانكۆي ويکىنسون/ماويزۇن
لە ويلايەتە يەكىنلىكە لەو
ئەمرىكا و يەكىنلىكە لە
نوسىرانەتى تايىەتمەندە لە
فيكىرى ئەلمانى بەگشتى و
فەلسەفەئى شوبنهاور بە
تايىەتى. كەواتى دەبى
"شوبنهاور" كى بىلت؟
دانەرى كتىيەكە ئاوا وەلامى
ئەو پرسىيارە دەداتەوه:
"شوبنهاور" گهوره‌ترین
فهيله‌سوفي پەشىيىنى سەدە
تازەكانە، پەشىيىنىكەي بە
جۈرىكە تا ئەو ئاستەتى وەك
نمۇنە دەيھىنەوه و پىيىدەلىن
گهوره‌ترین فهيله‌سوفي پەشىن

به دهستده‌هیتی که گالتی پیناکری. له ماله‌کهی خویدا پیشوازی له ڏهديبه گهوره‌کانی ٿلمانیای کردووه، له سروی همويانووه "گوتة"، "گوتة" هر له ويدا بُو يه که مجار "شوبنهاوهر" ی گنج دهناسی.

دانه‌ری کتیبه‌که به مرده‌وام دهبيت و دهلي: دواي ٿهوهی "شوبنهاوهر" له شاري گوتونگين) خويٽندش زانکو ته‌واوده‌کات، ده‌پوات بُو به‌رليني پايت‌هخت تاکو بروانامه‌ی دكت‌ورا به دهستبيتنيت، لهو سمرده‌مدادا زانکوی به‌رلين به‌ناويانگترین زانکو بسووه. له واقع‌دا "شوبنهاوهر" به‌تايبه‌تی بُو نهود پوشت بُو به‌رلين تاکو گوئ له "فيخته" بگري و ٿامانه‌ي وانه‌کانی بیت، ئاشکرايه "فيخته" دواي مردنی "كانت" ی ماموستاي، بووه گهوره‌ترين فهيله‌سون ٿلمانیاو به‌وه ناويانگکي ده‌ركربوو که گوتارپيشکي ليزانه، به‌لام "شوبنهاوهر" دواي ٿهوهی "فيخته" ده‌ناسی و گوئ له لیکچه‌ره‌کانی ده‌گری، لیکي بيزاره‌هبيت، هوكاري ٿه‌و بيزاربونه‌ی نوره، له‌وانه "فيخته" به‌لام خاتري فلسفه‌کهی خوی زیاد

دواي ده‌کات. "شوبنهاوهر" نور دلگران و خفه‌تبار ده‌بئ، چونکه باوکي "شوبنهاوهر" ی نور خوشويستووه و له پاره‌پيندانا بي دلی کوره‌کهی نه‌کردووهو هست و سوزنکي پاست‌تكزيانه‌ی باوکانه‌ی برامبهر به کوره‌کهی هببووه. همنديک ده‌لین به‌شيوه‌يکي عه‌فويانه نه‌که تووهه ناو پوباره‌کهوه، به‌لکو خوی کوشتووه، چونکه له‌گه‌ل رنه‌که‌يدا دلخوش نه‌ببووه. همنديکي تر ده‌لین رنه‌که‌ي پالى پيوه‌ناوه تاکو به‌تايبه‌تی زمانی ٽينگلائيزى و خنکاوه. له‌برئه‌م همي‌يه "شوبنهاوهر" دواتر هيرشيکي بيت‌نامان ده‌کاته سر دايکي و پيچيکي گوره‌ي له دايکي و له همه‌موه ٿافره‌تنيکي ديكه ده‌بئته‌وه. دايکي دواي ٿهوهی ميرده‌کهی ده‌مرئ، ڪڳاکه ده‌فرشيت و سه‌روهه و سامانه‌که له‌گه‌ل خویدا ده‌بات و ده‌پوات تاکو له شاري (فاميار) بُري که لـ او سه‌رده‌مدادا پايت‌هختي ٿه‌ده‌بئ قاوه‌خانه‌يکي ٿه‌ده‌بئ بُو پينشوازيکردن له ٿه‌ده‌بئ پيشاعير و عاشق‌هان ده‌کاته‌وه، بگره ده‌بئت به نوسه‌ري يۇمان و سه‌رکه‌وتنيکي باش "شوبنهاوهر" ی داوه به‌بئ شهوه‌ي سه‌رقائى نيشکردن و نان په‌يداکردن بیت، زانست و زانياري به‌دهستبيتنيت و فيري زمانه‌كان ببيت، به‌پيچه‌وانه‌ي "ميگل" يان به پيچه‌وانه‌ي نوره‌ي نور ديرمه‌نده‌كان. له مي‌ژو فيكرو نه‌ده‌بدا، شهوانه‌ي له خيزانه دوله‌منده‌كان له‌دایکبوون، نور ده‌گمه‌نن. له‌برئه‌م همي‌يه "شوبنهاوهر" هر له سه‌رتاي من‌البيه‌وه توانويه‌تى سه‌فار بُو ولا تانى ئه‌وروپا بکات و زمانه سه‌ره‌كىيکه‌كان فيريبيت، به‌تايبه‌تى زمانی ٽينگلائيزى و فرهنssi. بُو ماوه‌يک له فرهنساو له ٽينگلات‌هدا ماوه‌تله‌وه، باوکي نازى گيشاوه و پاره‌يکي نورى بُو خرج‌كردووه.

دواتر دانه‌ری کتیبه‌که ده‌لئي: "شوبنهاوهر" دواي شهوه‌ي گهشتنيکي دووردرېز به ته‌واوي ئه‌وروپا دا ده‌کات، ده‌گه‌پيچه‌وه بُو ماله‌وه و له گوچاکه‌ي‌اندا يارمه‌تى باوکي ده‌دات، به‌لام له سالى ١٨٠٨ باوکي له بوداونيکي كاره‌سات‌ناميرزا گييان له‌ده‌ست‌ده‌دا، باوکي له شويئنئيکي به‌زه‌ره ده‌که‌ويتنه ناو ٿه‌و پوباره‌ي له پشتى ماله‌که‌ي‌انه‌وه ده‌پوات و گوچى

ناکات، به لکو پیویسته
تسلیمی قهدهره کان بین،
نه مهش بتوشهی مرزو به
ناسودهیی بمریت و لم زیانه
بیهودهیه بزگاری بیت که
هیچ مانا یمکی نییه.
بینکومان هیچ کسی گویی
بتوشم فله سه فه ره شیته
نه گرت که دژ به فله سه فهی
”هیگل“ بسو، فله سه فهی
”هیگل“ بانگه شاهی
شهوده کات مرزو بچیته ناو
زیانه وه و کو ملگا به ره و باشت
بکوئیت، بگره میشو
دروستیکات. له بر ام
هؤی ببو له و سارده هدا
کتیبه کهی ”شوبنها وهر“
هیچی وای لینه فروشراو تاکو
دواساله کانی زیانی
ناوبانگیکی وای لینه
به دهسته هینا، تنهها پیش
مردنی به چهند سالیک،
ناوبانگی وهک بزمیکی
ته و قیت کراو ته قیمه وه.
”شوبنها وهر“ دوای ثوهی له
زانکو دهست له کار
دهکی شیته وه، بتو ساتیک
جهوانه وه ئه لعانيا
به جینده هینلی و دهروات بتو
ئیتالیا، له راستیدا مهملهی
پاره هیچ گرفتیکی بتو دروست
نه کرد ببو، نه و به پیچه وانهی
زورههی فهیله سو فه کانی
دیکوه، دهیتو اشی به بی ثمه وهی
ئیش بکات به ناسانی بژی،

"هیکل" و "شوینهاور" یان به تنهای له گهان پیشج تا شهش که سیکدا به جینه هیشت. نیدی له چرکه ساتمه رقیکی گورهی له برا امیر "هیکل" دا پیدا کردو هرگز لیتی خوش نهبو، دواتر له برئمه وهی ژماره یه کی کله خویندکار نامادهی وانه کانی دهبن، بؤیه تنهای دوای تیپه بیوی شهش مانگ بسمر کاری وانه وتنوهدا، ناچار واژله وتنوهی وانه زانکو دینیت. له کات و ساتدا کتیبه به ناویانگه کهی بلاوده کاتمه و که دواتر ناوی به نه مری تو مارده کات، کتیبی (جهمان وک ڈیراده وک وک ویناکردنیک)، له کاتهدا ته مهندی تنهای ۲۱ سال بتو، نه مهش گوره ترین به لکه یه له سهر شوهی له ته مهندی کی زودا لبرووی فلسه فیوه پیکه یشتبوو.

له ئیستادا ئهو کتیبه بديه کیک له هره گرگترین کتیبه فلسه فیوه کانی ئهو سه ردهمه داده هنرت، تیزه سه ره کییه کهی ئهو کتیبه ئه مهی خواره ویه: ئیزادهی فردی منزه گرگنگی و پایه خی نییه، چونکه واقعی کوییری چوارده دور گهه مارقی دهداو دواجار تیکیده شکینی، لیره وه پیویست به بمرگریکردن

"میگل" ی نهیاری تنه‌ها شهست سالیک توزیک زیاتر زیاوه. شارهدا پهیکره‌که‌ی و شتگله‌یکی نزدی لییه که دواجار دانه‌ری ئەم کتىبە دەلی؛ کاریگەری "شۆپنهاوەر" لەسەر پوشنبىرى ئەلمانى و فەيەس‌سوغانى دواى خۇئى، کاریگەریمەكى گەورەيە، لە ناودارترین قوتابىيە‌كانى ياخود لە ناودارترین شوينكەوتوانى مۇسىقىارى مەزن "ريچارد فاڭنر" و فەيەس‌سوغى كوره "فردىك نىچە" يە، پاسته "نىچە" دواتر دەستبەردارى دەبىت تاك فالسەفەيەكى تايىھەت بە خۇئى دامەززىنى، بەلام لە سەردەمى كەنجىيەتىدا تا پانەي پەرسىتن "شۆپنهاوەر" ی خۇشويىستو.

سەرچاوه؛
بيان الکتب ٤/٢٠٠٧

واته بەدرىئىبىي سى سان لە فرانكفورت دەمنىتىمۇ، لەو شارهدا پەيکەرەكە‌ي و شتگله‌یکى نزدی لییه کە دەخەنەوە و گەشتىاران تاكو ئىستا دەتسوانى سەردانى بىكەن. وەك وتمان "شۆپنهاوەر" سالى ١٨٢٢ توشى نەخۇشىيەكى دەروننى ياخود كەنابىيەكى عەسەبى دەبىت، بەلام دواتر لەپېكە نوسىن و كارى داهىنانەوە لەر نەخۇشىيە پىزگارى دەبىت و كۆمەلى كتىبىي گىرنگ بلاودەكتاتەوە، لەوانە (وتارىك دەريارە ئازادى ئىراديي مەرقۇ)، (دوو كىيىشە سەرەكىيەكەي نەخلاف) سالى ١٨٤١، "شۆپنهاوەر" لەو كاتەدا تەمنى لەسەرو پەنجا سالەوە بىو، لە سالى ١٨٣٢ تاكو كۆچى دوايىيەكەي لە سالى ١٨٦١، لەشارى (فرانكفورت) نىشته جى دەبىي،

ۋاتە ٧٣ سال، نەمە لەكاتىكدا ئەمەش بەختىكى باش بۇوه بۇوى و اىلىكىرە خۇئى بۇ سەفرىكەدن و گەشتىوگۈزىرە نوسىن و بىرگەندەوە تەرخان بىكەت، بەمبى ئەوهى ئەوانە كىيىشە مادىي بۇ دروستىكەن.

"شۆپنهاوەر" سالى ١٨٢٢ توشى نەخۇشىيەكى دەروننى ياخود كەنابىيەكى عەسەبى دەبىت، بەلام دواتر لەپېكە نوسىن و كارى داهىنانەوە لەر نەخۇشىيە پىزگارى دەبىت و كۆمەلى كتىبىي گىرنگ بلاودەكتاتەوە، لەوانە (وتارىك دەريارە ئازادى ئىراديي مەرقۇ)، (دوو كىيىشە سەرەكىيەكەي نەخلاف) سالى ١٨٤١، "شۆپنهاوەر" لەو كاتەدا تەمنى لەسەرو پەنجا سالەوە بىو، لە سالى ١٨٣٢ تاكو كۆچى دوايىيەكەي لە سالى ١٨٦١، لەشارى (فرانكفورت) نىشته جى دەبىي،

بلاوکراوهکانی دهگای چاپ و پهخشی سه‌ردهم

ئاماده‌کردنی: باوکی رەھنەد

مهزاره و ژماره‌ی ئەو فەرەنگانسەی لە عەربىيەو بۆ كوردىيە، ئۇمۇننە كامە شايىھنى باسکەرنى نىيە، ئەمە سەرەتاي ئەوهى لە بازاردا نەماون و نزخەكائىيان زۇر بەرز بۇوهتەوە. ئەم فەرەنگى شىرىيەتى نوينە كە لەلائەن خوالىخۇشبوو "فازىل نىزامەدين" ئامادەكراوه، كارىكى تابلىقى كىرىڭىز بىر بايەخ، ئەم فەرەنگى ۱۳۶۱ لەپەرى قەبارە گەورەيە، تىرازەكەي ۲۵۰۰ دانەيە، نىخى ۲۰۰۰ بىست هەزار دینارە.

ئەدۇنيس

مندانى، شىعر، تاراواڭە

ئەم كتىبە يەكىكە لەو كتىبە دەگەمن و جونانسەي دەريارەي شاعير و پۇناكىبىرو پۇشنىبىرى گەورەي عەرەب "ئەدۇنيس" نوسراوه و وەركىپەرلەتە سەر زمانى كوردى، كتىبەكە لە ئاساستا بىرىتىبە لە چاپىكەرتىنېكى دۇوردىرىز لەگەل شاعيردا. ئەم شاعيرە گەرچى لە ئىستادا تەمنى گەشتۈرەتە 78 سال، كەچى لەگەل ئەۋەشدا مىشتا لە

لەماوهى دوو مانگى راپىردودا، دەزگاي چاپ و پەخشى سەردهم زىياد لە بىست كتىبى لە بوارە جىاجىياكانى فيكرو ئەدەب و فەرەنگ و مىزۇدا بەچاپ گەياندۇرۇ و ئىستا لەپەر دەستى خويىنەراندان، كتىبەكان گەرچى ھەمويان بۇ ئەمپۇرى كتىيخانە و پۇشنىبىرىكەنلى خويىنەرى كوردى، كتىبى كىرىڭىز بايەخدا، گەرچى لە ئىستادا ئاوهنلى پۇشنىبىرى كوردى پۇيىستىيەكى لە پادەبەدەرى بەو كتىبانە ھەيمە، بەلام لەگەل ئەۋەشدا ئىمە تەنها خويىندەنەيەكى كورت بۇ چەند دانەيەكىيان دەكەين.

فەرەنگى شىرىيەتى نوى

ئەم يەكىكە لەو فەرەنگە بەپېزۇ نۇر باشانى دەزگاي سەردهم چاپىكەرلە، ئەم فەرەنگە عەربىي / كوردىي بۇشايىھى كەورە پېرىدەكتەوە سودىيەكى زۇر بەو بەپېزۇ ئازىزانە دەگەيەنلى كە سەرقانلى كارى وەركىپەران لە زمانى عەربىيەو بۇ زمانى كوردى. ئاشكرايە كتىيخانەي كوردى لە بوارى فەرەنگسازىدا

ولاته يه کگرتووه کانی ئەمریکا و ئەلمانیا و
ھندی لە ولاتانی عەربی وانه دەلیتەوە و
بەشداری چەندین کۆپ سیمیناری ئەدەبی و
فیکری کردووه. چەندین خەلاتی جیهانی
وەرگرتووه، لەوانه خەلاتی (جان مارلیو بۇ
ئەدەبی بىگانه، فەرەنسا سالى ۱۹۹۳)، (خەلاتی
قىرونیا دى فيامۇ، پۇما-ئيتاليا ۱۹۹۴)،
قوتابخانەی رەسمى، لەسەر دەستى باوکى
(خەلاتی نازم حىكمەت، ئىستەمبول
۱۹۹۵)...ەت.

بەرھەمە کانی بۇ زیاتر لە
سیازىدە زمان وەرگىپدرابون،
لە سالى ۱۹۸۵ بەھۆى
جەنگو كارەساتە
خوینتاویيە کانى وە بېرىوتى
بە جىھىز شتۇوه و
پۇويىكىردوتە پارىس.
ھندىك لە ئەدىب و
رەخنەگران پىيانوایىھ
ئەدۇنىس "لە ھەمو
شاعيرە کانى دىكەي عەرب
زىاتر جىگايى مشتومپۇ

قسەلە سەرکردە، پىيانوایىھ لەسەر دەستى ئەم
شاعيرە شىعىرى عەربى گەشتۇوه تە ئاستى
جىهانى، ھەربۈيە ماوەيەكى درېزە زۇرىك لە
رەخنەگران ناوى دەخەنە دەستى ئە و ناوانەى
شایەنى وەرگرتى خەلاتى نۆبلى ئەدەبن، جىڭە
لە بەرھەمە شىعىرييە کانى كە نزىكەي ۲۰ دىيوان
دەبىت، چەندىن كىتىبى لە بوارە كانى فيکرو
رەخنەدا نوسىيۇ، ئەمە گەر باسى ھونەرى
ۋىنەكىشان، بەتايىبەتى ھونەرى كۆلاجىرى
ئەكەين كە شارەزايىيەكى باشى تىداھەيە.

ئەم كىتىبە كە چاپى دووهەمە، لەلايەن بەپىز
"نەوزاد ئەحمد ئەسەود" بە زمانىيکى كوردى
پوخت و جوان وەرگىپدرابون، تىرازەكەي ۱۰۰۰
دانىيە و نرخى ۳۰۰۰ ھەزار دينارە.

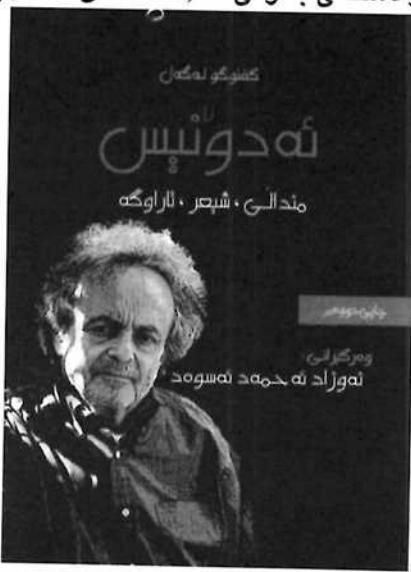
كارى نوسىن و داهىنەن نەكە توووه،
پىرى و چوونە سالەوە ھەرگىز نەيانتوانىيە
قەلەمە بە بېشىت و پېر داهىنە كەي
لەكاربىخەن، نەيانتوانىيە وە ئەم پىاوە سىما
نورانىيە لە دنیاى نوسىن و فيکرو ئەدەب
دۇورخەنەوە.

ئەدۇنىس لە تەمەنی سىزىدە سالىدا چووهتە
قوتابخانەي رەسمى، لەسەر دەستى باوکى
(خەلاتى نازم حىكمەت، ئىستەمبول
۱۹۹۵)...ەت.

قورئانى خەتمىكىردووه،
ھەرودە ژمارەيەكى نۆر
شىعىرى شاعيرە كۆنە كانى
لە بەرگردووه، لە بەھارى
سالى ۱۹۴۴، واتە لە
تەمەنی ۱۴ سالىدا،
شىعىرى كى
نىشىتىماپەرەرە خۆى
لە بەردىم سەرۆك كۆمەرى
ئەوكاتى سورىيا "شۈكىرى
قوتلى" دەخوينىتەوە،
سەرۆك كۆمەر نۆر بە^{شىعىرى كە سەرسام دەبىت،}

بۇيە دەولەت بېپارەدەدات بىنېن بۇ قوتا بخانەي
عەلمانى فەرەنسى لە تەرتوس، قۇناغە كانى
خوينىدى بە باز بېرىۋە، واتە ھەر سالە دوو
سالى خوينىدى بېرىۋە. سالى ۱۹۵۴ لە زانكۆى
ديمشق بەشى فەلسەفە تەواوەدەكتات.

لە ھەمان سالىدا بۇ بەجىھىنەن خزمەتى
سەربازى دەبىت بە سەربازان، لەوكاتەدا بەھۆى
ئىنتىما بونىيە وە بۇ پارتى قەومى سورى، بى
دادگاپى كىردىن سالىك زىندانى دەكىرىت، سالى
۱۹۶۰ واز لەو پارتە دەھىنېت. سالى ۱۹۷۳ لە
زانكۆى (قەدىس يوسف) بېروانامە دكتۇرا لە
ئەدەب وەردىگىرىت، لە سالى ۱۹۸۱ بەردىم
وەك مامۇس ستايىھە كى مىوان لە زانكۆ و
ناوهندە كانى توېزىنەوە لە فەرەنسا و سويسرا و

قهسابخانه‌ی ژماره (۵)

شوييني هـلـگـرـتـنـى لـاـكـه گـوـشـتـ بـوـوهـ
ئـمـ كـتـيـبـهـ يـهـكـيـكـهـ لـهـ وـ رـوـمـانـهـ جـوـانـ وـ زـيـنـدـانـيـكـراـوهـ دـوـاتـرـ شـارـىـ دـرـيـسـدـيـنـ لـهـلـايـهـنـ
پـرـوـكـهـكـانـىـ ئـهـمـريـكـاوـهـ بـهـ خـسـتـىـ وـ
زـورـ دـلـپـهـقـانـهـ بـوـرـدوـمـانـ دـهـكـرـيـتـ،ـ لـهـ وـ
بـوـرـدوـمـانـهـداـ نـزـيـكـهـ ۱۳۴۰۰ـ هـزارـ
كـهـسـ دـهـكـوـزـرـيـنـ،ـ پـاشـ تـهـ وـاـوبـونـىـ
بـوـرـدوـمـانـهـكـهـ،ـ دـهـرـهـيـنـانـىـ تـهـرمـىـ
كـوـزـراـوهـكـانـ لـهـزـيـرـ كـهـلاـوـهـكـانـىـ
شـارـداـ،ـ بـهـوـ دـيـلـانـهـ دـهـسـپـيـنـ كـهـ
نـهـمـرـدوـونـ.

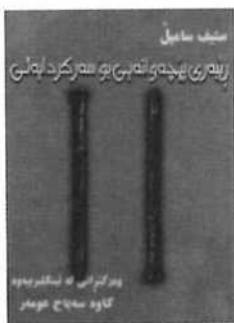

لـيـرـهـوـ خـوـيـنـهـرـ لـهـبـهـرـدـهـمـ كـوـمـهـلىـ روـداـوىـ
پـاـسـتـهـقـيـنـهـدـاـيـهـ كـهـ تـيـكـهـلـ بـوـوهـ بـهـ ئـهـنـدـيـشـهـ وـ
خـيـالـ وـهـونـهـرـىـ گـيـرـانـهـوـهـ روـداـوهـ
پـاـسـتـهـقـيـنـهـكـانـ لـهـپـيـگـهـ زـماـنـيـكـىـ جـوـانـ وـپـرـ
ئـامـاـزـهـوـهـ گـوـاسـتـاـوـنـهـتـوـهـ بـوـ نـاـوـ لـاـپـهـرـكـانـ وـ
بـهـرـگـيـكـىـ ئـهـدـبـىـ جـوـانـىـ كـراـوهـ بـهـرـداـ.ـ لـهـمـ
رـوـمـانـهـ ۲۷۰ـ لـاـپـهـرـيـيـهـداـ خـيـالـ وـاقـعـ
يـادـاشـتـ وـفـهـنـتـازـياـ،ـ بـيرـهـوـرـىـ وـخـيـالـ،ـ
بـهـشـيـوـهـيـكـىـ هـونـهـرـىـ جـوـانـ تـيـكـهـلـ بـهـيـكـبـوـونـ وـ
رـوـمـانـيـكـىـ نـايـابـ وـسـهـرـكـهـ توـيـانـ پـيـكـهـيـنـاـوهـ،ـ
رـوـمـانـيـكـ شـايـهـنـىـ ئـهـوـهـيـهـ بـخـويـزـيـتـهـوـهـ.ـ ئـمـ
رـوـمـانـهـ تـيـراـزـهـكـهـ ۱۰۰۰ـ هـزارـ دـانـيـهـ وـنـرـخـىـ
۳۰۰۰ـ هـزارـ دـيـنـارـ.

له نوسىينى "کوورت قۇنى گات" و عەتا نەھايى
وھرىگىراوهتە سەر زمانى كوردى، باس لە
كۈزانى ئە و مروققە بىتىوانانە دەكەت كە دەبنە
سوتەمەنى جەنگەكان، بى ئەوهى هىچ گوناھو
تاوان و خراپىھىكىيان كردىت. لە وەتەي مروققە
جەنگە كوشتارى ناسىوھ، ھەميشە ژمارەيەكى
زورى ئىنسانەكان، دەبنە قوربانى و گىيانيان
لە دەستدەدەن، بى ئەوهى دوورو نزىك ئە و
جەنگە پەيوەندى بەوانەوھەبىت، ياخود هىچ
پۇلېكىان لە ھەلگىرىساندى و بەردوامبۇنىدا
ھەبىت، هىچ جەنگىكى نىيە بە دەيان و سەدان و
ھەزارن ھاولاتى مەدەنى نەكردىتە سوتەمەنى
بۇ خۆي، هىچ شەپىك نىيە چەندىن كارەسات و
نەمامەتى مرويى لەگەل خۆيدا نەھىتايىت.

ئـمـ رـوـمـانـهـ گـيـرـانـهـوـهـ يـادـاشـتـهـكـانـىـ

ئـمـ كـتـيـبـهـ دـيـدـيـكـىـ تـازـهـ بـهـ مـانـايـ
سـهـرـكـرـدـهـ دـهـبـهـخـشـيـتـ وـ بـهـ
شـيـوـهـيـكـىـ دـيـكـهـ باـسـ لـهـ سـهـرـكـرـدـهـ
دـەـكـاتـ،ـ لـهـمـ كـتـيـبـهـداـ سـهـرـكـرـدـهـ تـەـنـهـاـ
سـهـرـوـكـىـ وـلـاتـ وـ سـهـرـكـرـدـهـىـ
حـيـزـبـهـكـانـ نـىـنـ،ـ سـهـرـكـرـدـهـ تـەـنـهـاـ
نوـخـبـهـىـ سـيـاسـىـ وـ سـهـرـيـازـىـ ئـمـ
پـارـتـ يـاخـودـ ئـهـ وـ پـارـتـىـ دـيـكـهـ نـىـيـهـ،ـ
بـهـلـكـوـ سـهـرـكـرـدـهـ هـمـوـ ئـهـ وـ كـهـسـانـهـ دـهـگـرـيـتـهـوـهـ كـهـ
لـبـوارـىـ كـارـوـ فـهـرـمـانـهـكـانـيـانـداـ بـهـپـرـسـيـارـنـ.
نوـسـهـرـىـ رـوـمـانـهـكـيـيـهـ،ـ وـاتـهـ
گـيـرـانـهـوـهـ ئـهـ وـ روـداـوهـ حـقـيقـيـقـيـانـهـيـهـ
كـهـ نـوـسـهـرـىـ رـوـمـانـهـكـهـ "کـوـورـتـ قـۇـنىـ گـاتـ"
بـهـسـهـرـيـداـ هـاتـوـوـهـ،ـ ئـمـ
نوـسـهـرـهـ ئـهـمـريـكـيـيـهـ،ـ وـهـكـ لـهـ پـيـشـهـكـىـ
كتـيـبـهـكـهـداـ هـاتـوـوـهـ،ـ لـهـ سـهـرـوـبـهـنـدىـ
جـەـنـگـىـ دـوـوهـمـىـ جـيـهـانـىـ،ـ
لـهـبـهـرـكـانـىـ شـەـرـداـ لـهـلـايـهـنـ سـوـپـاـيـ
ئـهـلـمانـيـاـيـ نـازـيـيـهـوـهـ دـهـسـتـگـيـرـ دـهـكـرـيـتـ،ـ لـهـ شـارـىـ
(درـيـسـدـيـنـ)ـ وـ لـهـ گـەـنجـيـنـيـهـكـىـ ثـيـزـهـمـيـنـىـ كـهـ

تازه و پهنه‌نوه بير له سه‌رکردايەتى بکەيتەوە، هەر لە پېشەكىيەدا دەلى: (بە تەنها هەولدان بە لاسايىكىرىدەن وەئى سه‌رکردايەكى بەناوبانگى راپىردوو توانانىت بىيت بە سه‌رکردايەكى كارىگەر... مەرجى سەرەكى ئەوهى ئەگەر تەنها بۇ ماۋەيەكى كەميش بىت، خۆت لە بىركىدىن وەئى تەقلىدى ئازاد بکەيت بۇ ئەوهى تواناي ئەفراندى سروشتى خوت و تواناي بىرى سەربەخۆي خوت بىننەت پېشەوە). ئەم كىيە لەلایەن "ستىف ب سامپل" نوسراوه، ئەم نوسەرە لە بەرەتتا ئەندازىيارى كارهابايد، بەلام لەگەل ئەوهەشدا سەرۆكى زانكۈي كاليفورنىابووھ و مۇسىقارىشە، جىڭە لەوانە پېۋىسىرۇيىكى چالاکى بوارى وانە وتنەوەيە بە خويىندكارانى زانكۇ لە بوارەكانى زانست و ئەندازىيارى و فيركردىدا ژمارەيەكى زۆر وتارو لىكۈلەنەوەي بلاڭوكرۇتەوە. كىيىبى ئەم نوسەرە لەلایەن "كاوه سەباح عومەر" لە زمانى ئىنگلizييەوە كراوه بە كوردى، تىراشى كىيىكە ۱۰۰۰ ھەزار دانەيە و نرخى ۳۰۰۰ ھەزار دينارە.

ھەمو ئەو مرۆڤانە دەگرىتەوە كە بەشىوەيەك لە شىيۆكەن سەرىپەرشتى بەپېۋەبرىنى گروپىيەك ياخود دەستەيەك يان كۆمەلەيەك دەكەن و تىدا بەپېرسى يەكەمن. بەمانايەكى دىكە لەم كىيەدا وشەي سەرکرده لە مانا تەسکو تايىھەتكەي دەرىيەنراوه و مانايەكى گشتگىرو فراواتلىرى پېيەخساواھ، وشەكە لە تاكە رەھەندى سیاسى ياخود سەربازىدا قەتىسەكراوه، بەلكو چەندىن رەھەندى جۇراو جۇرى لەخۆگىرتووه. ئىمە لەم كىيەدا لەبەرەم مانايەكى نوپىي سەرکرددەيىن، مانايەك زۇر لايەنى ئابورى و كۆمەلەيەتى و سیاسى دەگرىتەوە، لېرەو سەرکرده مامۆستايەكى زانكۇ، پىزىشكىيەكى خەستەخانە، بەپېۋەبەرى كۆمپانىا يەك، دادوھرىكى دادگا-ھەند دەگرىتەوە، دەكىرى ھەمو ئەوانەو چەندانى دىكەش لەزىز ناوى سەرکرددە كۆيکەينەوە. نوسەرى كىيەكە لەو پېشەكىيەدا كە بۇ كىيەكەي نوسىيە، مەبەستى خۆي لە نوسىيەن كىيىكى لەم شىيۆيە دەرەپېرىت و دەلى: (مەبەست لەم كىيە ئەوهى كە لە تىپۋانىنىكى

فابىلەكانى ئاينىدەي سەردىم

رۇشنىڭەرى

بونيا دەگەرى

Sardam

Foreign Culture Magazine

57

Dec. 2008 VOL.10

Concessionaire
SHERKO BEKAS

Editor- In- Chief
RAUF BEGARD

Editorial Secretary
SHWAN AHMED

Editorial Staff
REBEEN HARDI
DR. SHAHO SAEED

Computer Lay out
TAVGA FAEQ

Type corrector
Sakar Rauf

Art Production Work
Narmin Mustafa

Sardam Printing & Publishing House